

სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის

შ რ თ ე ბ ი

XVIII

*ჰუმანიტარულ და სოციალურ-პოლიტიკურ
მეცნიერებათა სერია*

სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა
თბილისი – 2018-2019

„სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომების“ კუმანიტარულ და სოციალურ-პოლიტიკურ მეცნიერებათა სერიაში წარმოდგენილია სამეცნიერო გამოკვლევები ენათმეცნიერების, ლიტერატურათმცოდნეობის, ისტორიის, არქეოლოგიის, პოლიტოლოგიის, სოციოლოგიის, სამართალმცოდნეობის, პედაგოგიკისა და ფსიქოლოგიის აქტუალურ პრობლემებზე.

კრებული განკუთვნილია როგორც შესაბამისი დარგების სპეციალისტედა სტუდენტებისათვის, ასევე – ფართო მკითხველთათვის.

**„სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომების“
მთავარი სარედაქციო საბჭო:**

პოლიტიკის მეცნიერებათა დოქტორი **ზურაბ ხონელიძე** (თავმჯდომარე); ფიზიკა-მათემატიკის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი **მალხაზ აშორდია**; ისტორიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი **ლია ახალაძე**; სამართლის დოქტორი, პროფესორი **ვეფხვია გვარამია**; ბიოლოგიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი **მარინა ზარქუა**; ფილოლოგიის დოქტორი, პროფესორი **მერაბ ნაჭყებია**; ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი **ზურაბ პაპასქირი** (თავმჯდომარის მოადგილე); ფილოსოფიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი **ელგუჯა ქავთარაძე**; ეკონომიკის დოქტორი, პროფესორი **დავით ჯალალონია**.

**კუმანიტარულ და სოციალურ-პოლიტიკურ მეცნიერებათა სერიის
სარედაქციო კოლეგია:**

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი **ზურაბ პაპასქირი** (მთავარი რედაქტორი); პოლიტიკის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი **გურამ აბესაძე**; ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი **დიანა ალანია**; ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი **გიორგი ანთელავა**; ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი **ჯონი აფაქიძე**; ფილოლოგიის დოქტორი, პროფესორი **ემა კილანავა**; ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი **მარიამ მირესაშვილი**; ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი **ტიტე მოსია**; ფილოლოგიის დოქტორი, პროფესორი **მერაბ ნაჭყებია**; ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი **ოლღა პეტრიაშვილი**; ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი **ლუარა სორდია**; ფილოსოფიის დოქტორი, პროფესორი **კახა ქეცბაია**; ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი **ლედა ქობალია**; ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი **ვახტანგ ჯაფარიძე**; პედაგოგიკის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი **ჯემალ ჯინჯიხაძე**.

სარედაქციო კოლეგიის პასუხისმგებელი მდივანი:
ისტორიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი **კახა კვაშილავა**

SOKHUMI STATE UNIVERSITY

PROCEEDINGS

OF SOKHUMI STATE UNIVERSITY

XVIII

Humanities, Social and Political Sciences Series

Sokhumi State University Press

Tbilisi – 2018-2019

UDC 06.055.2

S 75

The “**PROCEEDINGS OF SOKHUMI STATE UNIVERSITY**” (Humanities, Social and Political Sciences Series) represents the researches on the topical issues in linguistics, literary studies, history, archaeology, political sciences, social sciences, law, pedagogics and psychology.

The edition is intended for the specialists, students, and general readers.

**CHIEF EDITORIAL COUNCIL
OF “PROCEEDINGS OF SOKHUMI STATE UNIVERSITY”:**

Doctor of Political Sciences **Zurab Khonelidze** (Head of the Council); PhD in History, Associate Professor **Lia Akhaladze**; Doctor of Physico-Mathematical Sciences, Professor **Malkhaz Ashordia**; PhD in Law, Professor **Vepkhvia Gvaramia**; PhD in Philosophy, Associate Professor **Elguja Kavtaradze**; PHD in Economics, Professor **David Jalagonia**; PhD in Philology, Professor **Merab Natchkebia**; Doctor of Historical Sciences, Professor **Zurab Papaskiri** (Deputy head of Council); PhD in Biologics, Associate Professor **Marina Zarkua**.

**EDITORIAL BOARD
OF HUMANITIES, SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES SERIES:**

Doctor of Historical Sciences, Professor **Zurab Papaskiri** (Editor-in-Chief); Doctor of Political Sciences, Professor **Guram Abesadze**; Doctor of Philological Sciences, Professor **Diana Alania**; Doctor of Historical Sciences, Associate Professor **Giorgi Antelava**; Doctor of Historical Sciences, Professor **Joni Apakidze**; Doctor of Historical Sciences, Professor **Vakhtang Japaridze**; Doctor of Pedagogical Sciences, Professor **Jemal Jinjikhadze**; PhD in Philosophy, Professor **Kakha Ketsbaia**; PhD in Philology, Professor **Emma Kilanava**; Doctor of Philological Sciences, Professor **Leda Kobalia**; Doctor of Philological Sciences, Professor **Mariam Miresashvili**; Doctor of Philological Sciences, Associate Professor **Tite Mosia**; PhD in Philology, Professor **Merab Natchkebia**; Doctor of Philological Sciences, Professor **Olga Petriashvili**; Doctor of Philological Sciences, Professor **Luara Sordia**.

Executive Secretary of the Editorial Board:
PhD in History, Associate Professor **Kakha Kvashilava**

© Sokhumi State University, 2018-2019

ISSN 1987-6998

ს ა რ ჩ ე ზ ი
C O N T E N T

ენათმეცნიერება
LINGUISTICS

მადონა ბენდელიანი. გრამატიკული ფორმისა და შინაარსის ურთიეთობის საკითხისათვის ზმნის გვარის კატეგორიის სწავლებისას	11
Madona Bendeliani. The Problem of the Relation of Grammatical Form and Content in Teaching the Grammatical Category of Voice	16
მანანა ბუკია. აღებ-მიცემობასთან დაკავშირებული ტერმინები ქართულსა და აფხაზურ ენებში	17
Manana Bukia. Terms Related to Trade in Abkhazian and Georgian Languages	22
მაია გელაშვილი, იავლინა გუჯეჯიანი. სვანიზმები ოსურში (ქართულ-ოსური ენობრივი ურთიერთობები)	23
Maia Gelashvili, Iavlina Gujeiani. Svaninism in Ossetian (Georgian-Ossetian Language Relations)	28
მარინე კაკაჩია, ქეთევან მარგიანი, მარინა ჯღარკავა. კონცეპტი „თვალი“ ქართველურში	29
Marine Kakachia, Ketevan Margiani, Marina Jgarkava. Concept “Eye” in the Kartvelian Languages	43
ქეთევან მარგიანი. სვანური საოჯახო-საგვარეულო მოსახსენებლების ანთროპონიმის ლინგვოკულტუროლოგიური ასპექტები	45
Ketevan Margiani. Linguoculturelogical Aspects of Anthroponomic of the Family Annals of Svaneti	53
ნინო მაშია. მეგრულ-ლაზური სასოფლო-სამეურნეო ლექსიკიდან (რამდენიმე ლექსემის ეტიმოლოგია)	55
Nino Mashia. From the Megrelian-Laz Agricultural Vocabulary (Etymology of Some Lexeme)	65
ნინო მაშია, ლელა მირცხულავა. ლიტერატურისა და მედიის ენობრივი თავისებურება XXI საუკუნეში	66
Nino Mashia, Lela Mirtskhulava. The Linguistic Peculiarities of Literature and Media in the 21 th Century	70

სოფიკო ჭაავა. საქართველოს ენობრივი სიტუაცია 1926-1927 წლებში (საარქივო დოკუმენტებისა და პრესის მასალების მიხედვით)	72
Sofiko Tchaava. Georgian Linguistic Situation, 1926-1927 (According to the Archival Documents and Press Materials)	85
Emma Kilanava. On Some Problems of the Theory of Diatheses	86
ემა კილანავა. დიათეზების თეორიის ზოგიერთი პრობლემების შესახებ	93

ლიტერატურათმცოდნეობა
LITERARY STUDIES

ნონა ამბოკაძე. 1930-იანი წლების „დიდი წმენდა“/„დიდი ტერორი“ როგორც კოლექტიური მეხსიერების ინსპირაცია და მისი ლიტერატურული რეფლექსია	94
Nona Ambokadze. “The Great Purge”/“The Great Terror” of 1930ies As an Inspiration for Collective Memory And Its Literary Reflection	106
ეკატერინე ახვლედიანი. კულტურულ-ნაციონალური ლექსიკის თარგმანის ენობრივი სირთულეები კულტურათა განსხვავებულობის ფონზე (თურქულიდან ქართულად თარგმანების მიხედვით)	107
Ekaterine Akhvlediani. Linguistic Difficulties of Translating Some Cultural-National Words Due to Cultural Differences (According to Translations from Turkish to Georgian)	119
ნინო ვახანია. შამილის სახე ალექსანდრე ორბელიანისა და ალექსანდრე ყაზბეგის ნაწარმოებებში	120
Nino Vakhania. Shamil’s Character in the Writing of Alexander Orbeliani and Alexander Kazbegi	126
ნანა კუცია. ზაალ სამადაშვილის ეპიფანიები (კრებული „60“)	128
Nana Kutsia. Short-Stories of Zaal Samadashvili	134
მაკა ლაბარტყავა, ლელა მირცხულავა. ლიტერატურა და მასმედია „ნიშანთა სისტემაში“	135
Maka Labartkava, Lela Mirtskhulava. Literature and Mass Media in the “System of Signs”	138
ლელა მირცხულავა. ლიტერატურიდან მედიამდე და... ..	139
Lela Mirtskhulava. From Literature to Media and... ..	147

ტიტე მოსია. რუსთაველის რელიგიური მსოფლმხედველობის კვლევის ისტორიიდან	148
Tite Mosia. From the History of Researching Rustaveli's Religion Ideology	160
ნანა ჯალალონია. იუმორისტული ნაკადი ნოდარ დუმბაძის რომანის „მე, ბებია, ილიკო და ილარიონის“ მაგალითზე	161
Nana Jalagonia. The Humorous Stream on the Example of Nodar Dumbadze's novel "Me, Grandmother, Iliko and Ilarion"	171
თეა ჯღარკავა. „დახასიათება“ როგორც პერსონაჟისეული პოეტიკის ასპექტი და მისი სტრუქტურა ავტორისეულ მეტყველებაში	172
Tea Jgarkava. "Characteristic" as an Aspect of Personage's Poetics and Its Structure in the Author's Speech	179

ისტორია, არქეოლოგია, ეთნოლოგია
HISTORY, ARCHAEOLOGY, ETHNOLOGY

გიორგი ანთელავა. „შაპკის რევოლუცია“ თურქეთში	180
George Antelava. The "Hat Revolution" in Turkey	188
ნოდარ ბერულავა. გვიანელინისტური ხანის კოლხი მეომრების გამოსახულება	189
Nodar Berulava. The Image of the Colchian Warriors of the Late Hellenistic Era	196
ოთარ გოგოლიშვილი. გრიგოლ გურიელი და აჭარა	197
Otar Gogolishvili. Grigol Gurieli and Ajara	200
მერაბ კალანდაძე. ისტორიკოსი კონსტანტინე (კოტე) ბოჭორიშვილი	201
Merab Kalandadze. Historian Konstantine (Kote) Botchorishvili	231
ბონდო კუპატაძე. 1804 წლის აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთის აჯანყების ისტორიოგრაფია	233
Bondo Kupatadze. The Historiography of the 1804 East Georgian Highland Revolt	245
გურამ ლეგაშვილი. მარვან იბნ მუჰამმადის ლაშქრობა კავკასიაში	247
Guram Legashvili. Marwan Ibn Muhammad's Campaign in the Caucasus	262

ნატა თეთვაძე. 1942 წლის შეთქმულების ისტორიიდან (<i>გიორგი იმერლიშვილი</i>)	264
Nata Tetvadze. From the History of the Conspiracy of 1942 (<i>George Imerlishvili</i>)	279
კობა ოკუჯავა. უბიხური წარმართული პანთეონი	280
Koba Okujava. Ubykh Pagan Pantheon	291
თამარ ტიზლიარიშვილი. კოლხური კულტურის სამკაულის საწარმო-ნამოსახლარები ბრინჯაოს ხანის საქართველოში	292
Tamar Tizliarishvili. Colchian Culture Jewelry Workshop-Settlement Sites at Bronze Age in Georgia	307
როინ ყავრელიშვილი. რამდენიმე თურქული დოკუმენტი საქართველოს ისტორიის შესახებ (<i>1921წ.</i>)	308
Roin Kavrelishvili. Some Turkish Documents About History of Georgia (<i>1921</i>)	318
ლევან ჭაბაშვილი. თრიალეთის კულტურის სამხრეთ მესოპოტამიასთან ურთიერთობის საკითხისათვის	319
Levan Tchabashvili. For the Issue of Relations of Trialeti Culture with the South Mesopotamia	327
ლერი ჯიბლაძე, რევაზ ხვისტანი. კიდევ ერთხელ რაჭა-დიგორიას მეტალურგიულ კერაზე თუ კულტურაზე და მათ დამაკავშირებელ საკონტაქტო გზებზე	329
Leri Jibladze, Revaz Khvistani. Yet Another Time About Ratcha-Digorias Metallurgical Home, Culture and Their Connecting Roads	346

პოლიტიკური მეცნიერებები, სოციოლოგია, ფსიქოლოგია
POLITICAL SCIENCES, SOCIOLOGY, PSYCHOLOGY

ომარ არდაშელია. სამხრეთ კავკასიის უსაფრთხოებისა და სტაბილურობის საკითხისათვის (<i>ენერგეტიკული და</i> <i>სატრანსპორტო პროექტები</i>)	347
Omar Ardashelia. On the Issue of Security and Stability in the South Caucasus (<i>Energy and Transport Projects</i>)	368
გვანცა აბდლაძე. ჰიბრიდული მშვიდობა – ახალი პარადიგმა <i>მშვიდობის კვლევებში</i>	369

Gvantsa Abdaladze. Hybrid Peace – New Paradigm in Peace Studies	381
გურამ აბესაძე. პოლიტიკური ცნობიერება და მისი ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი რაციონალურობა თანამედროვე ქართულ პოლიტიკურ სივრცეში	382
Guram Abesadze. Political Consciousness and Its National-State Rationality in Modern Georgian Political Space	393
თამარ ადეიშვილი. ლიდერობის როლური დიფერენციაცია და ემოციური ინტელექტი	394
Tamar Adeishvili. Leadership Role Differentiation and Emotional Intelligence	401
კახი კოპალიანი. სტრესის დაძლევის სტრატეგიები და ფსიქოლოგიური დაცვითი მექანიზმები	402
Kakhi Kopaliani. Stress Relief Strategies and Psychological Defence Mechanisms	408
შორენა კორტავა. კომუნიკაციური სიუხვის უკუეფექტი ჯონ კინის ინტერპრეტაციებში	409
Shorena Kortava. Negative Effect of Communicative Abundance in the Interpretations of John Keane	417
ანა მოსაშვილი. ქართულ-ამერიკული პოლიტიკური და ენერჯო თანამშრომლობა (1995-2001წ.)	418
Ana Mosashvili. The Georgia-US Political and Energy Cooperation (1995-2001)	423
ელენე ჩომახიძე. მენტალიტეტის ფენომენი	424
Elene Chomakhidze. Phenomenon of Mentality	435
ელენე ჩომახიძე, კახი კოპალიანი. პიროვნული და სოციალური იდენტობა	436
Elene Chomakhidze, Kakhi Kopaliani. Personal and Social Identity	445
ზურაბ ხონელიძე. კიდევ ერთხელ „დედაენაზე“	446
Zurab Khonelidze. Once More About “Dedaena”	458
დაზმირ ჯოჯუა. საქართველოში რუსეთის სამხედრო ინტერვენციის კონცეპტუალიზაციის საკითხისათვის (ზოგიერთი მოსაზრება აგვისტოს ომის 10 წლისთავთან დაკავშირებით)	459
Dazmir Jojua. For the Issue of Conceptualization of Military Intervention of Russia into Georgia (Some Consideration to the 10th Year of the August War)	494

სამართალი
LAW STUDIES

ბადრი კვარაცხელია. დაქორწინება-განქორწინების
სამართლებრივი პირობები ძველ ქართულ
საოჯახო სამართალში **495**
Badri Kvaratskhelia. Legal Conditions of Marriage and Divorce in
Old Georgian Family Law **500**

პედაგოგია
PEDAGOGICS

ლია ახალაძე. Erasmus+-ის საერთაშორისო პროექტი
და განმავითარებელი შეფასების პილოტირების ეტაპები
სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტში **501**
Lia Akhaladze. Erasmus+ International Project and Piloting
Stages of Formative Assessment at Sokhumi State University **509**

მურთაზ კორსანტია. სტუდენტ-სპორტსმენის ფიზიკური
მომზადება **510**
Murtaz Korsantia. Student-Sportsman Physical Training **514**

რუსუდან ფიფია. პრაქტიკის კვლევის სწავლების
ახლებური მიდგომები და გამოწვევები **515**
Rusudan Pipia. New Approaches of Practice Research
Teaching and Challenges **522**

ბროლისა წულაია. პროექტით სწავლება ბუნებისმეტყველების
გაკვეთილზე **524**
Brolisa Tsulaia. Teaching with Projects at the Lessons of
Natural Science **529**

ენათმეცნიერება

მადონა ბენდელიანი¹

ბრამატიკული ფორმისა და შინაარის შრთიერთობის
საკითხისათვის ზმნის გვარის კატეგორიის სწავლებისას

ცნობილია, რომ ზმნა ქართულში მეტყველების ყველაზე რთული ნაწილია, რაც განპირობებულია გრამატიკულ კატეგორიათა სიმდიდრით, რომლებიც ნაირგვარ სემანტიკურ ელფერს ანიჭებენ ზმნას და ქმნიან მრავალფეროვან სინტაქსურ კონსტრუქციებს აზრის გამოხატვის, ინფორმაციის გაცვლა-გამოცვლის, საზოგადოების წევრებს შორის არსებული მრავალმხრივი და მრავლისმომცველი ურთიერთობების გამოსახატავად.

ზმნის, როგორც უძლიერესი ექსპრესიულ-გამომსახველობითი ძალის მქონე ენობრივი ერთეულის, სკოლაში სწავლება გარკვეულ სირთულეებს ქმნის. ეს განსაკუთრებით ითქმის გვარის გრამატიკულ კატეგორიაზე, რომელსაც მთავარი ადგილი უჭირავს ზმნის კატეგორიებს შორის და რომლის თაობაზეც სხვადასხვა მოსაზრება არსებობს. ამიტომაც ერთგვაროვანი უნივერსალური გაგება ამ ზმნური კატეგორიისა დღესდღეობით არა გვაქვს. ყველაზე ზოგადი დებულების თანახმად, გვარი ზმნის ისეთი ფორმაა, რომელიც ასახავს სუბიექტის აქტიურობას ან პასიურობას (უმოქმედობას).

ცნობილი ფრანგი ენათმეცნიერის ემილ ბენვენისტის მიხედვით, „აქტივისა და პასივის განსხვავება შეიძლება იმ ზმნური კატეგორიის (გვარის კატეგორიის – მ.ბ.) ნიმუშად გამოდგეს, ჩვენს ჩვეულ აზროვნებას რომ აფორიაქებს; ის აუცილებელი ჩანს, მაგრამ უცნობია ბევრი ენისათვის, მარტივია, მაგრამ მისი ინტერპრეტაციის დროს სიძნელეს ვაწყდებით, სიმეტრიულია, თუმცა გვანცვიფრებს თავისი გამოსატყულების არათანმიმდევრობით“ (Бенвенист, 1974: 184).

აღბათ, აქ მხედველობაშია გვარის გრამატიკული კატეგორიის მეტად მრავალმხრივი სტრუქტურულ-სემანტიკური და ფუნქციური ასპექტები, რომლითაც იგი გამოირჩევა ზმნის სხვა გრამატიკული კატეგორიებისაგან. მასში ერთმანეთზე გადაჯაჭვულია სემანტიკური,

¹ მადონა ბენდელიანი – ქართული ენისა და ლიტერატურის უფროსი მასწავლებელი, ქ. ქუთაისის IX საჯარო სკოლა.

სინტაქსური და მორფოლოგიური ურთიერთობანი. ამიტომაც ზმნის გვარის კატეგორია გაიგება, როგორც ობიექტისადმი ზმნით გამოხატული მოქმედების ან მდგომარეობის დამოკიდებულების ასახვა, ან როგორც ზმნით გადმოცემული მოქმედების დამოკიდებულება სუბიექტისადმი, ან კიდევ, როგორც მოქმედების დამოკიდებულება სუბიექტისა და ობიექტის მიმართ (**ჯორბენაძე, 1975: 5**).

1985 წელს გამოცემული «Словарь-справочник лингвистических терминов» და 1990 წელს გამოსული «Лингвистический энциклопедический словарь», რომელშიც მისი გამოცემის მომენტისათვის ენათმეცნიერული აზროვნების თითქმის ყველა მიღწევაა გათვალისწინებული, გვთავაზობს ზმნის გვარის გრამატიკული კატეგორიის (რუს. залог, ლათ. genus, ბერძნ. diathesis „დიათესისი“) ასეთ დეფინიციას: გვარი არის „ზმნის გრამატიკული კატეგორია, რომელიც ბოლო დროს ფართოდ გავრცელებული შეხედულების თანახმად, სუბიექტურ-ობიექტურ ურთიერთობებს გამოხატავს, თუმცა მისი საზოგადოდ მიღებული განმარტება ენათმეცნიერებაში არა გვაქვს“ (**Розенталь., 1985: 76; ЛЭС, 1990: 160**). უფრო მეტიც, არსებობს შეხედულება, რომ გვარის კატეგორია საერთოდ გაურკვეველი, საკმაოდ სადისკუსიო პრობლემაა (**Гухман, 1964: 5**).

გვარის გრამატიკულ კატეგორიაზე სხვადასხვა მოსაზრებაა გამოთქმული ქართულ საენათმეცნიერო ლიტერატურაშიც, მაგრამ ამჟამად ჩვენს მიზანს არ წარმოადგენს ამ საკითხზე არსებული თვალსაზრისებისა და ნაშრომების მიმოხილვა, გვინტერესებს მხოლოდ გვარის კატეგორიის სწავლებასთან დაკავშირებული ზოგიერთი ასპექტი, კერძოდ, წინააღმდეგობანი გამოხატულებისა და შინაარსის პლანის თვალსაზრისით, ანუ გრამატიკული ფორმისა და შინაარსის ურთიერთობის საკითხი ამ კატეგორიასთან დაკავშირებით, რაც რიგ შემთხვევაში არაადეკვატურია. ამიტომაც ვეყრდნობით აკ. შანიძის „ქართული ენის გრამატიკაში“ მოცემულ ტრადიციულ განმარტებას, რომლის თანახმადაც, გვარი ზმნის ფორმაა, რომელიც გვიჩვენებს ურთიერთობას გრამატიკულ მოქმედ პირსა და ზმნით აღნიშნულ მოქმედებას შორის: გამომდინარეობს მოქმედება სუბიექტური პირისაგან და სხვა პირზეა პირდაპირ დამართებული, განიცდის მის მოქმედებას, თუ გამომდინარეობს მისგან, მაგრამ ისე, რომ არც სხვა პირზე იყოს დამართებული და არც განცდილი სხვისი ზემოქმედებით (**შანიძე, 1962: 165**).

ზმნის გვარის კატეგორიის ზემოთ მოყვანილი განმარტების მიხედვით, გვაქვს სამი გვარი: მოქმედებითი, ვნებითი და საშუალი.

ამდენად, გვარი სამწევრა კატეგორიაა: მოქმედებითი (აქტიური) გვარისაა ზმნები, როცა გრამატიკულად მოქმედ პირს მოუპოვება სამოქმედო პირი პირდაპირ-ობიექტური პირის სახით (**შანიძე, 1962:**

165), ანუ სუბიექტი (S) პირდაპირ მოქმედებს ობიექტზე (O) (ვაქრობ მე (S) მას (პ. O), ვაგორებ მე (S) მას (პ. O)), ვაშენებ მე (S) მას (O)...). ვნებითი (პასიური) გვარის ზმნები კი გვიჩვენებს, რომ სუბიექტური პირი (S) იმასვე განიცდის, რასაც პირდაპირ-ობიექტური (პ. O) სათანადო მოქმედებითში, მაგრამ ზმნის ფორმით არ ჩანს, თუ ვისგან ან რისგან, ანუ სუბიექტი თვითონ განიცდის მოქმედებას (ტყდება, ჭკნება, გორდება...), ხოლო საშუალო (მედიალური) გვარის ზმნებში სუბიექტური პირი (S) „მოქმედებს“ ისე, რომ სამოქმედო ობიექტი (O) არა აქვს, მაგრამ ამ მოქმედებას არ „განიცდის“ (გორავს ის (S), წუხს ის (S), დულს ის (S)...) (**შანიძე, 1962: 165**).

როგორც ითქვა, ზმნის გვარის გრამატიკული კატეგორიისა და მისი სახეობების სწავლება გარკვეულ სიძნელეთანაა დაკავშირებული, რაც გამომწვეულია ზმნის ფორმისა (გამოხატულებისა) და შინაარსის ურთიერთმიმართებით. იგულისხმება შემთხვევები, როცა გრამატიკული ფორმა და შინაარსი არ ემთხვევა ერთმანეთს. მაგალითად, „წერს“, „ხატავს“, „თამაშობს“ და მისთ. ფორმითაც და შინაარსითაც თანამედროვე ქართულში მოქმედებითი გვარის კუთვნილებაა და არა გვაქვს წინააღმდეგობა გამოხატულების პლანსა და შინაარსის პლანს შორის. მაგრამ ზმნები: „ელაპარაკება“, „იგინება“, „ჰპირდება“ და სხვა ფორმით ვნებითია, ხოლო შინაარსით – მოქმედებითი (**ჯორბენაძე, 1975: 5**), ანუ წინააღმდეგობაა გამოხატულების პლანსა და შინაარსის პლანს შორის. ეს მოვლენა საგანგებოდ აღინიშნა სპეციალურ ლიტერატურაში. აკ. შანიძე ამასთან დაკავშირებით განიხილავს ასეთ წინადადებებს: (1) „ამ გარემოებას ანგარიში არ ეწევა“ და (2) „მძიმე უღელს ეწევა“. ავტორის თქმით, პირველ შემთხვევაში ზმნა შინაარსით პასიურია, ხოლო მეორე შემთხვევაში – აქტიური, მაგრამ ფორმით მათ შორის არაა განსხვავება (**შანიძე, 1953: 307**). სწორედ ეს ვითარება ქმნის გარკვეულ სირთულეებს გვარის კატეგორიისა და მისი სახეობების კვალიფიკაციისას, რაც აღნიშნულია კიდევ შესაბამის მეთოდოლოგიურ ლიტერატურაში (**თალაკვაძე, 1955; დავითიანი, 1977**).

მართალია, ზმნათა სემანტიკა ქართულში უმრავლეს შემთხვევაში თანხვედრაშია გრამატიკულ მნიშვნელობასთან, თუმცა რეგულარული ხასიათი არა აქვს. ამ თვალსაზრისით განვიხილავთ გვარის სახეობათა კვალიფიკაციის საკითხს ზმნის გარდამავლობასა და ე-ნიანი ვნებითი გვარის ზმნებთან დაკავშირებით.

უნდა აღინიშნოს, რომ ზმნის გვარის კატეგორიას უკავშირდება გარდამავალ და გარდაუვალ ზმნთა გამოყოფა. ზმნას, რომლის სუბიექტიც (S) უშუალოდ მოქმედებს ობიექტზე (O), გარდამავალს ვუწოდებთ („მოთხრობა დანერა“), ხოლო თუ ზმნის სუბიექტს არ შეიძლება ჰქონდეს უშუალოდ სამოქმედო ობიექტი, მაშინ იგი გარდაუვალია („ზურაბი სკოლაში წავიდა“). გვარის ფორმათა გარჩევას სკო-

ლაში უმეტესწილად სწორედ გარდამავლობის კატეგორია უძევს საფუძვლად, ანუ პირდაპირი ობიექტის (პ. 0) მქონებლობა/უქონლობა.

ამდენად, გარდამავლობა მოქმედებითი გვარის ზმნათა საკლასიფიკაციო ნიშანია. ამის შესაბამისად მოქმედებითი გვარის ზმნები გარდამავალია, რადგან ისინი პირდაპირი ობიექტის მქონებლობით ხასიათდებიან. პირდაპირი ობიექტი (პ. 0) გააჩნიათ სამპირიან ზმნებსა (უშენებს ის (S) მას (ი. 0) მას (პ. 0), უკეთებს (ის (S) მას (ი. 0) მას (პ. 0)), ნაუკითხა მან (S) მას (ი. 0) ის (პ. 0)...)) და ორპირიანებს, რომლებსაც ასეთი ობიექტი შეენყობათ (კითხულობს ის (S) მას (პ. 0)), აშენებს (ის (S) მას (პ. 0)), ამზადებს ის (S) მას (პ. 0)...). ე.ი. მოქმედებითი გვარისაა სამპირიანი ზმნები, რადგან ისინი გარდამავლებია. ეს დებულება იმდენად ავტომატურია, რომ მოსწავლეს არც კი ეპარება ეჭვი სამპირიან ზმნათა სხვაგვარი ინტერპრეტაციის შესაძლებლობისა. მაგრამ ფაქტია, რომ ქართულში გვაქვს სამპირიანი გარდაუვალი ზმნებიც, მაგალითად, „ედავება“, „ევაჭრება“, „ეთამაშება“ ტიპისა. ისინი რომ გარდაუვლები არიან, ამას მორფოლოგიური სუბიექტის ვითარებაც უჭერს მხარს, კერძოდ, სამივე სერიაში სახელობითის ფორმით ენყობა ზმნაშემასმენელს. ამ ტიპის ზმნების თავისებურებაზე მიუთითებს ისიც, რომ III სერიის მწკრივთა ფორმებთან არა გვაქვს კონვერსია:

ანმყო – ევაჭრება ის (S) მას (O) მას (O);

ნამყო ძირითადი – ევაჭრა ის (S) მას (O) მას (O);

I თურმეობითი – შევაჭრებია ის (S) მას (O) მას (O).

ამ ვითარების გათვალისწინებით, შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ „ევაჭრება“ ტიპის ზმნების სამპირიანად ქცევა და აქედან გამომდინარე შედეგები მეორეული უნდა იყოს. ისინი სახელებიდან მომდინარეობენ და გაზმნავების შემდეგ ვნებითი გვარის რიგებში დგებიან (**ნაჭყებია, ფაჩულია, 1991: 14-15**).

ანალოგიური მდგომარეობა გვაქვს „ედავება“ ზმნასთან:

(1) ედავება ძმა (S) ძმას (ი. 0) სახლს (ი. 0);

(2) შეედავა ძმა (S) ძმას (ი.0) სახლს (ი. 0);

(3) შესდავებია ძმა (S) ძმას (ი. 0) სახლს (ი. 0)).

აღნიშნული ტიპის ზმნებთან შენყობილი ორივე ობიექტი ბრუნვაუცვლელია, მიცემითში დგას და გარდაუვალია. ამიტომ მოქმედებითი გვარის ზმნებზე საუბრისას მექანიკური შეცდომის თავიდან აცილების მიზნით, მოსწავლეებს სათანადო მაგალითების მოხმობით უნდა განემარტოთ, რომ სამპირიან ზმნებზე მსჯელობისას საჭიროა სერიიდან სერიაში გადაყვანის გზით შემონმდეს, მოცემული სამპირიანი ზმნა გარდამავალია თუ გარდაუვალი, რათა მას შესაბამისი კვალიფიკაცია მიეცეს.

წინააღმდეგობას ფორმობრივ და შინაარსობრივ გამოხატულებას შორის ვაწყდებით ე-ნიანი ვნებითი გვარის ზმნების კვალიფიკაციისას.

იგი მარკირებულია, აქვს მორფემული გამოხატულება – პრეფიქსი ე- მიღებული წესის თანახმად, ე-ნიანი ვნებითი გვარის ზმნები გარდაუვალია, ე.ი. ამ ტიპის ზმნებში სუბიექტი თვითონ კი არ მოქმედებს, არამედ თავად განიცდის მოქმედებას; მაგალითად, „ერვნება“, „ეფიქრება“, „ეჯავრება“... მაგრამ გვაქვს ზმნათა ერთი წყება, რომლებსაც დაერთვის ე- სუფიქსი, ამიტომ ე-ნიანი ვნებითის ზმნებს განეკუთვნებიან, თუმცა ამ შემთხვევაში სუბიექტი კი არ განიცდის მოქმედებას, როგორც ეს ვნებითი გვარის ზმნების განმარტებაშია ფიქსირებული, არამედ თვითონ პირდაპირ მოქმედებს ობიექტზე. ასეთებია:

- (1) ეხეთქება: „ტალღა ნაპირს ეხეთქება“;
- (2) ეხვევა: „დედა შვილს ეხვევა“;
- (3) ეაღერსება: „ბებია შვილიშვილს ეაღერსება“;
- (4) ეჯახება: „მანქანა ხეს ეჯახება“ და სხვა.

აღნიშნული და მსგავსი ტიპის ზმნები ფორმობრივად, მორფემული გამოხატულების თვალსაზრისით, გარდაუვლებია, ე.ი. პასიურებია, მაგრამ შინაარსობრივად- აქტიური, რადგან სუბიექტი (S) უშუალოდ (პირდაპირ) მოქმედებს ობიექტზე (O). მათ დეპოსენს ზმნებს ვუნოდებთ.

ამრიგად, ზმნის გვარის კატეგორიის სწავლებისას, მისი სახეობების კვალიფიკაციის დროს სათანადო ყურადღება უნდა მიექცეს იმ შემთხვევებს, როცა გრამატიკული ფორმა და შინაარსი წინააღმდეგობაში მოდის ერთმანეთთან.

ბიბლიოგრაფია:

- *დავითიანი, 1974* – **დავითიანი აკაკი**. პრაქტიკული ვარჯიშობა ქართულ ენაში. *მასწავლებელთა დასახმარებლად*. თბ., 1977;
- *თალაპაძე, 1955* – **თალაკვაძე მარიამ**. ზმნის სწავლება სკოლაში. თბ., 1955;
- *ნაჭყებია, ფარულიძე, 1991* – **ნაჭყებია მერაბ, ფარულია ლევან**. სამპირიან გარდაუვალ ზმნათა ბუნებისათვის, – *თსუ სოხუმის ფილიალის პროფესორ-მასწავლებელთა II სამეცნიერო კონფერენციის მასალები*. სოხუმი, 1991;
- *შანიძე, 1953* – **შანიძე აკაკი**. ქართული გრამატიკის საფუძვლები. *მორფოლოგია*. ტ. 1. თბ., 1953;
- *შანიძე, 1962* – **შანიძე აკაკი**. ქართული ენის გრამატიკა. ნაწ. 1: *ფონეტიკა და მორფოლოგია (მართლწერის საკითხებითურთ)*. საშუალო სკოლის სახელმძღვანელო. V-VI კლასებისათვის. *მე-17 გამოცემა*. თბ., 1962;
- *ჭორბენაძე, 1975* – **ჭორბენაძე ბესარიონ**. ზმნის გვარის ფორმათა წარმოებისა და ფუნქციის საკითხები ქართულში. თბ., 1975.
- *ჭორბენაძე, 1980* – **ჭორბენაძე ბესარიონ**. ქართული ზმნის ფორმობრივი და ფუნქციური ანალიზის პრინციპები, თბილისი, 1980;

- *БЕНВЕНИСТ, 1974* – **Бенвенист Эмиль**. Общая лингвистика. *Под редакцией, с вступительной статьей и комментариями Ю.С. Степанова*. Москва, 1974;
- *ГУХМАН, 1964* – **Гухман Мирра Моисеевна**. Развитие залоговых противопоставлений в германских языках: *Опыт историко-типологического исследования родственных языков*. Москва, 1964;
- *РОЗЕНТАЛЬ., 1985* – **Розенталь Дитмар Эльяшевич, Теленкова Маргарита Алексеевна**. Словарь-справочник лингвистических терминов. *Пособие для учителя*. 3-е издание, исправленное и дополненное. Москва, 1985;
- *ЛЭС, 1990* – *Лингвистический энциклопедический словарь*. Главный редактор **В. Н. Ярцева**. Москва, 1990.

MADONA BENDELIANI¹

THE PROBLEM OF THE RELATION OF GRAMMATICAL FORM AND CONTENT IN TEACHING THE GRAMMATICAL CATEGORY OF VOICE

Certain difficulties, associated with its types, occur during teaching of the grammatical category of voice, as far as there are cases when there mismatches between form and content of a grammatical form: in Georgian, tri-personal verbs are mostly transitive and, therefore, are of active voice; however, there actually are tri-personal intransitive verbs (*edaveba, ek'itxeba, etamašeba...*), so called deponent verbs, hardly ascribable to a group of active voice verbs. Besides, by appearance, *exetkeba, ealerseba, exveva*, etc. are -e suffixed passives; however, in terms of meaning, they are active, as far as, in verbs of this type, a subject itself does not experience an action, as it appears in the definition of Passive Voice, but rather immediately influences an object (*deda švils exveva* 'Mother hugs her child'). The circumstances in question should by all means be considered in teaching of the category of voice and an adequate explanation ought to be provided for similar instances.

¹ *Madona Bendeliani* – Kutaisi №9 Public School, Head Teacher of Georgian Language and Literature.

ენათმეცნიერება

მანანა ბუკია¹

ალეზ-მიცემობასთან დაკავშირებული ტერმინები
ქართულსა და აფხაზურ ენაებში

ქართველურ-აფხაზურ ენობრივ შეხვედრები ლექსიკის ყველა დარგს მოიცავს მეტ-ნაკლები სიმრავლით. როგორც არაერთგზის შეგვინიშნავს, ენობრივი ინტერფერენცია არაერთგვაროვანია. სიტყვათა სესხება ამ ორ ენობრივ კოლექტივს შორის ორივე მიმართულებით ხდებოდა, ოღონდ არათაბარი ინტენსივობით. აფხაზურს ქართულიდან ნასესხები აქვს საყოფაცხოვრებო, შრომის იარაღების, სამეურნეო ნაგებობების, კულტურული მცენარეების, მონათმოქმედებასთან, ქრისტიანობასთან დაკავშირებული ტერმინები. აფხაზურიდან ქართულში (ძირითადად, მეგრულში) ნასესხები ლექსიკა ძირითადად დაკავშირებულია მთის ლანდშაფტთან, მესაქონლეობასთან (**ბუკია, 2013**).

ჩვენი ყურადღება მიიქცია ალეზ-მიცემობასთან დაკავშირებულმა ტერმინებმა. ამ თემატურ ჯგუფში წარმოდგენილ სიტყვათა დიდი ნაწილი ქართულსა და აფხაზურში უცხო ენებიდანაა ნასესხები, ცალკეულ შემთხვევებში ძნელია სესხების შუალედური რგოლის დადგენა, თუმცა გარკვეული დასკვნების გაკეთება მაინც შესაძლებელია, ხშირად უცხოური სიტყვა ქართულის მეშვეობით არის შეთვისებული აფხაზურში.

მეგრულიდანაა ნასესხები აფხაზურში **ა-ნაძენ** (ბზ.), **ა-ნაძენა** „პროცენტი“ (**PAC, 1964: 474**). შდრ.: **ნაძინა** (მეგრ.) „ნამატი, სარგებელი“ (**ქაჯაია, 2002: 373**). მეგრულში ეს სიტყვა ზედმიწევნით ნიშნავს „მომატებულს, ნამატს“. სესხების მიმართულებაზე მიუთითებს ა. შაგიროვი (**Шагиров, 1989: 150**).

ბაჟი „1. გადასახადი სახელმწიფოში შეტანილსა და სახელმწიფოდან გატანილ საქონელზე. 2. გადასახადი ამა თუ იმ საქონლის დამზადებაზე“ (**ქეგელ, 1: 972**), **ბაჟი** (ძვ. ქ.) „გადასახადი, გამოსაღები“ (**აბულაძე, 1973: 29**), **ბაჟი** „ტვირთის ხარკი“ (**საბა, 1991: 94**), **ბაჟი** (მეგრ.) „გა-

¹ **მანანა ბუკია** – ფილოლოგიის დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის არნოლდ ჩიქობავას სახელობის ენათმეცნიერების ინსტიტუტის მეცნიერ-თანამშრომელი

რკვეული გადასახადი“ (ქაჯაია, 2001: 218), ბაჟი/ბაჟი (სვან.) „ბაჟი“ (თოფურია., 2000: 146) – ა-ბაჟ „ბაჟი“ (ჯანაშია 1954: 64). ვვარაუდობთ, რომ სიტყვა მეგრულის მეშვეობითაა შესული აფხაზურში.

ბე „თანხის ნაწილი, რომელსაც წინასწარ იხდიან გარიგების პირობათა შესრულების უზრუნველსაყოფად“ (ქეგლ, 1: 1009) ბე (მეგრ.) „ბე“ (ჭარაია, 1997: 40) – ა-ბეჟ „ბე“ (ჯანაშია, 1954: 66). აფხაზურში შესულია ქართულიდან (Шагиrow, 1989: 142).

დუქანი „წვრილი სავაჭრო ან პატარა სასადილო; ზოგჯერ სახელოსნოსაც ეძახიან“ (ქეგლ, 3: 1239), დუქანი (ძვ. ქ.) „სავაჭრო“ (აბულაძე, 1973: 143), დუქანი „უკუსაჯდომელი, გინა სასაქმო“ (საბა 1991: 228), დუქანი (მეგრ.) „დახლი“ (Кипшидзе, 1914: 229), დუქანი (ლაზ.) „დუქანი“ (ჯიქია 1975: 68), დუქან (სვან.) „დუქანი“ (საღლიანი 2005: 17) – ა-დ⁰ქან „id“ (გვანცელაძე, 2003: 143). სხვა აფხაზურ-ადიღურ ენებში ასეა წარმოდგენილი: აბაზ. ტკ⁰ან ადიღ. ტუჩან, უბიხ. დუკ⁰ან (Шагиrow, 1989: 117). ამოსავალია არაბული წარმოშობის სიტყვა, რომელიც შესაძლოა ან არაბულიდან, ან თურქულის მეშვეობით შემოსულიყო ქართველურენოვან სივრცეში. მეგრულში არაბულიდან ნასესხობად თვლის ი. ყიფშიძე (Кипшидзе, 1914: 229). შდრ. თურქული dükkan „მალაზია, დახლი“ (ТРС, 1945: 159); ფორმები შეაპირისპირა პ. ჭარაიამ. ის მიიჩნევს, რომ აფხაზურში სესხების შუალედური რგოლი ქართულია (Чарая, 1912: 11). იმავეს იმეორებენ ნ. გენკო და ა. შაგიროვი (Шагиrow, 1989: 117).

ვალი „1. სესხად აღებული ფული, ნისიად წაღებული საქონლის საფასური. 2. მოვალეობა“ (ქეგლ, 4: 12), ვალი (ძვ. ქ.) „თანანადები“ (აბულაძე, 1973: 153), ვალი (მეგრ.) „id.“ (Кипшидзе, 1914: 233), ჟაღ/ჟაღ (სვან.) „ვალი“ (თოფურია., 2000: 741) – ა-ჟაღ „ვალი“; აფხაზურში შეთვისებულია ქართულიდან (Чарая, 1912: 12). პ. ჭარაიას აზრს იზიარებს ა. შაგიროვი (Шагиrow, 1989: 142).

მანეთი „ფულის სისტემის ერთეული“ (ქეგლ, 5: 45), მანათი (მეგრ.) „მანეთი“ (ჭარაია, 1997: 90) – ა-მანათ „მანეთი“ (РАС, 1964: 503). ა. შაგიროვი მიიჩნევს, რომ აფხაზურში შესულია ქართულის გზით (Шагиrow, 1989: 150).

სამიკიტნო „პატარა სასადილო-დუქანი, სადაც უმთავრესად მაგარი სასმელებით ვაჭრობდნენ“ (ქეგლ, 6: 707) – ა-სამეკიტანრა/ა-სამიკიტანრა „სამიკიტნო“; აფხაზურში შესულია ქართულიდან (Шагиrow, 1989: 152).

ფასი „1. ფულადი ღირებულება საქონლისა; 2. ფულადი საზღაური რაიმე სამსახურისა, ან შრომისათვის, – გასამრჯელო; ქირა“ (ქეგლ, 7: 40) – ა-ფსა „ფასი“; სიტყვა ნასესხებია ქართულიდან (ლომთათიძე, 1976: 245)

ქირა [არაბ. ქირაჟ] „სასყიდელი სხვისი სახლის, პირუტყვის თუ

რაიმე ნივთისა თუ იარაღის გამოყენებისათვის“ (*ქეგლ*, 7: 328), ქირა (მეგრ.) „ქირა“ (*Кипшидзе*, 1914: 344), ქირა / ქირაჲ (სვან.) (თოფურია..., 2000: 783) – ა-ქ-ერა (აფხ.) „ქირა, გადასახადი“; სიტყვა არაბულიდანაა შეთვისებული ქართულსა და აფხაზურში, ამ უკანასკნელში ქართულის მეშვეობით (*Чарая*, 1912: 12). სესხებისას აფხაზურისთვის უცხო ი>გ, ამასთანავე მოხდა წინამავალი უკანაენისმიერის გაპალატალება (*ლო-მთათიძე*, 1976: 60).

ჯამაგირი [სპ. ჯამაგი] „იგივეა, რაც ხელფასი“ (*ქეგლ*, 8: 1554), **ჯამაგირი** „(სპ.) სარჩო, როჭიკი“ (*ჩუბინაშვილი* 1887: 1765), **ჯამაგირ** (სვან.) „id“ (*საღლიანი* 2005: 36) – ა-ჯამაგ-არ „ხელფასი, გასამრჯელო“ (*Шакрыл.*, 1987: 536). < *jamagir*. სპარსული სიტყვა აფხაზურს ქართულის მეშვეობით აქვს შეთვისებული: აფხაზურისთვის უცხო ი ხმოვანი უკანაენისმიერის შემდგომ პოზიციაში ა-თია შეცვლილი, წინამავალი თანხმოვანი კი გაპალატალებული.

ბაზარი [სპ. ბაზარ] „სურსათ-სანოვაგისა და ფართო მოხმარების საგნებით ვაჭრობისათვის განკუთვნილი ადგილი“ (*ქეგლ*, 1: 949), **ბა-ზარი** „(სპ.) საფარდულო, სავაჭრო ადგილი“ (*ჩუბინაშვილი* 1887: 92), **ბაზარი** (მეგრ.) „ბაზარი“ (*ქაჯაია*, 2001: 212), **ბაზარი** (ლაზ.) „id“ (*ქუთელია* 1982: 39), **ბაზარ** (სვან.) „id“ (*საღლიანი* 2005: 53) – ა-ბაზარ „ბაზარი“ (*ჯანაშია* 1954: 62). სპარსული წარმოშობის სიტყვა ფართოდაა გავრცელებული კავკასურ ენებში. შდრ. აბაზ. **ბაზარ**, ადიღ. **ბაძარ/ბაზარ** (*Шагиров*, 1989: 117), ასევე წინა აზიაში, თურქულში, რუსულში და ცალკეულ ევროპულ ენებში (*Абаев*, 1958: 242). < *bāzār* „საქონელი, სავაჭრო“. სესხების შუალედურ რგოლზე საუბარი ძნელია.

ზარალი [არაბ. ზარარ] „ქონებრივი დანაკლისი, დანაკარგი“ (*ქეგლ*, 4: 98), **ზარალი** „(სპ.) ზიანი, დანაკლისი“ (*ჩუბინაშვილი* 1887: 513), **ზარალი** (მეგრ.) „id.“ (*Кипшидзе*, 1914: 236), **ზარალ** (სვან.) „id“ (*საღლიანი*, 2005: 54) – ა-ზარალ „ზარალი“ (*ჯანაშია*, 1954: 108); **ზარარ** (აბაზ.) „id“ (*АРС*, 1967: 23), **ზარარ / ზარან** (ადიღ.) „id.“ (*Шаги-ров*, 1989: 84). ფართოდ არის გავრცელებული სხვა კავკასიურ ენებში: ლაკ. **ზარალ**, ხუნძ. **ზარალ**, თათ. **ზარალ / ზარარ** (*Шагиров*, 1977: 207). ა. შაგიროვის აზრით, აფხაზურში შესულია თურქულიდან (*Ша-гиров*, 1989: 84), თუმცა შეიძლება დავუმვათ, რომ ა-ზარალ ფორმისთვის შუალედური რგოლი ქართველური ყოფილიყო.

თამასუქი [არაბ. თამასსუქ] საგანგებო ხელნერილი გარკვეულ ვადაში ვალის გადახდის შესახებ, – ვექსილი“ (*ქეგლ*, 4: 128), **თამასუქი** „(სპ.) სესხისა და ვალის ხელნერილი“ (*ჩუბინაშვილი*, 1887: 546), **თა-მასუქი** (მეგრ.) „ვალდებულების ხელნერილი“ (*ჭარაია*, 1997: 69) – ა-თამასუქ- „თამასუქი“ (*ჯანაშია* 1954: 119). ფორმები შეაპირისპირა დ. გულიამ (*გულია*, 2004: 12). აფხაზური ფორმის აუსლაუტის ქ მიგვანიშნებს, რომ სიტყვა ქართულიდან არის შეთვისებული – სახე-

ლობითი ბრუნვის – ი ნიშანი დაიკარგა და რეფლექსურად დაჩნდა პალატალიზებული უკანაენისმიერის სახით.

ფარა (მეგრ.) „ფული“ (**Кипшидзе, 1914: 334**) – **ა-ფარა** „ფული“ (**ჯანაშია, 1954: 274**); გვაქვს ადიღეურში **ფარა** ფორმით (**Шагиров, 1989: 117**). ფორმები შეაპირისპირა დ. გულიამ (**გულია, 2004: 13**). ამოსავალია თურქული (< სპ.) **para** „ფული“ (**TPC, 1945: 479**).

ხაზინა [არაბ. **ხაზინე** „სალარო“, „საჭურჭლე“] „1. განძი, საგანძური. 2. სახელმწიფო ქონება“ (**ქეგლ, 8: 1315**) – **ა-ხაზენა** „საგანძური“ (**PAC, 1964: 503**), **ა-ხაზენა** „ხაზინა, სახელმწიფო ქონება“ (**Касландзия, 2005: 269**). **ხარზენა** (აბაზ.) „1. საგანძური; 2. სიმდიდრე“ (**APC, 1967: 384**). ფორმები შეაპირისპირა დ. გულიამ (**გულია, 2004: 13**).

ხარჯი [არაბ. **ჰარჯ**] „1. რაც იხარჯება, – გასავალი, დანახარჯი“ (**ქეგლ, 8: 1349**), **ხარჯი** (მეგრ.) „ხარჯი, გასავალი“ (**Кипшидзе, 1914: 399**), **ხარჯ/ხარჯ** (სვან.) „ხარჯი“ (**თოფურია., 2000: 869**) – **ა-ხარჯ** „გასავალი, ხარჯი“ (**ჯანაშია 1954: 411**), **ა-ჰარჯ** „id“ (**Шакрыл., 1987: 290**). **ხარჯ** (ადიღ.), **ხარჟ** (ყაბ.) „id“ (**Шагиров, 1989: 87**). ამოსავალია თურქული **harc** (**TPC, 1945: 232**). ფორმები შეაპირისპირა დ. გულიამ (**გულია, 2004: 13**).

ბიბლიოგრაფია:

- *აბულაძე, 1973* – **აბულაძე ილია**. ძველი ქართული ენის ლექსიკონი (მასალები). თბ., 1973;
- *ბჰაბიძე, 2013* – **ბუკია მანანა**. ნარკვევები ქართველურ-აფხაზური ლინგვოკულტურული ურთიერთობის ისტორიიდან. თბ., 2013;
- *გვანცელაძე, 2003* – **გვანცელაძე თეიმურაზ**. აფხაზური და ქართველური ენების შემსწავლელთათვის. ქართულ-აფხაზური ლექსიკონი. ტ. I. თბ., 2003;
- *გულია, 2004* – **გულია დიმიტრი**. ქართულ-მეგრულ-აფხაზური ლექსიკონი, – გაზ.: „მახარია“. №1. თბ., 2004;
- *თოფურია., 2000* – **თოფურია ვარლამ, ქალდანი მაქსიმე**. სვანური ლექსიკონი. თბ., 2000;
- *ლომთათიძე, 1976* – **ლომთათიძე ქეთევან**. აფხაზური და აბაზური ენების ისტორიულ-შედარებითი ანალიზი. ტ. I: *ფონოლოგიური სისტემა და ფონეტიკური პროცესები*. თბ., 1976;
- *საბა, 1991* – **ორბელიანი სულხან-საბა**. ლექსიკონი ქართული. ტ. I. თბ., 1991;
- *სალლიანი, 2005* – **სალლიანი მედეა**. ნასესხობანი სვანურ ენაში. დისერტაცია ფილოლოგიის მეცნიერებათა კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად. თბ., 2005;
- *ქაჯაია, 2001* – **ქაჯაია ოთარ**. მეგრულ-ქართული ლექსიკონი. ტ. I. თბ., 2001;
- *ქაჯაია, 2002* – **ქაჯაია ოთარ**. მეგრულ-ქართული ლექსიკონი. ტ. II. თბ., 2002;

- *ქუთელია, 1982* – ქუთელია ნათელა. ლაზური პარამითეფე. თბ., 1982;
- *ჩუბინაშვილი, 1887* – ჩუბინაშვილი დავით. ქართულ-რუსული ლექსიკონი. სანქტ-პეტერბურგი, 1887;
- *ჭარაია, 1997* – ჭარაია პეტრე. მეგრულ-ქართული ლექსიკონი. თბ., 1997;
- *ჭანაშია, 1954* – ჯანაშია ბაგრატ. აფხაზურ-ქართული ლექსიკონი. თბ., 1954;
- *ჭიქია, 1975* – ჯიქია სერგი. თურქულ-ლაზური ენობრივი ურთიერთობიდან. ნაკვ. 4: თურქული ლექსიკური ელემენტებისათვის ლაზურში, – *თსუ შრომები*. ენათმეცნიერება. ტ. 164. თბ., 1975;
- *ქმშლ, 1* – ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი. 8 ტომად. არნ. ჩიქობავას საერთო რედაქციით. ტ. 1. თბ., 1950;
- *ქმშლ, 3* – ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი. 8 ტომად. არნ. ჩიქობავას საერთო რედაქციით. ტ. 3. თბ., 1953;
- *ქმშლ, 4* – ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი. 8 ტომად. არნ. ჩიქობავას საერთო რედაქციით. ტ. 4. თბ., 1955;
- *ქმშლ, 5* – ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი. 8 ტომად. არნ. ჩიქობავას საერთო რედაქციით. ტ. 5. თბ., 1958;
- *ქმშლ, 6* – ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი. 8 ტომად. არნ. ჩიქობავას საერთო რედაქციით. ტ. 6. თბ., 1960;
- *ქმშლ, 7* – ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი. 8 ტომად. არნ. ჩიქობავას საერთო რედაქციით. ტ. 7. თბ., 1962;
- *ქმშლ, 8* – ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი. 8 ტომად. არნ. ჩიქობავას საერთო რედაქციით. ტ. 8. თბ., 1964;
- *АБАЕВ, 1958* – **Абаев Василий Иванович**. Историко-этимологический словарь осетинского языка. Т. 1. Москва-Ленинград, 1958;
- *КАСЛАНДЗИЯ, 2005* – **Касландзия Владимир Арушанович**. Абхазско-русский словарь. Т. II. Сухуми, 2005;
- *КИПШИДЗЕ, 1914* – **Кипшидзе Иосиф Алексеевич**. Грамматика мингрельского (иверского) языка. С хрестоматией и словарем. Санкт-Петербург, 1914;
- *ШАГИРОВ, 1977* – **Шагиров Амин Кабцуевич**. Этимологический словарь адыгских (черкесских) языков. Т. I. Москва, 1977;
- *ШАГИРОВ, 1989* – **Шагиров Амин Кабцуевич**. Заимствованная лексика абхазско-адыгских языков. Москва, 1989;
- *ШАКРЫЛ., 1987* – **Шакрыл К. С., Конджария В. Х., Чкадуа Л. П.** Словарь абхазского языка. Т. 2. Сухуми, 1987;
- *Чарая, 1912* – **Чарая Петрэ**. Об отношении абхазского языка к яфетическим, – *Материалы по яфетическому языкознанию*. Т. 4. Санкт-Петербург, 1912;
- *АРС, 1967* – **Абазинско-русский словарь**. Под редакцией В. Б. Тугова. *С приложением краткого грамматического очерка абазинского языка*. Москва, 1967;
- *РАС, 1964* – **Русско-абхазский словарь**. Составители: Х. С. Бгажба, Б. П. Джанашиа, Г. З. Шакирбай, Е. П. Шакрыл, К. С. Шакрыл, Б. В. Шинкуба. Сухуми, 1964;
- *ТРС, 1945* – **Турецко-русский словарь**. Составил Д. А. Магазаник. Москва, 1945.

MANANA BUKIA¹

TERMS RELATED TO TRADE IN ABKHAZIAN AND GEORGIAN LANGUAGES

The study deals terms with related to trade, which are common for Abkhazian and Georgian languages. Analysis shows that most of these terms are adopted by both languages, mainly from oriental languages. Though it revealed that in many cases Abkhazian forms are received passing through Georgian language. Following words were analyzed:

- Megr. ნაძინა (nadzina) “add-on, surplus” – Abk. ა-ნაძუნ / ა-ნაძუნა (a-nadzina) “percent”;
- Geor. ბაჟი (baji) “tax” – Abkh. ა-ბაჯ (a-baj) „tax“;
- Geor. ბე (be) „earnest money“ – Abkh. ა-ბეჟ (a-bey) “earnest money”;
- Geor. ვალი (vali) “debt” – Abkh. ა-ჟალ (a-wal) “debt”;
- Geor. სამიკიტნო (samikitno) “shop/grocery” – Abkh. ა-სამეკტანრა / ა-სამიკიტანრა (a-samikitanra) “shop/grocery”.

¹ *Manana Bukia* – PhD in Philology, Researcher of Arnold Chikobava Institute of Linguistics of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University.

ენათმეცნიერება

მაია გელაშვილი, იავლინა გუჯეჯიანი¹

სვანიზმები ოსურში
(ქართულ-ოსური ენობრივი ურთიერთობები)

ქართველ და ოს ხალხს უძველესი დროიდან მჭიდრო ეკონომიკური და პოლიტიკური ურთიერთობა ჰქონდა, რაც გრძელდებოდა საუკუნეების განმავლობაში. ქართველთა და ოსთა მრავალსაუკუნოვანი ურთიერთობის კვალი კარგად ჩანს ქართულიდან ოსურში შეთვისებულ ლექსიკაში. ნასესხებმა ლექსიკამ მოიცვა სხვადასხვა დარგი. ეს ბუნებრივი მოვლენაა, ისტორიულად სვანებსა და ოსებს ინტენსიური ურთიერთობა ჰქონდათ, ხშირი იყო შერეული ქორწინება, სვანი მწყემსები ყოველ წელიწადს გადადიოდნენ საზაფხულო საძოვრებზე. როგორც პროფესორი თ. გვანცელაძე წერს: „ენობრივ მასალას ზოგჯერ გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს ამა თუ იმ ერის ისტორიის აღსადგენად. ვინაიდან ენა ასახავს სინამდვილეს და შემოინახავს ხოლმე ისეთ ცნობებს, რომლებიც სათანადო ისტორიული პერიოდის შესახებ საისტორიო წერილობით წყაროთა უქონლობის ან ნაკლებობის შემთხვევაში თვითონ ასრულებს საისტორიო წყაროს მოვალეობას“ (გვანცელაძე, 2001: 35).

სიტყვების გადასვლა ერთი ენიდან მეორეში ადვილად ხერხდება, რადგან ლექსიკური ფონდის ელემენტთა რაოდენობა, ფაქტობრივად, განუსაზღვრელია (ფოჩხუა, 1974: 346). ენობრივ მეხსიერებაში ილექება სხვადასხვა ენობრივ კოლექტივთა კონტაქტებისა და ურთიერთობების კვალი, რომელიც ისტორიის ფურცლებმა ვერ შემოინახა ან სხვადასხვა მიზეზთა გამო დამახინჯდა.

სესხება ამ ორ ენობრივ კოლექტივს შორის ხდება ორივე მიმართულებით, ოღონდ არათანაბარი ინტენსივობით. ოსურს სვანურიდან ნასესხები აქვს საყოფაცხოვრებო, შრომის იარაღების, სამეურნეო ნაგებობების, კულტურული მცენარეების, მინათმოქმედებასთან, ქრისტიანობასთან დაკავშირებული ტერმინები.

სტატიაში გაანალიზებულია დარგობრივი ლექსიკის ის ნაწილი,

¹ მაია გელაშვილი – დოქტორანტი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი; იავლინა გუჯეჯიანი – დოქტორანტი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

რომელიც გვხვდება სვანურსა და ოსურ ენებში. დადგენილია, სესხების მიმართულებები და ის ლინგვოკულტურული გარემო, რაშიც უხდებოდათ თანაცხოვრება სვანებსა და ოსებს:

Богьол – „ბუა“, გოლიათი; ახმახი“. ქართ.: ბელელ-ა, დევ-ბელელ-ა ზან. (ბულურ-) სვან. (ლხმ.) ბელელ „ახმახი, ვეებერთელა“ ზანური (*resp.* მეგრული) შესატყვისი, შესაძლოა, შემორჩენილი იყოს სვანურში ნასესხობის სახით (მდრ. სვან. ბულურ „შემზარავი; უშნი“). ქართველური ალომორფები მკაცრად უნდა იყოს გარჩეული (ქართულში) ომონიმური სიტყვისაგან ბელელ-ი ან ქორ-ბელელ-ა (**ჩუხუა, 2017: 114**).

Бызычы будзух – მეჭეჭი, ვ. აბაევი უკავშირებს სვან. მაჭიჭს-მეჭეჭი (**Абаев, 1958: 284**).

Богъа-бугъа – ქართ.: ბულა თურქულ-მონღოლურიდანაა შესული მთელ კავკასიურ ენობრივ სივრცეში დაუკოდავი საქონლის აღმნიშვნელი ბულა: ბულა „დაუკოდავი ხარი (კამეჩი), რომელსაც ინახავენ სანაშენედ, კურო“ (**ქეგლ, I: 1193**), ბულა (ქართლ., კახ.) „დაუკოდავი ხარი, რომელსაც ინახავენ საქონლის მოსაშენებლად“ (**ლეონიძე, 1925: 110**), ბულა (მეგრ.-ლაზ.) „კურო“ (**ელიავა, 1997: 37**), ბულა (სვან.) „ბულა, კურო“ ა-ბგღვ (აფხ.) „ბულა“ (**Шагиров, 1982: 91; ბუკია, 2013: 79**).

Ботъа (სამხ. ოს.) – ბოტი. ქართ.: ბოტი – დაუკოდავი მამალი თხა. სვან.: ლიბოტე – თხების მაკინტლობა. ო. თედევის აზრით, ოსურში დამკვიდრდა ქართული ბოტისგან (**თედევვი, 1983: 46**), თუმცა არ არის აღნიშნული ოსურ ლექსიკონებში. სპეციალური ლიტერატურა კი ამას ადასტურებს (**ჯავახიშვილი, 1937: 180**).

Гом – გომი, გომური. „მსხვილფეხა რქოსანი საქონლის საზამთრო სადგომი, – გომური“ (**ქეგლ, II: 1470**); სიტყვა გვხვდება ოსურშიც გონ/გომ სახით (**Абаев, 1958: 523-524**). ვფიქრობთ, რომ სიტყვა ქართულიდანაა გავრცელებული ენებში.

Сатена – სათანაი. სვანურში გვხვდება ქალის სახელი სათენა (**Абаев, 1979: 39**).

Чъеци – კეცი. ი. აბულაძის განმარტებით კეცი არის: „თიხა, თიხის ჭურჭელი, გამომცხვარი კრამიტი“ (**აბულაძე, 1973: 197**). როგორც ლ. ბოჭორიშვილი აღნიშნავს, „კეცი“ სიტყვის გამოყენება თიხის მნიშვნელობით XI-XIII საუკუნემდე გვხვდება (**ბოჭორიშვილი, 1956: 188**). ძველ წერილებში „კეცი“ კრამიტის მნიშვნელობითაც გვხვდება (**ჯავახიშვილი, 1979: 158**). სიტყვა „კეცი“ თიხის მნიშვნელობით XI-XIII საუკუნემდე გვხვდება. ავთ. არაბულის აზრით, კეცი ზანურში და სვანურში ქართულიდან უნდა იყოს შესული (**არაბული, 2001: 125**). თეიმურაზ I „ანბანთქებაში“ იყენებს ამ სიტყვას: „კეცის ჭურმან ვით გაუძლო“; ლაზ. – კიც; სვან. – კეც (**თოფურია, ქალდანი, 2000: 755**). ჩვენი ვარაუდით, კეცი/ჭეცი ქართველიზმია ოსურში.

Кадзи /ირ/ – ეშმაკი (**Абаев, 1958: 566**). ქაჯი 1. ავი სული, ეშ-მაკი; 2. გადატ. ეშმაკი, მაცდური ადამიანი; თავზეხელაღებული, დამ-თხვეული“, ქაჯი /მეგრ./ „ქაჯი, ავი სული“ (ყიფშიძე, 1914: 342), ქაჯ /სვან./ „ქაჯი“ (**საღლიანი, 2005: 62; ბუკია, 2013: 59**).

Далыс – ერთი წლის ცხვარი. პროფესორი მ. ჩუხუა მიიჩნევს, რომ მეგრ. ქვაშითი „თიკანი“ სამეცნიერო ლიტერატურაში მითითებუ-ლია, რომ მეგრული ფორმა ქართველურ ქოსტ-თან („ციკანი, შემო-დგომობით მთიდან დაბრუნებული თიკანი“) ამჟღავნებს ერთობას და საერთოქართველურ დონეზე აღდგენილია *ქესთ > ქართლ. ქოსტი /< *ქვესთ-ი/: ზან. ქვაშით-ი (**ჩუხუა, 2000-2003: 255**). ქართ.: დალის (**Аба-ев, 1958: 342**).

Дадали – გრძელი, დაწნული თმა. ქართ. დალალი (**Абаев, 1958: 341**). სვანურში – დალალ (**ნიჟარაძე, 2007: 184**).

Домбай – კამეჩი. ქართ. დომბაი /კამეჩი/; ლაზ.: დომბაი/კამეჩი/ (**Абаев, 1958: 364**).

Дәстәг – სამაჯური. აბაევი ერთ-ერთ ვერსიად მიიჩნევს ქარ-თულ „დასტანგს“ – სამაჯური, სვან.: დასტაკ, ქართ.: დასტანგი (**Абаев, 1958: 359**).

Догь/дугь – დოლი. ქართ.: დოლი; ლაზ.: დოლი; მეგრ.; დოლი (**Аба-ев, 1958: 372**). საყურადღებოა, მ. ჩუხუას კვლევა: ს.-ქართვ.: დოლ-ჭე-ნება, ქართ.: დოლი. სვან. დღ-ულ – დოლ-ულ (**ჩუხუა, 2000-2003: 98**).

Кәл – სარი, ბოძი, ხალხა/ხალა. სვანურში გვაქვს აქრ /საბერტყი ფოხი/ (**Абаев, 1973: 288**). დიალექტებში აგრეთვე გვხვდება ხალა /სა-ბერტყი ფოხი/ ქართ. ხალა.

Кыса – „ქისა“ – ქისა „[არაბ. ქისატ] მომცრო ჰარკი ფულის ან სხვა წვრილმანი ნივთებისათვის“ (**ქეგლ, VII: 330**); ქისა „ქართული არ არის, თალისა ჰქვიან“ (**ორბელიანი, 1949: 376**), ქესა (მეგრ.) „ქისა“ (**Кипшидзе, 1914: 342**), ქისა/ქესა (სვან.) „ქისა“ (**საღლიანი, 2005: 101**) გვაქვს სხვა კავკასიურ ენებში: ქესე (ხუნდ.) ქისა (დარგ., ჩეჩნ., ყაბ.) (**Абаев, 1958: 613; ბუკია, 2013: 265**).

Ләкьәф – ტვირთი. ვ. აბაევს მიაჩნია, რომ ეს სიტყვა სვანარური სიტყვა „კაფ“-იდან მომდინარეობს (**Абаев, 1973: 27**). მაგრამ ჩვენ მი-გვაჩნია, რომ ეს არის სვანური სიტყვიდან „ლენ“, რაც ხარით გასაწევ ტვირთს ნიშნავს

Ләх/ләхә – საქონლის ფუნა, განავალი. ვ. აბაევის აზრით, კავკა-სიური წარმოშობის უნდაიყოს. სავარაუდოდ, ამავე მნიშვნელობის სვანური სიტყვიდან „ლეგ“ (**Абаев, 1973: 40**).

Майрәм карк – ჭიამაია. მომდინარეობს ქართული სიტყვიდან მარიაში, აგრეთვე უკავშირდება სვანურ სიტყვას ლამარია (**Абаев, 1973: 68**).

Мәга – ბეკასი /ფრინველი/. სვან.: მგა/ფრინველის დასახელება

(Абаев, 1973: 91).

Уыры/уру – ვირთხა. მეგრულში გვხვდება „ვირი“ ვირთხის მნიშვნელობით. ქართულში გვაქვს სიტყვა „ვირთავა“. სვანურში „ვირ-შ-დუგ“ (Абаев, 1989: 135).

Цыф/цыфы – ტალახი, ქაობი, ლაფი, გუბე, ჭუჭყი. ვ. აბაევი ამ სიტყვას გენეტიკურად უკავშირებს ოსურ სიტყვებს, თუმცა არც ერთ მათგანს წყლისა და სისველის ცნება არ აქვს (Абаев, 1958: 339). ვ. მილერი აკავშირებს ქართულ სიტყვასთან, კონკრეტულად სვანურთან „ჭუბ“ „ტბა“ (Миллер, 1929: 79). „ტუბა“ (-ბჰმ, -ჰრ ბზ., -ჰმ, -ბჰარ ლნტ.), „ჭუბ“ (-იმ, -ჰრ) ბზ., ლაზუ ბქ., ტუბა (-ჰმ, -ბჰარ) ლმხ., ტგბ ალნტ. – ტბ ორი; ქაობი. უჩხანლო ჩიგ ტუბჰარ ლგგ – წვიმის შემდეგ ყველგან ტბორები დგას. ლტაშჷ ბინამოყ ური ტუბჷ – ჯიხვის სადგომთან ქაობია. სკ'აჩად ჯე ტგბ უხოისკა – თვითონ ტბორში შევიდა“ (თოფურია, ქალდანი, 2000: 1612). ო. თედეევს მიაჩნია, რომ ეს სიტყვა მომდინარეობს სიტყვიდან „ნაწვიმარი“. ნაწვიმარი წყალი ხომ აჩენს გუბეს (თედეევი, 1983: 183). ქართ. *წუპ-ე „წუმპე; ქაობი“ ქართ. წუმპე სვან. ჭუბ „ჭაობი“ შესაბამისი სახელი ზანურ დიალექტებში დაკარგული ჩანს. ქართულშიც მ ფონეტიკური დანართია – *წუპე → წუმპე. რაც შეეხება სვანურ შესატყვისს, აქ ბოლოკიდური ბ დისიმილაციური გამჟღერებით გარჩნდა – *ჭუპ-ე - ჭუბ (ჩუხუა, 2017: 529).

ბიბლიოგრაფია:

- *აბულაძე, 1973* – აბულაძე ილია. ძველი ქართული ენის ლექსიკონი (მასალე-ბი). თბ., 1973;
- *არაბული, 2001* – არაბული ავთანდილი. ზმნური და სახელური ფუძეთქმნადობის პრობლემა ქართველურ ენებში. თბ., 2001;
- *ბოჭორიშვილი, 1956* – ბოჭორიშვილი ლევანი, ალგეთის ხეობის ძველი მოსახლეობა ეთნოგრაფიული მასალების მიხედვით, – *მასალები საქართველოს ეთნოგრაფიისათვის*. №8, 1956;
- *ბუჰია, 2013* – ბუჰია მანანა. ნარკვევები ქართველურ-აფხაზური ლინგვოკულტურული ურთიერთობის ისტორიიდან. თბ., 2013;
- *გვანცელაძე, 2001* – გვანცელაძე თეიმურაზი. აფხაზური ენის მონაცემთა მნიშვნელობა ორი მეგრულ-ჭანური სიტყვის ისტორიისათვის, – *XXI რესპუბლიკური დიალექტოლოგიური სამეცნიერო სესია*. ეძღვნება აკადემიკოს ვ. თოფურიას დაბადების 100 წლისთავს (ქ. ბათუმი, 2001 წლის 26-27 ოქტომბერი). თბ., 2001;
- *ქლიაშა, 1997* – ქლიაშა გივი. მეგრულ-ქართული ლექსიკონი. მასალები. თბ., 1997;
- *თედეევი, 1983* – თედეევი ოლღა. ნარკვევები ქართულ-ოსური ენობრივი ურთიერთობიდან. თბ., 1983;
- *თოფურია, ქალდანი, 2000* – თოფურია ვარლამ, ქალდანი მაქსიმე. სვანური

- ლექსიკონი. თბ., 2000;
- *ლეონიძე, 1925* – **ლეონიძე ლევან**. მესაქონლეობის ლექსიკონი. ტფ., 1925;
 - *ნიშარაძე, 2007* – **ნიშარაძე ბესარიონ**. ქართულ-სვანურ-რუსული ლექსიკონი. ბალსზემოური დიალექტი. ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა და წინასიტყვაობა დაურთო ლ. ნიშარაძემ. თბ., 2007;
 - *ორბელიანი, 1949* – **ორბელიანი სულხან-საბა**. სიტყვის კონა ქართული, რომელ არს ლექსიკონი. ს. იორდანაშვილის რედაქციით და წინასიტყვაობით. თბ., 1949;
 - *საღლიანი, 2005* – **საღლიანი მედეა**. ნასესხობანი სვანურ ენაში. დისერტაცია, წარდგენილი ფილოლოგიის მეცნიერებათა კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად. თბ., 2005;
 - *ფოჩხუა, 1974* – **ფოჩხუა ბიძინა**. ქართული ენის ლექსიკოლოგია. თბ., 1974;
 - *ჩუხუა, 2000-2003* – **ჩუხუა მერაბ**. ქართველურ ენა-კილოთა შედარებითი ლექსიკონი. დამატებითი მასალები ისტორიულ-ეტიმოლოგიური ლექსიკონისათვის. თბ., 2000-2003;
 - *ჩუხუა, 2017* – **ჩუხუა მერაბ**. ქართულ-ჩერქეზულ-აფხაზური ეტიმოლოგიური ძიებანი (მასალები იბერიულ-კავკასიურ ენათა ეტიმოლოგიური ლექსიკონისათვის). თბ., 2017;
 - *ჭავჭავაძე, 1937* – **ჭავჭავაძე ივანე**. ქართული და კავკასიური ენების თავდაპირველი ბუნება და ნათესაობა. თბ., 1937;
 - *ჭავჭავაძე, 1979* – **ჭავჭავაძე ივანე**. მასალები საქართველოს შინამრეწველობისა და წვრილი ხელოსნობის ისტორიისათვის. 5 ტომად. ტ. 2: ნან. 1. მეჭურჭლეობა. თბ., 1979;
 - *ქეშელაშვილი, 1950* – **ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი**. არნ. ჩიქობავას საერთო რედაქციით. ტ. 1. ტომის რედაქტორი არნ. ჩიქობავა. თბ., 1950;
 - *ქეშელაშვილი, 1951* – **ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი**. არნ. ჩიქობავას საერთო რედაქციით. ტ. 2. ტომის რედაქტორი გიორგი წერეთელი. თბ., 1951;
 - *АБАЕВ, 1958* – **Абаев Василий Иванович**. Историко-этимологический словарь осетинского языка. Т. 1. Москва-Ленинград, 1958;
 - *АБАЕВ, 1973* – **Абаев Василий Иванович**. Историко-этимологический словарь осетинского языка. Т. 2. Ленинград, 1973;
 - *АБАЕВ, 1979* – **Абаев Василий Иванович**. Историко-этимологический словарь осетинского языка. Т. 3. Ленинград, 1979;
 - *АБАЕВ, 1989* – **Абаев Василий Иванович**. Историко-этимологический словарь осетинского языка. Т. 4. Ленинград, 1989;
 - *КИПШИДЗЕ, 1914* – **Кипшидзе Юсиф**. Грамматика мингрельскаго (иверскаго) языка съ хрестоматією и словаремъ. Санктъ-Петербургъ, 1914;
 - *МИЛЛЕР, 1929* – **Миллер Всеволод Федорович**. Осетинско-русско-немецкий словарь. Под редакцией и с дополнениями А. А. Фреймана. Т. 2. Ленинград, 1929;
 - *ШАГИРОВ, 1982* – **Шагиров Амин Кабцеевич**. Материальные и структурные общности лексики абхазско-адыгских языков. Москва, 1982;
 - *ШАГИРОВ, 1989* – **Шагиров Амин Кабцеевич**. Заимствованная лексика абхазско-адыгских языков. Москва, 1989.

MAIA GELASHVILI, IAVLINA GUJEJANI¹

**SVANZINISM IN OSSETIAN
(GEORGIAN-OSSETIAN LANGUAGE RELATIONS)**

Problem of Georgian-Ossetian language is a subject of scientific research. The issue has been studied for years and they still continue working on Georgian-Ossetian language relations. In past years were developed the problems in historical, political, socio-economic, archaeological or mythological directions. It is impossible not to pay attention to the great scholars' works as: V. Abayev, O. Tedeev, V. Miller and many others. It is also worth mentioning the work of contemporary researchers such as: M.Chukhua, M. Bukia. Studies of the above mentioned authors represent Georgian-Ossetian relations in the linguistic sense.

Georgians and Ossetians have closely co-existed in the Caucasus region for several centuries. During this period they had quite intensive relationships in many areas of life. Of course, the joint life for many centuries has never been lost. The solid material has been accumulated, the borrowed words have been studied, as from Georgians into Ossetia, also on the contrary.

The purpose of the article is to present a small part of the research from a large list of the Georgian-Ossetian language. We would like to share our contribution to this process.

¹ **Maia Gelashvili** – Postgraduate Student, Sokhumi State University; **Iavlina Gujejani** – Postgraduate Student, Sokhumi State University.

ენათმეცნიერება

მარინე კაკაჩია, ქეთევან მარგიანი, მარინა ჯღარკავა¹

კონცეპტი „თვალი“ ქართველურში

ენის შემეცნების, აზროვნებისა და კულტურის ურთიერთქმედების შემდგომი კვლევისა და მსოფლიოს ლინგვისტური სურათის შესწავლისათვის აუცილებელი ჩანს კონცეპტთა სისტემური, მრავალგანზომილებიანი ანალიზი. აქტუალურია ადამიანის ფსიქიური, შიდა სამყაროს ენობრივი მოდელირების პრობლემების შემდგომი განვითარება. ამ მხრივ მეტად საინტერესოა კონცეპტი „თვალი“, რომელიც სამყაროს აღქმის, მისი ფსიქო-ფილოსოფიური წარმოსახვისა და შემდგომ სულის გრადაციების ერთგვარ სისტემას წარმოადგენს ქართველურ ენებში.

ჩატარებული ანალიზის შედეგად გამოიკვეთა, რომ კონცეპტ *თვალს* აქვს ცოდნის ისეთი მოცულობითი სფერო, რომელიც კაცობრიობის ენობრივი სურათის ერთ-ერთი შემადგენელი კომპონენტია. ქართველური ენები მდიდარია ამ თვალსაზრისით.

ქართველურ ენებში თვალი და მასთან დაკავშირებული გრამატიკული ფორმები თუ სემანტიკური ნიუანსები მრავალფეოვანია. განვიხილოთ თითოეული მათგანის მონაცემები.

თვალთან დაკავშირებული ლექსემები და ფრაზეოლოგიზმები სვანურში:

თე/თემიშ, თერაღ; მიც. თეს/თანჷ; ბზ., თემიშ, თერარ; ბქ., თემიშ, თერალ; ლშხ., თემიშთეჷშ, თერაღ) 1. თვალი (მხედველობის ორგანო). 2. რაიმეს თვალი. აღმასი თე – *აღმასის თვალი*.

კნინობითი: თეილდ ზს., თეჷრლ ბზ. თეროლარ... დაშდჷს თერაღ ქწხგპერწწ – დათეს თვალეი დაევესო.

მეჯჷეგს თე ლოხბურგჷინა – მეჯოგეს თვალი მოუფშენეცია.

¹ *მარინე კაკაჩია* – პედაგოგიკის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი; *ქეთევან მარგიანი* – ფილოლოგიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი; *მარინა ჯღარკავა* – დოქტორანტი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თსუ არნოლდ ჩიქობავას სახელობის ენათმეცნიერების ინსტიტუტის მეცნიერ-თანამშრომელი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

ხოლა თეს... ძღვდს ხოკუიბხ ლწმხისა – ავ თვალს ძალზე ერიდებიან ლაშხეთში. [დწტს] ნიგობაჟი ეშხუ თე ხადა – დევს შუბლზე ერთი თვალი ჰქონდა.

ნატვრისთვალი – ჰაჯ;

თანტკაბ – რული, მცირე ხნით ნაძინება;

თემი ლითხზინე – თვალის გადავლება.

თეს ხწფხრე – გადახედავს; (სიტყვასიტყვით: თვალს მიახელს; გადატანით: ყურადღების ღირსად აქცევს, ჩათვლის).

თეჲ-ჰყება მტქწბი უე ჯწრხ – ავი თვალისგან დაცულიმც ყოფილიყავით („ავი თვალიმც გვერდს გიქცევდეთ“).

თაური – ბრმა, („თვალის არმქონე, უთვალო“); ლითჲრე – დაბრმავება („გამოთვალვა“); თედ მად ინტენი „თვალით არ დაინახვება“; თემი კოკ – თვალის გუგა; თემი ნწრჰი – თვალის ჩინი (სინათლე); თემი რწბ – თვალის დახამხამება, წამი; თემი ლიდწსგი (ბზ.) თემი ლიდწს (ლშხ) – თვალის დევნება; თემი მუხტტინე (ლშხ.) – მეთვალყურე; თემი ლიგნე (ბზ.) – თვალის დაყენება; თემი უჰა (ბზ.) – თვალუნვდენელი; თეთე ლისკნე (ბქ.) – მეტისმეტი სიყვარული („თვალში ჩახტომა“).

თუეფ ხატყოფი თეილდისგა – თოფი მოარტყა თვალში.

თელანწრჲ (-იმ) ბზ., თელწწტე ბქ., თელწწნე ლხმ. თელწწა ლნტ. –

1. თვალადი („თვალსახე“); 2. თვალთახედვა.

მწმულწმთწნ თელანწრჲ დწრ არდა (ბზ.) – მამულასთანა თვალადი არავინ იყო.

[დწმდტ] ლაკლი-ლაკლიმტუ თელწწტეს ათჲაფ – დათვი თვალთახედვიდან კოჭლობ-კოჭლობით დაიკარგა.

თე-ნექჲა (-ჭწმ, -ჭწლ ბზ., -ჭწმ, -ჭოლ ბქ.), თე-ნიქჲა (-ჭწმ / -ჭწმიმ, -ჭწელ) ლშხ., თენიქჲა (-ჭწამ, -ჭწარ) ლნტ. – თვალ-წარბი.

ალ ზურალს თე-ნექჲა ღუმირდ ესერ ხოგ (ბქ.) ამ ქალს ლამაზი თვალ-წარბი აქვს (ნაძვად უდგას). დენა თენიქჲაწასა მიჩა დის ხაჯემ (ლნტ.) გოგონა თვალ-წარბით დედასა ჰგავს.

თჲალ იგივეა, რაც თჲწლ. თჲალწმ (-იმ, -წრ) ზს., ლნტ., თჲალამ ლშხ. – თვალადი, ლამაზი; შესახედავი.

ხოჩა თჲალწმ (ზს., ლნტ.) – ლამაზი. ხოლა თჲალწმ (ზს., ლნტ.), ხოლა თჲალამ (ლშხ.) – უმწო, ულამაზო.

ალ ზითუნახაჲ დემ ლას ერთწნ თჲალამ (ლშხ.) – ეს მზეთუნახავი ვერ იყო იმისთანა ლამაზი. მინე დაბისა ჟწმმეწედ ხოჩა თჲალწმ მეგამ (ლნტ.) – მათ ყანაში ლამაზი ხე ამოსულა.

თჲწლ (-იმ, თჲწლწწრ) ბზ., ლნტ., თჲალ (-იმ, -არ) ლშხ. ძვირფასი თვალის.

მიჩ ესერ ეშხუ თჲწლ ხორი (ბზ.) – მე ერთი ძვირფასი თვალის მაქვსო.

სვანურში ჩანს მნიშვნელობით იხმარება ზმნა თერა, ხომ არ უნდა

ვივარაუდოთ სეგმენტირება ამ ლექსემისა თე და რა ელემენტებად, სა-
დაც თე სნორედ თვალს, ხედვას აღნიშნავს?

ფრაზეოლოგიზმებთან დაკავშირებით საინტერესო მასალა აღ-
მოჩნდა ა. ლიპარტელიანის სვანურ ლექსიკონში:

თვალ მახარაი – მხოლოდ შეხედულებით კარგი: თეემი ნადი –
თვალის სინათლე; თემი ლეხვეტ – თვალის სანუთრო; თეემი ღვესე –
თვალის ბადექონი; თეს ხავაარენე – თვალს არიდებს; თე ათსვე –თვა-
ლი დაადგა, თვალი ჩაასო (**ლიპარტელიანი, 1994: 109**).

მეგრულ-ლაზურში:

თოლი – 1. თვალი – მხედველობის ორგანო.

თოლი თოლიში ტერი რე – „თვალი თვალის მტერია“; ჟირხოლო
თორს დოფთხორენქია (**ყიფშიძე, 1994: 43**) – „ორსავე თვალს დავსთ-
ხრიო“; მუში ამხანაგი ქოძირე თოლით (**სამუშია, 1979: 26**) „მისი ამხა-
ნაგი ნახა თვალით“;

2. იშვიათი მინერალისაგან გამოთვლილი ძვირფასი ქვა, რამეში
ჩასასმელი.

ბრილიანტიში თოლი – „ბრილიანტის თვალი“; მარნკინდიში თო-
ლი – „ბეჭდის თვალი“; ნარტიშ თოლი – „ნატურის თვალი“;

3. რაიმე ნაგებობის ცალკე განყოფილება, სათავსი.

ართი თოლი გუდე გეუდგუ – „ერთი თვალი სახლი უდგას“; საბზადი
გუდეში მაჟირა თორს ორინჯი უკირუდეს – „საჭმლის მოსამზადებელი
სახლის მეორე თვალში საქონელი ჰყავდათ დაბმული“;

4. ყულფი, რგოლი, უჯრედი (ნაქსოვისა, დანწულისა, ჯაჭვისა).

თათმანიში თოლი – „წინდის თვალი“; ბადემ თოლი – „ბადის თვა-
ლი“;

5. შორსდ. გაკვირვებისა: ოი, აჰუ!, – იგივეა, რაც თო, თოი.

ნემ გეჩვაგალანქ, თოლი, ვიშო! – „ნუ როშავ, ოი, იქით!“ თოლი,
მუჭო რე ვალოლუნი, თელო დიხაშ ოთხორალი! (**ხუბუა, 1937: 352**) –
„აჰუ, როგორ დაგემართა, ცოცხლად მინაში დასამარხო!“ მუ რე, თო-
ლი, ვამიჩინიო მა, ოსური სქანი? – „რა არის, აჰუ, ვერ მიცანი მე, ცოლი
შენი?“;

6. თოლი//თოლიგე – საალერსო-საფიცარი მიმართვა.

თვალო, თვალის სინათლე, ჩინი. ცოლ-ქმარი მიმართავდნენ
ერთმანეთს.

თოლო – (ზმნზ.) თვალად, დასანახავად, შესახედაობით.

სქანოთ უბედური ბედი გვალო ქოძირენო თოლო (**ხუბუა, 1937:
157**) – „შენი უბედური ბედი თუ (მთლად) გინახავს თვალად (თვალით)“;
ირო ორდა, მახარია, თოლიგე დო შურიგე (**შეროზია-მემიშიძე,
1994: 314**) – „სულ იყავი, მახარია, თოლიგე და შურიგე!“

თოლამი – თვალღიანი.

მინდორი თოლამი დო ტყა – ცუჯამი – „მინდორი თვალისანი და ტყე – ყურიანი“; ცალთოლამი ნდირქ ქომორთუ – „ცალთვალა დევი მოვიდა“.

თოლიერი – კარგი გარეგნობის, თვალადი.

ჯგირი თოლიერი ცირა რე – „კარგი თვალადი გოგონაა (კარგი შესახედაობის, ლამაზი)“; თოლიერო გააჯინი, ვამილორა – „დაკვირვებით გახედე, არ მოსტყუვდე“.

თოლ დო წარი – თვალ-წარბი.

თიში თოლი დო წარი უჩას აკა ქინმოჯინუას (**ყიფშიძე, 1994: 156**) – „იმის შავ თვალ-წარბში ერთი (კი) ჩამახედა“.

თოცუჯი – თვალ-ყური, ყურადღება.

თოყუჯი გილუდას, ვეგერტას! – „თვალყური გეჭიროს, არ გაგექცეს!“

თოლაკორუმაფილი – თვალდაბნელებული; გადატ. ვინც ვერაფერში ერკვევა, ბეცი.

თოლაკოფირსილი – თვალ[ებ]დავსებული.

საიმენდო ვაცოფექო, სი თოლ-აკოფირსილი? – საიმედო არ ყოფილხარ, შე თვალეზდასავსებო?

თოლალადირგილი/თოლალატყაბარელი – თვალამოგლეჯილი, თვალამოტყავებული, შურიანი, ხარბი.

თოლალადირგილი ოსური რე – ხარბი ქალია.

თოლალმასი – თვალალმასი.

თოლალმასი, კიბირ-ბროლი (**სამუშია, 1979: 49**) – „თვალალმასი, კბილი – ბროლი“.

თოლალაღალირი – თვალამოლებული; თოლბარბაჩია/თოლხვეჩე-რია – თვალეზგიზიზა.

თოლბარბაჩია ცირა რე, ხორციტ ეფშა – „თვალგიზიზა გოგონაა, ხორციტ სავსე“.

თოლგანყარებული – თვალგანყალებული.

თიში ჯინათი თოლგანყარებული მაფუ – „მისი ყურებით თვალგანყალებული მაქვს“.

თოლგაჭითარებული – თვალგანითლებული; თოლგეჭვიტილი – თვალდახუჭული; თოლგვირა//თოლგვირალი – თვალჟუჟუნა, თვალფართო.

ვო, ცირა, სი ცირა, სი მზაკვალ, თოლგვირა (**სამუშია, 1979: 122**) – „ჰაი, ცირავ, შენ ცირავ, შე მზაკვარა, თვალჟუჟუნა“. კიბირ-ბროლი, თოლგვირალი, ტანზღვინდალა სქვერიშ ნერი – „კბილ-ბროლი, თვალ-ჟუჟუნა, ტანრხეული შვლის დარად“.

თოლგონჯამილი – თვალხილული. გადატ.: ხელგაშლილი, არაძუნნი.

ცვერე რჩქინელი, თოლგონჯამილი ურჩქინჯის დიდო უჯგუნია

(სამუშაო, 1979: 122) – „ბრმა ჭკვიანი, თვალხილულ უმეცარზე ბევრად უკეთესიაო“; შხვაში ცუდეს უცოროს შუმა – ჭკომუა, მარა მუში ცუდესით თოლგონჯამილი რენია – „სხვის სახლში უყვარს სმა-ჭამა, მაგრამ თავის სახლშიაც არ არის ძუნნი (თვალხილულია)“.

თოლგოტახილი – თვალგატეხილი, შეჩვეული; მცოდნე. თოლგოტახილი მაფუდუ თე შარემს დო ჯგირო ვაგუუდი – „თვალი გატეხილი მქონდა (ვიცოდი) ამ გზებზე და კარგად ვაგნებდი“.

თოლდოკინელი – თვალდახრილი. თოლდოკინელი რდუ, ონჯ-ლორეთ ვანმაჯინინედუ – „თვალდახრილი იყო, სირცხვილით ვერ უყურებდა“.

თოლექირილი/თოლექირულუა/თოლწკურილი – თვალახვეული, თვალდახუჭული, თვალხუჭუნობა. თოლექირილი გილურს – „თვალახვეული დადის“. ბალანობას თოლექირულუას ვლაცაფენდით – „ბავშვობაში თვალხუჭუნობას ვთამაშობდით“.

თოლჭვიტილი – თვალდახუჭული. თოლჭვიტირო (ზმნზ.) – თვალდახუჭულად. გადატ.: ზერელედ. თოლჭვიტირო ოკო ვააკეთე საქმე – ზერელედ (თვალდახუჭულად) არ უნდა გააკეთო საქმე.

თოლწკურილო (ზმნზ.) – თვალდახუჭულად.

თოლწკურილო ვორწყე, თოლს გუვოჯანქ, ვავორწყე – თვალდახუჭული ვხედავ, თვალს გავაღებ, ვერ ვხედავ (გამოცანა: სიზმარი). გადატ.: ძუნნი.

თოლელანდღვილი – თვალეზამღვრეული.

ქაშეხვად თოლელანდღვილ კოჩიქ – „შეხვდა თვალეზამღვრეული კაცი“.

თოლევხანტურელი – თვალეზახატული.

ლორონთი ნუ დომიცივილუნს ჩქიმი თოლევხანტურელსუ (შე-როზია-მემიშიში, 1994: 141) – „ღმერთი ნუ მომიკლავს ჩემს თვალეზახატულს“.

თოლზისხირამი – თვალსისხლიანი.

თოლიგვირა//თოლგვირა//თოლგვირალი – თვალფართო. ბოში დო ცირა თოლიგვირა (სამუშაო, 1979: 104) – „ბიჭი და გოგონა თვალფუფუნა“; ჩქიმი თოლიგვირა ცირა! – „ჩემო თვალფუფუნა ცირავ!“

თოლი-ორქო (ზედნოდება) – ოქროთვალა.

თოლი-პირჭა//თოლპირჭა – თვალდაპრანული.

ჩქიმი თოლიპირჭა ძღაბი, მორთი აშო! – ჩემო თვალდაპრანულო გოგოვ, მოდი აქ!

თოლისერი//თოისერი – თვალისერი, სანახაობა.

სი თოლისერი გოკონ-და, შორიშე მიჯინი (ყიფშიძე, 1994: 19) – „შენ თვალსერი თუ გინდა, შორიდან მიყურე“; ოკო ქუგოძირე სქანი თოლისერია (ხუბუა, 1937: 212) – „უნდა გაჩვენო შენი თვალსერიო“.

თოლი-სინათე//თოლი-სინთე – თვალის სინათლე (მოფერებითი

მიმართვა).

მუსრე ვემერჩანთ, ჩქიმი თოლი-სინთე! (**ხუბუა, 1937: 212**) – „რა-საა, რომ არ მოგცემთ, ჩემო თვალის სინათლევ!“

თოლიქომოლი – მამაცი თვალი; თოლიჭვირი – თვალდამწვარი; თოლიხვიჩა – თვალვარსკვლავა. ტანშვინგალი, მუთ ჩეჯა რე, თოლიხვიჩა, პიჯი ბჟა რე – „ტანად სნორია, როგორც ალვის ხე, თვალ-ვარსკვლავა და პირმზეა“.

თოლონჭე//თოლონონი//თოლოჭირინაფუ – თვალსანიერი; თვა-ლი რომ სწვდება, თვალწინ; გოვალუ თოლონჭეს, ცაქ გიხირიტ საბ-ჟალეს (**შეროზია-მემიშიში, 1994: 167**) – „იელვა თვალსანიერზე, ცა გაირღვა აღმოსავლეთით (სამზეოზე)“; თოლონონცე ქანუვდგრთე ჯვეში დო ახალი სატანჯველქ (**სამუშია, 1979: 68**) – „თვალწინ დაუდგა ძველი და ახალი სატანჯველი“.

თოლრხიანი – თვალმხიარული, ეშხიანი თვალეები. უჩანარამ, თო-ლრხიანი, ქემორთი, მალას მიდამეუნი (**სამუშია, 1979: 124**) – „შავნარ-ბავ, თვალეშხიანო, მოდი, მალე წამიყვანე“.

თოლუგუნჯამუ – თვალგაუხსნელი. თოლუგუნჯამუო – ზმნზ.: თვალგაუღებლად. თოლუგუნჯამუო გედირთუ ლოგინიშე – „თვალგა-უღებლად ადგა ლოგინიდან“.

თოლუხუ – თვალაუხელელი. სქანი ნოსასია ყირი თოლუხუ ლაკ-ვიქ ქააშუა (**ხუბუა, 1937: 143**) – „შენს რძალსო ორი თვალაუხელელი ლეკვი შეეძინაო“.

თოლი დო ხემ შქას – თვალსა და ხელს შუა; გადატ.: უეცრად.

თოლეფით ჭკუნს – თვალეებით ჭამს; ხარბად, დაჟინებით უყუ-რებს.

მუშტარიში თოლით უჯინე – „მუშტრის თვალით (დაჟინებით) უყურებს“.

თოლიშა ალალაფა – თვალში ჩავარდნა, პატივისცემა, დაფასება. თოლიშა ქალულოლასინი, ხეს ველესვანა – „თვალში რომ ჩაუვარდეთ, ხელს არ ამოისვამენ“.

თოლიშა კინთიში მეღალა – ძლიერი სიბნელე, უკუნი ღამე. ფერი სერი რდუ, თოლიშა კინთი ვემილინედუ – „ისეთი ღამე იყო, ძალიან ბნელოდა (თვალთან თითის მიტანა არ შეიძლებოდა)“.

თოლიშ აკორუმუა – თვალთდაბნელება; თოლიშა მოულა – მო-წონება, თვალში მოსვლა. თოლიშა ქომურთუ თი ძღაბიქ – „მოენონა ის გოგო“.

თოლიშ ბინუა/თოლიშ გედვალა/თოლიშ გედგუმა – თვალის და-დგმა (დასობა), თვალის დადება, ათვალწუნება, ამოჩემება, ყურა-დღების მიქცევა; ხემუ აკა ვაგუტებუ, ნამუს თოლი ობინუ – „ხელი-დან არც ერთი გაუშვია, რომელსაც თვალი დაადგა“; მისით თოლს გედვანდესინი, მოსპუნდეს – „ვისაც თვალს დაადებდნენ (აითვა-

ლისწუნებდნენ), მოსპობდნენ“; მისით თოლს გედგუნდუნი, იში გახარება ვეყუაფუდუ – „ვისაც თვალს დაადგამდა (ამოიჩემებდა), იმისი გახარება არ იქნებოდა“.

თოლიმ გონჯამა – თვალის გახელა, სიფხიზლის გამოჩინა. თოლი გაანჯი დო თეში მეთხი ხე! – „თვალი გაახილე (სიფხიზლე გამოიჩინე) და ისე მოჰკიდე ხელი!“

თოლიმ გოტახუა – თვალის გატეხვა, მიჩვევა. თოლი გოტახილი აფუ – თვალი გატეხილი აქვს, მიჩვეულია.

თოლიმა მოძირაფა//ნიმოძირაფა – ათვალისწუნება. უიმენდო ყოროფას თოლიმა ვა მიბძირუანდი – „უიმედო სიყვარულს ახლოს არ გავიკარებდი (თვალით არ დავინახავდი, ავითვალისწუნებდი)“.

თოლიმა რკება – თვალში სინათლის კლება. გადატ.: ვისმე არყოფნის შეგრძნობა. ჩქიმი ჯიმა სტორს ვამკოხენი, თორს მორკუ – „ჩემი ძმა მაგიდასთან რომ არ ზის, თვალში მაკლია“.

თოლიმ არჭელეება/მოჭკირუა – თვალის აჭრელება, არევა, მოჭრა, მოხიზვლა, თვალის არევა, თავბრუს დახვევა.

თიზმა კათაქ აკიშაყარუ, თორქ ემერჭელუ – „იმდენი ხალხი შეიკრიბა, თვალი ამიჭრელდა. თიში სისქვამამ მაჯინუს თორს ჭკირუნს – „იმის სილამაზის მაცურებელს თვალს სჭრის (თავბრუს ახვევს)“.

თოლიმა ტუტაში მერღვაფა – თვალზე ნაცრის შეყრა, თვალის ახვევა, მოტყუება. თოლიმა ტუტაში მერღვაფა გოკოდუ, მარა ვაიშაგირთუ – „მოტყუება (// თვალის ახვევა) გინდოდა, მაგრამ არ გამოგივიდა“; თოლიმა წყარიში ჩამა – თვალისათვის წყლის დაღვეინება, სიამოვნების მიღება, გართობა, დროის კარგად გატარება; მიდული, თორს წყარს ქოჯრა – წავალ, გავერთობი (დროს გავატარებ).

თოლიმა ხეში ეფორაფა – თვალეებზე ხელის აფარება, სინამდვილის განგებ არ დანახვა, რაიმეზე თვალის დახუჭვა; სიმართლე თქვი, თოლიმა ხე დღას ვეიფორუა – „სიმართლე თქვი, თვალზე ხელი არასოდეს არ აიფარო (თვალი არ დახუჭო)“.

თოლიმ გამანგარება – თვალის გამაგრება, გაძლება.

მართალი ვარდუნი, თოლქ ვაგამანგარინუ – „მართალი რომ არ იყო, თვალი ვერ გაუმაგრა (გაუძლო)“.

თოლიმ გასწორება – თვალის გასწორება.

თოლიმ მიდაღალა/თოლიმ გითოტყურუა/თოლიმ გითოხირუა/თოლიმ მიკოდვალა – თვალის წართმევა, ჩაძინება, წათვლემა, თვალის მილულვა, მიძინება.

მუჭო თოლი ქიმკოვდვინი, დახე გემობუნუ (**შეროზია-მემიშიში, 1994: 48**) – „როგორც კი თვალი მივლულე (მივდევი), კინალამ ჩამომკიდა“.

თოლიმ მოჭვიტუა – თვალის მოხუჭვა, უყურადღებობა; წაძინება. შდრ.: თოლიმ ჭვიტუა.

თოლიმ გინოლუაფა – თვალის გადავლება, დაკვირვება. თოლი გინალუუ მუში რინას – „თვალი გადაავლო (დააკვირდა) თავის ყოფას (ცხოვრებას)“.

თოლიმ გოვალაფამ მამალას – თვალის გაელვების მანძილზე, სწრაფად, მეყსეულად, თვალის დახამხამებაში. თოლიმ გოვალაფამ მამალას მენკიტონუ დუდი – „თვალის დახამხამების (გაელვების) მანძილზე წააცალა თავი“.

თოლიმ გონწყუმა – თვალის გახსნა, მიხვედრა. ათეში უკული გაანწყუ თორქ – „ამის შემდეგ გაეხსნა თვალი, მიხვდა“.

თოლიმ გონჯამა – თვალის ახელა, მიხვედრა, გაგება; გამოფხიზლება.

თოლიმ გონჯამა რე საჭირო დო ვემილორებუქ – „თვალის გაღება (მიხვედრა) არის საჭირო და არ მოტყუვდები“.

თოლიმ დარცხინაფა – თვალის მოშორება, ყურადღების გამახვილება.

ირიათო თის უჯინედუ, თოლს ვაურცხინუანდუ – „სულ იმას უყურებდა, თვალს არ აშორებდა“.

თოლიმ დოდგინა – თვალის დაყენება, ძალიან წყენინება, გამწარება.

ჩქინ ნტერს დუუდგინანს თორს – „ჩვენს მტერს დაუყენებს თვალს (გამწარებას)“. თოლიმი დოკინა – თვალის დახრა, გადატ. სურვილი.

თოლი უკებუ თი ძღაბიშე – „თვალი უჭირავს (სურვილი აქვს, სურს) იმ გოგოსაკენ“.

თოლიმ დიხაშა დოსხაპუა – ძალიან მონონება (თვალის მიწაზე დავარდნა). ქოძირუ თე ცირანი, თორქ დიხაშა ქუდუსხაპუ – „რომ ნახა ეს გოგონა, ძალიან მოეწონა“.

თოლიმ დოფახურაფა – თვალის დახამხამება; შეშინება. მოურქუუ ლეკური, თოლიმა ვადუფახურაფუ, ვადოშქურონდუ – „რომ მოუქნია ლეკური, თვალი არ დაუხამხამებია, არ შეშინდა“.

თოლიმ დოჭვარჭვალაფას/დოხვარხვალაფას (ზმნზ.) – სწრაფად, მყის, თვალის დახამხამებაში. თოლიმ დოჭვარჭვალაფას თექ გორჩქინდუ – „თვალის დახამხამებაში (მყის) იქ გაჩნდა“.

თოლიმე დინაფა/რტება/ჩარცხინაფა – თვალიდან დაკარგვა/მოშორება.

თოლიმე გენკერტუდა, უკული ვაგორა – „თვალიდან თუ დაგეკარგა (თვალს თუ მოეფარა), შემდეგ არ ეძებო“. ოცადუდუ თოლიმე ვემიოდინუუკონი – „ცდილობდა, რომ მხედველობის არედან არ დაეკარგა“. თოლიმე ვეერცხინუანს – „თვალიდან არ იშორებს“.

თოლიმ ეკირუა/თოლიმ ქვიტუა/თოლიმ ერღვაფა/ერეყანი ულუ – თვალის ახვევა, თვალის არიდება, მოშორება (აყრა), სინამდვილის არ დანახვა, მოტყუება, საქმის ნამდვილ ვითარებაში გარკვევის საშუ-

ალების მოსპობა.

თორს ჭვიტუნქინი, ვაარწყეყო, ირფელი მიდეელესინი – „თვალს რომ ხუჭავ (შეგნებულად), ვერ ხედავ, ყველაფერი რომ წაიღეს“. ქოძირუ, მარა თოლი იორლუ – „ნახა, მაგრამ თვალი აარიდა“. ერეყანი ხოლო ვაგილუ თოლემს, ვაარწყექინი? – „ბრმა ხომ არ ხარ, რომ ვერ ხედავ?“

თოლიშე ჩილამურიში სქუალა – ტირილი, ძალიან შენუხება. თიშა იყო გიჯინუდუკო, თოლიშე ჩილამური ასქუუდუნი – „იმაზე უნდა გეყურებინა, თვალიდან ცრემლი რომ ესკვნებოდა“.

თოლიშე ეხილუა – თვალის ახელა, მიხვედრა, გაგება. ხენნიფეს თოლქეხილგ (**ხუბუა, 1937: 69**) – ხელმწიფეს თვალი აეხილა (მიხვდა).

თოლიშე // თოლეფიშე თხორუა – თვალეების დათხრა. დიითხორუ თოლი დო იშენი დოგორუ – „დაითხარა თვალ[ებ]ი და მაინც მოძებნა“.

თოლიშე თოლიშა კილარღვაფა – თვალის თვალში გაყრა, თვალეებში დაჟინებით ცქერა.

თოლიშე იონონი – თვალის სანვდომი, თვალსანიერი. თოლიშე იონონც ქობძირენქ, აკას ვა დვოქანცაფუა – „თვალის სანვდომზე რომ ვნახავ, არც ერთს ფეხს არ მოვაცვლევივინებ“.

თოლიშე იშაქონაფა // იშაღალა – ჩხირით (ყასნაყით) თვალის ამოყვანა (გამოქსოვა). რტებულ თოლს ყასნაყით იშექონანა – „გაქცეულ თვალს ყასნაყით ამოიყვანენ“.

თოლიშე [და]კება – თვალისჭერა. ართი თოლი ირიათო თიშე უკებუდუ – „ერთი თვალი სულ იმისკენ ეჭირა“.

თოლიშე კვეცუა – თვალის კვესა, განრისხება, გააფთრება, თვალთაგან ცეცხლის ყრა. თოლიშე კინდაფა – თვალის მოკვრა, შემწნევა. იფულუდუ, მარა იშენ ქააკინდუ თოლი – „იმალებოდა, მაგრამ მაინც მოჰკრა თვალი (შეამჩნია).“

თოლიშე ლაყაფი – თვალის თამაში. გლახათ მილაყაფუ თოლი – „ცუდად მითამაშებს თვალი (სანყენის წინაგრძობა)“.

თოლიშე ლუბა // უბა – თვალის უბე, ქუთუთო. თოლიშე ლუბაქ გომისქირე, თეში ვორექ მუჭოთ ჯა – „თვალის უბე (ქუთუთო) გამიშრა, ისე ვარ როგორც ხე“.

თოლიშე მეგამა – თვალის მოკვრა, დანახვა; გადატ. გათვალვა. შორიშე ჭრაქიში სინათლე ქიძირენი, ქიმოგეს თოლი (**ხუბუა, 1937: 7**) „შორიდან ჭრაქის სინათლე რომ მოჩანს, მოჰკრეს თვალი (დაინახეს)“.

თოლიშე მერქას – თვალის დახამხამების უმაღ, ერთ წამს. დობკანძით არძაქ ცხენი, თოლიშე მერქას გინიბლით სუკი, ლაკადა დორზენი (**სამუშია, 1979: 113**) – „შევეკაზმეთ ყველამ ცხენი, ერთ წამს გადავიარეთ ვაკე, გორაკი და სერი“.

თოლიშე ოჭირინაფუ თვალსანიერი: სოდგენი ცას, თოლიშე ოჭირინაფუს, ქოძირუ ლანდო – სადღაც ცაზე, თვალსანიერზე, ნახა ლანდად.

თოლიშ რტება – თვალის გაქცევა (ნაქსოვზე); თვალის გაქცევა კარგ ან ცუდ რამეზე. ვამოკოდუ, მარა თოლი მერტებუდუ მოჭყუდუშე – „არ მინდოდა, მაგრამ თვალი გამექცეოდა პატარძლისკენ“. თოლიშ სინთე – თვალის სინათლე, ძვირფასი არსება, თვალის ჩინი. თოლიშე სინთეში დინაფა – თვალიდან სინათლის დაკარგვა; გადატ.: ძლიერ გაბრაზება. თოლიშე სინთექ მემიდინუ დო ვამიჩქუ, მუ ვაკეთინი – „ძლიერ გაგბრაზდი (თვალიდან სინათლე დამეკარგა) და არ ვიცი, რა გავაკეთე“.

თოლიშ ნიმიი სხაპუა – ძლიერ გაბრაზება, თვალის წინ გადმოვარდნა.

ათეში გაგონება დო თორქ ნიმიი ქუუსხაპუ – „ამის გაგონება და ძლიერ გაბრაზება (თვალი გადმოუვარდა სიბრაზით)“.

თოლიშ ყიყინი – თვალის ჭყეტა. ფარაშა არძას უყიყანს თოლი – „ფულისკენ ყველას დაჭყეტილი აქვს თვალი“.

თოლიშ ჩანა // ჩაანაფა – თვალის სხმა, ყურადღებით ყოფნა. ოში თოლი ჩანს – „ასი თვალი ასხია, ყურადღებითაა, არაფერი გამორჩება“.

თოლიშ ძიგრო მეგამა – თვალზე ეკლად შესობა, არსიამოვნება, შენუხება. თიში ძირაფა ვამიოხიოლუ, თოლს ძიგრო მითმაგამუუ – „მისი ნახვა არ მიხარია, თვალებზე ეკლად მესობა (არ მსიამოვნებს)“.

თოლიშა წყარიშ ჩამა – თვალისათვის წყლის დაღვეინება, სიამოვნების მოგვრა. მუ ქიმიანანს, თორს წყარს ქოჩანს ჭეს – „რა ქნას თვალს წყალს დაღვეინებს (ისიამოვნებს) ცოტას“.

თოლიშ წყარით ეფშაფა – თვალის წყლით ავსება, შენუხება, ტირილი.

თორქე წყარით იაფშე (შეროზია-მემიშიში, 1994: 22) „შენუხდა (თვალი წყლით აევსო).“

მეგრულ ანდაზებში:

თოლი დო თოლც ჩხვინდი ვაშაყუნდასგნი, ართიანც გელაყო-თანანია – „თვალსა და თვალს შორის ცხვირი რომ არ იყოს („ჩაჰყვებოდეს“), ერთმანეთს ამოაგდებდნენო“.

თოლი დო ხეს შქას დგმალორუა – „თვალსა და ხელს შუა მომატყუაო“.

თოლი დუც ხოლო ვეგერჩანცია – „თვალი თავზე ხომ არა გაქვსო“.

თოლი თოლიში მტერიენია – „თვალი თვალის მტერი არისო“.

თოლი თოლს გეტაჩირთენი, გური გეგნიშხვაფერებუ – „თვალი რომ თვალს მოშორდება, გული გადასხვაფერდებაო“.

თოლი მუსგთ ძირგნსგნი, ჭკუაქ ოკო დონონასია – „თვალი რასაც ნახავს, ჭკუამ უნდა ანონოსო.“

თოლი უჩა ელარძუნია, დღას ვაუთქუალუნანია ართინიშა – „თვალი შავი გაქვსო, არასოდეს უთქვამთო ერთმანეთისთვის“.

თოლი შუნცია დო თოლი ჭკუმუნცია (ჭკუნსია) – „თვალი სვამს და თვალი ჭამსო.“

თოლს წყარი ქალაბესია – „თვალში წყალი ჩაასხესო (მოატყუეს, სიმართლე დაუკარგეს).“

თოლს ბირცხას გელუღანსია – „თვალდან ფრჩხილს ამოუღებსო.“

თოლს წყარი ქოფრია – „თვალს წყალი დავალევეინეო.“

თოლშა ქელუოლასია, ხეს ველესვანსია – „თვალში რომ ჩაუვარდეს, ხელს არ ამოისვამსო.

ლაზურში თვალის ფერის აღმნიშვნელი შესიტყვებებია: **თოლი ჩხატა** თხის თვალა (თხისთვალეა); **თოლი ჩხატერი** თვალგაბრწყინებული; **თოლი ჭალანა** ჭრელთვალა; **თოლი ჭაჭა** შავთვალა; **თოლი ჭენჭენი** ღია ცისფერთვალეა; **თოლი ჭერელი** თვალჭერილი; **თოლი ჭუჭუ** წვრილთვალა; **თოლი ქჩე** თეთრთვალა=სიმპათიური; **თოლი მონკა** თვალმძიმე=სერიოზული; **თოლი კოპა** დიდთვალეა; **თოლიკარკალა** მსხვილთვალა; **თოლი ელაქთერი** თვალი გვერდზე მოქცეული, ელამი; **თოლი ღულა** თვალმოგრეხილი, ელამი; **თოლი გამამჭირდუ** აზრიანი თვლებისა; **თოლი გამარჩაკუ** თვალის გადმოყრა; **თოლი გონწკაფუ** თვალის გახელა; **თოლი გონწკიპერი** თვალღია, ფხიზელი; **თოლი გონწკიპუ** თვალის გახელა; **თოლის გონანამალუ** თვალზე აფარება (**თანდილავა, 2013: 166**).

თოლი გეტკალუ თვალის შევლება; **თოლი გოლაცონუ** თვალის ვლება, თვალთვალა, თვალღერება; **თოლი გონომწუფუ** თვალის დაბნელება; **თოლი დიცხირონი** თვალსისხლიანი; **თოლი დოდგინუ** დაბრმავეა; **თოლი ეკასქიდუ** თვალის დარჩენა; **თოლი ემთი** თვალაღმა; **თოლი ემწკალუ** თვალის ამოვარდნა; **თოლი ბენქსი**, **თოლი ემჯერი** ბრმა; **თოლი ეშატკორუ** თვალის ამოგდება; **თოლი აყეონუ-გეყონუ** ათვალღერება-ჩათვალღერება; **თოლი კირელი** თვალახვეული; **თოლი კოვიდი** თვალის გაქცევა; **თოლი მედუმუ** თვალის დახუჭვა, რული; **თოლი მესქიდინუ//თოლი მესქიდუ** თვალის დარჩენა; **თოლი მეჭკოდუ** გაოცება; **თოლი მოსთვალუ** შეშინება; **თოლი მღირელი** თვალამღვრეული; **თოლი ომწკუფინუ** თვალდაბნელება; **თოლი ოტანუ** თვალის ჩაკვრა; **თოლი გაუნჩახუ** თვალი ჩაუკრა (**თანდილავა, 2013: 118**); **თოლი ოფათხუ** თვალის ხამხამი, თვალის ახამხამება; **თოლი ოფშალუ** თვალის ავსება ცრემლებით; **თოლი ოწკარუ** თვალის აცრემლება, აწყლიანება; **თოლი ოხენუ** თვალით მინიშნება; **თოლი უაენწკიპუ** თვალამოუნეველად.

თოლი-ყუჯი თვალყური; **თოლიშენ თოლიშა** თვალდათვალ; **თოლიშ ნოხლე** თვალწინ; **თოლი ჩირფი** წამწამი; **თოლი ჩონა** თვალის ჩინი; **თოლი-ქაოი** (ლაზ.-თურქ. köy) ბრმა – **ფათიშაი თოლი-ქაოი ტერენ** (**თანდილავა, 2013: 290**) „ხელმწიფე ბრმა ყოფილა“.

თოლის ტუტა მებლუ – თვალეებში ნაცრის შეყრა; **თოლი უძღუ**

თვალგაუმაძღარი; **თოლი მოტალუ** თვალის მოხვედრა, გათვალვა.

თოლი მოტინუ თვალის ცემა, გათვალვა.

თოლი გედუმუ თვალის დადება (თვალის დადგმა< დაინტერესება); **თოლფეე მონტახერი** თვალეზ მოტეხილი=დაღლილი; **თოლის გოგინთა** თვალს შემოგეველე.

მეგრულისგან განსხვავებით ლაზურში **თოლი** ძირითადად მხედველობის ორგანოს აღნიშნავს. ის გვეხვდება კომპოზიტიებში, ფრაზეოლოგიზმებში, ხატოვან გამოთქმებში, ანდაზებში....

ჰამ ოხორჯას არაპიქ თოლი ქოგედუ (**ჩიქობავა, 1936: 15**) – „ამ ქალს არაბმა თვალი დაადგა“.

ნა ძიუ მქსვა კულანი, მუსთი თოლი ქონოსქიდუ (**თანდილავა, 2013: 289**) – „რომ ნახა ლამაზი გოგო, მასაც თვალი დარჩა“.

სიჯაშა თოლი ქონოსქიდეს (**კარტოზია, 1972: 31**) – „სიძეზე თვალი დარჩათ“.

არკელენი თოლი ქაგონწკუ (**ჟლენტი, 1938: 125**) – „ერთი მხარის თვალი გააღო (ცალი თვალი გააღო)“.

კოჩის თოლი გამაგზამერი ულუტუ (**თანდილავა, 2013: 64**) – „კაცს თვალეზი დაყველფილი ჰქონდა“.

თოლი გამოეგზაპტუ დო ონკერეტუ (**ჩიქობავა, 1929:102**) – „თვალს უბრიალებდა და უყურებდა“.

შეიტანის მეკოჯინუ დო არ თოლი გამუტკორიუ (**ჟლენტი, 1938: 28**) – „ეშმაკს მიარტყა და ერთი თვალი ამოუგდო“.

ალაქ ბაშქას თოლი ქოგედუ (**ჩიქობავა, 1936: 10**) – „ბატონმა სხვას თვალი დაადგა“.

ვეზიჯის ა ბოზო თოლის გავალუ (**დიუმეზილი, 2009: 76**) – „ვეზირს ეს გოგო თვალში გაუელვა (გოგომ თვალში ერთი გაუელვა)“.

თოლიში ილაჯი ბულბულიში მჟა რენ-ა (**ჟლენტი, 1938: 124**) – „თვალის წამალი ბულბულის რძე არისო“.

თოლის გოლუსვეს-შ-კულე, ჰეკო ჩქვა თოლი ადუ (**ჟლენტი, 1938: 124**) – „თვალზე რომ წაუსვეს, მერე კიდევ იმდენი სხვა (უფრო მეტად) თვალი დახუჭა“.

ფატყუმექ ირის თოლი გოლოყონუ (**თანდილავა, 2013: 140**) – „ფატყუმემ ყველას თვალი გააყოლა (გადაავლო)“.

ჰა ბიჭის თოლი ქოგედუმეს (**კარტოზია, 1972: 156**) – „ამ ბიჭს თვალს დაადებს (დაადგამს)“.

ხოჯა დახა თოლი ვა გვანინუ (**ჩიქობავა, 1936: 118**) – „ხოჯამ მეტი თვალი ვერ გააღო“.

ვა ბძირატი-დეი, თოლი ოდვარე (**ჩიქობავა, 1929: 52**) – „რომ არ ვნახავდე, თვალი დავხუჭო“.

თოლის-თი ქილუნცახუფან სახტიანი დო ზიჭთითე (**ჩიქობავა, 1936: 154**) – „თვალზეც მიანებებენ ტყავის ნაჭერს ფისით“.

ეკულე საკიზითე (ზიფიი) თოლის ელუჭაბარე (ჩიქობავა, 1936: 59) – „მერე ხის ნებოთი (ფისით) თვალი უნდა აუნებო“.

ლაჭი დომჭკა-ში, თოლი ქელუჭაბამს (ყლენტი, 1938: 153) – „ლა-ჟოს რომ მოათვინიერებს, თვალს აუნებებს (აუკრავს)“.

თოლი ქელაჭუჭერეტუ (თანდილავა, 2013: 237) – „თვალი მო-ეჭუტა“.

ემ სიჭთე თოლი სი გამურჩაკი (ჩიქობავა, 1929: 103) – „პირველად თვალი შენ დაუბრიალე“.

ოხორჯაქ თოლი ქემომოლუ (ყლენტი, 1938: 14) – „ქალმა თვალი ამომილო“.

აკილიქ უნუ-ჩი, თოლი ეშკილმალენ დო ნიჩენ-ი? (ჩიქობავა, 1929: 82) – „ჭკვიანმა უთხრა (ჰკითხა), თვალი ამოილება და მიიცემა?“.

ეესირი მუში ბიდა, თოლეფეს გობალარი (ჩიქობავა, 1929: 69) – „მისი ტყვე წავიდე, თვალეში შემოვევლე“.

ებიქთი, გებიქთი, ნჯიი თოლის ვარ მეშულუტუ (დიუმეზილი, 2009: 165) – „ავბრუნდი, ჩავბრუნდი, ძილი თვალში არ შედიოდა (=თვალს არ ეკარებოდა)“.

ორთანიქ თქუ-ქი: ჰემ გინძედო ჰემ თოლიჭაღანა (კარტოზია, 1972: 120) – „შუათანამ რომ თქვა: თან მალალი, თან ჭრელთვალა“.

ჰემიდი თოლი ღულა ულუნ (თანდილავა, 2013: 289) – „ჰემიდს თვალი მრუდე აქვს, ელამია“.

სოთი თოლი მატასენ-ი? (ჩიქობავა, 1936: 66) – „სადმე თვალი რომ ეცეს?“

კორი – თოლი გილინეი იენ (ჩიქობავა, 1936: 113) – „კაცი ელამი იენება“.

ბიჭის თოლი ვარ ნუდვაფუნ (კარტოზია, 1972: 48) – „ბიჭს თვალი არ დაუხუჭავს (რული არ მიჰკარებია)“.

თოლი ქოდიდგინუ (კარტოზია, 1972: 10) – „თვალი დაიბრმავა“.

ააა ბერე დიბადუშენდონი თოლი ელაქთერი ულუნ (თანდილავა, 2013: 289) – „ამ ბავშვს დაბადებიდან თვალი ელამი აქვს“.

იმამიშ მემეტი თოლიკარკალა (ყლენტი, 1938: 158) – „იმამის მემეტი მსხვილთვალა“.

თოლი ჩირფით ვუნულემთ (ჩიქობავა, 1936: 102) – „წამწამსაც ვეძახით (ე. ი. წამწამს თოლი ჩირფსაც ვეუბნებით)“.

ლაზურ ანდაზებში:

თოლეფ მილუტას დო პატი ფერის ტან! – „თვალეხი მქონდეს და ცუდი ფერისა იყოს!“

თოლიგონწკიმერი კორი ვარ გოდუნუნ – „თვალახელილი კაცი არ დაიკარგება“.

თოლი დო უჯი სქანითე ვარ ოგნა, ვარ ძირა-შაქი, დულია მოთ

იქომ ხარკიში ნენათე! – „სანამ შენი თვალითა და ყურით არ გაიგონო, არ ნახო, სხვისი სიტყვით საქმეს ნუ გააკეთებ!“

თოლი ვარ იძღენ – „თვალი არ ძღება“ – თვალი ცქერით არ გაძღება, გული ნდომითაო“ – თოლითენ ვარ ძირა-შა, ნე კაი თქვა დო ნე-თი პატი.

„სანამ თვალით არ დაინახავ, არც კარგი თქვა და არცა ცუდი“ – თოლი სქანითენ ვარ ძირა-შა, მო იჯერ.

„სანამ შენი თვალით არ დაინახავ, ნუ დაიჯერებ“ – თოლიქ მენდრა ძირომს ღნისიქ დაჰა მენდრა-ია.

„თვალი შორს ხედავს, ჭკუა უფრო შორსაო“ – თოლი-უძღლუმი მუთუ მო იკვან.

„თვალ-უძღლებისაგან ნურაფერს ნუ მოითხოვ“ (**შეროზია-მემიში-ში, 1994: 217-218**).

მასალის მიხედვით ჩანს, რომ თვალი ქართველურში ძირითადად აღნიშნავს მხედველობის ორგანოს და მონაწილეობს მასთან სემანტიკურად დაკავშირებულ ერთეულთა წარმოქმნასა და თხზვაში. აღსანიშნავია ისიც, რომ უძველესი მისი მეორე მნიშვნელობა უნდა ყოფილიყო სიმრგვალესთან ასოცირებული (შდრ.: თვალი – ბორბალი; თვალი – ოთახი, ნაგებობის ნაწილი...).

სტატიაში შეკრებილია, სისტემატიზირებულია და გაანალიზებულია ქართველურში თვალზე არსებული ანდაზები, გამოთქმები. გამოიკვეთა, რომ ლექსიკურ-ფრაზეოლოგიური და დერივაციული ველის შექმნის ხერხები ქართული სალიტერატურო ენისაგან ძირითადად არ განსხვავდება. წარმოგენილი ენობრივი მასალა თვალის კონცეპტისა მოიცავს როგორც ამქვეყნიურობის ფიზიკური არსის გაგებას, ასევე ადამიანის სულის ფარული სამყაროს სურათს რწმენა-წარმოდგენების მთელი სირთულით.

ქართველურ ენებში ამ სურათ-ხატის გადმოცემის არა მარტო სემანტიკური, არამედ სტრუქტურულ-გრამატიკული თავისებურებანი სავსებით მსგავსია, რაც საუკუნეების მანძილზე ერთი საერთო კულტურის, ყოფის, ტრადიციების მაჩვენებელია.

ბიბლიოგრაფია:

- *ასათიანი, 2012* – ასათიანი ირინე. ლაზური ლექსიკონი. *ზმნური ძირ-ფუძეები*. თბ., 2012;
- *დიშმეზილი, 2009* – დიშმეზილი ჟორჟ. ლაზური ზღაპრები და გადმოცემები. ლაზური ტექსტების ქართული ვერსია და ლექსიკონი *შეადგინა მ. ბუკიამ*. თბ., 2009;

- *თანდილაკა*, 2013 – თანდილაკა ალი. ლაზური ლექსიკონი (ლაზური ნენა-ფუნა). თბ., 2013;
- *პართოზი*, 1972 – კარტოზია გურამ. ლაზური ტექსტები. თბ., 1972;
- *ლიპარტელიანი*, 1994 – ლიპარტელიანი ასლან. სვანურ-ქართული ლექსიკონი. ჩოლოურული კილო. თბ., 1994;
- *ჟღენტი*, 1938 – ჟღენტი სერგი. ჭანური ტექსტები: არქაბული კილოკავი. თბ., 1938;
- *სამუშია*, 1979 – სამუშია კალისტრატე. ქართული ხალხური პოეზიის საკითხები (მეგრული ნიმუშების მიხედვით). თბ., 1979;
- *სქმ*, 1978 – სვანური ენის ქრესტომათია. შეკრიბეს ა. შანიძემ, მ. ქალდანმა და ზ. ჭუმბურიძემ. თბ., 1978;
- *შაბაპი 1* – ქაჯაია ოთარ. მეგრულ-ქართული ლექსიკონი. ტ. 1: ა-ვ. თბ., 2001;
- *შაბაპი 2* – ქაჯაია ოთარ. მეგრულ-ქართული ლექსიკონი. ტ. 2: ზ-ს. თბ., 2002;
- *შაბაპი 3* – ქაჯაია ოთარ. მეგრულ-ქართული ლექსიკონი. ტ. 3: ტ-ჰ. თბ., 2002;
- *შაბაპი 4* – ქაჯაია ოთარ. მეგრულ-ქართული ლექსიკონი. ტ. 4: დამატებანი. თბ., 2009;
- *ყიფშიძე*, 1994 – ყიფშიძე იოსებ. რჩეული თხზულებანი. გამოსაცემად მოამზადა კ. დანელიამ. თბ., 1994;
- *შეროზია-მემიშიძე*, 1994 – ხალხური სიბრძნე. ტ. 1: მეგრული და ლაზური ანდაზები. შემდგენლები: რ. შეროზია, ო. მემიშიძე. თბ., 1994;
- *ჩიქობავა* 1929, – ჩიქობავა არნოლდ. ჭანური ტექსტები. ნაკვ. 1: ხოფური კილოკავი. ტფ., 1929;
- *ჩიქობავა* 1936, – ჩიქობავა არნოლდ. „ჭანურის გრამატიკული ანალიზი ტექსტებითურთ. ტფ., 1936;
- *ხუბუა*, 1937 – ხუბუა მაკარ. მეგრული ტექსტები. მეგრული ტექსტები ზღაპრებში და ლექსებში. ტფ., 1937;
- *МАРР*, 1910 – *Марр Николай Яковлевич*. Грамматика чанского (лазского) языка с хрестоматией и словарем, – *Материалы по яфетическому языкознанию*. Т. 2. Санкт-Петербург, 1910.

MARINE KAKACHIA, KETEVAN MARGIANI, MARINA JGARKAVA¹

CONCEPT “EYE” IN THE KARTVELIAN LANGUAGES

In the Kartvelian languages the “eye” is generally considered as an organ that allows vision and takes part in formation and usage of the units which are semantically associated with it. It should also be mentioned that the oldest meaning of the eye must have correlated with round objects (a

¹ *Marine Kakachia* – PhD in Pedagogics, Associate Professor, Sokhumi State University; *Ketevan Margiani* – PhD in Philologies, Associate Professor, Sokhumi State University; *Marina Jgarkava* – Post-Graduate Student, Researcher of Arnold Chikobava Institute of Linguistics of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Sokhumi State University.

wheel, a room-as a part of a building). Quotes and sayings about Eyes in the Kartvelian languages are collected, systematized and analyzed in the article. It was singled out that the means of forming lexico-phraseological and derivational fields don't differ from the Georgian literary (standardized writing) language. The presented material on the concept "Eye" includes not only the perception of physical existence of a person in the world, but also the understanding of his/her inner world with its all complications. In the Kartvelian languages not only semantic, but also structural and grammatical peculiarities of this concept are very similar. It has been an indicator of the shared culture, existence and traditions for centuries.

ენათმეცნიერება

ქეთევან მარგიანი¹

სვანური საოჯახო-საგვარეულო მოსახსენებლების
ანთროპონიმის ლინგვოკულტუროლოგიური ასპექტები

სვანეთის წერილობითი ძეგლები ქრონოლოგიურად მოიცავს X-XVIII საუკუნეებს. ეს ძეგლები თემატურად უაღრესად მრავალფეროვანია: სულთა მატთანეები, სვანეთის ისტორიული საბუთები, საოჯახო-საგვარეულო მოსახსენებლები, ეპიგრაფიკული ძეგლები, ლაპიდარული წარწერები, გრაფიკები, ნაკანრი, ფრესკული და ჭედური წარწერები. წერილობითი ძეგლები უაღრესად საინტერესოა ენობრივი, ისტორიული, ლინგვოკულტუროლოგიური ასპექტით.

„მატიანე სუანეთისა კრებისა“ მრავალმხრივ საინტერესო და მნიშვნელოვანი წერილობითი ძეგლია როგორც სვანეთის, ისე – საერთოდ საქართველოს ისტორიისათვის. რას წარმოადგენს ეს ძეგლი? დემეტრე ლოღელიანის ხელით დაწერილ ამ უაღრესად მნიშვნელოვან დოკუმენტს ზუსტი ანალოგი საქართველოს სხვა კუთხეებში არც კი ეძებნება. ჩვენ გვაქვს სინას მთის სულთა მატთანე, გერეგეტის ტაძრის სულთა მატთანე. „მატიანე სუანეთისა კრებისა“ ტიპობრივად ყველაზე ახლოს დგას ტბეთის სულთა მატთანესთან. ძეგლი პირველად 1941 წელს გამოაქვეყნა პ. ინგოროყვამ (**ინგოროყვა, 1941: 117-160**) და XIII ს. II ნახევრით დაათარილა, ე. თაყაიშვილმა კი მას „სვანეთის სულთა მატთანე უწოდა“ და იქვე მისი ზუსტი, მოკლე და ამომწურავი დახასიათებაც მოგვცა: „ამ სათაურით ჩვენ ვგულისხმობთ დიდ ტყავის გრაგნილს, რომელზედაც ნუსხა-ხუცურით დაწერილია განჩინებანი სვანეთის ხევთა წარმომადგენლებისა, სასულიეროსი და საეროსი, ამა თუ იმ პირთა აღაპების შესახებ, რომელთაც გაუღიათ შესაწირავი ეკლესიებისათვის. მატთანეში აღნიშნულია სოფლების სახელები, სადაც კრებები გაუმართავთ, და შემდეგ სახელი და გვარი მათი, ვისაც ცოლდა შეუნანებია და სული შეუვედრებია ღვთისათვის“ (**სნძ 1: 249**).

სვანურ მოსახსენებელთა მეორე ტიპი, განსხვავებით სულთა მატთანეებისაგან, საოჯახო-საგვარეულო სულთა მატთანეებია. აქ პირები, რომელთა სახელზეც მოსახსენებლებია დადებული, გაერთი-

¹ ქეთევან მარგიანი – ფილოლოგიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

ანებულია არა ჴევების, არამედ ცალკეული საგვარეულოების, სახლების, ანუ ოჯახების მიხედვით. ამის შესაბამისად გვაქვს, მაგალითად, მოსახსენებლები აზნაურ ბაბიანის, ყორმშახ გოშუანის, მირზა დადეშქელიანის და სხვათა (**სწმ 1: 250**). მოსახსენებელთა ეს მეორე ტიპი პირველთან – სულთა მათიანებთან შედარებით ქრონოლოგიურად მოგვიანო ხანისაა და ზოგადად, XV-XVIII საუკუნეებით თარიღდება.

„მატიანე სუანეთისა კრებისაჲ“ და მოსახსენებლები საკმაოდ მდიდარი ონომასტიკური მასალის შემცველი ძეგლებია; აქ წარმოდგენილი მდიდარი ანთროპონიმისა და ტოპონიმისა წარმოდგენას იძლევა შუა საუკუნეების სვანეთის გეოგრაფიული ნომენკლატურის, ანთროპონიმის, სახელდების პროცესების შესახებ.

დაკვირვებამ ცხადყო, რომ სულთა მათიანების ანთროპონიმის სემანტიკური მხარე თანამდროვე სვანურთან და საოჯახო მოსახსენებლების საკუთარ სახელებთან შედარებით უფრო მკაფიო და გამჭვირვალეა; ძეგლებში გამოიყოფა ყოველგვარი მარკირების გარეშე ანთროპონიმებად ქცეული ქართული და სვანური აპელატივების ჯგუფები: **მამა, აღმართი, აზნაური, ჭიქა, ქარი, რკინა, გედი, ჯავშანი**. სვანური: **სარაგ** „წყარო“, **ნელარ** „კასრი“, **ნინ** „ენა“, **ბერეჟ** „რკინა“, **შიხ** „ნახშირი“, **ხუნ** „საძირკველი“, **ბაჟინ** „მაცნე, შიკრიკი“... სვანეთის წერილობით ძეგლებში გვხვდება ზანური სემანტიკის ანთროპონიმთა ჯგუფიც: **ჯიჯი, კიბირა, ქვარ/ქუვარა, ხოჯი, კოჩა, ჭკომი**... გვარსახელები: **კოჩიანი, კურვხიანი, უხოჯელიანი**... წერილობით ძეგლებში გამოიყოფა აგრეთვე ჯგუფი კნინობით-მოფერებითობის -ა სუფიქსით მარკირებული ანთროპონიმებად ქცეული აპელატივებისა: **ნაკვეთა, ლხინა, ნაღდა, მალალა, ერთგულა, ახალა, ნაღველა**... საზოგადო არსებით სახელებთან ერთად ანთროპონიმებად გამოყენებულია სხვადასხვა მეტყველების ნაწილი: ზედსართავი, ნაცვალსახელი, მასდარი ანუ საწყისი და ზმნის პირიანი ფორმებიც კი: **ქველი, ბრმა, მწარე, შვენიერი, დიდი, პატარა, ნათება, ცხორება, ეს, შენ**... სვან. **ეჯა** „ის“, **მაკუ** „მინდა“, **იგია, არმინდი, არველოდი**... დღეს თანხმოვანფუძიანი საზოგადო სახელები – **ხუნ** <სვან. ხუნ „საძირკველი“, **კოჯ** „კლდე“, **ბერეჟ** „რკინა“, ხვერგ... XIII საუკუნის მათიანეში ხმოვანფუძიანებია: **ხუნა, კოჯა, ბერეჟი, ხვერაგო/ხვერაგუ**... რაც გვაფარაუდებინებს, რომ ბოლოკიდურ ხმოვანთა მოკვეცა სვანურში ახალი ფონეტიკური პროცესია, ქრონოლოგიურად XIII საუკუნის შემდგომდროინდელი. აუსლაუტის საკითხთან მიმართებით აღნიშნული დაკვირვება ზოგადად სვანურისათვის, ვფიქრობთ, ინტერესმოკლებული არ უნდა იყოს.

ყოველგვარი ანთროპოფორმანტის დართვის გარეშე ძეგლებში პირის, ძირითადად მამაკაცთა სახელებად გვხვდება ტოპონიმები: **ბაღდადი, იორდანე, ყირიმი, ხახული**... ეთნონომები: **ფრანგი, მესხი**,

ჯავახი, ჯიქი, თათარი...

საკუთარ სახელთა ასპექტით სულთა მატიანეებისაგან განსხვავებული ვითარებაა საოჯახო მოსახსენებლებსა და თანამედროვე სვანურში; ზოგადადაც შესაძლოა ითქვას, რომ ქართულ-მეგრულთან მიმართებით სვანური ანთროპონიმია ხასიათდება -ხან, -ყან, -ბი, -მირზა/მერზა... ფორმანტიანი საკუთარი სახელების სიმრავლით; ამ ტიპის ანთროპონიმებია: ადიმხან, მელეხან, სიდახან, აშტერხან, მისირხან/მისგრხან, სირმახან, დარისხან, ორსახან/ჟორსახა, სოფილხან, რადიმხან, ჯამირხან/ჯამერხან, ვარახან, რისიმხან, სალდათხან, ჰემლეხან, სერეხან, ყაზმარხან, კესემხან, ჯარემხან, ჯამერხან, დაურხან, დიგორხან, მპიფხან, სიდახან, ინგლისხან, ერქახან, დევლეთხან, ქაბახან, თათარხან, ძუბუმხან, მგზა, მგზალაჲ, მერზაბეგ, შეხზა, აყზა, შემზა, ყამერზა, ნამერზა, ბეხზა, ემუზა, ბეხმერზა, ბექმერზა, შემზა, ათმერზა, ბიმურზა, მამურზა, ვსლამბი/ვსლანბი, ბექერბი, ბათერბი, ქელესბი/ქელეჩბი, ქერთბი, ყარამბი, ყელეჩბი/ყელეჩბე, შერემბე, მერამბი, მუსამბი, თანბი, მგჰამბი, სჰამბი, თაუბი, ქეჩერბი, კადერბი, ყარამბი, მარამბი, ქაჟუმბი... მურზაყან, თათარყან, ბაბიყან, ელყან, გჟამაყან, თავყან, ყანგეზ, ყანგი, ყანსაჟ... საოჯახო-საგვარეულო მოსახსენებლების გარდა საანალიზო მასალა ამოკრებილია სვანური პროზაული ტექსტებიდან, სვანური ენის ქრესტომათიიდან, ადრეული პერიოდის საეკლესიო დავთრებიდან, სამეცნიერო ექსპედიციებისა და საველე მუშაობის დროს ასაკოვან ინფორმატორთაგან საგანგებოდ ჩანერილი მასალებიდან.

ირკვევა, რომ ამ ტიპის საკუთარი სახელები განსაკუთრებული სიხშირით არის დამახასიათებელი ბალსქვემო სვანეთის მთავარ დადემქელიანთა გენიალოგიებისათვის. შეიძლება ითქვას, რომ სვანურ ანთროპონიმიაში ამგვარი სახელები მრავლდება სწორედ ისტორიულ არენაზე (XVს.) დადემქელიანთა გამოჩენის პარალელურად. მთავარ დადემქელიანთა შესახებ ხალხში სხვადასხვა ლეგენდა-გადმოცემა, ისტორიოგრაფიაში სხვადასხვა ვარაუდი, დოკუმენტებში კი რამდენიმე გენეალოგია არსებობს, შედგენილი სრულიად სხვადასხვა პირობითა მიერ. მათ შორის უზუსტესად მიიჩნევენ პეტრე უსლარისეულ გენეალოგიას. ბალსქვემო სვანეთის მეზატონე დადემქელიანები XV საუკუნის მიწურულამდე არ ჩანან ისტორიულ არენაზე. მანამდე სვანეთის მთავრები ყოფილან **რიჩეგვიანები/რუჩეგვიანები**, რომელთა ამოწყვეტა ახალმოსულმა დადემქელიანებმა მოახერხეს არისკაცების – ციქვილდ ცალანისა და აზნაგებ გერლიანის მოსყიდვით (ე. გაბლიანი). ლეგენდის თანახმად დადემქელიანები ჩრდილო კავკასიიდან მოსულებად ითვლებიან. გაურკვეველია და დაუდგენელი გვარის ეტიმოლოგიაც. გადმოცემით ეცერში პირველად მოსული მომხიბვლელი სილამაზისა და აღნაგობის ვაჟკაცის, დადემქელიანთა უშუ-

ალო წინაპრის პირველი ნათქვამიდან „**დაშდან გელან**“, რაც მის ენაზე ნიშნავდა „**მოვედი ამ მთებიდან**“, ეცერელებმა აწარმოეს მისი გვარი დადეშგელიანი ფორმით (**გაბლიანი, 1925: 60-61**). უფრო დამაჯერებელია ისტორიოგრაფიაში გამოთქმული მოსაზრება, რომ დადეშქელიანი ეპონიმური გვარსახელი უნდა იყოს – ნაწარმოები კომპოზიციური ანთროპონიმისგან – დადიშგელა (**გასვიანი, 1991: 144**). მართალია, სულთა მათიანეებსა და XV საუკუნეზე ადრინდელ ძეგლებში გვარი დადეშქელიანი არ დასტურდება, მაგრამ მამაკაცის სახელად ხშირად გვხვდება დადიშგელა. მეშვიდე მათიანეს მიხედვით ეცერის მკვიდრნი სხვა მრავალ შემომწირველთა შორის არიან დადიშგელა წარეკელიანი და დადიშგელა აშტიანი. საინტერესოა ასევე მსგავსება გვარსახელებისა – დადიანი-დადეშქელიანი; ორივეში უნდა გამოიყოფოდეს ძირეული **დად** ელემენტი; ისტორიულ არენაზეხსნორედ, დადეშქელიანთა გამოჩენის პარალელურად წერილობით ძეგლებში ჩნდება -ხან, -ყან, -ბი, -მირზა/მგრზა ფორმანტიანი საკუთარი სახელები: თათარყან, თემირყან, მგრზაბეგ, ყვლგჩბი, თაუბი, მწითუყ, მალყარუყ... უცხოენოვან ანთროპოფორმანტებთან დაკავშირებით ონომასტიკური თვალსაზრისით, ზოგადად, საინტერესოდ გვეჩვენება ის ფაქტიც, რომ გვხვდება საკუთარი სახელები თითქოს ძერეული მორფემის გარეშე, ნაწარმოები ნასესხებ ანთროპოფორმანტთა სხვადასხვა კომბინაციით: **ბი-მურზა, კნინ. ფორმა: ბი-მგრზ-ოლ, მურზა-ყან, მგრზა-ბეგ, მირზა-ყუ...**

-ყან: პოლისემანტიური თურქული სიტყვაა: სისხლი, მეფე. ფართო გავრცელება ჰპოვა ადიღურ ენებში მნიშვნელობით „აღმზრდელი“ და სახელებსა და გვარებს აწარმოებს ამოსავალი მნიშვნელობით „ვიღაცის აღმზრდელი“. მაგ., ურუსყან „რუსის აღმზრდელი“. -ყან სუფიქსიანი სახელები არ გვხვდება ადრეული პერიოდის სვანეთის წერილობით ძეგლებში, სულთა მათიანეებში. -ბი და -ხან ფორმანტიან სახელებთან შედარებით ისინი ნაკლებადაა გავრცელებული დღევანდელ სვანურშიც. სამაგიეროდ ხშირია დადეშქელიანთა საგვარეულოს მათიანეებში, განსაკუთრებით კი XVIII ს. მოსახსენებლებში. „**უფალო ღმერთო, აღაშენე და აკურთხე სახლი და საყოფელი... დიდებულის ბატონის გელახსანის, ახლავ დადეშქელიანისა, მირზა-ყანს, გელახსანს, კაკუს, ხოსის, თათარყანს, თემირყანს (სნძ 1: 283, მოსახსენებელი 13). „კრება შეგიყარეს, ახლავ რუჩეგიანისა ღირსიანად უყავ, ამენ, ღმერთო! კერმუგ რუჩეგიანისა, ახლავს, ბათარს, ურუს-ყან რუჩეგიანისა, მის მეთოფეს დადაუს, თათარსავ რუჩეგიანისა (სნძ 1: 283, მოსახსენებელი 32). მაგალითები ქრესტომათიიდან: აშხვ ისგე ხოშამ მგრზა ხაშხენა. მგრზა გუნ ლგჷმჷში ხოჩა მეთხვარ ლგმარ (სექ, 1978: 225).**

-ხან: თურქულენოვან და მონღოლურ ხალხებში ფეოდალ მმარ-

თველთა ტიტულის აღმნიშვნელი -ხან ელემენტი თავდაპირველად ფართო გავრცელებას პოულობს მამაკაცთა, ხოლო შემდგომ დესემანტიზაციით ქალთა სახელებშიც: სალიმხან, ზულიხან, შამხან... ცნობილი თვალსაზრისია, რომ ანთროპონიმთა სესხება, შეთვისება ჩვეულებრივი მოვლენაა ყველა ხალხისა და ნებისმიერი ენისათვის. გამონაკლისს ამ მხრივ არც ქართველური ენები წარმოადგენენ, სადაც საუკუნეთა მანძილზე არაერთი აღმოსავლური (თურქული) ანთროპონიმია დამკვიდრებული. მათი შემოსვლის წყაროდ მიჩნეულია ანატოლიური თურქული, კავკასიის თურქული ენები, ყარაჩაულ-ბალყარული და ყუმიხური. იტორიულად ცნობილია აგრეთვე ქართველთა ურთიერთობა ხაზარებთან, პაჭანიკებთან, ყივჩალებთან (**ჯიქია, 1973: 212**).

სვანურ ანთროპონიმიაში მთელი ფენა, საკმაოდ დიდი ჯგუფი შეიძლება გამოიყოს -ხან, -ყან, -ბი ფორმანტიანი თურქული წარმომავლობის საკუთარი სახელებისა, რაც საუკუნეთა მანძილზე სვანთა და ყარაჩა-ბალყარელთა ცხოველი კულტურულ-ეკონომიური ურთიერთობის შედეგია: ხან-ით ნაწარმოები სახელები ფართოდაა გავრცელებული დღევანდელ სვანურში, **XIX**ს. საეკლესიო ჩანაწერებსა და განსაკუთრებით დადემქელიანთა გენიალოგიურ ტაბულებში. ისტორიიდან ცნობილია საბატონო სვანეთის მთავრის – ციოყ დადემქელიანის დედა – **დიგორხანი**, ფაქტიური მმართველი თავისი შვილის სამთავროსი. **1832**წ. ზამთარში დიგორხანი გადავიდა კავკასიის ქედზე ყაზარდოში და ნალჩიკში მყოფ გენერალ გორიხვოსტოვს განუცხადა შვილის – ციოყის რუსეთის ქვეშევრდომობაში შესვლის სურვილი. იქვე მძევლად ჩააბარა ციოყის შვილი ბექერბი, თვითონ როზენთან გაემგზავრა ტფილისში და მოაწერა ხელი რუსეთთან შეერთებაზე. **1843** წელს ეცერის მთავარი თათარხანი დაეცა დადემქელიანთა სასახლეს. დიგორხანი გადმოხტა ციხიდან და ტრაგიკულად განუტევა სული. „**სვანეთის დედოფალი – მდინარეების ბახსანის, ყუბანის, დალისა და ენგურის ზემო დინებათა მბრძანებელი**“ – **ასეთი იყო ტიტული დიგორხან დადემქელიანისა (გაბლიანი, 1925: 72)**. ცნობები არსებობს ასევე სხვა მანდილოსნების შესახებაც. სალდათხანი თენგიზ დადემქელიანის და **1860** წელს ბაქსანში ცოლად გაჰყოლია თავად ადინგერ ურუსბეის და ქრისტეს რჯულზე მოუნათლავს ქმარი და ოთხი შვილი. ამ დროისთვის ეს იყო ერთადერთი ქრისტიანი ოჯახი მთელ ბაქსანში (**ნიჟარაძე, 1962: 83**). ამ ტიპის სახელები გვხვდება წერილობით ძეგლებში: „ბეჩუეს ამა კრებასა მოეგება და სული შეჰვედრა ელჩი ჩადაისა, ასიანისა, **ბურდუ-ხან-ისა**, კვირიკე ბაბიანისა, მეუღლესა მისა **ბურთუ-ხან-ისა**“ (**სნძ 1: 155**, მოსახსენებელი **12**). ყურადღებას იქცევს ის გარემოება, რომ ორიოდე გამონაკლისის გარდა თანამედროვე სვანურში -ხან დართული სახელები,

როგორც ეს მასალების ჩანერა-შეკრებისას გამოიკვეთა, ძირითადად ჰქვიათ ქალებს, მანდილოსნებს: სიდახან გოშთელიანი, დევლეთხან კახბერიძე, დაურხან გუჯეჯიანი, მისირხან/მისგრხან გულბანი, ინგლისხან გოშთელიანი, სირმახან,დარისხან, ორსახან/ტორსახან, სოფილხან,რძდიმხან, ჯამირხან/ ჯამგრხან, ვარახან, რისიმხან, სალდათხან, ჰემლესხან, სერესხან, ყაზმარხან, კესემხან, ჯარემხან, ჯამგრხან, დიგორხან, მძიფხან, სიდახან, ერქახან იოსელიანი, ქაბახან, თათარხან, ადიმხან, მელესხან, აშტერხან, ძუბუმხან...

მირზა/მგრზა: მამაკაცთა სახელების ფართოდ გავრცელებული მანარმოებელია: მომდინარეობს სპარსული მირზადან, რომელიც აღმოსავლეთის ზოგიერთ ხალხებში სახელს ერთვოდა ხან წინ, ხანაც ბოლოში დაგამოხატავდა ტიტულს არისტოკრატიულობისა, განათლებულობას, მდივან-მწიგნობრობას. ონომასტიკურ ლიტერატურაში არსებობს სხვაგვარი ახსნაც: მირზა მომდინარეობს არაბულ-სპარსული სიტყვებიდან: ამირზადე „ამირის შვილი“ (**ჯიქია, 1973: 214**). ამირი შუა აზიაში არაბთა მოსვლის დროიდან ენოდებოდა მხედართმთავარს, მმართველს, ...ამირობით დაიწყო თავისი კარიერა თემურ-ლენგმა, რომელმაც ეს ტიტული არ გაცვალა უფრო საპატიო ნოდებაზე, ხან-ზე, (ამ ტიტულს ატარებდნენ მონღოლთა ბელადის ჩინგის-ხანის შთამომავლები, თემური კი მათ არ ეკუთვნოდა). მირზა/მგრზა-ს თავდაპირველი მბნიშენელობა არის „უფლისწული, ბატონიშვილი“, ამ მნიშენელობით ის სახელს მოსდევს, ხოლო წინ დაისმის მდივან-მწიგნობრობაზე მიმართვისას (**ჭუმბურიძე, 1992: 131**).

-ბი: როგორც არაერთგზის აღინიშნა, **მახლობელი აღმოსავლეთის ანთროპონიმიკის ერთ-ერთი თავისებურებაა ტიტულთა და ნოდებათა საკუთარ სახელად ან მის კომპონენტად გამოყენება: სულთანნი, ხანი, ბეგი, მირზა...** შდრ. ქართ. **გვარი ბეგაშვილი.** ბეგი უმაღლესი სამხედრო წრის წარმომადგენელი იყო. ოსმალთა იმპერიაში ბეგი დაერთვოდა დიპლომატების, თარჯიმნებისა და დიდი მოხელეების სახელებს. დროთა განმავლობაში იგი მიმართვის ფორმის კომპონენტად იქცა. ყარაჩაულსა და ბალყარულში ბეგი (*bej*) წარმოითქმის ბი-დ (*bij*) (**ჯიქია, 1973: 213**). -ბი ელემენტს ყაბარდოულის ლექსიკაში სხვა სახის კორელატები, სემანტიკური ნიუანსები მოეპოვება; ყაბარდ. ბეჟ/ადიდ. ბაჟ „მდიდარი“. ბეი ერთერთი ცნობილი ყაბარდოული გვარიცაა. საუკუნეების მანძილზე ცხოველი კონტაქტების შედეგად ყარაჩაულ-ბალყარულიდან შეთვისებული -ბი ფორმანტიანი სასხელები ფართოდაა გავრცელებული სვანურ ონომასტიკონში: **ასლამბი/ასლანბი, ბექერბი, ბათერბი, ქელესბი/ქელეჩბი, ქერთბი, ყარამბი, ყვლგჩბი/ყვლგჩბე, შგრგმბე, მგრამბი, მუსამბი, თანბი, მჰჰარბი, სარბი, თაუბი, ქგჩერბი, კადგერბი, ყარამბი, მარამბი, ქაჟშუბი...** ჯაშაბეგ, მრზაბეგ... ინტერესმოკლებული არ უნდა იყოს

სვანეთის დიდი მემეტიანის ბესარიონ ნიჟარაძის ცნობა, რომ ლეგენდა-გადმოცემებში ცოცხლობს სახელი ძლიერებით, გონიერებით განთქმული **ქავშუბისა**, მულახის საზოგადოების მახვშისა, რომელიც პურობისას ვერაგულად მოუკლავთ უშგულში (**ნიჟარაძე, 1962: 82**). -ბი ელემენტის სახელები გვხვდება XIX საუკუნის საეკლესიო ჩანაწერებში, რუსუდან ხარაძის მიერ შედგენილ გენიალოგიებში, მეტ-ნაკლებად დღევანდელ სვანურ ანთროპონიმიაშიც, X-XVIII სს. წერილობითი ძეგლებისათვის კი ამ ტიპის სახელები უცნობია. თუ მხედველობაში არ მივიღებთ გრაფიტებსა და მატთანებში დადასტურებულ რამდენიმე სახელს (**კიბიბი, ლიბი, რაბი, საგუბი, ქერობი...**) რომელთა სეგმენტაცია და -ბი ელემენტის გამოყოფა, ბუნებრივია, სრულიად უმართებულოდ მიგვაჩნია.

-უყვ/უყ/ყვა: უფრო ხშირია წერილობით ძეგლებში, ზღაპრებსა და ლეგენდა-გადმოცემებში, ვიდრე თანამედროვე სვანურ ანთროპონიმიაში: ამ ტიპის სახელებია: დუდარუყუ, ლეფსუყუ, მამსრუყუ, ხანთუყუ, მწითუყუ, თანდუყუ, შტოგვარი თანდუყრ, ნამსრუყუ, იელბერდუყუ, მალყარუყუ, ყაფსუყუ, გეყვა... **ყაფსუყ გოშთელან, ჴევს ლგფშვი ყაფსუყელა „ხევში ქებული ყაფსუყ გოშთელიანი“.** **ოჲ, საბრალე ჯარაშდუყი, ქავ ჯიშგვინწ აშდარხანი „ოი, საბრალე ჯარაშდუყ, რომ გეთხოვა აშდარხანი (სპ, 1939: 160).** საინტერესოა, რომ „სვანურში გვხვდება ჩერქეზული წარმომავლობის გვარებიც, რომლებიც -ყვა, -ყა (უდრის ქართ. „ძე, შვილი“) სუფიქსიანად აღიქმება როგორც მთლიანი საკუთარი სახელი და დაირთავს შტო-გვარების მანარმოებელს: გენჯაყვაშა შავაღლ „გენჯაყვაანთ შავაილი (**ჩანტლაძე, 1967: 297**). ირკვევა ასევე, რომ გვარი პირველი სვანურ ანთროპონიმიაში შემოსულია ადიღეური (ჩერქეზული) ენიდან სპარსულ-არაბული წარმოშობის ფირ-ველნ ანთროპონიმის სესხების გზით. თურქულ ენაში ფირ-ველნ ნიშნავს „მოხუცი მართველი“, იგულისხმება ვილაჟეთის ან სხვა ადმინისტრაციული დანაყოფის გამგებელი. თურქულიდან ადიღეურის მეშვეობით შემოღწეული ანთროპონიმი ფირ-ველნი რიცხვით სახელთან პირველი გაიგივებულა და ამ შინაარსისავე სვანურ გვარად დამკვიდრებულა (**ბედოშვილი, 1997: 12**). ამ დებულების სისწორეზე უნდა მიუთითებდეს ის ფაქტიც, რომ დღეს საკმაოდ მრავალრიცხოვანი და დიდი სვანური გვარი პირველი არსად არ გვხვდება X-XVIII საუკუნეების სვანეთის არცერთ წერილობით ძეგლში. უცხოენოვან ანთროპოფორმანტთა გამოყენების კუთხით საინტერესოა წერილობით ძეგლებში წარმოდგენილი შემდეგი პარალელური ფორმები: თათარ/თათარყან, თემურ/თემურყან, რაღდი/რაღდიხან, სოფილ/სოფილხან, ბათერ/ბათრბი, მუსა/მუსაბი...

ონომასტიკა მეცნიერების ის უბანია, სადაც ერთიანდება ინტერესები ლინგვისტთა, ისტორიკოსთა, ეთნოგრაფთა... გამომდინარე

ზოგადად საკუთარ სახელთა სრულიად სხვადასხვა ასპექტით კვლევა-ძიების შესაძლებლობებიდან. ონომასტიკური მასალით საინტერესო აღმოჩნდა ძეგლი, რომელსაც ზუსტი ანალოგი საქართველოს სხვა კუთხეებში არც კი ეძებნება, ძეგლი, რომელსაც „სვანეთის სულთა მატიანე“ უწოდა ექვთიმე თაყაიშვილმა, „მატიანე სუანეთისა კრებისაჲ“ – კი პავლე ინგოროყვამ. ამ ძეგლის მდიდარი ონომასტიკური მასალიდან განსაკუთრებით საინტერესოა აქ წარმოდგენილი არქაული ანთროპონიმული ფორმები, დღეს უკვე გამქრალი და გადაშენებული ისეთი გვარსახელები **როგორიცაა ჰირეკიანი, ფოხელიანი, აბუგიანი, ამნასარიანი, ითანოზიანი, მანაშიანი, ბობჩიანი, ფალგარიანი, გაყანიანი, კიკედიანი, ტბელიანი, მსავიანი, ჭუშულიანი, ჯაჩილიანი, რუბაგიანი, ჩხუმიფხე, გოშუანიფხე, ბეუთმანიფხე.**

ანთროპონიმთა სესხება, შეთვისება ჩვეულებრივი მოვლენაა ყველა ხალხისა და ნებისმიერი ენისათვის. მირზა, ხან, ბეგ... წოდებათა და ტიტულთა საკუთარ სახელად ან მის კომპონენტად გამოყენება არის მახლობელი და შუა აღმოსავლეთის ანთროპონიმის ერთ-ერთი თავისებურება. ქართულ-მეგრულთან შედარებით სვანურში -ხან, -ყან, -ბი... ლექსემებით მარკირებულ საკუთარ სახელთა ფართოდ გავრცელება ჩრდილო კავკასიის ენებთან – ადიღეურ-ყაბარდოულთან, ყარაჩაულთან და ბალყარულთან მეზობლობამ, უშუალო კონტაქტმა, სოციალ-ეკონომიკური, სამეურნეო, კულტურული და სხვა სახის კონტაქტებმა განაპირობა. თანამედროვე სვანურ ონომასტიკონში გამოიკვეთა ტენდენცია ამ ტიპის საკუთარ სახელთა მკვეთრი შემცირებისა, შეიძლება ითქვას, გაქრობისაც კი, წინა საუკუნეების მონაცემებთან შედარებით.

ქრონოლოგიურად, როგორც ეს ვ. სილოგავას რედაქტორობით გამოცემულ X-XVIII სს. სვანეთის წერილობითი ძეგლებზე დაკვირვების შედეგად შეიძლება ითქვას, სვანურში -ხან, -ყან, -ბი, -მირზა/მგრზა... ანთროპოფორმანტიანი საკუთარი სახელები არ გვხვდება ადრეული პერიოდის მოსახსენებლებში, სულთა მატიანეებში, XVI საუკუნეზე ადრინდელ წერილობით ძეგლებში. ირკვევა, რომ ამ ტიპის საკუთარი სახელები განსაკუთრებული სიხშირით არის დამახასიათებელი ბალსქვემო სვანეთის მთავარ დადემქელიანთა გენიალოგიებისათვის. შეიძლება ითქვას, რომ სვანურ ანთროპონიმიაში ამგვარი სახელები მრავლდება სწორედ ისტორიულ არენაზე (XV ს.) დადემქელიანთა გამოჩენის პარალელურად.

ბიბლიოგრაფია:

- *ბედოშვილი, 1997* – ბედოშვილი გ. რიცხვითი სახელების შესახებ ქართულ ანთროპონიმიაში, – *რესპუბლიკური დიალექტოლოგიური სამეცნიერო სესიის თეზისები*. თბ., 1997;
- *გაბლიანი, 1925* – გაბლიანი ეგნატე. ძველი და ახალი სვანეთი. სვანეთის ადმინისტრაციულ-გეოგრაფიული რუკის რედაქტორი და წინასიტყვაობის ავტორი ეგნ. გაბლიანი ; რუკის შემდგენელი: ტოპოგრაფი ევ. ბარამიძე. ტფ., 1925;
- *გასვიანი, 1991* – გასვიანი გერონტი. ნარკვევები შუა საუკუნეების სვანეთის ისტორიიდან. თბ., 1991;
- *ინგოროყვა, 1941* – ინგოროყვა პავლე. სვანეთის საისტორიო ძეგლები. ნაკვ. 2: ტექსტები. თბ., 1941;
- *მარგიანი 1998* – ქ. მარგიანი, სვანური ონომასტიკა, თბ. 1998
- *სმძ 1 – სვანეთის წერილობითი ძეგლები X-XVII სს.* 2 ტომად. ტ. 1: ისტორიული საბუთები და სულთა მატრიანები. ტექსტები გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევები და სამეცნიერო-საცნობარო აპარატი დაურთო ვ. სილოგავამ. თბ., 1986;
- *სმძ 2 – სვანეთის წერილობითი ძეგლები X-XVIII სს.* 2 ტომად. ტ. 2: ეპიგრაფიკული ძეგლები. ტექსტები გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევები და სამეცნიერო-საცნობარო აპარატი დაურთო ვ. სილოგავამ. თბ., 1988;
- *სპ, 1939* – სვანური პოეზია. სიმღერები შეკრიბეს და ქართულად თარგმნეს ა. შანიძემ, ვ. თოფურია, მ. გუჯეჯიანმა; წინასიტყვაობის ავტორები: ა. შანიძე, ვ. თოფურია. თბ., 1939;
- *სმძ, 1978* – სვანური ენის ქრესტომათია. შეკრიბეს ა. შანიძემ, მ. ქალდანმა და ზ. ჭუმბურიძემ. თბ., 1978;
- *ნიჟარაძე, 1962* – ნიჟარაძე ბესარიონ. ისტორიულ-ეთნოგრაფიული წერილები სვანეთზე. ტ.1. ალ. რობაქიძის, რუს. ხარაძისა და ივ. სურგულაძის შესავალი წერილებით. თბ., 1962;
- *ჭუმბურიძე, 1992* – ჭუმბურიძე ზურაბ. რა გქვია შენ? თბ., 1992;
- *ჩანტლაძე, 1967* – ჩანტლაძე იზოლდა. შტო-გვარის აღმნიშვნელ სახელთა წარმოება და ბრუნება სვანურში, – *მაცნე*. ენისა და ლიტერატურის სერია. №6. თბ., 1967;
- *პიძის, 1973* – ჯიქია მარკა. თურქული წარმომავლობის ანთროპონიმები ქართულში, – *აღმოსავლური ფილოლოგია*. ტ. 3. თბ., 1973.

KETEVAN MARGIANI¹

LINGUCULTURELOGICAL ASPECTS OF ANTHROPONOMIC OF THE FAMILY ANNALS OF SVANETI

“Annals of Svaneti Gathering” dated the second half of 13th century is multilaterally interesting and important written treasure not only just for

¹ *Ketevan Margiani* – PhD in Philologies, Associate Professor, Sokhumi State University.

Svaneti but for the history of whole Georgia. This valuable monument handwritten by Demetre Ghogheliani which is priceless from the linguoculturological point of view and which has no exact analogue in any other region of Georgia, Ekvtime Takaishvili designated as "Annals of Souls of Svaneti" and Pavle Ingorokva – "Annals of Svaneti Gathering". Svanian anthroponymy is characterized by variety of personal names with formants: -khan, -kan, -bi... such as: Daurkhan, Digorkhan, Bimurza, Taubi, Kelechbi, Murzakan, Tatar-kan... In comparison with Georgian-Megrelian language the great number of Anthroponyms of Eastern Origin in Svanian language, namely, the personal names marked by lexemes was conditioned by neighboring Caucasian languages, Adighean-Kabardian, Karach and Balkar, social-economic, cultural and other kinds of contacts. The Material for analysis have been collected from 10th-18th cc. Svanetian written monuments, from Svanian language chrestomathia. Chronologically as it can be said on the basis of the observations made on the written works, anthroponyms of Turkish origin are not met in Svanian chronicles of the souls of dead people of earlier period, in written monuments dating back to earlier than 16th c. It was found out that these types of personal names are met especially often in Dadeshkeliani genealogy of Balsqvemo Svaneti. In comparison with the data of the last century the number of anthroponyms of Eastern origin in modern Svanian onomastikon is quite reduced. The monument contains luxuriant onomastic material, archaic anthroponomical forms presented in it are especially interesting, surnames that have subsequently become extinct nowadays (Hirekiani, Pokheliani, Abugiani, Amnasariani, Itanoziani, Manashiani, Bobchiani, Palgariani, Gajaniani, Kikediani, Tbeliani, Msaviani, Chishiliani, Khachiliani, Robagiani, Chkhumipkhe, Goshuanipkhe, Beutmanipkhe. The monument though does not always exactly and elaborately expresses specifics of pronunciation and difficulties related to transcription of Svanian language.

ენათმეცნიერება

ნინო მაშია¹

მეგრულ-ლაზური სასოფლო-სამეურნეო ლექსიკიდან
(რამდენიმე ლექსების ეტიმოლოგია)

მეგრულ-ლაზური სასოფლო-სამეურნეო ლექსიკა 2 ძირითად ჯგუფად იყოფა: საკუთარი და ნასესხები სიტყვები. გამოვლინდა საერთოქართველური ფუძეები, უცხო წარმომავლობის სიტყვები. დასტურდება თურქულიდან, რუსულიდან, ბერძნულიდან შემოსული ტერმინები. ზოგ შემთხვევაში სხვა ენობრივ მონაცემებთან მიმართებაცაა გამოხატული. ლაზურში ბევრია თურქული გზით შეთვისებული ლექსიკაც.

თავდაპირველად შევჩერდებით იმ ლექსიკურ ერთეულებზე, რომელთაც საერთოქართველური წარმომავლობა აქვთ.

ლაზ. დინა „მინა; ნიადაგი“ ~ მეგრ. დინა „მინა; ადგილი“; შდრ. ძვ. ქართ. თიჯა (მეგრულ-ლაზური, 2015: 787).

ქართ. თიჯა-ა ფუძეს შეესატყვისება მეგრ. დინა-ა და ლაზ. დინა-ა. -ა ფუძის აუსლაუტში კანონზომიერია (ფენრიხი., 1990: 105).

ლაზ. ლეტა მინა; მეგრ. ლეტა ტალახი. ლე- თავსართი ჩანს. ქართულის ჩვენებით, ირკვევა, რომ ლაზურსა და მეგრულში ამ სიტყვას ბოლოკიდური -ლ მოკვეცილი აქვს; ლეტა- ლეტალ მნიშვნელობების მხრივ განსხვავებაა მეგრულსა და ლაზურს შორის; ტალახის აღნიშვნა მეორეული მოვლენა უნდა იყოს. არნ. ჩიქობავა თვლის, რომ „მინა“ ტალახად იქცა მეგრულში იმიტომ, რომ ძველად ჭაობიანი და ჭანჭრობიანი სამეგრელოს ნიადაგი ამისათვის რეალურ საფუძველს ქმნიდა (ჩიქობავა, 1938: 187).

ს.-ქართვ. *ლატ-ე „მინა; ტალახი“ ზან. (ლაზ.) ლეტა „მინა“, მეგრ. ლეტა „ტალახი“. ე გახმოვანება ზანურში ისტორიული ო-საგან მომდინარედ მიიჩნევა. ეს უკანასკნელი საერთოქართვ. ა ხმოვნის შესატყვისია – ქართ. ა : ზან. ო (→ ე), ს.-ქართვ. *ა, შდრ. ქართ. ძარღვი: ზან. ჯერღვი ← *ჯორღვი... ს.-სინდ. *ლ ტ- „თიხა; ტალახი“ ადილ. დატ „მინა; თიხა; ჭუჭყი“, ა ტა-ლ „თიხა“ აფხაზ. ა-ლემტ „ჭუჭყი“ .

მ. ჩუხუას აზრით: ს.-ქართვ. *ლატ-ე: ს.-სინდ. *ლ ტ- პალეოკავკა-

¹ ნინო მაშია – ფილოლოგიის დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

სიურიდან მომდინარე არქეტიპებია, რომლებსაც, ჩვენი დაკვირვებით, დალესტნურ ენებშიც მოეპოვება შესატყვისები, შდრ.: ხუნდ. რიტელ „ველი“, დარგ. ლუტი „ნიადაგი, მინა“, ჭამალ. ზიტი (← *ლიტი) „კუნძული“ (ჩუხუა, 2017: 252).

მეგრ. **ცვანა//ცონა**, ლაზ. **ყონა//ონა**, ქართ. **ყან. ყან** ფუძის კანონზომიერი შესატყვისია ხოფური **ყონ-**; ამ უკანასკნელის ვარიანტებია **ცონ-//ჲონ**. **ცონ-**ისგანაა მიღებული მეგრ. **ცვან-** ო-ს **ვა-** დ დაშლით. **-ა-** დეტერმინანტი-სუფიქსის გამარტივებული სახე უნდა იყოს: **-ა** ← **-ან//ალ**; ის საერთოა.

ლაზ. **ცონა || ცონა || ონა** ~ მეგრ. **ცონა** →|| **ცვანა** „ყანა“; შდრ. ქართ. **ყანა** (**ლაზურ-მეგრული**, 2015: 859).

მეგრ. **რზენი//ზენი**, ლაზ. **ზენი**; ქართ. **ზენი**.

ზენი იმ სახელთაგანია, რომელსაც გამოდევნის საფრთხე მოელის ნასესხები სიტყვებისგან. ნიკო მარს ათინურზე, ვინურზე მითითებით მოჰყავს **ზენი**, მაგრამ ეს სახელი არქაბულშიც არაა გადამენებული; სოფლის სახელი **ჯგირაა-ზენი** მონიშნავს, რომ ეს სიტყვა ლაზურში ისევე იყო მკვიდრი, როგორც მეგრულში. ამ უკანასკნელში განვითარებულია თავკუდური **რ-** (**ჩიქობავა**, 1938: 186). **ზენი** დღესაც ცოცხალი სიტყვაა ლაზურში.

მეგრ. **ნა-ჩალ-ი** (სიმინდის ყანა ჩალის მოჭრის შემდეგ), ქართ. **ჩალ-ა**. ქართულსა და მეგრულში **ჩალა** საერთოა; მეგრულში დღეს **ჭა** იხმარება ჩალის მნიშვნელობით, მაგრამ ნაწარმოები სახელი **ნა-ჩალ-ი** – („სიმინდის ყანა ჩალის აღების შემდეგ“) – ცხადყოფს, რომ ჩალა, ლაზურის მსგავსად, მეგრულშიც გვექონდა. ძირითადი მნიშვნელობა საერთოა. ლაზურში „ჩალა“ ბზესაც ნიშნავს (**ჩიქობავა**, 1938:145).

მ. ჩუხუა საერთოქართველური ფუძე-ენისათვის აღადგენს ძირს **ჩალ**, რომელიც მკას და ცელვასაც ნიშნავს: ლაზ. **მ-ჩალ-ურ-ა || მ-ჩალ-უ-ა** „მოძველი“ ~ მეგრ. **ჩალ-უ-ა** „ცელვა“, **ნა-ჩალ-უ || ნა-ჩალ-ი || ნა-ჩალ-ი** „ნამკალი“; შდრ. ქართ. ცელ-ვ-ა (**ლაზურ-მეგრული**, 2015: 863).

ლაზურ **კაპეტი-ს** (უხნავი, ყამირი მინა) შეესაბამება მეგრული **კაპეტი** (ძნელად დასამუშავებელი მინა). **კაპეტი** და **კაპეტი** ერთი და იგივე სიტყვაა. ზანურში მოხდა ამოსავალი „ბ“-ს გამკვეთრება, გლოტალიზაცია.

მეგრ. **ცალ** და ლაზ. **ცალ-ს** კანონზომიერად შეესატყვისება ქართ. **ცელ-** ძირი. მეგრ. **ცელი** ნასესხებია ქართულიდან (მეგრულში არსებობს **ცალ-ი**, ქართული **ცელ-**ის კანონზომიერი ეკვივალენტი (**ფენრიხი...**, 1990: 296).

ბურჭული „ნალდი“ საერთო ფუძეა მეგრულსა და ლაზურში. არნ. ჩიქობავა შესაძლოდ მიიჩნევს ლაზ. **ბურჭული-**ისა და ქართული **ნალდ-**ის დაკავშირებას. მისი ვარაუდით, **ბურჭულ-** ან რთული ფუძეა და შე-

დგება ორი ფუძისაგან: ანდა **ბურ** თავსართია და სიტყვის ნივთიერი ნაწილია „ჭულ“. ორივე შემთხვევაში **ჭულ**-ში **ულ** დეტერმინანტი სუფიქსია (**ჩიქობავა, 1938: 162**).

მ. ჩუხუა საერთოქართველური ფუძე-ენისათვის აღადგენს ძირს ***ბურნ-ალ**. ის ერთმანეთს ადარებს ზან. **ბურჭულ**-ს („ნალდი“), სვანურ **ფინალ//პირნალ//პინარ**-ს („ფინალი“) და ქართულ **ფინალ**-ს (*პირნალი); როგორც ჩანს, მჟღერი ბ ფონემიანი ვარიანტები ქართული ენის დიალექტებშიც იყო გავრცელებული, საიდანაც იგი სვანურმა შეითვისა.

ნაჯახის მეგრული შესატყვისია **არგუნი**; **არგუნია** კი პატარა ნაჯახს აღნიშნავს (**ქაჯაია, 2001: 190**; **ქობალია, 2010: 39**).

თავდაპირველად ამ სიტყვის წარმომავლობას შეეხო არნ. ჩიქობავა და გამოყო **არგუნ**- ფუძე, რომელიც საერთოა მეგრულისა და ლაზურისათვის (**ჩიქობავა, 1938: 162**).

მ. ჩუხუა მეგრულ **არგუნ**-ს ქართულ **არგან**-ს ადარებს („ჯოხი“) და აღადგენს საერთოქართველურ ფუძეს ***არგ-ან** (**ჩუხუა, 2000-2003: 51**).

მეგრ. **ბერგი**, ლაზ. **ბერგი//ბერჯი** (თოხი).

არნ. ჩიქობავას განმარტებით **ბერჯ**-ი მიღებულია **ბერგ**-ისგან **გ**-ს გააფრიკატებით, რაც ათინური კილოკავის ზოგი თქმისთვის არის დამახასიათებელი. **ბერგი** საერთოა ჭანურისა და მეგრულისათვის. ქართულში ეს ფუძე არაა ცნობილი. გვაქვს ბერგისგან ნაწარმოები ბერგუმს (**ჩიქობავა, 1938: 164**).

ლაზ. **ბერგ**-ი ~ მეგრ. **ბერგ**-ი, შდრ. ზმნური ძირი **ბერგ-/ბარგ-** „გათოხნა, გამარგვლა“ (**ლაზურ-მეგრული, 2015: 775**).

ს.-ქართ. **ბარ-** „ბარი, ბარვა“; ქართ. **ბარ**-ი, **ბარ**-ვა. მიიჩნევა, რომ ქართული **ბარ-** „ნიჩაბი“ ზანური ფორმაა, ხოლო უძველესი ქართულში მოსალოდნელი {**ბელ**-ი} ნასესხობის სახით შემორჩენილია სპარსული **bel** „ბარი“ სიტყვაში. ქართული ფორმა ივარაუდება ხუნძ.-ანდ. **ბელ** „ნიჩაბი“, ჩეჩნური **ბელ**, ინგუშ. **ბელ** „რკინის ნიჩაბი“ ფორმებისათვისაც.

მ. ჩუხუას აზრით ს.-სინდ. **მარ-** „დაბარვა“; ხათ. **mar** „დაბარვა, გაჭრა“. აფხაზურ-ადიღურ ენა-კილო-თქმებში სათანადო ალომორფები დაკარგული ჩანს; შეიძლება იგი საერთოსინდური ენობრივ-ეთნიკური ერთობის პერიოდში გაუჩინარდა. სამაგიეროდ, წინარესინდურიდან მომდინარე სიტყვა ხათურმა შემოინახა. ყურადღებას მიიპყრობს ხათ. **მ** ქართ. **ბ** ბგერათმესატყვისობა, როცა ამ უკანასკნელის პრიმატობას დაღესტნური მასალა უჭერს მხარს, შდრ. ბუდუხ. **ბარ**, ლეზგ. **ფერ**, ხინალ. **ბერ** „ბარი“ (**ჩუხუა, 2017: 109**).

მეგრ. **მაგანა**, ლაზ. **მანგანა** „საცეხველი, ნამგალი“, ქართ. ნამგალი (/მანგალი), მანგლ-ის-ი (**ლაზურ-მეგრული, 2015: 812**).

ჩუთ-ი „კავი, სახვნელი“, ქართლ. **ჩუთ-ა//ჩუთ -ვ** ა „ანეულად მოხნული მიწის ხელმეორედ მოხვნა“. ზანური **{ჩქურთი}** სატეხი ხის გულამოსაღებად. ქართული **ჩუთ** ფუძის კანონზომიერი ზანური შესატყვისი ქართული ენის იმერულ დიალექტშია შემორჩენილი – ქართ. **ჩუთ**, ზან. **ჩქურთ**-. ჩქურთის ზანურობაზე გარდა ბგერათ-შესატყვისობისა – ქართ. **ჩ**, ზან. **ჩქ**-, მიუთითებს **თ**-ს წინა პოზიციაში **რ**-ს განვითარებაც – **ჩქურთ**-ი←**ჩქუთ**-ი. ამ დაკავშირებას წინააღმდეგობა არც სემანტიკის დონეზე ახლავს: კავიც, სატეხიც, ორივე რალაცის ამოსაღებად ამოსალურტნად გამოიყენება (შდრ. ზ. იმერ. **ჩოთ**-ი „ბარისებრი ხის იარღი, მხლის საკეპი“). ს.-ქართვ. **ჩუთ**. კავი, სახვნელი, ამოსატეხი →ქართ. **ჩუთ**-. **ჩუთ-ი//ჩოთ**-ი: ზან. **ჩქურთ**-ი←**ჩქუთ**-ი (**ჩუხუა**, 2000-2003: 330).

მეგრ. **შნაკი**, ქართ. **შნაკვი** (ჭვავსაგლეჯი იარაღი). ქართულში და მეგრულში ფუძე და შინაარსი საერთოა. ლაზურში ეს ფუძე ვერ მოვიძიეთ.

ქართ. **ლილ-ვი** „ურმის ღერძი,“ „საგორავი“//**ლვილი//რვილი** „გუთნის ნაწილი,“ საქსოვი დაზვის საგორავი ნაწილი“. ზან. **ლო-ო**, **ო-ლო-ლ-ა** „პატარა ურემი“;

მ. ჩუხუას აზრით ქართული **ლვილ**- ძირის შესატყვისია ზანური **ლოლ**←**ლვილ**. შემორჩენილია ქსნის ხეობის ქართულში ზანურიდან შეთვისებულ **ო-ლოლ**-ა პატარა ურემი სიტყვაში, რაზედაც თვალნათლივ მიუთითებს ძირის გაფორმება **ო-ა** კონფიქსით, რომელიც ქართული **სა-ე** ზუსტი სტრუქტურულ-ფუნქციური შესატყვისია; **სა-ე//ო-ა**. **ო-ლოლ**-ა თავდაპირველად სალილვე (ბორბლიან) ურემს თუ აღნიშავდა უბორბლო მარხილის საპირისპიროდ. ს. ქართ.***ლუილ**- „ბორბალი“ „ღერძი“ „ურემი“→ქართ. **ლილვი** // **ლვილი** // **რვილი**-. ზან. **ლოლ**←***ლვილ**-, **ო-ლოლ**-ა (**ჩუხუა**, 2000-2003: 142).

მეგრ. **ჩამური//ოჩამურე** (**საცეხველი**), არნ. ჩიქობავას განმარტებით ლაზურში ლომის საცეხვი არის **ო-ნჩამ-ურ-ე** – корито, выднлено, **ო-ნ-ჩამ-ურ-ე** – в камне или бревне для молотьбы проса или кукурузы. მეგრ. **ჩამურ-ი** // **ო-ჩამ-ურ-ე**. ქართ. **სა-ცემ-არ-ი**. დიალ. **ჩამ-ურ-ი**. **ონჩამურე**ში **ნ** განვითარებულია **ჩ**-ს წინ; ოჩამურე კი კანონზომიერი შესატყვისია **სა-ცემ-არ-ი**-სა; ძირეულია **ჩამ** (ქართ. **ცემ**); მეგრულში ამ ფუძეს **ო**- პრეფიქსი არა აქვს; **ჩამ-ურ**- მეორდება გურულში; ნასესხებია მეგრულიდან (**ჩიქობავა**, 2008: 174).

მეგრ. **ფოცხი//ფუცხი**, **ბუცხი**, ლაზ. **ბუცხი**, ქართ. **ფოცხ**-. **ბუცხ**-და **ფოცხ**- ერთიდაიგივე ფუძეა.

საფიქრებელია, რომ თავკიდურ ბგერად მას **ბ** მოუდიოდეს და მისგან მივიღეთ **ფ**; საწინააღმდეგოს ვერ ვივარაუდებთ: **ფ**-საგან **ბ**-ს მიღებისათვის პირობები არა გვაქვს. რაც შეეხება მომდევნო ხმოვანს, ეს უნდა ყოფილიყო **ო**- და მისგან მივიღეთ **უ** **ბ**-ს მეზობლობაში.

ამგვარად, **ფოცხ-** და **ბუცხ-** ოდნავი ცვლილებით წარმოგვიდგენს ბ-ო-ც-ხ-ს. **ბო-** თავსართი უნდა იყოს, **-ცხ-** ძირეული მასალაა (**ჩიქობავა, 2008:173**).

მეგრ. **სქიბუ**, ლაზ. **სქიბუ** (ნისქვილი, ნისქვილის ქვა).

ნ. მარი **ნისქვილს** შემდეგნაირად შლიდა; **ნი-სქვი-ლი** და ადარებდა ჭანურ **მსქიბუ-ს**. არნ. ჩიქობავა ნისქვილს შემდეგნაირად განმარტავს: ჭან. **მ-სქიბ-უ//ფ-სქიბ-უ** ნისქვილი мельница; მეგრ. **სქიბუ** ნისქვილის ქვა, мельница жернов ქართ. **შიბ-ი** ფენა ქვისა, пласт камня.

ქარმატე რთული ფუძეა და „ქარი“ და „ცემა“ „მოხვედრა“ ფუძეთაგან შედგება. ცხადია, ეს „ქარის ნისქვილის“ აღმნიშვნელი უნდა ყოფილიყო. ხოფურში ხმარებული **მ-სქიბ-უ** იგივეა, რაც მეგრ. **სქიბ-უ (-უ-** დეტერმინანტი სუფიქსია). ქართულში ის კანონზომიერად შეესატყვისება **შიბ-ს**: **შიბ-ი** ფენაა ქვისა, კლდისა.

სემასოლოგიური კავშირი ამ სიტყვებს შორის ბუნებრივია: ფენოვანი ქვისგან კეთდება სკიბუ, ე. ი. ნისქვილის ქვა; იმავე დროს **სქიბუ** არსებითი ნაწილია ნისქვილისა; არც ისე შორეულ წარსულში სამეგრელოში აქა-იქ კიდევ იხმარებოდა ხეში-სქიბუ, ხელით სატრიალებელი ნისქვილის ქვა (პატარა), რაც საშინაო ნისქვილის როლს ასრულებდა (**ჩიქობავა, 2008: 163**).

ქართ. მატე სახელის სტრუქტურულ-სემანტიკური შესატყვისი უნდა ჩანდეს ლაზურ მოტა სახელში, რომელიც აღნიშნავს იმ ნაწილს, რითაც რეგულირდება ნისქვილის ფუნქციონირება.

„ქართ. **მატე**, ზან. (ლაზ.) მოტა მიმართება ზუსტად ასახავს ქართულ-ზანურ ბგერათშესატყვისობათა ჩვენებას – ქართ. **ა**; ზან. **ო**; ქართული **მატე-ს** შესატყვისი უნდა ჩანდეს ლაზურ ზმნაში **მოტა-ლ-ა// მოტა-ფ-ა** „მორტყმა, მოხვედრა“, რაც მიმართულების მიცემის ტოლფასია“ (**ლაზურ-მეგრული, 2015: 901**).

საფშვნელი **ხუნა** ქვას უკავშირდება. მ. ჩუხუას დაკავშირებული აქვს ტერმინთან **ხვან-ა** (გეოგრაფიული სახელი) ისევე, როგორც ზანური **ხუნ-** ძირის კვალი ჩანს ტოპონიმ **ხუნ-ევ-ში**. ს.-ქართ. **ხუან** „დიდი ქვა, ლოდი;“ ზან. (მეგრ.) ხუნ-ი „დიდი ქვა; კლდე, ლოდი“; სვან. ხუან „დიდი ქვა, გამოშვერილი უზარმაზარი ქვა“. ს.-სინდ. **ხუა**. ბოლოკიდური **ნ**, რომელიც ქართველურში ძირეულია, ჯერ კიდევ საერთოსინდურში ჩანს დაკარგული. ამას, ქართველურის გარდა, დაღესტნური შესატყვისებიც ნათლად აჩვენებენ, შდრ.: ხუნძ. **ხონ-ლი** „ფერდობი, ჰინუხ. ხუ „მთა“ (**ჩუხუა, 2017: 546**).

ხე-ს მეგრულ-ლაზურში ტერმინი **ჯა** აღნიშნავს. როგორც მრავლობითი რიცხვი ცხადყოფს, ამ სახელის ფუძეა **ჯ-ალ**, როგორც მეგრულში ისე ჭანურში. არნ. ჩიქობავას მიხედვით ეს ფუძე ზუსტად შეესატყვისება ქართ. **ძ-ელ-ს**; **-ალ-** მეგრულში და ლაზურში, **-ელ-** ქართულში დეტერმინანტი სუფიქსია.

„ჯა“ შედარებულია ძელ-თან „ხე“: ლაზ. ჯა || მჯა || ნჯა, მრ. რ. ჯალ-ეფ-ე ~ მეგრ. ჯა || ნჯა, მრ. რ. ჯალ-ეფ-ი, ჯალ-ონა „ხეივანი“, ო-ჯალ-ეშ-ი; შდრ. ძვ. ქართ. ძელ-ი „ხე“ (ლაზურ-მეგრული, 2015: 894).

ქართ. ძელ- (<*ძ, ელ-) ძირს კანონზომიერად შეესატყვისება მეგრ. ჯა (<ჯალ-) და ლაზ. ჯა (<ჯალ-, ლაზ. ნჯა და მჯა ვარიანტები <ჯა) (ფენრიხი., 1990: 431).

ქართ. ძირ-ი „ძირი, ფესვი“, სა-ძირ-კ-უ-ელ-ი. მეგრ. ჯინჯ-/ჯინჯ/ჯინჯ-ი//ჯინ-ი „ძირი“; ჯინჯ-ამი „ძირიანი“ ჯირ-კ-ი//ჯიკ-ი „ჯირკი“. ლაზ. ჯირ-/ჯიჯ/ჯიჯ-ი „ძირი“; ჯირ-ეკ-ი „ჯირკი“. ქართულ ძირ-ფორმას კანონზომიერად შეესატყვისება ლაზ. ჯიჯ- და მეგრ. ჯინჯ-ძირ-ს უნდა უკავშირდებოდეს სა-ძირ-კ-ვ-ელ-ი//სა-ძირკ-უ-ელ-ი, რომელიც ძირ-კ- ფუძეს შეიცავს (შედრ.: მეგრ. ჯირ-კ-ი//ჯიკ-ი, ლაზ. ჯირ-ეკ-ი) (ფენრიხი., 1990: 435).

მეგრ. ფურჩა და ლაზ. ფურჩა ქართულ ფურცელთან არის დაკავშირებული: ლაზ. ფურჩა „სიმინდის ნაქურჩალი“, ფურჩ-უმ-ალ-ე „ფურჩიანი“ ~ მეგრ. ფურჩა „ფურცელი (გამხმარი)“, ფურჩ-ონ-უ-ა „ფრცქვნა, გარჩევა (სიმინდის); შდრ. ქართ. ფურც-ელ-ი (ლაზურ-მეგრული, 2015: 845).

მეგრ. ბინეხი, ლაზ. ბინეხი (ვენახი). ფუძე ყველა ქართველურ ენა-კილოში ერთია, ლაზურსა და მეგრულში ვ-ს ენაცვლება -ბ-, -ე- და-ვიწროებულია -ი'დ, ა- შეცვლილია ე-თი. სხვაობაა: ლაზურსა და მეგრულში ბინეხ-ი ვაზს ნიშნავს, ქართულში - ვაზით დარგულ ბაღს (ჩიქობავა, 2008: 144).

ლაზ. ბინეხ-ი // ბინოხ-ი ~ მეგრ. ბინეხ-ი // ბინოხ-ი; შდრ. ძვ. ქართ. ვენაჯ-ი, სვან. უენაჯ (ლაზურ-მეგრული, 2015: 77).

მეგრ. ცურზენი, ლაზ. ცურზენი (ქართ. ყურძენი). ყველა ქართველური ენისათვის ყურძენ ფუძე საერთოა, ოღონდ მეგრულში ხმოვნის წინ ყ- იქცევა ყ-დ: ლაზურის კილოკავთაგან ყ-ს ინარჩუნებს ხო-ფური, ყ-დ აქცევს არქაბული, ვინური... ჩვენს შემთხვევაში გვაქვს ყ- ათინურშიც; ყ- დაკარგულია არქაბულში. მნიშვნელობა ყველგან ერთნაირია (ჩიქობავა, 1938: 134).

მეგრ. ღერი ლაზ. ღერი//ღეი, ქართ. ღერ- ღერ-ი//ღერ-ო. სვან. ღერ- „ღერო“.. ფუძე ღერ- საერთოა; გვაქვს ღერო ვარიანტიც; -რ-ს დაკარგვა ხმოვანთა შორის გვაძლევს ღეი-ს. ძირითადი მნიშვნელობა ერთი და იგივეა.

ქართული ღერ- ძირის შესატყვისი შეიძლება იყოს სვან. ღერ. მასალა ჰ. ფენრიხმა შეაპირისპირა (ფენრიხი., 1990: 345).

ყვავილს მეგრულში სხვა სინონიმურ ტერმინებთან (პეული, პი-ორი, ვარდი...) ერთად გამოხატავს ფუქი და ფუქური (ქაჯაია, 2002: 118), რომელიც ბუტკოზე და კოკორზეც ითქმის. ლაზურში ყვავილს აღნიშნავს ფუქურ-ი//ფუქირ-ი//ფუქრ-ი (თანდილავა, 2013: 785).

ლაზ. ფუქურ-ი || ფუქირ-ი || ფუქრ-ი || ფურკ-ი „ყვავილი“, ფუქურ-ომ-ს „ყვავილობა“ ~ მეგრ. ფუქ-ი „ბუტკო, კოკორი, ყვავილი“, ფუქ-უ-ა „ყვავილობა“; შდრ. ქართ. ფაქლ-ი (?) (ლაზურ-მეგრული, 2015:845).

ს.-ქართ. ფულქი-ლ- „ფოთოლი, ფურცელი“; ზან (ლაზ.) ფურქირ-ი „მცენარის ფოთოლი, ფურცელი“. სიტყვა გამნმარტოებით დგას ლაზურში, სავარაუდოდ მას არაფერი აქვს საერთო ყვავილის აღმნიშვნელ ფუქირ-ი//ფურქ-ი//ფურკ-ი ლაზურ ალომორფებთან, რომელთაც ქართულ ფაქლ-ი//ფანქლ-ი „გამონაყარი, ქეცი“ ფორმებთან აკავშირებენ (ფენრიხი., 2000: 461) ნ.სინდ. ფულუქ-უ „ფოთოლი“, ხათ. Puluku „ფოთოლი მწვანე“. აფხაზურ-ადიღეურ ენებში მსგავსი აგებულების სიტყვა-ფორმები არ დასტურდება. სამაგიეროდ ხათურმა წინარე-სინდურიდან მომდინარე ალომორფი შემოგვინახა (ჩუხუა, 2007: 386).

მეგრ. ჭაჭა, ლაზ. ჭეჭა//ჭაჭა. ქართ. ჭაჭა, ეს ფუძე საერთოა, მნიშვნელობითაც ერთი და იგივეა (ჩიქობავა, 2008: 145).

გიდე-ელ- „ყურძნის საკრეფი კალათი“ ლაზ. გიდე-ლი ~ მეგრ. გგ-დე-ლი || გიდე-ლი; შდრ. ქართ. გუდე-ლი (ლაზურ-მეგრული, 2015: 782).

მეგრულში სიმინდს ლაიტი//ლაზუტი-ი ჰქვია. ლაზურში კი – ლა-ზიტი // ლაუზტი // ლაზუტი (ჩიქობავა, 1936: 115). აქვს მეორე მნიშვნელობაც: სურსათ-სანოვავის აღნიშვნა (თანდილავა, 2013: 392). მნიშვნელობითაც და წარმომავლობა-ითაც ირივე ტერმინი იდენტურია.

მეგრ. ჭყინტი (ქორფა, ნორჩი, ნედლი) და ლაზ. ჭყინტი (ნახევრად მოუმწიფებელი) შედარებულია ძვ. ქართ. წყლტუ, და სვან. ჭყინტ-თან „ბიჭი“ (ლაზურ-მეგრული, 2015:855).

კურკა არის მაგარნაჭუჭიანი თესლი ზოგი ხეხილის ნაყოფისა. მისი მეგრული შესატყვისია წკა (ქაჯაია, 2002: 436). ლაზურში კურკას აღნიშნავს კურკა და მწკა (თანდილავა, 2013: 388). ქართულში და ლაზურში ერთი და იგივე ფუძეა, ოღონდ ლაზურში მას უფრო ფართო მნიშვნელობა აქვს (ჩიქობავა, 1938: 144).

ლაზ. წკა ძირის შესატყვისი მეგრ. წკა და სვან. წკა (კვახის, საზამთროს, ნესვის, კიტრის... თესლი) მეგრულიდან ჩანს შემოსული (ფენრიხი., 1990: 446).

ლაზ. კუმხი-ს შესატყვისია ქართული კუფხალ-ი „მტევნის რტო“ (საბა). კუმხ- და კუფხ- იდენტური ფუძეებია; ხ-ს მეზობლობაში ფ-სგან მივიღეთ მ-. -ალ ქართულში დეტერმინანტი სუფიქსია. ლაზურში ამგვარი სუფიქსი არ გვაქვს. მნიშვნელობა კი ერთი და იგივეა (ჩიქობავა, 1938: 134).

ქართული ქურც- („ქერქი“) ძირის კანონზომიერი ლაზური შესატყვისი უნდა იყოს ქურჩი-. მეგრულში ამჟამად ეს ძირი აღარ გვაქვს,

მაგრამ მეგრულიდან ნასესხები **ქურჩ** შემოუნახავს დასავლურ დიალექტებს: **ქურაცანა** (იმერ.) „სიმინდის გარჩევა“, **ქურჩელა** (გურ.) „სიმინდის, თხილის, ლობიოს, ნივრის, ხახვისა და სხვათა შენაძრობი“ (**ფენრიხი...**, 1990: 340).

ქერი ერთნაირი გახმოვანებითაა მეგრულ-ლაზურ-ქართულში. ნ. მარს ეს სიტყვა ხოფურსა და არქაბულზე მითითებით მოჰყავს; ვინეში სიტყვა უცნობიაო, ათინურშიც მთქმელი მას **კერი**-ს სახით იცნობსო; თუმცა თვით ამ მთქმელს ეს ეეჭვებაო. ი. ყიფშიძეს ჩხალურში დადასტურებული აქვს **ქერი**. „ჰამ ოფუტეს იჩანენ ლაზუტი, დიკა, ქერი“ ამ კუთხეში ხარობს სიმინდი, პური (დიკა), ქერი (**ჩიქობავა**, 2008: 158).

ქერ ფორმას მეგრულსა და ლაზურში არნ. ჩიქობავაც ადასტურებს (**ჩიქობავა**, 1938: 148). „ქიმშაფაჩეს ართიანს ქერი დო ქუმუმ კაკალი (**Кипшиде**, 1914: 17).

მ. ჩუხუა განიხილავს სემანტიკურ მიმართებას: *კანაფი ~ ქერი...* „თუ გავითვალისწინებთ ქართული **ქერ-ელ**-ი სიტყვის ჩვენებას, საცნაური ხდება, რომ **ქერ**- ფუძესაც ახასიათებდა ისტორიულად „კანაფსელის“ მნიშვნელობა. საფიქრებელია, რომ **ქერ**-ი სიტყვაში კანაფის სემანტიკის დაჩრდილვა გამონვეულია შუმერულიდან მომდინარე (ქუნიბუ) **კანაფ**- ფორმის გაბატონებით ქართულში, შდრ: მეგრ. **კიფ-ი/უ** „კანაფი“, **ნა-კიფ-უ** (ტოპ.) „ნაკანაფევი“: ქართ. **კანაფ**-ი. აუსლაუტური **რ : ნ** შესატყვისობა აიხსნება როგორც **რ → ნ** გადაბგერება სვანურში. მიმართება ხმოვნებში **ე : ა** ქართულის მეორეულობას ამტკიცებს - ქერ-ი ← *ქარ-, შდრ. სომხ. (← ქართ.) ქარ // გარ „ქერი“. ს.-ქართვ. *ქარ- „კანაფი, სელი; ქერი“ → ქართ. ქერ-ი, ქერ-ელ-ი : სვან. ქან ← *ქარ (**ჩუხუა**, 2000-2003: 249).

ქართ. **ფეტუ-** / **ფეტუ**-ი, მეგრ. **ფატ-** / **ფატ**-ი, ლაზ. **ფატ-** / **ფატ**-ი „ფეტვი“, სვან. **ფატუ//ფატუ, ფეტუ//ფუტუ** „ფეტვი“;

ქართ. **ფეტუ-** ძირს კანონზომიერად შეესატყვისება მეგრ. **ფატ**, ლაზ. **ფატ-** და სვან. **ფეტუ//ფატუ** (<ფეტუ). ქართული და ლაზური ძირები შეაპირისპირა ნ. მარმა. ქართული და მეგრული პ. ჭარაიამ, ქართული და სვანური – ო. უორდროპმა. **ფეტუ** არქეტიპი საერთო-ქართველური ფუძე-ენის დონეზე აღადგინა გ. კლიმოვმა (**ფენრიხი...**, 1990: 317).

ერთი და იგივე ფუძებია მეგრ. **ჭკიდ-** // **ჭკიდ**-ი, ლაზ. **მჭკუდ-** // **მჭკიდ-** // **მჭკუდ**-ი // **მჭკიდ**-ი, ქართ. **მჭად-** // **მჭად**-ი. სულხან-საბა **მჭად-** სიტყვას ასე განმარტავს: „ფეტვისა და, სიმინდისა და მისთანათა პური“. ქართ. **მჭად-** ძირს კანონზომიერად შეესატყვისება ლაზ. **მჭკუდ-** (ო > უ) წინმავალი მ-ს ზეგავლენით და მეგრული **ჭკიდ-** <*მჭკუდ-<*მჭკოდ- (ო უ-ში გადავიდა მ-ს ზეგავლენით, რომელიც შემდგომ დაიკარგა მეგრულისათვის დამახასიათებელი ფონეტიკური წესის თანახმად). ქართული და მეგრული ენების მასალა შეაპირისპირა

პ. ჭარაიამ, ლაზური ეკვივალენტი გამოავლინა ნ. მარმა. ***მჭად**- არქეტიპი ქართულ-ზანურ ერთიანობის ხანისათვის აღადგინა ტ. გუდავამ (**ფენრიხი.., 1990: 230**).

მეგრ.-ლაზ. **სონ**-ის მ. ჩუხუა ერთმანეთთან შემდეგნაირად აკავშირებს: ლაზ. **სონ**-ი || **სონ**-ურ-ი ~ მეგრ. **სონ**-ი; შდრ. ქართ. **სა-ნა**-მდის და ლაზ. **სო** ~ მეგრ. **სო**; შდრ.: ქართ. **სად** (**ლაზურ-მეგრული, 2015: 834**).

საერთოქართველური ძირი ჩანს **მინთა**-ს („პიტნა, ომბალო“) შემთხვევაში. ლაზ. **მინთა** „პიტნა, ომბალო“ ~ მეგრ. **მინთა**: ყვალ-**მინთა** „პიტნა“, ტყარ-**მინთა** „ველური პიტნა, ომბალო“; შდრ. სვან. **მინთი**რ „პიტნა“ (**ლაზურ-მეგრული, 2015: 8**).

ქართულში **კენწერო** „ხის წვერს“ ნიშნავს. ლაზურში იგივე მნიშვნელობით **კანტა(რ)ა/კანტარი** (ვინ.) გვაქვს (**თანდილავა, 2013: 357, 358**).

არნ. ჩიქობავა აღნიშნავს, რომ ძირეული **კანტ** უნდა შეესატყვისებოდეს ქართ. **კენწ**-ს (ივარაუდება, რომ ქართულში წინათ **კანტ**- იყო და **ტ**-ს გააფრიკატება მეორეული მოვლენა). **-ერ//არ-** დეტერმინანტი სუფიქსია. მნიშვნელობა საერთო მომენტს შეიცავს, რამდენადაც ერთიცა და მეორეც **წვერს** აღნიშნავს. ლაზური **კანტარი** გურულში **უ-ნ-აროდ**, შენახული, ე.ი. ძველი სახითაა შენახული: **კატარი**-ი.

ნ. მარს ათინურში დადასტურებული აქვს **დიკა**. მეგრულში ეს სახელი არ ჩანს. მნიშვნელობითაც და აგებულებითაც ეს სახელი ქართულ სათანადო ტერმინის შესატყვისია.

ლაზური **მობხ**-ა ქართ. **მახ**-ა ფუძის ზუსტი ფონემური შესატყვისია (შესატყვისობა ქართ. **ა**, ლაზ. **ა** კანონზომიერია). ქართული და ლაზური ფუძეები შეაპირისპირა ო. კახაძემ; გ. კლიმოვმა ქართულ-ზანური ერთიანობის ხანისათვის აღადგინა ***მახა** არქეტიპი (**ფენრიხი.., 1990: 212**).

მეგრ. **სუ//ფსუ სუ//** „კანაფი“, ლაზ. **სულ**- ო-**სულ**-უ „კანაფის დაწვრილება თოკზე“; ქართ. **სელ**- **სელ**-ი „კანაფი“. ქართულ **სელ**- ძირს კანონზომიერად შეესატყვისება მეგრული **სუ**, **უ**-ს გავლენით **ა>ო>უ** პროცესის გზით: ***საუ>*სოუ>*სუუ** და უმარცვლო **უ**-ს დაკარგვის შედეგად მივიღეთ **სუ**. მეგრულის **ფსუ** ვარიანტში **ფ** განვითარებულია (**ჰენრიხი.., 1990: 266**).

სუ ვარიანტი, როგორც ჩანს, არსებობს ლაზურშიც. მისგან არის წარმოქმნილი საწყისი ო-**სულ**-უ და მიმღეობა **სულ-ერ**-ი (**ლ**-ს გამოვლენა ლაზურში ალბათ აიხსნება ***სალ**- ვარიანტთან კონტამინაციით). ქართული და მეგრული ძირები შეაპირისპირა ნ. მარმა. ლაზურის მასალა მოიხმო გ. როგავამ. ***სელ** არქეტიპი ქართულ-ზანური ერთიანობის ხანისათვის აღადგინა გ. კლიმოვმა (**ფენრიხი.., 1990: 267**).

ტოტის აღსანიშნავად მეგრულში *ც-ა* და ნოცელა იხმარება (**ქაჯაია, 2002: 393**). ტოტის აღმნიშვნელი *ცალ* (მეგრ.) ლექსემის ქართული შესატყვისია *ყელ*: *ლახ-ყალ-ი ცალ-ი || ალ-ი „ყელი“, ცალ-ონ-ი „ყელიანი“ ~ მეგრ. ცალ-ი „ყელი“, ო-ცალ-ეში „საყელო“* (შდრ. ქართ. *ყელ-ი*) საერთოქართველური ძირი ჩანს. *ყა* (*ხოფ.*), *ცა* (*ვინ.*), *‘ა* (*არქ-ათინ.*) „ხის ტოტი“, შდრ მეგრ. *ცა „ტოტი“*. ვინურსა და არქაბულში იმავე მნიშვნელობით იხმარება.

ამდენად, წარმოდგენილი მეგრულ-ლაზურ-ქართული მასალის (მოძიებული მასალის გარკვეული რაოდენობა) ანალიზი გვიჩვენებს, რომ საკითხის გარშემო არსებული ტერმინების უდიდესი ნაწილი საერთოქართველურია. მათ მოეპოვებათ საერთო ფუძეები. სხვაობები ძირითადად ფონეტიკური ვარიაციებია, რომელიც ზოგად სურათზე გავლენას ვერ ახდენს.

ბიბლიოგრაფია:

- *თანდილაკა, 2013* – თანდილაკა ალი. ლაზური ლექსიკონი. თბ., 2013;
- *ფენრიხი..., 1990* – ფენრიხი ჰაინც, სარჯველაძე ზურაბ. ქართველურ ენათა ეტიმოლოგიური ლექსიკონი. თბ., 1990;
- *ქაჯაია, 2002* – ქაჯაია ოთარ. მეგრულ-ქართული ლექსიკონი. ტ. 3: ტ-ჰ. თბ., 2002;
- *ქუთელია, 2005* – ქუთელია ნათელა. ლაზურის ფონემატური სტრუქტურა. თბ., 2005;
- *ჩიქობავა, 1938* – ჩიქობავა არნოლდ. ჭანურ-მეგრულ-ქართული შედარებითი ლექსიკონი. ტფ., 1938;
- *ჩიქობავა, 2008* – ჩიქობავა არნოლდ. ჭანურ-მეგრულ-ქართული შედარებითი ლექსიკონი. თბ., 2008;
- *ჩუხუა, 2000-2003* – ჩუხუა მერაბ. ქართველურ ენა-კილოთა შედარებითი ლექსიკონი. თბ., 2000-2003;
- *ჩუხუა, 2017* – ჩუხუა მერაბ. ქართულ-ჩერქეზულ-აფხაზური ეტიმოლოგიური ძიებანი. თბ., 2017;
- *ლაგურ-მეგრული, 2015* – ქირია ჭაბუკა, ეზუგბაია ლალი, მემიშიძე ომარ, ჩუხუა მერაბ. ლაზურ-მეგრული გრამატიკა, მორფოლოგია. ტ. I. თბ., 2015;
- *КИПШИДЕ, 1914* – Кипшиде Иосиф. Грамматика Мингрельского (Иверского) языка, с хрестоматиею и словарем. Санкт-Петербург, 1914;

NINO MASHIA¹

**FROM THE MEGRELIAN-LAZ AGRICULTURAL VOCABULARY
(ETIMOLOGY OF SOME LEXEME)**

The Megrelian-Laz Agricultural vocabulary can be divided into two main groups: local and loan words. The local vocabulary is comprised of the Common Kartvelian and Megrelian-Laz lexical units. Loan words are common, especially in Laz. The Common Kartvelian vocabulary. Megrelian-Laz word დისა is equivalent to the old Georgian word თიჯა in the auslaut of the base is logical. Megrelian ყონა//ყვანა and phonetically modified ყონა//ონა are the exact equivalents of Georgian ყანა. Determinant -ა can be a simplified variant of suffix: -ა,-ან//-ალ. The restored Common Kartvelian root ჩალ means both reaping and scything; The following lexical units has been identified in Laz მაჩალაურაა||მაჩალაუაა “reaper”, in Megrelian ჩალ-უ-ა “scything”, ნა-ჩალ-უ//ნა-ჩალ-ე//ნა-ჩალ-ი “reaped”, in Georgian ცელ-ე-ა “scything”. The Megrelian-Laz root ცალ complies with Georgian ცელ “scythe” but the replacement of ჩ with ც in Kolkhetian is considered as the later influence of literary Georgian. The compound roots – Megrelian-Laz ბინეხ-ი, Svan უენაჟ and old Georgian ვენაჟი share the Common Kartvelian origin. Georgian ფეტვე-ი logically complies with Megrelian-Laz ფატ and svan ფეტუ//ფატუ. Niko Marr compared the Georgian and Laz roots.

¹ *Nino Mashia* – PhD in Philology, Sokhumi State University.

ენათმეცნიერება

ნინო მაშია, ლელა მირცხულავა¹

ლიტერატურისა და მედიის ენობრივი თავისებურება
XXI საუკუნეში

მასმედიისა და სალიტერატურო ენის ურთიერთმიმართების კომპლექსური კვლევა ერთ-ერთი რთული და აქტუალური საკითხია თანამედროვე მსოფლიოში, განსაკუთრებით გლობალიზაციის პირობებში, სადაც ინფორმაციის ენა ძირითადად ინგლისურია; მასმედიამ ბევრ ქვეყანაში შეცვალა არამხოლოდ საზოგადოებრივი და პიროვნული დამოკიდებულებები, არამედ პოლიტიკური ვითარებაც, მას, კომუნიკაციასთან ერთად, უდიდესი ზემოქმედების უნარი გააჩნია, ამიტომაც ყველაზე მეტად მისი გავლენები და შედეგები სწორედ ენობრივ ინტერნაციონალიზაციაში ჩანს. **ენა ცოცხალი ორგანიზმია და, ბუნებრივია, გლობალური პროცესების პარალელურად, ვითარდება, ივსება და იცვლება.**

გლობალიზაციამ, პრიორიტეტების გადაფასებამ, „დროის დაჩქარებამ“ და სხვა სოციალურმა მოვლენებმა, ცხადია, თავისი კვალი დააჩნია სასაუბრო ენას. მედიაენაში ახალი, ხშირად სრულიად ნაძალადევი და უსარგებლო ლექსიკური ერთეულები შეიჭრა, რომელთა წარმოჩენა და დახარისხება ენის მკვლევართათვის ერთ-ერთ აქტუალურ საკითხად უნდა იქცეს. მართალია, ენას ისეთი შესანიშნავი თვისებაც აქვს, როგორც მისთვის უცხო და მიუღებელი სიტყვის მოკვეთაა, მაგრამ მხოლოდ ამ ბუნებრივი გადარჩევის პროცესის იმედად ყოფნა არ შეიძლება.

შემოსულ და დამკვიდრებულ ლექსიკურ ერთეულთა მარაგი უხვია. ჩვენთვის საინტერესოა ადგილობრივ, ქართულ საფუძველზე წარმოები ან ნასესხები სიტყვები, რომელიც უცხო ენებიდან მოსდევს ახალ ტექნოლოგიებს. ცხადია, ენის ლექსიკური შედგენილობა ყველაზე ცვალებადია. იგი კვალდაკვალ მისდევს საზოგადოების განვითარებას. დროთა განმავლობაში იკარგება ან ჩნდება კონკრეტული ლექსიკური ერთეულები, რაც ინვეეს ენაში არაერთი ლექსიკური ერთეულის შე-

¹ **ნინო მაშია** – ფილოლოგიის დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი; **ლელა მირცხულავა** – ფილოლოგიის დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

მოტანას ან გაქრობას. მასმედია ყველა იმ მედია-ტექნოლოგიას აერთიანებს, რომელიც გამიზნულია ფართომასშტაბიანი აუდიტორიისათვის: რადიო, ტელევიზია, ინტერნეტ-გამოცემები, ინტერნეტგვერდები, ე. წ. ბლოგები, სოციალური ქსელები, ინტერნეტ-ფოსტა... ბექდვითი ორგანოები: ნიგნი, ბროშურა, წერილი, სტატია და ა. შ.

XXI საუკუნის ქართული მასმედიისა და ლიტერატურის ენობრივი სურათის მიხედვით, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, თვალშისაცემია ლექსიკური თავისებურება: ანგლიციზმები - ინტერნეტი, თანამედროვე ჟურნალ-გაზეთები, როგორც ანგლიციზმთა გავრცელების საშუალებები; თანამედროვე ქართულ ენაში, რუსულიდან მომდინარე სიტყვებს „ჩაენაცვლა“ ინგლისური, და ორი ენის ურთიერთობას ლექსიკურ ერთეულთა ურთიერთგაცვლა კი არ მოჰყვა, არამედ მხოლოდ ცალმხრივი დამოკიდებულება გვაქვს სახეზე.

მნიშვნელოვანია კომპოზიტების, ნეოლოგიზმების თავისებურება თანამედროვე ქართულ მასმედიასა და ლიტერატურაში; მათი დამკვიდრება განპირობებულია სოციალური, პოლიტიკური, ეკონომიკური და სხვა სახის ცვილებებით, მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყნებთან (განსაკუთრებით კი ევროპასთან) ღია და რეგულარული ურთიერთობებით, მიგრაციული პროცესებით და ა. შ. თანამედროვე ქართულ ენაში რამდენიმე საერთაშორისო ტერმინიც „გააქტიურდა“: ანექსია, ოკუპაცია, ბორდერიზაცია, ბლოკადა... ასევე ისეთი კომპოზიტები, როგორიცაა „მშვიდობისმყოფელები“, „მავთულხლართები“ და ა. შ.

არსებობენ დავინყებული, გამქრალი, მკვდარი ენები, კულტურები, რომლებიც მხოლოდ სამეცნიერო ტექსტებში „ჩანან“. იუნესკო-ს კვლევის მიხედვით, XXI საუკუნეში არსებულთ ენათაგან ნახევარი გაქრება, შესაბამისად, საჭიროა უმცირესობათა ენების შენარჩუნება. სწორედ ამ გლობალური საკითხის განხილვისას გაჩნდა ტერმინი „ენის ეკოლოგია“, იგივე „ეკოლინგვისტიკა“ (ენის ეკოლოგია – მიმდინარეობა სოციოლინგვისტიკაში, რომელიც სწავლობს ენის არსებობის პირობებს ადამიანთა საზოგადოებაში მისი ფუნქციონირებისთვის არსებული და შესაძლო საფრთხეების თვალსაზრისით. ლინგვისტიკაში ტერმინი დაამკვიდრა ამერიკელმა მეცნიერმა ეინარ ჰოგენმა (Haugen, 1966)). ამავე მნიშვნელობით გვხვდება ტერმინები ლინგვოეკოლოგია და ეკოლინგვისტიკა; აქვე უნდა აღვნიშნოთ უალრესად საინტერესო კვლევა, „ენის ეკოლოგია ოცდამეერთე საუკუნეში, ვ. ვანდენბუსხეს, ე. შ. ჯაჰერის და პ. ტრადგილის ავტორობით (Vandenbussche., 2013); საქართველოში სახელმწიფო, საკომუნიკაციო, სალიტერატურო, მედია ენა არის ქართული, შესაბამისად, მოსახლეობის 90% მეტყველებს ქართულად, თუმცა, არიან გამონაკლისები, რაც ცალკე დაკვირვების საგანია. რაც შეეხება ეკოლინგვისტიკას, ეს არის ერთ-ერთი ყველაზე თანამედროვე, ახალი სამეცნიერო მიმართულება ენათმეცნიერებაში,

რომელიც, როგორც აღნიშნავენ (Кислицына, 2011), ჩამოყალიბდა სოციალური (სოციალურ და ენობრივი სტრუქტურის თანაფარდობა ეთნოგენეზისის განვითარების სხვადასხვა საფეხურზე), ფსიქოლოგიური (მეტყველების ზემოქმედების გავლენა) და ფილოსოფიური (საზოგადოების განვითარების და ცნობიერების საერთო, ზოგადი თავისებურებების გამოხატულება ენაში) მიმართულებით ლინგვისტიკაში.

ამდენად, ენა იდენტობის გამომხატველი ფენომენია და უცხო ლექსიკურ ერთეულთა პრობლემა მიმღებ ენაში ყოველთვის არსებობდა და იარსებებს. ამასთანავე, იგი ცოცხალი ორგანიზმია და ცვლილებები ბუნებრივად შეიძლება მივიჩნიოთ, მაგრამ არსებობს უარყოფითი, „საშიში“ ტენდენციები, რომელმაც შეიძლება ენის „გაქრობა“ გამოიწვიოს, ამიტომაც საჭიროა ჩატარდეს კვლევა, მსგავსი პროცესების თავიდან ასარიდებლად.

მედიაკომპოზიტთა დიდი უმეტესობა ბარბარიზმია, ასევე თანამედროვე ქართულში და, შესაბამისად, მედიაენაშიც, უამრავი ნეოლოგიზმი გაჩნდა; ვხვდებით მხოლოდ ქართული, ლოკალური სივრცისთვის დამახასიათებელ კომპოზიტებს, რომელთა გამოყენება პოლიტიკური თუ სხვა სახის რეალობითაა განპირობებული.

მხატვრული ლიტერატურა, განსაკუთრებით პოეზია, გაცილებით თავისუფალია კომპოზიტებთან დამოკიდებულებაში. გამოიკვეთა რამდენიმე მნიშვნელოვანი პასაჟი თანამედროვე ლიტერატურაში ენობრივი თვალსაზრისით:

- სტილისტური ვარდნა ლექსიკური თვალსაზრისით;
- ენობრივი თამაშის შექმნის ხერხები, რომლებიც დადებითად არ წარმართავენ სალიტერატურო ენის ნორმებს;
- განსხვავებული დამოკიდებულება ენისადმი, ელიტარულ და მასობრივ ლიტერატურაში, ქმნის სხვადასხვა ენობრივ ნორმას; ელიტარულ ლიტერატურაში საერთო ლიტერატურული ნორმებისგან გადახვევა ფასდება როგორც ავტორის ინდივიდუალური, მახასიათებელი სტილი, მხატვრული ხერხი, ხოლო მასობრივ ლიტერატურაში როგორც სტილისტური შეცდომა, ენისადმი არასწორი დამოკიდებულება;
- ელიტარული ლიტერატურა ორიენტირებულია მკითხველზე, რომელსაც გააჩნია „ლიტერატურული მახსოვრობა“, მასობრივი ლიტერატურა კი მკითხველს სთავაზობს იმას რისი გაგებაც ყველანაირი წინაპირობის გარეშე შეიძლება, იგულისხმება, რომ ჩვენ არ გვაქვს მოლოდინი სიუჟეტის მოულოდნელი განვითარებისა, არც ენობრივ-სტილისტურად გამართული წინადადებების წაკითხვისა.

მწერლის ენის კვლევა დღემდე ერთ-ერთ მნიშვნელოვან პრობლემად რჩება. მკვლევართა ინტერესს ინვესს არა მხოლოდ მწერლობის განვითარების ცალკეული პერიოდები, არამედ საკუთრივ შემოქმედი თავისი ინდივიდუალობით. სიტყვაში ჩაქსოვილი სიმბოლური შესაძლებლობები საბოლოო ჯამში, ლექსიკური, გრამატიკული და დიალექტური ნორმების კომბინაციით ვლინდება. როგორც მ. კვაჭანტირაძე აღნიშნავს: „მხატვრული ენა წარმოადგენს უნივერსალურ ენას არაცნობიერის იმ უღრმესი შრეების გამოსავლენად, რომლებიც უშუალოდ ესაზღვრებიან ყოფიერების დაფარულ ფორმებს და რეაგირებენ მათზე, ანუ იმაზე, რაც რეალობისა და აღქმის მიღმაა. მხატვრული ენა ამ რეაგირების მექანიზმია. ...სასაუბრო და სამეცნიერო ენის ნიშნისაგან განსხვავებით, რომელსაც დენოტაციური გამჭვირვალება ახასიათებს, მხატვრული ენის ნიშანი ბუნდოვანია და ასოციაციურ მნიშვნელობათა „მღეიფს“ მოიყოლებს. იგი უშუალოდ კი არ გვგზავნის აღსანიშნებთან, არამედ არაპირდაპირ. ამ ბუნების გამომხატვრული ენა ახდენს ყველა იმ სიმბოლური შესაძლებლობის გააქტიურებას, რომელიც სიტყვაში ძევს“ (კვაჭანტირაძე, 2005: 104-107).

ამდენად, ჩვენი დროის ერთ-ერთი უმთავრესი საინფორმაციო სივრცე არის ტელევიზია, მასმედია და ყოველგვარი საინფორმაციო წყარო. მათში უპირველესი პრობლემა (თემატიკის შერჩევის გარდა, ვგულისხმობთ გასართობ გადაცემებს) ქართული სალიტერატურო ენის დამახინჯებაა. თითქოს არ არის ტრაგედია, როდესაც რომელიმე ყურნალისტი რაიმე სიტყვას არასწორად ამბობს ან მას უცხოური შესატყვისით ანაცვლებს, მაგრამ საქმე იმაშია რომ ერთ შეცდომას მეორე იმეორებს, მეორეს – მესამე, და შემდგომში გონებაში ჩაღეჭილი არასწორი ფორმა ხდება ჩვეულებრივი ტერმინოლოგიის ნაწილი. ამიტომ ქართულ სალიტერატურო ენაზე უნდა იწერებოდეს მხატვრული და სამეცნიერო ლიტერატურა, უნდა იბეჭდებოდეს სხვადასხვა თემატიკის პუბლიკაციები, სტატიები მასმედიაში; ქართულ სალიტერატურო ენის ნორმებს უნდა იცავდეს თითოეული ტელევიზიის თითოეული გადაცემის წამყვანი, რადგან ისინი მთელს საქართველოს ესაუბრებიან; მათ მიერ ხშირად გამოყენებული ენობრივი ფორმები, მიუხედავად მათი არამართებულობისა, მკვირდება კიდევ ხალხის მეტყველებაში.

ვფიქრობთ, რომ ქართული სალიტერატურო ენის მთავარი პრობლემები არის ის, რაც ტელევიზიიდან და, საერთოდ, მედიიდან გვესმის. ხოლო სკაბრეზი, ეპატაჟური ტიპის ლიტერატურა, ჟარგონი – ეს ის პროცესია, რომელიც კვალდაკვალ მიჰყვება იმ რეალურ გარემოს, რაც ჩვენს ირგვლივია. ცხადია, თანამედროვე მწერალი ვერ დაწერს არქაული ენით, ძველი ქართული ენით, ეს გამოვა ყალბი, არადაამაჯე-

რებელი, ამიტომაც უნდა იპოვოს შუალედი, მისაღები ფორმა. პერსონაჟი, რომელიც XXI საუკუნის საქართველოში ცხოვრობს, უნდა ლაპარაკობდეს ისე, როგორც მთელი ქვეყანა, ამიტომაც ჟარგონს, სკაბრეზულ გამონათქვამს ვერ ავცდებით, თუმცა ის უნდა იყოს ადეკვატური, თანამდევნი, ბუნებრივი და ორგანული ჩვენი თანამედროვე გარემოსი, თანაც აუცილებელია ეს იყოს პროფესიონალურად და მხატვრულად კარგად გაკეთებული და არ უნდა იყოს თვითმიზანი და ვინმეს გაკვირვების თუ პოპულარობის მოპოვების მცდელობა. მსოფლიო ლიტერატურაში, ვფიქრობ ეს გზა უკვე გაიარეს, ჯერი ჩვენს თანამედროვე მწერლებზეა.

ბიბლიოგრაფია:

- *კვაჭანტირაძე, 2005* – კვაჭანტირაძე მანანა. გამეორება. თბ., 2005;
- HAUGEN, 1966 – **Haugen Einar**. Language Conflict and Language Planning: The Case of Modern Norwegian. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1966 (<https://www.cambridge.org/core/journals/journal-of-linguistics/article/einar-haugen-language-conflict-and-language-planning-the-case-of-modern-norwegian-cambridge-mass-harvard-university-press-1966-pp-xvi-393/02018BA5C5272EB-C6F616387CF3FA05D>);
- VANDENBUSSCHE., 2013 – *The Ecology of Language in the Twenty-first Century*. Edited by Wim Vandebussche, Ernst Håkon Jahr, Peter Trudgill. Oslo, 2013 (<http://homepages.vub.ac.be/~wvdbussc/2013IntroLanguageEcology.pdf>);
- КИСЛИЦЫНА, 2011 – **Кислицына Наталья Николаевна**. Эколингвистика – новое направление в языкознании, – <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/73781/12-Kislitsina.pdf?sequence=1>.

NINO MASHIA, LELA MIRTSKHULAVA¹

THE LINGUISTIC PECULIARITIES OF LITERATURE AND MEDIA IN THE 21TH CENTURY

Complex study of mass media and literary language interaction is one of the challenging and actual issues in the modern world, especially in terms of globalization where the language of information is mainly English; In many countries mass media changed not only public and personal attitudes, but also the political situation, together with the communication, it has a great ability to influence, that's why most of its influences and consequences

¹ *Nino Mashia* – PhD in Philology, Sokhumi State University; *Lela Mirtskhulava* – PhD in of Philology, Sokhumi State University.

appear in linguistic internationalization. Language is a living organism and, of course in parallel with global processes, develops, fills up and changes. Globalization, reevaluation of priorities, "acceleration of time" and other social phenomena, obviously, have its influence on spoken language. In the language of the media, new, often extravagant and useless lexical entities have penetrated, which should be presented as one of the actual issues for language researchers. It is true that the language has such a wonderful character as it is an amputation/rejection of strange and unacceptable words, but it cannot be just the hope of a natural selection process. Linguists should also take care of the norms of literary language (including media language).

ენათმეცნიერება

სოფიკო ჭაავა¹

საქართველოს ენობრივი სიტუაცია 1926-1927 წლებში
(საარქივო დოკუმენტებისა და პრესის მასალების მიხედვით)

საქართველოს ეროვნული არქივში დაცულია დოკუმენტი (სეა, 597), რომელშიც აღწერილია 1926-1927 წლების საქართველოს ადმინისტრაციული ერთეულები საქმისწარმოებისა და მასობრივად სასაუბრო ენების მიხედვით (დოკუმენტი რუსულ ენაზეა შედგენილი). აღნიშნულ საარქივო მასალაში საქართველოს სსრ დაყოფილია 26 მაზრად და 519 ადმინისტრაციულ ერთეულად (ქალაქებისა და სოფლების გვერდით მითითებულია მათი ცენტრის დასახელებები). მათ შორისაა აფხაზეთის სსრ, აჭარის ასსრ და სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქი.

საანალიზო მასალაში საქმისწარმოების ენებად დასახელებულია: ქართული, რუსული, სომხური და თურქული (დოკუმენტის იმ ნაწილებში, სადაც თურქული ენაა მითითებული, იგულისხმება აზერბაიჯანული ენა – ს. ქ.). მიუხედავად იმისა, რომ 1925 წლის აფხაზეთის სსრ კონსტიტუციით აფხაზეთის ტერიტორიაზე სახელმწიფო ენებად დასახელებული იყო ქართული, აფხაზური და რუსული, აფხაზეთის ასსრ-ს ტერიტორიაზე არსად არ არის მითითებული აფხაზური ოფიციალურ ენად. უფრო მეტიც, კონკრეტულად ამ დოკუმენტში მხოლოდ გაგრის მაზრის საქმისწარმოების ენაა ნაჩვენები და ისიც რუსულია, სოხუმის, გუდაუთის, კოდორისა და გალის მაზრების საქმისწარმოების ენები კი არ არის აღნიშნული. თუმცა არსებობს სხვა წყარო, სადაც ცალკეა აფხაზეთის ენობრივი მონაცემები აღრიცხული და იქ ზემოთადასახელებულ მაზრებში ოფიციალურ ენებად რუსული და აფხაზურია დასახელებული, ხოლო გალში – ქართული ენა.

მაშასადამე, ამ ყველაფრის გათვალისწინებით, საქართველოს სსრ-ში 1926-1927 წლებში საქმისწარმოების ენად ქართული გამოიყენებოდა 395 ადმინისტრაციულ ერთეულში, რუსული 92-ში, სომხური 8-ში და თურქული 6-ში (იგულისხმება სოხუმის, გუდაუთის, კოდორისა და გალის მაზრების მონაცემებიც).

¹ სოფიკო ჭაავა – დოქტორანტი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

მაზრებში საქმისწარმოება ერთენოვანი, ორენოვანი, სამენოვანი და ოთხენოვანი იყო. ენები შემდეგნაირად ნაწილდებოდა: 1) ერთენოვანი იყო 23 მაზრა (მათ შორის, მხოლოდ ქართულენოვანია 18 მაზრის 367 სოფელი, მხოლოდ რუსულენოვანი – 5 მაზრის 79 სოფელი, სულ – 446 სოფელი); 2) ორენოვანი – 1 (თბილისის მაზრა: ქართული – 24-ში და რუსული – 7-ში); 3) სამენოვანი – 1 (ახალქალაქის მაზრა: სომხური – 7-ში, რუსული – 4-ში და ქართული – 1-ში); 4) ოთხენოვანი – 1 (ახალქალაქის მაზრა: თურქული – 6-ში, ქართული – 3-ში, რუსული – 2-ში და სომხური – 1-ში).

საქმისწარმოება მხოლოდ რუსულად მიმდინარეობდა შემდეგ მაზრებში: ბორჩალოს მაზრა – 18 თემი; სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქი – 15 თემი; გაგრის მაზრა – 5 თემი; გუდაუთის მაზრა – 21 თემი; სოხუმის მაზრა – 20 თემი.

ე. ი. ოფიციალურ ენად მხოლოდ რუსული ფუნქციონირებდა 5 მაზრის 79 თემში. გარდა ამისა, რუსული სხვა ენებთან ერთად გამოიყენებოდა 3 მაზრის 13 თემში – სულ 92 თემში.

მაშასადამე, ქართული სახელმწიფო ენის შემდეგ ყველაზე მეტად რუსული გამოიყენებოდა საქმისწარმოების ენად, როგორც ერთენოვან, ისე მრავალენოვან მაზრებსა და სოფლებში.

საანალიზო მასალის მეორე ასევე მნიშვნელოვანი ნაწილია მასობრივად სასაუბრო ენების მაჩვენებლები მთელი საქართველოს მასშტაბით. დოკუმენტის მიხედვით, სასაუბრო ენებად დასახელებულია: ქართული, რუსული, სომხური, ბერძნული, თურქული, აფხაზური, ოსური და გერმანული.

წარმოვადგენთ 1926-1927 წლების საქართველოს ერთენოვან, ორენოვან, სამენოვან და ოთხენოვან ადმინისტრაციულ ერთეულებს: აღნიშნული წყაროს მიხედვით სულ 418 ერთენოვანი თემია აღწერილი, მათ შორის ქართული – 367, აფხაზური – 18, თურქული – 11, სომხური – 9, ოსური – 6, რუსული – 6 და ბერძნული – 1.

ორენოვანია 75 თემი. მათ შორის 46 თემში ერთ-ერთი ენაა ქართული, 14-ში – რუსული, ასევე 14-ში – სომხური. ქართულთან ერთად სხვა ენაზეც საუბრობენ შემდეგ თემებში: ქართულ-ოსური – 13 თემი, ქართულ-თურქული – 9, ქართულ-რუსული – 8, ქართულ-სომხური – 7, ქართულ-აფხაზური – 5, ქართულ-ბერძნული – 4.

სხვა ბილინგვური თემების რაოდენობრივი მაჩვენებლები ასეთია: სომხურ-ბერძნული – 5, სომხურ-აზერბაიჯანული – 3, სომხურ-რუსული – 2, რუსულ-აფხაზური – 2, სომხურ-აფხაზური – 2, თურქული-ბერძნული – 1, ბერძნულ-რუსული – 1, რუსულ-აზერბაიჯანული – 1.

სამენოვანია 7 მაზრის 16 თემი, მათგან 13 თემის ერთ-ერთი ენაა ქართული:

- 1) ახალქალაქის მაზრა: თურქულ-სომხური-რუსული – 1; 2) ახალ-

ციხის მაზრა: ქართულ-თურქული-რუსული – 1, სომხურ-თურქულ-ქართული – 1; 3) ბორჩალოს მაზრა: თურქულ-ქართულ-სომხური – 1; 4) სიღნაღის მაზრა: ქართულ-თურქულ-ოსური – 1; 5) თბილისის მაზრა: ქართულ-რუსულ-სომხური – 1, სომხურ-ბერძნულ-თურქული – 2, ქართულ-რუსულ-თურქული – 1; 6) სოხუმის მაზრა: ქართულ-ბერძნულ-სომხური – 4, ქართულ-სომხურ-აფხაზური – 1; 7) კოდორის მაზრა: ქართულ-სომხურ-აფხაზური – 1, ქართულ-სომხურ-ბერძნული – 1.

ოთხენოვანი თემებია 4 მაზრაში, სულ 7 თემში, შვიდივე მათგანში ერთ-ერთი სასაუბრო ენა არის ქართული:

1) ბორჩალოს მაზრა: გერმანულ-თურქულ-სომხურ-ქართული – 1; 2) გავრის მაზრა: ქართულ-ბერძნულ-სომხურ-რუსული – 1; 3) თბილისის მაზრა: ქართულ-სომხურ-ბერძნულ-რუსული – 1; 4) სოხუმის მაზრა: ქართულ-ბერძნულ-სომხურ-რუსული – 4.

წარმოდგენილი საარქივო დოკუმენტის მიხედვით, აფხაზურად საუბრობენ 29 თემში, მათ შორის 18-ში მხოლოდ აფხაზურად, 11-ში სხვა ენასთან ან ენებთან ერთად, კერძოდ: ქართულ-აფხაზური იყო 5 თემი, სომხურ-აფხაზური – 2, ქართულ-სომხურ-აფხაზური – 3, რუსულ-აფხაზური – 2.

ოსური სასაუბრო ენად გამოიყენება 20 თემში, მათ შორის მხოლოდ ოსური – 6-ში, 13-ში ქართული და ოსური და 1-ში ქართული, ოსური და თურქული.

ზემოთ დასახელებული დოკუმენტის მონაცემების შეჯამებით ასეთი სურათი მივიღეთ:

საქმისწარმოების ენა მაზრების მიხედვით: ერთენოვანი – 23, ორენოვანი – 1, სამენოვანი – 1, ოთხენოვანი – 1.

სასაუბრო ენები ადმინისტრაციული ერთეულების მიხედვით: ერთენოვანი – 418, ორენოვანი – 75, სამენოვანი – 16, ოთხენოვანი – 7, სულ აღრიცხულია 98 რამდენიმენოვანი თემი.

როგორც ვხედავთ, ზემოთდასახელებულ პერიოდში საქართველოს ტერიტორიაზე, უმეტესწილად, ქართული სახელმწიფო ენა გამოიყენებოდა საქმისწარმოებისა და სასაუბრო ენებად. ქართულის შემდეგ, ყველაზე მეტად ხმარობდნენ რუსულ ენას, თუმცა შეუსაბამო თანაფარდობაა რუსულის – საქმისწარმოებისა (92) და სასაუბრო ენად (20) გამოყენების მაჩვენებლებს შორის. კერძოდ, საარქივო მასალის მიხედვით აშკარაა, რომ აღნიშნული ენა მეტწილად ოფიციალური ენის ფუნქციას ასრულებდა სხვადასხვა სტრუქტურებში, ხოლო მასზე მოლაპარაკე ადამიანები გაცილებით ნაკლებნი იყვნენ. ამით კიდევ ერთხელ დასტურდება ის ფაქტი, რომ რუსულის საქმისწარმოების ენად გამოყენების აუცილებლობა საბჭოთა ხელისუფლების ხელმძღვანელთა მიერ შემუშავებული ენობრივი ნორმატივებითა და დადგენილებებით იყო გამყარებული. ამის საპირისპიროდ, ხელოვნურად შექმნილი ენობ-

რივი პოლიტიკის მიუხედავად, საქართველოში რუსული ნაკლებად გამოიყენებოდა მასობრივად სასაუბრო ენად.

საქართველოს ეროვნული არქივის საქართველოს სსრ ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტის ფონდში (*სეა, 640*) დაცულია თემატურად მსგავსი დოკუმენტი სათაურით: „აფხაზეთის სსრ-ში მცხოვრებ ეროვნულ უმცირესობათა შორის განეული მუშაობის შესახებ“ (დოკუმენტის რუსულენოვანი ტექსტი შედგენილია 1930 წლის იანვარში). სათაურის ქვემოთ, მარჯვენა მხარეს განთავსებულია ასეთი ტექსტი: *Материалы к содокладу т. Чанба в Совете национальностей Союза ССР. Январь 1930 года.*¹

სამსონ ჭანბას მიერ შედგენილი ანგარიში საინტერესო და აქამდე უცნობ ცნობებს შეიცავს აფხაზეთის 20-იანი წლების ენობრივი ვითარების შესახებ. სხვა მნიშვნელოვან ცნობებთან ერთად, ტექსტის ერთ-ერთ მონაკვეთში აღწერილია აფხაზეთის მაზრები საქმისწარმოებისა და სალაპარაკო ენების მიხედვით, კერძოდ:

ქართული საქმისწარმოების ენად გამოიყენებოდა 395 ადმინისტრაციულ ერთეულში, მხოლოდ ქართულად საუბრობდნენ 367 თემში, 66-ში კი ქართულთან ერთად სხვა ენაზე ან ენებზე ურთიერთობდნენ. სულ 519 ადმინისტრაციული ერთეულიდან 433-ში ლაპარაკობდნენ ქართულად, 86-ში – არაქართულად.

92 ადმინისტრაციულ ერთეულში საქმისწარმოება მიმდინარეობდა რუსულად. 6 თემში მხოლოდ რუსულ ენაზე საუბრობდნენ, ხოლო 14-ში რუსულთან ერთად სხვა ენაზეც. სულ 20 სოფელში რუსულს იყენებდნენ საკომუნიკაციო ენად.

მაშასადამე, აფხაზეთის სსრ-ს 90 მაზრაში საქმისწარმოების ენად გამოიყენებოდა: ქართული – 22 თემში, აფხაზური – 24-ში, რუსული – 44-ში; ქართული და აფხაზური ენები დაახლოებით თანაბარი რაოდენობის თემებში გამოიყენებოდა ოფიციალურ ენად, ხოლო რუსული 2-ჯერ მეტ თემში.

გაგრის, გუდაუთისა და კოდორის მაზრებში საქმისწარმოებისთვის საერთოდ არ ფუნქციონირებდა ქართული ენა, ხოლო სოხუმის მაზრაში მხოლოდ 1 სოფელში. ყველაზე მეტად ქართული ენა გამოიყენებოდა გალის მაზრის – 21 თემში.

მასობრივად სასაუბრო ენებად აფხაზეთის სსრ-ში იყენებდნენ: ქართულს – 27 თემში, აფხაზურს – 38-ში, რუსულს – 17-ში, სომხურს – 17-ში და ბერძნულს – 11-ში.

მასობრივად სასაუბრო ენათაგან ყველაზე მეტ თემში ლაპარაკობდნენ აფხაზურად (38), შემდეგ ქართულად (27), თანაბარი რა-

¹ „მასალები ამხ. ჭანბას თანამოხსენებისათვის სსრ კავშირის ეროვნებათა საბჭოში. 1930 წლის იანვარი“ (იგულისხმება სსრკ-ს ცაკის ეროვნებათა საბჭო – ს. ქ).

ოდენობით რუსულად (17) და სომხურად (17), ყველაზე ნაკლებად ბერძნულად (11).

ამრიგად, რუსული ენა საქმისწარმოებისთვის გამოიყენებოდა 44 თემში, ხოლო სასაუბრო ენად 17-ში, აფხაზური საქმისწარმოების ენად – 24 თემში, სასაუბრო ენად – 38-ში; ქართული საქმისწარმოების ენად – 22-ში, სასაუბროდ კი 27 თემში.

ყველაზე მეტად საქმისწარმოებისთვის ხმარობდნენ რუსულ ენას, ყველაზე მეტად სასაუბრო ენად – აფხაზურს, ხოლო ქართული ენა თითქმის თანაბარი რაოდენობით გამოიყენება საქმისწარმოებისა და სასაუბრო ენებად.

დოკუმენტში წარმოდგენილი სტატისტიკური მონაცემების მიხედვით აფხაზეთის მაზრების 73 თემი იყო ერთენოვანი, 11 – ორენოვანი და 6 – სამენოვანი.

როგორც ვხედავთ, სახელმწიფო დაწესებულებებში სამი ენის გამოყენების რთული სქემა ასეთ სურათს ქმნიდა:

სხვადასხვა მაზრების მიხედვით სახელმწიფო ენები ასე ნაწილდებოდა: ქართული გამოიყენებოდა მხოლოდ 1 მაზრაში (გალში), აფხაზური – 2-ში (გუდაუთასა და კოდორში), ხოლო რუსული – 3 ადმინისტრაციულ ერთეულში (გაგრისა და სოხუმის მაზრებში, ასევე ქ. სოხუმში). ამ მონაცემებიდან ჩანს, რომ აფხაზური და რუსული უფრო უპირატეს მდგომარეობაში იყვნენ, ვინაიდან მათი ფუნქციონირების არეალი უფრო დიდი იყო. სხვა საკითხია, რამდენად იქნებოდა შესაძლებელი აფხაზური ენის საქმისწარმოების ენად გამოყენება. ასევე პრობლემური იქნებოდა საკანონმდებლო აქტების სრული სიზუსტით თარგმნა აფხაზურ ენაზე, რადგან იმ დროს არც საამისოდ აუცილებელი ტერმინოლოგია არსებობდა და არც პროფესიონალი მთარგმნელები, ხოლო სამნიგნობრო ენის ნორმები ჯერ კიდევ არ იყო დადგენილ-შემუშავებული.

მაზრებისა და ცენტრალური ორგანოების ურთიერთობისას ენათა გამოყენება დაბალანსებული იყო, კერძოდ, მაზრის წარმომადგენლები ცენტრალური ორგანოების მიერ არჩეულ ენაზე მიმართავდნენ ამ უკანასკნელთ და – პირიქითაც. ამით ისინი თითქოს ერთმანეთის ენობრივ არჩევანს აღიარებდნენ.

საინტერესო იყო სასოფლო საბჭოების საქმისწარმოების ენების საკითხიც. სოფლის მცხოვრებლებს შეეძლოთ აერჩიათ მოსახლეობის უმრავლესობის ენა, ან სხვა მათთვის სასურველი ენა, თუმცა ნებისმიერ შემთხვევაში მაზრებისთვის მაზრების აღმასკომის მიერ არჩეულ ენაზე უნდა მიემართათ. გარდა ამისა, ნებისმიერ ადამიანს შეეძლო მშობლიურ ენაზე მიემართა სახელმწიფო სტრუქტურისათვის.

მაშასადამე, 3 სახელმწიფო ენის გარდა, საქმისწარმოებისთვის გამოყენებული უმცირესობის ენა, შესაძლოა ყოფილიყო ბერძნული ან

სომხური, ვინაიდან, ძირითადად, ეს უმცირესობები ცხოვრობდნენ კომპაქტურად აფხაზეთის სხვადასხვა თემებში. ცენტრალური აღმასკომისა და სასოფლო საბჭოების წარმომადგენლები თვითონ ირჩევდნენ საქმისწარმოების ენებს და ერთმანეთს არჩეულ ენებზე მიმართავდნენ. წარმოდგენილ ენათა გამოყენების ვარიანტებს შესაძლოა “ენობრივი ქაოსი” ეწოდოს, რაც ყველაზე მეტად რიგითი ადამიანებისთვის იქნებოდა არაკომფორტული. სავარაუდოდ, ენობრივი არჩევანი ხელისუფლების წარმომადგენელთა დირექტივების საფუძველზე იქნებოდა განსაზღვრული და მაზრების შემთხვევაში ეს საკითხი რუსული ენის სასარგებლოდ გადაწყდებოდა.

იმისთვის, რომ გაგვერკვია ემთხვეოდა თუ არა ოფიციალურ ენობრივ მონაცემებს საგაზეთო სტატიებში აღწერილი ენობრივი სიტუაცია, მოვიძიეთ აღნიშნული პერიოდის პრესის მასალები. კერძოდ, საინტერესო აღმოჩნდა 1927 წლის გაზეთ „კომუნისტში“ გამოქვეყნებული სტატიები, რომლებშიც სხვა მნიშვნელოვან ფაქტებთან ერთად აღწერილია სოციოლინგვისტური მოვლენებიც. უპირველესად დავასახელებთ აფხაზეთის სახალხო კომისარიატის საბჭოს თავმჯდომარის ნესტორ ლაკობას წერილს „საბჭოთა აღმშენებლობა აფხაზეთში, ნაციონალური ურთიერთობანი“. ავტორი სტატიაში ყურადღებას ამახვილებს საქმისწარმოების ენებზე და აღნიშნავს შემდეგს:

„მოკლედ რომ ვსთქვათ, ჩვენს სასოფლო საბჭოებში ნებადართულია საქმის წარმოება იმ ენაზე, რომელზედაც ლაპარაკობს ამა თუ იმ სოფლის მოსახლეობის მეტი ნილი (აფხაზები, რუსები, სომხები, ბერძნები და სხვ.). ამა თუ იმ მაზრის ოფიციალურ ენად ჩვენ ვსთვლით მაზრის მცხოვრებთა დიდი უმრავლესობის ენას, მაგალითად: გალის მაზრაში – ქართულ ენას, კოდორის და გუდაუთის მაზრებში – აფხაზურ ენას, ხოლო გუმისტანის (უნდა იყოს „გუმისთის“ – ს. ჭ.) და გაგრის მაზრებში, სადაც მოსახლეობის ინტერნაციონალური შემადგენლობაა და არც ერთი ეროვნება არ შეადგენს მოსახლეობის უმრავლესობას – ოფიციალურ ენად ცნობილია რუსული ენა, როგორც ამ მაზრების მთელი მოსახლეობის შემარიგებელი და დამაკმაყოფილებელი ენა.

ზოგჯერ სვამენ კითხვას – მოიტანა თუ არა რაიმე ნაყოფი იმან, რომ ჩვენ სამი ენა შემოვიღეთ, ხომ არ ატარებს ეს ფორმალურ ხასიათს? საქმის ნამდვილი ვითარება მონიშნავს, რომ გალის მაზრაში თითქმის ყველა სოფლებში მიწერ-მოწერა სწარმოებს ქართულ ენაზე, ქართულ ენაზეა ეს მიწერ-მოწერა ზოგიერთ ცენტრალურ დაწესებულებასთანაც, იქ, სადაც ძნელია აფხაზურ ენაზე გადასვლა, მუშაობა სწარმოებს რუსულ ენაზე. მიუხედავად ამისა გლახებს უფლება აქვთ თავის მშობლიურ ენაზე მიმართონ დაწესებულებებს, რა ეროვნებასაც არ უნდა ეკუთვნოდეს ისინი“ (ლაკობა, 1927: 3).

ჩვენს ვარაუდს, რომ აღნიშნულ პერიოდში ვერ მოხერხდებოდა

აფხაზურ ენაზე საქმისწარმოების წარმართვა, ადასტურებს ნ. ლაკობას წერილიც. მაღალი რანგის პოლიტიკოსი პირდაპირ აცხადებს, რომ სინამდვილეში აფხაზეთში საქმისწარმოება აფხაზურის ნაცვლად რუსულად მიმდინარეობდა. მაშასადამე, პრაქტიკულად აფხაზეთის 5 მაზრიდან 4-ში (კოდორი, გუმისთა, გუდაუთა, სოხუმი) ოფიციალური ენა იყო რუსული და მხოლოდ ერთში (გალი) – ქართული.

საინტერესოა, საქმისწარმოებისა და სასაუბრო ენების გარდა, რომელი ენები ფუნქციონირებდნენ საქართველოში სხვადასხვა სფეროებში. მაგალითად, 1927 წლის გაზეთ „კომუნისტში“ დაიბეჭდა 25-26 დეკემბრის რადიო-გადაცემათა ანონსი, რომელშიც მითითებული იყო, თუ რომელ ენაზე ან ენებზე მოხდებოდა პროგრამის გახმოვანება. სულ დასახელდა 12 რადიოგადაცემა, აქედან ქართულ ენაზე გახმოვანდებოდა 6, რუსულად – 5, სომხურად – 1 და თურქულად – 1 (იგულისხმება აზერბაიჯანული ენა – ს. ქ.), 3 გადაცემის ენა არ იყო მითითებული (ობსერვატორიის ცნობა, მუსიკის ახსნა-განმარტება, კონცერტი).

გთავაზობთ, გადაცემათა და ენათა ჩამონათვალს, რომელიც მოცემულია გაზეთში: „პიონერთა გაზეთი რუსულ და ქართულ ენებზე; მოხსენება რელიგიურ ცრუმორწმუნეობის შესახებ – ქართულ ენაზე; სამრეწველო საქონლის და სურსათ-სანოვაგის ბაზრის მდგომარეობა თბილისში – ქართულ და თურქულ ენებზე; ამიერ-კავკასიის დეპეშათა სააგენტოს ინფორმაცია – რუსულ და ქართულ ენებზე; იყო თუ არა ქრისტე – ქართულ ენაზე; დეკაბრისტების აჯანყება 1825 წელში – ქართულ და რუსულ ენებზე; ქალების მონაწილეობა საბჭოს არჩევნებში – სომხურ ენაზე; საუბარი რადიო-ტექნიკაზე – რუსულ ენაზე“. ცხადია, ენების შერჩევა თემატიკის მიხედვით იქნებოდა განსაზღვრული. მაგალითად, 2 გადაცემა რელიგიურ საკითხებს ეხებოდა და ორივე მხოლოდ ქართულ ენაზე უნდა გაეხმოვანებინათ, იდეოლოგიზებული პოლიტიკური გადაცემები – ქართულ და რუსულ ენებზე. სომხურიც და აზერბაიჯანულიც უნდა გამოყენებინათ და სავარუდოდ, უფრო ნაკლებად საჭირო თემატიკისთვის გამოიყენებდნენ.

გაზეთ „კომუნისტის“ ერთ-ერთ სტატიიაში გადმოცემულია სახელმწიფო გამომცემლობის გამგის ბ. ბიბინეიშვილის 1927 წლის ანგარიში. მისი ინფორმაციით, სახელგამს (სახელმწიფო გამომცემლობას – ს. ქ.) განსაკუთრებული შეთანხმება ჰქონდა დადებული თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტთან და ამის საფუძველზე გამოსცა უნივერსიტეტის მიერ დადასტურებული სახელმძღვანელოები – 10 დიდი წიგნი (გამოსაცემი იყო კიდევ ხუთი). ასეთივე ხელშეკრულება ჰქონდა სახელგამს ქართული დივიზიის შტაბთან, რომლის არჩევითაც გამოსცეს 33 პოპლარული წიგნი სამხედრო თემატიკის შესახებ (დაგეგმილი იყო კიდევ ამდენივეს დაბეჭდვა). 1927 წელს ცხრა თვის გან-

მავლობაში სახელგამს გამოუცია 222 სახელწოდების წიგნი – 882 200 ტირაჟით.

გარდა ამისა, სახელგამი გამოსცემდა ჟურნალებს ქართულ, სომხურ და აზერბაიჯანულ ენებზე: „მნათობი“, „პროლეტარული მწერლობა“, „ახალგაზრდა ბოლშევიკი“, „ქართული მწერლობა“; საბავშვო ჟურნალებს: „ნაკადული“, „პიონერი“, „კარმირ-ნილერ“ (სომხ), „კიზილ-შეფეკ“ (თურქ.).

საყურადღებოა, სახელგამის ხელმძღვანელის ცნობა რუსეთის სახელმწიფო გამომცემლობის შესახებ, მისი გადმოცემით: „სახელგამს სათანადო ხელშეკრულება აქვს დადებული რუსეთის სახელგამთან და სხვა გამომცემლობებთან, რაც საშუალებას გვაძლევს გავავრცელოთ რუსული წიგნი ისეთსავე პირობებში, როგორადაც საკუთარ გამოცემებს გავავრცელებთ. თბილისის ყველა ჩვენს მაღაზიებში უკვე არსებობს „რუსული წიგნის“ განყოფილება და ფართო მუშაობასაც აწარმოებს. თბილისის გარდა ასეთი განყოფილება არის ჯერ-ჯერობით მხოლოდ ბათუმში, სადაც სახელგამმა ჩაიბარა მთლიანად რუსეთის სახელგამის მაღაზია და ამ მხრით აჭარისტანის ყოველ მოთხოვნილებას აკმაყოფილებს“ (**ბიბინეიშვილი, 1927: 2**).

დასახელებულ აბზაცში ბ. ბიბინეიშვილი საუბრობს ვალდებულებებზე, რომლის თანახმადაც ქართულ სახელგამს ხელი უნდა შეეწყოს რუსული წიგნების რეალიზაციისთვის. რუსული წიგნების განყოფილებების არსებობა, რუსული წიგნების ისეთსავე პირობებში გავრცელება, როგორც ქართულისა, ბათუმში რუსეთის სახელგამის მაღაზიის გახსნა – ნათლად ადასტურებს იმას, რომ ეს ყველაფერი რუსული ენის გავრცელების ხელშესაწყობად კეთდებოდა. აჭარის მოსახლეობის მოთხოვნა, რომ მათ ჰქონოდათ რუსული წიგნების მაღაზია, ვფიქრობთ, არ უნდა შეესაბამებოდეს სიმართლეს. ჯერ კიდევ ამ პერიოდისთვის მთელს საქართველოში სწავლა-განათლების საქმე სათანადოდ არ იყო გამართული, მათ შორის, აჭარაშიც. საკითხავია, აჭარაში ვის უნდა წაეკითხა ამდენი რუსულენოვანი წიგნი?! მაშასადამე, ქართული სახელგამი გამოსცემდა ქართულ წიგნებს, მაგრამ ხელს უწყობდა რუსული წიგნების პოპულარიზაციას და გაყიდვასაც.

1927 წლის გაზეთ „კომუნისტში“ გამოქვეყნდა ასევე სტატია სათაურით: „რუსული ენა ქართულ სკოლებში“. წერილში გადმოცემულია განათლების კომისრის დავით კანდელაკის სიტყვა, რომელიც მან წარმოთქვა რუსული ენის მასწავლებელთა კონფერენციაზე. შესავალ ნაწილში დ. კანდელაკმა რუსული ენის პრობლემას „რთული და დიდი საკითხი“ უწოდა, რომელიც არც ისე ადვილი გადასაწყვეტი იყო. კომისარმა ხაზი გაუსვა სკოლების ნაციონალიზაციას და აღნიშნა, რომ ამას ზედმეტი „გადათვალეობა“ არ სჭირდებოდა. კომისარმა გააკრიტიკა ის ადამიანები, რომლებსაც თურმე სურდათ ქართულის მაგივ-

რად მთელი რიგი საგნების სწავლება რუსულად წარმართულიყო და მათ სუსტი მოაზროვნეები უწოდა. აქვე ისიც აღნიშნა, რომ ამის არა თუ მიღება, განსახილველ საკითხად დასმაც კი არ შეიძლებოდა. მიუხედავად ამ პოზიციისა, კომისარმა ვრცლად ისაუბრა რუსული ენის სწავლების აუცილებლობაზე და დეტალურად განმარტა, რატომ იყო მნიშვნელოვანი და საჭირო ამ ენის დაუფლება. დ. კანდელაკმა პირველი მიზეზი ასე ახსნა: „რუსული ენის გაძლიერების აუცილებლობა სავსებით ცხადია და მნიშვნელოვანი ყველა ჩვენთვის არა მარტო ამ პრინციპის მოსაზრებით, რომ ჩვენ შევდივართ მთლიან საბჭოთა კავშირში და რომ რუსული ენა წარმოადგენს ოქტომბრის რევოლუციის ენას, არამედ წმინდა საქმიანი მოსაზრებითაც, მთელი ჩვენი ინტელიგენციის და იმ ახალგაზრდობის არსებითი ინტერესებითაც, რომლებსაც ჩვენ ვამზადებთ. ყველაფერი ეს იმის სასარგებლოდ ლაპარაკობს, რომ აუცილებელია რუსული ენის გაძლიერება. თქვენ ყველამ კარგად იცით, რომ ჩვენი ქვეყანა იყო ერთგვარი წყარო, საიდანაც გამოდიოდნენ რუსული ენის მცოდნე ძალები მეზობელ გუბერნიებისთვის, ხოლო ეხლა რესპუბლიკებისთვის, სადაც ქართულ ინტელიგენციას შეეძლო თავისი ცოდნის გამოყენება. ჩვენ ქვეყანაში, უდავოა, იქნება კულტურულ-ინტელიგენტურ ძალების ერთგვარი სიჭარბე, და ამიტომ საკითხი ამ ინტელიგენციის ცოდნის გამოყენების შესაძლებლობისა არა მარტო ჩვენს, არამედ მეზობელ რესპუბლიკებშიც, წარმოადგენს სადღეისო, საჭირობო საკითხს. რუსული ენის სწავლება ამ თვალსაზრისით აბსოლუტურად აუცილებელია“ (კანდელაკი, 1927: 3).

უცნაური და არალოგიკურია კომისრის განმარტება, თურმე ქართველი ინტელიგენციის წარმომადგენლებს რუსული იმისთვის უნდა ესწავლათ, რომ თავიანთი ცოდნა სხვის სახელმწიფოებში გამოყენებინათ. გამოდის, რომ მეზობელ რესპუბლიკებს არ ჰყავდათ საჭირო განათლებული ადამიანები და ამიტომ საბჭოთა კავშირის იდეოლოგები ამ რესურსის შევსებას ქართველი სწავლულების მეშვეობით აპირებდნენ. დ. კანდელაკის თქმით, ქართველი ინტელიგენცია ჩამორჩებოდა ქვეყნის ეკონომიკის განვითარების ტემპს და რუსული ენის გარეშე ეს კადრები კიდევ უფრო უსარგებლო აღმოჩნდებოდნენ.

კომისრის აზრით, მეორე მიზეზი, რის გამოც აუცილებელი იყო რუსული ენის შესწავლა, უმაღლესი განათლება იყო. მისი განცხადებით:

„პროფესორი იძულებულია ისაგებლოს რუსული წყაროებით, რომ შემდეგ ცოდნა გადასცეს ქართულ ენაზე, სტუდენტი ისმენს ლექციებს ქართულ ენაზე, სწავლობს რუსულზე და აბარებს ქართულზე. თქვენ იცით, ამხანაგებო, რომ ეს ძალიან რთული საკითხია, და შეიძლება წარმოიდგინოთ ასეთი მეცადინეობის ნაყოფი.

ეს რასაკვირველია, იმას არ ნიშნავს, რომ უმაღლესი, სპეციალური განათლების საკითხი უმდა გადავწყვიტოთ იმ ხაზით, რომ სწავლა უნ-

და მიმდინარეობდეს რუსულ ენაზე დანერილ სახელმძღვანელოების საშუალებით. საქმე ასე არ არის. ჩვენი ამოცანა მდგომარეობს იმაში, რომ რაც შეიძლება ენერგიულად, სახელმწიფო დახმარებით, მივიღოთ ზომები სახელმძღვანელოების გამოსაცემად ქართულ ენაზე ისეთი ანგარიშით, რომ შეგვეძლოს სპეციალური ცოდნის მიცემა სამშობლო ენაზე.

ექვს გარეშეა, რომ უახლოეს წლებში სავსებით აუცილებელი გახდება რუსული ენა, რადგან ჩვენ მოკლე ხანში ვერ მოვახერხებთ წიგნის პროდუქციის საკმაო რაოდენობის გამოშვებას ქართულ ენაზე. ზოგიერთი ხალხი გადის საგნებს ყოველგვარი წყაროების გარეშე, რადგან არა აქვთ შესაძლებლობა ისარგებლონ სათანადო ლიტერატურით რუსულ ენაზე. განსაკუთრებით ცუდათ არის ამ მხრივ საქმე უმაღლეს სკოლებში, შედარებით საშუალო სკოლებსა და სხვა საფეხურის სკოლებთან. ამიტომ რუსული ენის გაძლიერება იმდენად, რომ მოსწავლეს შეეძლოს სხვადასხვა ხელსაწყოებით, სახელმძღვანელოებით სარგებლობა ამა თუ იმ საგნის შესასწავლად, წარმოადგენს აბსოლიუტურად აუცილებელ საჭიროებას. უმაღლესი განათლების საქმე ჩვენ უნდა დავაყენოთ სათანადო სიმაღლეზე, და ეს საკითხი ჩვენს წინაშე მწვავედ არის წამოჭრილი. რუსული ენის გაძლიერების საჭიროებას აღიარებს ჩვენი ქართული ინტელიგენციის მთელი, ასე ვთქვათ, მოწინავე პროგრესიული ნაწილი. რუსული ენის გაძლიერების საჭიროებას გვიკარნახებს პრაქტიკა და ამას გრძნობს არა მარტო ახალგაზრდობა, არამედ თვით ჩვენი მოსახლეობა. საჭიროა ზომების მიღება რუსული ენის გასაძლიერებლად“ (კანდელაკი, 1927: 3).

დ. კანდელაკის თქმით, უმაღლეს სასწავლებლებში სტუდენტები და პროფესორები იყენებდნენ რუსულ ლიტერატურას, ვინაიდან არ არსებობდა ქართული სახელმძღვანელოები. კომისრის აზრით, საჭირო იყო ქართულენოვანი წიგნების გამოცემა, მაგრამ იქვე დასძინა, რომ ქართული მთავრობა ამას ვერ შესძლებდა რამდენიმე წლის განმავლობაში, ამიტომ რუსული ენის სწავლება უნდა გაძლიერებულიყო სკოლებში. ე. ი. მოსწავლეებს სკოლის ასაკში რუსული იმ დონეზე უნდა ესწავლათ, რომ უმაღლეს სასწავლებელში რუსული ლიტერატურის გამოყენება შესძლებოდათ. ესეც საბჭოური ლოგიკაა, რომ თანხები ქართული სახელმძღვანელოების გამოცემის ნაცვლად, რუსული ენის სწავლების გასაძლიერებლად დაეხარჯათ.

დ. კანდელაკმა დასასრულს იმსჯელა იმაზე, თუ როგორ უნდა შეეყვარებინათ ქართველი ბავშვებისთვის რუსული ენა:

„ჩვენ არ უნდა ვიყოთ ოპტიმისტები და ვიფიქროთ, რომ ჩვენი ახალგაზრდობა მიაღწევს მას, რასაც ჩვენ მივალწიეთ წინანდელ გარუსებულ სკოლაში. ყოველ შემთხვევაში ჩვენ უნდა მივალწიოთ იმას,

რომ ენის ცოდნა იმდენად რიგიანად იყოს, რომ მოსწავლემ შესძლოს ამა თუ იმ სასწავლო საგნის გამოყენება. ეს არის მიზანი, რომლისკენაც უნდა მივისწრაფოდეთ.

მე ვფიქრობ, რომ ცენტრალური ყურადღების გადატანა ჩვენ მოგვიხდება სკოლის გარეთაც. აუცილებელ საჭიროებას წარმოადგენს რუსული ენის მოყვარულთა წრეების დაარსება, საჭიროა ჩვენი ხალგაზრდობა გავაცნოთ რუს მწერლებს და მხატვრულ სიტყვას. ამით ჩვენ შევსძლებთ ამ ენისადმი ინტერესისა და სიყვარულის გაღვიძლებას, ვინაიდან ამ სიყვარულს ვერ შექმნიან ვერავითარი მექანიკური ზომები და ბრძანება. ამ ენისადმი ინტერესის გაღვიძება წარმოადგენს ძირითად მომენტს იმისთვის, რომ ნამდვილად ითვისებდეს მოსწავლე რუსულ ენას და ნამდვილად ისწავლებოდეს სკოლებში რუსული ენა“ (**კანდელაკი, 1927: 3**).

სკოლაში და სკოლის გარეთ მუშაობა რუსული ენის შესაყვარებლად განათლების კომისარმა სკოლისა და ტექნიკუმების მასწავლებლებს დაავალა და იმედი გამოთქვა, რომ რუსული ენის სწავლება სათანადო სიმაღლეზე იქნებოდა დაყენებული გაეროვნებულ სკოლაში.

განათლების კომისრის მოხსენებაში თვალნათლივ ჩანს თუ როგორი ენობრივი პოლიტიკა ხორციელდებოდა საბჭოთა საქართველოში. დ. კანდელაკის არგუმენტები საბოლოოდ შეიძლება ასე ჩამოვაყალიბოთ:

1. ქართველი ინტელიგენციის წარმომადგენლებს რუსული უნდა ესწავლათ იმისთვის, რათა თავიანთი ცოდნა მეზობელ რესპუბლიკებში გამოეყენებინათ;

2. საქართველოს გაეროვნებულ სკოლაში გაძლიერებულად უნდა ესწავლათ რუსული ენა.

მაშასადამე, 1926-1927წწ. საარქივო დოკუმენტებითა და პრესაში, კერძოდ გაზეთ „კომუნისტში“ მოძიებული მასალებით ირკვევა, რომ:

1. საქართველოს სხვადასხვა ადმინისტრაციული ერთეულების სახელმწიფო დაწესებულებებში საქმისწარმოების ენად, ქართულთან ერთად, ძირითადად, გამოიყენებოდა რუსული ენა;

2. ქართულ მაზრებსა და თემებში (იგულისხმება რაიონები და სოფლები – ს. ჭ.) რუსული ენა იშვიათად ასრულებდა მასობრივად სასაუბრო ენის როლს;

3. აფხაზეთის სსრ-ს 5 მაზრიდან 2 მაზრაში საქმისწარმოება მიმდინარეობდა რუსულ ენაზე, კიდევ 2 მაზრაში აფხაზურის ნაცვლად იყენებდნენ ამავე ენას. მაშასადამე, აფხაზეთის 5 მაზრიდან 4-ში (გაგრა, გუდაუთა, კოდორი, სოხუმი) ოფიციალურ ენად რუსული გამოიყენებოდა, ხოლო ერთში (გალი) – ქართული;

4. სახელმწიფო გამომცემლობა გამოსცემდა ქართულ წიგნებს, მაგრამ რუსეთის სახელმწიფო გამომცემლობასთან („რუსული წიგნი“)

დადებული ხელშეკრულების საფუძველზე, თანაბრად უწყობდა ხელს ქართული და რუსული წიგნების გავრცელებასა და რეალიზაციას;

5. სახლახო განათლების კომისრის დავით კანდელაკის განმარტებით, ქართველი ინტელიგენციის წარმომადგენლებს რუსული იმისთვის უნდა ესწავლათ, რომ თავიანთი ცოდნა მეზობელ რესპუბლიკებში გამოეყენებინათ; ამასთანავე დ. კანდელაკის განცხადებით, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში, ძირითადად, რუსულ სახელმძღვანელოებს ხმარობდნენ. საბჭოთა ხელისუფლების ალოგიკური გეგმით, ქართული სახელმძღვანელოების გამოცემის ნაცვლად, სკოლებში რუსული ენის სწავლების გაძლიერება დაგეგმეს, რათა შემდგომში სტუდენტებს რუსული ლიტერატურის გამოყენება შესძლებოდათ. ამ ტაქტიკით სკოლაშიც დამკვიდრდებოდა რუსული ენა და უნივერსიტეტშიც;

6. რადიოში თითქმის თანაბარი რაოდენობით ახმოვანდნენ გადაცემებს ქართულ და რუსულ ენებზე.

ჩვენ მიერ მოძიებული საკვლევი მასალების ანალიზის საფუძველზე, შეიძლება ითქვას, რომ საბჭოთა ხელისუფლება მაქსიმალურად უწყობდა ხელს რუსული ენის ფუნქციონირების გაფართოებას. მართალია, იმ პერიოდის კონსტიტუციის მიხედვით, რუსულს არ ჰქონდა სახელმწიფო ენის სტატუსი საქართველოში, მაგრამ, ფაქტობრივად, ის ქართულთან ერთად თითქმის თანაბრად გამოიყენებოდა საქმისწარმოებისთვის, ასევე განათლებისა და კულტურის სფეროებში. ცხადია, ენობრივ დირექტივებს ქართველი პოლიტიკოსები რუსეთის მმართველი ორგანოებისაგან ღებულობდნენ. მიუხედავად ზემოაღნიშნული ძალისხმევისა, რუსული არ იყო მასობრივად სასაუბრო ენა საქართველოს მოსახლეობის უმრავლესობისთვის, ბუნებრივ გარემოში ამ ფუნქციას ისევ ქართული ენა ასრულებდა.

ბიბლიოგრაფია:

- *სმპ*, 597 – საქმისწარმოებისა და მასობრივად სასაუბრო ენები 1926-1927წწ. – საქართველოს ეროვნული არქივი, ფ. 284, აღნ. 1, საქ. 597, ფ. 98-108;
- *სმპ*, 640 – საქართველოს ეროვნული არქივი, ფ. 284, აღნ. 1, საქ. 640;
- *ბიბლიოგრაფიი*, 1927 – ბიბლიოგრაფიული ბ. სახელგამის მუშაობა, – გაზ. „კომუნისტი“, №221, 1927;
- *პანდელაკი*, 1927 – კანდელაკი დავით. რუსული ენა ქართულ სკოლებში, – გაზ. „კომუნისტი“, №45, 1927;
- *ლაკობა*, 1927 – ლაკობა ნესტორ. საბჭოთა აღმშენებლობა აფხაზეთში, – გაზ. „კომუნისტი“, №68, 1927.

№№ №№	Наименование теги /ის სახე- სახელი.	Наименование центра.	Язык родо- производ- ства.	Насосные разговорные языки.
I. Аджарский уезд.				
1.	Барзатское	П.С. Барзат	Армянский	Армяно-Грузинский.
2.	Дзвзавское	П.С. Дзвзав	Грузинский	Грузинский.
3.	Хуртское	П.С. Хурт	Русский	Грузинский-Русский.
4.	Сухинское	П.С. Суха	Армянский	Армянский-Итальянский.
5.	Оманское	П.С. Оман	Русский	Турецкий-Армянский-Русский.
6.	Нардзакское	П.С. Нардзак	Армянский	Армянский-Русский.
7.	Топорзакское	П.С. Топорзак	Русский	Русский-Армянский.
8.	Гордзакское	П.С. Гордзак	Русский	Русский.
9.	Кондурзакское	П.С. Кондурзак	Армянский	Армянский.
10.	Патинское	П.С. Патин	Армянский	Армянский.
11.	Ахцхакское	П.С. Ахцха	Армянский	Армянский.
12.	Ахалцхакское	П.С. Ахалцха	Армянский	Армянский.
II. Ахалский уезд.				
1.	Ахалцхакское	П.С. Ахалцха	Грузинский	Грузинский-Турецкий-Гре- цкий.
2.	Валинское	П.С. Вали	Армянский	Армянский-Турецкий-Грузинский.
3.	Бардзакское	П.С. Бардзак	Турецкий	Грузинский-Турецкий.
4.	Топорзакское	П.С. Топорзак	Русский	Грузинский-Турецкий.
5.	Нивальское	П.С. Нива	Русский	Грузинский-Турецкий.
6.	Топорзакское	П.С. Топорзак	Грузинский	..
7.	Узинское	П.С. Узи	Грузинский	..
8.	Урчалское	П.С. Урчали	Турецкий	Турецкий.
9.	Дзвзакское	П.С. Дзвзак	Турецкий	Грузинский-Турецкий.
10.	Аспиндзское	П.С. Аспиндза
11.	Ацхурское	П.С. Ацхур
12.	Джиганское	П.С. Джиган

საქართველოს ეროვნული
არქივის საქართველოს
არქივი

National
Archives of
Georgia

ССР Абхазия.

I. Гаграинский уезд.

Наименование теги (село/поселок)	Наименование их центров.	Язык родо- производства	Насосные разго- ворные языки.
1. Копи-Гаграинский сел.	Гагра	Русский	Абх., Греч., Русский.
2. Ахалцхакский	Ахалцха	Абхазский	Абхазский.
3. Копи-Гаграинский	Копи-Гагра	Русский	Абх., Греч., Русский.
4. Холодно-Речинский	Гагра ст.	..	Абх., Греч.

II. Гулрипский уезд.

1. Абурипский сел.	Абурип	Абхазский	Абхазский.
2. Абурип-Али	Абурип-Али	Греческий	Абхазский.
3. Абурип	Абурип	..	Абхазский.
4. Абурипский	Абурип	Абхазский	Абхазский.
5. Абурипский	Абурип	Греческий	Абхазский.
6. Абурипский	Абурип	..	Абхазский.
7. Абурипский	Абурип	..	Русский.
8. Абурипский	Абурип	..	Абхазский.
9. Абурипский	Абурип
10. Абурипский	Абурип
11. Абурипский	Абурип
12. Абурипский	Абурип
13. Абурипский	Абурип
14. Абурипский	Абурип
15. Абурипский	Абурип
16. Абурипский	Абурип
17. Абурипский	Абурип
18. Абурипский	Абурип
19. Абурипский	Абурип
20. Абурипский	Абурип
21. Абурипский	Абурип
22. Абурипский	Абурип

III. Сухумский уезд.

1. Ахалцхакский сел.	Ахалцха	Русский	Греческий.
2. Ахалцхакский	Ахалцхакское	..	Греческий.
3. Ахалцхакский	Ахалцха	Греческий	Греческий.
4. Ахалцхакский	Ахалцха	Греческий	Греческий.
5. Ахалцхакский	Ахалцха	Греческий	Греческий.
6. Ахалцхакский	Ахалцха	Греческий	Греческий.
7. Ахалцхакский	Ахалцха	Греческий	Греческий.
8. Ахалцхакский	Ахалцха	Греческий	Греческий.
9. Ахалцхакский	Ахалцха	Греческий	Греческий.
10. Ахалцхакский	Ахалцха	Греческий	Греческий.
11. Ахалцхакский	Ахалцха	Греческий	Греческий.
12. Ахалцхакский	Ахалцха	Греческий	Греческий.
13. Ахалцхакский	Ахалцха	Греческий	Греческий.
14. Ахалцхакский	Ахалцха	Греческий	Греческий.
15. Ахалцхакский	Ахалцха	Греческий	Греческий.
16. Ахалцхакский	Ахалцха	Греческий	Греческий.
17. Ахалцхакский	Ахалцха	Греческий	Греческий.
18. Ахалцхакский	Ахалцха	Греческий	Греческий.
19. Ахалцхакский	Ахалцха	Греческий	Греческий.
20. Ахалцхакский	Ахалцха	Греческий	Греческий.

IV. Цхинвальский уезд.

1. Цхинвальский	Цхинвал	Греческий	Греческий.
2. Цхинвальский	Цхинвал	Греческий	Греческий.
3. Цхинвальский	Цхинвал	Греческий	Греческий.
4. Цхинвальский	Цхинвал	Греческий	Греческий.
5. Цхинвальский	Цхинвал	Греческий	Греческий.
6. Цхинвальский	Цхинвал	Греческий	Греческий.
7. Цхинвальский	Цхинвал	Греческий	Греческий.
8. Цхинвальский	Цхинвал	Греческий	Греческий.
9. Цхинвальский	Цхинвал	Греческий	Греческий.
10. Цхинвальский	Цхинвал	Греческий	Греческий.
11. Цхинвальский	Цхинвал	Греческий	Греческий.
12. Цхинвальский	Цхинвал	Греческий	Греческий.
13. Цхинвальский	Цхинвал	Греческий	Греческий.
14. Цхинвальский	Цхинвал	Греческий	Греческий.
15. Цхинвальский	Цхинвал	Греческий	Греческий.
16. Цхинвальский	Цхинвал	Греческий	Греческий.
17. Цхинвальский	Цхинвал	Греческий	Греческий.
18. Цхинвальский	Цхинвал	Греческий	Греческий.
19. Цхинвальский	Цхинвал	Греческий	Греческий.
20. Цхинвальский	Цхинвал	Греческий	Греческий.

Ц х у

საქართველოს ეროვნული
არქივის საქართველოს
არქივი

National
Archives of
Georgia

ახვ. ს. ნამბა
აფხაზეთის ცაკის თავმჯდომარე

ახვ. ს. ლაბიძე
აფხაზეთის სახკომსაბჭოს თავმჯდომარე

SOFIKO TCHAAVA¹

**GEORGIAN LINGUISTIC SITUATION, 1926-1927
(ACCORDING TO THE ARCHIVAL DOCUMENTS
AND PRESS MATERIALS)**

National Archives of Georgia preserves the document (Fund 284, registered 1, description 597, case administration and widespread speaking languages, 1926-1927, p. 98-108), which describes Georgian administrative units of 1926-1927 according to case administration and widespread speaking languages (the document is written in Russian). In mentioned archival material the Georgian SSR is divided into 26 districts and 519 administrative units. In the Georgian SSR of 1926-1927 years Georgian was used as language of the case administration in 395 administrative units, Russian – in 92, Armenian - in 8 and Turkish - in 6. In different districts case administration was monolingual, bilingual, trilingual and quadrilingual. According to the mentioned source 418 monolingual communities are described in total, among them Georgian – 367, Abkhaz – 18, Turkish – 11, Armenian – 9, Ossetian – 6, Russian – 6 and Greek – 1. Thus, after the Georgian state language, most of all, Russian was used as the language of case administration. According to the administrative unite speaking languages were monolingual – 418, bilingual – 75, trilingual – 16, quadrilingual – 7, There are registered 98 communities in total. As we can see, on the territory of Georgia, mostly, the Georgian state language was used as case-administration and speaking language. After Georgian, Russian was used most of all. However, there is inappropriate correspondence between indexes of the use Russian as case administration (92) and speaking language (20). In particular, according to the archival material it is clear that the mentioned language had the function as an official language in different structures and the people speaking in that language were much less. This again proves the necessity of the use Russian as language of case administration based on language standards and regulations developed by the heads of the Soviet Union. In contrast, despite the language policy created artificially, Russian as widespread speaking language was less commonly used in Georgian.

¹ *Sofiko Tchaava* – Postgraduate Student, Sokhumi State University.

ე ნ ა თ მ ე ც ნ ი ე რ ე ბ ა

EMMA KILANAVA¹

ON SOME PROBLEMS OF THE THEORY OF DIATHESES

In the interpretation of the category of voice, in our opinion, of the most interest is the theory of diatheses (**Холодович, 1970: 2-25; Kilanava, 2007: 89-92**).

The essence of the theory of diatheses is juxtaposition of the three levels – deep-syntactic (“semantic”), surface-syntactic (“syntactic”) and morphological.

The discussion of the given problem revealed principal divergences among the linguists both in the determination of the number of levels and in their interpretation.

Some authors (they are minority) are inclined to ignore wholly the morphological level in the interpretation of the voice. The most typical here is V.S. Khrakovsky’s view (**Храковский, 1974: 25**) who writes: “The traditional definition of the passive voice contains a morphological feature which is absent in our definition”.

Most of the authors don’t reject the traditional definition of the voice as a grammatical category of the verb expressed by the morphological means (**Бондарко, 1978; Винокурова, 1973; Бархударов, Штелинг, 1973; Басова, 1971**). The repudiation of this definition would deprive us of the possibility to determine objectively the presence/absence of these or those voice oppositions in concrete languages and would contradict the fundamental conceptions on which the description of the paradigmatic systems of the word and of the verb, in particular, is based.

The analysis of the views of the linguists on the problem of diatheses and voice shows that if in the interpretation of the morphological and syntactic levels (“parts/members of the sentence”) there are no considerable discrepancies (with the exception of the ignorance of the morphological level by some linguists) there are noteworthy divergencies and ambiguities in the interpretation of the semantic level. Common for the most part of interpretations is an explicit or implicit introduction of the conceptual (deep-syn-

¹ *Emma Kilanava* – PhD in Philology, Professor, Sokhumi State University.

tactic) model characterized by the presence of certain components defined as “participants” or “semantic actants”. The distinction is in the plane of recognition/non-recognition of the category which would be intermediate between the conceptual model and the surface-syntactic level of the sentence. As such a category in the conceptions of some authors (**Богданов, 1978; Яхонтов, 1978**) there figure the subject and the object. In other words, there are two different voice schemes – three-levelled or four-levelled (participants or semantic actants – subject / object – parts (members) of the sentence – morphological shaping of the verb).

We shall consider shortly the first – “deep-syntactic” level. The method of analysis of linguistic situations by means of conceptual-situational modelling has been used widely in the linguistic researches lately. In particular, for some semantic categories of sentences it is possible to build a situational model correlating in a certain way with the structure and composition of the sentence.

If the conceptual-situational model is of linguistic or extralinguistic nature is not an easy problem to solve. On the one hand, the participants of the situation and the distribution of roles among them are to a certain extent a universal parameter of real extralinguistic phenomena. However, it is observed that the structure of the situation itself and its relevant roles depend to some degree on a particular language and apparently it is not accidental that there doesn’t exist a universal list of situations and roles (participants) which would be generally accepted by different linguists and for all the languages of the world (**Чейф, 1975: 123, 167-190; Чахоян, 1979; Богданов, 1978; Храковский, 1970; Кукатова, 2016; Разумова, 2012; Filmore, 1976; კლავაზა, 2013-2014: 45-53**).

According to U. L. Chafe (**Чейф, 1975: 167-190**) there are distinguished seven components of the situation: patient, agent, experiencer, beneficiant, instrument, object (complement) and locative. In particular, U. L. Chafe writes: “The categories of the patient and the agent are of fundamental character... In each sentence there is a noun-patient or a noun-agent or both of them if only the verb does not belong to a particular ambient category. The six from these participants – all, except the instrument – are determined by the verb. The verb of state or process requires a noun-patient, the verb of action requires a noun-agent. An experiential verb demands an experiencer, a benefactive verb needs a beneficiant, an objective verb requires an object, a locative verb necessitates a noun of location. It should be noted that in the given statement U. L. Chafe mixes the conceptual-situational/semantic level with the morphological level as only in the latter the categories of parts of speech (i.e. the noun and the verb) are singled out.

L. P. Chakhoyan (**Чахоян, 1979: 15**) distinguishes the following func-

tional-semantic subclasses: patient, agent, locative, experiencer, instrument, beneficiary, descriptive.

V. V. Bogdanov (**Богданов, 1978: 38**) considers the following semantic roles obligatory: agent, patient, addressee, beneficiary, complement, instrument, locative. However, he does not give any definitions of these roles and we can only guess their meanings from the examples.

S. E. Yakhontov discerns the objects and the results of the action (**Яхонтов, 1975: 17**) as in the examples I dig earth and I dig a hole. He writes: "The actants corresponding to the objects in the sentences I dig earth and I dig a hole have nothing in common: a hole is not the object, it is the result of the action. For the grammar of particular languages this distinction is quite inessential and both earth and a hole are usually considered objects on the basis of the similarity of the grammatical forms and not of the meaning".

Modelling of the situation of coercion and the introduction of the list of participants considerably facilitated clarification of the problem of voice and made it possible to give an adequate description of the voice correlations for various languages.

However, the problem of existence and the place of the second – subject-object level which might be intermediate between the communicative level of the participants and the syntactic level of parts of the sentence is unsettled.

An intent analysis of the interpretations of the concepts "subject" and "object" in the works on the problem of diatheses and voice shows that there are three approaches to this problem.

In the first of them the concepts "subject" and "object" are explicitly or implicitly identified with the communicative roles "agent" and "patient". In other words, the subject-object plane is identified with the semantic one.

We shall cite some examples of this interpretation from the works on the problem of voice.

In the initial thesis of A. A. Kholodovich (**Холодович, 1970: 2**) we read: "The concept of diathesis is based on the correlation of the subject-object plane of the sentence called semantic with the subject-object level named syntactic". Thus, in this initial conception the level of participants is not mentioned at all and it appears only implicitly through the notion of semantic plane.

The given point of view is well illustrated in S. E. Yakhontov's work (**Яхонтов, 1974: 46**): "The relations between the subject and the object are always the same: the subject performs an action and the object undergoes it".

Identification of "the subject-object plane" with the components of the situation is also observed with V. S. Khrakovsky (**Храковский, 1970: 30**).

The second interpretation of the terms "subject" and "object" is their

identification with the surface-syntactic notions of “subject” and “object”. Thus, criticising the thesis of semanticity of the subject-object level V. V. Bogdanov speaks about “the semantic ambiguity of the subject” and illustrates his proposition by the following examples (**Богданов, 1978: 37**): 1) Ivan threw a stone; 2) Ivan received a present (or Ivan lost the money); 3) Ivan loves Maria; 4) The knife cuts bread; 5) The wood dried in the yard; 6) Moscow has been famous for its hospitality since olden times. V.V. Bogdanov writes that “to the subjects Ivan, the knife, the wood and Moscow correspond the following semantic roles: 1) agent, 2) beneficiant, 3) experiencer, 4) instrument, 5) patient; 6) locative. Thus, the subject summarizes a great number of various semantic roles and, therefore, it is not a unit of the semantic level. Of course the same is true about the object or the objects, no matter how many they may be”.

But in all the examples given by V. V. Bogdanov “the subject” is a member of the sentence which naturally represents different communicative roles on the syntactic level and V. V. Bogdanov himself calls the latter “a genuine semantic level”.

Thus, the majority of linguists manifestly or non-manifestly accept the conception (conceptual-semantic:: lexical:: morphological levels) in which the concepts “subject” and “object” are interpreted as belonging either to the conceptual-semantic level (participants) or to the syntactical level (members of the sentence).

However, in some works (**Падучева, 1974; Успенский, 1975**) we observe the attempts to substantiate the recognition of the subject-object level as an independent one occupying an intermediate position between the semantic and syntactic levels. The arguments used in these cases can hardly be considered consistent and convincing. We don't find any distinct definitions of the concepts “subject” and “object” which would differentiate them from the concept of participants (agent – patient), on the one hand, and, on the other hand, from the members of the sentence (subject-object).

V. V. Bogdanov gives a sheer pragmatic and not quite convincing argumentation to substantiate self-dependency of the subject-object level: “...as the concepts of subject and object are very widely used in linguistics and as just on the basis of these concepts the present theory of diatheses and voices has been worked out, it is perhaps inexpedient to repudiate the subject-object level” (**Богданов, 1978**).

However, in V. V. Bogdanov's article as well as in the works of other authors, we can't find a clear-cut definition of the subject-object level as different from the levels of participants and members of the sentence. Typical are such wordings as “the subject is somewhere between the agent and the subject (member of the sentence) not being identical with any of them”, “the

object level turns out to be intermediate as it is a means of adjustment of the propositional (i.e. semantic) units to sentential (syntactic) ones and, consequently, it is not semantic but semantic-syntactic.

Summing up the views of some linguists V.V. Bogdanov writes: "Non-identity of the subject with the agent is manifested in the fact that the position of the subject may be occupied not only by the agent but by any other semantic role. Non-identity of the subject with the subject (as a member of the sentence) is illustrated by the fact that in the voice, e.g. active-passive transformations, the subject relations remain unchanged, whereas subject-object (as members of the sentence) relations are changed. Hence, the intermediate character of the subject in relation to the agent is quite obvious, but not always; in most cases the subject coincides with the subject (a member of the sentence) but there are exceptions (**Богданов, 1978**).

The cited deductions are open to criticism, first of all, because of the lack of any clear-cut definitions of the concepts "subject" and "object". If we speak about the position of the "subject" it is obvious that the term "subject" signifies only a surface-syntactic category, i.e. the subject (as a member of the sentence) which may be characterized by a definite position in relation to the other members of the sentence (e.g. the predicate). The role of the subject in the sentence may really be performed by any participant. As for the active-passive interchange the semantic roles remain unchanged, in particular, the roles of the agent and the patient. The notion "subject-object relations" does not have any self-dependent definition. Because of the absence of any adequate definition of the concept "subject" the assertions that the subject is more often the agent and in most cases coincides with the subject (a member of the sentence) are groundless.

Consequently, having declined the so-called intermediate subject-object level three levels most relevant for the category of diatheses and voices can be distinguished: deep-syntactic (semantic), surface-syntactic (syntactic) and morphological.

To describe the semantic level we consider the general term "components of the situation" most felicitous as it extends not only to the participants of actions (relations, perceptions) but also to actions (relations, perceptions) themselves and also to their attributes (Храковский, 1970, 30) and, we shall add, to the conditions of the action realization. Actions, relations and perceptions which can be signified by the general term "predicate" (in the logico-conceptual and not in the syntactic sense) are the most essential components of the situation predetermining the choice of the actants as well as the variants of diatheses (**Бондарко, 1978; Успенский, 1971**).

In our researches the following components of the situation of coercion are distinguished which, as the investigated material shows, are rele-

vant for the analysis of the passive voice in English:

1. Predicate – the central component (actions, relations, perceptions),
2. Relevant participants (agent, experiencer, patient, addressee, resultative, instrumental),
3. The attributes of the participants and the predicate),
4. Circumstances (conditions in which the predicate is realized)
(**Килანავა, 2012**: 9-38; **კილანავა, 2016**: 172-181; **კილანავა, 2013**: 56-67).

The actants, attributes and circumstances mentioned above, as we have already noted, are closely connected with the semantics of the verbs denoting the central components of the situation of coercion – predicates (actions, psychophysiological activity and relations), and are determined by the latter.

BIBLIOGRAPHY:

- *პილანავა, 2013* – **კილანავა ემა**. აგენსი და ექსპერიენცერი როგორც პირველადი სემანტიკური აქტანტები, – „ფილოლოგიური პარალელები“. სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ქართველური ენთამეცნიერების ინსტიტუტის, აფხაზური ენისა და კულტურის ინსტიტუტის სამეცნიერო შრომების კრებული. №6. თბ., 2013;
- *პილანავა, 2013-2014* – **კილანავა ემა**. სემანტიკური აქტანტები და ატრიბუტები როგორც ზემოქმედების სიტუაციის კომპონენტები, – *სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომები*. ჰუმანიტარულ და სოციალურ-პოლიტიკურ მეცნიერებათა სერია. ტ. 11. თბ., 2013-2014;
- *პილანავა, 2016* – **კილანავა ემა**. პასიური დიათეზები თანამედროვე ინგლისურ ლიტერატურულ დიალოგში, – „ფილოლოგიური პარალელები“. სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ქართველური ენთამეცნიერების ინსტიტუტის, აფხაზური ენისა და კულტურის ინსტიტუტის სამეცნიერო შრომების კრებული. №8. თბ., 2016;
- *FILLMORE, 1968* – **Fillmore Charles J.** A Case for Case, – *Universals in Linguistic Theory*. E. Bach and R. T. Harms (eds). London, 1968.
- *KILANAVA, 2007* – **Kilanava Emma**. The Passive Diatheses in Modern English Language, – ჟურნ.: კულტურათაშორისი კომუნიკაციები. №8. თბ., 2007;
- *БАРХУДАРОВ, ШТЕЛИНГ, 1973* – **Бархударов Леонид Степанович, Штелинг Донат Альбертович**. Грамматика английского языка. Москва, 1973;
- *БАСОВА, 1970* – **Басова Р. В.** Грамматические основы залога в английском языке, – *Проблемы английской филологии*. Вып. 2. Иркутск. 1970;
- *БОГДАНОВ, 1979* – **Богданов В. В.** Залог и семантика предложения, – *Проблемы теории грамматического залога*. Под редакцией В. С. Храковского. Ленинград, 1978;
- *БОНДАРКО, 1978* – **Бондарко А. В.** Теория значения и практика категории залога, – *Проблемы теории грамматического залога*. Под редакцией В. С.

- Храковского. Ленинград, 1978;
- **ВИНОКУРОВА, 1973 – Винокурова А. А.** Пассивные конструкции в современном английском языке, – *Вопросы грамматики германских языков*. Киров, 1973;
 - **КИЛАНАВА, 2012 – Киланав Эмма.** Семантика предикатов пассивных диатез в современном английском литературном диалоге. Тб, 2012;
 - **КУКАТОВА, 2016 – Кукатова Ольга.** Семантические роли и их интерпретация в рамках теории предикатно-аргументной структуры высказывания, – *Узбекистанда хорижий тиллар*. Илмий-методик электрон журнал. №4 (12), 2016;
 - **ПАДУЧЕВА, 1974 – Падучева Елена Викторовна.** О семантике синтаксиса. *Материалы к трансформационной грамматике русского языка*. Москва, 1974;
 - **РАЗУМОВА, 2012 – Разумова Марина Владимировна.** Сравнительный анализ теории семантической структуры простого предложения в современном английском языке, – *Известия Пензенского государственного педагогического университета им. В. Г. Белинского*. Гуманитарные науки. №27, 2012;
 - **УСПЕНСКИЙ, 1975 – Успенский Владимир Андреевич.** Замечания на полях, – *Диатезы и залоги*. Тезисы конференции «Структурно-типологические методы в синтаксисе разносистемных языков». Ленинград, 1975;
 - **ХОЛОДОВИЧ, 1970 – Холодович Александр Алексеевич.** Залог, – *Категория залога*. Материалы конференции. Ленинград, 1970;
 - **ХРАКОВСКИЙ, 1970 – Храковский Виктор Самуилович.** Конструкции пассивного залога, – *Категория залога*. Материалы конференции. Ленинград, 1970;
 - **ХРАКОВСКИЙ, 1974 – Храковский Виктор Самуилович.** Пассивные конструкции, – *Типология пассивных конструкций*. Диатезы и залоги. Ленинград, 1974;
 - **ЧАХОЯН, 1979 – Чахоян Людмила Павловна.** Синтаксис диалогической речи современного английского языка. Москва, 1979;
 - **ЧЕЙФ, 1975 – Чейф Уоллес Л.** Значение и структура языка. *Перевод с английского Г. С. Шура. Послесловие С. Д. Кацнельсон*. Москва, 1975;
 - **ЯХОНТОВ, 1975 – Яхонтов Сергей Евгеньевич.** Исходные понятия теории залога, – *Диатезы и залоги*. Тезисы конференции «Структурно-типологические методы в синтаксисе разносистемных языков». Москва, 1975.
 - **ЯХОНТОВ, 1978 – Яхонтов Сергей Евгеньевич.** Классы глаголов и падежное оформление актантов, – *Проблемы теории грамматического залога*. Под редакцией В. С. Храковского. Ленинград, 1978.

ემა კილანავა¹

დიათეზების თეორიის ზოგიერთი პრობლემების შესახებ

გვარის კატეგორიის გააზრებაში, ჩვენი თვალთახედვით, უდიდეს ინტერესს იწვევს დიათეზების თეორია. ამ თეორიაში მთავარია სამი დონის შეპირისპირება – სიღრმისეულ-სინტაქსურის („სემანტიკურის“), ზედაპირულ-სინტაქსურის („სინტაქსურის“) და მორფოლოგიურის. სტატია ეძღვნება დისკუსიას, რომელიც გაიშალა მოცემული საკითხის ირგვლივ. მასში განხილულია პრინციპული შეუთანხმებლობები ლინგვისტთა შორის როგორც დონეების რაოდენობის გარკვევაში, ასევე მათ ინტერპრეტაციაში.

¹ *ემა კილანავა* – ფილოლოგიის დოქტორი, პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

ლიტერატურათმცოდნეობა

ნონა ამბოკაძე¹

1930-იანი წლების „დიდი წმენდა“/„დიდი ტერორი“
როგორც კოლექტიური მახსიარების ინსპირაცია
და მისი ლიტერატურული რეფლექსია

მსოფლიოს მრავალი ქვეყანა და საზოგადოება უკვე ათწლეულებია, რაც „კოლექტიური მახსიარების“ კვლევის ინტენსიურმა პროცესმა მოიცვა. დღესდღეობით „კოლექტიური მახსიარების“ ცნება, სხვა მეცნიერებებთან ერთად, ლიტერატურის თეორიაშიც გავრცელდა და არაერთ სამეცნიერო კვლევას დაედო საფუძვლად. პირველად ტერმინი „კოლექტიური მახსიარება“ ფრანგმა ფილოსოფოსმა, მორის ჰოლბუოქსმა გამოიყენა, რომელმაც მახსიარება არა ინდივიდს, არამედ ადამიანთა ერთობას მიაკუთვნა და აღნიშნა, რომ მახსიარება დამოკიდებულია, ერთი მხრივ, საზოგადოებაზე, რომელშიც ინდივიდი ცხოვრობს, ხოლო მეორე მხრივ, ამ ინდივიდის სტატუსზე საზოგადოებაში. ჰალბუაქსის თანახმად, ინდივიდუალური მახსიარება არსებობს იმდენად, რამდენადაც ინდივიდი არის სოციალური ჯგუფების ურთიერთქმედების ობიექტი. იმისთვის, რომ დაიმახსოვროს, ინდივიდი ჩართული უნდა იყოს კოლექტიური აზროვნების ნაკადში. აქედან გამომდინარე, ჰალბუაქსი ასკვნის, რომ არ არსებობს წმინდა ინდივიდუალური მახსიარება, ანუ ისეთი, რომელიც მხოლოდ ინდივიდს ეკუთვნის და რომლის წყაროს მხოლოდ თავად ინდივიდი წარმოადგენს. კოლექტიური მახსიარება ყოველთვის სოციალურადაა განსაზღვრული: სწორედ სოციალური ჯგუფი განსაზღვრავს, თუ რა არის დასამახსოვრებელი და როგორ უნდა მოხდეს მისი დამახსოვრება. ამგვარად, ჰოლბუოქსის თანახმად, კოლექტიური მახსიარება – საერთო მახსიარებაა, რომელიც კონსტრუირდება ჯგუფის მიერ და გადაეცემა თაობებს (Halbwachs, 1992).

იელის უნივერსიტეტის პროფესორმა, ჯეფრი ალექსანდერმა ერთმანეთს დაუკავშირა კოლექტიური და კულტურული ტრავმის ცნებები. ალექსანდერი კოლექტიურ ტრავმას კულტურულ ტრავმად მიიჩნევს და გვთავაზობს მის შემდეგ დეფინიციას: „კულტურული

¹ ნონა ამბოკაძე – დოქტორანტი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

ტრავმა ჩნდება მაშინ, როცა ჯგუფის წევრები თვლიან, რომ მათ განიცადეს საშინელი მოვლენის ზეგავლენა, რაც სამუდამოდ აღიბეჭდა მათ მეხსიერებაში და საფუძვლიანად შეცვალა მათი სამომავლო იდენტობა. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, კულტურულ ტრავმად მიიჩნევა სოციალური გარემოს უეცარი და მკვეთრი ცვლილება, რომლისთვისაც ადამიანები მზად არ არიან“ (Alexander, 2004: 5). ალექსანდერის აზრით, ინდივიდუალური ტრავმა პიროვნების ფსიქიკას ატყდება თავს ისე უეცრად და ძლიერად, რომ იგი ვერ ასწრებს სათანადოდ რეაგირებას; კოლექტიური ტრავმა კი, სოციალური ცხოვრების ფუნდამენტურ პრინციპებს ცვლის, რაც არღვევს ადამიანთა შორის არსებულ კავშირებს და ასუსტებს სოციალურ ერთობას. მკვლევრის აზრით, ტრავმის ჩამოყალიბება იწყება ტრავმაგანცდილი ჯგუფის (ე.წ. carrier groups) მიერ მოვლენის რეპრეზენტაციით და პრეტენზიებით უსამართლობაზე, ღირებულებების გაუფასურებაზე და სხვა მისთვის მტკივნეულ საკითხებზე (Alexander, 2004: 11-12).

ქართული საზოგადოებისათვის 1960-იანი წლების დასაწყისიდან კოლექტიური მეხსიერების ფორმირება ძალზე მნიშვნელოვანი იყო, რადგან სწორედ მაშინ დაიწყო მოვლენათა ახლებურ პრიზმაში დანახვა და აღქმა, რაც უკავშირდებოდა „დათბობის“ პერიოდში კულტურის პოლიტიკის შეცვლას და ეროვნული თვითგამორკვევის იდეის, როგორც მისი თანამდევი პროცესის რეინკარნაციას. მართალია, სრულიად თავისუფლად აზრის გამოხატვა არც ახლა შეიძლებოდა, მაგრამ წინა ათწლეულებისგან განსხვავებით, მწერლებს შეეძლოთ შეხებოდნენ ე.წ. ტაბუირებულ თემებს, რომელთა განხილვა წინა ათწლეულებში აკრძალული იყო საბჭოთა იდეოლოგიური ცენზურის მიერ. ერთ-ერთ ასეთ თემას წარმოადგენდა 1930-იანი წლების დიდი რეპრესიები/დიდი ტერორი, რომელსაც დასავლელი მეცნიერები მოიხსენიებენ როგორც The Great Purge/The Great Terror.

როგორც ცნობილია, 1930-იან წლებში საბჭოთა კავშირში დაიწყო რეპრესიების ყველაზე მასშტაბური ტალღა, რომელმაც 1936-1938 წლებში პიკს მიაღწია. ცხადია, „რეპრესია“, „ტერორი“, „ერის მოღალატე“, „მტრის შვილი“ და სხვ. ადრეული საბჭოთა პერიოდის საშინაო პოლიტიკის ჩვეულებრივი სამუშაო ტერმინები იყო, თუმცა, გასული საუკუნის 30-იან წლებში მათ სხვა დატვირთვა და მასშტაბურობა შეიძინეს. საქართველოში, ისევე როგორც საბჭოთა კავშირის სხვა რესპუბლიკებში, რეპრესიებს ახორცილებდა „ჩეკა“ და მისი მემკვიდრე უწყებები; გამოძიების გარეშე ხვრეტდნენ ან შორეული ციმბირის ყინულეთში „ტროიკის“¹ განაჩენით ასამარებდნენ

¹ „ტროიკა“ წარმოადგენდა არასასამართლო ორგანოს და შედგებოდა 3 ადამიანისგან: შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარიატის ხელმძღვანელისგან, პარტიული მდივნისა და პროკურორისგან. მას შეეძლო ნებისმი-

უდანაშაულო ადამიანებს. განსაკუთრებით ემტერებოდნენ სალად მოაზროვნე ინტელიგენციას, რომელიც აპროტესტებდა სსრკ-ში მცხოვრები ადამიანების უსამართლო, უუფლებო მდგომარეობას. აღნიშნულ წლებში არაერთმა კულტურისა თუ მეცნიერების გამოჩენილმა მოღვაწემ სავალალოდ დაასრულა სიცოცხლე: ზოგი დახვრიტეს, ზოგი გადაასახლეს, ზოგი „ფსიქიკურად არაჯანსაღად“ გამოაცხადეს და სავადმყოფოში გამოკეტეს.

ქართულ სინამდვილეში 1930-იანი წლების საბჭოურ რეპრესიებზე, როგორც კოლექტიურ ტრავმაზე, საუბრის დაწყება განაპირობა 1960-იან წლებში სამწერლო ასპარეზზე ახალი თაობის – „სამოციანელების“/„ცისკრელების“ – გამოჩენამ (არჩილ სულაკაური, რევაზ ჭეიშვილი, რევაზ ინანიშვილი, ნოდარ დუმბაძე და სხვ.). მათი გამოსვლა სამწერლო ასპარეზზე სტალინური პერიოდის შემდგომ, ე.წ. „დათბობის“ („оттепель“) პერიოდს დაემთხვა. „სამოციანელების“/„ცისკრელების“ მიერ გამოქვეყნებულ ნაწარმოებებში ღიად დაფიქსირდა ავტორთა პოზიცია; „...მთელი სისავსითა და ტრაგიზმით გაცხადდა საზოგადოებისათვის ერთ დროს ტაბუირებული თემა; წარმოჩინდა პატიოსანი მოქალაქეების, ჭეშმარიტი მამულიშვილების ხვედრი, რომლებიც ტოტალიტარული სახელმწიფოს პოლიტიკური კურსისა თუ უბრალოდ, გაუტანელი, შურიანი, მახეზლარა ადამიანების მსხვერპლი შეიქმნენ“ (გაფრინდაშვილი., 2010: 98).

არჩილ სულაკაურის მამა თავად შეენირა 1930-იანი წლების რეპრესიებს. პირველად მწერალი ამ პრობლემას შეეხო მცირე ფორმატის მოთხრობაში „აბელის დაბრუნება“ (1961), რომლის გმირი, უსამართლობისა და ძალმომრეობის მსხვერპლი, თვრამეტწლიანი გადასახლების შემდეგ ბრუნდება თბილისში. არჩილ სულაკაური ყოფილი პატიმრის საოცრად დამაჯერებელ ფსიქოლოგიურ პორტრეტს გვიხატავს: „გამოიარა ტაიგა, დათოვლილი ტრამალები, სოფლები, ქალაქები აბელს ერთხელაც არ გამოუხედავს მატარებლიდან.... თვითონვე გაუკვირდა, რომ გარეთ გახედვის სურვილიც არ გაუჩნდა, არ იცოდა რატომ დაემართა ასე...“ (სულაკაური, 1975: 176). სატუსალოში ყოფნისას აბელი დაარწმუნეს, რომ დამნაშავე იყო და ისიც იძულებული გახდა, დასთანხმებოდა მოძალადეებს. უკვე თავისუფლებაზე მყოფ აბელს დროდადრო მაინც ეცხადება ვიღაც კაცი, რომელიც წლების წინ ჩასჩინებდა: „გამყიდველი ხარ აბელ, მოლალატე ხარ აბელ, ორპირი ხარ აბელ, შენ კაცი აღარა ხარ, შენ არაფერი აღარა ხარ აბელ, არც მანამდე იყავი კაცი აბელ, ამისთვის ისჯები აბელ!..“ (სულაკაური, 1975: 179). მხოლოდ თვრამეტი წლის შემდეგ გამოუცხადეს, რომ მისი დაპატიმრება შეცდომა იყო და გამოუშვეს. ეს ინფორმაცია სიკვდილზე უა-

ერი განაჩენის, მათ შორის, დახვრეტის, გამოტანა. „ტროიკის“ განაჩენი გასაჩივრებას არ ექვემდებარებოდა.

რესი აღმოჩნდა; ისედაც მარტოსული ადამიანი უფრო მეტად ჩაიკეტა საკუთარ თავში და დადუმდა.

საბჭოთა სისტემამ აბელში ყოველგვარი წინააღმდეგობის უნარი ჩაკლა. მწერალი მცირე დეტალების, ნიუანსების მინიშნებით უფრო მეტს ამბობს (თუ რა გასაჭირი გამოიარა აბელმა პატიმრად ყოფნისას), ვიდრე პირდაპირი აღწერით. ხმა, რომელიც ნაპატიმრალს არ შორდება და მუდმივად თან დაჰყვება, ტოტალიტარული რეჟიმის გამოძახილია, რომელმაც აბელისნაირი ადამიანები დააყრუა, დაამუნჯა და ნახევარკაცად აქცია. მთავარი გმირის სახელიც – აბელი – სიმბოლურია, რადგან მიგვანიშნებს ბიბლიურ არქეტიპზე, რომელიც საკუთარმა ძმამ გაიმეტა მოსაკლავად. მსგავსად ბიბლიური აბელისა, ნაწარმოების გმირიც მოკლულ იქნა თანამოძმეების მიერ (ამ კონკრეტულ შემთხვევაში, სულიერად), რომელთა უკან ჯალათური რეჟიმი იდგა. ვინ იცის, რამდენი „აბელი“ იქნა ფიზიკურად განადგურებული, მაგრამ მოთხრობის გმირი მწერალმა მოსაკლავად ვერ გაიმეტა და სამშობლოში დააბრუნა.

თბილისში დაბრუნებულ აბელს საკუთარ სახლში უცნობი ადამიანები დახვდებიან. აბელი მოთმინებით ელის ოჯახის უფროსის დაბრუნებას და მისი დანახვისთანავე მიხვდება, რომ ადრეც შეხვედრია. აბელი გაიხსენებს, რომ დაპატიმრებამდე მასთან, გიორგისთან, მიიყვანეს საკანში. იგი კარგად იცნობდა აბელს, მაგრამ უარყო მასთან მეგობრობა. აბელს მაშინ ეგონა, რომ გიორგი სიმართლეს იტყოდა მისი უდანაშაულობის შესახებ, მაგრამ ასე არ მოხდა. ხანგრძლივი პატიმრობის პერიოდში მუდმივად აინტერესებდა აბელს, რატომ დამალა გიორგიმ სიმართლე და რა უნდოდათ მისგან...: „თვრამეტი წელი ამ დღეს ელოდა აბელი და აჰა, დადგა ეს დღეც, სიმართლე გაიგო და ეს იყო ყველაფერი. ამისთვის უძლებდა დარბევას, დამცირებას, გაპარტახებას. ახლა თუ მოვიდოდა სიკვდილი, სიცილით შეეგებებოდა, ხოლო მაშინ არ უნდოდა სიკვდილი. ბევრჯერ უნატრია, მაგრამ არ უნდოდა სიკვდილი“ (სულაკაური, 1975: 188).

აბელი მეზობლებისგან გაიგებს თავისი ოჯახის ადგილ-სამყოფელს და იქ მისულს საშინელი რეალობა დახვდება: ცოცხალი აღარც ცოლია და აღარც შვილი. თუმცა, რძლისა და შვილიშვილის არსებობა აბელის ცხოვრებას აზრს უბრუნებს; მან იცის, რომ მათი გულისთვისაც უნდა გააგრძელოს ცხოვრება. მოთხრობის დასასრულს მწერალი აბელს სასამართლოს დარბაზში, მალალ ადგილზე მჯდომარე, გამართლებულ ადამიანად წარმოგვიდგენს, რომელსაც მტანჯველი ხმისა აღარ ეშინია და „...ისინი – უსახონი და უპირონი – შეშინებულნი აცეცებდნენ წყლისფერ და უაზრო თვალებს. ისინი აბელისაგან შეწყალებას ელოდნენ“ (სულაკაური, 1975: 194). ამ პატარა მოთხრობაში არჩილ სულაკაურმა ფსიქოლოგიური დამაჯერებლობით

დაგვანახვა, თუ როგორ აკარგვინებდა ტოტალიტალური რეჟიმის მსახვრალი ხელი რიგით ადამიანებს აზროვნებას; როგორ აჯერებდა უდანაშაულო მოქალაქეებს, რომ „დამსახურებულად“ მიიღეს სასჯელი; როგორ ხდიდა პატიმრებს იძულებულს (ყოველდღიური მტანჯველი ჩაძახილებით), სიცოცხლის სანაცვლოდ მიეღოთ სისტემის მიერ შემოთავაზებული უმსგავსო წინადადებები, და ბოლოს, როგორ უბოდიშოდ შეეძლო ამავე ხელისუფლებას წლების შემდეგ „სისტემურ გადაცდენად“ ან „ცალკეული თანამდებობის პირთა“ შეცდომად მოენათლა ათასეულობით ადამიანის ცხოვრებისეული ტრაგედია.

პროფესორი კახაბერ ლორია რეზო ჭეიშვილის შემოქმედების ანალიზისას აღნიშნავს: „XX საუკუნის სამოციანი წლების დასაწყისი. ქართულ სინამდვილეში ჩავლილია ღია რეპრესიებისა და აშკარა, უაპელაციო ტერორის წლები... მაგრამ, ამავე დროს, ეროვნულ მწერლობაში მოინახა ისეთი ძალები, რომლებიც შეიძლება არ გამოსულან ოფიციალური კონიუქტურისადმი აშკარა ლიტერატურული კონფრონტაციით, მაგრამ შემდგომში უხმაუროდ, აჟიოტაჟისა და პომპეზურობის გარეშე, მონამეობრივი გვირგვინის დადგმის გარეშეც, შეეცდებიან, ასახონ ჩურჩულით, ყოველგვარი დეკლარირების გარეშე იქადაგონ ჰუმანიზმი და ჭეშმარიტი ადამიანთმოყვარეობა.... ყოველივე ეს მახლობელია და საცნაური რეზო ჭეიშვილისთვისაც“ (ლორია, 2005: 32).

სწორედ სტალინური რეპრესიების პრობლემას შეეხო რეზო ჭეიშვილი მოთხრობაში „**ბიჭიკოს ავადმყოფობის ისტორია**“ (1963) და ცხადად წარმოაჩინა სახელმწიფოს მიერ პიროვნების გაუფასურების, გათელვის ტრაგიზმი. ნიშანდობლივია, რომ მოთხრობაში პირდაპირ არ ჩანს რეპრესიების ამსახველი სურათები: გადასახლება, დაპატიმრება, წამება და სხვ., მაგრამ მწერალი ოსტატურად ირჩევს რაკურსს, რათა „კადრს მიღმა“ დაგვანახოს რიგითი ახალგაზრდა კაცის ისტორია, რომელიც ჩეკისტთან დაპირისპირებას შეეწირა. ეს ყველაფერი ზედმეტი პათეტიკისა და ყალბი ემოციების გარეშეა ასახული.

მოთხრობის დასაწყისში მწერალი მკითხველს მიმართავს: „ეს ამბავი რომ მომხდარა, ბიჭიკო 37 წლის უცოლშვილო კაცი ყოფილა. 37 წლის ინჟინერი თავდაპირველად მარტოდმარტო ცხოვრობდა ქვით მოპერანგებულ, დაბალ, წინა საუკუნეში აგებულ სახლში. ეს სახლი კოხტად გაკონდრებულ ეზოში იდგა და უცხო მგზავრისა და სხვა უბნელის ყურადღებას იპყრობდა. აქ ვინ ცხოვრობსო, კითხულობდნენ. იქ ცხოვრობდა ჩვენებური კაცი, 37 წლის ბიჭიკო წერეთელი“ (ჭეიშვილი, 1988). შემთხვევითი არ არის, რომ ერთ აბზაცში ავტორი ერთსა და იმავე ციფრს – 37-ს სამჯერ იმეორებს; ცხადია, ეს ციფრი სიმბოლურად მიგვანიშნებს ავადსახსენებელ დროზე, მაგრამ ქრონოსის პირდაპირი დაზუსტება (მაგ., ეს ამბავი 1937 წელს მოხდა) ავტორს

შეგნებულად არ სურს.

ბიჭიკოს ტრაგიკული ისტორიის სათავეების ძიებას მის ბავშვობისდროინდელ ამხანაგთან, ჩეკისტ ტუკვაძემდე მივყავართ. ტუკვაძის სახით მწერალმა წარმოაჩინა ზოგადად, საბჭოთა ჩეკისტების ამორალური სახე, მათი ჯალათური ბუნება, ძალმომრეობა და არაკაცობა. ასეთი ადამიანები სიტუაციას მარტივად ერგებიან და ამაცობენ კიდეც, თავიანთი ნამოქმედართ. ბიჭიკო წერეთლისგან განსხვავებით, რომელიც ვერ შეცვალა მიღწეულმა წარმატებებმა (ისევე ისეთი მხიარული, ლალი და ძმაკაცების მოყვარული დარჩა), ტუკვაძე ჩეკაში მუშაობის დაწყებისთანავე უკარება და საშიში გახდა: ამხანაგებთან აღარ დადიოდა, საზოგადოებაშიც იშვიათად ჩნდებოდა. ტუკვაძე ბავშვობიდან ვერ იტანდა მასზე ძლიერს და მუდამ ბიჭიკოსთან ქიშპობაში იყო. მათი დაპირისპირების ახალ საბაზად სასაღილოს ინციდენტი იქცა, სადაც ძმაკაცებთან მოქეიფე ბიჭიკო, მისდა საუბედუროდ, იქ მყოფ ტუკვაძეს გადააწყდა. ჩეკისტის სადღეგრძელო ყველამ შესვა; ბიჭიკომ კი, არაფრად ჩააგდო და უეცრად კბილებით ასწია პურ-მარილით სავსე მაგიდა (ამით, თითქოს, დაანახა – ვაჟკაცობით მაინც ვერ მაჯობებო). ეს ფაქტი, რა თქმა უნდა, ტუკვაძემ დაიმახსოვრა (დამახსოვრება და სამაგიეროს გადახდა ხომ ჩეკისტების განუყრელი თვისება იყო).

შედეგმაც არ დააცოვნა; ერთ ღამით ბიჭიკო მოულოდნელად გაქრა. მისი გაუჩინარების ამბავი, ცხადია, ყველა მეზობელმა გაიგო, მაგრამ ჩეკისტების შიშით ხმა ვერავინ ამოიღო: „ტუკვაძესი ეშინოდათ კიდეც თურმე, რატომო, იკითხავთ, ამ კითხვაზე პასუხის გაცემა ძნელი არ არის, მაგრამ არც ისე საჭირო და საინტერესოა, როგორც გგონიათ“ (**ჭეიშვილი, 1988: 84**). ათი დღის შემდეგ სახლში დაბრუნებული ახალგაზრდა კაცი კონტრასტულად განსხვავდებოდა უწინდელი დარდიმანდი ბიჭიკოსგან. ავტორი არ აზუსტებს, როგორ დააკავეს ბიჭიკო, რა პირობებში ამყოფეს ამ ათი დღის განმავლობაში, რა ზენოლა მოახდინეს მასზე, მაგრამ ფაქტია, რომ ერთ დროს ვაჟკაცობით გამორჩეული ამაყი ბიჭი, რომლის სახლის კარი დღედაღამ ღია იყო ამხანაგებისთვის, რადიკალურად შეიცვალა. ფსიქოლოგიურად განადგურებულ ახალგაზრდა კაცს ერთი რამ დასჩემდა: შუადღისას, ერთსა და იმავე დროს, გამოვარდებოდა სახლიდან და ყვიროდა: „ტუკვაძე, მოგკლავ, სულ ერთია ვერ გადაამირჩები!“ (**ჭეიშვილი, 1988: 86**).

ვფიქრობთ, ძნელი დასაჯერებელია, რომ ბიჭიკო იმდენად გულუბრყვილო იყოს, რომ ვერ აცნობიერებდეს მის თავს დატეხილი უბედურების ნამდვილ მიზეზს; მაგრამ მწერალი არსად ახსენებს, რომ ბიჭიკო სახელმწიფო სისტემას ემსხვერპლა და მის მიმართ ავლენს აგრესიას; იგი მხოლოდ ამ სისტემის „ჭანჭიკს“ – ტუკვაძეს მიიჩნევს მის თავს დატეხილი უბედურების მიზეზად. ალბათ, მოთხრობის დინამიკას

მართლაც, გააუბრალოებდა და ემოციურად შეანელებდა ავტორის მხრიდან 1930-იანი წლების რეალობის ობიექტურად წარმოჩენა და სისტემის განსჯა; ამიტომაც, რეზო ჭეიშვილი არ ცვლის თხრობის სტილს და ძალდაუტანებლად შემოაქვს საზოგადოებისა და ინდივიდის ურთიერთმიმართების პრობლემა ფსიქიატრიული საავადმყოფოს ექიმების მიერ შედგენილი ბიჭიკოს ავადმყოფობის ისტორიით.

ფსიქიატრიულ საავადმყოფოში ბიჭიკოს პედანტური გულმოდგინებით ჩაუტარებენ გამოკვლევებს; მედიკოსებს არც ბავშვობაში გადატანილი ინფექციური დაავადებები გამორჩებათ: „დედამ ნორმალურად მოილოგინა. მაშები არ უხმარიათ. ძუძუშნოვარ ბავშვს ღვინოს არ ასმევდნენ. ძილში არ ყვიროდა. მალლიდან არ გადმოვარდნილა. გადატანილი აქვს ყბაყურა და ყვიანახველა“ (**ჭეიშვილი, 1988: 90**). თუმცა, ექიმები არ დაინტერესებულან იმით, თუ რატომ ირღვეოდა ბიჭიკოს სულიერი ნონასწორობა ყოველდღე ერთსა და იმავე დროს; ვინ იყო ის ვილაც ტუკვაძე, ვისაც ქვებით დასდევდა ეზოში ავადმყოფი. ფაქტობრივად, რეზო ჭეიშვილი ექიმების მიერ შედგენილი ბიჭიკოს ავადმყოფობის ისტორიით ააშკარავებს ქვეყნის მესვეურთა მხრიდან რიგით მოქალაქეებზე „ოფიციალური ზრუნვის“ ფორმალურობასა და მოჩვენებითობას. აღსანიშნავია, რომ მწერალი არც ბიჭიკოს სანათესავო და სამეგობრო წრეს ინდობს; ირონიულად გვიხატავს მათი მხრიდან გამოჩენილ „მზრუნველობასაც“.

მოთხრობის დასასრულს, ბიჭიკოს დასაფლავების ეპიზოდში, მწერალი, ათეული წლების შემდეგ, უკანასკნელად ახვედრებს ერთმანეთს ჯალათსა და მსხვერპლს: „გასვენებაზე თვითონ ნამდვილი ტუკვაძე გამოცხადდა. იგი ნაცნობმა მოიყვანა. უთხრა, ერთ ჩემს მოყვარეს ახლობელი მოუკვდა... საქმე თუ არაფერი გაქვს, გასვენებაში წავიდეთო“ (**ჭეიშვილი, 1988: 95**). თუმცა, ბოლო ეპიზოდში ტუკვაძე არა მოძალადის, არამედ მსხვერპლის როლში გვევლინება, რადგან საკუთარ თავზე ინვნი რეპრესიები (1930-იანი წლების სინამდვილისთვის მსგავსი ფაქტები ხომ, დამახასიათებელი იყო). ადამიანთა გამაუბედურებელი ჩეკისტის ნაცვლად მკითხველის წინაშე წარსდგება სასჯელმოხდილი, დასნეულებული, დაჩაჩანაკებული მოხუცი: „...ლობესთან ლანდივით გაჩერდა. ცარიელი ძვალი და ტყავი იყო დარჩენილი... კარგა ხანი იყო გადაკარგული და აქაურებმა მისი ასავალ-დასავალიც არ იცოდნენ. ამბობდნენ დაჭერილია, ციმბირში მოკვდაო. ერთმანეთს ეჩურჩულებოდნენ: ტუკვაძე ჩამოსულა, რას დამგვანებიაო“ (**ჭეიშვილი, 1988: 96**).

იმის მიუხედავად, რომ რეზო ჭეიშვილი მოთხრობაში ღიად არ ახასიათებს არც საბჭოთა ეპოქას და არც საბჭოური მმართველობის მეთოდებს, „ბიჭიკოს ავადმყოფობის ისტორია“, ცალსახად, ეპოქის დოკუმენტია, რომელიც ცხადად წარმოაჩენს, რომ 1930-იანი წლების

განუკითხაობისა და ძალმომრეობის დროს ჩეკას რიგებში არაერთი „ტუკვაძე“ იყო, რომელსაც პირადი წყენის საფუძველზე, „საქვეყნო საქმის აღსრულების“ ნილაბქვეშ შეეძლო დაუნდობლად გაენირა სრულიად უდანაშაულო ადამიანები. რაც შეეხება ბიჭიკოს, იგი, უდავოდ, ძალაუფლების ბოროტად გამოყენების მსხვერპლია; ავტორი ისე გადმოგვცემს მის ამბავს, თითქოს უბრალოდ, ერთი საცოდავი, გაუბედურებული ბიჭის ისტორიას მოგვითხრობს, სხვა არაფერი; არადა, სწორედ ამ უბრალოების მიღმა „იმალება“ ტექსტის მთავარი სათქმელი, რომელიც ოსტატურად მონოდებულ კონკრეტულ, პატარა ამბავს ერის ტრავმად, ტრაგედიად წარმოაჩენს. ბიჭიკო წერეთლის სახით რეზო ჭეიშვილმა ძეგლი დაუდგა ყველა იმ უდანაშაულო ადამიანს, რომელიც შეენირა ტოტალური რეჟიმის მიერ ჩატარებულ „**დიდ წმენდას**“/„**დიდ ტერორს**“.

რევაზ ინანიშვილიც „სამოციანელთა“ თაობის წარმომადგენელია, რომელსაც სტალინური რეპრესიები უშუალოდ შეეხო. თერთმეტი წლის იყო, როცა მამა დაუპატიმრეს; ამ ტრაგედიამ ღრმა კვალი დააჩნია მის ცხოვრებას. ნოველა „**პატარა ბიჭი გოლგოთაზე**“ ავტობიოგრაფიულია და იმავდროულად, ისტორიულიც, რადგან მასში მწერალი ჩვენი ქვეყნის ისტორიის ურთულესი პერიოდის რეალურ ამბებს გადმოგვცემს. ნოველაში ერთი რიგითი ქართული ოჯახის მაგალითზე კარგად ჩანს თავისუფლებააყრილი ქვეყნის ხვედრი. მწერლის მამა, კოტე ინანიშვილი, ვაჟკაცობითა და კეთილსინდისიერებით გამორჩეული პიროვნება, ოცდათექვსმეტი წლის ასაკში დააპატიმრეს; მასთან ერთად წაიყვანეს მწერლის ბიძა და პაპა (დედის მამა). როგორც რევაზ ინანიშვილი იგონებს, მამამისს არ სჯეროდა, რომ თავს უბედურება დაატყდა; იცინოდა, ეგონა, რომ რალაც შეცდომას ჰქონდა ადგილი და მალევე გამოუშვებდნენ: „რალაცა გეშლებათო, – თურმე სულ იცინოდა მამა. – ვნახავთო, ვის რა ეშლებაო“ (ინანიშვილი, 2007: 449). თითქმის ერთი წელი გაატარა ოჯახმა გაურკვეველ ყოფაში; ვინმეს რომც სცოდნოდა პატიმრების ადგილ-სამყოფელი, შიშით ვერც გაბედავდა „ხალხის მტრის“ ოჯახის წევრებთან დაკონტაქტებას. ინანიშვილებს საიდუმლოდ გააგებინეს კოტეს ამბავი; მათთან მამის ბავშვობის მეგობარი – ვანო შეიპარა; სათქმელს ძლივს მოაბა თავი; გააფრთხილა, რომ მომდევნო დღეს, გამთენიისას კოტეს სასამართლოში მიიყვანდნენ და პატიმრისთვის, ფსიქოლოგიური თვალსაზრისით, კარგი იქნებოდა მათი ნახვა; დარწმუნდებოდა, რომ ყველანი ცოცხლები იყვნენ.

მწერალი იხსენებს, რომ ოჯახს მთელი ღამე არ ეძინა; დილის ოთხზე ყველანი ფეხზე იდგნენ. სამნი წავიდნენ: დედა, რეზო და რეზოს და. ადგილზე რომ მივიდნენ, უკვე ხუთი საათი იყო; „...დამამახსოვრდა იმ ქუჩის სახელი – ათარბეგოვის ქუჩა. იდგა დიდი, მრისხანე სახლი“

(ინანიშვილი, 2007: 449). ეს მრისხანე სახლი იმ კოლონიზატორი ქვეყნის სიმბოლოს წარმოადგენდა, რომელშიც მოსახლეობის საღად მოაზროვნე ნაწილისთვის გამოჰქონდათ განაჩენი. „მრისხანე სახლთან“ თანდათან იკრიბებოდა ხალხი. მალე ხმაც გავრცელდა, რომ პატიმრები მოყავდათ და შავი კუთხიდან შავი მანქანა გამოჩნდა (შავი ფერიც მეტაფორულად ასახავს ბნელ, სიკვდილის მომასწავებელ დასასრულს).

პატიმართან მიახლოების უფლება არავის ჰქონდა; ნათესავები შორიდან ცდილობდნენ თავიანთი ახლობლების ნახვას. ვერც პატარა რეზომ მოახერხა ტუსაღებში მამის ამოცნობა. ისევ მამამისის მეგობარი დაეხმარა; მისი რჩევით ჩუმად შეიპარა სასამართლოს შენობაში, ბნელ კიბეებზე დადგა და თავისი მხრებგანიერი და ვაჟკაცი მამის ამოცნობას შეეცადა. ადვილი წარმოსადგენია ბავშვის ფსიქოლოგიური მდგომარეობა, როცა ერთ-ერთ დასახიჩრებულ, ორივე ფეხით დაკოჭლებულ, ლანდადქვეულ პატიმარში მამამისი ამოიცნო: „იმ პატიმარმა დაიწყა ჩემკენ ყურება, გამიცინა და ხელიც ასწია ოდნავ ზემოთ, რხევით. მიყურებდა უკან შემობრუნებულიც. მე შევეკრთი, მე ვიცანი, მე რაღაც ცუდი დამემართა. ის ძლივს ადიოდა საფეხურიდან საფეხურზე, ერთხელაც მომხედა სიცილით მალლიდან“ (ინანიშვილი, 2007: 450).

სასიკვდილოდ განწირული მამის გამამხნევებელი ღიმილით მწერალმა მისი პიროვნული ღირსებაც გამოხატა და დიდი ადამიანურ ტრაგედიაც. ავტორი აღწერს, თუ როგორ მოეკვება მუხლი და იქვე ჩაიკეცა; მერე ვიღაც დაადგა თავზე და გაიქცა. დედა და და ეკითხებოდნენ, დაინახა თუ არა მამამისი. პატარა რეზო, სიმწრისა და ელდისაგან გაოგნებული, ვერაფერს პასუხობდა; თავს იკავებდა, რომ არ აღრიალებულიყო. დედა და და ისედაც ხმამაღლა ტიროდნენ; ტიროდა ვანო ძიაც.

მოთხრობა მეტად ემოციურია; მასში ერთი ქართული ოჯახის ტრაგედიის მიღმა აშკარად იკითხება მრავალი ანალოგიური ისტორია; ცხადად ჩანს, რომ ინანიშვილების ოჯახი, სამწუხაროდ, გამონაკლისს არ წარმოადგენდა; რომ რეპრესიების (და მისი თანამდევი ტრაგედიების) მასშტაბი საკმაოდ მოცულობითი იყო. რევაზ ინანიშვილი, ერთგვარი, განზოგადებული სახეა ყველა იმ მშობლებდაკარგული ბავშვისა, რომელმაც პატარა მხრებით ატარა დიდი ტერორის წლების რეპრესიებით გამოწვეული სიმძიმე. ნოველაში საოცარი ოსტატობით არის გადმოცემული ჩვენი ერის ტრავმული მეხსიერების ერთი ეპიზოდი, რომელიც ავტორის რიტორიკული შეკითხვით მთავრდება: რა მოხდა მერე, სასიკვდილოდ განწირული მამა რომ ნახა? „...ბოლოს და ბოლოს – კი, შემეძლო იმისი თქმა მაინც, რომ გამიღიმა. ორჯერ თუ სამჯერ გამიღიმა, უკან შემობრუნებულმაც გამიღიმა, მაგრამ მე იმ ღიმილს ღი-

მილს ვერ ვარქმევდი. ის იყო... ის იყო რალაც უცნაური თქმა: – აი, რად გადავიქეცი მეო. მხედავო? მხედავო? ჩემს ნახევრად, ჩემს მესამედად გადავიქეცი მეო... და წავიდა, ავიდა მალლა და იქ გაქრა, შეერია ცას...” (ინანიშვილი, 2007: 450).

საყურადღებო და გასაზიარებელია ნონა კუპრეიშვილის მოსაზრება რევაზ ინანიშვილის შემოქმედებასთან დაკავშირებით; იგი აღნიშნავს, რომ მწერალს საბჭოთა პერიოდში მოუწია ცხოვრებამ და მოღვაწეობამ, თუმცა იგი არასოდეს ყოფილა ხელისუფლების მწერალი; „...თავისი მუდმივი არაკონტექსტუალობის გამო, ოფიციალური მიერ დეკლარირებული ნორმების მიხედვით, საბჭოთა მწერალი იგი, ბუნებრივია, არასოდეს ყოფილა. ერთი შეხედვით, არც გასული საუკუნის 80-იანი წლებიდან გააქტიურებული, ე.წ. „არაფორმალეებისა და ფორმალეების“ ბრძოლაში ჩართული დისიდენტურად განწყობილი მწერალი ეთქმოდა“ (კუპრეიშვილი, 2012: 29). სწორედ ბოროტებისა და სიკეთის ანტინომიაზეა აგებული რევაზ ინანიშვილის მოთხრობის – „ლარას“ – სიუჟეტური ღერძი, რომელიც ასევე, ოცდაათიანი წლების რეპრესიების პრობლემას ააშკარავებს. ნაწარმოების მთავარი გმირები, მამა- შვილი, ანტინომიას ქმნიან, რომელშიც ერთი (მამა) – ტოტალიტარული სახელმწიფოს სისასტიკეს განასახიერებს, ხოლო მეორე (შვილი) – ბიოლოგიური ნათესაობის მიუხედავად, მამისგან რადიკალურად განსხვავებულ, თავისუფლად მოაზროვნე, კეთილშობილ ადამიანს. ლარა პროფესიით ექიმი და ავადმყოფი მამის გამო (რომელიც მასთან და მის შვილთან, ჟულიენტან ერთად ცხოვრობს) იძულებულია, ხშირად შეიცვალოს საცხოვრებელი ადგილი. მამამისი 1930-იან წლებში ჩეკისტი იყო და, როგორც ჩანს, ერთგულად ემსახურებოდა სახელმწიფო სისტემას; თუმცა (როგორც იმ დროს ხშირად ხდებოდა), დროთა ცვლილებების კვალდაკვალ, მის „კეთილ საქმეებსაც“ მიაგეს მისაგებელი. ავტორი არ აზუსტებს, რამდენი წელი გაატარა პატიმრობაში ლარას მამამ, მაგრამ როდესაც შვილთან მიიყვანეს, „...უკვე თოთხმეტ წელზე მეტი ჰქონდა გატარებული და გაათავისუფლეს, ალბათ უფრო, მისი ავადმყოფობის გამო, მთლად დავრდომილი, დისტროფირებული“ (ინანიშვილი, 2007: 304). მისი ჩეკისტობის, უფრო სწორად, ჯალათობის ამბავი ყველამ იცოდა, რის გამოც მეზობლები აღმაცერად უყურებდნენ ოჯახს.

იმის მიუხედავად, რომ რევაზ ინანიშვილი თავად რეპრესირებული ოჯახიდან იყო, არც უფიქრია „სამაგიეროს“ გადახდა ჯალათის შვილებისთვის და მათი წარმოჩენა უარყოფით კონტექსტში. პირიქით, ლარა და ჟულიენი განათლებულ და კეთილშობილ ადამიანებად არიან მოთხრობაში წარმოდგენილნი. ისინი აცნობიერებენ თავიანთი წინაპრის მიერ ჩადენილ ცოდვებს; ჟულიენი ყოველთვის თავდახრილი დადის, თვალს ვერავის უსწორებს; ლარა კი, ჩაკეტილია, არავისთან ურ-

თიერთობს, მეზობლებთანაც კი. ლარა პატიოსნად ასრულებს შვილის მოვალეობას და დავრდომილ მამას ფეხზე დააყენებს; უმადური მამა კი, შვილისა და შვილიშვილის დასასმენად მიდის და კიდევ აღესრულება ამ გზაზე. მოთხრობის კულმინაციას მამის წერილი წარმოადგენს, რომელსაც ქუჩაში დავარდნილს უპოვნია. წერილში ნაპატიმრალი ჩეკისტი ვილაც ჩინოსანს მიმართავს; აცნობს თავის ვინაობას, აღნიშნავს, რომ იგი ჯეროვნად არ დააფასეს ბოროტმა ადამიანებმა და დააპატიმრეს, თუმცა ყველაფერს გაუძლო და ახლაც პირუთვნელად ასრულებს თავის მოვალეობას. ყოფილი ჩეკისტი (თუმცა, ლარას მამის სახე გვარწმუნებს, რომ ყოფილი ჩეკისტები არ არსებობენ) ამჯერად ქალიშვილსა და შვილიშვილს დაასმენს; წერს, რომ ისინი ყოველ ღამე უსმენენ საეჭვოდ შეძენილი ტრანზისტორის მეშვეობით საზღვარგარეთის ამბებს და მოითხოვს მათ დასჯას: „მათი ქმედება ხალხს რყვნის და ასეთი დანაშაულისთვის ყველამ უნდა ვიბრძოლოთ, დიდმაც და პატარამაც, ისინი იზოლირებული უნდა იყვნენ საზოგადოებისგან, თორემ მერე გვიან იქნება“ (**ინანიშვილი, 2007: 304**). ლარა გაიგებს წერილის შესახებ, მაგრამ მაინც ბოლომდე მოიხდის შვილის ვალს; მამამისს დაკრძალავს და შემდეგ, შვილთან ერთად დატოვებს ბინას, რომელშიც ცხოვრობდნენ.

საყურადღებო დეტალია, რომ რევაზ ინანიშვილს ჩეკისტის სახელი არსად აქვს ნახსენები; მოიხსენიებს, როგორც ლარას მამას. ნონა კუპრეიშვილი აღნიშნავს, რომ აკაკი ბაქრაძემ რევაზ ინანიშვილის შემოქმედებას „სულის პური“ უწოდა და საგანგებოდ აღნიშნა, რომ ბოროტი კაცები მის პროზაში უსახელონი არიან, რაც შემთხვევითობად კი არ განიხილება, არამედ მწერლის კონცეპტუალურ პოზიციად, რადგან „ბოროტი კაცი რეზო ინანიშვილის პიროვნება არ არის, ხოლო ბოროტებას დამოუკიდებელი არსებობა არ გააჩნია“ (**კუპრეიშვილი, 2012: 32**).

დასასრულს, ვიტყვით, რომ რევაზ ინანიშვილმა გაანალიზებულ მოთხრობაში ასახა ბოლშევიკური სისტემის მსახურთა შინაგანი სამყარო, იმ ადამიანთა სულიერი მდგომარეობა, რომლებიც „მაღალი იდეების“ გამო საკუთარ შვილებსაც არ ინდობდნენ. სისტემა ასეთ ინდივიდებს კარგად „შეარჩევდა“, აკეთებინებდა „ქვეყნის საქმეებს“ და მერე მათაც იშორებდა თავიდან. რაც შეეხება ლარას, იგი წარმოდგენილია ძლიერ პიროვნებად, რომელიც ღიად თუ არა, შინაგანად მაინც ემიჯნება მამამისის საქმეებს, მამის მიერ ჩადენილ ცოდვებს და იმარჯვებს ამ დაპირისპირებაში. ლარა ვერ ეგუება არსებულ რეალობას (მკვლელი მამის შვილობას) და ყველანაირად ცდილობს, მენტალურად გაემიჯნოს ბიოლოგიურ მამას, სხვა წესით იცხოვროს; ასევე ზრდის თავის ვაჟიშვილსაც. მწერალი, თითქოს, უთანაგრძნობს კიდევ მკვლელების შთამომავლობას (მათ თავისიც ჰყოფნით) და

საზოგადოების უღირს ნაწილად არ გამოჰყავს ისინი. თვითონაც კარგად ახსოვს, რას ნიშნავდა „მტრის შვილის“ წოდება და ალბათ, ამ განსაცდელისთვის ვერ იმეტებს ვერც ლარას და ვერც მის შვილს; ესეც, უდავოდ, მწერლის გამორჩეულ ჰუმანურობაზე მიგვანიშნებს.

ამგვარად, წინამდებარე სტატიაში გავაანალიზეთ ლიტერატურული ტექსტები, რომელთა ინსპირაციის წყაროს კოლექტიური/კულტურული ტრავმა წარმოადგენს და რომელთა ავტორების ბიოგრაფია, გარკვეულწილად, დაკავშირებულია 1930-იანი წლების ტრაგიკულ ფურცლებთან; ყურადღება გავამახვილეთ ცალკეულ ასპექტებზე, რომლებშიც კარგად იკვეთება ტრავმული მეხსიერების კონცეპტუალური ნიშნები.

ბიბლიოგრაფია:

- *გაფრინდაშვილი... 2010* – გაფრინდაშვილი ნანა, მირესაშვილი მარიამ, ნერეთელი ნინო. სოციალისტური რეალიზმის თეორიული ისტორია (ქართული ლიტერატურის მაგალითზე). ორ ტომად. ტ. 2: სოციალისტური რეალიზმის განვითარების ეტაპები საქართველოში. თბ., 2010;
- *ინანიშვილი, 2007* – ინანიშვილი რეზო. მოთხრობები. თბ., 2007;
- *კუპრეიშვილი, 2012* – კუპრეიშვილი ნონა. სიკეთისა და ბოროტების ანტინომია რევზ ინანიშვილის პროზაში, – კრებ.: რევზ ინანიშვილი – მწერალი და დრო. ეძღვნება რევზ ინანიშვილის გარდაცვალებიდან მე-20 წლისთავს. თბ., 2012;
- *ლორია, 2005* – ლორია კახაბერ. მოწოდებაც და მოვალეობაც: რეზო ჭეიშვილის შემოქმედება. თბ., 2005;
- *სულაკაური, 1975* – სულაკაური არჩილ. მოთხრობები. თბ., 1975;
- *ჭეიშვილი, 1988* – ჭეიშვილი რევზ. პირველი. თბ., 1988;
- *ALEXANDER., 2004* – Alexander Jeffrey C., Eyerman Ron, Giesen Bernard, Smeiser Neil J., Sztompka Piotr. Cultural Trauma and Collective Identity. *First Edition*. California, University of California Press, 2004;
- *HALBWACHS, 1992* – Halbwachs Maurice. On Collective Memory. *Edited, Translated and with an Introduction by Lewis A. Coser*. Chicago and London, University of Chicago Press, 1992.

NONA AMBOKADZE¹

**“THE GREAT PURGE”/“THE GREAT TERROR” OF 1930IES
AS AN INSPIRATION FOR COLLECTIVE MEMORY
AND ITS LITERARY REFLECTION**

Topic of our discussion is life of a person, whose rights are limited under the terms of political regime based on violence. At the preface of this article, depending on the theoretical material, we'll briefly discuss history of origin of collective and individual memory and its characteristics. In the main part we'll discuss the literature texts (“Abel’s Return” by Archil Sulakauri; “History of Bitchiko’s Illness” by Rezo Tcheishvili; “A little boy on Golgotha” and “Lara” by Revaz Inanishvili), source of inspiration of which appears to be collective/cultural trauma and biographies of the authors, somehow, are connected to the tragic events of 1930s: we paid attention on different aspects, reflecting the conceptual signs of traumatic memory well.

¹ *Nona Ambokadze* – Postgraduate Student, Sokhumi State University.

ლიტერატურათმცოდნეობა

ეკატერინე ახვლედიანი¹

კულტურულ-ნაციონალური ლექსიკის თარგმანის ენობრივი
სირთულეები კულტურათა განსხვავებულობის ფონზე
(თურქულიდან ქართულად თარგმანების მიხედვით)

სტატიაში განხილულია ზოგიერთი კულტურულ-ნაციონალური ლექსიკის გადმოცემის საკითხი თანამედროვე თურქული რომანების ქართულ თარგმანებში. ამ ტიპის ლექსიკის გადმოცემის პრობლემა თარგმანმცოდნეობის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი საკითხია და სათარგმნი მასალის ნაციონალურ-კულტურულ სპეციფიკასთანაა დაკავშირებული. ამ კონტექსტში, განსაკუთრებით დამსყები მთარგმნელებისათვის, მნიშვნელოვანია სხვა კულტურასთან დაკავშირებული ლექსიკის თარგმანის პრობლემატიკაზე ყურადღების გამახვილება.

კულტურულ-ნაციონალური ლექსიკა დაკავშირებულია ყოფასთან, ხელოვნებასთან და კულტურასთან. ეთნოგრაფიული ლექსიკის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს თვისებას მისი კოლორიტი წარმოადგენს, სწორედ კოლორიტიის შენარჩუნებაა მთარგმნელის ყველაზე რთული ამოცანა. ზოგიერთი მკვლევარი (რ. ბლეიკი, ვ. კოსტომაროვი), ეთნოგრაფიულ ლექსიკას უქვევალენტო ლექსიკას მიაკუთვნებს და ამტკიცებს, რომ ისინი არ უნდა ითარგმნებოდეს (**ნურნუმა, 2013: 141**). პრობლემა ის კი არაა, შეიძლება თუ არა ითარგმნოს, არამედ ის, თუ როგორ განვახორციელოთ ეს. ა. ფიოდოროვის აზრით, არ არსებობს სიტყვა, რომელიც არ შეიძლება გადაითარგმნოს სხვა ენაზე, თუნდაც აღწერის გზით (**Федоров, 1983: 182**). ამგვარი ლექსიკის თარგმნის ოპტიმალური ვარიანტის შერჩევისას, აუცილებელია განსაკუთრებული ყურადღება დაეთმოს ეთნოგრაფიული ლექსიკის გააზრებას და ორიგინალში მისი როლისა და ადგილის განსაზღვრას, ეს უცხო სიტყვები ისეთნაირად უნდა იყოს მოწოდებული, რომ წარმოდგენა შეგვექმნას ასაღწერი საგნის შინაარსზე, გვაგრძობინოს „უცხოობის“ სპეციფიკური ატმოსფერო, ადგილობრივი, ანუ ეროვნული

¹ ეკატერინე ახვლედიანი – დოქტორანტი, საქართველოს საპატრიარქოს წმიდა ანდრია პირველწოდებულის სახელობის ქართული უნივერსიტეტი.

კოლორიტი.

მთარგმნელმა, სანამ უშუალოდ თარგმნის პროცესზე გადავიდოდეს, პირველ რიგში, უნდა გაიაზროს ტექსტში ეთნოგრაფიული ლექსიკის ადგილი, მისი კონტექსტუალური მნიშვნელობა, თუ რა სახითა და ფორმით გვაძლევს მას ავტორი და ა.შ.

ორჰან ფამუქის ნაწარმოების თარგმანისას ძირითადად, ტრანსკრიფციისა და თარგმანის მეთოდი გამოიყენება. უნდა აღინიშნოს, რომ ეთნოგრაფიული ლექსიკის გადმოტანისას ტრანსკრიფციის გამოყენებას ის დადებითი მხარე აქვს, რომ წარმატებული ტრანსკრიბირების შემთხვევაში მთარგმნელს შეუძლია სიტყვის შინაარსის და კოლორიტის გადმოტანა. ტრანსკრიფცია ფართოდ გამოიყენება მხატვრულ ლიტერატურასა და პუბლიცისტიკაში, რომელშიც ტრანსკრიბირებული მასალა შეიძლება ეგზოტიკის ნაწილიც იყოს. ავტორისეული თხრობის პროცესში რაიმე ფაქტის, მოვლენის დანვრილებითი აღწერა შინაარსის გახსნის უფრო მეტ შესაძლებლობას იძლევა. ტრანსკრიფციის ერთ-ერთ ღირსება მისი მაქსიმალური კომპაქტურობა წარმოადგენს, თუმცა ტრანსკრიბირება სიფრთხილესაც მოითხოვს. რადგანაც კოლორიტის გადმოცემის სურვილმა შესაძლებელია შინაარსი დაჩრდილოს და ტრანსკრიბირებული მასალის სიმრავლემ კი ტექსტის გადატვირთვა გამოიწვიოს.

აღნიშნულ კონტექსტში ორჰან ფამუქის რომანების მიხედვით გვსურს, განვიხილოთ *hanım, hanımefendi, bey, beyefendi, ağabey, abla, efendi*-ს თარგმანის სპეციფიკა.

Hanım, hanımefendi – ქალბატონს, *Bey, beyefendi* – ბატონს, *Ağabey* – უფროსს ძმას, *Abla* – უფროსს დას, *Efendi* – ბატონს ნიშნავს.

ქართულ სინამდვილეში „ბატონო“ და „ქალბატონო“ სოციალურად დაუტვირთავია უძველესი დროიდან. „ბატონო“ თავაზის გამომხატველ მიმართვის ფორმად ძველ ქართულშივე დასტურდება. ამ ფორმას სოციალურობის მაჩვენებელი რომ არ ეკისრებოდა, იმაშიც ჩანს, რომ „ბატონოთი“ ასაკოვანი გლეხისათვისაც შეიძლება მიემართა თავადიშვილს და ქალისთვისაც.

თურქულ ენაში *Hanım, hanımefendi* წარმოადგენს ქალისადმი ოფიციალურ მიმართვის ფორმას. ქართულად ნათარგმნია ზოგჯერ *ქალბატონად*, ზოგჯერ ტრანსკრიფციით გადმოტანილია უცვლელი *ჰანიმად*, *ხანუმად* და *ჰანუმად*.

ღია ჩლაიძემ ყველა *Hanım* თარგმნა *ხანუმად*. პრაქტიკულად, არ გვხვდება „*ქალბატონად*“ თარგმანი.

მოვიყვანოთ რამდენიმე მაგალითი:

- „**შექურე ხანუმ**, ცეცხლში ვინვი, მაგრამ ამას შენთვის მნიშვ-

ნელობა არ აქვს“ (ფამუქი, 2010: 153).

ნანა ჯანაშიასთან კი გვხვდება *ჰანუმისა და ქალბატონის* მონაცვლეობა:

- „რუია *ჰანუმი* უფრო ლამაზია, – მიუგო ხმადაბლა“ (ფამუქი, 2013: 224).

განვიხილოთ თავად ფორმები *ხანუმი*, *ჰანუმი*, *ჰანიმი*:

ლ. ჩლაიძე, სავარაუდოდ, ხელმძღვანელობს იმ მოსაზრებით, რომ სახელი იმ ფორმით უნდა გადმოვიტანოთ ქართულში, რა სახითაც შემოსული და დამკვირდებულია რეციპიენტი ენაში. აღნიშნული ლოგიკით *Fatma* – ფატიმად, *Alaaddin* – ალადინად, *Zeynep* – ზეინაბად ა.შ. ითარგმნება. ამ მიდგომით ლ. ჩლაიძე ყველა *Hanım*-ს ხანუმად თარგმნის.

ამასთან, გასათვალისწინებელია კიდევ ერთი ფაქტი, 1928წ. 1 ნოემბერს მიიღეს №1353 კანონი ანბანის შესახებ, რის შემდეგაც თურქეთი ლათინურ დამწერლობაზე გადავიდა. ამ კანონის მიღებამდე, ოსმალურ ენაში იყო *Girtlak h* ანუ უკანა სასისმიერი ბგერა, რომელიც „ხ“-დ წარმოითქმებოდა. ევროპის გავლენით კი ის „ჰ“-მ ჩაანაცვლა. იმის გათვალისწინებით, რომ ლ. ჩლაიძის მიერ თარგმნილ ორჰან ფამუქის რომანში „მე წითელი მქვია“ მოქმედება ხდება XVII ს. მიწურულს, კერძოდ, 1591 წელს, ანუ იმ დროს თურქულ ენაში არ იყო ფონემა „ჰ“ და შესაბამისად, „ხანუმად“ თარგმნა გამართლებულადაც შეიძლება მივიჩნიოთ, კოლორიტის შენარჩუნების თვალსაზრისით. თუმცა-ღა ლ. ჩლაიძეს ხანუმად აქვს ნათარგმნი ყველა *Hanım* თანამედროვე თურქი ნოველისტის ჰალდუნ თანერის მოთხრობათა კრებულში „ანვიმდა სტამბოლს“.

- „ეს *ხანუმი*, სიხარულის ცრემლებს რომ ვერ მალავს, პატარძლის დედა იქნება“ (თანერი, 2004: 19).

მიგვაჩნია, რომ ყველა *hanım*-ის *ხანუმად* თარგმნა არ არის სწორი, მართალია, ქართულ ენაში დამკვირდებულია ფორმა „*ხანუმა*“, მაგრამ მას განსხვავებული მნიშვნელობა აქვს და ყველა *ქალბატონის* ჩანაცვლება *ხანუმით* არ მიგვაჩნია გამართლებულად.

ნ. ჯანაშია კი ყველგან *ჰანუმს* ხმარობს. *Hanım*-ის ზუსტი ტრანსკრიფცია არის *ჰანიმი*, ამიტომ თუკი მივმართავთ ტრანსკრიბირებას, უნდა ვიხმაროთ *ჰანიმი*. აღნიშნულიდან გამომდინარე, *ჰანუმი* „*ჰანიმისა*“ და „*ხანუმის*“ რაღაც შუალედურ ფორმად შეიძლება მივიჩნიოთ, რაც ასევე არასწორია.

Hanım *ჰანიმად* არის ნათარგმნი „უმანკოების მუზეუმში“.

- „სიბელ ჰანიმი ხშირად შემოივლის ხოლმე ჩვენს მაღაზიაში ძალიან ლამაზი და სასიამოვნო ქალია. ქორნილი როდისა გაქვთ?“ (ფამუქი, 2011: 42).
- “**Sibel Hanım** bizim dükkâna geliyor. Çok güzel, çok hoş bir kadın. Ne zaman evleneceksiniz?” (Pamuk, 2008: 30).

Hanım ტრანსკრიფციით ჰანიმად გადმოდის, როდესაც საქმე ეხება მიმართვას, ხოლო როდესაც ზოგადად, ქალზეა საუბარი, თარგმნილია როგორც ქალი/ქალბატონი.

რაც შეეხება *hanımefendi*-ს, ის ყველგან ქალბატონადაა ნათარგმნი.

- „ღმერთი გაგახარებთ, **ქალბატონო** – ვიტყოდი ხოლმე სახლიდან გამოსვლისას დიდი პატივისცემით, – ხელში რასაც დაიჭერთ, ღმერთმა ყველაფერი ოქროდ გიქციოთ, ხვალი და ბარაქა მოგცეთ, – ამ სიტყვების წარმოთქმისას წელში ვიხრებოდი, მინდოდა მევლუდს დაენახა, რომ ლომის ხახიდან ლუკმის ასაღებად და სიმდიდრის მოსახვეჭად თავის დახრა იყო საჭირო“ (ფამუქი, 2017: 87).
- “Allah razı olsun **hanımefendi**,” derdim evden çıkarken, yerlere eğilerek. “Allah senin tuttuğunu altın etsin yenge,” derdim ki Mevlut ekmeği aslanın ağzından almak için ve zengin olmak için boyun eğmek gerektiğini öğrensın” (Pamuk, 2015: 65).

სიტყვა ბატონის აღსანიშნავად თურქულ ენაში არის სიტყვები *bey*, *beyefendi* და *efendi*. მიუხედავად იმისა, რომ ყველა მათგანის თარგმანი ქართულად არის ბატონო, მათ შორის სერიოზული განსხვავებებია.

თურქული ენის განმარტებით ლექსიკონში ვკითხულობთ:

„ნებისმიერი მამაკაცის მოხსენიება შესაძლებელია *bey*, *beyefendi* (ბეიდ ან ბეიეფენდად).

Efendi (ეფენდის) ხმარებისას კი მეტი ყურადღებაა საჭირო:

ა) სიტყვა *efendi* მომდინარეობას ბიზანტიური *afendis*-გან, რომელიც ბატონსა და მფლობელს ნიშნავდა. მას ხმარობს ჯალალედინ რუმი, რაც იმაზე მიგვანიშნებს, რომ XIII საუკუნეში ის უკვე გვხვდებოდა ანატოლიაში. სულთანმა მეჰმედ ფათიჰმა, გალათას კოლონიისათვის გადაცემულ ფირმანში, საკუთარი თავი ეფენდად მოიხსენია. მაგრამ მისი აქტიურად ხმარება, დაიწყეს ოსმალეთის პერიოდში, ოსმალეთის კარის მაღალჩინოსნებს ტიტული “*efendi*” ჰქონდათ. დიდი ეროვნული მეფლისის პირველ თავმჯდომარესაც კი ჰქონდა “*efendi*”-ს ტიტული...

მხოლოდ 1934 წლის 26 ნოემბრის №5290 დადგენილებით, ფაშა, ალა და სხვა ტიტულებთან ერთად *efendi*-ც ოფიციალურად გაუქმდა. (**Köprülü, Efendi**”).

ბ) XV საუკუნის II ნახევრიდან კი efendi-ს გამოიყენებდნენ მეცნიერებაში, ხელოვნებაში და ლიტერატურაში წარმატებული პირებისადმი პატივისცემის გამოსახატავად, ანუ ამგვარად ხდებოდა პიროვნების სიჭკვიანისა და დარბაისლობის ხაზგასმა „efendi bir adam“ „ეფენდი კაცი“ იტყვის თურქი. გამოთქმაც კი არის „Her erkek beydir, akli başında olan her erkek ise efendidir“ „ყველა მამაკაცია ბეია, ეფენდად კი მხოლოდ ჭკვიან მამაკაცს მოიხსენებენ“.

აღსანიშნავია, რომ ამ ყველაფრის პარალელურად ეფენდი თანამედროვე თურქულში, რაც არ უნდა გასაკვირი იყოს, დაბალი სოციალური ფენის წარმომადგენლებისადმი მიმართვის დროსაც გამოიყენება. მაგალითად, „კარისკაცი თუნჯაი ეფენდი“, „მზარეული ბაქრი ეფენდი“ და ა.შ.

აქედან გამომდინარე, ბეისა და ეფენდის ჩანაცვლებამ ბატონოთი, შესაძლებელია შინაარსის ცვლილებაც კი გამოიწვიოს, რადგანაც კარგად უნდა იყოს გააზრებული ეფენდის კონტექსტი – იხმარება თუ არა ის ამა თუ იმ პირის პატივისცემის გამოსახატავად, თუ პირიქით, დაბალი ფენის წარმომადგენლისადმი მიმართვის ფორმაა.

იმისთვის, რომ მსგავსი გაურკვევლობები თავიდან აგვეცილებინა, ეფენდი და ბეი, რომელიც საკუთარ სახელს განმარტავს, გადმოტანილია ტრანსკრიფციით, ხოლო საკუთარი სახელის გარეშე, როგორც წესი, ბატონოთია ნათარგმნი. მაგალითად:

- „ახალგაზრდობაში მეგობრებთან ერთად კინოთეატრებსა და რესტორნებში სტუმრობისას თუ ზაფხულში კუნძულებზე სეირნობისას, არაერთხელ ყოფილა, რომ რომელიმე ჩვენგანი იტყოდა: – ბატონებო, გაიხედეთ, ის გოგონები თვალს არ გვაშორებენ“ (ფამუქი, 2011: 465).
- “Gençlik yıllarımda arkadaşlarla bir sinemaya gittiğimizde, bir lokantada hep birlikte otururken ya da adaya yaz gezintisine giderken, aramızdan biri, “**Beyler**, şuradaki kızlar bize bakıyor!” diyor-du” (Pamuk, 2008: 381).
- „სიბელმა ცეკვას თავი გაანება და ქენან ბეის „სათსათელების“ მაგისდასთან გაჰყვა. იქ თურმე რალაცას თამაშობდნენ“ (ფამუქი, 2011: 199).
- “Sibel dansı bıraktı, **Kenan Bey** de onu Satsat masasına götürdü, bir şey oynuyorlarmış orada” (Pamuk, 2008: 155).
- „რა თქმა უნდა, ბატონო, – მივუგე და შევატყვე, რომ ყოფილ მინისტრს აშკარად გავუცრუე იმედები, კითხვაზე პასუხი ხუმრობაში რომ არ გავატარე“ (ფამუქი, 2011: 154).
- „Kararlıyım **efendim**,” dedim. Cevabımı bir şakayla süsleyememem,

eski bakanda gözümden kaçmayan bir hayal kırıklığı yaratmıştı (Pamuk, 2008: 120-121).

- „ივნისის დასაწყისში, ნიშნობიდან ცხრა დღით ადრე, მამასთან ერთად ემირგანში „აბდულაჰ ეფენდის“ რესტორანში ვისადილე. მზიანი ხუთშაბათი დღე იყო, რატომღაც მაშინვე მივხვდი, რომ ეს სადილი არასოდეს დამავინწყებოდა“ (ფამუქი, 2011: 124).
- “Haziran başında, nişana dokuz gün kala, güneşli bir Perşembe günü babamla Emirgân’daki **Abdullah Efendi Lokantası’nda** bir daha hiç unutmayacağımı daha o gün anladığım uzun bir öğle yemeği yedik” (Pamuk, 2008: 96).

რომანში „ჩემი უცნაური ფიქრები“, ვინაიდან დაბალი სოციალური წრის წარმომადგენლებზე მოგვითხრობს, იშვიათად გვხვდება *ჰანიმი* და *ბეი*, სამაგიეროდ, ძალიან ხშირადაა ნახმარი *ეფენდი*. მთავარი პერსონაჟებია მუსტაფა ეფენდი, აბდურაჰმან ეფენდი, მეკლუდ ეფენდი...

- „**მუსტაფა ეფენდი**, ეს დახატული ბიჭი ვისია, შენი ხომ არაა? ღმერთმა გაგიზარდოს“ (ფამუქი, 2017: 86).
- “**Mustafa Efendi**, bu güzel çocuk kim böyle, yoksa senin oğlun mu, maşallah” (Pamuk, 2015: 65).

Ağabey თურქულ ენაში უფროს ძმას ნიშნავს, ხოლო *Abla* უფროს დას, თუმცაღა ორივე მათგანი იხმარება, როგორც მიმართვის ფორმა უფროსისადმი პატივისცემის გამოსახატავად. თარგმნისას, როდესაც საქმე მთავარი გმირის *ღვიძლ ძმას* ეხება უფროს ძმად არის ნათარგმნი. მაგალითად:

- „ფუსუნთან სამჯერ შეხვედრის შემდეგ, ჩემმა უფროსმა ძმამ გირესუნსპორის მატჩზე დამპატიჟა“ (ფამუქი, 2011: 65).
- “Füsün ile üç kere daha buluştuktan sonra, **ağabeyim** telefon edip, Giresunspor maçına beni çağırınca gittim” (Pamuk, 2008: 48).

ანუ უფროს ძმად ითარგმნება, როდესაც მწერალი ბიოლოგიურ უფროს ძმაზე საუბრობს, ხოლო როდესაც ზრდილობიანი მიმართვის ფორმაა, საკუთარ სახელთან ერთად, მაშინ გადმოდის ტრანსკრიფციით, ანუ იმ ფორმით, როგორც წარმოითქმის ორიგინალ ენაში.

- „არ გენყინოთ ქემალ აბი, მაგრამ აქ მოსვლას აღარ ვაპირებ“ (ფამუქი, 2011: 43).

- “Kızmayın **Kemal Ağabey**, ama bir daha gelmek istemiyorum” (**Pamuk, 2008: 30**).

იქვე რომანში სქოლიოთი არის ჩამოტანილი ახსნა: „პატივისცემით მიმართვა უფროსი ძმისადმი“. ლია ჩლაიძე ახდენს ამ სიტყვის ტრანსკრიბირებას და ქართულში წერს *ალაბეის*, ფორმას, რომელიც თურქულში, უკვე დიდი ხანია აღარ იხმარება.

- „**ჯემალ ალაბეი, ჯემალ ალაბეი!**“ – დაიძახეს“ (**თანერი, 2004: 17**)

იგივე სიტუაციაა *Abla*-ს შემთხვევაშიც, თუკი ზოგადად, უფროსს დაზეა საუბარი, მაშინ *Abla* უფროს დად ითარგმნება, ხოლო როდესაც გვაქვს თავაზიანი მიმართვის ფორმა უმცროსის მიერ უფროსი ქალის მიმართ საკუთარ სახელთან ერთად, მაშინ ხდება *Abla*-ს ტრანსკრიბირება.

- „ვეჯიჰე აბლა მომიკითხე, – მითხრა მამიდა ნასიბემ“ (**ფამუქი, 2011: 523**).
- “**Vecihe Ablaya** selam söyle,” demişti Nesibe Hala” (**Pamuk, 2008: 430**).
- „იცი ვეჯიჰე (ჩემდა გასაკვირვად „**აბლა**“ აღარ დაუძახა), გული რაზე მწყდება, თავის დროზე მაღაზია, რომ არ გავხსენი. სადაც ჩემს შეკერილ ტანსაცმელს გავყიდდი. მაკრატელი ძლივს რომ ეჭირათ ხელში, ისინიც კი ცნობილი სამოდელო სახლებისა და ატელიების მეპატრონეები გახდნენ“ (**ფამუქი, 2011: 615**).
- “Biliyor musun Vecihe -nedense bu sefer **abla** dememişti-, hayatta en pişman olduğum şey nedir...” Kendi diktiklerini satacağı, bir dükkân açmayı bir dönem çok istediğini, ama cesaret edemediğini anlatırken, Eli doğru dürüst makas bile tutamayan, şimdi meşhur modaevi sahibi oldular” (**Pamuk, 2008: 508**).

მეორე მაგალითში ავტორი ხაზს უსვამს, რომ „აბლას“ არდაძახებით პერსონაჟი მეორესთან არსებული სოციალური განსხვავების აღმოფხვრას ცდილობს.

იგივე მდგომარეობა არის რომანში „ჩემი უცნაური ფიქრები“, მიმართვისას იხმარება აბი ან აბლა, ზოგადად დაზე ან ძმაზე საუბრისას კი ხდება სიტყვის თარგმანი ქართული შესატყვისით.

- „სამიჰა: ყველანი გახარებულები ვართ, **ჩემი დაიკო რაიჰა**

ძალიან ლამაზ და წესიერ კაცს რომ გაჰყვა ცოლად“ (**ფამუქი, 2017: 271**).

- “Samiha. **Ablam Rayiha'nın**, güzel, dürüst bir koca bulması hepimizi sevindirdi” (**Pamuk, 2015: 193**).
- „**მევლუდ აბი**, ძალიან მიხარია, რაიჰას ასეთ ბედნიერს რომ ვხედავ... – თქვა ერთ-ერთმა მათგანმა, – ბოდიში მინდა მოგიხადოთ, სოფელში რომ ვერ მოგილოცეთ“ (**ფამუქი, 2017: 275**).
- “**Mevlut Ağbi**, Rayiha'nın ne kadar mutlu olduğunu gördükçe o kadar seviniyorum ki...” dedi kızlardan biri. “Kusura bakma, köyde tebrik edemedim” (**Pamuk, 2015: 196**).
- „– მინდა როგორც, უფროსმა ძმამ ერთი სერიოზული კითხვა დაგისვა. ჩვენ შენი საცოლვე შევიყვარეთ კიდეც. მაგრამ ხომ იცი, კაცისთვის ყველაზე მნიშვნელოვანი ღირსებაა... – მაგაზე ნუ იდარდებ, ძმაო, – მითხრა თავიდან, – ღირსება რომ ახსენე, მაგით რისი თქმა გინდოდა“ (**ფამუქი, 2017: 513**).
- “**Ağbin** olarak çok ciddi bir soru soruyorum sana: Biz bu hanımı çok sevdi. Ama bir erkeğin şerefi her şeyden önemlidir... “Sen merak etme **ağbi**,” dedi önce. “Şeref derken ne demek istiyorsun?” – diye sordu sonra” (**Pamuk, 2015: 362**).

ო. ფამუქი რომანში „ჩემი უცნაური ფიქრები“ მიმართვის დროს არასდროს წერს *ağabey*-ს, მან ყველგან *ağbi* დანერა, ანუ ის ფორმა, როგორც გამოითქმის.

ეთნოგრაფიული ლექსიკის მაგალითებად შესაძლებელია განვიხილოთ სხვადასხვა თურქული კერძი და სასმელი. უპირველესად, სასმელი *boza* – ბოზა, რომელიც ქართულად ტრანსკრიფციის გამოყენებით ბოზად გადმოვიდა.

რომანის „ჩემი უცნაური ფიქრები“ მთავარი გმირი მევლუდ ქართაშია, ბოზას გამყიდველი. ბოზას თარგმანს აადვილებს ის ფაქტი, რომ მწერალი, ნაწარმოების დასაწყისშივე იძლევა მის განმატებას:

- „მაგრამ სანამ თხრობას გავაგრძელებდე, ჩემი ნაამბობის უკეთ გასაგებად, მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყნისა და მომავალი თაობების თურქ მითხველებს მინდა ავუხსნა, რა არის ბოზა... (რადგანაც ჩემი ვარაუდით, 20-30 წლის შემდეგ ეს სასმელი საერთოდ აღარ იარსებებს). ეს გახლავთ სასიამოვნო სუნის, სქელი კონსტიტენციის, მუქი ფერის, მცირე რაოდენობით ალკოჰოლის შემცველი ტრადიციული აზიური

სასმელი, რომელიც ფეტვის საფუარით დამუშავების შედეგად მიიღება“ (**ფამუქი, 2017: 34**).

ო. ფამუქის ყველა ნაწარმოებში გვხვდება თურქული სასმელი *raki*, რომელიც ზოგიერთი წინა თაობის მთარგმნელს ტრანკრიფციით გადმოაქვს, როგორც „რაქი“ ან „რახი“. რომანებში „უმანკოების მუზეუმი“ და „ჩემი უცნაური ფიქრები“ *raki* თარგმნილია ზოგან *ანისულის არაყად*, ზოგანაც – *არაყად*, რაც მიგვაჩნია, რომ სწორია.

სულხან-საბა „სიტყვის კონაში“ არაყსა და რახთან დაკავშირებით ასეთ განმარტებას გვაძლევს: „რახი ბერძნულია, არაყი არაბული... რახი არა არს ქართული, ერთჯერ გამოხდილსა ეწოდების, ქართულებ – იყი“ (**სულხან-საბა, 1993: 6**).

რახის სმის კულტურა გავრცელებულია ზემო სვანეთში. სვანური რახი არის ქერისგან გამოხდილი ერთნახადი სპირტიანი სასმელი, რომელსაც დიდი ჭიქებით სვამენ, რადგან გრადუსი არც ისე მაღალი აქვს.

თურქულ განმარტებით ლექსიკონში კი *Raki* შემდეგნაირად არის განმარტებული: “*Raki, sumanın, anason tohumu ile ikinci kez distile edilmesiyile üretilen distile alkollü içkidir.*”¹

ამგვარად, როგორც ვხედავთ *Raki*-ს ჩვეულებრივ არაყისგან ის განასხვავებს, რომ მეორე გამოხდისას ანისულის თესლებს უმატებენ. აღნიშნულიდან გამომდინარე, ის უნდა ითარგმნოს როგორც არაყი.

- „ძია სურეიას შვილმა, რომლის სახელიც სულ მავინყდება, გამაცნო გერმანელი მანეკენი ინგე, რომელიც ლიმონათ „მალთემის“ რეკლამაში მონაწილეობდა. **ანისულის არაყი** გადავკარი და თავი უფრო თავისუფლად ვიგრძენი“ (**ფამუქი, 2011: 51**).
- “*Süreyya Dayı'nın adını hep unuttuğum oğlu, beni Meltem gazozu reklamlarında oynayan Alman manken İnge ile tanıştırdığımda, iki kadeh raki içmiş, rahatlamıştım*“ (**Pamuk, 2008: 37**).
- „დაძინებამდე ერთი ჭიქა **არაყი** კიდევ გადავკარი და სიგარეტიც ავაბოლე“ (**ფამუქი, 2011: 54**).
- “*Yatmadan önce bir kadeh daha raki yuvarladım, bir sigara daha içtim*“ (**Pamuk, 2008: 39**).

გვხვდება სხვადასხვა ღვეზელებისა თუ ბლითების დასახელება. თუკი მათ ქართული შესატყვისი აქვთ, ისინი ითარგმნება, ხოლო რომელთაც არა – ტრანკრიფციით არის გადმოდის და სქოლიოთია ახსნი-

¹ თარგმანი: *Raki* არის ალკოჰოლური სასმელი, რომელიც მიიღება ყურძნის გამოხდით, ამასთან მას მეორე გამოხდისას ანისულის თესლებს უმატებენ.

ლი. მოვიყვან რამოდენიმე მაგალითს:

- „გაღვიძებისთანავე ჩემს საცოლესთან ერთად ბოსფორის გრილ წყალში ვბანაობდი, შემდეგ სანაპიროს კაფეში **სიმითსა** და ჩაის გეახლებოდით და გაზეთებს ვეცნობოდი“ (**ფამუქი, 2011: 268**).
- “Nişanlımla sabah uyanır uyanmaz serin Boğaz sularına atlanıp, İskele Kahvesi’ne gidip **simitle** çay içip gazete okurdum” (**Pamuk, 2008: 213**).

სქოლიოში ვკითხულობთ სიმითის ახსნას: *ერთგვარი ბლითი*.

- „მინდა აქ გამოვფინო, თერმოსი ჩაით, „**ტყუილი**“ **ტოლმა** პლასტმასის კოლოფში, კვერცხები, ლიმონათ „მელთემის“ ბოთლები, ზაიმის ბეზის დროინდელი ულამაზესი სუფრა. სიბელი და ნურჯიჰანი სახლისა და ეზოს დიზაინისადმი მიძღვნილ ფრანგულ ჟურნალებს კითხულობდნენ, რომელთა მიხედვითაც, კალათი ტრადიციისა და შთაგონების სინთეზია. ეს ნივთების პიკნიკს მახსენებს და იმისთვის მაქვს გამოფენილი, რომ დამთვალეირებლები სახლის მსუთავი და ჩემი ტკივილიანი ატმოსფეროსგან გავათავისუფლო“ (**ფამუქი, 2011: 213**).
- „Sibel ile Nurcihan’ın okudukları Fransız bahçe ve ev dergilerinden ilhamla geleneksel keyiflerin bir sentezini yansıtan bu piknik sepetini, içi çay dolu termosu, plastik kutu içindeki **yalancı dolmaları**, yumurtaları, Meltem gazozu şişelerini ve Zaim’in anneannesinden kalan şık örtüyü, o gezintisini temsil etsinler ve ziyaretçiyi ev içlerinin ve benim acılarımın boğucu havasından çıkarsınlar diye sergiliyorum” (**Pamuk, 2008: 167**).

Yalancı dolmaları ნათარგმნია „ტყუილი ტოლმად“, რადგანაც ეს კერძი საქართველოშიც არის დამკვირებული.

- მამამ **სურბორეი**, თევზი მარლისწყალში და სხვა საზმეული შეუკვეთა და ორივესთვის სასწრაფოთ არაყი შეუკვეთა (**ფამუქი, 2011: 126**).
- “Babam **su-böregi**, lakerda gibi mezelerle ikimiz için de hemen rakı istedi” (**Pamuk, 2008: 97**).

სურბორეისაც აქვს ახსნა სქოლიოში – *ჩიმის ტიპის თურქული კერძი. Lakerda* კი არის *თევზი მარილწყალში* და თარგმნილია შესაბამისად.

ტრანსკრიფციით გარმოტანისას ზოგჯერ ისე ხდება, რომ ქართულ ენაში ესა თუ ის კერძი სხვა სახელით არის დამკვიდრებული და მკითხველი შესაძლებელია შეცდომაში შევიდეს. მაგალითად:

- “**Açma ister misin?**”
Rayiha'nın biçimli eli uzanıp açmayı aldı” (**Pamuk, 2015: 21**).
- „– **აჩმა** გინდა?
რაიჰამ სათუთი ხელი გამოუნოდა და აჩმა გამოართვა“ (**ფამუქი, 2017: 26**).

ქართული *აჩმა* თურქულად არის *Suboreği* [სუბორეი] არის, ხოლო რაც შეეხება თურქულ *Açma* [აჩმას] – ის არის ფუნთუშის ერთერთი სახეობა. ამიტომ მიმაჩნია, რომ ტრანსკრიფციისას აუცილებელია სქოლიოში მნიშვნელობის ჩამოტანა. რომანში „ჩემი უცნაური ფიქრები“ არ არის სქოლიოში განმარტებები ჩამოტანილი, რაც სირთულეს უქმნის მკითხველს.

- „რაკი სიტყვამ მოიტანა, ბარემ გეტყვით, რომ მევლუდმა ხუთ წელიწადს იმუშავე კაფეს დირექტორად და ამ ხნის განმავლობაში საღამოობით მხოლოდ **წვნიანს** როდი ვახვედრებდი. ზოგჯერ ოხრახუშიან და წინაკიან **მენემენს** მივართმევდი ხოლმე, შემწვარ კარტოფილს, ყველიან ღვეზელს ან სტაფილოიან ცხარე ლობიოს“ (**ფამუქი, 2017: 414**).
- “Sırası gelmişken söyleyeyim: Mevlut'un beş yıl süren büfe müdürlüğünü sırasında akşamları ona yalnızca **çorba** vermedim. Ona sık sık bol maydanozlu, biberli **menemen**, patates kızartması, sigara böreği, bol biberli, havuçlu kuru fasulye yapardım” (**Pamuk, 2015: 293**).

ამ ნაწყვეტში თურქულ კულტურასა და კულინარიაში ჩაუხედავი მკითხველი ვერ მიხვდება, თუ რა კერძია *მენემენი*. აღნიშნულიდან გამომდინარე კარგი იქნებოდა სქოლიოში ჩამოტანილიყო ახსნა განმარტება: *მენემენი – კვერცხიანი პომიდორი*.

რომანში „უმანკოების მუზეუმი“ გვხვდება გვხვდება ეროვნული საკრავები, მაგალითად უდი. ქართულ თარგმანში გადმოტანილია ტრანსკრიფციით და სქოლიოშია ჩამოტანილი მისი ახსნა (უდი – აღმოსავლური სიმებიანი საკრავი).

- „ზეპირი გამოცდა ტარდებოდა პატარა სასახლეში, სადაც ოდესღაც აბდულჰამიდის ერთ-ერთი გიჟი ვაჟი ნუმან ეფენდი ჰარამხანაში უდის დამკვრელი ქალების სმენით ტკბებოდა“ (**ფამუქი, 2011: 578**).

- “Yazılı sınav, bir zamanlar Abdülhamit’in deli şeh-zadelerinden Numan Efendinin ud çalan harem kızlarını dinleyerek vakit öldürdüğü küçük bir sarayda yapıldı” (Pamuk, 2008: 476).

დასკვნა

დასკვნის სახით გვინდა აღვნიშნოთ, რომ შევეცადეთ ნაწილობრივ განგვეხილა ნაციონალურ-კულტურული ლექსიკის თარგმანის პრობლემატიკა და მთარგმნელობითი გადაწყვეტილებები. ამის საფუძველზე ჩამოვაცალიბეთ შემდეგი მოსაზრება, რომ სათარგმნი მასალის ნაციონალურ-კულტურული სპეციფიკა თავს იჩენს კულტურათაშორისი ურთიერთობის პროცესში, რომლის ერთ-ერთ ნაირსახეობას მხატვრული კომუნიკაცია წარმოადგენს. ეს უკანასკნელი, ისევე, როგორც განსხვავებული კულტურის წარმომადგენელთა ურთიერთობის პროცესი, პრაქტიკული ამოცანის წინაშე გვაყენებს: ორი სამყაროს წარმომადგენელთა ურთიერთობის პროცესში მკითხველამდე რაც შეიძლება ნაკლები დანაკარგით მივიტანოთ რეციპიენტ კულტურაში არარსებულის/ან ნაკლებად ცნობილი ცნებები და შევინარჩუნოთ ორიგინალში არსებული სტილური ნიუანსები.

ბიბლიოგრაფია:

- *თანერი, 2004* – თანერი ჰალდუნ. აწვიმდა სტამბოლს. თარგმანი ლია ჩლაიძის. თბ., 2004;
- *სულხან-საბა, 1993* – ორბელიანი სულხან-საბა. ლექსიკონი ქართული. ავტოგრაფიული ნუსხების მიხედვით მოამზადა, გამოკვლევა და განმარტებათა ლექსიკის საძიებელი დაურთო ილ. აბულაძემ. ტ. 2. თბ., 1993;
- *ფამუში, 2010* – ფამუქი ორჰან. მე წითელი მქვია. თარგმანი ლია ჩლაიძის. თბ., 2010;
- *ფამუში, 2011* – ფამუქი ორჰან. უმანკოების მუზეუმი. თარგმანი ეკატერინე ახვლედიანის. თბ., 2011;
- *ფამუში, 2013* – ფამუქი ორჰან. შავი წიგნი. თარგმანი ნანა ჯანაშიასი. თბ., 2013;
- *ფამუში, 2015* – ფამუქი ორჰან. ნივთების უმანკოება. თარგმანი ეკატერინე ახვლედიანის. თბ., 2015;
- *ფამუში, 2017* – ფამუქი ორჰან. ჩემი უცნაური ფიქრები. თარგმანი ეკატერინე ახვლედიანის. თბ., 2017;
- *ფანჯიკიძე დალი, 1988* – ფანჯიკიძე დალი. თარგმანი: თეორია და პრაქტიკა. თბ., 1988;
- *წურწუშია, 2013* – წურწუშია მაია. ერნესტ ჰემინგუეის რომანის „მშვიდობით, იარაღო!“ ქართული თარგმანი (მთარგმნელი ვახტანგ ჭელიძე). სადოქტორო ნაშრომი შესრულებულია ფილოლოგიის დოქტორის აკადემიური ხარისხის

- მოსაპოვებლად. თბ., 2013;
- *წიბახაშვილი, 2000* – **წიბახაშვილი გიორგი**. თარგმანის თეორიისა და პრაქტიკის საკითხები. თბ., 2000;
 - *CATFORD, 1965* – **Catford John Cunnison**. Linguistic Theory of Translation. Oxford University Press, 1965;
 - *FIRTH, 1934* – **Firth John Rupert**. Papers in Linguistics. 1934-1951. London, Oxford University Press, 1934;
 - *KÖPRÜLÜ, "EFENDİ"* – **Köprülü Orhan F. Efendi**, – <https://islamansiklopedisi.org.tr/efendi>;
 - *PAMUK, 2008* – **Pamuk Orhan**. Masumiyet Müzesi. İstanbul, İletişim Yayınları, 2008;
 - *PAMUK, 2015* – **Pamuk Orhan**. Kafamda Bir Tuhaflık. İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2015;
 - *ФЕДОРОВ, 1983* – **Федоров Андрей Венедиктович**. Основы общей теории перевода (*лингвистические проблемы*). Москва, 1983.

EKATERINE AKHVLEDIANI¹

LINGUISTIC DIFFICULTIES OF TRANSLATING SOME CULTURAL-NATIONAL WORDS DUE TO CULTURAL DIFFERENCES (*ACCORDING TO TRANSLATIONS FROM TURKISH TO GEORGIAN*)

In conclusion, I would like to note that I tried to partially discuss the problem of translating national language vocabulary and translation solutions. Based on above, I assume that the national-cultural specificity of the translation material manifests itself in the process of intercultural relations, one of the ways of which is artistic communication. Artistic communication, as well as the process of intercultural relations, confronts us with a practical problem: the process of interaction between the two worlds should be delivered to readers with as little loss as possible. This concerns the transmission of unknown concepts of the culture of the recipient while preserving the stylistic nuances of the source text.

¹ *Ekaterine Akhvlediani* – Postgraduate Student, Saint Andrew the First-Called Georgian University of the Patriarchate of Georgia.

ლიტერატურათმცოდნეობა

ნინო ვახანია¹

**შამილის სახე ალექსანდრე ორბელიანისა და ალექსანდრე
ყაზბეგის ნაწარმოებებში**

კავკასიის ერთიანობის იდეას ქართულ სინამდვილეში მრავალ-საუკუნოვანი ტრადიცია აქვს. ზოგ ეპოქაში მისი წინ წამოწევის საჭიროება განსაკუთრებით მწვავედ იგრძნობა.

ეს არის ვახტანგ გორგასლის, ლეონტი მროველის, დავით აღმაშენებლის, ალექსანდრე ბატონიშვილის, ილიას, ალექსანდრე ყაზბეგის, ივანე ჯავახიშვილის, გრიგოლ რობაქიძისა და სხვათა პოლიტიკური შეხედულებებისა და ზნეობრივი მრწამსის საფუძველი.

ისტორია გვიჩვენებს, რომ რელიგიური განსხვავება ვერ ქმნიდა იმ ბარიერს, რომელიც კავკასიის ხალხებს გათიშავდა და დაუპირისპირებდა ერთმანეთს. კავკასიაში მცხოვრები ერთ-ერთი ხალხის მტერი ყველა კავკასიელის მტერია. მტრის წინააღმდეგ საბრძოლველად კი გაერთიანება სრულიად აუცილებელია. ერთი ქვეყნის მიერ მოპოვებული თავისუფლება (თუკი ასეთი რამ მოხერხდება) წარმავალი და მოჩვენებითი იქნება. დამოუკიდებლობა მთელმა კავკასიამ ერთიანად უნდა შეინარჩუნოს. დაახლოებით ასეთია საუკუნეთა სიღრმიდან მომდინარე იდეა კავკასიური ერთიანობისა.

XIX საუკუნეში, საქართველოს დამოუკიდებლობის დაკარგვის შემდეგ, კავკასიის ხალხებთან მის ურთიერთობას ძირითადად რუსეთი განსაზღვრავდა. რუსეთი კი „გათიშე და იბატონეს“ პოლიტიკას ახორციელებდა და ამ მიზნით კარგად იყენებდა რელიგიურ თუ ეროვნულ დაპირისპირებას.

ერთიანი კავკასიის იდეით ხელმძღვანელობდნენ 1832 წლის შეთქმულები და, ბუნებრივია, ის ხელშესახებდა ჩანს შეთქმულების ერთ-ერთი მეთაურის, ალექსანდრე ორბელიანის ნაწერებში.

ტარიელ ფუტყარაძე წერს: „ალექსანდრე ორბელიანის მენტალიტეტს განსაზღვრავდა – იმპერიის დაშლის გარდუვალობა – რუსეთის დამარცხების შესაძლებლობა; საქართველოს ინტერესების

¹ **ნინო ვახანია** – ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

უზენაესობა საკუთარ კარიერასთან შედარებით; ეროვნული თავის-თავადობის უპირატესობა რელიგიაზე..." (ფუტკარაძე, 1997: 70). ამ მოსაზრების მართებულობას ადასტურებს ალექსანდრე ორბელიანის მთელი შემოქმედება.

1846 წელს დაწერილ დრამაში „დავით აღმაშენებელი ანუ უკანასკნელი ჟამი საქართველოსი“ ნაჩვენებია კავკასიის ხალხთა ერთობლივი ბრძოლა თურქ დამპყრობთა წინააღმდეგ. ძნელი შესამჩნევი არაა, რომ პიესაში უკუფენილია 1832 წლის შეთქმულების პერიპეტიები. მეტიც, ლამის ნატურალისტურადაა ასახული შეთქმულთა სწრაფვა, მიზნები, იდეები. თითქმის სიტყვასიტყვით ამბობს ერთ-ერთი პერსონაჟი მწერლის მიერ მოგონებებში აღბეჭდილ ფრაზას. მაგალითად, სტატიაში „რაც რუსები მოსულან საქართველოში...“ ვკითხულობთ: „ეს შეთქმა ასე უნდა ყოფილიყო, რომ მთელი კავკასია შავი ზღვიდგან მოკიდებული კასპიის ზღვამდისინ სრულიად მთებისა და ბარისა ხალხი უნდა გავერთებულებოდა და ერთიანი აღრეულობა მოგვეხდინა...“ პიესაში კი წერია: „შავი ზღვიდგან კასპიის ზღვამდისინ ყველანი იმას იძახიან: დიდი ჩვენის მამის თარგამოსის მამული უნდა გამოვიხსნათ თურქებისაგანო და ახლა დროა, სულ ერთიან გავერთდეთო“ (ორბელიანი, 1979: 211). მსგავსება ერთი შეხედვითაც ხელშესახებია. აქვე შეუძლებელია არ გაგვახსენდეს ილია ჭავჭავაძე:

*ხალხი აზვირთდა, ხალხი აღსდგა, ხალხი ბობოქრობს,
კასპიის ზღვიდგან შავ ზღვამდისინ ერთს ფიქრსა ჭვიქრობს
და ეს ფიქრია მთელ კავკასიის თავისუფლება.*

ალექსანდრე ორბელიანის „დავით აღმაშენებლის“ მიხედვით დამპყრობთა წინააღმდეგ ბრძოლაში ფეხზე დამდგარა მთელი კავკასია. კასპიის ზღვიდან შავ ზღვამდე ყველა ერთ საფიქრალს შეუპყრია – გაერთიანებული ძალით დაამარცხონ მტერი. სხვადასხვა სარწმუნოების მიუხედავად, შეკავშირებულან მამულის დასაცავად. კათალიკოსი მოუწოდებს კავკასიელთ: „ნუ მივხედავთ ჩვენს სხვადასხვა სარწმუნოებასა, ერთის მამის შვილები ვართ და ერთი სისხლი გვიცემს ძარღვებში... – დაიჯერეთ ჩემი ეს სიტყვა, თორემ კიდევ წარგვიტაცებენ უცხო თესლნი და მაშინ საგლოველი გაგვიხდება თავი“. ეს შეთქმულთა და, უპირველესად, თვითონ ალექსანდრე ორბელიანის შეუცვლელი მრწამსია. მისი მონოდებაა და მტრადაც, ცხადია, თურქეთს კი არა, ერთმორწმუნე რუსეთს გულისხმობს. გამჭვირვალე საბურველი ფარავს ნამდვილ სათქმელს. ერთობას სარწმუნოება კი არ განაპირობებს, არამედ სისხლით ნათესაობა და ღვთისგან მიჩნეული საერთო საცხოვრისი. უნდა ვიგულისხმოთ, რომ მოქმედება აღმაშენებლის ეპოქაში კი არ ხდება, არამედ – XIX საუკუნეში და დრამატურგის სატკივარიც თავისი დროისთვის ცოცხალი და აქტუალურია.

პიესაში ხშირად იხსენიება კავკასიელთა საერთო მამა თარგამოსი. ამით მწერალი ხაზგასმით გვეუბნება, რომ კავკასიის მკვიდრნი ერთი სისხლხორცისანი არიან და ჭირსა და ლხინში ერთად უნდა იყონ. დავით აღმაშენებლის მოწოდებამ, ერთად ებრძოლათ თურქების წინააღმდეგ, ფეხზე დააყენა მთელი კავკასია. ხოლო თურქეთში რომ რუსეთს გულისხმობს, აღვნიშნეთ უკვე. დრამის ზოგ პერსონაჟს პირდაპირ შეგვიძლია პროტოტიპი მივუსადაგოთ, ზოგზე ასე ზუსტად გაჭირდება თქმა, კონკრეტულად ვინ იგულისხმება, მაგრამ ერთი უდავოა – ეს ადამიანები მწერლის ნაცნობები არიან, შეთქმულების მონაწილენი, ამბავი ავტორის მიერაა უშუალოდ განცდილი. კავკასიელთა ერთიანობის უძლეველმა ძალამ პიესაში მუსრი გაავლო მტერს და განმინდა სამშობლო მომხდურთაგან. ბრძოლის ასეთი დასასრული ალექსანდრე ორბელიანის ოცნებაა. ეს დაუმცხვრალი დისიდენტი შეთქმულების ჩავარდნის შემდეგაც საქართველოს რუსთაგან გათავისუფლებაზე ოცნებობდა და სხვებსაც აგულიანებდა, ამ მიზანზე ხელი არ აეღოთ.

ნიშანდობლივი ფაქტია, რომ გადასახლებიდან დაბრუნებული ალ. ორბელიანი საქართველოს მთავარმართველ მიხაილ ვორონცოვთან დააბეზღეს, თითქოს მას მიმოწერა ჰქონდა შამილთან, კავკასიის გამათავისუფლებელი ბრძოლების მეთაურთან, კავკასიის ეროვნულ გმირთან. თუმცა მწერალი სხვადასხვა მოსაზრებით ამ ბრალდებას შემდეგ ყოველთვის უარყოფდა, მაგრამ თუ მოუგონეს, ესეც კი მეტყველებს მის განწყობაზე და შამილთან მის დამოკიდებულებაზე. აი, როგორ იგონებს ამ ამბავს მემუარისტი : „თურმე ვარანცოვთან დამაბეზღეს, ვითომც მე შამილთან მიწერ-მოწერა მქონდეს რუსების შესახებ. ასორმოცი წელიწადი მეტი ჩვენი საქართველო სრისეს ლეკებმა და ნახევარი საქართველო გააოხრეს და ამის შემდეგ მე იმათთან მიწერ-მოწერა უნდა მქონდეს, დასაჯერებელი არის?“

არ იქნება ზედმეტი, გავიხსენოთ ალექსანდრე ორბელიანის სტატია „რაც რუსები მოსულან საქართველოში იქიდგან-აქამდისინ ქართველების შეთქმა წინააღმდეგ რუსეთისა“. ავტორი აქ ცხადად გვიჩვენებს ჩვენი ქვეყნის მტრების ძირგამომთხრელ საქმიანობას საქართველოს წინააღმდეგ. რუსები დევნიდნენ და ცდილობდნენ, დაეტყვევებინათ ან ფიზიკურად გაენადგურებინათ საქართველოს ეროვნული გმირი, თავისუფლებისთვის დაუცხრომელი მებრძოლი ალექსანდრე ბატონიშვილი. დევნილ ბატონიშვილს ხშირ შემთხვევაში კავკასიის მთის ხალხები იცავდნენ და იფარავდნენ. ალექსანდრე ბატონიშვილი და ლეკები ერთმანეთის ღირსებებს აფასებდნენ, პატივს სცემდნენ. ქართველი ბატონიშვილი ყოველთვის იბრძოდა მთელი კავკასიის გასაერთიანებლად. სხვათა შორის, იგი არამარტო საქართველოს, კავკასიის ეროვნული გმირიცაა. ხოლო შამილი „ალექსანდრეს სულიერი მემკვიდრეა: ისიც იმპერიას ებრძოდა მთელი სი-

ცოცხლე და კავკასიელი ხალხების გადარჩენის სანინდრად მათი პოლიტიკური ერთიანობა მიაჩნდა“.

შამილმა მისცა მთის ხალხს (ძირითადად დაღესტნელებსა და ჩეჩნებს) ახალი რელიგია, მებრძოლი ისლამი ანუ მიურიდიზმი. მიურიდიზმის ლოზუნგი იყო ხოცვა-ჟლეტა ყველა ქრისტიანისა (განსაკუთრებით რუსისა).

შამილს კავშირი ჰქონდა სხვა სახელმწიფოებთან – თურქეთთან, ირანთან, ინგლისთან, საფრანგეთთან. იღებდა მათგან დახმარებას – ფულს, იარაღს. განსაკუთრებით საშიში გახდა შამილის ლაშქარი 1853-1856 წლებში, რუსეთ-თურქეთის ომის დროს (ყირიმის ომში). დაღესტნიდან მომავალ შამილს უნდა გაეგლო თბილისი, რომ შეერთებოდა დასავლეთ საქართველოდან მომავალ თურქეთის კორპუსს (ომერ-ფაშას). მაშინ მან მართლაც მიაღწია გარკვეულ წარმატებას.

შამილი ჯერ კიდევ მის სიცოცხლეში ლეგენდად იყო ქცეული. მასზე ინერებოდა ლექსები. ახლაც ინერება ლექსები, მოთხრობები, პიესები... შესანიშნავია გ. კალანდაძის ლექსი „შამილი“, რომელიც 1935 წელს გამოქვეყნდა ჟურნალ „ჩვენს თაობაში“.

*შამილ! ცეცხლად ამომტყდარი მთიდან,
ელვიანი გრიგალი და დელგმა,
მესამედი საუკენე ღვრიდა
მტრის სისხლსა და მთას გუშავად ედგა.
მაგრამ როცა ქარიშხალი მიწყდა,
დაჭრილ ფოცხვერს მოუგრხეს ქედი,
მკერდში შერჩა დაღესტანის მიწა
და განწირულ მოწმეების ბედი.*

გრიგოლ რობაქიძის ნოველაში „იმამ შამილი“ შამილი დახატულია, როგორც დაუმორჩილებლობისა და თავისუფლებისთვის ფანატიკოსი მებრძოლის სიმბოლო. შამილისადმი მიძღვნილი ლექსების ციკლი აქვს ტიცციან ტაბიძეს. პოემაში „ჩალატარ“ ვკითხულობთ:

*და როგორც ერთი ურჩი მიურიდი
ვფიცავ საყვარელ ვაჟკაცთა წვერებს
შამილის ფაფარს და თეთრ ჭალარას
აღუქსანდრეს წვერს დროშად ნაკერებს.*

დაღესტნის ეროვნულ-გამათავისუფლებელ მოძრაობას და, კერძოდ, შამილის თავდადებას სამართლიანად მიიჩნევდა და მიესალმებოდა ტარას შევჩენკოც:

*დიდება თქვენს ვაჟკაცობას, თოვლიანო მთებო!
თქვენ – დიდება, არ დანებდეთ მოძალადე სვავებს,
სიმართლე თქვენს მხარეზეა, შორეულო ძმებო,
ზეცის მადლი ეფინება თქვენს ჭალარა თავებს (პოემა
„კავკასი“).*

„კავკასი“ უკრაინელმა პოეტმა მიუძღვნა ნაცნობ მხატვარ იაკობ დე ბალმენს, რომელიც ჩერქეზებთან ბრძოლაში დაიღუპა. მაგრამ მის სიკვდილში ბრალი დასდო არა კავკასიელ მთიელებს, არამედ დამპყრობელს.

შამილს დადებითად ახასიათებდნენ თვით მისი ტყვეები – ილია ორბელიანი და ანა დრანსე. ეს უკანასკნელი წიგნში „შამილის ტყვე ქალები“ იმამს ხატავს, როგორც სათნო, ჩვილი გულის ადამიანს, რომელსაც განსაკუთრებით ყვარებია ბავშვები.

აკაკი წერეთელს აქვს ლექსი „შამილის სიზმარი“, რომელშიც პირდაპირ, არაორაზროვნადაა გამჟღავნებული შამილისა და თვით აკაკის ოცნება: „ლეკებმა სისხლით შეღებეს ხელი, ველს ეფინება რუსების თავი“ (**წერეთელი, 2010: 17**). პეტერბურგიდან გამოგზავნილი ეს ლექსი არ დაუბეჭდა „ცისკარში“ ივანე კერესელიძემ (გრიგოლ ორბელიანის უშუალო ჩარევით).

კავკასიელთა ერთიანობის შეუდარებელი ნიმუშები აქვს მოცემული ვაჟა-ფშაველას. შამილისა და თავისუფლებისათვის მებრძოლ ჩრდილო-კავკასიელთა შეუპოვრობითა და თავგანწირვისთვის მზადყოფნით აღფრთოვანებული იყო ალექსანდრე ყაზბეგი.

ყაზბეგიც, ალექსანდრე ორბელიანის მსგავსად, გვეუბნება, რომ ადამიანთა ერთობისთვის სარწმუნოებას კი არა აქვს გადამწყვეტი მნიშვნელობა, არამედ – საერთო წეს-ტრადიციებს, საერთო მორალურ კოდექსს. შეიძლება ზნეობრივი ორიენტირებით განსხვავებული ერთმორწმუნე მტრად მოველინოს ქვეყანას, ხოლო მსგავსი ტრადიციების, მაგრამ განსხვავებული სარწმუნოების მქონემ ნამდვილი მეგობრობა და გულშემეტკივრობა გაუწიოს. ყაზბეგმა შამილი ისეთივე სიყვარულითა და პატივისცემით დაგვიხატა, როგორითაც ხევსბერი გოჩა. შამილი „მამის მკვლელში“ ხალხის წინამძღოლია, თავისი ქვეყნისა და ხალხის უზომოდ მოყვარული. იგი თანამემამულეებისთვის ნამდვილი მამაა. შვილები უყვარს და მათი კეთილდღეობისთვის იბრძვის. სხვათა შორის, ნაჩვენებია ისიც, რომ ხალხსაც უყვარს შამილი. მისი გარეგნული და სულიერი პორტრეტი, ყაზბეგის თქმით, ასეთია: „რისხვის შემყრელი მტერთა, ერთგული და თავდადებული თავის მოძმეთა და მამულისათვის... ის იყო კაცი და ამასთანავე წარმოდგენელი გულკეთილი, ვაჟკაცი და გულადი, რკინასავით შედუღებული, ნაწრთობი ბრძოლის ცეცხლში... თუ საჭიროება მოითხოვდა, ის დაუფიქრებლივ მამულის კეთილდღეობას შესწირავდა პირველიდგან უკანასკნელს კაცამდინ, თვითონაც შიგ ჩაენაყებოდა ნამლად...“ (**ყაზბეგი, 1955: 333-334**). გიორგი გაჩეჩილაძის დაკვირვებით, „ელგუჯასა“ და „მამის მკვლელში“ ის აზრი უნდა ამოვიკითხოთ, რომ ქართული არისტოკრატია ერის ერთობლივი მომავლის ორიენტაციას მონყდა და საკუთარ ნაჭუჭში ჩაიკეტა. სწორედ ამის

გაცნობიერების შემდეგ დაყარა ფარ-ხმალი გრიგოლ ორბელიანმა და ყაზბეგი ჰომეროსს შეადარა. გრიგოლ ორბელიანის მიერ „დროების“ აშეიბზე გაკეთებულ მინაწერებში ხალხმა დაინახა გადატრიალება არა ლიტერატურაში, არამედ – პოლიტიკაში (**გაჩეჩილაძე, 2003**). ყაზბეგმა ლიად დაგვანახა რუსეთის პოლიტიკა კავკასიაში, მის შემოქმედებაში წარმოჩენილია კავკასიის ხალხთა ერთობლივი ინტერესები. ყაზბეგმა უარყო ის, რასაც ემსახურებოდა გრიგოლ ორბელიანი (შამილის წინააღმდეგ ბრძოლა). რაც ეამაყებოდა ორბელიანს („დალისტინის მთები ქებით გეტყვიან დიდთა მათ საქმეს“), აღმოჩნდა არა საამაყო, არამედ – სამარცხვინო. იმავე მკვლევრის განმარტებით, ყაზბეგს ინდივიდუალური კონფლიქტის პრობლემა გადააქვს კულტურათა კონფლიქტის სიბრტყეზე. აქ ერთმანეთს უპირისპირდება ქართულ-კავკასიური მენტალობა და რუსული მენტალობა (**გაჩეჩილაძე, 2003**). შამილის ყაზბეგისეულ პორტრეტს სამართლიანად უწოდებს როსტომ ჩხეიძე დითირამბს. მართლაც, მწერალს საუკეთესო სიტყვები ემეტება რჩეულისთვის და აღმატებული ეპითეტებიც არ აკმაყოფილებს. კიდევ და კიდევ არ ბეზრდება გმირისა და ზნეობრივად ამაღლებული კაცის წარმოჩენა. „შამილი მამა იყო – დანარჩენნი იმისი შვილები. შამილი გრძნობდა იმას, რასაც ჰგრძნობს მშობელი, როდესაც თავის თვალით უყურებს მებრძოლს შვილს... მაგრამ სამშობლოს სამსახურს, მამულის თავისუფლებას ის მაღლა აყენებდა თავის მშობლიურ გრძნობაზედ, თვის პირად შეხედულებაზედ. შამილი იბრძოდა იმისათვის, რომ თვის სამშობლოს დღეგრძელობას და ბედნიერებას თავისუფლებაში ხედავდა“ (**ყაზბეგი, 1955: 334**). ამიტომაც მიისწრაფიან ქართველები შამილთან. ღომანის მიხედვით დაუმორჩილებლობის, თავისუფლების, რუსთა ბატონობისაგან თავდაღწევის სული დაღესტანში, შამილთან სუფევს. „მხოლოდ იქ შეიძლება გულისჯავრის ამოყრაც, მხოლოდ იქ შეიძლება, რომ უდრტივინველად არ უშვერდე ქედს უსამართლობას.

ჯერჯერობით შამილილაა რუსული სამხედრო ექსპანსიის შემოკლებელი კავკასიაში და „მამის მკვლელის“ პერსონაჟებსაც ამ გადამწყვეტ ისტორიულ მოვლენებში წილის დადება სწყურიათ.

ამიტომაც რეკს ზარივით შამილის სახელი“ (**ჩხეიძე, 2005: 295**).

ყაზბეგს ლექსიც აქვს შამილისადმი მიძღვნილი:

შამილ, შენს აჩრდილს მე მოწინებით

ეუგზავნი სალამს თანაგრძნობისას,

შენ შეასრულე დანიშნულება

და დამტკიცე მთისა შვილობა...

„ელისოში“ დახატული ტრაგედია ჩეჩენი ხალხის გადასახლებისა ერთნაირად მძიმეა კავკასიელ მთიელთათვისაც, რომლებსაც უშუალოდ შეეხო დამპყრობლის ბრძანება და ქართველთათვისაც. აქაც შეიძლება და უნდა გავიხსენოთ „მამის მკვლელში“ ნათქვამი: „შამილი,

როგორც ჭკვიანი კაცი, ყველა ამ მდგომარეობით სარგებლობდა და ხალხს გულში თავგანწირულს მტრობას უღვიძებდა. ხალხი კი შამილს უყურებდა, როგორც ქომაცს, მსარჩველს და თავდადებით იბრძოდა იმის სიტყვით და სამშობლოს დასაცველად“ (**ყაზბეგი, 1955: 308**).

ბიბლიოგრაფია:

- *გაჩეჩილაძე, 2003* – **გაჩეჩილაძე გიორგი**. თოკზე საუბარი ჩამოსრჩობილის სახლში, – გაზ. „ჩვენი მწერლობა“. 18 ივლისი, 2003;
- *ორბელიანი, 1979* – **ორბელიანი ალექსანდრე**. დავით აღმაშენებელი, – კრებ. „ახალი ქართული ლიტერატურა“. ქრესტომათია. ტ. I. თბ., 1979;
- *ფშობარაძე, 1997* – **ფუტყარაძე ტარიელ**. ორბელიანები და საქართველოს კავკასიური პოლიტიკა, – პირველი სამეცნიერო კონფერენცია, მიედღვნა ალექსანდრე ორბელიანის ხსოვნას. თბ., 1997;
- *ყაზბეგი, 1955* – **ყაზბეგი ალექსანდრე**. მამის მკვლეელი, – ალ. ყაზბეგი. თხზულებანი. **ორ ტომად**. ტ. I: მოთხრობები და რომანები. გ. ნატროშვილის წინასიტყვაობით. თბ., 1955;
- *ჩხეიძე, 2005* – **ჩხეიძე როსტომ**. ყაზბეგიანა. ბიოგრაფიული რომანი. თბ., 2005;
- *წერეთელი, 2010* – **წერეთელი აკაკი**. შამილის სიზმარი, – აკ. წერეთელი. თხზულებათა სრული კრებული. **ოც ტომად**. ტ. I: ლექსები, **1856-1880**. ტომის რედაქტორი ი. ევგენიძე; ტომი გამოსაცემად მოამზადეს, ვარიანტები, შენიშვნები და კომენტარები დაურთეს ელ. ზარდიაშვილმა და ზ. ჭუმბურიძემ. თბ., 2010.

NINO VAKHANIA¹

SHAMIL'S CHARACTER IN THE WRITING OF ALEXANDER ORBELIANI AND ALEXANDER KAZBEGI

Idea of the unity of Caucasus has many centuries tradition in Georgian reality. According to the history it is clear that religious difference could not form the barrier that would disassociate and oppose Caucasian people against each other. People acting under the conspiracy in 1832 were acting under the basis of the idea of united Caucasus and it is natural that it is clearly provided in the writings of Alexander Orbeliani, one of the leader of conspiracy. And the symbol of struggle for freedom was Shamil the character of

¹ *Nino Vakhania* – Doctor of Philological Sciences, Associate Professor, Sokhumi State University.

Caucasus. Even in his life Shamil was considered as a legend. People were writing verses, stories and plays about him. Pursuant to Alexander Orbeliani's "David the Builder" entire Caucasus did its best in the fight against conquerors. True story is covered by transparent cover. Unity is conditioned not by religion, but by consanguinity and common housing considered by the God. Herein is to be emphasized that the fact takes place not in the epoch of David the Builder, but in the 19th century and by its time the playwright's problem is vivid and urgent. It is noteworthy fact that Alexander Orbeliani arrived back from expatriation was denounced against Mikhail Vorontsov the governor of Georgia as if he had a correspondence with Shamil the commander of fight liberating the Caucasus. If it is fabricated, it also shows his disposition and his relation with Shamil. Alike Alexander Orbeliani, Kazbegi also states that for the unity of persons is decisive not religion, but common rules and traditions. Kazbegi introduced Shamil with the same love and respect alike Khevisberi Gocha. Shamil is the leader of people in "Father's Killer" fervently in love with his country and people. He is a real father for his compatriots. He loves his children and fights for their wellbeing. Common opinions of both writers are obvious.

იბან შამილი. 1859წ. (ფოტოგრაფი: ანდრეი დენიერი /1820-1892/)

ლიტერატურათმცოდნეობა

ნანა კუცია¹

ზაალ სამადაშვილის ეპიფანიები
(კრებული „60“)

თუ რითიმე შეუძლია ქართველს ეგზისტენციურ ძრწოლა-წნეხს გაუძლოს, სასო არ წარიკვეთოს (სასწონარმკვეთი კი ირგვლივ ბევრი რამაა – გლობალურიცა და ლოკალურიც), მსოფლიო პროცესების პერიფერიაზე, მის გულისგულში იგრძნოს თავი, ეს – ქართულ პოლიფონიასა და როკვით განფენილ ქართულ გენიასთან ერთად, უპირველესად, ქართულ მხატვრულ სიტყვაზეც ითქმის – ერის სულიერების, მისი იდენტობის უპირველეს ნიშატზე, დახვეწილზე, ზნეობრივზე, კულტურულზე, ინტელექტუალურზე, საუკუნეთა (თუ ათასწლეულთა არა) მანძილებსა და ბურუსს გამოლწეულზე, გურამ ასათიანის მოხდენილი განსაზღვრებით – „საღვთოს საერო ტრანსკრიფციაზე“ (ასათიანი, 1977: 18).

ქართველი მკითხველი დასაბამიდანვეა განებივრებული უმაღლესი სინჯის მხატვრული ტექსტებით – ლიტერატურის ჩვენამდე მოღწეული პირველივე ძეგლით დაწყებული, ვიდრე მწერლობის საუკეთესო თანამედროვე ნიმუშებამდე.

ზაალ სამადაშვილის მოთხრობების კრებული „სამოცი“ საუკეთესოთა შორისაც, ალბათ, გამორჩეულია – ეს არის ტექსტები, როგორსაც დაწერდა, ალბათ, ავთანდილის ტიპის ქართველი – ერთდროულად ზემგრძნობიარე და რაციონალური, ნატიფი და მკაცრი, ვისაც მიმადლებია გული გონიერი, ვისიც „გული, გრძნობა და გონება ერთმანეთზედა ჰკიდია“, ვინც იცის თავისი ქვეყნის, თავისი ლიტერატურის, საერთოდ, ქვეყნის (ანუ მსოფლიოს) ლიტერატურის ისტორიაცა და მეტაფიზიკური ქარაგმებიც. იცის, რომ დიდი ლიტერატურა მხოლოდ მოვარვარე გულითა და ცივი გონებით იქმნება და იგივე ოქსიმორონი ესაძირკვლება მხატვრული სიტყვის უკვდავებას, უბრალო სიტყვას ლოგოსურის ტრანსკრიფციად გარდაქმნის.

სამადაშვილების გვარი განსაკუთრებულ ნიშას ქმნის ქართული

¹ ნანა კუცია – ფილოლოგიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

მხატვრული სიტყვის სივრცეში: ნიკოსამადაშვილი, ზურაბსამადაშვილი, ანა კორძაია-სამადაშვილი, ზაალ სამადაშვილი ისეთი სიფაქიზითა და სიზუსტით აღწერენ ქართულ ფიზიკურ თუ მეტაფიზიკურ ლოკალს, ქრონოტოპოსს, თითქოს ნიკო სამადაშვილისავ იდუმალი, მისტიკური ფრაზით იყვნენ შთაგონებულნი: „ქრისტემ ბავშვობა აქ გაატარა და ღვთისმშობელი უგვიდა ეზოს“ („ატენის სიონი“) (სამადაშვილი, 1987: 28).

ეს ინტიმი, კამერულობა ყოველი (ეროვნებისა და ეპოქის მიუხედავად) დიდი მწერლის ტექსტების ენერგეტიკაა. ამ ტექსტებში „შინ“ ხარ, თითქოს ხატების კუთხესთან, მშვიდი, აუმღვრეველი, დაცული, სადაც და როდესაც არ უნდა ხდებოდეს მოქმედება – ბორხესის არგენტინაში თუ აკუტაგავას იაპონიაში, ჩეხოვის რუსეთში თუ ფოლკნერის ამერიკაში, ჯოისის ირლანდიაში თუ ვარგას ლიოსას პერუში, ფელინის იტალიაში თუ ინანიშვილის საქართველოში – ეს პროვიდენციის – საღმრთო კანონზომიერების ენერგეტიკაა.

ზემოხსენებულ დიდ ხელოვანთა ტექსტებისა თუ კადრების ალუზია-რემინისცენციები ხშირია ზაალ სამადაშვილის დახვეწილ ნარატივში – ყოველთვის უზუსტესად მორგებული ტექსტს, კონტექსტს, ქვეტექსტს (ეს, ალბათ, აზროვნების მათემატიკური ყაიდითაც განისაზღვრება, ასე ლაპიდარულად, უფაქიზეს-უზუსტესად წერდა ლუის კეროლიც, აქ „ნაქსოვის სიღბოა და ნაჭედის სიმტკიცე“).

მწარეა მარკესის სიმართლე: „მარტოობის ასი წელი“ იმისთვის დაგდე თაროზე, „პოლკოვნიკს არავინ სწერს „რომ წაეკითხათ“. ზაალ სამადაშვილი ამ ლაპიდარულ, ტევად ციტატას თავისი ტექსტების ჟანრული არსის გასაცნობიერებლად სთავაზობს მკითხველს. იუველირის მოთმინებითა და პასუხისმგებლობით დანახნაგებული ამბები, ბრილიანტივით პანია, მაგრამ ბრილიანტივით ძვირფასი (ხან მინიატურის, ხან ნოველის, ხან ესკიზის, ხან მოთხრობის საფანელში გამოხვეული), სამუდამოდ რჩება გულსა და გონებაში მკითხველისა, რომელიც ამ ნატიფი ნახევარტონებით, პასტელური მონასმებით ინსპირირებული, თავადვე ააწყობს უმშვენიერეს ლიტერატურულ „ფაზლს“ – საკუთარ გულსა და გონებაში გამოტარებულს.

ავტორი არ გეკეკლუცება, არ გექაჩება, გვერდიდან გვერდზე არ მიგათრევს, გენდობა და მიგინდობს. ეს მასის ბელეტრისტიკა არ არის, რაფინირებული საკითხავია. ამ ტექსტების იდუმალ სივრცეებში 80-იანების, 90-იანებია, 2000-იანების (სწორედ ამ პირობით რკალებად ლაგდება მოთხრობები კრებულში) კატასტროფების წინათმგრძნობ თუ ახდენის ამრეკლავ ამბებში ისეთ „ყურ სინათლეებსა“ და „წყნარ სახატეებს“ (როგორც ზაალ სამადაშვილის ერთი უსაყვარლეს ავტორთაგანი – რევაზ ინანიშვილი იტყოდა) აღმოგაჩენინებს მწერალი, ბედნიერი და გულდანყვეტილი ხურავ ნიგნს და გრძნობ დიდი ლიტე-

რატურის განმწმენდ ენერგეტიკას, იაზრებ მთავარს – არ (და ვერ) ირჩევ სიცოცხლის ხანგრძლივობას, ჟამსა და ლოკალს, მაგრამ ირჩევ სიცოცხლის ხარისხს: თუ ბუხარი ბორხესს გახსენებს (არა მხოლოდ სიტყვის აკუსტიკით), ქუჩის მუსიკოსების მელოდიაში სფეროთა მუსიკა გესმის, გამურულ შუშაში ალს ხედავ – ლამაზსა და უმწეოს, თოლიების დაპურება არ გეზარება და გეთაკილება, არც ატატებული კნუტით სიარული, ელიას კანეტიც შენიანია და „პაპილონეც“, თავისუფლების წამთა განსაცდელად რომ უკიდევანო ოკეანეში გადაეშვება...

ისეთი ძაბვაა ამ ლაპიდარულ ამბებში, თითქოს გამიშვლებული სადენისთვის ნაგივლია ხელი. რომელ ციტატას ამოიწერ, რომელი ტექსტიდან, როცა ყველაფერი (ხაზგასმით ვამბობთ, ყველაფერი!) უმაღლესი სინჯის ლიტერატურაა?! „დანარჩენი ლიტერატურა“ კი არა – უნატიფესი პოეტური პროზა. ამ ტიპის პროზიდან ვერლიბრ-ვერბლანამდე ხან ნაბიჯია, ხანაც – სრულიად წანისლული მიჯნა.

„გარდაეცვალა მამიდა, გათხოვილი სოფლად ორმოცი წლის წინ. მისმა სიკვდილმა ორმაგად დასცა თავზარი – მამამისის ტყუპისცალი იყო, ტყუპისცალებზე კი ამბობენ, უერთმანეთოდ ძალიან უჭირთ ცხოვრებაო. მამამისი მეორე დღესვე გაემგზავრა სოფელში და ერთი ღამე გაათია იქ. რომ ჩამოვიდა, ცოტა ნასვამი იყო და ტიროდა – ლამაზად წევსო“ (**სამადაშვილი, 2015: 176**). ეგზეგეტიკურ-განმარტებითი ნიშანსვლები ამგვარ ტექსტებში, ალბათ, მკრეხელობაა, როგორც კლასიკურ მელოდიას ან საგალობელს ვერ განყვეტ ტაშით.

ეს ლირიკაა – სულის უფაქიზეს სიმთათვის...

მინიატურას „დარდიანი“ ჰქვია. მინიატურაში ჩანწეხილი დარდი რომანის გრძელ დისტანციებს გასწვდება, აქ კი ორიოდ ფრაზაში შევიგრძნობთ გრძელი სიტყვის მოკლედ თქმის მისტიკას.

ეს თხრობის ის სტილია, ქართული პროზის განვითარების მაგისტრალურ ხაზად რომ გამოკვეთა გრიგოლ რობაქიძემ სინოპსისურ კვლევაში „ქართული პროზისათვის“: „თავი და თავი – აღნაგობა, სამკაული – მხოლოდ დეტალი“ (**რობაქიძე, 1989: 3**). მაღალი მოდერნიზმიის მეტრი აღნიშნავდა, რომ „ხორკლი და ხიჭვი, მეჭეჭი და ღვლარჭნილება“ (დეფინიციები რობაქიძისეულია), არაბუნებრივი ქართული თხრობის (თუ თხრობის ქართული) სტილისათვის უცხოურ ინვაზიათა ლექი იყო. საკუთრივ ქართული თხრობის მანერის ნიმუშად ცურტაველის, სულხან-საბას, ილიას გენიალურად სადა სტილს იდასტურებდა.

ვერც ერთი ლიტერატურული კონოტაციით, ლიტერატურათმცოდნეობითი ტერმინით ვერ აღადგენ ამ (ერთდროულად) ფაიფურივით მყიფე და აღმასივით მედეგი ტექსტების მხატვრულ ქსოვილს ლიტერატურულ რეცენზიებში, ვერც აქაური პერსონაჟების დახვეწილ (ან დაუხვეწავ, მაგრამ დაუფიწყარ) მანერებს, პერსო-

ნაწიებისა, ხან რეალურ, ხან წარმოსახულ ადამიანთა, ხანაც ლიტერატურულ პერსონაჟთა ანარეკლებად რომ აღიქმებიან. ისინი (ჩრდილების თეატრის გმირებივით) კონკრეტულნიც არიან და აბრის-ნანისლულნიც, წარსულიდან იმისთვის ამოჩნდებიან, ანმყო გაათბონ და გაალიცლიცონ, საზრისი განუსაზღვრონ მომავალს და მერამდენედ დაგვარწმუნონ: „იყო“ რომ არსებულიყო, ტკივილი და ტანჯვა არ იარსებებდა (**ფოლკნერი, 1984: 89**).

აქ მუდმივად იკვეთება ადამიანთა გზები, ერთმანეთში ირევა დროის ჰიპოსტასები, უმყიფესია ზღვარი სიზმარსა და ცხადს შორის და ჩვენი ყოფიერების უზუსტეს, უტრაგიკულეს ენიგმად აღიქმება „სწორხაზოვანი სიზმარი“.

ასეთი ზუსტი ენიგმა მხოლოდ „რვა-ნახევრის“ უცნობილეს კადრებში – ჩაკეტილი მანქანის სალონიდან ამოფრენილი სულის ლივლივში ან პასტერნაკის „ექიმ ჟივაგოს“ ფინალურ პასაჟებში - გაჩერებული, მერე კვლავ დაძრული ტრამვაის გასწვრივ მიმავალი ბედისწერის პარადიგმად აღსაქმელი იისფერკაბიანი ქალის ხატებაში დაგვინახავს.

უსასოობის, ყოფიერების ლაბირინთულობის (ლაბირინთი – ბორხესის უსაყვარლესი ენიგმა) არსი ასე ლაკონიურად, ასე ლაპიდარულად მსოფლიო ლიტერატურის საუკეთესო ნიმუშებშიც ძვირად თუ დაიძებნება.

მწერალი თავიდანვე პოულობს გზას ლაბირინთიდან – კრებულში უამრავი მოთხრობაა, რომელთა სათაურებშიც გატანილია ყოვლად პროზაული სახელწოდება – „ნასვლა“ („ნიგნების გასაყიდად ნასვლა“, „ფეხბურთის საყურებლად ნასვლა“, „ფეხსაცმელების საყიდლად ნასვლა“...), მოგვაგონდება პოეტური პროზის მეტრის – რევაზ ინანიშვილის „ნისლების სანახავად ნასვლაც.“

ბანალური „ნასვლა“ რუტინული ჩვევის (თუ ჩვევის რუტინის) სივრცეებს სცდება და ტრაგიზმს უმაღლეს რეგისტრს აღწევს, მისი კონოტაცია კი (ერთდროულად) ჭილაძის „გზაზე ერთი კაცი მიდიოდა“-ს მეტაფორიკასა და გალაკტიონის „დაგვინყია სვლა-ნასვლა“-ს ქარაგმასაც – ეს სულის მარადი გზაა, საყვარელი მისამართები, ინიციაციური პორტალები, სადაც სული ხან იყუჩება, ხან იწრთობა, ხან ნებდება, ხან იმარჯვებს, მაგრამ, რაც რეცენზიაში ასეთი მკვეთრი ზმნებით ფიქსირდება, ზაალ სამადაშვილთან – დახვეწილ ინტელექტუალთან – უაღრესად სადაა.

ეს მოალერსე ტექსტებია – მწერალი ხსოვნით ელაციცება წარსულს – იქნება ეს მივიწყებული ქალაქარეთი თუ გიტარაზე ამოთქმული ხრინიანი სიმღერაა, ოქროსუბნის რუსული ეკლესია თუ ერთი დღის შთაბეჭდილებები ლურჯყდიანი რვეულისათვის, სწორხაზოვანი სიზმრები, თუ სიურეალისტთა ძველი თამაშები, სანდრო კანდელაკის ჩექმა

თუ კინო „ოქტომბერი“, მოახლოებული ზამთარი თუ ავტოპორტრეტი ნიგნების ფონზე...

ეს ულამაზეს ნოველა-მოთხრობა-ესკიზ-მინიატურათა მხოლოდ სათაურებია და სათაურებიც პარადიგმებია ზაალ სამადაშვილთან, თითქოს მინიატურისავე ანასხლეტი.

„რომ დავით კლდიაშვილი არა, დაუხატველი დარჩებოდა მშვენიერზე მშვენიერი კაროჟნაო“, უბის ნიგნაკში ჩაუწერია გალაკტიონს. მხოლოდ დიდი მწერლების თვალი აღიქვამს „განწირულთა“ სასონარმკვეთ მშვენიერებას და უკვდავებას ანიჭებს ტექსტში. რამდენი ასეთი „განწირულის მშვენიერებას“ ირეკლავს ზაალ სამადაშვილის ყუჩი ტექსტები... კატარინა გრამკოს პორტრეტიც იკმარებდა, ქეთი ნიჭარაძისა, რომლის „ავტოპორტრეტიც“, ნაირა გელაშვილის „დედის ოთახთან“ ერთად, თაობის უსაყვარლესი საკითხავი იყო ოთხმოციანების მიწურულს, დამდეგი ტრაგიკული ათწლეულების კვირაცალში.

ამ ტექსტებში ყველაფერი პერსონიფიცირებულია – ხის წითლადმელებილი ტრამვაიცა და სათავგადასავლო ნიგნებში ჩახატული ტავერნაც, აივანებაბრეცილი სახლებიცა და იებით დანიწკლული მდელოც.

ექიმმა ვერ გადაარჩინა პუდელი დეზი (როგორც ანა კორძაია-სამადაშვილს გამოსტყდომია ზაალ სამადაშვილი), მაგრამ, რაც არ შეუძლია ექიმს, შეუძლია სიტყვას და ამ მოთხრობებში იყურსებიან დეზიცა და ფისო ეუც, როგორც ათასი სხვა რამ სახსოვარი, ათასი პლენანოვური ამბავი, ერთდროულად გულისმომწყვლელებიცა და თვალისმომჭრელად ნათელიც.

„პლენანოვი უბანს ერქვაო“ – სევდიანია სათაური.

ვის უყვება, ვის იგულებს თავისი დარდიან-ნათელი ნარატივის ადრესატად დიდი მწერალი? იქნებ, ესეც წინასწარმეტყველებაა და ეს უცხო გვარიც კი მოსანატრებელი გაგვიხდება – აკი დედაქალაქის ამ ერთ-ერთ უმთავრეს არტერიას ლამის ალა-მაჰმად-ხანის სახელი დარქმევია... ჟამის ჟამიანობის სხვა პაროლიც მრავლადაა ნიგნში. თუნდაც – „ნიგნების გასაყიდად წასვლა“. თეიმურაზ ხევისთავიც მაშინ მიხვდა, ქვეყანა თავს რომ დაექცა, ნალოლიავეები ბიბლიოთეკის შინიდან გატანა რომ მოუხდა... ეს გატანილი ბიბლიოთეკების, ჩამქრალი ჭაღებების, ათასსახელგადარქმეული ქუჩების ქვეყანაა დღესაც.

ლოკალური ამბების ზოგადსაკაცობრიო ენერგეტიკა სხვა მათემატიკოსის – პასკალის მაქსიმასაც მოგვაგონებს: „ყველგან ცენტრია და ყველგან – პერიფერია.“ ცენტრშიც პერიფერიაა და პერიფერიაშიც – ცენტრი, რადგან არ არსებობს უმნიშვნელო ამბები, მხოლოდ ცუდი და კარგი მოთხრობელი არსებობს.

ზაალ სამადაშვილი უბრალოდ კარგი კი არა, დიდებული მოთხრო-

ბელია, ასე დაძვირებული სრულიად სამყაროში, როცა თხრობას – დინჯს, ღრმას, დამაფიქრებელსა და განმმშენდს – ენაცვლება ინფორმაცია – ზედაპირული, ზერელე, ელვის სისწრაფით ცვალებადი და ამ მუდმივი ცვალებადობით შემადრწუნებელი.

ნეორეალისტური ფილმებივით გულისმომწყვლელია ამ ტექსტების ანტურაჟიც, ფერიც, ქსოვილიც. ნარმაველობის, „კვლავ ვერაფრით ამის ვერნახვის მსუბუქ თავბრუსთან“ (ონიანი, 2002: 44) ერთად, წიგნს იმედი მსჭვალავს: სანამ ჭრაქის (თუ – მით უფრო ჭრაქის) შუქზე, სახეებ და სახელებნანისლულ სივრცეში კითხულობენ კუნდერასა და ბორხესს, „ფრენის მაკომბერის ხანმოკლე ბედნიერებასა“ და „პოლკოვნიკს არავინ სწერს“, სანამ ჟანგიან საწოლებზე მითვლემილთ მთის ნისლი ეზმანებათ, სანამ დიდი მწერლები „ნეკერჩხლებსა და მწყერჩიტებზე წერენ“, მისი უდიდებულესობა ლიტერატურა თავისას იტყვის – მანუგეშებელს, გამაძლიერებელს, მარადიულს, დროთა კავშირის აღმდგენს. „დროთა კავშირზე“ გავგახსენდება – წიგნს მიძღვნა უძღვის – „შვილიშვილებს – სალომესა და ანასო“, პირველივე მოთხრობა კი ასე იწყება: „იცით, როგორი პაპა მყავდა?“

სულ ესაა ყოფიერების წამიერი სივრცეც – პაპიდან შვილიშვილამდის და პირუკუ – ხსოვნა, მეხსიერება, ყოფიერების ენიგმურობის, ფიზიკურის მეტაფიზიკურობის განაზრება და განაზრება მთავრისა: „ვცან სიმოკლე ბოროტისა, კეთილია მისი გრძელი“ (რუსთველი, 1989: 148) – ყველაფრის, ყველა სიძნელის მიუხედავად.

ბავშვობისდროინდელი, „დღევანდელთან შედარებით სამჯერ პატარა თბილისის“ ამბებს ისე ჰყვება ზაალ სამადაშვილი, როგორც მოდიანო – პარიზისას... დღევანდელი თბილისის ამბებსაც.

ეს ჯერ კიდევ ქართული თბილისია, ესმა ონიანის ენდროსფერი თბილისი, ტილოებიდან თუ ტექსტებიდან რომ გვათბობს, არჩილ სულაკაურის „თბილისურ ჩანახატებსა“ თუ გაბაონის „აივნიან ქალაქში“ არეკლილი... ინანიშვილისეული „განწირულობით შუქდაფენილი“, დაგლეჯილი ქვეყნის დაგლეჯილი დედაქალაქი... მაგრამ ეს წიგნი რეკვიემი არაა.

ზაალ სამადაშვილმა იცის, რომ თითოეული ჩვენგანი მხოლოდ „საკუთარ ბლუზს უნდა წერდეს“ (სამადაშვილი, 2015: 129) და ყველაზე სწორხაზოვანი სიზმრებიც კი გამოღვიძებით მთავრდება...

მერე რა, რომ „სოფელი მოსწრაფებით ირღვევა“ – ადამიანს სწყალობებია მადლი, მოსწრაფებით რღვევადი სოფლის ალიაქოთში მარადისობის სიმყუდროვე მოინატროს, დრტვინვისას გული არ გაიქვავოს და ძალიან უბრალოდ თქვას: „შინ ვზივარ უკვე. ლეკვი ფეხებთან მიზის. ვილაც უხილავს ვეკამათები: ვერ მოგართვი! როგორც არ უნდა გამიჭირდეს, რანაირადაც არ უნდა გავღიზიანდე, ბრაზიან სტრიქონებს ვერ ეღირსები ჩემგან. ხომ ვარ სენტიმენტალური? ეგ რა არის!

უფრო სენტიმენტალური გავხდები“ (**სამადაშვილი, 2015: 59**).

სენტიმენტალური ანუ გულით მოაზროვნე, მოაზროვნეთაგან უკეთესი.

ყოველი ლიტერატურათმცოდნე ამ მშვენიერი წიგნის რეცენზირებისას იგრძნობს საფრთხეს – „ინტერპრეტაცია ყველაფერს კიჩად აქცევს“ (**სამადაშვილი, 2015: 228**). რეცენზენტი, ალბათ, მხოლოდ გიგია, მშვენიერი სამყაროს კარამდე რომ მიუძღვება ბედნიერ, „მისალოც“ მკითხველს (წინასწარვე დარწმუნებული, რომ მისეული ინტერპრეტაციაც განწირულია, იქცეს კიჩად)...

დაბოლოს, ჟანრი სამადაშვილის ნოველებისა იგივეა, რაც ჯონისის „დუბლინელებისა“ – ეპიფანიები (ბერძნ. „გამოვლინება“, „გამოცხადება“, ღვთაებრივის ცხადი ანარეკლი ყოფიერში).

ინტერპრეტაცია, რა თქმა უნდა, კიჩია. რეცენზიაც.

„მხოლოდ სული ჰგრძნებს, თუ ვითარი [სძღვნეს მას შვება]“ (**ბარათაშვილი, 1992: 85**) ზაალ სამადაშვილის უნატიფესმა მოთხრობებმა.

ბიბლიოგრაფია:

- *ასათიანი, 1977* – ასათიანი გურამ. სათავეებთან. თბ., 1977;
- *ბარათაშვილი, 1992* – ბარათაშვილი ნიკოლოზ. პოეზია, – ქართული მწერლობა ოცდაათ ტომად. ტ. 9. თბ., 1992;
- *მინიანი, 1978* – მინიანი ესმა. თეთრი სტუმრები. თბ., 1978;
- *რობაქიძე, 1989* – რობაქიძე გრიგოლ, ქართული პროზისათვის (ესკიზი), – „ცისკარი“. №3, 1987;
- *სამადაშვილი 2015* – სამადაშვილი ზაალ. 60 მოთხრობა. თბ., 2015;
- *სამადაშვილი, 1987* – სამადაშვილი ნიკო. ლექსები. თბ., 1987;
- *ფოლკნერი, 1984* – ფოლკნერი უილიამ. საუბრები. თბ., 1984.

NANA KUTSIA¹

SHORT-STORIES OF ZAAL SAMADASHVILI

Zaal Samadashvili is one of the most important representatives of modern Georgian Literature. His short-stories are so called “epiphanies” as well as texts of James Joyce “Dubliners.” Short impressions are inspirations for the writer whose literary “teachers” are Hemingway, Borgues, Markes etc.

We have studied Zaal Samadashvili’s short-stories collection “60” (60 short-stories). Form and fable of these unforgottable text’s are inspired by the literary heritage of an outstanding Georgian writer Revaz Inanishvili.

¹ *Nana Kutsia* – PhD in Philology, Associate Professor, Sokhumi State University.

ლიტერატურათმცოდნეობა

მაკა ლაბარტყავა, ლელა მირცხულავა¹

ლიტერატურა და მასმედია „ნიშანთა სისტემაში“

მთავარი ლიტერატურისა და მასმედიის ურთიერთობაში არის ენა და ნიშანთა სისტემა. აქვე უნდა განვმარტოთ, რომ ნებისმიერ ტექსტში, ლიტერატურული იქნება ეს თუ მედიაში გამოქვეყნებული ინფორმაცია, არის ძირითადი ნიშანი, რომელიც იმ სემიოტიკის ნაწილია, რომელსაც თანამედროვე რეალობაში ნაკლებად ექცევა ყურადღება. როგორც ვიცით, არისტოტელე ნიშანს თვლიდა არა მარტო ნიშნად, არამედ – სიმპტომად და სიტყვებს აზრის პირობით ნიშნებად მიიჩნევდა (**არისტოტელე, 1979**); ამდენად, ეს ორი ძირითადი „კომპონენტი“ უმთავარია თანამედროვე ლიტერატურასა და მასმედიაში, მიუხედავად იმისა, რომ მას მერე საუკუნეებმა ჩაიარეს, მთავარ „ძალად“ ისევ ენა და ნიშანი, ანუ სიტყვა დარჩა, რომლისგანაც იწყება კაცობრიობის ისტორია. აქ უკვე თითოეული სიტყვა ნიშნის მატარებელია, და ყველაზე მთავარი რაც გააჩნია ლიტერატურას ყველა დროში და ეპოქაში – ნიშანთა სისტემა; ჩვენ ხომ „ნიშნების“ სამყაროში ვცხოვრობთ, ისინი თავის თავში მოიცავენ ინფორმაციას, დაფარულ აზრს, ამ ყველაფერს კი, ლოგიკურად, მივყავართ სემიოტიკამდე,² – ნიშნების სამყარომდე – რადგანაც სამყარო „ერთი დიდი ტექსტია“ სემიოტიკის ობიექტი შეიძლება იყოს ყველაფერი; და ეს ურთიერთშერევის და ურთიერთგავლენის პროცესი ყოვლისმომცველია. თანამედროვე მედიაეპოქაში, მაშინ, როცა ლიტერატურისა და მედიის „ერთიანობაზეა“ საუბარი, რთულია ნიშნების მხატვრულ მნიშვნელობაზე ისაუბრო, მაგრამ ეს არის ის პრიორიტეტი, რომელიც ჰქონდა, აქვს და ექნება ლიტერატურას. ტექ-

¹ **მაკა ლაბარტყავა** – ფილოლოგიის დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის არნოლდ ჩიქობავას სახელობის ენათმეცნიერების ინსტიტუტი; **ლელა მირცხულავა** – ფილოლოგიის დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² **სემიოტიკა** – თანამედროვე კულტურული ანალიზის ერთ-ერთ მნიშვნელოვანი მიდგომაა. თავისი ზოგადი დეფინიციით არის ნიშანთა ზოგადი თეორია. ნიშნის გამოყენების პროცესი სემიოზისის პროცესად იწოდება. უძველესი ცნება, რომელიც მოიცავს ადამიანისა და გარემოს კომუნიკაციის ფორმებს და სისტემებს. მეცნიერება ნიშნებსა და ნიშანთა სისტემაზე (**სემიოტიკა...**).

სტის სემიოტიკურ-სტრუქტურალისტური ანალიზისას ტექსტში გამოვლენილი სტრუქტურა არაცნობიერი და ობიექტურია, მითუმეტეს იმ რეალობაში, რომელსაც „სამყაროს ერთ დიდი ტექსტად“ ქცევის „მოდელს“ ვუწოდებთ, მაგრამ ყველაზე მთავარი – ინტერტექტუალობა, ამდენად, სემანტიკური განუსაზღვრელობის პირობებში სამყაროს სტრუქტურალისტური და ინტერტექსტუალური აღწერები ერთმანეთს ავსებენ.

სემიოტიკა არის მეცნიერებაც, კვლევის მეთოდიც, მსოფლხედვა, სამყაროს და ადამიანების განსაკუთრებული, მრავალგანზომილებიანი ხედვა, რომელიც სწავლობს ნიშანს სამ განზომილებაში: ნიშნის დამოკიდებულებას თავის ობიექტთან ანუ იმასთან, რასაც აღნიშნავს; ნიშნების ერთმანეთთან დამოკიდებულება. ამერიკელი მეცნიერის ჩარლზ სანდერს პირსის¹ მიხედვით, ნიშანი სხვა არაფერია, თუ არა უნივერსალური შუამავალი ადამიანურ გონებასა და სამყაროს შორის (Пирс, 2000).

ადამიანის ცნობიერების ფენომენები: აღქმა, ილუზია, წინათვრძნობა, სამყაროს აზრობრივი ინტეპრეტაცია, პირს სამუნივერსალურ კატეგორიად აქვს დაყოფილი, ვფიქრობთ, ეს ყველაზე არსებითია მედიატექნოლოგიების, „ნანოტექნოლოგიების“ განვითარებულობის პერიოდში, როცა ინფორმაციას, ნიშნებს ვიღებთ ყველა მხრიდან. მას არც დროისა და სივრცის, რეაქციის, რეალობისა და შემეცნების კატეგორიები რჩება ყურადღების მიღმა, და ბოლოს აუცილებლობის, კანონზიმიერების, უწყვეტობის, სინთეზის, კომუნიკაციის, რეპრეზენტაციისა და ნიშნების კატეგორია, რომელიც წინა ორს აკავშირებს ერთმანეთთან და ქმნის ერთიანობის „ილუზიას“. მაგრამ პირსის მიერ აღქმული, დანახული ინტეპრეტაცია, თავისუფლება, არასდროს სცდება საზღვარს, „ნიშანი წარმოაჩენს ობიექტს არა ყველა დამოკიდებულებაში, არამედ რაღაც განსაზღვრულ იდესთან მიმართებაში“ (Пирс, 2000).

პირსის „სემიოტიკა“ განავითარა მორისმა². მან სემიოტიკის ერთ-

¹ ზოგადი სემიოტიკის ფუძემდებელი (XIX-XXსს. მიჯნა) ამერიკელი მეცნიერი ჩ. ს. პირსი (1839-1914), რომელიც სემიოტიკას განსაზღვრავდა, როგორც მოძღვრებას ბუნებაზე და ნიშნობრივი პროცესების ძირითად სახესხვაობებზე. ის იყო პირველი ვინც დაახასიათა სემიოტიკური ცნებები, როგორცაა ნიშანი და მნიშვნელობა, ნიშნური დამოკიდებულება და ა. შ. მიუხედავად იმისა, რომ პოსტმოდერნისტი ავტორები უფრო გამოყენებით სემიოტიკას (სოსიურის ხაზს) მიყვებოდნენ, პირსის გავლენას აღიარებდნენ (მორისი, დერიდა, ლაკანი, ეკო და სხვ.).

² სემიოტიკის დამფუძნებლად ითვლება ამერიკელი მეცნიერი ჩარლზ უილიამ მორისი. მისი ნაშრომი, რომელშიაც ავტორი სემიოტიკის ზოგად საფუძვლებს აღწერს, არის „ნიშანთა თეორიის საფუძვლები“ („Theory of Foundation of Signs“), რომელშიც სემიოზისის პროცესი მორისმა 3 ძირითად ნაწილად დაჰყო: სემანტიკა, სინტაქსი და პრაგმატიკა.

ერთი მთავარი ტერმინი „სემიოზისი“ განმარტა, როგორც „პროცესი, რომელშიც რაღაც ფუნქციონირებს, როგორც ნიშანი“.

მ. ფუკოს მიხედვით, ეს არის ახალი პოსტმოდერნული ეპოქის აზროვნების ახალი სტილი (ფუკო, 2004). ბარტის აზრით, პოსტმოდერნისტული პროექტის რეალიზაციის საშუალება. ბარტი იყენებს არა ტერმინ სემიოტიკას, არამედ „სემიოლოგიას“. „სემიოლოგია, რომელიც არ სცილდება საკუთარ საზღვრებს, არ წარმოადგენს მეტაფიზიკურ მხარეს. ის ისეთივე მეცნიერებაა, როგორც ნებისმიერი სხვა“ (ბარტ, 1989).

„მითი“ ბარტისათვის წარმოადგენს არა ძველ თქმულებებს სამყაროსა და ღმერთების შესახებ, არამედ უფრო ჩვენი დღევანდელი სოციალური ყოფის შინაარსეულ მხარეს, რომელიც მისთვის აღმნიშვნელთა ფართო კონოტაციური ველია, რომელშიაც მოინიშნება დისკურსის ლატენტური, იდეოლოგიური დონე. ფუნქციურად მითის დანიშნულება რეალობის დეფორმაციაში მდგომარეობს. მითი ცდილობს წარმოადგინოს ღირებულებათა ისეთი სისტემა, როგორსაც მისგან მოელიან და რომლის აღსაქმელადაც მზად არის კომუნიკაციაში ჩაბმული ინდივიდი. რ. ბარტი მასმედიის ანალიზისას ხმარობს სიტყვას – „მითოლოგია“, სადაც მეცნიერის დაკვირვების საგანს შეადგენს მთელი სამყარო, რადგანაც, მისი აზრით, ადამიანის სამყაროში ყველაფერი მნიშვნელოვანია, გასააზრებელი და გასაშიფრი. ტერმინი „მედია“ მან ჩაანაცვლა ტერმინით – „თანამედროვე მითები“ (ბარტ, 1989). უ. ეკოს აზრით, მნიშვნელობა არასდროს არ ქმნის ჩაკეტილ სისტემას, რამდენადაც ნიშანთა სამყარო კომუნიკაციის პროცესში მუდმივ მოძრაობაშია (ჰო, 1998: 3-5). ამდენად, ყოველი სემიოტიკური სისტემა შედგება სამი ელემენტისაგან, აღმნიშვნელის, აღსანიშნისა და ნიშნისაგან. კასირერი „სიმბოლურ ფორმებს“ მიაკუთვნებდა ენას, მითს და ხელოვნებას და სიმბოლურს და მათ სემიოტიკურის სინონიმებად მიიჩნევდა (Cassirer, 1946: 19).

ამდენად, მიუხედავად სამყაროს პრაგმატულობისა, ვცხოვრობთ ნიშანთა, ფორმათა სამყაროში, სადაც ნებისმიერი ურთიერთობა ეფუძნება ნიშნებით აზრის გადაცემას და გაცვლას; ნიშანი ყველაფერია: ადამიანთა ენა თავისი ლექსიკით, მეტაფორებით და სიმბოლოებით, ნიშანია მითები და რიტუალები, მათემატიკური ციფრები, სოციალური მოვლენები, მედიაში გავრცელებული ტექსტები და ა.შ.

ამბობენ, რომ თანამედროვე ლიტერატურამ დაკარგა „სულიერება“, ის შემოქმედებითი მუხტი, რომელიც შემოქმედებითი წარმოსახვის განზომილებებში გვატარებს, ტექსტიც ხომ მრავალგანზომილებიანია, შრეებად უნდა დაშალო და, როცა პირველ აზრამდე მიხვალ, იქ იპოვი საკუთარ თავსაც და ყველა გრძნობას, რომელიც არსებობს. ამიტომაც იმალება თითოეულ სიტყვაში ქვეტექსტი,

XXI ს. „ტექნო-ადამიანების“ ერთადერთი ნავსაყუდელი. როგორც მოსალოდნელი უნდა ყოფილიყო, ნიშნების დაშორდნენ პირველსაწყისს. სემიოტიკის, როგორც მეცნიერების აქტუალობის გაზრდა, თავიდან რანჟირების „მცდელობა“, იმის ნიშანია, რომ ნიშნები დაშორდნენ იმას, რასაც გამოხატავდნენ, დაკარგეს პირვანდელი არსი, ზოგ შემთხვევაში „დაცარიელდნენ“.

ბიბლიოგრაფია:

- *არისტოტელე*, 1979 – **არისტოტელე**. პოეტიკა. წინასიტყვაობა, თარგმანი და კომენტარები ს. დანელიასი. მეორე გამოცემა. თბ., 1979 (<https://www.scribd.com/document/326657395/არისტოტელე-პოეტიკა-pdf>);
- *სემიოტიკა...* – **სემიოტიკა**, – ენციკლოპედიური ლექსიკონი (<http://www.nplg.gov.ge/gwdict/index.php?a=term&d=5&t=10185>);
- *ფუკო*, 2004 – **ფუკო მიშელ**. სიტყვები და საგნები. ფრანგულიდან თარგმნა დ. ლაბურნიძე-ხოფერია. თბ., 2004;
- *CASSIRER*, 1946 – **Cassirer Ernst**. The Myth of the State. Yale University press, New Haven and London, 1946;
- *БАРТ*, 1989 – **Ролан Барт**. Избранные работы. Семиотика, поэтика. Переводы с французского. Составление, общая редакция и вступительная статья Г. К. Косикова. Москва, 1989 (http://www.bim-bad.ru/docs/bart_izbrannoje.pdf);
- *БАРТ*, 2000 – **Ролан Барт**. Мифологии. Перевод с французского С. Зенкина. Москва, 2000;
- *МОРРИС*, 1938 – **Моррис Чарльз Уильям**. Основания теории знаков, – <http://georgesg.info/belb/obmen/Morris.htm>;
- *ПИРС*, 2000 – **Пирс Чарльз Сандерс**. Избранные философские произведения. Перевод с английского. Перевод К. Голубович, К. Чухрукидзе, Т. Дмитриева. Москва, 2000 (<https://bookucheba.com/filosofii-pervoistochniki/izbrannyie-filosofskie-proizvedeniya-per-angl.html>);
- *ЭКО*, 1998 – **Эко Умберто**. Отсутствующая структура. Введение в семиологию. Перевод книги А. Г. Погоняйло и В. Г. Резник. Москва, 1998.

МАКА LABARTKAVA, LELA MIRTSKHULAVA¹

LITERATURE AND MASS MEDIA IN THE “SYSTEM OF SIGNS”

Despite the pragmatism of the universe, we live in a world of signs, forms, where any relationship is based on the exchange and exchange of signs; The sign is everything: the human language with its vocabulary, metaphors and symbols, the sign of myths and rituals, mathematical figures, social events, texts spread in the media, etc.

¹ **Maka Labartkava** – PHD in Philology, Arnold Chikobava Institute of Linguistics of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University; **Lela Mirtskhulava** – PHD in Philology, Sokhumi State University.

ლიტერატურათმცოდნეობა

ლელა მირცხულავა¹

ლიტერატურიდან მედიამდე და...

თანამედროვე ეპოქის მთავარი მიღწევა თავისუფლებაა და ამ თავისუფლებაში უსაზღვრო არჩევანის შესაძლებლობა. თავისუფლება – პიროვნული, ეროვნული, პოლიტიკური, სიბრძნის – ამ ერთიანობაში იკვრება ჯაჭვი, რომელიც ქმნის აზროვნების ერთობას. ამ რეალობაში კი კომუნიკაციის ორი არსებითი, მნიშვნელოვანი სფეროს „გაერთიანების“ – მედიისა და ლიტერატურის – „მცდელობა“, უკვე აშკარაა და, რადგანაც, ერთიანობის „ილუზია“ ჩვენი საუკუნის მონაგარია. ის რასაც წლების წინ ვარაუდობდნენ, დღეს გარდაუვალია – „სამყაროს ერთ დიდ ტექსტად“ ქცევა – და ეს არც პოსტმოდერნიზმის დამსახურებაა, არც პოსტ-პოსტმოდერნიზმის, არც „ახალი რეალიზმის“ და არც „ახლახან“ მანიფესტის გამოცემით „შექმნილი“ „მეტამოდერნიზმის“, ტექნოლოგიების განვითარებამ მიგვიყვანა სამყაროს „მთლიანობის“ იდეამდე და, მიუხედავად იმისა, რომ ლიტერატურა ტექნოლოგიებისგან შორს მდგომად გვესახება, მედიის ზემოქმედებით იქცა იმ ერთიანობის ნაწილად რომელსაც თანამედროვე რეალობა ქვია.

XXI საუკუნეს მართებულად უწოდეს მედიაეპოქა, როცა შეგრძნებების მიღება რეალური ცხოვრებიდან კი არა, ვირტუალური სივრციდან „გახდა“ შესაძლებელი. ეს „მეორადი“ გრძნობები იმდენად ყოვლისმომცველია, რომ თანდათან ქრება ზღვარი რეალურსა და ირეალურს შორის, ადამიანი დამოკიდებული ხდება „სხვა“ სამყაროზე; თუმცა ამ პარადოქსულ პოსტულატშიც არის რაციონალურობა – ზღვა ინფორმაცია, სადაც ადამიანს ასევე აქვს არჩევანის საშუალება.

მედიისა და ლიტერატურის ურთიერთკავშირში რთული და მნიშვნელოვანი საკითხია თანამედროვე რეალობაში, რომელიც ჯერ კიდევ ჯეროვნად არ არის შესწავლილი, ცხადია, ლიტერატურას დაკარგული აქვს წამყვანი პოზიცია და დომინანტის ხდება მასმედია, რაც არ უნდა პარადოქსალურად ჩანდეს, მასმედია ახდენს ლიტერატურული ფორმებისა და ასპექტების სათავისოდ გამოყენებას. თავის მხრივ

¹ **ლელა მირცხულავა** – ფილოლოგიის დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

მედიალიზებული ლიტერატურა საკუთარი პოპულარობის მიზნით პიარისა და ტექნოლოგიების გამოყენების ხარჯზე მასმედიის ფუნქციების შეთავსებას ლამობს, მაგრამ ეს ისეთივე ილუზიაა, როგორ გალიტერატურებული მასმედია (ვგულისხმობთ მხატვრულ მხარეს).

ლიტერატურის უდიდესი ძალა ჰქონდა საუკუნეების განმავლობაში და ეს ჩანს კიდევ ლიტერატურის ისტორიიდან. ის, გარკვეულწილად, გავლენას ახდენდა პოლიტიკაზე, ეროვნულობაზე, სოციალურ მდგომარეობაზე, რაც აისახებოდა კიდევ ყოველდღიურობაზე. სწორედ ეს მნიშვნელოვანი ფუნქცია დაკარგა მან თანამედროვე მასმედიის პირობებში. ლიტერატურული მეთოდები, ფორმები, ნარატივები სულ უფრო აქტიურად გამოიყენება ახალი მედიის მიერ. ამდენად, თუ როგორ მოქმედებს ეს ლიტერატურულ პროცესზე, კულტურულ განვითარებაზე, მწერლებზე, მედიის სახეცვლილებაზე, მის სემანტიკურ კონტინიუმზე, დაკვირვების საგანია.

რა შეეხება ქართულ ლიტერატურას, ვხედავთ მნიშვნელოვან პარადიგმას: მძაფრი კონკურენციის პირობებში ლიტერატურა და მასმედია თითქმის „თანაბრად“ ინანილებენ მკითხველს, ეს უკანასკნელი მათ ხშირად სუროგატს სთავაზობს თუმცა ეს მისაღები ხდება თანამედროვეობისთვის. დღევანდელ „გაზეთში“ სამყარო ისეთი არ არის, როგორც იყო გუშინდელში, თეორიულად სამყაროც არ აღიქმება აბსტრაქტულ, გლობალურ, ეფემერულ ერთიანობად. ერთიანობისა და მთლიანობის ნაცვლად რეალობა მოიცვა ინტერტექსტუალიზმმა – ეს არის სამყაროს „ერთიანობის“ პოსტმოდერნისტული ეტაპი. განსხვავებული აზრების ერთიანი ანარეკლი გვაძლევს საფუძველს შევკრათ – გუშინ, დღეს და ხვალ, მაშინ როცა „ახლოს“ და „შორს“ რეალურ დროში ერწყმის ერთმანეთს. ბუნებრივია, ლიტერატურა სრულად ვერ ექცევა მასმედიის გავლენის ქვეშ, მაგრამ მძლავრი ზემოქმედების პირობებში უწევს თვითმყოფადობისთვის „ბრძოლა“.

თამაში, წარმოსახვა, ექსპერიმენტი, სიამოვნება, გართობა, რეფლექსი – დამახასიათებელი ლიტერატურისთვის, სულ უფრო მეტად „იჭრება“ მასმედიაში ინფორმაციასთან და ფაქტებთან ერთად; ასევე, იცვლებიან და იძენენ განსხვავებულ ფორმებსა და ფუნქციებს. აქედან გამომდინარე ჩნდება მკითხველი-მაყურებელის ფენომენი, კერძოდ, იქმნება ნაწარმოები, რომელიც „გარდაისახება“ ფილმად, ხოლო მისი რეკლამირების შედეგად ვღებულობთ „ბესტსელერს“, რომელიც მკითხველი-მაყურებლისთვის მაშინვე ხდება აქტუალური, როგორც ბექდური სახით, ასევე ეკრანიზაციითაც, შედარების, გაგებისა თუ მიღების მხრივ. აქ უკვე სამი სახის ურთიერთობას ვხვდებით: ლიტერატურა-მედია-კინემატოგრაფია, ანუ ავტორი-მკითხველი-მაყურებელი. ახალი მდგომარეობის გაგება, რომელშიც შესაძლებელია დაკვირვება ახალი ფუნდამენტის მშენებლობაზეც და

მის დარღვევაზეც, ტრადიციების გადასხვაფერებაზეც, ეს არის სწორედ ჩვენი კვლევის საგანი, რადგანაც თანამედროვე რეალობაში ლიტერატურა მასმედიის გარეშე წარმოუდგენელია, და რადგანაც, გარკვეულ წილად, დამოკიდებული ვხდებით ამ რეალობაზე, მისი სწორი მხრიდან დანახვა უნდა შევძლოთ.

თუკი ფრანგ პოსტმოდერნისტის, ჟან ბოდრიარის, მოსაზრებას მოვიშველიებთ, ჩვენი დროის უმთავრესი მოვლენა რეალობის აგონია და სიმულაციის ერის დასაწყისია: „თანამედროვე ეპოქა „პოსტ-თანამედროვეა“ იმ აზრით, რომ მისი მდგომარეობა მოვლენათა სიმულაციისა და მოჩვენებითობის მდგომარეობაა, რომლისთვისაც ერთადერთი სცენა მასობრივი ინფორმაციის საშუალებებია, ისტორიისა, რომელსაც აღარ ძალუძს განახლება – არარეალური ისტორიისა“ (**Bouillard, 1981: 6**)... ამას წერდა ბოდრიარი მეოცე საუკუნის დასასრულს, მსგავს „მდგომარეობაში“ აღმოვჩნდით ჩვენ ოცდამეერთე საუკუნის დასაწყისში.

რა თქმა უნდა, რეალობის ცნებაც პირობითია. ცნობილი გერმანელი სოციოლოგი ნიკლას ლუმანი თავის წიგნში „მასმედიის რეალობა“ აღნიშნავს, რომ მასმედია „მოსაზრებებს მოვლენებზე განიხილავს და აშუქებს, როგორც საკუთრივ მოვლენას (**Луман, 2005**)“; დაუზუსტებელ, ან მცდარ ფაქტებს ის ავრცელებს როგორც ნამდვილ ცნობებს, რომლებიც მუდმივად უნდა განახლდეს, რათა სიყალბე შემჩნეველი დარჩეს. ახალი ამბების სახით გადმოცემული ინფორმაცია კი ეჭვმიუტანელ ჭეშმარიტებად ითვლება. ლუმანი ჩამოთვლის კრიტერიუმებს, რომელსაც იყენებენ ინფორმაციის ახალ ამბად/ნიუსად ქცევისთვის: ინფორმაცია ახალი უნდა იყოს; უპირატესობა ენიჭება კონფლიქტებს; უაღრესად მნიშვნელოვანია ნორმების დარღვევა, რომელიც მასმედიის ინტერპერეტაციით ხშირად სკანდალის სახეს იღებს. ცხადია, ის რაც მასმედიას აქვს „რეალობად“ აღქმული, ვერ იქნება ისტორიული მნიშვნელობის, ამიტომაც ფრანგ მკვლევარს მიაჩნია, რომ „მასობრივი ინფორმაციის საშუალებების მიერ წარმოებული მოვლენები უკვე აღარ ფლობენ რაიმე ისტორიულ მნიშვნელობას. მათ აღარა აქვთ პოლიტიკური ახსნის ფორმა... მოვლენები ხდებიან ვირტუალურნი. საყოველთაო ვირტუალობა ანადგურებს იმას, რასაც ჩვენ შეგვიძლია ვუწოდოთ – თუკი ამას კიდევ აქვს რაიმე მნიშვნელობა – ისტორიის რეალური მოძრაობა. ამ წერტილიდან ჩვენ ვვარდებით ტრანსპოლიტიკურ, ანდა ტრანსისტორიულ სფეროში. ამ სფეროში მოვლენები უკვე აღარ მიმდინარეობენ რეალურ სინამდვილეში საკუთარი წარმომავლობისა და „რეალურ დროში“ გაშლის გამო. ისინი შეიძლება იყვნენ მხოლოდ ტრანსპოლიტიკურად შეპყრობილნი. ისინი, როგორც ტრანსპოლიტიკური მოვლენები, ჩაკარგულნი არიან ინფორმაციის ვაკუუმში. ინფორმაციული სფერო – ეს არის სივრცე,

სადაც მოვლენები ბოლოს და ბოლოს თავისუფლდებიან საკუთარი არსებისაგან, აღდგენილია ხელოვნური სერიოზულობა და მოვლენები ბრუნდებიან ორბიტაზე, სადაც ისინი რეალურ დროში შემჩნევიან ხდებიან. ან, სხვაგვარად რომ ვთქვათ, ისტორიული ვიტალობის დაკარგვის შემდგომ, მოვლენები, შესაძლოა, მასობრივი ინფორმაციის საშუალებების ტრანსპოლიტიკურ დონეზე იქნენ რეტრანსლირებულნი. ხდება იგივე, რასაც ადგილი აქვს კინოფილმის შექმნისას. თუ ისტორია კინოფილმია (რადაც იგი ნამდვილად გადაიქცევა თავის უშუალო რეტრო-პროექციისას), „სიმართლე“ მასობრივი ინფორმაციის საშუალებებშია – ეს სხვა არაფერია, თუ არა – შემდგომი სინქრონი, დუბლაჟი, სუბტიტრები“ (Boudrillard, 1981: 7)... „ციფრული, კიბერნეტიკული და ვირტუალური ტექნოლოგიების ჩარევით, ჩვენ უკვე რეალობის მიღმა ვართ, ხოლო საგნები – საკუთარი დასრულების მიღმა. მათ აღარ შეუძლიათ დასრულება და უსასრულობის (უსასრულო ისტორიის, უსასრულო პოლიტიკის, უსასრულო ეკონომიკური კრიზისის) უფსკრულში ცვივიან (Бодрийяр, 1998).

ამდენად, მივდივართ ლოგიკურ „დასკვნამდე“: სამყარო „გამოიყურება“ არა ისე, როგორც არის რეალურად, არამედ ისეთად როგორადაც გვთავაზობს, გვიხატავს მას „მასმედია“; განსაკუთრებული ნიშანი კი ის ვირტუალური გრძნობებია, რომელზეც „დამოკიდებული“ გახდა „თანამედროვე“ ადამიანი. და რადგანაც, XXI საუკუნეში, კომუნიკაციის ერთ-ერთ ძირითად, „იდეალურ“ და „საჭირო“ ფორმად, ყველასგან გამორჩეული, ყველგან ყოფნისა და მისაწვდომობის უნარით „დაჯილდოებული“ მასმედია მოგვევლინა, რომლის ხელშეწყობითა და ზემოქმედებით სამყარო იქცა რეალობის „სიმულაციად“, ლიტერატურაც, როგორც ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ნიშანი კომუნიკაციისა, აღმოჩნდა ამ თამაშში ჩართული.

არსებობს კიდევ ერთი თავისებურება: მხატვრული ტექსტი, ნაწარმოები, წიგნი, ფაქტიურად, თითქმის სიტყვასიტყვით აღმოჩნდება „განხილული“ ან ინტერნეტ-მედიის საშუალებით, ანაც სატელევიზიო საუბრებში, რითაც „პასიური“ მკითხველი „ეცნობა“ ტექსტს, რა თქმა უნდა, არა სიღრმისეულად, მაგრამ ინფორმაციის დონეზე აქვს წარმოდგენა თუ რაზეა საუბარი წიგნში, რა სურდა გამოეხატა ავტორს ნაწარმოებით და, საერთოდ, რა ადგილს იკავებს ნაწარმოები თანამედროვე მწერლობაში, ამ შემთხვევაში ინფორმაცია წინ უსწრებს ტექსტს. იქმნება ახალი მოდელი „კითხვისა“ და „მკითხველისა“ – „ახალი ანთროპოლოგია“ კითხვისა. ამ შემთხვევაში ნაწარმოების ესთეტიკური მხარე, კითხვის პროცესი თითქოს მეორეხარისხოვანი ხდება. ამდენად, ეს ორმაგი წაკითხვა-გაგება ტექსტისა განიხილება, როგორც შეუქცევადი პროცესი კულტურული ცნობიერების შეცვლისა, გამოითქმის ვარაუდი, რომ იკარგება ძირითადი ღირებულებები, ხდება ჩა-

ნაცვლება აღქმისა და საუკუნოვანი ლიტერატურული პროცესები ემსგავსება „პიარტექნოლოგიებით“ გაჯერებულ ტექსტთა ერთიანობას, ცხადია, კულტურული შენაცვლება და ინფორმაციის სიმრავლე არ გულისხმობს ძირითადი ღირებულებების დაკარგვას, ვერც დროის ცვლილებას აღუდგება ვინმე წინ, თუმცა პრიორიტეტების განსაზღვრა იმ ლიტერატურათმცოდნეთა ვალდებულებაა, ვისაც მსოფლიოში მიმდინარე ლიტერატურული პროცესების განვითარების პულსაციაზე უდევს ხელი და, ამასთანავე, ითვისებს ახალ ტექნოლოგიებს, რადგანაც შექმნილი კრეატიული სივრცეები, ნოვატორული ექსპერიმენტები ქმნიან ახალ რეალობას, კრიტიკოსიც ვალდებულია ფეხი აუწყო დროს.

მკვლევართა შეფასებით, – „მწერლობა მკითხველის ღრმა შინაგან სტრუქტურებზე, ფსიქიკის არაცნობიერ პლასტებზე და წარმოსახვაზე ზემოქმედებს, ანუ პიროვნების ფსიქო ემოციური და კულტურულ-ინტელექტუალური განვითარების უფრო ღრმა დონეს შეესიბყვება, ჟურნალისტიკა კი მხოლოდ და მხოლოდ მასობრივი ინფორმაციის შევსებისა და გაცვლის ზედაპირულ კომუნიკაციურ პროცესებში მონაწილეობს“. ხოლო მწერლობაზე უსაფუძვლოდ მოიერიშეთა სამართლიანი კრიტიკისას, „ლექსთმწერთა“ გვერდით ჟურნალისტებსაც მოიხსენიებენ და შემოქმედების ამ, ერთგვარად გამეორებადობაზე, სფეროში მოღვაწეობის განმსაზღვრელად და მსოფლიოში ერთ-ერთი უძველესი პროფესიის სინონიმებად „...ზედაპირულობას, ნაუცბათეობას, გაუბრალოებას, ერთად კი – არა საუფუძვლიანობას“ ასახელებენ (**კვაჭანტირაძე, 2005: 31**). ჟურნალისტიკას მწერლობის ჩანაცვლება არ შეუძლია, მათ მართლაც არაფერი აქვთ გასაყოფი, პირიქით, ურთიერთს უნდა ავსებდნენ და აძლიერებდნენ. ჟურნალისტიკა მწერლობასთან უნდა თანაარსებობდეს, როგორც მისი შემადგენელი, მისგან მოსაზრდოე, განუყოფელი ნაწილი.

XX საუკუნეში მასობრივი კომუნიკაციის საშუალებების სწრაფმა ზრდამ კულტურული მსოფლმხედველობის ტრანსფორმაცია განაპირობა. კულტურის „დეჰუმანიზაციამ“ ხელი შეუწყო ურთიერთობის ახალი ვირტუალური სამყაროს ფორმირებას, რამაც XXI საუკუნეში თავისთავად მოითხოვა მასობრივი კომუნიკაციის ფენომენის ახლებური გააზრება. მასობრივი კომუნიკაციის თეორიაში გამოვლინდა ორი მიმართულება:

1. ადამიანზე ორიენტირებული მიდგომა: რომლის მიხედვითაც, ადამიანები მასობრივი კომუნიკაციის საშუალებებს იყენებენ თავიანთი მოთხოვნილებებისა და მისწრაფებების დასაკმაყოფილებლად; ამ მიმართულების მომხრეები მიიჩნევენ, რომ ადამიანები შერჩევით აღიქვამენ მინოდებულ ინფორმაციას. ისინი ირჩევენ ინფორმაციის იმ ნაწილს, რომელიც ემთხვევა მათ აზრს და უგულვებელყოფენ მათი აზ-

რისგან განსხვავებულ ინფორმაციას (Терин, 2000);

2. მასობრივი კომუნიკაციის მედია – ეფუძნება თვალსაზრისს, რომლის მიხედვითაც ადამიანი ემორჩილება მასობრივი კომუნიკაციის საშუალებების ზემოქმედებას.

„ცნობიერებასადაარსებობასშორისარისკომუნიკაცია,რომელიც გავლენას ახდენს ადამიანების იმგვარი ცნობიერების ჩამოყალიბებაზე, რომელიც განპირობებულია მათი ყოფით (Моль, 2008)“, – აღნიშნავდა ა. მოლი. კულტუროლოგიური თეორიის განვითარების ახალი ეტაპი სწორედ დ. მაქუეილის და ა. მოლის თეორიებში დაიწყო. დ. მაქუეილი მასობრივი კომუნიკაციის მთავარ ამოცანად მასობრივი კომუნიკაციისა და ინდივიდის ურთიერთქმედებას თვლიდა. „როდესაც ჩვენ ვსარგებლობთ „ელექტრონული ინფორმაციით“, იძულებული ვართ ვიფიქროთ არა „სწორხაზოვნად“, როგორც ნიგნის კითხვის დროს, არამედ „მოზაიკურად“, ინტერვალებით. სამწუხაროდ, ვეცნობით რეალობის მხოლოდ იმ ნაწილს რომელიც „რეზონანსული (McQuail, 2010)“. მასობრივი კომუნიკაციის საშუალებებით კულტურის „მოზაიკურ“ აღქმას აღიარებდა ა. მოლიც.

„მედია, მასმედია, მასობრივი ინფორმაციის საშუალებანი და მასობრივი კომუნიკაციის საშუალებანი უმეტესწილად პარალელურ ცნებებად გამოიყენება“ (სურგულაძე., 2003: 21)... ტერმინი „მასობრივი კომუნიკაციის საშუალებანი“ უფრო სრულად გამოხატავს თანამედროვე პრესის, რადიოსა და ტელევიზიის სოციალურ ფუნქციებს, თუმცა, ანგარიშგასანევია ის მოსაზრებაც, რომ „ჟურნალისტიკის“ ცნებას უფრო „მასობრივი ინფორმაციის საშუალებები“ შეესაბამება. თანამედროვე მასმედიის ბუნებისა და სპეციფიკის, მისი ფუნქციების ჩამოყალიბებისათვის არსებითია მისი არსის გააზრება არამხოლოდ მასობრივი კომუნიკაციების თეორიის, არამედ, ზოგადად, პოსტმოდერნისტული ეპოქის პარადიგმების კონტექსტში.

ამდენად, მასმედია, ტექნიკური ხასიათიდან და დროის პარამეტრებიდან გამომდინარე, კომუნიკაციის ერთ-ერთ ძირითად და „იდეალურ“ ფორმად პოსტმოდერნის ეპოქაში იქცა. მასმედიას ვერ უწევს კონკურენციას კომუნიკაციის ვერც ერთი ფორმა. ერთიანობისა და მთლიანობის ნაცვლად რეალობა მოიცვა ინტერტექსტუალიზმმა – ეს არის სამყაროს „ერთიანობის“ პოსტმოდერნისტული ეტაპი. განსხვავებული აზრების ერთიანი ანარეკლი გვაძლევს საფუძველს შევკრათ – გუშინ, დღეს და ხვალ. თამაში არ მოითხოვს, არ გულისხმობს სხვა რეალობას ვიდრე ის არის; „ყველაფრის ერთმანეთში არევა“, ფორმის შემცველობაზე ლავირება, სტილისტიკური ფორმის მრავალფეროვანი გამოყენება, ამოღებული ციტატები, რომლებიც სულ სხვა მნიშვნელობით გამოიყენება ახალ რეალობაში; ყველაფერი ეს ადასტურებს იმას, რომ „არ არსებობს იდეა და არაფერია სათქმელი“

(Сосновская, 2005). ზოგჯერ მასმედიის მიერ „შექმნილი“ სამყარო – არის სინქრონიული ქმედება, როცა პირობითად მილიონი ადამიანი ერთდროულად იღებს მილიონ ეგზემპლარ გაზეთს ხელში. ხვალ ეს უკვე სხვა გაზეთი იქნება – იმ მნიშვნელობით, რომ მასში უკვე სხვა აზრი იქნება გამოსახული; რაც შეეხება ვირტუალურ სამყაროს, მასში მასობრივი კომუნიკაცია იძენს „მთხრობელის“ ფუნქციას, რადგანაც „ნებისმიერი“ ინფორმაცია ინყება სიტყვებით: „ჩვენი ინფორმაციით“... ამ შემთხვევაში მედია საკუთარ თავს წარმოადგენს როგორც კომუნიკატორსა და შუამავალს, და არა უშუალოდ ახალი ამბების პირველწყაროს; შედეგად მათ მიერ წარმოდგენილი სამყარო არსებობს ყოველთვის როგორც პირობითი „მოვლენა“, ამიტომაც მედიაში შესაძლებელია „ყველაფერი“.

ჩნდება კითხვა: რა საკითხების წამონევა შეუძლიათ აუდიო თუ გამომსახველობით მედიას თავად ლიტერატურაში, თუკი გავიხილავთ ლიტერატურას, როგორც წარმოსახვით, სულიერ, მხატვრულ სახეს, უხილავი „სამყაროსადმი“ დამაკავშირებელ საშუალებას? ვფიქრობთ, მისაღები და გასაგები გახდება „მესიჯი“, „წერილი“, რომელიც ადამიანს აყალიბებს ადამიანად, ინდივიდად, რომელიც არსებობს ფიქრებით, აზრებით და ამასვე გადასცემს სხვებს. ამდენად, ერთიანობისა და მიმართვის „გაგება“ ხდება მნიშვნელოვანი გასაღები იმ საკითხებისა, რომელსაც ემყარება ლიტერატურისა და მედიის ურთიერთობა, და რომელიც ქმნის ახალ, თანამედროვე მკითხველს. დღეს, ჩვენს რეალობაში, განვიცდით კრისტალიზაციის მომდევნო ეტაპს, ლიტერატურისა და ურთიერთობის მეთოდებს შორის.

თანამედროვე მედია ქმნის ახალი ტიპის მკითხველს, ავტორს, რომელიც ემსგავსება პერსონაჟს; ასევე, „აიძულებს“ ლიტერატურას მიიღოს მონაწილეობა მედიატექნიკის „პოპულარიზაციაში“ – მოამზადოს მომავალი მკითხველი კითხვისთვის; ცვლის ნაწარმოებისა და ტექსტის გავრცელების ტექნიკას, მაგალითად, ტრადიციული ლიტერატურა წარმოუდგენელია ვერტიკალური, იერარქიული ღერძის გარეშე, იმ დროს როცა თანამედროვე ვერსიით მისი განთავსება გლობალურ ქსელში ყველა ფორმით და სტილით არის შესაძლებელი, ფაქტიურად იქმნება იერარქია და ამ იერარქიაში საბოლოო ჯამში მკითხველი იყო, არის და იქნება ლიტერატურული პროცესის მთავარი ფიგურა.

ამდენად, მთელი სამყარო – არის მედია, და პირიქით. რა თქმა უნდა, მედიის ეს დახასიათება, არ უნდა გავიგოთ როგორც მისი სრული და საბოლოო აღწერა, რადგანაც წარმოდგენილი რეალობა კაცობრიობის გამოცდილების ფონზე შეიძლება მოჩვენებითი იყოს. უფრო მეტიც, აღნიშნული დახასიათება მასობრივ კომუნიკაციას მათი წარმოშობიდანვე. რაც შეეხება ლიტერატურას და მხატვრული ტექსტს, ცნობილია, რომ ნებისმიერი ნაწარმოების კითხვა, გავრცელება, როგორც

არსებული, დადგენილი „სტილისა“, ჩვეულებრივ, დამოკიდებულია ბექედვით კულტურასთან, საუკუნეების მანძილზე ლიტერატურა რჩებოდა ცენტრალური შემადგენელი კომპონენტი ევროპის კულტურის განვითარებისათვის (განათლების სისტემების თუ ნაციონალური კანონების). თანამედროვე პირობებში მისი ტრადიციული ფუნქციები გამოიხატება, როგორც საშუალება სოციალური ცოდნის გადაცემისა, თამაშები, წარმოსახვითი ექსპერიმენტი, რეფლექსები და ა.შ. რაც უფრო მეტი „ინფორმაცია“ მომდინარეობს და მიიღება მედიისგან, ლიტერატურული ნაწარმოებები მით უფრო ივსება (წინსწრებით თუ განვითარებით). ეკრანული გამოსახულება, გახმოვანება, შესტიკულაცია, ენერგეტიკული ცოცხალი შესრულება, ცვლის „ჩვეულებრივ“ მკითხველს, იცვლება მის მიერ წარმოდგენილი მდგომარეობა, გარემოება, ფორმა, მთლიანად კი იცვლება მკითხველი, როგორც „ინფორმაციის“, მხატვრული ტექსტის მიმღები, „ადრესატი“. ამასთანავე, საუკუნოვანი „გამოცდილება“ ლიტერატურისა, როგორც მთავარი წარმართველი ძალისა, არ იკარგება, უბრალოდ იცვლება და მასთან ერთად „გამოიყენება“ მემკვიდრეობითი წარმოსახვა და მრავალფეროვანი ვირტუალური პრაქტიკა. აქ იკვეთება ერთ-ერთი არსებითი საკითხი, მხატვრული ტექსტი ამით „იგებს“, ივსება, თუ პირიქით? თუკი საგნების წარმოსახვის, ფანტაზიის „არჩევანისას“ მკითხველის თავისუფლება „დამოკიდებული“ ხდება არა მარტო ავტორის მიერ შემოთავაზებულ რეალობაზე, არამედ რეჟისორის, მსახიობების აღქმისა და გააზრების უნარზე, ერთიანობით მიიღწევა კი საერთო მიზანი? ხომ არ სცილდება ნაწარმოები პირველსაწყისს და განვიხილოთ თუ არა ორი ხელოვნების ნიმუში ერთ მთლიანობად? ეს საკითხი სადაა, ვფიქრობ, ორივეს თავისებური ხიბლი, ზემოქმედების უნარი აქვს, ზოგჯერ სწორად დადგმული ფილმი შესაძლოა ტექსტზე უფრო ღრმა და ლოკალური იყოს და, პირიქით.

ამდენად, სამეცნიერო და ფილოსოფიურ ლიტერატურაში მასმედიისა და ლიტერატურის ურთიერთკავშირი (გნებავთ „შერწყმა“), იმდენად ყოვლისმომცველი და თვალშისაცემი გახდა, რომ საჭირო გახდა კვლევების ჩატარება ამ მიმართულებით. ცხადია, თითოეულ ფენომენს ცალკე სპეციალური სამეცნიერო ლიტერატურა შეისწავლის, მაგრამ სრულყოფილი, ფილოსოფიურ-მეთოდოლოგიური აღწერისთვის საჭიროა მათი ერთობლიობის „დადასტურება“, რისი „მცდელობაც“, განსაკუთრებით ქართულ რეალობაში, გვქონდა ჯერ კიდევ 2014 წელს, **შოთა რუსთაველის საქართველოს ეროვნული სამეცნიერო ფონდის** ახალგაზრდა მეცნიერთა კვლევების გრანტით დაფინანსებული პროექტის ფარგლებში (რომელიც მონოგრაფიად გამოიცა) – „ახალი რეალიზმი“, როგორც ალტერნატივა პოსტმოდერნიზმისათვის და მასმედიის როლი მის განვითარებაში (**მირცხულავა, 2014**)“.

ბიბლიოგრაფია:

- *კვანტალირაძე, 2005* – კვანტალირაძე მანანა. გამეორება. თბ., 2005;
- *მირცხულავა, 2014* – მირცხულავა ლელა. „ახალი რეალიზმი“ როგორც ალტერნატივა პოსტმოდერნიზმისთვის და მასმედიის როლი მის განვითარებაში. თბ., 2014;
- *სურგულაძე., 2003* – სურგულაძე რევაზი, იბერი ელდარი. მასობრივი კომუნიკაცია. თბ., 2003;
- *BOUDRILLARD, 1981* – **Boudrillard Jean**. Simulacres et Simulation. Paris, 1981;
- *MCQUAIL, 2010* – **McQuail Denis**. McQuail's Mass Communication Theory. 6th Edition. New Delhi: Sage Publications, 2010 (https://www.researchgate.net/publication/297713727_Review_of_McQuail's_Mass_Communication_Theory_6th_ed);
- *БОДРИЙЯР, 1998* – **Бодрийяр Жан**. В Тени Тысячелетия, или Приостановка Года 2000, – <http://filosof.historic.ru/books/item/f00/s00/z0000326/index.shtml>;
- *ЛУМАН, 2005* – **Луман Никлас**. Реальность массмедиа. Перевод с немецкого А. Ю. Антоновского. Москва, 2005 (https://iphras.ru/uplfile/socep/luman_realnost_massm.pdf);
- *МОЛЬ, 2008* – **Моль Абраам Антуан**. Социодинамика культуры. Перевод с французского. Предисловие Б. В. Бирюкова. Издание 3-е. Москва, 2008 (http://yanko.lib.ru/books/cultur/mol_sociodinamika_cult-a.htm);
- *СОСНОВСКАЯ, 2005* – **Сосновская Анна Михайловна**. Журналист: личность и профессионал (*Психология идентичности*). Санкт-Петербург, 2005 (<http://www.eartist.narod.ru/text19/037.htm>);
- *ТЕРИН, 2000* – **Терин Валерий Павлович**. Массовая коммуникация. Исследование опыта Запада. Москва, 2000 (<https://studfiles.net/preview/5826207/page:17/>).

LELA MIRTSKHULAVA¹

FROM LITERATURE TO MEDIA AND...

The main achievement of the modern era is freedom and the possibility of an unlimited choice within this freedom. 21st century is the mass media age when human beings get perceptions not from a real life, but from the cyberspace, as mass media, and these secondary feelings become so all encompassing that the border between reality and unreality gets collapsed, and human becomes addicted on an “another” world; but there is a rationality in this paradoxical postulate – vast sea of information, a person has a choice opportunity. Also in the 21st century, the formation of a virtual world declared the need of a new interpretation of a mass communication phenomenon; world “looks” not like in reality, but looks as it is offered, created by mass media. Finally, world becomes like a simulator with the influence and assistance of media. Major priority of our project is the modeling of a mass media based freedom, so that observation of it will take us to the important result of a mass media and literature research.

¹ **Lela Mirtskhulava** – Doctor of Philology, Sokhumi State University.

ლიტერატურათმცოდნეობა

ტიტა მოსია¹

რუსთაველის რელიგიური მსოფლმხედველობის
კვლევის ისტორიიდან

XIX საუკუნეში ამ პრობლემაზე დაფიქრებულან და დაკვირვებები უნარმოებიათ არა მარტო ქართველ მკვლევართ, არამედ უცხოელებსაც. საგულისხმოა, რომ ამაზე არაფერი თქმულა XIX საუკუნის 40-იანი წლების დასაწყისამდე.

როგორც ცნობილია, სახელგანთქმული ფრანგი ქართველოლოგი მარიბროსე 1829 წლიდან აქვეყნებდა წერილებს ქართულ მწერლობაზე, ქართულ კულტურაზე. განსაკუთრებით „ვეფხისტყაოსანზე“. ამ ნარკვევებში მას ერთი სიტყვაც არსად დასცდენია რუსთაველის რელიგიურ მსოფლმხედველობაზე, ქრისტიანულ მრწამსზე. უფრო მეტიც მ. ბროსემ დაიწუნა ვახტანგ VI-ის „თარგმანი“ იმ ნაწილში, სადაც საუბარია „ვეფხისტყაოსანზე“, როგორც საღმრთო წიგნზე და რუსთაველური მიჯნურობა მონათლულია საღვთო სიყვარულად. მან ვახტანგის კომენტარებს „უშესაბამო და უხამსი“ უწოდა, რუსთაველის პოემის 1841წ. სანქტ-პეტერბურგის გამოცემის „წინასიტყვაობაში“, რომელიც მ. ბროსეს ეკუთვნის, ვკითხულობთ:

„ვახტანგ მეფემ დააბეჭდვინა „ვეფხისტყაოსნის“ განმარტება, რომელიც ფრიად უშესაბამო და უხამსია. მაგალითად, სადაც რუსთაველი აშიკობასა ჰსწერს, ვახტანგ მეფე თავის განმარტებაში ამბობს, რომ ეს საღმრთო ტრფიალებაზე უთქვამსო, ხოლო თვითეულმა იცის, რომ „ვეფხისტყაოსანი“ ზღაპარია (იგულისხმება საერო შინაარსის შემცველობა – ტ. მ.) და არა საღმრთო წერილი. აგრეთვე მრავალს მოქმედობასა „ვეფხისტყაოსნისასა“ განმარტებს საღმრთოს წერილითა და სხვა ამის მიზეზით დაუტევეთ განმარტება ესე და მის მაგივრად დაეხედეთ მცირე ლექსიკონი უხმართა მდაბიურს ლაპარაკში და ძველთა სიტყვათა, რომელნიც „ვეფხისტყაოსანში“ იპოვებიან“ (**ვეფხისტყაოსანი, 1841: 15**). „წინასიტყვაობაში“ მ. ბროსეს არაფერი უთქვამს, საერთოდ, რუსთაველის რელიგიურ მსოფლმხედველობაზე. მის

¹ ტიტა მოსია – ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

ქრისტიანულ განწყობაზე. პირიქით, უგულბელყო ვახტანგის „თარგმანი“ პოემის „გაღვთაებრიობის“ გამო. მტკიცედ განაცხადა: „ვეფხისტყაოსანი“ საერო ლიტერატურული ძეგლია და არა საღმრთო წერილი“. ეს ყველასათვის გასაგებია, მაგრამ პოემაში მისი ავტორის რელიგიურ-ქრისტიანული მსოფლშეგრძნების დაუნახველობა ან მასზე ზოგადად მაინც ყურადღების გაუმახვილებლობა მოულოდნელიც ჩანს და საკვირველიც „ვეფხისტყაოსნის“ ისეთი ჩინებული მცოდნისაგან, როგორც მარი ბროსე იყო.

პლატონ იოსელიანი 1845 წელს გაზეთ „ზაკავკაზსკი ვესტნიკში“ (*Закавказский вестник, 1845: 3*) გამოქვეყნებულ წერილში საუბრობს ქრისტიანობის როლზე ქართველი ხალხის ცხოვრებაში. მართალია, გაკვრით, მაგრამ საგულისხმოდ ეხება „ვეფხისტყაოსანს“. მკითხველს არწმუნებს, რომ, როგორც მთლიანად ქართული კულტურა, რუსთაველის პოემაც გამსჭვალულია ქრისტიანული რელიგიით.

გურამ შარაძე წერს: „რაც შეეხება რუსთაველის რელიგიურ აღმსარებლობას, პლატონ იოსელიანი მას უყოყმანოდ ქრისტიანად, ქრისტიანული მსოფლგაგების პოეტად მიიჩნევს და თვით „ვეფხისტყაოსანს“ ქრისტიანული იდეებით გაჟღენთილ პოემად აცხადებს. პლატონ იოსელიანის შეხედულებით ღრმა ქრისტიანულმა მიდრეკილებებმა აიძულა პოეტი ბერად აღკვეცილიყო იერუსალიმის ჯვრის მონასტერში“ (*შარაძე, 1980: 122*). მართალია, პლ. იოსელიანს სპეციალურად არ უკვლევია თუ როგორ გამოვლინდა ქრისტიანული მოძღვრება „ვეფხისტყაოსანში“ და იგი ზოგადი მინიშნებებით შემოიფარგლა, მაგრამ მის ნათქვამში მნიშვნელოვანია რუსთაველის აღიარება ქრისტიან პოეტად და პოემის ქრისტიანული იდეებით გამსჭვალვაზე მითითება, რაც მთავარია, ვახტანგ VI-ის შემდეგ – XIX ს. მან პირველთაგანმა გამოაცხადა რუსთაველი ქრისტიან შემოქმედად.

1846 წელს დავით ჩუბინაშვილმა დაბეჭდა პეტერბურგში „ქართული ქრისტომატია ანუ გამოკრებილნი ადგილები ქართულთა წერილთაგან“, რომელსაც ერთვის მისივე ნარკვევი „ქართული პოემა „ვეფხისტყაოსნის“ შესახებ“ (*ქართული ქრისტომატია, 1846: I-IX*). ამ ნაშრომში დავით ჩუბინაშვილი ეხება ჩვენთვის მნიშვნელოვან საკითხებსაც: „ვახტანგი ფიქრობდა და ამტკიცებდა, რომ ეს პოემა არის ალეგორია. შექმნილი კაცთა ჭკუის სასწავლებლად. რუსთაველი, ვითარც ქრისტიანი პოეტი და ფილოსოფოსი, ღვთისმოსავი თამარ მეფის... მან „ვეფხისტყაოსნის“ გამოცემას დაურთო თავისი შენიშვნები, რომლებშიც თავისებურად განმარტავს ავტორის გამოთქმებს და უკავშირებს მათ ბიბლიის ტექსტს და სახარების მოძღვრების წესებს“ (*რუსთველი., 1988: 197*).

დავით ჩუბინაშვილი იწონებს ვახტანგისეულ კომენტარებს, როგორც კეთილი განზრახვით ნაკარნახევს და შესრულებულს, თუმცა

შენიშნავს: „ვეფხისტყაოსნის“ განმარტებისას ვახტანგი ზოგჯერ აშკარად აჭარბებს, იყენებს ბიბლიურ ტექსტებს იქ, სადაც პოემა მათგან სავსებით დაშორებულია და ავტორს სულ სხვა რამ აქვს ნაგულისხმევი. მკვლევარს უხერხულად ეჩვენება რუსთაველის პოემის რაღაც მისტიკურ ქრისტიანულ თხზულებად წარმოსახვა (*რუსთველი... 1988: 197*). როგორც ჩანს, მან გარკვეულწილად გაიზიარა თავისი თანამებრძოლისა და თანამოაზრის მარი ბროსეს შეხედულებანი.

ამასთანავე, დავით ჩუბინაშვილს „ვეფხისტყაოსნის“ განხილვისას მრავალი ადგილი ებრაელთა სასულიერო პოეზიას და სხვა თხზულებებს აგონებს: „რუსთაველის პოემის განხილვისას, ერთი მხრივ, ვპოულობთ მრავალ ადგილს, რომელიც გვაგონებს ებრაელთა სასულიერო პოეზიას, ჰომეროსს, დასავლეთის მწერლებს, ხოლო ფილოსოფოსთა დამოწმება, ზოგან აშკარად, სახელით, ზოგან კი ფარულად, ოღონდ ისე, რომ ადვილია მათი ამოცნობა, ნათელყოფს ავტორის მიერ კლასიკური ლიტერატურის ცოდნას. მეორე მხრივ, რუსთაველის ენაზე დაკვირვებისას ყოველ ნაბიჯზე ვანყდებით აღმოსავლურ ლიტერატურასთან მსგავსებას, უპირატესად „ათას ერთი ღამის“ მოთხრობებთან“ (*რუსთველი... 1988: 215*).

დ. ჩუბინაშვილი მხედველობიდან არ უშვებს იმ გარემოებას თუ რა მიზეზით ახსნა ვახტანგ მეფემ ალეგორიულად რუსთველური მიჯნურობა: „საღვთო მიზნებით დაარსებულ სტამბაში უმთავრესად იბეჭდებოდა საეკლესიო და სულისმარგებელი წიგნები. იგეგე მიმართულება გამოიკვეთა რუსთაველის პოემის დაბეჭდვისას. ღვთისმოსავ ვახტანგს არ მოწონდა, რომ ჩვეულებრივი მკითხველები უპირატეს ყურადღებას აქცევდნენ პოემაში ასახულ ადამიანურ ვნებებს და გატაცებულნი იყვნენ სამიჯნურო სურათებით, რომლითაც შეეძლოთ მათ სულში უწმინდური ზრახვების აღგზნება. ამიტომ ვახტანგი ფიქრობდა და ამტკიცებდა, რომ ეს პოემა არის ალეგორია. შექმნილი კაცთა ჭკუის სასწავლებლად“ (*რუსთველი... 1988: 215*).

როგორც ვხედავთ, დ. ჩუბინაშვილი პირველად განგვიმარტავს იმ მიზეზებს თუ რატომ დასახა მეფე-კომენტატორმა „ვეფხისტყაოსანი“ საღვთო წიგნად და რატომ აღიარა პოემის სიყვარული მისტიკურ-ალეგორიულად ღვთაებრივ მიჯნურობად. რაც მთავარია, იგი რუსთაველს მიიჩნევს ქრისტან პოეტად („რუსთაველი, ვითარცა ქრისტიანი პოეტი“), ქრისტიანულ სულისკვეთებათა წარმომსახველად („ქრისტიანულ სულისკვეთებათა წარმოსახვა“), ამასთანავე, დ. ჩუბინაშვილი მა მიგვანიშნა იმ ნაკლზე, რაც თან ახლდა ვახტანგის კომენტარებს აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით („რუსთაველის განმარტებისას ვახტანგი ზოგჯერ აშკარად აჭარბებს“).

ერთი სიტყვით, დ. ჩუბინაშვილი რუსთაველის რელიგიურობა მ. ბროსესავით ხელაღებით კი არ უარყო ვახტანგისეულ კომენტარებში,

„უშესაბამო და უხამსი“ კი არ უნოდა მას, არამედ აღიარა მისი მნიშვნელობაც და ხარვეზებიც. ხაზი გაუსვა რუსთაველის ქრისტიანულ სულისკვეთებას.

ევგენი სტალინსკი 1885 წელს თბილისში აქვეყნებს წიგნაკს – „შოთა რუსთაველი – ქართველი სახალხო პოეტი“, სადაც იგი დასაწყისშივე საუბრობს „ვეფხისტყაოსნის“ პოპულარობაზე პირველი გამოცემისთანავე. აქცენტს აკეთებს სასულიერო პირთა მხრიდან პოემის დევნაზე, პირველ რიგში ასახელებს კათალიკოს ანტონ პირველს: „წიგნის გამოსვლისთანავე დაიწყო შოთა რუსთაველის პოპულარობის ზრდა და მისი ნაწარმოების დევნა სამღვდლო პირთა, განსაკუთრებით კათალიკოს ანტონ I-ის მიერ, რომელმაც თავისი სამწყსოს დაცვის მიზნით ბრძანა „ვეფხისტყაოსნის“ ცალების შეკრება და მტკვარში გადაყრა“ (**Сталинский, 1885: 17**). ამას იგი უწოდებს პირველ უკიდურესობას, მეორე უკიდურესობად მიაჩნია ვახტანგ VI-ის მიერ პოემისთვის დართული კომენტარები, რომელშიც „სცადაო წიგნის შინაარსის რელიგიურ-სიმბოლური მნიშვნელობით გააზრება“. გამოდის, რომ ე. სტალინსკი არ იზიარებს ვახტანგის მიერ „ვეფხისტყაოსნის“ საღმრთო წიგნად აღიარებას, რუსთაველური მიჯნურობის მისტიკურ-ალეგორიულ სიყვარულად გამოცხადებას.

ამჯერად ჩვენთვის მნიშვნელოვანია ე. სტალინსკის მიერ თავის ნარკვევში გატარებული აზრი: „შოთა რუსთაველი იყო იმ პირველ პიონერთა რიცხვში, რომელნიც თავიანთ ხალხში ქრისტიანულ ცივილიზაციას ნერგავდნენ“ (**Сталинский, 1885: 19**). მართალია, მას ეს თემა არ გაუშლია, მაგრამ ამით ხაზი გაუსვა რუსთაველის პოემის ქრისტიანულ სულისკვეთებას, თვით ჩვენი გენიალური პოეტის ქრისტიანობას.

ზემოთ დამონმებულ ციტატაში ე. სტალინსკი საუბრობდა სამღვდლოების მხრიდან „ვეფხისტყაოსნის“ დევნაზე, რასაც ადგილი ჰქონდა განსაკუთრებით XVIII საუკუნეში. შეუძლებელია აქ მოკლედ არ შევჩერდეთ იმაზე თუ რატომ თვლიდნენ კონსერვატიულ-კლერიკალური საზოგადოების რადიკალური წარმომადგენლები რუსთაველის პოემას არაქრისტიანულ ძეგლად. ასახელებენ რამდენიმე მიზეზს: XVII-XVIII საუკუნეების საზოგადოების გულგრილი დამოკიდებულება საეკლესიო ხასიათის წიგნებისადმი, რაც გამოწვეული იყო „ვეფხისტყაოსნით“ (საერთოდ, საერო ლიტერატურით) გატაცებით; სასულიერო ლიტერატურის ხელნაწერთა შემცირება, მაჰმადიანი მტრების მოძალება-ზეგავლენის შედეგად რელიგიურ-ქრისტიანული განწყობილების შენელება, „ვეფხისტყაოსნის“ განუზომელი პოპულარობით რელიგიური წიგნების დაჩრდილვა და ა. შ.

სწორედ ამას ვერ ეგუებოდა სამღვდლოების გარკვეული ნაწილი და ყოველმხრივ ცდილობდა რუსთაველის თხზულების არაქრი-

სტიანულ ძეგლად შერაცხვას. ამ განწყობილების ერთ-ერთი ინტერ-პოლატორი ასეთ სტროფს ჩართავს „ვეფხისტყაოსანში“:

„პირველ თავი დასანყისი ნათქვამია იგ სპარსულად,
უხმობთ ვეფხისტყაოსნობით, არსსა შეიქმს ხორცს, არ სულად,
საეროა, არ ახსენებს სამებასა ერთ არსულად,
თუ უყურა მონაზონმა, შეიქმნების გაპარსულად“
(ვეფხისტყაოსნის ჩანართი., 1948: 2).

ამ სტროფის მეორე ტაეპი აშკარად გვიმხელს, რომ „ვეფხისტყაო-სანი“ არ არის ქრისტიანული თხზულება, ვინაიდან იგი აღიარებსო არა სულის, არამედ ხორცის არსს. მესამე ტაეპი გვარწმუნებს: რუსთაველი არ ახსენებს სამებას, ანუ ერთარსება და სამპიროვან ღმერთს, იგივე ქრისტიანულ ღმერთს.

„ვეფხისტყაოსნის“ „ავად მჩხრეკელი“ სამღვდელოების წრიდან განსაკუთრებით გამოიკვეთა არქიეპისკოპოსი ტიმოთე გაბაშვილი. მან რუსთაველი და მისი პოემა კი არ დაინდო მხოლოდ, არამედ მისი პირ-ველი კომენტატორი ვახტანგ VI-ც უდიერად მოიხსენია, უმეცრება დას-ნამა მას. რუსთაველზე კი განაცხადა: „მთქმელი ლექსთა ბოროტთა, რომელმან ასწავა ქართველთა სინმინდისა წილ ბილწება და განრყვნა ქრისტიანობა, ხოლო უწინარეს ჩვენთა უმეცართა საღმრთოდ თარგმ-ნეს ბოროტი ლექსი მისი“ **(მოხილვა წმინდათა ადგილთა., 1852: 198).**

ეს ციტატა ამოღებულია ტ. გაბაშვილის წიგნიდან „მიმოსლვა“, რომელიც 1852 წელს თბილისში დაბეჭდა პლატონ იოსელიანმა **(მო-ხილვა წმინდათა ადგილთა., 1852: 158)**. ამ ამონაწერს იგი ურთავს შენიშვნას: ამავე „ჰაზრისავე იყო თვით კათალიკოსი ანტონ პირველი, რომელმანცა მრავალნი დაბეჭდილნი მეფის ვახტანგის დროსა 1712 წელსა ვეფხისტყაოსანნი დაჰსწვნა და შთააყრევინა მტკვარში და აღუ-კრძალა კითხვა წიგნისა ამის ქართველთა. ან კიდევ: „დღესა ერთსა (კათალიკოსმა ანტონმა – ტ. შ.) 80 დაბეჭდილი წიგნი ვახტანგ მეფისა დროსა შთააყრევინა მტკვარსა, ვითარცა წიგნი მავნებელი მკითხველ-თათვის და მომწამვლელი ქრისტიანთა გონებისა და გრძნობისა“ **(იო-სელიანი, 1936: 182).**

ვინაიდან პლ. იოსელიანს ამის დამადასტურებელი დოკუმენ-ტური მასალა არ წარმოუდგენია არარსებობის გამო, ძნელად დასაჯე-რებელია ყოველივე ეს. მართალია, ანტონ I-მა თავისი იამბიკოს და-სასრულს რუსთაველზე მიგვიითითა: „მაგრა ამაოდ დაშვრა, სანუს არს ესე“. თუმცა ამით დაუნუნა დიდ პოეტს საერო მწერლობისთვის დამა-ხასიათებელ თემაზე წერა, მხედველობაში ჰქონდა მინიერ-ხორციელ მიჯნურობაზე წერა.

როდესაც ვლავარაკობთ სამღვდელოების რეაქციული ნაწილის აგრესიულ დამოკიდებულებაზე „ვეფხისტყაოსნისადმი“, არ უნდა და-გვავიწყდეს სასულიერო პირთა გარკვეული ნაწილის მიერ პოემის

მიმართ განუვლი კეთილშობილური სამსახური, რომელთა ვინაობას შევახსენებთ მკითხველს: მიტროპოლიტი იოსებ სააკაძე (თბილელი), დეკანოზი სვიმეონ შოთაძე, იაკობ დუმბაძე-შემოქმედელი, ბერად შემდგარი სულხან-საბა ორბელიანი, პეტრე ჩხატარაისძე, მღვდელი იოვანე მამუჩაშვილი, მღვდელი იოსებ ტლაშაძე. მღვდელი ტაბლიაშვილი და ა. შ. აქვე უნდა გავიხსენოთ სასულიერო მწერლობის ძეგლებზე წარწერილი „ვეფხისტყაოსნის“ სტრიქონები.

ბერთას სახარების აშიაზე მოუწერიათ XV საუკუნეში: „მართლად იტყვის მოციქული. შიში შეიქმს სიყვარულსა“, „ვა, სოფელო, რაშიგან ხარ“... ვანის ქვაბთა მონასტრის კედელზე მონაზონ ქალებს XV საუკუნეში წაუწერიათ „ვეფხისტყაოსნის“ ორი სტროფი: „ცხებს ვზი ეზომ მაღალსა“... „ნუთუ ესენი გვეგონენ“.

აქ შეუძლებელია არ გამოვყოთ XVII საუკუნის პოეტი იაკობ დუმბაძე-შემოქმედელი: „ამ ხუცური ენით მეღექსეს“ რუსთაველი დაუსახავს პოეტების მამამთავრად:

„რუსთაველი ვთქვა თავს მეღექსედ,
მზე კირჩხიბის ეტლს მჯდომარედ,
თეიმურაზ, არჩილ-მეფე – ორივ მისად მეჯუფთარედ“.

რაც შეეხება პლ. იოსელიანს, როგორც უკვე ზემოთ ითქვა, მიუხედავად ანტონ კათალიკოსის განქიქებისა, თავად ქრისტიან პოეტად რაცხდა რუსთაველს.

1853 წელს ნ. ბერძენოვი გაზეთ „Кавказ“-ში გამოქვეყნებულ წერილში გვაძლევს ანტონ პირველის მიერ რუსთაველზე დაწერილი იამბიკოს რუსულ თარგმანს:

„შოთა ბრძენ იყო, სიბრძნის მოყვარე ფრიად,
ფილოსოფოსი, მეტყველი სპარსთა ენის,
თუ სამ ჰნადოდა, ღუთისმეტყველიცა მაღალ,
უცხო საკვირველ პიიტიკოს-მესტიხე,
მაგრა ამაოდ დაშვრა, სანუხ არს ესე“.

აქვე მას მოაქვს გ. გაბაშვილის ზემოთ დამონმებული სიტყვების რუსული თარგმანი და ამხელს მას რუსთაველისადმი მკაცრ დამოკიდებულებაში. სამწუხაროდ, ნ. ბერძენოვიც იმეორებს პლ. იოსელიანის ნათქვამს ანტონ კათალიკოსზე ნაბეჭდი „ვეფხისტყაოსნის“ მტკვარში ჩაყრის თაობაზე.

1870 წელს გაზ. „Кавказ“-ში გამოქვეყნებულ წერილში „შოთა რუსთაველი“ პლ. იოსელიანი ცდილობს ანტონ პირველის საქციელის გამართლებას პოლიტიკურ-საზოგადოებრივი სიტუაციით, რომელიც განათლებული კათალიკოსი ამ ნაბიჯის გადადგმას უკარნახებდაო, როგორც იძულებით საშუალებას სპარსულ-მაჰმადიანური პოლიტიკური და კულტურული ორიენტაციის წინააღმდეგ მიმართული ბრძოლისათვის (იოსელიანი, 1870: 2-4).

ამჯერად ჩვენთვის უმნიშვნელოვანესია ამ წერილში პლ. იოსელიანის მიერ გატარებული აზრები: პოემა გამსჭვალულია ქრისტიანული იდეებით, რადგან თვით პოეტი ქრისტიანია და იმყოფება ძირითადად ქრისტიანულ ლიტერატურულ გარემოში. დავითის ფსალმუნი, სახარება, ბასილ დიდის თხზულებათა თარგმანები და სხვა მისთვის ჩვეულებრივი წყაროებია. რადგან მისი წინამორბედი ირანული ლიტერატურის ნიმუშებზე უმეტესად იკვებებოდნენ ბიზანტიურ-ქრისტიანული ლიტერატურით, რომელთა გავლენას ის განიცდის. პოეტმა გამოხატა ქრისტიანულ რელიგიაში ასახული ჭეშმარიტების, სიკეთისა და მშვენიერების იდეალები: რითაც ის მალა დგას მსოფლიო პოეზიის სხვა დიდ სახელებზე (შდრ.: **იმედაშვილი, 1957: 48-49**). ამავც წერილში პლ. იოსელიანმა პირველად აღძრა საკითხი რუსთაველის მსოფლმხედველობაში ნეოპლატონური ნაკადის არსებობის შესახებ, რასაც სხვა ნაშრომში შევეხებით.

ალექსანდრე ცაგარელი 1873 წელს პეტერბურგში აქვეყნებს ნაშრომს „ქართული ენის გრამატიკული ლიტერატურის შესახებ“, სადაც ავტორი შეეხო „ვეფხისტყაოსანსაც“, კერძოდ, ვახტანგ VI-ის მიერ 1712წ. პოემის პუბლიკაციას და მისთვის დართულ კომენტარებს: „1712 წელს თბილისში ვახტანგის სტამბაში დაიბეჭდა ქართული პოემა „ვეფხისტყაოსანი“. საღმრთო მიზანი, რომელიც ვახტანგმა დაისახა ქართული სტამბის დაარსებისას, სადაც უნდა დაბეჭდილიყო საეკლესიო და დიდაქტიკური წიგნები, აღნიშნული პოემის გამოცემაშიც აისახა. გამოცემას მან დაურთო თავისი კომენტარები, რომლებიც განსაკუთრებით იმ თვალსაზრისითაა საინტერესო, რომ ნათელყოფენ იმდროინდელ მოწინავე ადამიანთა გემოვნების სრულ დამახინჯებას ხელოვნების ნიმუშთა შეფასებისას და ქართული ლიტერატურის კლასიკური პერიოდის საუკეთესო თხზულების გაუგებლობას“ (**რუსთველი., 1988: 215**).

ამის შემდეგ ა. ცაგარელი მსჯელობს „ვეფხისტყაოსნის“ ვახტანგისეულ კომენტარებზე. „მისი (ვახტანგის – **ტ. მ.**) მტკიცებით, ეს პოემა საღმრთო ალევორიას წარმოადგენს, თუმცაღა მონოდებულია საეროს სახით... სინამდვილეში აქ აღწერილიაო სულიერი სიყვარული ღმერთსა და ადამიანებს შორის. რუსთაველი, ვითარცა ქრისტიანი პოეტი და ფილოსოფოსი, ღვთისმოსავი თამარ მეფისა, ორი კათალიკოსისა და მრავალი ზნეობაზე გადაგებული სასულიერო პირის თვალწინ ვერ გაბედავდა დაენერა უზნეო რამ. მისი მიზანი იყო წარმოედგინა ცოლქმრული ერთგულების სიმტკიცე და მეგობრობის ურყეობა ადამიანური ცხოვრების ყოველგვარი გაჭირვების ჟამს, ამ სულისკვეთებითაა გამსჭვალული პოემის ყველა ადგილის ვახტანგისეული კომენტარები“ (**რუსთველი., 1988: 212**).

როგორც ჩანს, ალ. ცაგარელი არ იზიარებს ვახტანგის მიერ

რუსთველური ამქვეყნიური სიყვარულის საღმრთო მიჯნურობად გამოცხადებას: „თავისი აზრის დასამტკიცებლად იგი (ვახტანგი – ტ. მ.) უდარებს პოემის ადგილებს საღმრთო წიგნებს და ქრისტიანული მოძღვრების წესებს, მაგრამ იჩენს ისეთ აშკარა მიკერძოებას. ამ შეფასებისას მოაქვს ისეთი ადგილები, რომლებიც სრულიად საპირისპიროს მეტყველებენ და ეწინააღმდეგებიან თავს მოხვეულ მნიშვნელობებს“ (*რუსთველი.., 1988: 212*). ამ მოსაზრების გამოთქმისას ალ. ცაგარელი არ ითვალისწინებს თუ ყოველივე ეს ვახტანგის მხრიდან რა მიზეზებით იყო განპირობებული. აქ მთავარი ჩვენთვის ის არის, რომ ალ. ცაგარელი რუსთაველს აღიარებს ქრისტიან პოეტად და ფილოსოფოსად.

1877წ. გამოცემულ „მსოფლიო ლიტერატურის ისტორიის“ I ტომში შესულია ვლადიმერ ზოტოვის წერილი „ქართული ლიტერატურა“, სადაც, ცხადია, იგი რუსთველსაც შეეხო. საუბრობს „ვეფხისტყაოსნის“ პოპულარობაზე, ავტორის ბიოგრაფიულ მომენტებზე, უცხო ენების (ბერძნული, სპარსული, არაბული) ცოდნაზე, მოლარეთუხუცესობაზე. ეხება პოემის ფაბულის ორიგინალობას, პოემის შინაარსს, გმირებს. ვ. ზოტოვის მიხედვით, „ვეფხისტყაოსნის“ 1712წ. გამოცემა შესრულებულია ნარყენილი ხელნაწერის საფუძველზე. იგი მკითხველს შეახსენებს მკვლევართა მიერ პოემის ვახტანგისეული კომენტარების გაკრიტიკებას იმ ნაწილში, სადაც მოცემულია მეფე-კომენტატორის მხრიდან თხზულების ღვთაებრივ ძეგლად გაგება“ (*История всемирной литературы.., 1877: 343–344*). თუმცა, ავტორი თავის პოზიციას არ აფიქსირებს.

გაზეთ „დროებაში“ (1884, 13 მარტი, №56, გვ. 2) ქვეყნდება ინფორმაცია, რომ 1884 წლის 13 და 20 მარტს თბილისის „კრუჟოკში“ მასწავლებელი გულაკი ნაიკითხავდა „ვეფხისტყაოსანზე“ ორ ლექციას. აქვე დართული იყო ლექციების პროგრამა, რომელსაც მთლიანად გადმოვიწერთ:

„შესავალი, როდის არის დაწერილი პოემა. თარგმანები და შემოკლებანი. ბროსეს გამოცემა. რუსთველს თამარ-დედოფალი უყვარდა. აზრი ედგარ კინესი ტრუბადურის სიყვარულზე თავის ფეოდალურ გულის საყვარლისადმი. რუსთველის მოქმედების ბოლო – მონასტერი. რუსთაველის ხვედრთან შერიგება.

პოემის გარეგანი ფორმა. ლექსთანყობილება რითმულია და არა სილაბური. ხმის შეჩერება. ღვთისადმი მიმართვა. თამარის ქება. როსტევეან და თინათინი. ბუნებაც ქართულია და კაცნიც ქართველები არიან. როსტევეან და მისი ქვეშევრდომნი ნამდვილი ქრისტიანები არიან. ინდოეთის, გულანშაროს და ზღვათა სამეფოს მცხოვრებნი – მაჰმადიანები, ჩინელები და ქაჯები – კერპთმსახურნი. „ვეფხვის ტყაოსანი“ მართლა სპარსულიდამ არის ნათარგმნი, თუ არა? საზოგადო

შთაბეჭდილება მთელი პოემის ნაკითხვის შემდეგ.

განსაკუთრებული თვისება „ვეფხვის ტყაოსნის“ გმირთა არის სიმამაცე, გამბედაობა, სიმართლე, სიტყვის შესრულება და სიუხვე. სიყვარული „ვეფხისტყაოსანში“. სიყვარული დასავლეთში. სონეტი დანტედამ. სიყვარული აღმოსავლეთში. ავთანდილის სიყვარული. მისი მიმართვა მნათობთადმი. თინათინისადმი მისი ღალატი. ფატმანის სურათი. ნესტან-დარეჯანის სიყვარული. როგორ ესმოდა თითონ რუსთველს სიყვარული? არა ამ ქვეყნიური სიყვარული. ქართველისტიკა როსტევეანისა, ავთანდილისა და ტარიელისა“ (იხ.: **იმედაშვილი, 1957: 85**).

როგორც დავინახეთ, პროგრამა საკითხთა ფართო სპექტრის მომცველია, სადაც საუბარია რუსთაველის რელიგიაზე, პოემის გმირთა რელიგიური განწყობანი (ქრისტიანობა, მუსულმანობა, კერპთმსახურება), სხვა საკითხია, მიკოლა გულაკმა (უკრაინელმა მკვლევარმა, პედაგოგმა, ჟურნალისტმა) რამდენად გაართვა თავი დასახელებული პრობლემების გააზრება-დამუშავებას. მთავარი ისაა, რომ ეს უცხოელი მკვლევარი XIX ს. 80-იანი წლების დასაწყისში ღრმად იყო დაინტერესებული „ვეფხისტყაოსანთან“ დაკავშირებული აქტუალური პრობლემებით, მათ შორის პოემის რელიგიური საკითხებით.

გაზ. „დროების“ რედაქცია ამ პროგრამას შენიშვნას ურთავს. „უეჭველია, ჩვენი საზოგადოება უყურადღებოდ არ დატოვებს უცხო პირის ცდას, რომ ჩვენს უკვდავს პოემას თავისებური ნათელი მოჰფინოს და ქართულის უცოდინართაც გააცნოს“ (იხ.: **იმედაშვილი, 1957: 85**).

გულაკმა პროგრამაში შემავალი საკითხები გააერთიანა თავის ნარკვევში „რუსთაველის „ვეფხისტყაოსნის“ შესახებ“, რომელიც დაიბეჭდა 1884 წელს ჟურნალში „Сборник материалов для описания местностей и племен Кавказа“ (IV გამოცემა, გვ. 129-187). იმავე წელს გამოქვეყნდა ცალკე წიგნაკად. წერილი რუსულიდან გადმოაქართულა შემოკლებით რევაზ ხვედელიძემ (**რუსთველი., 1985: 139-151**).

გულაკის ამ კომპილაციური ხასიათის ნარკვევიდან გვინტერესებს მხოლოდ ის ნაწილი, სადაც საუბარია „ვეფხისტყაოსნის“ რელიგიურ საკითხებზე. მისი აზრით, რუსთაველის პოემის პერსონაჟები სხვადასხვა რელიგიური განწყობით გამოირჩევიან. არაბეთის მკვიდრნი ქრისტიანები არიან, ინდოეთისა და გულანშაროს მცხოვრებნი აშკარად მაჰმადიანები არიან, ხატაელები (ჩინელები) და ქაჯები კი – ნარმართები ანუ კერპთმსახურნი.

მ. გულაკი წერს: „აღსანიშნავია, რომ პოემაში როსტევეანისა და მის ქვეშევრდომთა მუსულმანობა არ ჩანს. პირიქით, „ვეფხისტყაოსნის“ ზოგი ადგილის მიხედვით შეიძლება დავასკვნათ, რომ ისინი ქრისტიანები არიან და იცნობენ პლატონის ფილოსოფიას. მ. გულაკი იმონებებს ავთანდილის ანდერძს:

„ნაგიკითხავს, სიყვარულსა მოციქულნი რაგვარ წერენ, ვით იტყვიან, ვით აქებენ? ცან, ცნობანი მიაფერენ.

„სიყვარული აგვამალლებს“, ვით ეუფანნი, ამას უღერენ“.

ფსალმუნთან რუსთაველის მიმართების გამოსავლინებლად მ. გულაკი კიდევ ორ სტროფს იმონმებს „ვეფხისტყაოსნიდან“:

„ვინ დამბადა, შეძლებაცა მანვე მომცა ძლევად მტერთად, ვინ არს ძალი უხილავი, შემწედ ყოვლთა მინიერთად, ვინ საზღვარსა დაუსაზღვრებს, ზის უკვდავი ღმერთი ღმერთად, იგი გახდის წამის-ყოფით ერთსა ასად, ასსა ერთად.

რაცა ღმერთსა არა სწადდეს, იგი საქმე არ იქმნების, მზისა შუქთა ვერ-მჭვრეტელთა ია ხმების, ვარდი ჭნების.

თვალთა ტურფა საჭვრეტელი: უცხოოდ რამე ეშვდინების მე ვით გავძლო უმისობა, ან სიცოცხლე ვით მეთნების“.

მ. გულაკის დაკვირვებით, „ვეფხისტყაოსანში“ საიქიო ცხოვრების რწმენა ყოველ ნაბიჯზე გვხვდება. ავთანდილი წამოიძახებსო: „ვერ ვეცრუვები, ვერ ვუზამ საქმესა, საძაბუნოსა, პირისპირ მარცხვენს, ორნივე მივალთ მას საუკუნოსა“. ავთანდილი იმონმებსო პლატონს: „მე სიტყვასა ერთსა ვკადრებ, პლატონისგან სწავლა-თქმულსა: „სიცრუვე და ორპირობა ავნებს ხორცსა, მერმე სულსა“.

არაბეთის სამეფოს გაცილებული მ. გულაკი გადადის ინდოეთსა და გულანშაროში იქ მცხოვრებთა რელიგიურობის წარმოსაჩენად: „ინდოეთსა და გულანშაროში მცხოვრებნი პოემაში აშკარა მუსულმანები არიან. ხშირად ახსენებენ წმინდა წიგნს – მუსაფს, ე. ი. ყურანს, მუსულმანების დღესასწაულს, ნავროზობას – ახალ წელს“. ხატაელები (ჩინელები) და ქაჯები წარმართებად ესახება: ხატაელები და ქაჯები წარმართები არიან. ხატაელები ფიცულობენ თავის ღმერთსა და ცას, ხოლო ქაჯნი დახატულია, როგორც სალ კლდეს შეხიზნული გრძნეულნი (**რუსთველი... 1985: 144**).

ამდენად, უკრაინელმა მკვლევარმა მ. გულაკმა რუსთველოლოგიურ ლიტერატურაში „ვეფხისტყაოსნის“ სახელმწიფოები და პერსონაჟები პირველად დაყო სამი სხვადასხვა რელიგიის მიმდევრებად, როგორიცაა: ქრისტიანობა, მაჰმადიანობა და წარმართობა. მას თინათინი და როსტევეანი ქართულ სახელებად მიაჩნია, პოემის ბუნებაც ქართულიაო. ასევე, ქართულიაო გმირთა მიერ მზის დაფიცების ჩვეულება. როსტევეანისა და მისი ქვეშევრდომების ქრისტიანებად აღიარებაში დანახულია პოემის ავტორის ქრისტიანული სულისკვეთება. სამართლიანად ეძებდა მ. გულაკი „ვეფხისტყაოსანში“ ფსალმუნებისა და საღვთო წიგნების კვალს. ასევე, ქრისტიანულ კვალს ხედავს იგი გმირთა რწმენაში საიქიო ცხოვრების არსებობის შესახებ. გამომდინარე აქედან, მ. გულაკს რუსთაველი ქრისტიან პოეტად მიაჩნია, ამასთანავე, სხვა რელიგიების მცოდნედაც.

1888წ. ოლივერ უორდროპს დაუწერია ნარკვევი „საქართველოს სამეფო“. მასში ვრცლად არის მსჯელობა რუსთაველზე, მათ შორის „ვეფხისტყაოსნის“ რელიგიურ საკითხებზე. გავეცნოთ რამდენიმე ნაწყვეტს:

„ავთანდილი ტიპური ქრისტიანული რჯულის რაინდია, რითაც ძალიან წააგავს როლანდსა და ჯვაროსან რაინდებს, მაშინ, როცა შმაგი ტრფობით შეპყრობილი, გრძნობის ამყოლი ტარიელი მაჰმადის რჯულის რაინდის ტიპს უფრო გვაგონებს“ (*რუსთველი... 1978: 39*). როგორც ვხედავთ, მ. გულაკივით ო. უორდროპიც „ვეფხისტყაოსნის“ პერსონაჟებს ყოფს სხვადასხვა რელიგიის წარმომადგენლებად (ავთანდილი – ქრისტიანი, ტარიელი – მაჰმადიანი).

კიდევ ერთ საილუსტრაციო მასალას გავეცნოთ: „შოთა რუსთაველს ბევრი რამ შეუთვისებია პლატონისაგან და მის შემოქმედებაშიც აშკარად შეიმჩნევა ქრისტიანობასთან დამოკიდებულების იმ მეტაფიზიკურ თეორიათა მარცვლები, რაც ასევე ახასიათებდა დანტეს, მის ზოგიერთ ევროპულ თანამედროვესა და მემკვიდრეს“ (*რუსთველი... 1978: 42*).

1896 წელს თბილისში დაისტამბა მოსე ჯანაშვილის წიგნი „შოთა რუსთაველი“. „ვეფხისტყაოსნის“ სხვადასხვა საკითხის განხილვისას ავტორი შეეხო რუსთაველის სარწმუნოებასაც, მართალია, ძალზე ზოგადად, მაგრამ შთამბეჭდავად. ხაზი გაესმის რუსთაველის ქრისტიანობას: „პოეტი მთლად შთანთქა სარწმუნოებამ. მისწრაფებანი ჭეშმარიტებისა კეთილისა და მშვენიერებისა მან ჰპოვა ქრისტიანობასა და საეკლესიო საგალობლებში. მან ააკვნესა ქნარი სიონისა და ამ მხრივ შოთა რუსთაველი სჭარბობს თვით დაღვრემილს ბაირონს. იგი უფრო სპეტაკია, ვიდრე ბაირონი, ბრწყინვალეა, ვიდრე პეტრარკა, და ზნეობრივია, ვიდრე მილტონი და დანტე“ (*ჯანაშვილი, 1896: 103*).

საილუსტრაციოდ კიდევ ერთ ნაწყვეტს გამოვიხმობთ მ. ჯანაშვილის ნაშრომიდან: „ძველი დროის პოეტები შეეხებოდნენ ხოლმე სწავლას ღმერთთა შესახებ, რელიგიურს მითებს და ამის გამო აწყენინებდნენ ღმერთებსაცა, სარწმუნოებას და ერსაც, რომელსა სწამდა იგი ღმერთები. თვით უკვდავი დანტეც. ქრისტიანობის დროის პოეტი, ვერ ასცდა ამგვარს ზნეობრივ სიმდაბლეს. ხოლო რუსთაველი მისებრ არ მოიქცა და აიცილა ეს ბინიერება“ (*ჯანაშვილი, 1896: 106*).

ამავე წიგნში მ. ჯანაშვილს მოუთავსებია „ვეფხისტყაოსნიდან“ ამოკრებილი სტროფები ღმერთზე.

ამრიგად, XIX საუკუნის რუსთველოლოგიურ ლიტერატურაში თავისი ადგილი პოვა რუსთაველის რელიგიური მსოფლმხედველობის შესწავლამ. ამ მხრივ, ქართველებთან ერთად, თავი გამოიჩინეს უცხოელმა მკვლევარებმაც. ვახტანგ VI-ის პირველადი აღიარების კვალობაზე რუსთაველი გამოცხადდა ქრისტიან პოეტად, ხოლო „ვეფხისტყაოსანი“

აღიარებულ იქნა ქრისტიანული იდეებით, ქრისტიანული მორალითა და ეთიკით გამსჭვალულ ძეგლად. ასევე, დაკვირვების საგნად იქცა ბიბლიური წიგნების კვალის ძიება „ვეფხისტყაოსანში“. ნაკლებად იქნა გაზიარებული (თუ უმეტეს შემთხვევაში უარყოფილი) რუსთაველის პოემის საღმრთო წიგნად მონათვლა. ზოგიერთი მკვლევრის თანახმად, „ვეფხისტყაოსანში“ ვხვდებით სამი რელიგიის (ქრისტიანობის, მაჰმადიანობის, წარმართობა-კერპთმსახურების) გამოვლინებას. „ვეფხისტყაოსნის“ რელიგიური საკითხების შესწავლა უმთავრესად შემოსაზღვრულია ზოგადი მოსაზრებების გამოთქმით, არ შეიმჩნევა ტექსტის სიღრმისეული ძიებანი ქრისტიანული იდეების წარმოსაჩენად. მიუხედავად ამისა, დადებითად უნდა შეფასდეს ამ მიმართულებით გაწეული შრომა რუსთაველის ქრისტიანული მსოფლმხედველობის დასადასტურებლად.

ბიბლიოგრაფია:

- *ვეფხისტყაოსანი, 1841* – *ვეფხისტყაოსანი*. პოემა დაწერილი შოთა რუსთაველის მიერ, ახლად დაბეჭდილი შეერთებულითა ლუანლითა მ. ბროსსეტ, ზ. ფალავანდიშვილისა და დ. ჩუბინოვისათა. სანქტ-პეტერბურგი, 1841;
- „*ვეფხისტყაოსნის*“ *ჩანართი*., 1948 – „*ვეფხისტყაოსნის*“ *ჩანართი და დანართი*. ს. იორდანიშვილის გამოცემა, თბ., 1948;
- *იმედაშვილი, 1957* – *იმედაშვილი გაიოზ*. რუსთველოლოგიური ლიტერატურა. თბ., 1957;
- *იოსელიანი, 1936* – *იოსელიანი პლატონ*. ცხოვრება გიორგი მეცამეტისა. აკ. განერელიას რედაქციით. თბ., 1936;
- *იოსელიანი, 1870* – *იოსელიანი პლატონ*. შოთა რუსთველი (1174-1212). ტფ., 1870;
- *მოსხილვა წმინდათა აღმართა*., 1852 – *მოხილვა წმინდათა ადგილთა ტიმოთესაგან*. პლატონ იოსელიანის გამოცემა. ტფ., 1852;
- *ქართული ქრისტიანობა*, 1846 – ქართული ქრისტიანობა ანუ გამოკრებილი ადგილები ქართულთა წერილთაგან დავით ჩუბინოვის მიერ. სანქტ-პეტერბურგი, 1846;
- *შარაძე, 1980* – *შარაძე გურამ*. პლატონ იოსელიანი – რუსთველოლოგი. თბ., 1980;
- *რუსთველი*., 1978 – *რუსთველი მსოფლიო ლიტერატურაში*. ტ. 2: საზღვარგარეთელ მოღვაწეთა რუსთველოლოგიური ნააზრევი. შესავალი წერილის და შენიშვნების ავტ. ლ. მენაბდე. თბ., 1978;
- *რუსთველი*., 1988 – *რუსთველი მსოფლიო ლიტერატურაში*. ტ. 3: რუსეთის სფსრ-ში და სამხრეთ ოსეთში გამოქვეყნებული მასალები და ბიბლიოგრაფია. შემდგენელი: ნ. ბეჟიევა, ო. გოლიაძე, დ. დგებუაძე, დ. მენაბდე, ლ. მენაბდე, ვ. შადური, ო. ჭურღულია. თბ., 1988;

- *რუსთველი.., 1985* – *რუსთველი მსოფლიო ლიტერატურაში*. ტ. 4: სსრ კავშირის ხალხთა ენებზე გამოქვეყნებული მასალები. თბ., 1985;
- *ჭანაშვილი, 1896* – *ჯანაშვილი მოსე*. შოთა რუსთაველი (*მე-XIII საუკუნე*). ტფ., 1896;
- *ЗАКАВКАЗСКИЙ ВЕСТНИК, 1845* – გაზ. „*Закавказский вестник*“. Январь, 1845;
- *ИСТОРИЯ ВСЕМИРНОЙ ЛИТЕРАТУРЫ.., 1877* – *История всемирной литературы в общих очерках, биографиях, характеристиках и образцах*. Составил Владимир Зотов. Т. 1: *Литература Восточных народов и Греции*. Санкт-Петербург–Москва, 1877;
- *СТАЛИНСКИЙ, 1885* – *Сталинский Евгений Степанович*. Шота Руставели – грузинский народный поэт. Тфл., 1885.

TITE MOSIA¹

FROM THE HISTORY OF RESEARCHING RUSTAVELI'S RELIGION IDEOLOGY

In presented article is studied a theological aspect – especially a religion ideology of famous Georgian poet Shota Rustaveli – the author of “The Knight in the Panther's Skin”. There is noted by author that this poem is not a religion book but there we meet some Christian ideas.

¹ *Tite Mosia* – Doctor of Philological Science, Associate Professor, Sokhumi State University.

ლიტერატურათმცოდნეობა

ნანა ჯალაღონია¹

**იუმორისტული ნაკადი ნოდარ დუმბაძის რომანის
„მე, ბაბია, ილიკო და ილარიონის“ მაგალითზე**

ნოდარ დუმბაძის სალიტერატურო მოღვაწეობის დასაწყისი II მსოფლიო ომის შემდგომ წლებს დაემთხვა. ამ პერიოდის საბჭოთა ლიტერატურა ყალბი იდეებითა და პათეტიკით იყო გაჟღენთილი; მწერლები განიცდიდნენ იდეოლოგიურ ზენოლას. აღსანიშნავია ის გარემოება, რომ ნოდარ დუმბაძე (სხვა მწერლებთან ერთად) ერთ-ერთი პირველი იყო, ვინც თავის შემოქმედებაში შეეცადა სოცრეალისტური კლიშეებისგან გათავისუფლებას. მათ უარი თქვეს საბჭოთა იდეოლოგიით ნაკარნახევ თემებზე და მანამდე არსებული ლიტერატურული გმირის სტერეოტიპული სახის ტრადიციულ ასახვაზე. მწერლების სასახელოდ უნდა ითქვას, რომ თავიანთი პოზიციით (ცხადია, სხვებთან ერთად) მათ მნიშვნელოვანწილად განსაზღვრეს თანამედროვე ქართული პროზის ნიშნეული ტენდენციები და განვითარების გზები.

მნიშვნელოვანია, რომ ნოდარ დუმბაძის ბელეტრისტიკაში ნარატორად და მთავარ გმირებად გულღია, ბუნებით კეთილი და მხიარული, ენამახვილი ჭაბუკები გვევლინებიან. მათი პროტოტიპი, მეტწილად, ავტორია. მისი თითქმის ყველა ნაწარმოები დაწერილია პირველ პირში („მე“ თხრობითი მოდელი). ამ სტილს იგი არ ლაღატობს ხუთივე რომანში და თითქმის ყველა მოთხრობაში. რაც შეეხება პერსონაჟებს, ისინი ავტორი-მთხრობელის მეზობლები, ნათესავები, მეგობრები, ნაცნობები არიან. აღსანიშნავია, რომ მხატვრული პერსონაჟების პროტოტიპებსაც მწერლის საახლობლო წრე შეადგენდა.

ნოდარ დუმბაძის პროზის სტილი – ნათელი და სადაა; ეს გახლავთ მწერლის შემოქმედების არსებითი ნიშანი. იგი გაურბის პერსონაჟთა პორტრეტულ აღწერილობას, ხშირად პერსონაჟებს მხოლოდ შინაგანი პორტრეტით წარმოგვიდგენს (გმირის გარეგნობა მკითხველმა თვითონ უნდა წარმოიდგინოს, თუ როგორი შეიძლება იყოს მოცემული

¹ **ნანა ჯალაღონია** – ფილოლოგიის დოქტორი, სსიპ ჯუმბერ ბეთაშვილის სახელობის აფხაზეთის №2 საჯარო სკოლა.

ქცევის, აზროვნების მქონე ადამიანი).

უნდა აღინიშნოს, რომ მოქმედი პირი ლიტერატურული ნაწარმოების ისეთი კომპონენტია, რომელიც მკითხველს ყველაზე უკეთ ამახსოვრდება. ლიტერატურის თეორიაში გვხვდება მოქმედი პირის ორგვარი გაგება. მოქმედი პირის მიმეტური გაგება ტექსტის ადექვატური რეცეფციის აუცილებელი წინაპირობაა: მოქმედი პირები აღიქმებიან როგორც ინდივიდუალური ხასიათის მქონე ნამდვილი ადამიანები (ინგლ. *character*). ტექსტობრივი მითითებებისა და საკუთარი ცხოვრებისეული გამოცდილების საფუძველზე მკითხველი ავსებს მოქმედი პირის ფსიქოლოგიურ პორტრეტს და პიროვნებად წარმოიდგენს მას. მოქმედი პირის ფსიქოლოგიურ ანალიზს უარყოფენ სტრუქტურალისტები. მათი აზრით, მოქმედი პირები ენობრივი კონსტრუქციებია, რომელთა არსებობაც არ სცილდება წიგნის ფურცლებს (მოქმედი პირის სტრუქტურალისტული გაგება). მოქმედ პირს ისინი წინადადების ქვემდებარეს ადარებდნენ, რომელსაც გარკვეული თვისებები (განსაზღვრებები) და ქმედებები (შემასმენლები) მიენერება.

ნოდარ დუმბაძის პროზა ურთიერთდაპირისპირების – სიკეთე/ბოროტება – უცვლელ არსს ემყარება. მწერალი ამ ორ მარადიულ საწყისს განყენებულად როდი აანალიზებს; პირიქით, გვიჩვენებს, რომ სიკეთიდან ბოროტებამდე ან პირიქით, მხოლოდ რამდენიმე ნაბიჯია გადასადგმელი და ადამიანებმა უნდა გაუძლონ ცდუნებას, რათა არ მოხდეს ამ ურთიერთსაწინააღმდეგო საწყისების აღრევა ან ჩანაცვლება. ნ. დუმბაძის გმირები სიკეთეს ემსახურებიან და გარშემომყოფებსაც ამას მოუწოდებენ. 1959 წელს ჟურნალ „ცისკარში“ მწერლის პირველი რომანი – „მე, ბებია, ილიკო და ილარიონი“ დაიბეჭდა. ძნელი წარმოსადგენი არ არის, რა ეფექტს მოახდენდა კომუნისტური იდეოლოგიის ზენოლისა და კონიუნქტურის პირობებში აღნიშნული რომანი, რომელშიც ასეთი სიძლიერით იყო გაცხადებული ჰუმანიზმის უძლეველი ძალა, ყოფითი და ლირიკული ტონალობა, რომლის გამომხატველები უბრალო, რიგითი ადამიანები იყვნენ.

იმის მიუხედავად, რომ „მე, ბებია, ილიკო და ილარიონი“ ომის თემაზეა აგებული და სიუჟეტიც ომის დროს იშლება, პირველივე გვერდიდან აღწერილია კომიკური სიტუაციები და იქმნება მხიარული განწყობა. მართალია, მკითხველი იცინის, მაგრამ ამ სიცილში ჩნდება სევდა, დარდი. ომისდროინდელი გურული სოფლის ყოველდღიურობის გაცნობისას მკითხველს ეუფლება ჩვეულებრივი ადამიანური სევდის განცდა, რომლის შემსუბუქებასაც ღიმილით ცდილობენ; „სიცილი – აი, რა შველით მათ, დარჩნენ უცვლელნი, არ დაემორჩილონ წუთს, იყვნენ თავისთავადნი და შეინარჩუნონ ახლობლების, ადამიანების, სიცოცხლის დიდი სიყვარული“ (პაჭკორია, 1961: 109).

ნანარმოები კომიკური ელემენტების გამოყენებით გამოირჩევა; როგორც მწერალი ოტია პაჭკორია შენიშნავს, „...ნოდარ დუმბაძეს ახასიათებს მძაფრი კომიკური სიტუაციების შექმნა, მაგრამ მისი გმირების იუმორი მდგომარეობს არა მარტო სიტუაციებში, მათში ხასიათის იუმორია. იუმორი ილიკოსა და ილარიონის თვისება არაა იმიტომ, რომ ისინი ცდილობენ შექმნან სასაცილო ვითარებები, იმიტომ, რომ ისინი ყოველივეს იუმორისტულ ასპექტში აღიქვამენ, და ეს თანდათანობით მათს თვისებაში გადადის. უნარი იუმორისტულად შეფასებისა თვით გმირთა იუმორისტულ სახეს ქმნის“ (პაჭკორია, 1961: 109).

იუმორის გრძნობა არ ღალატობთ გმირებს თავიანთი ახლობლების დახასიათებისას; მაგ., რომანის პირველ გვერდებზე ზურიკელა ამგვარად გვაცნობს თავის ოლლა ბებიას: „ბებია ჩემი ბრძენი ქალია. ის მუდამ ასე მეუბნება: – ისწავლე, შე სასიკვდილე, თორემ უსწავლელი დარჩები... არ არსებობს ქალი გურიაში, რომელსაც უკეთესი წყევლა შეეძლოს, ვიდრე ჩემს ბებიას, მაგრამ მე მისი წყევლის არ მეშინია, რადგან ერთხელ წამოცდა: – ნუ გეშინია, ბებია, როდესაც გწყევლი, ჩემი ძუძუები გლოცავენო...“ (დუმბაძე, 2011: 3). სკოლაში სწავლის პროცესში ოლლა ბებიას „ჩართულობას“ ზურიკელა შემდეგნაირად აღწერს: „მასწავლებელი რომ დაიბარებს მშობელს, ბებია მიმყავს სკოლაში, მერე ბებიას მივყავარ სახლში, მერე ისევ ბებია მიმყავს სკოლაში და ასე შემდეგ. თამამად შეიძლება ითქვას, რომ მე და ბებია ერთად ვამთავრებთ ათწლეულს. ვფიქრობ, ეს ერთადერთი შემთხვევაა კაცობრიობის ისტორიაში...“ (დუმბაძე, 2011: 5). იმთავითვე იპყრობს ყურადღებას ზურიკელასა და ბებიას შორის მიმდინარე „სამეცნიერო დისკუსია“ ზმნის პირიანობის თაობაზე; ზურიკელას კითხვაზე, თუ რამდენი პირი არსებობს, ბებია შემდეგ განმარტებას იძლევა: „...პირი იმდენი არსებობს, რამდენი კაციც დაიარება ამ ქვეყანაზე და პირი იმიტომ არსებობს, რომ ენა დაატიოს კაცმა შიგ, გეყურება? პირი ზოგს პატარა აქვს, ზოგს – დიდი. დიდი პირი ვისაც აქვს, იმას ლაფზიანს ეძახიან. არსებობს კიდევ უცხვირპირო ხალხი, მაგალითად, შენ“ (დუმბაძე, 2011: 4).

წინა პერიოდის (1930 – 1950-იანის I ნახევარი) ლიტერატურული გმირებისგან განსხვავებით, რომანის პროტაგონისტს სანიმუშოს და მისაბაძს ნამდვილად ვერ ვუნოდებთ. ნანარმოების დასაწყისშივე ზურიკელა იუმორგაზაფებული გულწრფელობით გადმოგვცემს თავის დამოკიდებულებას სწავლის მიმართ და მკითხველი ადვილად ხვდება, რომ იგი ნამდვილად არ მოიაზრება სიბეჯითის ეტალონად: „... ჩემი მეცადინეობა ყოველდღე, დიდი-დიდი, ოთხ გაკვეთილამდე გრძელდება. მეოთხე გაკვეთილზე მე ვკარგავ დროისა და ზომიერების შეგრძნების უნარს და ზომაზე მეტად ხმამაღლა ვეკითხები ჩემს მეზობელს:

„– რომულის ვენაცვალე, რომ არ ირეკება, ზარი მოიშალა ნეტავ თუ დარაჯი?

რომული იკრიჭება, მასწავლებელი კი იშვერს ჩემკენ თითს (თითით საჩვენებელი მონაფე ვარ) და ალერსიანად მეუბნება:

–ახლავე აეთრიე, გარეთ გაეთრიე და სანამ მშობელს არ მოიყვან, სკოლაში არ მოეთრიო!

მე არ ვეკითხები მასწავლებელს – „რატომ“, რადგან ასეთი დისკუსიის შემდეგ, კამათში ცარცი და სახაზავი ერევა, უხმოდ ვიღებ ქუდს და გავდივარ“ (დუმბაძე, 2011: 4).

თვალშისაცემია ის გარემოება, რომ პრობლემები და თემები, რომლებსაც მწერალი აღძრავს, მისთვის ძალზე ახლობელია. მწერალი თავის „გამოგონილ“ სამყაროშიც იმ სიცოცხლით ცხოვრობს, რითაც სინამდვილეში უცხოვრია; „...ამიტომაც მის მხატვრულ სიტყვას ახასიათებს ესოდენ დიდი ბუნებრიობა, რაც თითქმის უგულვებელყოფს ყალბ ტონებს. სწორედ ამის გამოა, რომ მას მკითხველი ყოველთვის უჯერებს, თუნდაც, იგი ირეალურ და მისტიკურ ხილვებზე გვესაუბრებოდეს“ (ჯაველიძე, 1989: 148). ნოდარ დუმბაძისთვის ადამიანობა მორალურ-ზნეობრივი, ესთეტიკური ცნებაა და ამიტომაც ყოველგვარ კატეგორიაზე მალლა დგას. „...ამ თვალთახედვით თუ შევხედავთ მის მხატვრულ სამყაროს, შევამჩნევთ, რომ მთლიანად ადამიანურობის ნიშნით არის განსაზღვრული არა ოდენ მისი მსოფლმხედველობრივი მრწამსი, არამედ პრობლემის მხატვრული განსხეულების მეთოდიც, უბრალოდ, რომ ვთქვათ, მწერალს ყოველთვის ახსოვდა, რომ უნდა ეწერა ადამიანებზე ადამიანური ენით“ (ჯაველიძე, 1989: 148). ამასვე მოწმობს ეპიზოდი რომანიდან, რომელშიც მიმდინარეობს კამათი საკოლმეურნეო კანტორის დაშლისა და მისი ახალი თავმჯდომარის სახლის წინ გადატანის თაობაზე:

„– ჰოდა, იმას გეუბნებოდით, ხომ არ აჯობებდა, თავმჯდომარის სახლი დაგვერღვია და კანტორასთან აგვეშენებია?

– რას ამბობ, კაცო, ერთი კვირის წინ გადახურა სახლი და დაურღვიო გინდა?

აბა, მაშინ ასე ვქნათ, თავმჯდომარე კანტორაში გადმოვსახლოთ და თავმჯდომარის სახლი კანტორად გადავაკეთოთ.

– შენ ხომ არ გაგიჟდი, იმ დამპალ სახლში გინდა ჩემი ცინკით გადახურული სახლი გაგიცვალოთ? – აფეთქდა თავმჯდომარე.

– აბა, ასე ვქნათ, თავმჯდომარის სახლი დავარღვიოთ და კანტორის ეზოში დავდგათ. მერე კანტორა დავარღვიოთ და თავმჯდომარის ნასახლარზე ავაშენოთ.

– შესაკრებ რიცხვთა გადანაცვლებით ჯამი არ იცვლება, – თქვა სკოლის მასწავლებელმა.

– ზედმეტი ოთხი ბორბალი ხომ არა გაქვს, რომ გვაჩუქო?

– ბორბალი რად გინდა, ილიკო?

– რად მინდა? დაუყუენოთ კანტორას და გავაგოროთ და გამოვაგოროთ, გავაგოროთ და გამოვაგოროთ.

დარბაზში ისეთი ხარხარი ატყდა, აღარაფერი აღარ ისმოდა. საბოლოო სიტყვა ზურიკელას ეკუთვნის: „ჩემი წინადადებაა მოვხსნათ თავმჯდომარე და სხვა ავირჩიოთ“ (დუმბაძე, 2011: 39).

იქ, სადაც, სერიოზულ საკითხებზე უნდა ბჭობდნენ (ამ შემთხვევაში, კოლმეურნეობის საერთო კრება და ეს შეკრება მნიშვნელოვან ღონისძიებას უნდა წარმოადგენდეს), ილარიონის ენამახვილობისა და ზურიკელას მიერ თავმჯდომარისთვის საბოლოო „განაჩენის“ გამოტანის შემდეგ, ნათელი წარმოდგენა იქმნება როგორც გამირებზე, ასევე კოლმეურნეობის კრების ზოგად სურათზე. ტარიელ ჭანტურიაც აღნიშნავს: „...ათასობით მკითხველს, ვინც ნოდარ დუმბაძის ბიოგრაფია არ იცის, „ილიკოსა და ილარიონის“ ავტორი შეიძლება ერთი უზრუნველი და ცხოვრების ნებიერი კაცი ეგონოს! არადა, ალბათ, იშვიათია, ქართულ მწერლობაში კაცი, ვისაც ამდენი ტანჯვა და ტკივილი გადაეტანოს. მაგრამ ნოდარ დუმბაძეს აქვს ღვთისგან მომადლებული ბედნიერი ნიჭი – საკუთარი ტკივილი სხვის სიხარულად აქციოს. ალქიმიკოსის სიმარჯვით ახერხებს იგი ცრემლის გარდაქმნას ღიმილად“ (ნოდარ დუმბაძის ნაწარმოებები..., 1998: 9).

ნ. დუმბაძისთვის არც პაროდირების ხერხია უცხო. კრიტიკოსი დ. იოვაშვილი შენიშნავს: „სატირისა და იუმორის ჩვეულებრივი, უპირატესად გავრცელებული ფორმებიდან, „მე, ბებია ილიკო და ილარიონში“ უღრესად ეფექტურად არის მომარჯვებული მხატვრულ-კრიტიკული ასახვის ისეთი საკმაოდ რთული და თავისებური ფორმა, როგორიცაა პაროდია... პაროდია სავსებით მიზანშეწონილი და გამართლებულია არა მარტო ამა თუ იმ მხატვრულ ნაწარმოებზე ან მეცნიერულ გამოკვლევაზე, რომელიც გარკვეული სტილური ნიშნებით ხასიათდება და რომელსაც ბეჭდური პუბლიკაციის ფორმა აქვს, არამედ ჩვეულებრივი სახის საკანცელარიო დოკუმენტზე, ეპისტოლარული დანიშნულების გზავნილებზე და სხვა. როცა „მე, ბებია, ილიკო და ილარიონის“ შემადგენელი ე. წ. „მცირე პაროდიების“ შესახებ ვლაპარაკობთ, სწორედ იმას ვგულისხმობთ, რომ დასრულებული რომანის ცალკეული ნაწილები შეიცავენ ხან რა და ხან რა აღნიშვნას, არაოფიციალური სახის დოკუმენტის თავისებურ გამოჯავრებას.... რათა ამით მათზე დაცინვა, მათი სტილის დისკრედიტაცია გამოიწვიონ“ (იოვაშვილი, 1977: 124).

პაროდირების შესანიშნავი ნიმუშია ილიკოს „დეპეშა“ მურადას სიკვდილის შესახებ; ასევე, ბებიის მოკითხვის ბარათი, რომელიც ილარიონმა ზურიკელას თბილისში ჩაუტანა. პაროდიაა რომული კალანდაძის კარნახით დანერგილი სატრფიალო ბარათი, რომლის ავ-

ტორს მაღალფარდოვანი სიტყვებით სურს ადრესატის გულის მონადირება. იმავე შემთხვევასთან გვაქვს საქმე, თუ გავიხსენებთ სკოლის პედაგოგოს ოქმს, რომელიც ზურიკო ვაშალომიძეს ეხება. ამ „დოკუმენტის“ მიხედვით ნათელი ხდება, თუ რა სტანდარტული კლიშეებით მეტყველებენ პედაგოგები და როგორ ფიქსირდება მათი არაფრისმთქმელი ფრაზები სასკოლო ოფიციალურ დოკუმენტში.

სავსებით გასაზიარებელია დ. იოვაშვილის დაკვირვება: „წერილობითი დოკუმენტებისადმი მიმართული პაროდების რიცხვში უნდა მოვიხსენიოთ თვითონ ზურიკელა ვაშალომიძის ლექსები, რომლებთან დაკავშირებული გარემოებანი ასე საინტერესოდ არის განსურათებული რომანში „ლიტერატურული საღამო“. „ასახვის საგნის“ შეუწყნარებელი გაუბრალოება და პრივიტივიზმი, რაც ძალზე ჩვეულებრივია ლიტერატურულ დახელოვნებას მოკლებული გონებისათვის, უაღრესად შესამჩნევი და საგულისხმოა რომანის ამ ნაწილში ჩართული სტრიქონებისათვის. ისინი ნამდვილი პაროდიაა ლექსისა, რომელიც მოქალაქეობრივად აქტუალურ მოტივზე (სამამულო ომი) იწერება, მაგრამ მხატვრული ღირსებით არა მარტო არ გამოირჩევა, არამედ „გაშუქებული“ თემის ერთგვარ გაუფასურებასაც კი იწვევს“ (იოვაშვილი, 1977: 124).

ასახვის ობიექტის რეალისტური და პარადიული პრინციპების ერთგვარი დაპირისპირების მხრივ საინტერესოა შემდეგი ეპიზოდიც: გვიან საღამოს ვაშალომიძეების სახლში თავშეყრილ სტუმრებსაც და მასპინძლებსაც სოფლის აგიტატორი გიორგი ვაშაკიძე ესტუმრა: „გადაუდებელი საქმე მაქვს, თორემ არ შეგანუხებდითო. ყველა დააინტერესა აგიტატორის „გადაუდებელმა საქმემ.“ აგიტატორმა ჩაახველა, ფეხზე ადგა და ისე დაიწყო, თითქოს ათასკაციან მიტინგზე გამოდიოდა.

– ამხანაგებო, სოციალისტური სამშობლო გასაჭირშია, ვერაგი მტერი თავისი სისხლიანი ხელებით ეპოტინება ჩვენს ქვეყანას, ჩვენი სახელოვანი წითელი არმია გმირულად ებრძვის ფაშისტურ ხროვას.

– რავა გაზეთივით გველაპარაკები, შე უპატრონო, თქვი, რა გინდა! – შეაწყვეტინა აგიტატორს მოთმინებიდან გამოსულმა ილიკომ. აგიტატორი სახტად დარჩა.

– თქვი, ჰო, რა გინდა! – შეეშველა ახლა ილარიონი.

– წითელარმიელებისათვის საჩუქრებს ვაგროვებთ და თქვენც ხომ არ შეგვეწვევით რამეს? – თქვა აგიტატორმა და ისე შვეებით ამოისუნთქა, თითქოს ყელში ნაჭერილი ბანარი შეეხსნათ მისთვის.

– ასე გეთქვა, შვილო, იმხელა მოხსენება, რომ ნაგვიკითხე, – თქვა ბებიაშ“ (დუმბაძე, 2011: 45).

მკითხველისთვის სავსებით ნათელია კურიოზული წინააღმდეგობა აგიტატორის მოსვლის მიზანსა და მის ყალბ მეტყველებას შორის.

სწორედ მოყვანილი მაგალითია პარადოქსულ სიტუაციაზე აგებული კომიკური ეპიზოდი, რომელსაც სშირად ვხვდებით ნოდარ დუმბაძის რომანებში. „...რომანის ამ კონტექსტში უკიდურესი გარკვეულობით ჩანს ზღვარი, ერთის მხრივ, რეალისტურსა და, მეორეს მხრივ, პაროდიალურს შორის. ე.ი. აგიტატორ ვაშაკიძის სიტყვები, ერთ შემთხვევაში, ბუნებრივია, რომ მათ ძნელად გამოარჩევთ ჩვენებური გლესკაცური საყოველღაობო მეტყველებისგან, მეორე შემთხვევაში კი იმავე პირის საუბარი მეტისმეტად ოფიციალური და ზედმეტად დამძიმებულია ხელოვნური ფრაზებით“ (იოვაშვილი, 1977: 126).

დუმბაძის გმირებისთვის უცხო დამიუღბელია ორდინარული ქცევა და მეტყველება. მისი პერსონაჟები სიალალით და გულწრფელობით გამოირჩევიან. დასამახსოვრებელია რომანის ის ეპიზოდი, როდესაც მეზობლები ომში გასაგზავნ ნივთებს აგროვებენ და ილიკო ზურიკელას თავის ერთადერთ ნაბადს მოატანინებს, რომელიც საბნადაც ეხურა. სწორედ ამ საქციელში ვლინდება გულწრფელობა, სიალალე და ქართველი კაცის ბუნება. ილიკოს საქციელით აღფრთოვანებულმა ილარიონმა მიმართა მას: „...ოქროს გული რომ გქონდა, კი ვიცოდი, მაგრამ ამხელა ბაჯალლო თუ გედო მაგ გამხმარ მკერდში, არ მეგონაო“ (დუმბაძე, 2011: 46). ილიკო და ილარიონი, ერთი შეხედვით, პაროდიალური წყვილია; მათ შეიძლება პაროდიალური ანტიპოდებიც ვუწოდოთ. აქედან გამომდინარე, ისინი ერთმანეთში საკუთარ თავებს დასცინიან. მათ კომიკურ ურთიერთდამოკიდებულებას შეიძლება „სიტყვიერი კენწლანობა“ ვუწოდოთ.

ცალკე სასაუბრო თემაა ოლლა ბებიას სახე. ქართულ ლიტერატურაში ქალის სახე ყოველთვის იყო ასოცირებული ერთგულებასთან, პატიოსნებასთან, სათნოებასთან. ქართველი ქალი – დედა, და, მეუღლე, ქალიშვილი – ოდითგანვე ხალხის ეთიკურ იდეალს განასახიერებდა. რაც შეეხება ოლლა ბებიას, მისი სახით ავტორმა კეთილი, მშრომელი, მოსიყვარულე ქართველი ქალის, ქართველი ბებიის კოლორიტული სახე დაგვიხატა. ნოდარ დუმბაძემდე ბებიის სახე ასე გამორჩეულად, სიყვარულით არც ერთ მწერალს არ წარმოუჩენია ქართულ მწერლობაში. ოლლა ბებია თავისი საქციელითა და ხასიათით გასცდა ერთი უბრალო პესონაჟის ფარგლებს. მან საყოველთაო მხატვრული სახე მიიღო და ყველა ქართველი (და არა მარტო ქართველი) შვილიშვილის საოცნებო ბებია გახდა. გამორჩეულ ეპიზოდშია, რომელშიც ყოველგვარი პათეტიკურობის, ყალბი და სიტუაციისთვის შეუფერებელი სიტყვების გარეშე (აგიტატორის ეპიზოდისგან განსხვავებით), ავტორი წარმოაჩენს მებრძოლეზე მზრუნველ ოლლა ბებიას, რომელიც თავის სიტბოს (პირდაპირი და გადატანითი მნიშვნელობით) უნაწილებს ჯარისკაცებს; ამ ეპიზოდს მწერალი ზურიკელას ნაამბობით გვაცნობს: „...იმ ღამით მე და ბებიას ერთად გვეძინა.

ახალმიძინებული ვიყავი, რომ ფაჩუნმა გამაღვიძა. თვალები გავახილე, ბებია ლოგინის ბოლოს ჩამომჯდარიყო და ფრთხილად იცვამდა. არაფერი ვუთხარი. თავი მოვიმძინარე და თვალ-ყურის დევნება დავუწყე. ჩაიცვა – ადგა. თავისი ბალიში სკამზე დადო. მერე ფეხები ფრთხილად შემიკეცა, თავისი სასათუმლის მხრიდან ლეიბი გაარღვია. მერე ლეიბიდან ბლუჯა-ბლუჯა მატყლი გამოაძრო და ფეხაკრეფით გავიდა სალაროში. საჩერელი გამოიტანა. ბუხარს ცეცხლი შეუკეთა და იქვე დაგებულ თხის ტყავზე მოკალათდა. საჩერელი მუხლებშორის დაიდგა. მატყლი აიღო და საჩერელის ნემსს ჩამოჰკრა. მერე მთელი ტანით ხელების მოძრაობასთან ერთად რწევა დაიწყო. თან რალაცას ბუტბუტებდა. ჩემკენ ზურგმექცევით იჯდა და ასე საქმეში გართული მგლოვიარე დედაბერს ჰგავდა, რომელსაც წინ შვილის ცხედარი ესვენა და ჭალარა თმებს ბლუჯა-ბლუჯად იგლეჯდა დამჭენარი ხელებით. ლოგინზე წამოვჯექი. დიდხანს ვუცქერდი ბებიას და თვალებზე ცრემლმომდგარი ვფიქრობდი, ვინ უნდა ყოფილიყო ის ბედნიერი ჯარისკაცი, რომლისთვისაც ბებია მ სითბო მოიკლო და მისი მოხუცი სხეულით გამთბარი მატყლით ახლა, ამ თეთრი ზამთრის ცივ ღამეში წინდას უქსოვდა“ (დუმბაძე, 2011: 47).

საგულისხმოა ის მომენტი, რომ ზურიკელას ბებია ნაკლებად მონანილებს კომიკურ სცენებში, თუმცა მის საქციელსაც გარკვეული დოზით ახლავს იუმორი. სწორედ ბებიის სახასიათო იუმორზე ამახვილებს ყურადღებას ოტია პაჭკორია: „...იქნებ იმიტომ, რომ თვით ნაწარმოების ატმოსფეროა ასეთი. გარდა ამისა, თვით მასში, მის ხასიათშია იუმორი, რომელსაც ისეთი ნათელი გამოხატულება არა აქვს, თუმცა მასში ყოველთვის იგრძნობა თავშეკავებული ღიმილი. რაც შეეხება ხასიათის იუმორს, ან უფრო ზუსტად, რა ინვესს მკითხველში ღიმილს, გარკვეული წარმოდგენა, რომელიც ყველა ჩვენთაგანს ბავშვობიდან გამოჰყოლია, წარმოდგენა მოსიყვარულე და მოზუზლუნე დედაბერზე, რომელიც ნოდარ დუმბაძემ ზოგად ლიტერატურულ პერსონაჟად აქცია და მიანიჭა დახვეწილი იუმორის გრძნობა. გავისხენოთ დიდი გულწრფელობითა და სიყვარულით დანერილი ბებიას გარდაცვალების სცენის რამდენიმე მომენტი. პირველი, როდესაც იგი ღვინოს მოითხოვს და ზურიკელა მას რძეს მიანვდის. მოხუცი უხმოდ დალევს რძეს და შემდეგ შვილიშვილს მიმართავს: ახლა ღვინო მომეცი! აქ არ არის კომიკური სიტუაცია. ამ მცირე შტრიხით მთლიანად იხსნება ბებიას ხასიათი, სწორედ ის შინაგანი, სახასიათო იუმორი, რომელიც მასში ყოველთვის ცოცხლობდა, და იქმნება გარკვეული წარმოდგენა – ცრემლწარევი ღიმილის განწყობა. ვის არ უნახავს ჩვენს სოფლებში სახედალარული, ჯაფითა და წლებით წელში გატეხილი მოხუცი ქალები, რომელთა თვალთა კუთხეებში კეთილი ღიმილია ჩანოლილი, რომელთაც ყოველთვის მოეძევებათ ალერსიანი, ხშირად

თავისებურად დამცინავი მახვილი სიტყვა და, მართლად განვლილი ცხოვრების შეგნებით ძალამოსილნი, მშვიდად ხვდებიან დასასრულს“ (პაჭკორია, 1961: 110).

ამავე რიგს განეკუთვნება ოლლა ბებიას გარდაცვალების სცენაში ეპიზოდი, როდესაც ილარიონი შეეცდება მოახლოებული სიკვდილით დამძიმებული სიტუაცია ხუმრობით გაანელოს.

„– ოლლა, შენ რა მოგკლავს, ჩვენისთანას ათს კიდევ აჯობებ და წინ წაიმძღვარებ,– სცადა ხუმრობა ილარიონმა.

– ილარიონა შევარდნაძე, მაგი ცრემლი მეიშორე და ისე იხუმრე, – უთხრა ბებია მ საქციელწამხდარ ილარიონს“ (დუმბაძე, 2011: 208).

ამ ეპიზოდშიც ნათლად ჩანს, რომ დუმბაძის გმირები ღიმილით ებრძვიან ცრემლს. აქვე შევნიშნავთ ნოდარ დუმბაძის პირველ რომანში წარმოჩენილი ცხოველების (ძროხა ფაქიზო, ძალი მურადა) მიმართ პერსონაჟთა დამოკიდებულებაზე, რომელიც მოგვიანებით ანიმალისტური პროზის ტენდენციების სახით გაგრძელდა მწერლის შემოქმედებაში („ძალი“, „თემურ-ლენგი“ და სხვ.).

ნ.დუმბაძის იუმორიადამიანების სიყვარულითარის გაჯერებული; ამაზე არაერთხელ თქმულა და დანერვილა. გურამ ასათიანი ერთგან აღნიშნავდა: „ეს არის რალაც სიმწარესთან გაზავებული, ცრემლწარევი სიცილი, როცა ტირილს სიცილი ცვლის, სიცილს – ტირილი. მასში ჩანს ხალხის გულისტკივილიცა და სიხარულიც, ცხოვრებით უკმაყოფილებაც და უკეთესი მერმისის იმედიც, მაგრამ ამ სიცილის მთავარი დანიშნულება მაინც „სიკეთისათვის კარის გაღებაა.“ ცრემლწარევი სიცილის შესანიშნავი მაგალითია ის ეპიზოდი, როდესაც ოპერაციის შემდეგ ქალაქიდან სოფელში დაბრუნებული ილარიონი ყველანაირად ცდილობს, ილიკოს დაუმალოს, რომ მასაც არა აქვს ცალი თვალი. ილიკოს ხომ მუდამ ბრუციანს ეძახდა ილარიონი და ახლა ცხოვრებამ ისიც „ბრუციანი“ გახადა. ილიკო დიდხანს იკატუნებს თავს, თითქოს ვერაფერს ამჩნევს, მაგრამ, შინ მიმავალი, ეზოდან ილარიონს გასძახებს: „ილარიონ, თვალის ჩადება არ დაგავინყდეს ამელამ ჭიქაში... ისე, ბედი მაქვსო, შენ უნდა თქვა, ნადირობა ქე გიყვარს და თვალის დახუჭვა აღარ დაგჭირდება ანი, იარე და ხოცე, რაც ამ სოფელში ძალღებია, არ გაუშვა არც ერთი.

– ილიკო ჩიგოგიძე, ცოდვა არ ჩამადენიო! – იკივლა ილარიონმა და ჭიშკრისაკენ გამოქანდა.

– არ მომეკარო, ილარიონა შევარდნაძე, თორემ ჩაგიტეხავ მაგ შუშის თვალს და მდიე მერე კუდში! – გააფრთხილა ილიკომ ჭკუაზე გადასული ილარიონი.

ილარიონი უხმოდ ჩამოჯდა კიბეზე. ილიკო ცოტა ხანს იდგა შუაში, მერე გაალო ჭიშკარი და ილარიონის ეზოში ჩამობრუნდა. მივიდა, გვერდით მოუჯდა ილარიონს და თუთუნი ამოიღო. ილარიონსაც მი-

ანოდა“ (დუმბაძე, 2011:141).

აღნიშნულ ეპიზოდთან დაკავშირებით კრიტიკოსი ჯანსუღ ღვი-
ნჯილია წერს: „ამ სურათს, მთლიანად ამ ეპიზოდს არაფრის დამატება
არ სჭირდება, უბრალოდ, მოხიბლული რჩებით ადამიანის გულის სით-
ბოთი. მისი ენერგია, ალბათ, არავის გაუზომავს და არ გაიზომება. ეს
განუზომელი ენერგია და სითბო სურს მწერალს ადამიანთა ურთი-
ერთობების ვეებერთელა სამყაროს მანათებლად. მან უნდა დაახვეი-
ნოს უკან ბნელს, გააკაშკაშოს ცა და აბრწყინოს ვარსკვლავები“ (ღვი-
ნჯილია, 1987: 81).

ნ. დუმბაძის გმირები არ არიან მელოდრამატულნი; მათი ნი-
შნეული თვისება გულწრფელობაა, რომელსაც თან ახლავს გული-
ან სიცილში გარდამავალი კეთილი ღიმილი, სიკეთისა და კაცთ-
მოყვარეობის თავისებური განცდა და, ამავე დროს, ტკივილისა და
წუხილის განსხვავებული გრძნობაც. მწერალმა კეთილი და უბოროტო
იუმორით აღწერს მისი თანამედროვე ახალგაზრდა კაცის ისტორია,
რომელიც თავისი დროის პულსს შესანიშნავად გრძნობს და ადეკვა-
ტურად გადმოგვცემს.

ამრიგად, ნ. დუმბაძის პერსონაჟების მხიარული თავგადასავ-
ლების მიღმა თანამედროვეობის უფრო სიღრმისეული პრობლემები
იკითხებოდა, ვიდრე ეს ერთი შეხედვით ჩანდა; მწერალს გვერდი არ
აუვლია საბჭოთა სინამდვილეში მომხდარი არც ერთი მტკივნეული
თემისა თუ პრობლემისთვის; თუმცა ყველაზე არსებითია, რომ ნ.
დუმბაძის პროზა ურთიერთდაპირისპირების – სიკეთე/ბოროტე-
ბა – უცვლელ არსს ემყარება. მწერალი ამ ორ მარადიულ სანყისს
განყენებულად როდი აანალიზებს; პირიქით, გვიჩვენებს, რომ სიკე-
თიდან ბოროტებამდე ან პირუკუ, მხოლოდ რამდენიმე ნაბიჯია გადა-
სადგმელი და ადამიანებმა უნდა გაუძლონ ცდუნებას, რათა არ მოხდეს
ამ ურთიერთსაინანაღმდეგო სანყისების აღრევა ან ჩანაცვლება.

ბიბლიოგრაფია:

- *დუმბაძე, 1978* – დუმბაძე ნოდარ. ნაწარმოებები სცენაზე და ეკრანზე. თბ., 1978;
- *დუმბაძე, 2011* – დუმბაძე ნოდარ. მე, ბებია, ილიკო და ილარიონი, – ნ. დუმ-
ბაძე. მოთხრობები. თბ., 2011;
- *იოვანშვილი, 1977* – იოვანშვილი დიმიტრი. რომანის სატირულ-იუმორისტული
ასპექტები, – ჟურნ. „განთიადი“. №3, 1977;
- *კობახიძე, 1977* – კობახიძე მიხეილ. როცა გმირი ახლობელი ხდება, – ჟურნ.
„თეატრალური მოამბე“. №6, 1977;
- *ნოდარ დუმბაძის ნაწარმოებები... 1998* – ნოდარ დუმბაძის ნაწარმოებები
სცენასა და ეკრანზე. ნოდარ დუმბაძის დაბადების 70 წლისთავისადმი მიძ-
ღვნილი საიუბილეო გამოცემა. შემდგენელი კოტე ნინიკაშვილი. თბ., 1998;

- *პაჭკორია, 1961* – პაჭკორია ოტია. სოფლელი ბიჭი, – ჟურნ.: „ცისკარი“. №1, 1961;
- *ღვინძილია, 1987* – ღვინჯილია ჯანსუღ. დანიშნულება. ლიტერატურული წერილები. თბ., 1987;
- *ციციშვილი, 1986* – ციციშვილი გიორგი. მზიანი გულის მწერალი. თბ., 1986;
- *ჯაველიძე, 1989* – ჯაველიძე ელიზბარ. მარადიული ფერების ქვეყანაში, – ჟურნ. „მნათობი“. №9, 1989.

NANA JALAGONIA¹

THE HUMOROUS STREAM ON THE EXAMPLE OF NODAR DUMBADZE'S NOVEL "ME, GRANDMOTHER, ILIKO AND ILARION"

The beginning of literary activities of Nodar Dumbadze coincided with the years after World War II. During this period the Soviet literature was pervaded by false ideas and pathetic; writers were under ideological pressure. It should be noted, that Nodar Dumbadze (with other writers) was one of first who desisted from socialist realism cliché. They rejected the ideas of the Soviet ideology and traditional reflection stereotypes of existing literary characters.

It is important to stress the fact, that writer's position (obviously, with others) has significantly defined the tendencies of modern Georgian prose and ways of development. Beyond the funny adventures of Nodar Dumbadze's characters, there were hiding the much deeper problems of modernity than it seemed upon the first time; the writer never missed any problem happened in Soviet reality; however, what is most important, Nodar Dumbadze's prose is mutual controversial – good and evil based on immutable entity. Dumbadze's characters with their smile serve kindness.

¹ *Nana Jalagonia* – PhD in Philology, LEPL Jumber Betashvili №2 Public School of Abkhazia.

ლიტერატურათმცოდნეობა

თეა ჯღარკავა¹

**„დახასიათება“ როგორც პერსონაჟისაულის პოეტიკის ასპექტი
და მისი სტრუქტურა ავტორისაულის მიხედვით**

წინამდებარე სტატიაში მიზნად ვისახავთ დაფუძვნიროთ ერთმანეთს თანამედროვე ფილოლოგიური კვლევის ისეთი ასპექტები, როგორცაა: ა) ზოგადად პოეტიკის როგორც მხატვრული ნაწარმოების კომპოზიციური არსისა და სტრუქტურის განმსაზღვრელი სისტემა; ბ) მხატვრული ნარატიული ტექსტის ის ასპექტი, რომლის აქცენტირება ხდება თანამედროვე ნარატოლოგიაში და რომელიც გულისხმობს ხსენებული ტექსტის ფარგლებში კომუნიკაციური დონეების გამოყოფას და ურთიერთშეპირისპირებას. გ) სამეტყველო-კომპოზიციურ ფორმათა თეორია და მხატვრული ტექსტის ის სტრუქტურული ხედვა, რომელიც გულისხმობს, პირველ რიგში, მის ორგანულ კავშირს ენობრივ სისტემასთან და განიხილავს მას, როგორც ამ სისტემის აქტუალიზაციის შედეგს. როგორც დასახელებულ ასპექტთა კონცეპტუალური შინაარსი გვიჩვენებს, მათი ურთიერთდაკავშირება უნდა ხდებოდეს თანამედროვე ინტერდისციპლინარიზმზე ორიენტირებული მეთოდოლოგიით და ამავე დროს იგი უნდა ემსახუროდეს ნარატიული ტექსტის პოეტიკის გაღრმავებულ და განახლებულ კვლევას. თუმცა, აუცილებელია იმის ხაზგასმაც, რომ ვგულისხმობთ, პირველ რიგში, *პერსონაჟისეულ პოეტიკას*, ანუ პერსონაჟის პოეტიკას. როგორ ხდება კლასიკურ ნარატივში პერსონაჟის ავტორისეული დახასიათება, თუ ეს დახასიათება აღქმული და გააზრებული იქნება ტექსტის თანამედროვე თეორიაზე დაყრდნობით? ასე ჟღერს კითხვა, რომელსაც უნდა გასცეს პასუხი ჩვენმა ინტერდისციპლინარულად ორიენტირებულმა კვლევამ.

დასმულ კითხვაზე პასუხის გაცემას ვაპირებთ შტეფან ცვაიგისეულ ნარატივზე დარყდნობით. მაგრამ, სანამ მივმართავდეთ ხსენებულ ემპირიულ მასალას, შევეხოთ, თუნდაც ზოგადი სახით, თანამედროვე ფილოლოგიის ზემოთ დასახელებულ ასპექტებს იმ მი-

¹ *თეა ჯღარკავა* – ფილოლოგიის დოქტორი, ასისტენტ-პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

ზნით, რომ თავიდანვე წარმოჩენილ იქნას მათ შორის არსებული პრობლემური ურთიერთკავშირი:

ა) *ნარატიული პოეტიკა და მისი სიღრმისეული კავშირი კომუნიკაციურ ლინგვისტიკასთან.*

როგორც ცნობილია, ზოგადი სახით პოეტიკა განისაზღვრება შემდეგი ორი მომენტის საზღვასით: იგი მიიჩნევა „მეცნიერებად, რომელიც იკვლევს მხატვრულ ნაწარმოებებში გამოყენებულ გამომხატველობის საშუალებათა სისტემას“ (Ноздрина, 2004: 786). მაგრამ, ამავე დროს, ხაზი უნდა გაესვას იმ გარემოებას, რომ ლიტერატურაში გამომხატველობის ყველა საშუალება დაიყვანება ენამდე იმდენად, რომ პოეტიკა შეიძლება განისაზღვროს როგორც „მეცნიერება ენობრივ საშუალებათა მხატვრული გამოყენების შესახებ“ (Ноздрина, 2004: 786). მაგრამ, თუ ეს ასეა და თუ პოეტიკა სიღრმისეულად და ორგანულად უკავშირდება ენას, მაშინ ასეთივე უნდა იყოს თანამედროვე პოეტიკის კავშირი თანამედროვე ლინგვისტიკასთან, პირველ რიგში კი, კომუნიკაციურ ლინგვისტიკასთან. როგორც ცნობილია კომუნიკაციური ლინგვისტიკა „ემყარება ორ ცნებას – საკომუნიკაციო აქტისა და ტექსტის ცნებებს“ (ლებანიძე, 2004: 222). ეს კი იმას ნიშნავს, რომ პოეტიკის ნებისმიერი პრობლემის კვლევისას ერთნაირად მნიშვნელოვანი უნდა იყოს მხატვრული ტექსტის როგორც კომუნიკაციური, ისე საკუთრივ ტექსტობრივი სტრუქტურა. ამ მომენტთაგან პირველს, ანუ მხატვრული ტექსტის კომუნიკაციურ სტრუქტურას, ხაზს უსვამს და იკვლევს თანამედროვე ნარატოლოგია, საკუთრივ ტექსტობრივ სტრუქტურას კი – სამეტყველო-კომპოზიციურ ფორმათა ლინგვისტური თეორია. როგორ გამოიყურება კომუნიკაციური ლინგვისტიკის ამ ორი ასპექტის ურთიერთმიმართება იმ შემთხვევაში, თუ ამ მიმართებით დაინტერესდება პერსონაჟისეული პოეტიკა (ანუ მხატვრულ საშუალებათა ის სისტემა, რომელსაც ავტორი იყენებს ამა თუ იმ პერსონაჟის ხატის ფორმირების პროცესში)? ვფიქრობთ, საჭიროა ამ კითხვაზე პასუხის გაცემა;

ბ) როგორც ზემოთ იქნა აღნიშნული, კომუნიკაციური ლინგვისტიკა წარმოდგენს, პირველ რიგში, საკომუნიკაციო აქტისა და ტექსტის კვლევას. მაგრამ, როგორც არ უნდა იყოს ტექსტის ლინგვისტიკის კონცეპტუალური თუ მეთოდოლოგიური დიაპაზონი, საკომუნიკაციო აქტთან და, შესაბამისად, პოეტიკასთან, იგი, პირველ რიგში, დაკავშირებულია სამეტყველო-კომპოზიციურ ფორმათა თეორიით. როგორც ცნობილია, ხსენებულ თეორიაში შეისწავლება შემდეგი ოთხი ამგვარი ფორმა – „თხრობა“, „აღწერა“, „დახასიათება“ და „მსჯელობა“. თამამად შეიძლება ითქვას, რომ ნარატიული პოეტიკისთვის მნიშვნელოვანია ყოველი ამ ფორმათაგანი. მაგრამ რომელი მათგანია ყველაზე მნიშვნელოვანი ფუნქციური თვალსაზრისით, როცა საქმე ეხება ყოვე-

ლი ნარატივისთვის ისეთ განუყოფელ სტრუქტურულ ელემენტს, როგორცაა *პერსონაჟი*?

პერსონაჟის პოეტიკა, რატემაუნდა, უშუალოდაა დაკავშირებული სიუჟეტის პოეტიკასთან და, ამ თვალსაზრისით, ბუნებრივია, წინა პლანზე უნდა გამოვიდეს ისეთი სამეტყველო-კომპოზიციური ფორმა, როგორცაა „თხრობა“. მაგრამ, ამავე დროს, არ უნდა დაგვაზინყდეს, რომ კლასიკურ ნარატივში, ანუ ეპიკურ მხატვრულ ნაწარმოებში, თუნდაც ისეთში, როგორცაა შტეფან ცვაიგის პროზა, პერსონაჟი მუდამ და არსებითად წარმოდგენილია ავტორისეული (მთხრობელისეული) დახასიათებითაც. ეს კი იმას ნიშნავს, რომ პერსონაჟის პოეტიკაში, იმის გათვალისწინებით, რომ, როგორც უკვე ვიცით, პოეტიკა იკვლევს გამომხატველობის ენობრივ საშუალებებს – ძირითადი ფუნქციური დატვირთვა უნდა მიენიჭოს სწორედ „დახასიათებას“, როგორც სამეტყველო-კომპოზიციურ ფორმას. და სწორედ მოცემულ თეზისთან დაკავშირებით ისმის კითხვა, რომელზეც უნდა გაეცეს პასუხი უკვე არა მხოლოდ სამეტყველო-კომპოზიციური ფორმის თეორიის, არამედ ზოგადად ტექსტის ლინგვისტიკის თვალსაზრისით: როგორ შეიძლება გამოიყურებოდეს დახასიათების ტექსტობრივი სტრუქტურა კლასიკური ტიპის მხატვრულ ნარატივში?

ვფიქრობთ, ზემოთ დასმულ კითხვაზე პასუხი უნდა გაეცეს ორ თანამედროვე ლინგვისტიკურ კონცეფციაზე დაყრდნობისა და მათი მონაცემების სინთეზირების გზით. პირველ ასეთ კონცეფციად, რატემაუნდა, უნდა მივიჩნიოთ თვით „დახასიათების“, როგორც სამეტყველო-კომპოზიციური ფორმის კონცეფცია იმ სახით, რომლითაც, ბუნებრივია, იგი გვხვდება ტექსტის ლინგვისტიკის იმ „მონაკვეთში“, რომელსაც სამეტყველო-კომპოზიციურ ფორმათა „თეორია“ ეწოდება; რაც შეეხება მეორე, ჩვენთვის ამ შემთხვევაში საჭირო კონცეფციას: ჩვენი აზრით, პირველ რიგში, აუცილებელია, იმის გათვალისწინება, რომ ნებისმიერი სამეტყველო-კომპოზიციური ფორმა წარმოადგენს პირველ რიგში ენის როგორც *სისტემის* საკუთრებას. და ნებისმიერ კონკრეტულ ტექსტში (ვგულისხმობთ, მხატვრულ ტექსტს) იგი შეიძლება ფიგურირებდეს და ფუნქციონირებდეს მხოლოდ მისი *აქტუალიზაციის* შედეგად. მაგრამ რა სახეს მიიღებს ეს სამეტყველო-კომპოზიციური ფორმა სისტემიდან დისკურსში (და, შესაბამისად, ტექსტში) ტრანსპონირების შემთხვევაში? მიგვაჩნია, რომ თეორიულ დონეზე ამ კითხვაზე პასუხის გაცემა შეუძლია თანამედროვე ტექსტის ლინგვისტიკის ისეთ კონცეპტს, როგორცაა „*ტექსტობრივი ბადის*“ ცნება.

შევეცადოთ, მოვხაზოთ ორივე ზემოთ დასახელებული ტექსტობრივი კონცეპტის – ჯერ „*დახასიათების*“, შემდეგ კი „*ბადის*“, – ფუნქციური არსის ზოგადი განმარტება, შემდეგ კი მათი სინთეზირების

გზით შეეცმნათ მეთოდოლოგიური ბაზა იმ მიზნის მისაღწევად, რომლის შესახებ გვქონდა მსჯელობა ნაშრომის შესავალში: როგორ შეიძლება გამოიყურებოდეს კლასიკურ ნარატივში (ცვაიგის „მცირე პროზა“ კი, როგორც ცნობილია, ამგვარი ტიპის ნარატივს ეკუთვნის) პერსონაჟის პოეტიკის ის ასპექტი, რომელიც ფუნქციურად და სტრუქტურულად „ლოკალიზებულია“ ავტორის მეტყველებაში?

ა) სამეტყველო-კომპოზიციური ფორმა „დახასიათება“

სანამ განვსაზღვრავდეთ საკუთრივ „დახასიათებას“ როგორც ერთ-ერთ სამეტყველო-კომპოზიციურ ფორმას, ჩვენი აზრით, აუცილებელია, იმის თქმა, თუ როგორ უნდა იქნას გაგებული ზოგადად სამეტყველო-კომპოზიციურ ფორმათა არსი. როგორც ამ ფორმათა თეორეტიკოსები ნ. ბესმერტნაია და ე. ვიტმერსი აღნიშნავენ, „ადამიანის ცნობიერება სინამდვილეს ასახავს არა პასიურად, არამედ აქტიურად... და სწორედ ამ აქტიურობის გამომხატველად გვევლინება სამეტყველო-კომპოზიციური ფორმები“ (Bessmertnaja, Wittmers, 1979: 14). რატომ დაგვჭირდა სამეტყველო-კომპოზიციურ ფორმათა ფუნქციური არსის ამგვარი ხაზგასმა? იმიტომ, რომ ამგვარი მათი ფუნქცია, ანუ ის უდავო ფაქტი, რომ მათ გარეშე შეუძლებელი იქნებოდა ადამიანის ცნობიერების მიერ სინამდვილის აქტიური ასახვა, აუცილებლად უნდა მეტყველებდეს მათ უნივერსალურობაზე: „თხრობა“, „აღწერა“, „მსჯელობა“ და „დახასიათება“ წარმოადგენენ ისეთ ენობრივ-აზრობრივ უნივერსალებს, რომელთა გარეშე შეუძლებელი იქნებოდა ვერბალური დისკურსი და, შესაბამისად, ვერბალური ტექსტიც, ეს კი უნდა ნიშნავდეს შემდეგს: მათი აქტუალიზაციის შემთხვევაში, ესე იგი ტექსტის ფარგლებში, ხსენებულმა უნივერსალებმა უნდა მიიღონ ის ფორმა, რომელსაც მოითხოვს მოცემული ტექსტის შინაარსობრივი სტრუქტურა.

ამ ზოგადი მოსაზრების გამოთქმის შემდეგ კვლავ დავეყრდნოთ ციტირებულ ავტორებს და განვმარტოთ ჩვენთვის საინტერესო სამეტყველო-კომპოზიციური ფორმა „დახასიათება“. როგორც ავტორები ამბობენ, „დახასიათების“ ფარგლებში ხაზი გაესმის ხოლმე საგანთა ან პროცესთა ისეთ არსებით ნიშან-თვისებებს, რომლებიც მოცემული თვალსაზრისით განსაკუთრებით მნიშვნელოვანნი არიან და სწორედ ამიტომ, დახასიათების შემთხვევაში, საქმე გვაქვს ხოლმე „განმაზოგადოებელ შეფასებებთან“ (Bessmertnaja, Wittmers, 1979: 86). იგივე ავტორთა აზრით, „საგნები, რომელთა დახასიათებაც შეიძლება ხდებოდეს,.. შეიძლება ეკუთვნოდეს სამ შინაარსობრივ ტიპს:

1. შეიძლება ხდებოდეს პიროვნებათა დახასიათება; 2. შეიძლება ხდებოდეს უსულო საგანთა დახასიათება; 3. შეიძლება ხდებოდეს პროცესთა და მდგომარეობა-თა დახასიათება“ (Bessmertnaja, Wittmers, 1979: 86). ჩვენთვის, რა თქმა, უნდა, პირველ რიგში, მნიშვნელოვანია

დახასიათების ის შინაარსობრივი ტიპი, რომელიც უკავშირდება პიროვნებებს და, შესაბამისად, წარმოადგენს მათ „განმაზოგადებელ შეფასებებს“ (რადგან, როგორც ცნობილია, მხატვრულ ნარატივში, როგორც წესი, სწორედ პიროვნებები ასრულებენ პერსონაჟთა როლს);

ბ) იმის შემდეგ, რაც უკვე განმარტებული გვაქვს „დახასიათების“, როგორც სამეტყველო-კომპოზიციური ფორმის ფუნქციური არსი და, რაც მთავარია, ხაზი გაესვა იმ გარემოებას, რომ სამეტყველო-კომპოზიციურ ფორმებს საფუძვლად უდევს შესაბამისი ენობრივ-აზრობრივი უნივერსალიები, უკვე შეგვიძლია შევეხოთ მეორე ზემოთ ხსენებულ ლინგვისტურ კონცეპტს, ანუ „ტექსტობრივი ბადის“ კონცეპტს, როგორც ზემოთ იქნა აღნიშნული, ეს სწორედ ის კონცეპტია, რომელმაც უნდა გვიჩვენოს, თუ რა სახე შეიძლება მიიღოს პერსონაჟის ავტორისეულმა დახასიათებამ მხატვრულ ნარატივში.

„ტექსტობრივ ბადეზე“, როგორც თეორიულ კონცეპტზე მსჯელობისას, ჩვენი აზრით, აუცილებელია, მიეთითოს ორ ისეთ გარემოებაზე, რომლებიც, ვფიქრობთ, არა მხოლოდ ამართლებენ ამ კონცეპტის შემოტანას ჩვენს კვლევით კონტექსტში, არამედ აუცილებელსაც კი ხდის მას. პირველი გარემოება მდგომარეობს იმაში, რომ ხსენებული კონტექსტი მთლიანად განეკუთვნება ტექსტის ლინგვისტიკის კონტექსტს და, გარდა ამისა, უშუალოდ უკავშირდება ჩვენს მიერ ზემოთ ხაზგასმულ აქტუალიზაციის ცნებას. როგორც „ტექსტობრივი ბადის“ კონცეფციის ავტორი ამბობს: „ნებისმიერი ტექსტი წარმოადგენს სინამდვილის შესახებ განხორციელებულ გამონათქვამს. ტექსტის ამგვარი დაკავშირება კი სინამდვილესთან გაგებულია, როგორც მისი აქტუალიზაცია“ (Bessmertnaja, Wittmers, 1979: 50). მეორე გარემოება კი, რომელიც, როგორც ზემოთ ითქვა, ამართლებს ხსენებული კონცეპტის შემოტანას ჩვენს კვლევით პრაქტიკაში, მდგომარეობს შემდეგში:

ავტორის მიხედვით ყოველ მხატვრულ ტექსტში ხდება ისეთ ფუნქციურ-სემანტიკურ კატეგორიათა აქტუალიზაცია, როგორიცაა ტემპორალურობა, ლოკალურობა, პერსონალურობა და ა. შ. როგორც ცნობილია, ენობრივი სისტემის ფარგლებში ყოველი ფუნქციურ-სემანტიკური კატეგორია არსებობს გარკვეული ველის სახით, რადგან სწორედ ველის ცნება შეესაბამება იმ პარადიგმატულ მიმართებებს, რომლებიც ერთმანეთს უკავშირებს ენობრივ ელემენტებს ენის სისტემაში. მაგრამ, როგორც ასევე ცნობილია, მეტყველების ანუ დისკურსის დროს, როცა ადგილი აქვს სისტემის ელემენტთა აქტუალიზაციას, პარადიგმატიკა ადგილს უთმობს სინტაგმატიკას და სწორედ „ტექსტობრივი ბადეა“ ის ცნება, რომელზე დაყრდნობით შეგვიძლია იმის ჩვენება, თუ რა სახეს იღებს ენის სისტემაში არსებული ფუნქციური-სემანტიკური ველი ტექსტობრივი სინტაგმატიკის პი-

რობებში: ენაში არსებული ველი ტრანსფორმირება „ტექსტობრივ ბადედ“. როგორც ხსენებული კონცეფციის ავტორი ამბობს „ტექსტის აზრობრივ სტრუქტურათა აღწერისას საყრდენ ცნებად გამოიყენება „ტექსტობრივი ბადის“ ცნება“ (Bessmertnaja, Wittmers, 1979: 51).

ყოველივე ზემოთ ნათქვამის შემდეგ, ალბათ, გასაგები უნდა იყოს, თუ რატომ მივმართავთ „ტექსტობრივი ბადის“ კონცეფციას ჩვენი საკვლევი მიზნის განსახორციელებლად. როგორც ზემოთ იყო ნათქვამი, ნებისმიერი სამეცყველო-კომპოზიციური ფორმა და, ბუნებრივია, მათ შორის დახასიათებაც არამც თუ მიეკუთვნება ენობრივ სისტემას და, შესაბამისად, მის პარადიგმატიკას, არამედ წარმოადგენს კიდევ ამა თუ იმ ენობრივ-აზრობრივი უნივერსალის ვერბალიზაციასაც: ასე მაგალითად, „აღწერის“ როგორც სამეცყველო-კომპოზიციური ფორმის არსებობა ეფუძნება აღწერის, როგორც ენობრივ-აზრობრივი უნივერსალის არსებობას და, ბუნებრივია, იგივე ითქმის დახასიათებაზეც. ეს კი იმას ნიშნავს, რომ პერსონაჟის დახასიათებამ, იმ შემთხვევაში, თუ იგი გვხვდება ავტორისეულ მხატვრულ მეცყველებაში, შეიძლება მიიღოს ის ფორმა, რომელსაც მოითხოვს მხატვრული კონტექსტი და, უფრო ზოგადად თუ ვიტყვი, პერსონაჟის ავტორისეული პოეტიკა. შესაბამისად, შეგვიძლია ვისაუბროთ დახასიათებათა „ტექსტობრივ ბადეზე“, ანუ სინტაგმატურ ფორმათა იმ ერთობლიობაზე, რომელთანაც საქმე გვექნება მხატვრულ ნარატიულ ტექსტში:

ეს ის ერთობლიობაა, რომელიც უნდა აღვიქვათ უნივერსალიად გაგებული დახასიათების აქტუალიზაცია ნარატიულ ტექსტში.

ზემოთ განვითარებული თეორიული მსჯელობის შემდეგ შეგვიძლია იმის ჩვენება, თუ როგორ გამოიყურება პერსონაჟის ავტორისეულ დახასიათებათა „ტექსტობრივი ბადე“ შტეფან ცვაიგის მოთხრობაში „მწველი საიდუმლო“ (ჯერჯერობით არ ვეხებით ცვაიგის პროზისათვის ისეთ მნიშვნელოვან ასპექტს, როგორიცაა პერსონაჟთა შორის იერარქიული ურთიერთმიმართება, რადგან მოცემულ სტატიაში გვსურს მოვხაზოთ ჩვენი კვლევის ძირითადი თემისა და პრობლემის მხოლოდ ზოგადი კონტურები) თუმცა, რა თქმა უნდა, ამით სულაც არ ვგულისხმობთ იმის სტრუქტურულ-ფუნქციური თვალსაზრისით ამოწურვას, რითაც შეიძლება ხასიათდებოდეს ხსენებული ბადე. იმის აღწერა და გააზრება, თუ როგორ შეიძლება გამოიყურებოდეს ეს ბადე მის მთლიანობაში, შეიძლება მოხდეს მხოლოდ უფრო მაშტაბური კვლევის ფარგლებში. წინამდებარე სტატიაში კი ჩვენ, როგორც უკვე ითქვა, მიზნად ვისახავთ ორი შემდეგი ამოცანის ერთდროულად შესრულებას: გვსურს, თეორიულად დავასაბუთოთ კლასიკურ ნარატივში პერსონაჟის ავტორისეული დახასიათების, როგორც ნარატიული პოეტიკის ჩვენეული კონცეფციის დამადასტურებელ ფაქტთა

გარკვეული ერთობლიობის კონტურები.

როგორც ცვაიგისეული ნარატივი (*Brennendes Geheimnis*) გვიჩვენებს, პერსონაჟის ავტორისეულ დახასიათებათა „ტექსტობრივი ბადე“ ატარებს იერარქიულ ხასიათს. საინტერესოა აღინიშნოს, რომ ეს იერარქია, თუ მას განმაზოგადებლად განვიხილავთ, მთლიანობაში ემთხვევა ენობრივ ერთეულთა იმ იერარქიას, რომელზეც მიუთითებს ენის თანამედროვე დონეებრივი მოდელი: სიტყვა-წინადადება-ტექსტი, რაც ნიშნავს შემდეგს: ავტორისეულ მეტყველებაში პერსონაჟი შეიძლება დახასიათდეს როგორც ტექსტის (და ამ შემთხვევაში ავტორი (მთხრობელი) მიმართავს სამეტყველო-კომპოზიციურ ფორმა „დახასიათებას“ ამ ტერმინის სრული მნიშვნელობით), ისე წინადადების და სიტყვის დონეზე (თუმცა, რა თქმა უნდა, სიტყვა ამ შემთხვევაში მუდამ ასრულებს წინადადების წევრის როლს. მოვიყვანოთ მაგალითები:

პერსონაჟი ხასიათდება 1) სამეტყველო-კომპოზიციური ფორმით „დახასიათება“: *In ihm war keine Neigung, sich selber allein gegenueberzustehen und er vermied moeglichst diese Begegnungen, weil er intimere Bekanntschaft mitsich selbst gar nicht wollte.* ასე ახასიათებს ავტორი მოთხრობის ერთ-ერთ პერსონაჟს, სახელდობრ, ახალგაზრდა ბარონს, მოთხრობის ექსპოზიციიაში;

2) პერსონაჟი ხასიათდება წინადადების დონეზე: Er erzaehlte von indischen Jagden, denen er als Gastfreund eines hohen aristokratischen englischen Freundes beigewohnt hatte, klug dies Thema waehrend, weil es indifferrent war und er anderseits spuerte, *wie alles Exotische und fuer sie Unerreichbare diese Frau erregte.* დახასიათება ამ შემთხვევაში ხდება მთელი წინადადების მეშვეობით, რაც იმას ნიშნავს, რომ იერარქიულ-დონეებრივი თვალსაზრისით, ასეთ დახასიათებას უკავია შუალედური პოზიციის ტექსტისა და წინადადების წევრით რეალიზებულს შორის;

3) დახასიათება ხდება სიტყვის (წინადადების წევრის დონეზე) *Verstimmt* ging er in den leeren Hall auf und ab, bald unschluessig in den Ze- itungen blaetternd, bald wieder im Musukzimmer am Klavier einen Walzer antastend, be dem ihm aber der Rhytmus nicht recht in die Finger sprang. Schliesslich setzte er sich *verdrossen* hin, sah hinaus, wie das Dunkel langsam niederfiel, der Nebel als Dampf grau aus den Fichten brach. როგორც ვხე- დავთ, პერსონაჟის დახასიათებლად ავტორი ორივე შემთხვევაში იყენებს წინადადების ისეთ წევრს, როგორცაა გარემოება და ეს შე- საძლებელი ხდება კონტექსტუალურად, სახელდობრ, იმის წყალო- ბით, რომ უკვე ზემოთ მოხდა დახასიათება ტექსტის დონეზე, ანუ სამეტყველო-კომპოზიციური ფორმის საშუალებით. არ უნდა გაგვა- კვირვოს იმ ფაქტმა, რომ პერსონაჟის დახასიათება ამ შემთხვევაში ხდება გარემოების საშუალებით: ამგვარი დახასიათება ატარებს არა ზოგად, არამედ სიტუაციურ ხასიათს და გვიჩვენებს, როგორ რეაგი-

რებს პერსონაჟი სიუჟეტის გარკვეულ ასპექტზე. ამრიგად, წინადადების წევრი (*verstimmt, verdrossen*) თითქოსდა ახდენს ზემოთ, მიკროტექსტში განხორციელებული დახასიათების რეზიუმირებას.

ჯერჯერობით ასე გამოიყურება მხოლოდ წინასწარი სქემის სახით, პერსონაჟის ავტორისეულ დახასიათებათა „ტექსტობრივი ბადე“ შტეფან ცვაიგისეული ნარატივის მოცემულ კონტექსტში. ბუნებრივია, ეს სქემა, მოითხოვს შემდეგ გაფართოებასა და გაღრმავებას.

ბიბლიოგრაფია:

- *ლუბბანიძე, 2004* – **ლუბანიძე გიორგი**. კომუნიკაციური ლინგვისტიკა, – ენა, თარგმანი, ლიტერატურა. სამეცნიერო შრომათა კრებული. თბ., 2004;
- *BESSMERTNAJA, WITTMERS, 1979* – **Bessmertnaja N., Wittmers E.** Uebungsbuch zur Textlinguistik (*Einfache Kompositionsformen*). Moskau, 1979;
- *НОЗДРИНА, 2004* – **Ноздрина Людмила Александровна**. Поэтика Грамматических категорий. Москва, 2004.

TEA JGARKAVA¹

“CHARACTERISIC” AS AN ASPECT OF PERSONAGE’S POETICS AND ITS STRUCTURE IN THE AUTHOR’S SPEECH

The article deals with the problem of showing how a personage can be characterized in the author’s speech. This characteristic can be realized by a set of linguist means which can be, in its twin, conceptualized as a “textual net”.

¹ *Tea Jgarkava* – PhD in Philology, Assistant Professor, Sokhumi State University.

გიორგი ანთელავა¹

„შაჰკის რევოლუცია“ თურქეთში

1925 წლის 25 ნოემბერს თურქეთში გამოქვეყნდა კანონი, ცნობილი „ქუდის კანონის“ სახელით (**Şapka Kanunu**), რომელიც კრძალავდა ფესკის, ჩალმის (დოლბანდის) და მსგავსი თავსაბურავების ტარებას. **671-ე კანონის პირველი მუხლი ავალდებულებდა სახელმწიფოს უმაღლესი რანგის მოხელეებს (თურქეთის დიდი ეროვნული კრების დეპუტატებს), ცენტრალური და ადგილობრივი მმართველობის ჩინოვნიკებს, განათლების სისტემის მუშაკებს და სხვ. ტრადიციული ჩალმის (sarık) და ფესკის (fes) ნაცვლად „შაჰკის“ ტარებას.** ამ კანონის შემოღებით თურქეთში დაიწყო ე.წ. „ქუდის რევოლუცია“ (**Şapka Devrimi**).

ამ წერილში არ ვაპირებთ საუბარს ათათურქის მიერ ინიცირებული სხვა უმნიშვნელოვანესი რეფორმების (ყოველ მათგანს სრულიად სამართლიანად უწოდებენ „ათათურქის რევოლუცია“-ს) შესახებ და მკითხველის ყურადღებას შევაჩერებთ პატარა წითელ ქუდზე, რომელმაც ქვეყნის მოსახლეობის ნაწილში დიდი ვნებათა ღელვა გამოიწვია და ბევრი ადამიანისთვის საბედისწეროც აღმოჩნდა. მაგრამ ვიდრე უშუალოდ შევეხებით ამ საკითხს, აუცილებლად უნდა აღვნიშნოთ, რომ ათათურქის რეფორმები პირდაპირ იყო მიმართული საუკუნეების მანძილზე ჩამოყალიბებული და ხალხში მტკიცედ გამჯდარი ტრადიციული მუსლიმური ცნობიერების ნგრევისაკენ. რესპუბლიკის პირველი პრეზიდენტი მუსტაფა ქემალ ფაშა, შემდგომში „თურქების მამად“ – **Atatürk**-ად წოდებული, იყო უაღრესად განათლებული, რამდენიმე უცხო ენის მცოდნე, წარმატებული სამხედრო სარდალი და მოსახლეობაში ფრიად პოპულარული პიროვნება. დიდი ფრანგული რევოლუციის იდეებით გატაცებული, ბუნებით აშკარა მოდერნისტი, მუსტაფა ქემალი, ღრმად იყო დარწმუნებული, რომ რელიგიაზე დაფუძნებული სახელმწიფოების დრო დასრულდა. იგი უარყოფდა ქვეყანაში ისლამის უზენაესობას და მთლიანად ეწინააღმდეგებოდა

¹ გიორგი ანთელავა – ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

სახელმწიფოს მართვაში რელიგიის მონაწილეობას. რესპუბლიკის გამოცხადების შემდეგ მან გააუქმა სახალიფო, შარიათი, აშარი და სხვ.

მას სწამდა, რომ ქვეყნის ფარგლებში ისლამის მოქმედების ძლიერი შეზღუდვა შეცვლიდა მუსლიმურ ყოფას, ხალხში საუკუნეების მანძილზე ჩამოყალიბებულ ცნობიერებას, რადგან ეს იყო ყველაზე სწორი გზა თანამედროვეობისაკენ, თურქეთის დასავლეთის სამყაროში ადაპტაციისათვის. მას უეჭველად მიაჩნდა, რომ რეფორმების შედეგად, თურქეთში, მოკლე დროში, სრულიად ახალი საზოგადოება დამკვიდრდებოდა. რეალურად „შაპკის კანონი“ ამ რწმენის მატერიალიზაციის თვალსაზრისით იყო სახელმწიფოს მიერ პირველი გადადგმული ნაბიჯი, რომელიც „დაანონსებული“ იყო რეფორმის ოფიციალურ გამოცხადებამდე სამი თვით ადრე. ქვეყანაში მოგზაურობისას, 1925 წლის 23 აგვისტოს, ქ. კასტამონუში, მასთან შეხვედრაზე მოსულებს, შემდეგი სიტყვებით მიმართა: „ჩვენ ყველა თვალსაზრისით ცივილიზებული ადამიანები უნდა ვიყოთ. ჩვენი აზრვნება, მსოფლმხედველობა კეფადან ფრჩხილებამდე (**tepeden tırnağa kadar**) ცივილური იქნება. ჩვენ ხალხს ცივილურ და საერთაშორისო იერს ცივილური ტანისამოსი შესძენს, იგი ამას იმსახურებს. ჩვენ მას ჩავიცვამთ“ (**Toy, Elmacı, 2015: 23**).

ამ დროს მუსტაფა ქემალ ფაშას თეთრი ფერის ფართოფარფლებიანი ქუდი (პანამა) ეხურა, თუმცა არსებობს ვერსია, თითქოს ხელში შლაპა ეჭირა. დღეს ეს დეტალი უმნიშვნელოა. მთავარია ის, რომ ეს იყო პირველი გზავნილი, რომელიც მოითხოვდა ქვეყანაში ცხოვრების ახალი წესის დამკვიდრებას. საზოგადოება სახტად დარჩა: ეს ხომ „ურჯულო გიაურების“ სიმბოლო იყო. მუსლიმი, რომელსაც ამგვარი რამ ეხურა ან თავშიშველი იყო, ჩაქოლვას ვერ გადაურჩებოდა. მიუხედავად ამისა, მუსტაფა ფაშამ პირადი მაგალითით დაიწყო ქუდის (შლაპა, ცილინდრი, პანამა), ევროპული ტანსაცმლის (კოსტუმი, ფრაკი, რედინგოტი) და ფეხსაცმლის ტარების მანიფესტაცია.

25 აგვისტოს ის შეხვდა ინებოლუს მოსახლეობას და საჯაროდ გამოაცხადა, რომ ამგვარ თავსაბურავს „შაპკა“ (**şapka**) ეწოდება. თავის გამოსვლაში ხალხს კითხვით მიმართა: „თუ ფესკის, ბერძნული თავსაბურავის, ტარება თქვენთვის მისაღებია, რატომაა დაუშვებელი შაპკის დახურვა. მინდა მთელ ხალხს შევახსენო, როდის, რატომ და როგორ ჩაიცვეს მათ ბიზანტიელი მღვდლების, ებრაელი ხახამების განსაკუთრებული სამოსი ჯუბე (**cübbe**) /**tibbiyelihiikmet.wordpress.com/**. მოსახლეობასთან შეხვედრები, გულახდილი საუბარი და მისი ინიციატივების ახსნა-განმარტება, იყო მისი პრინციპი. გავიხსენოთ ცნობილი ფოტო: ქემალი, ხალხთან შეხვედრის დროს, ცარცით წერს დაფაზე ლათინური ანბანის ასოებს ან კიდევ მისი გამოსვლები პარლამენტში ენის რეფორმის შესახებ და სხვ.

ათათურქი

თურქები ტრადიციულ თავსაბურავებში (1923 წლის ფოტო)

მაგრამ დავუბრუნდეთ ფესკას.

ქუდის სახელი – ფესკა (**Fes**) – უკავშირდება მაროკოს ქალაქ ფესს (თუმცა არსებობს ვერსია, თითქოს ფესკა ბიზანტიური წარმოშობისაა). ქალაქი განთქმული იყო ფესკის ოსტატებით და, კიდევ უფრო, განსაკუთრებული წითელი ფერის საღებავით, რომლითაც ამგვარ ქუდებს ლებავენ. მისი გავრცელების არეალი ხმელთაშუაზღვის აუზის ქვეყნები (საბერძნეთი, ალბანეთი, ალჟირი, ტუნისი და სხვ.) იყო. ზოგიერთ მათგანში ფესკა დღემდე შენარჩუნებულია.

ფესკა, როგორც ოფიციალური თავსაბურავი, ოსმალეთის იმპერიაში გაჩნდა სულთან მაჰმუდ II-ს (სულთნობის წლები 1808-1839წწ.) ბრძანების საფუძველზე. ვესტერნიზაციის მიმდევარმა, რეფორმატორმა მაჰმუდ II-მ უფრო წარმატებულად გააგრძელა მისი ბიძაშვილის სულთან სელიმ III მიერ დაწყებული რეფორმები (სხვათა შორის, ფესკის შემოღების და მისი დაკანონების მცდელობა სწორედ სელიმ III ეკუთვნის. მან ფესკისათვის აუცილებელი საღებავის სანარმოებლად თრაკიიდან */Kırklareli/* სტამბოლში ჩამოიყვანა ცნობილი მღებავების *Kafrariodi*-ს 40-კაციანი ოჯახი. საცხოვრებლად გამოუყო ბოსფორის ევროპულ სანაპიროზე ადგილი, რომელსაც დღეს მღებავების სოფელი */Boyacıköy/* ჰქვია). სელიმ III რეფორმების წინააღმდეგ აჯანყებული იენიჩარებისა და შეიხ-ულ-ის-ლამის შეთქმულების მსხვერპლი გახდა. სელიმზე თავდასხმის დროს შემთხვევით გადარჩა მცირეწლოვანი მაჰმუდი, დინასტიის ერთადერთი კანონიერი მემკვიდრე. იგი იყო ქვეყნის ვესტერნიზაციის მომხრე და მხარდამჭერი და სელიმ III მიერ დაწყებული რეფორმების შედარებით წარმატებული გამგრძელებელი.

მისი სულთნობის დროს სტამბოლში ცხოვრების წესი მთლიანად შეიცვალა, ეს ერთგვარად გაპირობებულია იმით, რომ თავად სულთანი უფრო მისდევდა ცხოვრების ევროპულ წესებს ვიდრე ოსმალურს, რაც მის სასახლეშიც დამკვიდრდა. მან პირველად ჩაიცვა ფრენჩი (**ceket**) და შარვალი (**pantolon**). ჭამის დროს პირველად იხმარა ჩანგალი და კოვზი... ამ დროსვე სტამბოლში უცხოელებმა დაიწყეს ევროპულ ყაიდაზე მიღებების და მეჯლისების მოწყობა. ცნობილია, რომ ერთ-ერთი მეჯლისი ინგლისის ელჩმა ჰალიჩში (ოქროს რქა – სტამბოლის უმშვენიერესი ყურე) გემზე გამართა (**Bayrak, 2003: 160**).

მიუხედავად ქვეყნისთვის უმძიმესი პერიოდისა, მაჰმუდი მიზანმიმართულად ახორციელებდა სამხედრო და სამოქალაქო გარდაქმნებს. ახლადშექმნილი არმია მან ევროპული სამხედრო ფორმით შემოსა. ამგვარი ცვლილება, რომელიც თავის დროზე ჯარმა/იენიჩარებმა არ მიიღეს და რასაც სელიმ III შეეწირა, ამჯერად შედარებით მშვიდად იქნა მიღებული (იენიჩართა კორპუსი უკვე განადგურებული იყო), თუმცა არც თუ დიდი სიხარულით.

ჯარისკაცები კატეგორიულად არ ეთანხმებოდნენ თავსაბურავის ჩალმის ტარების აკრძალვას. მათი აზრით, ეს იქნებოდა ისლამისგან განდგომა: ჩალმა ხომ სარწმუნოების განსაკუთრებული სიმბოლო იყო, რადგან მას თავად მუჰამადი მუდმივად ატარებდა. ევროპული სამხედრო ქუდი (**kasket**) კი გიაურების თავსაბურავია, რომლის აუცილებელი ელემენტი წინაფრა (**süperlik**), ლოცვის დროს ხელს შეუშლიდა შუბლით იატაკის შეხებას, რაც სრულიად წარმოუდგენელია მორწმუნესთვის. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ სამხედრო პირთა სავალდებულო თავსაბურავად ფესკა დაკანონდა მხოლოდ მას შემდეგ, რაც მის შესახებ იმსჯელეს უღემებმა და გარკვეული ყოყმანის შემდეგ ჩათვალეს, რომ მისი ტარება არ შელახავს სარწმუნოებას.

1829 წელს აიკრძალა ოფიციალური თავსაბურავის, კავუკის ტარება (**kavuk** – ერთგვარი ქუდი, რომელზეც ჩალმას ახვევდნენ). ამის შემდეგ ფესკის ტარება სავალდებულო გახდა იმპერიის მთელ ტერიტორიაზე. სხვადასხვა რანგის, წოდების თუ სოციალური მდგომარეობის თვალსაზრისით ფესკები განსხვავებული იყო (**Bayrak, 2003: 161**). თავად სულთანმა, როგორც ითქვა, უარი თქვა ტრადიციულ სამოსზე: შაროვარი (**şalvar**), ხალათი (**entari**), კაფტანი და ევროპულად ჩაიცვა (ყაკეტი, შარვალი, მხრებზე მოიგდო პელერინა...) და ფესკა დაიხურა. აქვე ვიტყვით, რომ მაჰმუდის შემდეგ, არც ერთ სულთანს დოღბანდი არ უტარებია. სწორედ რეფორმების გატარების და გარეგნული იერის გამოცვლის გამო, მას შეურაცხმყოფელი იარლიყი **Gavur padişah** (გიაური, ურწმუნო სულთანი) მიაკერეს. ხაზგასასმელია, რომ მაჰმუდ II მიერ გატარებული რეფორმები (რაც ცალკე საუბრის თემაა) მთლიანად მიმართული იყო ქვეყნის მოდერნიზაციისაკენ. მისი რწმენით, რეფორმები ოსმალეთს დაუბრუნებდა მის ყოფილ ძლიერებას და გახდიდა თანამედროვე სახელმწიფოდ. ამის მისაღწევად მან ერთადერთი სწორი ვექტორი აირჩია, რომელსაც დღეს ვესტერნიზაციის პროცესს ვუწოდებთ. ამ კურსის გატარების დროს, მას, ურყევი ნებისყოფის ადამიანს, ურთულესი წინააღმდეგობების დაძლევა უხდებოდა. ამის საილუსტრაციოდ შეიძლება ისევ ფესკა მოვიყვანოთ და ვთქვათ, რომ მისი გაიგივება ისლამურ კულტურასთან მხოლოდ სულთან აბდულჰამიდ II-ს დროს მოხდა, ანუ ბევრად გვიან იქნა აღიარებული, რომ ქვეყნის მოდერნიზაციის პროცესი ამ კულტურას არ ეწინააღმდეგებოდა.

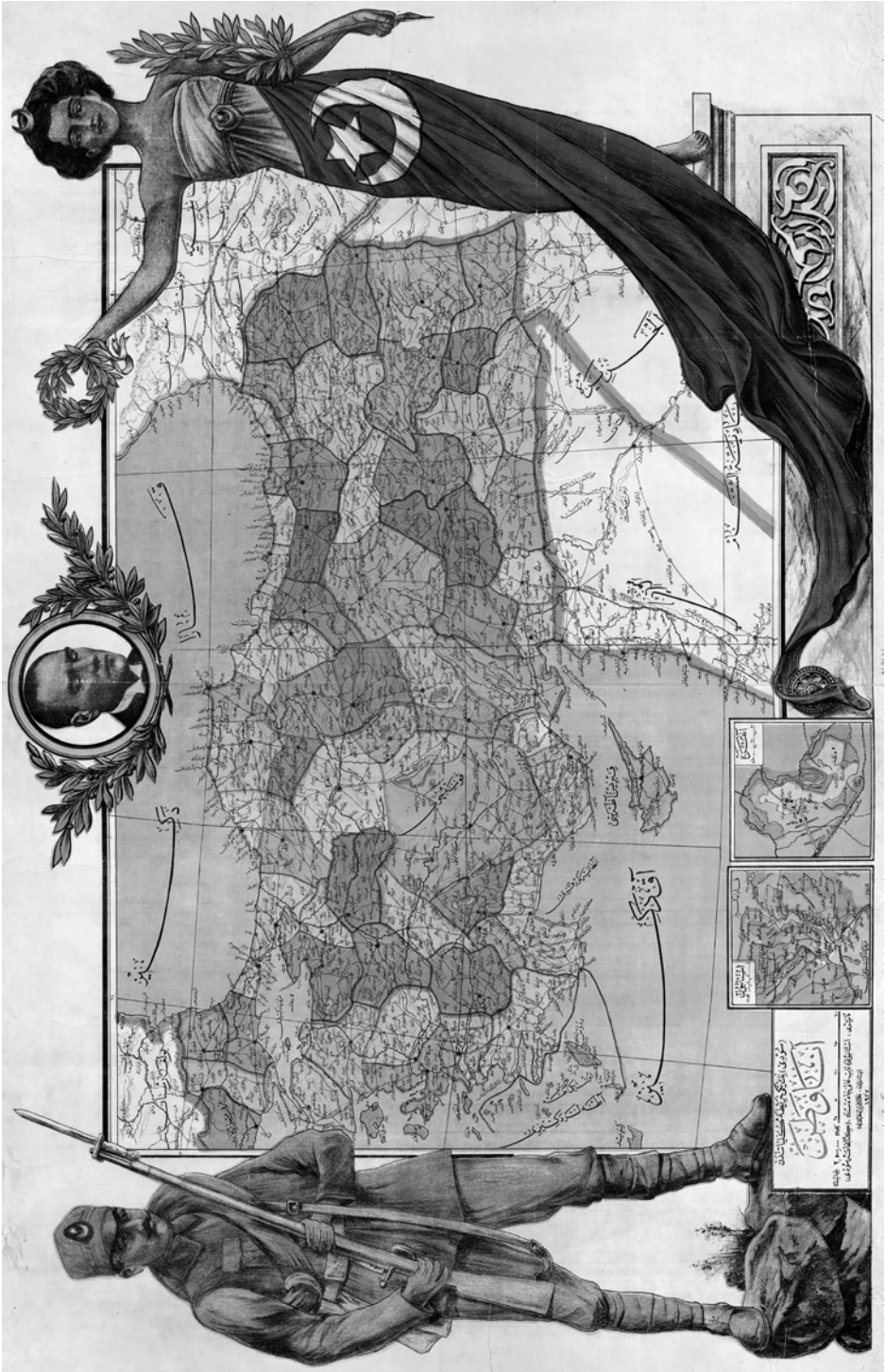
როგორ შეხვდა ქვეყნის მოსახლეობა 1925 წლის 25 ნოემბრის კანონის მიღებას, რომელიც ავალდებულებდა თურქეთის დიდი ეროვნული კრების (პარლამენტის) წევრებს, სახელისუფლებო, სახელმწიფო ცენტრალური და ადგილობრივი დანესებულებების ჩინოვნიკებს, კერძო სექტორის ოფიციალურ და დაქირავებულ თანამშრომლებს და ზოგადად თურქ ხალხს „შაჰკის“ ტარებას? როგორც

ითქვა, ამავე კანონით ქვეყანაში აიკრძალა ფესკის, სარიკის და მსგავსი თავსაბურავების ტარება.

კანონის მიმართ მოსახლეობაში მკვეთრად განსხვავებული დამოკიდებულება წარმოიშვა. ერთი მხრივ, გაჩნდნენ ქემალის აშკარა მხარდამჭერები, თანამებრძოლები და ის ადამიანები, რომლებისთვის გასაგები აღმოჩნდა მისი გამოსვლები რელიგიური ცრურწმენების წინააღმდეგ, დაქცეული და ჩამორჩენილი ქვეყნის განვითარების მისეული ხედვა. ამ ადამიანებმა უმაღლესი თქვეს უარი ფესკის თუ ე.წ. აღმოსავლური სამოსელის ტარებაზე. რამდენიმე დღეში სტამბოლში მთლიანად გაიყიდა ევროპული ქუდეების არსებული მარაგი და საჭირო გახდა მათი სასწრაფო იმპორტირება (**Toy, Elmaci, 2015: 23**).

ამავე დროს, კანონის მიღებამ მოსახლეობის გარკვეული ნაწილის ძლიერი პროტესტი გამოიწვია. მის წინააღმდეგ გამოსვლები ჯერ კიდევ პარლამენტში განხილვის დროს დაიწყო. 1925 წლის 16 ოქტომბერს კონიას დეპუტატმა რეფიქ ბეიმ (**Refik Bey**) პარლამენტში შემოიტანა კანონპროექტი, რომლის განხილვა ძალზე სწრაფად, 25 ოქტომბერს, დაიწყო. კანონპროექტით სარიქი და ფესკა ცხადდებოდა „ჩამორჩენილობის“ სიმბოლოდ და ამის გამო გაჩნდა მათი „გამოცვლის“ აუცილებლობა. ბურსას დეპუტატმა ნურედინ ფაშამ (**Nureddin Paşa**) კანონპროექტი მიიჩნია მიუღებლად, რადგან ის მთლიანად ეწინააღმდეგებოდა კონსტიტუციას და მოითხოვა მისი გამოწვევა. ორივე დეპუტატის გამოსვლას ცხარე დებატები მოჰყვა. სარიქის და ფესკის მომხრეებს დაუპირისპირდნენ ის დეპუტატები, რომლებიც ემხრობოდნენ რელიგიის და სახელმწიფო საქმეების ერთმანეთისაგან გამიჯვნას. საბოლოოდ, კანონი მიღებულ იქნა. და თუ პარლამენტში მას მხოლოდ ორი მონინაალმდევე აღმოაჩნდა, ბევრად უფრო მწვავე რეაქცია, მასთან ძლიერი დაპირისპირება, გამოიხატა ქვეყნის რიგი რეგიონის მოსახლეობის მხრიდან. ხალხმრავალი გამოსვლები დაიწყო სივასში, ერზურუმში, რიზეში, მარაშში, კაისერში... ქალაქების სახლების კედლებზე გაჩნდა კანონის საწინააღმდეგო წარწერები. ამგვარ გამოსვლებს ხელისუფლება სასტიკად გაუსწორდა..

რიზეში, 25 ნოემბერს (კანონის გამოცხადების დღე) ქუდისა და სხვა „რევოლუციების“ მონინაალმდევე რვა დემონსტრანტს სიკვდილი მიესაჯა. ეს არ იყო ერთადერთი შემთხვევა. 27 ნოემბერს (კანონის ძალაში შესვლის დღე) გამოსვლები მარაშში მოეწყო. დააპატიმრეს 40 დემონსტრანტი. 28 ნოემბერს, ისევ რიზეში დააპატიმრეს 82 ადამიანი, მათგან რვა პირს სიკვდილი მიუსაჯეს (**Toy, Elmaci, 2015: 23**). აღსანიშნავია, რომ ქვეყანაში შექმნილი მდგომარეობის მიუხედავად, პარლამენტი სწორედ იმავე დროს იხილავდა კიდევ ერთ კანონს, რომელსაც უფრო მწვავე რეაქცია მოჰყვებოდა. ეს იყო კანონი „მოქალაქეების გარეგნული იერის შესახებ“ (**Kılık Kıyafet Kanunu**). კანონი

თურქეთის რესპუბლიკა (1927წ. გამოცემული რუკა)

მიღებულ იქნა 30 ნოემბერს. მან აკრძალულად გამოაცხადა ე.წ. სასულიერო ტანსაცმლის (**cübbe**) ტარება. ამგვარი ტანსაცმლის ტარების უფლება მხოლოდ კულტის მსახურებს შეუნარჩუნდათ. უფრო გვიან, 1934 წლის 3 დეკემბრის კანონით, მოსახლეობის ეს კატეგორიაც ვალდებული გახდა ეტარებინა მეჩეთის გარეთ მხოლოდ „ცივილური“ ტანსაცმელი. ზედმეტად მიგვაჩნია გავაგრძელოთ საუბარი იმ უმოწყალო რეპრესიების შესახებ, რომელიც მიმართული იყო კანონის დამრღვევთა მიმართ. მხოლოდ ვიტყვით, რომ კანონის დარღვევის საბაბით, ასობით ადამიანი სხვადასხვა ვადით დააპატიმრეს, ხოლო რამდენიმე ათეული პირი სიკვდილით დასაჯეს. კანონის დარღვევისათვის მოქალაქეებს ასამართლებდა ე.წ. „დამოუკიდებლობის სასამართლო“ (**İstiklal Mahkemesi**). ხაზგასმით აღვნიშნავთ, რომ საკითხი არ შემოიფარგლებოდა ფესკისა და ე.წ. ეროვნული ტანსაცმლის (ოსმალური ტრადიციის სიმბოლიკა) ტარების აკრძალვით. ეს იყო ბრძოლა საუკუნეების მანძილზე მოსახლეობის ცნობიერებაში ჩამოყალიბებულ და გაბატონებულ ოსმალურ-რელიგიურ ცნობიერებასთან, რომელიც უდიდესი დაბრკოლება იყო სახელმწიფოს ახალ, ცივილურ/დასავლური ცხოვრების წესებზე გადასვლის პროცესში.

ნიშანდობლივია, რომ რეფორმას უმთავრესად დაუპირისპირდა მოსახლეობის ის ფენა, რომელიც საუკუნეების მანძილზე უდიდეს გავლენას ახდენდა იმპერიის ცხოვრებაზე, მის მართვა-გამგეობაზე. ამ „რელიგიის ადამიანებად“ (**Ricâlullah, Ricâl-ad-Din**) წოდებულ მრავალრიცხოვან „არმიას“ შეადგენდნენ კულტის მსახურები, ულემები, თეოლოგები (ფიქხის, ჰადისების, თაფსირის მცოდნენი), დერვიშები და ა.შ. სწორედ ამ რელიგიურ ფანატიკოსებს, დრომოჭმული ტრადიციების საყრდენ ძალას, გაუმართეს სასტიკი ბრძოლა ქემლისტებმა. ეს იყო იდეოლოგიური დაპირისპირება, რომლის აღკვეთა შესაძლებელი გახდა მხოლოდ კანონის მიღების შემდეგ, იმ რეპრესიების გატარებით, რომლებიც უზრუნველყოფდა მის აღსრულებასა და განმტკიცებას.

N.B. ამბობენ, თითქოს კანონის ძალაში შესვლის შემდეგ, ბევრი ადამიანი სახლებში ჩაიკეტა და სიცოცხლის დასრულებამდე გარეთ არ გამოსულა, რაზედაც მუსტაფა ქემალს უთქვამს: „გასაკვირი და დასაძრახი ამასი არაფერია. ჩვეულება არ არის ადვილი გამოსაცვლელი“.

ბიბლიოგრაფია:

- *BAYRAK, 2003* – **Bayrak Muharrem Orhan**. Resimli İstanbul Tarihi. Genişletilmiş 2. Baskı. İstanbul, 2003;
- *TOY, ELMACI, 2015* – **Toy Hakan, Elmacı Defne**. Kronolojik Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Ansiklopedisi. İstanbul, 2015.
- *TİBBİYELİHİKMET.WORDPRESS.COM* – “Şapka Giymeyen Hocalar Asıldı” Yalancı, – <https://tibbiyelihikmet.wordpress.com/2014/12/21/sapka-giymeyen-hocalar-asi-ldi-yalanci/>.

GEORGE ANTELAVA¹

THE “HAT REVOLUTION” IN TURKEY

On 25 November 1925 the Grand National Assembly of Turkey passed a law that made it mandatory for all men to wear Western-style hats instead of traditional turban (sarık) and Fez (fes). This law which became known as the “Hat Law” set off the so-called “Hat Revolution” in Turkey. Similarly to some other legislative initiatives of Mustafa Kemal Pasha, the “Hat Law” caused a disgruntlement in parts of the population and led to some serious protest rallies in a number of cities. The government responded with a brutal crackdown. Notably, the reform was primarily opposed by the social class that for centuries exerted a huge influence on the life and governance of the Ottoman Empire. This class of the “men of religion” (ricâlullah, ricâl-ad-Din) was comprised of the clergy, ulamâ, theologians, dervishes, etc. These fanatic adherents of religion that were a stronghold of the outdated traditions were starkly confronted by the Kemalists. The ideological confrontation between the two was overcome only after the passing of the “Hat Law” and the crackdown on the protests to ensure its enforcement.

¹ **George Antelava** – Doctor of Historical Sciences, Associate Professor, Sokhumi State University.

ისტორია, არქეოლოგია, ეთნოლოგია

ნოდარ ბერულავა¹

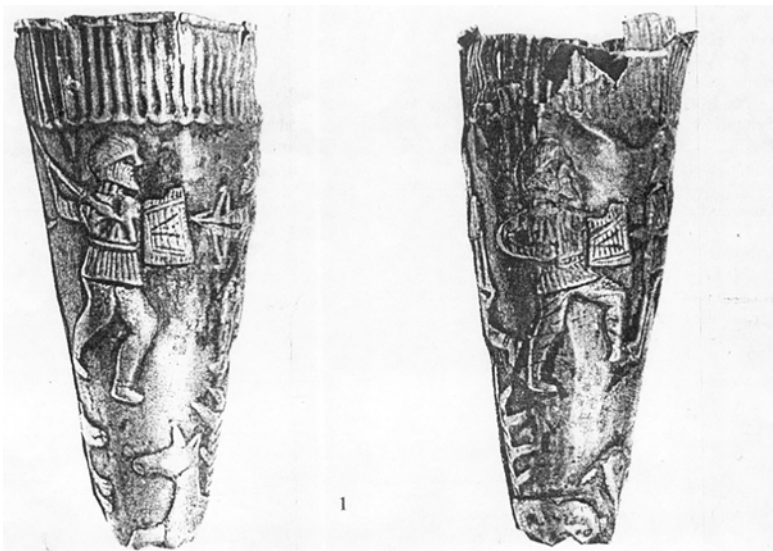
გვიანელინისტური ხანის კოლხი მეომრების გამოსახულება

ონის რ-ნის სოფ. გომში ნაპოვნი ვერცხლის სასმისი (სურ. 1), რომელიც, მკვლევართა აზრით, გვიანელინისტური და გვიანანტიკური ხანების მიჯნაზეა შექმნილი (ანუ, სავარაუდოდ, ძვ.წ. I საუკუნეს მიეკუთვნება), დღეს ინახება ქ. ქუთაისის სახელმწიფო მუზეუმის ძვირფასი ლითონების ფონდში (**გამყრელიძე, 2002: 39-40**).

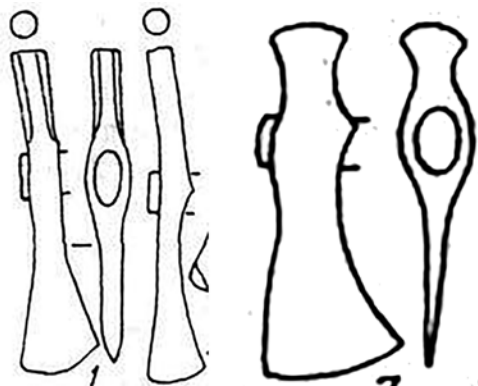
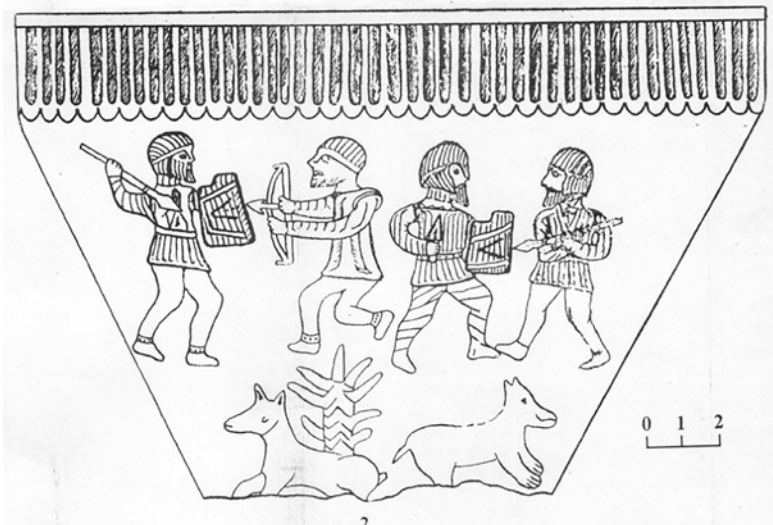
სასმისზე გამოსახულია საბრძოლო სცენა აშკარად ელიტარული, აბჯარასხმული მებრძოლების მონაწილეობით. ამ გამოსახულებაზე დაყრდნობით შესაძლებელია გარკვეული დასკვნების გაკეთება ხსენებული პერიოდის კოლხეთის საომარ ელიტაზე, მის შეიარაღებასა და ნაწილობრივად – ბრძოლის წესებზეც კი. მასზე გამოსახულია 2 მებრძოლი წყვილი. ორივე შემთხვევაში მარცხენა მხარეზე მდგარი, სრული დამცავი აღჭურვილობით (ჯავშანი, მუზარადი, ფარი) მყოფი მებრძოლები (ანუ, მარცხნიდან პირველი და მესამე ფიგურა) უპირისპირდებიან შესაბამისად, მშვილდოსანსა და ფარის არმქონე, თუმცა აბჯარასხმულ შუბოსანს. ფართი აღჭურვილი ორი ფიგურა ძალიან ჰგავს ერთმანეთს და შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ აქ ერთი პიროვნების ორი ორთაბრძოლაა გამოსახული. თუმცა მათ შორის გარკვეული განსხვავებაც არსებობს, რაზეც ქვემოთ გვექნება საუბარი.

საინტერესოა, რომ მარჯვნიდან პირველი მებრძოლი არამარტო ფარის გარეშე, მარტო შუბით გამოსვლას ბედავს ფარ-მახვილით აღჭურვილი მეტოქის წინააღმდეგ, არამედ ამ შუბით საკმაოდ რთული საფარიკაო ილეთის ჩატარებასაც ცდილობს. როგორც ჩანს, ის ატრიალებს მას, რაზეც შუბის არასტანდარტული დაჭერა მეტყველებს. შუბით ფარიკაობა (და არამარტო ჩხვლეტა) – სერიოზული საბრძოლო ხელოვნებაა, რომელიც ყველა საბრძოლო კულტურაში როდი გვხვდება! ამ დროს მარცხნიდან პირველი (ფარ-შუბით აღჭურვილი ფიგურა) უფრო „კლასიკურ“ პოზაში დგას – ფართი იცავს თავს, ხოლო მარჯვენა ხელით აღმართული აქვს შუბი, რომელსაც ქვემოდან იჭერს.

¹ **ნოდარ ბერულავა** – ისტორიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

სურ. 1

სურ. 2

იმის გათვალისწინებით, რომ მისი მოწინააღმდეგე მშვილდით, ანუ შორიდან მოქმედი იარაღითაა აღჭურვილი, უნდა ვივარაუდოთ, რომ შუბს ამ შემთხვევაში იგი სატყორცნად იყენებს.

მისი მსგავსი, მარცხნიდან მესამე ფიგურა კი შეიარაღებულია ანალოგიური ფორმის ფართა და სატყვერით (თუმცა შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ ეს არა სატყვეარია, არამედ მოკლემახვილი). ანტიკურ ხანაში მახვილით ბრძოლის რამდენიმე ძირითადი სტილი არსებობდა, რომლებსაც შეესაბამებოდა ამ იარაღის გარკვეული ფორმები. მათგან ერთ-ერთი (და უძველესი) ჩვეულებრივ რომაელებთან ასოცირდება ხოლმე, რომლებმაც, მართალია, მისი შემქმნელები არ იყვნენ, მაგრამ სრულ დახვეწამდე მიიყვანს იგი. მას ძირითადად ზუსტი, შეძლებისდაგვარად მოკლე და სწრაფი მჩხვლეტავი მოძრაობები ახასიათებდა, ხოლო მჩხვავი დარტყმები თამაშობდა მხოლოდ მეორეხარისხოვან, დამატებით როლს. მტრის საპასუხო დარტყმების მოგერიების მთავარ საშუალებას კი ამ დროს ფართო ფარი წარმოადგენდა, რომლის დიდი მნიშვნელობა ამდაგვარი ფარიკაობის დროს იმითაც იყო განპირობებული, რომ მოწინააღმდეგე უშუალოდ დარტყმამდე ვერ ხედავდა მახვილით შეიარაღებულ ხელს და შესაბამისად, დარტყმის მიმართულების განსაზღვრაც უჭირდა. ბუნებრივია, ამ სტილს პირველ რიგში სკვითური „აკინაკის“, ან რომაული „გლადიუსის“ მსგავსი, წაწვეტებულპირიანი მახვილები და სატყვერები შეესაბამებოდა (თუმცა ბერძნები, მაგალითად, მაკედონელი ჰიპასპისტები, ამ მიზნისთვის ზოგჯერ მორკალულ, ცალპირა მახვილებსაც იყენებდნენ), რომლებიც კოლხეთში განსაკუთრებით ხშირად გვხვდება (**Воронов, 1975: 218**).

აღნიშნული ბრძოლის სტილის კარგ ილუსტრაციას გომის სასმისზე გამოსახული, მარჯვნიდან მეორე ფიგურაც წარმოადგენს, რომელიც სწორედ ასეთი ფორმის მოკლე მახვილით, ან სატყვერითაა შეიარაღებული. მართალია, ასეთი ფარიკაობის დროს, როგორც წესი, უფრო დიდ ფარს იყენებდნენ, მაგრამ გასათვალისწინებელია, რომ აქ გამოსახული ნივთების რეალურ ზომებზე მსჯელობა სარისკოა, გამოსახულების ხარისხიდან გამომდინარე. ორთაბრძოლის დროს, თუკი ამისთვის საკმაოდ ფართო ასპარეზი არსებობდა და მოწინააღმდეგეებს თავისუფალი მანევრირების საშუალება ჰქონდათ, ფარიკაობის ეს სტილი ხშირად საკმაოდ საინტერესო სანახაობაში გადადიოდა: მებრძოლები „ცეკვავდნენ“ ერთმანეთის ირგვლივ და ცდილობდნენ თავიანთი, როგორც წესი, არცთუ გრძელი მახვილებით დიდი ფართი დაცული მტრის მიწვდომას (როგორც ეს საკმაოდ ზუსტად ნაჩვენებია, მაგალითად, ყველასთვის ცნობილ ფილმში „ტროა“). თუმცა ასეთი ტაქტიკა ხსენებული საფარიკაო სტილისათვის ერთადერთი დამახასიათებელი როდი იყო. კერძოდ, მწყობრად ბრძოლის დროს, როცა ინდივიდუალური მანევრირების საშუალება არ არსებობდა, ან

სიტუაცია სიფრთხილეს მოითხოვდა (მაგალითად, მტერი იყო უფრო სწრაფი, ან უკეთ შეიარაღებული), მაშინ უფრო მიზანშეწონილი იყო იმ ტაქტიკის არჩევა, რომელსაც, როგორც ჩანს, აქ გამოსახული მარჯვნიდან მეორე მეომარი იყენებს, რომელიც დგას კლასიკურ რომაულ პოზაში – მარჯვენა ფეხს ეყრდნობა, ხოლო მეორე ფეხი და მარცხენა ხელით დაჭერილი ფარი წინ მიმართული აქვს. ის, როგორც ჩანს, ზედმეტი მოძრაობებისგან თავს იკავებს, ერთ ადგილზე დგას, გაცილებით გრძელი იარაღით აღჭურვილ მოწინააღმდეგეს უკვირდება და ელოდება გადამწყვეტი დარტყმის განხორციელებისთვის ხელსაყრელ მომენტს. მისი მეტოქე, შუბით შეიარაღებული მებრძოლი კი ასევე ეძებს მომენტს დარტყმისთვის და ტრიალებს მის ირგვლივ.

ასევე, აღნიშნულ სასამისზე გამოსახულია ორიგინალური კოლხური ჩაფხუტები, რომელთა პირდაპირი ანალოგიები დღეს უცნობია. თავისი ფორმით ისინი გარკვეულ მსგავსებას ავლენენ უძველეს ე.წ. „ყობანის ტიპის“ მუზარადებთან, რომლებიც ადრეანტიკური ხანიდან გავრცელებული იყო როგორც კოლხეთისაგან ჩრდილოეთით, ასევე სამხრეთითაც – აქემენიდურ სპარსეთში (**Горелик, 1982: 105**). შესაბამისად, ძნელი წარმოსადგენია, რომ ეს ფორმები კოლხეთისათვის უცხო დარჩა. სასამისზე გამოსახული მუზარადების გუმბათებსაც ნახევარსფერული ფორმა აქვს, რაც ასევე „ყუბანის“ ჩაფხუტებს ახასიათებს. სამკუთხა სალოყეები ვინროვდება უკანა მიმართულებით და შესაძლოა, დაბალ კეფასარიდში გადადიოდეს, თუმცა არაა გამორიცხული, რომ კეფაზე ყუბანური ჩაფხუტებისათვის დამახასიათებელი სწორკუთხა ამონაჭერი იყოს. განსხვავებულია მხოლოდ ერთი ფიგურის (მშვილდოსნის) ჩაფხუტი, რომელსაც არც კეფისა და არც ლოყის საფარები არ გააჩნია, თუმცა ისიც, როგორც ჩანს, ამავე ტიპის ჩაფხუტების შემსუბუქებულ მოდიფიკაციას წარმოადგენს.

ამავე დროს, აქ გამოსახული ჩაფხუტები მნიშვნელოვნად განსხვავდება კლასიკური ყობანური ნამუშევრებისაგან. მათ სპეციფიკას, კერძოდ, ირიბი შტრიხებით თითქმის მთლიანად დაფარული ზედაპირი წარმოადგენს (მაშინ, როცა ყობანურ ჩაფხუტებს ლითონის ერთი ნაჭრისაგან ჭედდნენ ხოლმე). ძნელი სათქმელია, თუ რას უნდა ნიშნავდეს ეს. ჰეროდოტესა და ქსენოფონტეს არაერთი მითითების თანახმად, ქართველურ ტომებში მაშინ საკმაოდ გავრცელებული იყო ტყავის ქამრებისგან (ან, შესაძლებელია, ტყავისა და დრეკადი ლითონის ზოლებისგან) დანსული „პაფლაგონური“ ტიპის ჩაფხუტები (**Геродот, 1989: 147; Ксенофонт, 1976: 232, 235**). შესაძლოა, აქაც მსგავსი ჩაფხუტების გამოსახულებასთან გვექონდეს საქმე, თუმცა კლასიკური პაფლაგონური ჩაფხუტი უფრო მაღალი, წანვეტილი ფორმის იყო. ამავე დროს, სასამისზე გამოსახული მუზარადები მთლიანად თუ არა, ნაწილობრივ მაინც ლითონისგანაა გაკეთებული. კერძოდ, აშკა-

რად ლითონის დეტალს შუბის სალტეები წარმოადგენს, რომლებიც ჩაფხუტის გუმბათებსა და სალოყეებს ჰყოფს. ამ ჩაფხუტების სპეციფიკას, ასევე, ცხვირსარიდები წარმოადგენს. ერთ შემთხვევაში (მარჯვენა ფიგურაზე) ეს ცხვირსარიდი რუდიმენტულია, როგორც „ყობანურ“ ჩაფხუტებზეც იყო, თუმცა დანარჩენ სამ ფიგურაზე ის დიდა და მთლიანად იცავს ცხვირს.

აღნიშნულ შემთხვევაში საქმე უდავოდ კოლხური სპეციფიკური ჩაფხუტების გამოსახულებასთან გვაქვს, თუმცა მათი ზუსტი კლასიფიკაციასა და ტიპოლოგიიზაციისათვის სხვა, უკეთესი ხარისხის გამოსახულებები, ან ნივთიერი აღმოჩენებია საჭირო.

გომის სასმისზე კოლხური ფარების ორიგინალური ფორმაცაა გამოსახული. ფაქტობრივად იდენტური ფორმის ორი ფარი, როგორც ჩანს, ვერტიკალურად დაყენებული ხის წნელებისგან, ან, უფრო სავარაუდოდ – საკმაოდ მასიური ფიცრებისგანაა შედგენილი და გამაგრებულია მის ზედაპირზე მიჭედებული რკინის ზოლებით. ამრიგად, ეს საკმაოდ მძიმე ფარები უნდა ყოფილიყო. მაგრამ ყველაზე საინტერესოა მათი ფორმა: ისინი სწორკუთხა, ან, შესაძლოა – კლასიკური რომაული ფარის მსგავსი ნახევრად ცილინდრული ფორმისაა, თუმცა მთავარ ინტერესს მათ ზედა, მარჯვენა კუთხეში არსებული რკალისებური ამონაჭერი იწვევს. მსგავსი ამონაჭრები ფეოდალური ეპოქის რაინდულ ფარებში შუბებისთვის კეთდებოდა, თუმცა ანტიკურ ხანაში, უზანგის გაჩენამდე ბევრად ადრე, კავალერიულ ბრძოლაში შუბის გამოყენება იმის მსგავსად, როგორც ამას შუა საუკუნეების რაინდები აკეთებდნენ, ნაკლებსავარაუდოა. უფრო რეალურია ვივარაუდოთ, რომ ეს ამონაჭერი მტერზე უკეთესი დაკვირვებისთვის გამოიყენებოდა, როცა მებრძოლი იცავდა ამ ფარით სახის არეს. ასევე შესაძლებელია, რომ ამონაჭერი ქვეით ბრძოლაში მძიმე შუბით მოქმედებისთვისაა განკუთვნილი, მათ შორის მჭიდრო მწყობრის პირობებშიც („ჰოპლიტური“ წესით). ანუ, ჩვენ წინაშეა ჰოპლიტური ფარის კოლხური შესატყვისი, თუმცა ბერძნული დიდი ფარისგან განსხვავებით, რომელიც მჭიდრო საქვეითო მწყობრში ნაწილობრივ გვერდზე მდგომი თანამებრძოლის დასაცავადაც გათვალისწინებული იყო, კოლხური ფარი მხოლოდ ინდივიდუალურ დამცავ საშუალებას წარმოადგენდა.

ადრე და შუაანტიკური კოლხეთის არქეოლოგიურ მასალებში ფიქსირებულია რამდენიმე ჯავშნის აღმოჩენა და ყველა ისინი ერთ და იგივე ტიპს – კერეჭსახოვან, ანუ „ქერცლიან“ ჯავშანს მიეკუთვნება, რომელზეც ლითონის ან ძვლის ფირფიტები (კერეჭები), თევზის ქერცლის მსგავსად, ნაწილობრივ ფარავდა ერთმანეთს ზემოდან, ხოლო ზოგიერთ შემთხვევაში – ერთ-ერთი მხრიდანაც. გომის სასმისზე გამოსახული სცენა ამ ასპექტშიც განსხვავებულ, დაკვირვებისთვის

საკმაოდ საინტერესო მასალას გვაძლევს. აქ გამოსახული ოთხი ფიგურიდან სამი აშკარად აბჯარასმულია. მიუხედავად იმისა, რომ ამ აბჯრების კლასიფიკაცია, გამოსახულების ხარისხიდან გამომდინარე, პრაქტიკულად შეუძლებელია, არავითარ ეჭვს არ იწვევს, რომ ეს სწორედ ჯავშნებია, და არა უბრალო ტანისამოსი. სამივე აბჯარი ერთი და იგივე ტიპისაა, მთელ სიგრძეზე დაფარული გასწვრივი, ხოლო სახელოებზე – განივი პარალელური ზოლებით.

ზემოთ უკვე ითქვა გომის სასმისზე გამოსახული მარცხნიდან I და III ფიგურების მსგავსებაზე. თუმცა სრული იდენტურობა მათ შორის არ არის: პირველ ფიგურას (გარდა იმისა, რომ მას განსხვავებული, მთლიანად თეთრი შარვალი აცვია), დამატებითი სამკერდეც გააჩნია. სავარაუდოდ, ეს ლითონის მთლიანი კირასა უნდა იყოს, რომელზეც რაღაც გამოსახულება, ან ჩუქურთმებია ამოკვეთილი. ტიპოლოგიურად მსგავსი სპილენძის კირასები ანტიკურ საბერძნეთში იყო გავრცელებული, ხოლო გვიანანტიკურ ეპოქაში მოვერცხლილი სპილენძის მთლიანი ფურცლისგან ნაჭედი საზეიმო სამკერდეები რომაელი სარდლების კუთვნილებას წარმოადგენდა.

გომის სასმისზე გამოსახული აბჯრების ყველაზე მოულოდნელ დეტალს გრძელი სახელოები წარმოადგენს, რაც ანტიკური ხანის აბჯრებისთვის არ იყო დამახასიათებელი, სანამ ელინისტური და გვიანანტიკური ხანის მიჯნაზე (ანუ, დაახლოებით ამ სასმისის შექმნის ეპოქაში) კატაფრაქტარიების კავალერია არ გაჩნდა. გომის სასმისზე გამოსახული მეომრები, მაშასადამე, სამხედრო ელიტას მიეკუთვნებიან. ისინი ან ჰოპლიტების ადგილობრივ ანალოგს წარმოადგენენ, ანდა მძიმე მხედრები – უნივერსალური პროფესიონალები არიან, რომლებსაც ქვეითადაც ბრძოლა ეხერხებოდათ. მეორე ვერსიის სასარგებლოდ მათი მეტად მძიმე ჯავშნები მეტყველებს, ხოლო პირველის – მოკლე მახვილი და მსუბუქი შუბები.

IV ფიგურასაც (მშვილდოსანს), ასევე, როგორც ჩანს, ჩაფხუტთან ერთად, რბილი მასალებისგან გაკეთებული აბჯარი გააჩნია, რის გამოც ის, თავისი მწირი შეიარაღების მიუხედავად, არა მსუბუქ, არამედ „საშუალო“ ქვეითად უნდა მივიჩნიოთ, რადგან „საშუალო ქვეითებად“ მკვლევარები, ანტიკურ ხანასთან მიმართებაში სწორედ რბილი აბჯრით დაცულ მეომრებს მიიჩნევენ (**Горелик, 1982: 104**). შესაბამისად, შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ ეს მებრძოლებიც, თუმცა ჯარის ნაკლებ პრესტიჟულ სახეობას (მშვილდოსნებს) მიეკუთვნება, უბრალო მოლაშქრე არ უნდა იყოს ანუ, კოლხეთში მშვილდოსანთა გარკვეულ კონტინგენტებს პროფესიონალ მებრძოლთა რაზმებიც შეიცავდა.

ხელ-ფეხის დამცავი აღჭურვილობა საკმაოდ დიდ იშვიათობას წარმოადგენდა ანტიკურ სამყაროში. ეს პირველ რიგში ხელის და-

მცავ მონყობილობებს ეხება. თუმცა ძვ.წ. V ს-დან სპარსეთის მძიმე მხედრობაში, რომელიც ფარებს ფაქტობრივად არ ხმარობდა, მარცხენა ხელის დასაცავი სპეციალური აღჭურვილობა ჩნდება. შემდეგ ის ელინისტურ არმიებშიც ვრცელდება. მკვლევართა აზრით, ის ერთმანეთს მიბმული (ნანილობრივ, შესაძლოა – ერთმანეთში შეტენილი) ლითონის, ან მტკიცე ტყავის სალტეებისაგან შედგენილ დრეკად მილს წარმოადგენდა (**Горелик, 1982: 95**). მსგავსი აგებულება გომის სასმისზე გამოსახული აბჯრების მკლავებსაც შეიძლება ჰქონდეს, თუმცა ამკარად ჩანს, რომ ისინი აბჯრის ორგანულ ნაწილს წარმოადგენს, და არა მის მხარს მიბმულ დამატებით დეტალს. გარეგნულად მსგავსი სახელოები, ასევე, ახ.წ. პირველ საუკუნეებში ზოგჯერ პართიელ კატაფრაქტარიებსა და რომის მძიმედ აღჭურვილ გლადიატორებს – „მირმილონებს“ ჰქონდათ. ეს უკანასკნელები ამით სწორედ თავის მარჯვენა ხელს იცავდნენ, რომელშიც მახვილი ეჭირათ (**გამყრელიძე..., 2005: 185**, სურ. 2).

აქედან გამომდინარე, მსგავსი ტიპის ხელის ჯავშანი საკმაოდ მოხერხებული უნდა ყოფილიყო და ფარიკაობას ხელს არ უშლიდა. როგორც ჩანს, სალტეები, რომლებისგანაც ის შედგებოდა, მთლიანი არ იყო, არამედ ხელის შიდა მხარეზე მათ ამონაჭრები ჰქონდათ.

გაცილებით ხშირია ანტიკურ წერილობით და სახვით წყაროებში ფეხის აბჯრების, ანუ ბერძნულად – „კნემიდების“ ხსენება. კოლხეთში ამჟამად მხოლოდ რამდენიმე ბერძნული (ან ბერძნულის იდენტური) ანატომიური აგებულების სპილენძის „კნემიდა“ ნაპოვნია. გომის სასმისზე გამოსახულ მეომრებს, მათი კარგი აღწურვილობის მიუხედავად, ფეხები დაუცველი აქვთ. თუმცა მარჯვნიდან მეორე ფიგურის (ფართა და მახვილით, ან სატევრით აღჭურვილი მებრძოლის) ფეხებზე ირიბი ხაზებია გამოსახული, თითქოსდა დახვეულია რაღაც ნაჭრები. ძნელი სათქმელია, თუ რა არის ეს – დამცავი საშუალება, თუ ჩვეულებრივი ტანისამოსის დეტალი. იქედან გამომდინარე, რომ აქ გამოსახულ მებრძოლებს საკმაოდ მოკლე ფარები აქვთ, ლოგიკურია ვივარაუდოთ, რომ მათ რაღაც ფორმით ფეხის დაცვაზეც უნდა ეზრუნათ.

ზემოთქმულიდან გამომდინარე, შეიძლება დავასკვნათ, რომ გვიანელინისტური ხანის კოლხთა ჯარში მაშინდელ მეომართა სამივე ძირითადი სახეობა არსებობდა: მძიმედ შეიარაღებული, საშუალო, და, როგორც ნებისმიერ მაშინდელ ჯარში – მსუბუქი (უაბჯრო) მოლაშქრეები. ასევე აღსანიშნავია, რომ გომის სასმისზე გამოსახული დამცავი აღჭურვილობა მეტად სპეციფიკური ჩანს. ის მნიშვნელოვნად განსხვავდება კოლხეთში დღემდე ნაპოვნი არტეფაქტებისგან და საერთოდ, პირდაპირ ანალოგიებს არსად პოულობს.

ბიბლიოგრაფია:

- *ბამყრელიძე, 2002* – **გამყრელიძე გელა**. ვერსია ბრძოლის სიუჟეტური ვერცხლის რიტონის შესახებ ზემო რაჭის სოფ. გომთან, – *არქეოლოგიის კვლევითი ცენტრის ძიებანი*. №10. თბ., 2002;
- *ბამყრელიძე..., 2005* – **გამყრელიძე გელა, ფირცხალავა მარინა, ყიფიანი გიორგი**. ძველი საქართველოს სამხედრო ისტორიის საკითხები. თბ., 2005;
- *ВОРОНОВ, 1975* – **Воронов Юрий Владимирович**. Вооружение древнеабхазских племен в VI-I вв. до н. э. – *Скифский мир*. Киев, 1975;
- *ГЕРОДОТ, 1989* – **Геродот**. История, – *Историки античности*. Т. 1: Древняя Греция. Москва, 1989;
- *ГОРЕЛИК, 1982* – **Горелик Михаил Викторович**. Защитное вооружение персов и мидян ахеменидского времени, – *Вестник Древней Истории*. №3, Москва, 1982;
- *КСЕНОФОНТ, 1976* – **Ксенофонт**. Анабасис. Москва, 1976.

NODAR BERULAVA¹

THE IMAGE OF THE COLCHIAN WARRIORS OF THE LATE HELLENISTIC ERA

The bowl that was found near Gomi, supposedly belongs to the 1st century B.C. There are figured two war scenes. Hardly equipped two warriors fight with each other. According to this figured we can infer about Antique warriors of Colchida. In the Antique world in periods of invasions and defending of temples there were used a lot of kinds of weapons, among them there were primitive ones as well for stones. On the territory of end old Colchida there were found some archaeological monuments that help us to declare – the refined weapons were well-known for the inhabitants of Colchida.

¹ **Nodar Berulava** – PhD in History, Associate Professor, Sokhumi State University.

ი ს ტ რ ი ა , ა რ ქ ე თ ლ თ გ ი ა , ე თ ნ თ ლ თ გ ი ა

ოთარ გოგოლიშვილი¹

ბრიგოლ გურიელი და აჭარა

გამოჩენილი პიროვნება, საზოგადო მოღვაწე და თავისი ქვეყნის დიდი პატრიოტი გრიგოლ გურიელი დაიბადა 1812 წელს ოზურგეთში, გურიის მთავართა ოჯახში. 1818 წლამდე, ჯერ კიდევ ოსმალთა ბატონობის დროს, ქობულეთის მაზრის კინტრიშის ხეობაში იზრდებოდა ახლო ნათესავ ჯაშის ოჯახში: „აქ იზრდებოდა ეს ძვირფასი კაცი“, წერდა გაზეთი „ივერია“ (ივერია, 1880: 1). ამიტომაც გამოყვა მას ამ მხარის და მისი მოსახლეობის დიდი სიყვარული (ივერია, 1880: 1).

1818 წლიდან, რუსეთთან გურიის შეერთების შემდეგ, ჭაბუკი გრიგოლი ოზურგეთში დააბრუნეს, ოჯახში შეისწავლა წერა-კითხვა და რუსეთის არმიის სამსახურში შევიდა. 1860-იან წლებში პოლკოვნიკი გრ. გურიელი გურიის მილიციის უფროსი, რუსეთ-თურქეთის სასაზღვრო, ე. წ. საკორდონო ჯარების უფროსია. ამ თანამდებობაზე იყო, როდესაც 1874 წელს იგი ზემო აჭარაში თავის ნათესავ და მეგობარ შერიფ ხიმშიაშვილთან სპეციალური დავალებით გაიგზავნა. მის ამაღლაში სამოქალაქო ფორმით იყო რუსეთის არმიის გენერალური შტაბის პოლკოვნიკი გიორგი ყაზბეგი, რომელსაც გეოგრაფიული და სხვადასხვა სახის სამხედრო მნიშვნელობის სადაზვერვო ცნობები უნდა შეეკრიბა სამხრეთ საქართველოზე.

ცნობილია, რომ მოგზაურობა წარმატებით დამთავრდა 1874 წლის 24 ივლისს. გიორგი ყაზბეგი რუსეთის სამხედრო მინისტრს სწერდა, რომ დავალების წარმატებით შესრულება მან შეძლო პოლკოვნიკ გრიგოლ გურიელისა და ბათუმში მყოფ რუსეთის კონსულის ჯუდიჩის დახმარებით: „თავადი გრ. გურიელი მეტად ცნობილია გურიის მოსაზღვრე მთელ მხარეში და შეიძლება ითქვას, ამ პოპულარობის შედეგად ყველგან აღტაცებით ხვდებოდნენ. მისმა ნათესაურმა კავშირმა აჭარის, ლივანისა და შავშეთის გავლენიან ბეგებთან, ისე როგორც ოფიცრის პირადმა, მაღალმა თვისებებმა ჩემთვის ხელმისაწვდომი გახადა ისეთი ცნობები, რომლებსაც მისი დახმარების გარეშე შეუძლებელი

¹ **ოთარ გოგოლიშვილი** – ისტორიის დოქტორი, პროფესორი, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

იყო ასეთი წარმატებით შეგვესრულებინა ჩვენზე დაკისრებული მოვალეობა“ (ყაზბეგი, 1997: 2).

1877-1878 წლების რუსეთ-ოსმალეთის ომის შემდეგ დედა-სამშობლოსთან აჭარის დაბრუნების საკითხის მნიშვნელობა საყოველთაოდ ცნობილია. თვით ბრძოლებში აქტიური მონაწილეობისა და დამსახურებისათვის გრიგოლ გურიელმა ორი ორდენი დაიმსახურა. ომის შემდეგ სამხრეთ საქართველოს ტერიტორიაზე შეიქმნა ბათუმის ოლქი. იგი იყოფოდა აჭარის, ართვინისა და ბათუმის ოკრუგებად. ბათუმის ოკრუგის უფროსად დაინიშნა პოლკოვნიკი გრიგოლ გურიელი, რომელიც მალე გენერალ-მაიორის ჩინში აამაღლეს. იგი ჩვეული პატიოსნებით, გამოცდილებით და მოსახლეობისათვის კეთილი განწყობით შეუდგა საპატიო და პასუხსაგები მოვალეობის შესრულებას, ეს მაშინ, როცა მხარეში მეტად რთული და დაძაბული ვითარება სუფევდა. საბრძოლო ოპერაციებისა და მოუსავლიანობის შედეგად ქვეყანაში იყო შიმშილობა.

ეს ის დროა, როდესაც ასევე მთელი სისრულით მძვინვარებდა მუჰაჯირობა. ბათუმის ოლქიდან მიედინებოდა თურქეთისაკენ მოსახლეობა. გრიგოლ გურიელი წინ აღუდგა ქართველებისათვის ამ დამლუბველ მოქმედებას. მუჰაჯირობის მასშტაბების გაზრდით ერთნაირად იყო დაინტერესებული როგორც რუსეთის, ასევე თურქეთის ხელისუფლება. გრ. გურიელი თავად დადიოდა ბათუმის ოლქის სოფლებში და მოსახლეობას თხოვდა, რომ არ მოესმინათ მატყუარებისათვის და არ მიეტოვებინათ თავიანთი სახლ-კარი.

1879 წლის **18** მარტს იგი სოფელ ფერიაში შეხვდა მოსახლეობას, სადაც მან ხალხს აუხსნა თუ რა საშიშროებასთან იყო დაკავშირებული თავიანთი სამშობლოდან უცხო ქვეყანაში წასვლა. აქვე ის სასტიკად დაუპირისპირდა თურქ ემისარს, ვინმე მაჰმუდ ოღლის, რომელიც ხალხს ეუბნებოდა, რომ „სამოთხეში“ მოხვდებოდნენ თუ თურქეთში წავიდოდნენ. გრიგოლ გურიელმა ამ მაჰმუდ ოღლის მატყუარა და პროვოკატორი უწოდა და ხალხს უთხრა, რომ ყური არ დაეგდო ამ ნაძირალასათვის. ასეთი შეხვედრები და დაპირისპირებები გრიგოლს ბევრი ჰქონდა. ამის გამო იგი ხშირად ხდებოდა კრიტიკის ობიექტი თვით რუსეთის ხელისუფლების მხრიდანაც კი. ასე, მაგალითად, **1879** წლის **27** ოქტომბერს მას შეხვდა ბათუმის ოლქის პირველი გენერალ-გუბერნატორი კომაროვი და თხოვა, რომ მას (გრიგოლ გურიელს) მთელი ყურადღება დაეთმო ბათუმის ოკრუგის მონესრიგებისათვის, ომისაგან დაზარალებული მხარის ახლებურად მონყობისათვის, ხოლო რაც შეეხება მუჰაჯირობას, ეს ადგილობრივი მოსახლეობის სურვილი იყო და ამაში არ შეიძლებოდა მათთვის ხელის შეშლა. გრიგოლ გურიელი არ დაეთანხმა ამ მოსაზრებას და აღნიშნა: „რომ რუსეთის ხელისუფლებამ ხელი კი არ უნდა შეუწყოს, არამედ შეაჩეროს ეს საშინელი

მოქმედებაო“. გრიგოლი ხვდებოდა, რომ რუსეთი ყოველმხრივ ხელს უწყობდა მუჰაჯირობის გაზრდას. მისი აზრით ამას რუსეთი იმიტომ აკეთებდა, რომ ადგილობრივი მოსახლეობისაგან დაცლილ ტერიტორიას დაპატრონებოდა და იქ ჩამოესახლებინა რუსეთის შიდა გუბერნიებიდან მოსახლეობა. ამას იგი ხმამაღლა ამბობდა.

მისი დახმარებით ასობით ოჯახი გადაურჩა გადასახლებას. ხშირი იყო შემთხვევა, როდესაც ოსმალეთში წასასვლელად ბათუმში თავმოყრილ რამდენიმე ჯგუფს გურიელმა სათანადო დახმარება აღმოუჩინა, ტრანსპორტით უზრუნველყო და მშობლიურ კერას დაუბრუნა (სეა, ფ. 457: ფურც. 3).

რუსეთის ხელისუფლებისათვის გრიგოლ გურიელი მიუღებელი პიროვნება იყო, მაგრამ იმდენად დიდი იყო მისი ავტორიტეტი ადგილობრივ მაჰმადიან მოსახლეობაში, რომ შოვინისტები ვერ ბედავდნენ მის წინააღმდეგ ამკარა გალაშქრებას.

მთელი ქართველი ინტელიგენცია დაირაზმა, რათა აჭარის მოსახლეობას დახმარებოდა. განსაკუთრებით დიდი იყო ამ საქმეში გრ. გურიელის როლი. გაზეთ „გოლოსის“ სპეციალური კორესპონდენტის, კაპიტან ა. ფრენკელის გადმოცემით: „ოკრუგის უფროსის საცხოვრებელი სახლი მუდამ სავსე იყო აჭარის სხვადასხვა სოფლებიდან ჩამოსული პირებით. ყოველი მათგანი სათანადო დახმარებას ან რჩევა-დარიგებას ლეზულობდა მისგან. ერთი სიტყვით, თავადი გურიელიდან არავინ გამოვიდოდა მატერიალური ან მორალური დახმარების გარეშე. ხალხი მას შეჰყურებდა როგორც მამას, მისი სჯეროდან და სწამდათ. ამ პოპულარული და ადგილობრივი მაჰმადიანი მოსახლეობისათვის საყვარელი ადამიანის დამსახურება დიდია ხალხისათვის მდგომარეობის შემსუბუქების საქმეში“ (Френкель, 1885: 4).

ამიტომ იყო, რომ გურიელმა მთელი ქართველი ხალხის სიყვარული და პატივისცემა დაიმსახურა. მას დიდად აფასებდა ილია ჭავჭავაძე. იგი მას პატიოსანს და ერის გულშემატკივარს უწოდებდა.

ბათუმის ოკრუგის უფროსად გრიგოლ გურიელი დარჩა 1880 წლის 13 აპრილამდე. მადლიერმა ხალხმა მას გამოსამშვიდობებელი სადილი გაუმართა. სიტყვებსა და სადღეგრძელოებში მას ქება-დიდებას ასხამდნენ აჭარის მოსახლეობისადმი ესოდენ დიდი ამაგისათვის.

გრიგოლ გურიელის ბათუმიდან წასვლასთან დაკავშირებით გაზეთ „დროების“ კორესპონდენტი კარიჭაშვილი „კრაზანას“ ფსევდონიმით ცნობილი წერდა: „გრიგოლ გურიელი ბევრს შრომობდა ჩვენი მხარის ხალხისათვის და დიდი დანაკლისია მისი აქედან წასვლა. მაგრამ მეტი აღარ მოითხოვება მისგან. დროა, რომ მისი ხანგრძლივი შრომა, ახლა, ამ მოხუცებულობაში დასვენებით დააგვირგვინოს. როდესაც გრიგოლი ბათუმიდან მიდიოდა, თან მისტიროდნენ მაჰმადიანი ქართველები“ (დროება, 1881).

მხარეზე შეყვარებული გურიელი წამოსვლის შემდეგ უყურადღებოდ არ ტოვებდა მას: „ქართველები არიან, ცოდონი არიან, რომ ასე უპატრონოდ გვყავს მიტოვებული“ – წერდა იგი. გურიელი მოითხოვდა, რომ მათთვის გაეხსნათ სკოლები და სწავლა-განათლება შეეტანათ მხარეში.

გრიგოლ გურიელი გარდაიცვალა 1893 წელს ოზურგეთში, მისი ნეშტი წმინდა მარიამის ეკლესიას მიაბარეს.

ზაქარია ჭიჭინაძე აღნიშნავს: „1879 წელს გრიგოლ გურიელმა ერთ დღეს დამშეულთ ათი ათასი მანეთი თავისი ფული დაურიგა და მასთან რამდენი კიდეც სხვა ასეთები უქმნია ამ ძვირფას კაცს, ამას თვლა არა აქვს. დიდი შესანიშნავი კაცი იყო ეს გრიგოლ გურიელი, მეტად თავგამოდებული მოსარჩლე ქართველ მაჰმადიანთა ღარიბ-ღატაკ ხალხისა“ (ჭიჭინაძე, 1911: 8).

ბიბლიოგრაფია:

- *ღრობა*, 1881 – გაზ. „*ღრობა*“. №39, 1881;
- *ივერია*, 1880 – გაზ. „*ივერია*“. №16, 1880;
- *სპე*, 19. 457 – *საქართველოს ეროვნული არქივი*. ისტორიული არქივი, ფ. 457, აღნ. 1, საქ. 231;
- *ყაზბეგი*, 1997 – *ყაზბეგი გიორგი*. სამი თვე თურქეთის საქართველოში. *მოგზაურის ჩანაწერები*. თარგმნეს რ. თურმანიძემ და მ. ხარაზმა. ბათუმი, 1997;
- *ჭიჭინაძე*, 1911 – *ჭიჭინაძე ზაქარია*. ისტორია ოსმალეთის ყოფილ მუსლიმან ქართველთა საქართველოში. ბათუმი, 1911;
- *ФРЕНКЕЛЬ*, 1879 – *Френкель Александр Самойлович*. Очерк Батуми и Чурук-су. Тфл., 1879.

OTAR GOGOLISHVILI¹

GRIGOL GURIELI AND AJARA

Grigol Gurieli, a well-known person in the Georgian history, took a very active part in a Russian-Ottoman war of 1877-1878. After the war Grigol Gurieli was appointed as a governor of the District of Batumi. He played a great part in the movement against the deportation of the local Muslim population in Turkey. Grigol Gurieli's activity resulted in the fact that a lot of people were not deported in Turkey. As a result, the local population expressed a great respect to Grigol Gurieli. When he resided on April 13, 1880, the local population organized a very warm farewell.

¹ *Otar Gogolishvili* – PhD in History, Professor, Batumi Shota Rustaveli State University.

ისტორია, არქეოლოგია, ეთნოლოგია

მერაბ კალანდაძე¹

ისტორიკოსი კონსტანტინე (კოტე) ბოჭორიშვილი

წინამდებარე ნაშრომი ისტორიოგრაფიულ ხასიათს ატარებს და მიზნად ისახავს, გააშუქოს სოხუმელი ისტორიკოსის, ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატის, დოცენტ კონსტანტინე (კოტე) ბოჭორიშვილის ცხოვრება და მოღვაწეობა, მისი შემოქმედება. ის იყო ნაპოლეონის ეპოქის ერთ-ერთი ერუდირებული მკვლევარი არა მარტო საქართველოში, არამედ მის ფარგლებს გარეთ, ყოფილ საბჭოთა კავშირში. ეს, რა თქმა უნდა, არ იყო სახუმარო საქმე და ამის შეუფასებლობა, ვფიქრობთ, სწორი არ იქნება. ეს იმ პერიოდის ქართული ისტორიოგრაფიის ნაწარმოებია და ამის უგულვებლყოფა გამართლებული არ უნდა ჩანდეს.

აღნიშნული საკითხის შესწავლა აქტუალურად მიგვაჩნია და, აი, რატომ: პირველ ყოვლისა, უნდა აღინიშნოს, რომ ეს საკითხი ისტორიულ-სამეცნიერო ლიტერატურაში ჯერ არ გამხდარა საგანგებო შესწავლის საგანი და წინამდებარე ნაშრომი ამ პრობლემის გაშუქების პირველი მცდელობაა. ეს საშუალებას მოგვცემს შევავსოთ ქართულ ისტორიოგრაფიაში არსებული კიდევ ერთი სუფთა ფურცელი და თეთრი ლაქები ამ დარგში კიდევ უფრო ნაკლები დარჩება. ფაქტობრივად, ამით მის სახელს დავინწყებისაგან გადავარჩინთ, რისი ალბათობაც დროთა განმავლობაში არსებობს. პროფ. ბორის პორშნევის სიტყვებით რომ ვთქვათ, ეს გახლავთ „ქალწულებრივი თემა“, რომელიც ჩვენამდე სრულიად დაუმუშავებელი იყო.

მეორე. კონსტანტინე ბოჭორიშვილის საკანდიდატო დისერტაცია „საფრანგეთის არმია, როგორც საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ძალა კონსულულობის და იმპერიის დროს (1799-1815)“ ქართული ნაპოლეონიანას ორგანულ შემადგენელ ნაწილს წარმოადგენს და ვერ მოვწყვეტთ მას. მან თავისი სიტყვა თქვა საქართველოში ნაპოლეონის ეპოქის შესწავლის საქმეში. ამ კუთხით საკითხის განხილვა, ალბათ, ინტერესს მოკლებული არ იქნება და საშუალებას მოგვცემს, შევავსოთ

¹ *მერაბ კალანდაძე* – ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

ქართული ნაპოლეონიანას კიდევ ერთი სუფთა ფურცელი.

მის სახელს გაკვრით ვახსენებთ ჩვენს ორ ნაშრომში „ქართული ნაპოლეონიანა“ (კალანდაძე, 1998: 84) და „თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ახალი და უახლესი ისტორიის კათედრის ისტორია“ (ანთაძე., 2014: 64), რაც ამ საკითხის დასმად შეიძლება მივიჩნიოთ.

ტრადიციულად ამ სახის ისტორიოგრაფიული ნაშრომები იწერება ისტორიკოსის გარდაცვალების შემდეგ და მისი შემოქმედების შეჯამების თავისებურ მცდელობად გვევლინება. ეს არის საკითხისადმი მეცნიერული მიდგომა. ამჯერად ეს ტრადიცია დარღვეულია. რატომ? ხომ არ ავჩქარდით? ჩვენი აზრით – არა. საქმე გვაქვს საგანგებო შემთხვევასთან, რომელიც ერთგვარ გამონაკლისს წარმოადგენს. ისტორიკოსი, რომელზედაც ვაპირებთ დაწეროთ დღესაც მწყობრშია, მაგრამ გარკვეული სუბიექტური თუ ობიექტური მიზეზების გამო ჩამოშორდა ისტორიულ მეცნიერებას და, როგორც ეტყობა, დაბრუნებას არც აპირებს. ამიტომ გადავწყვიტეთ დაგვეფიქსირებინა მისი კვალი ქართულ ისტორიოგრაფიაში.

წინამდებარე ნაშრომზე მუშაობის დროს გამოვიყენეთ გამოუქვეყნებელი დოკუმენტები, პირველ რიგში კი, ხელნაწერები, დისერტაციის დაცვის მასალები, რომლის კვალს გადავანყდით არქივში და პირველად შემოვიტანეთ სამეცნიერო მიმოქცევაში. ამან საშუალება მოგვცა ეს თემა კიდევ უფრო სრულყოფილად, ამომწურავად, წარმოგვეჩინა (*საქართველოს უახლესი ისტორიის ცენტრალური არქივი. ფონდი 471, ანაბეჭდი 51, საქმე 7484*).

გასული საუკუნის 80-იანი წლები მისი შემოქმედების ოპტიმალურ ხანად შეიძლება მივიჩნიოთ. მან დაიცვა საკანდიდატო დისერტაცია და ამ პრობლემატიკაზე გამოაქვეყნა რამდენიმე საინტერესო ნაშრომი, რომლებიც უმთავრესად დაიბეჭდა ავტორიტეტულ ისტორიულ ჟურნალებში: „Вопросы истории“, „Новая и новейшая история“, „Французский ежегодник“. ეს მისი წარმატება იყო და იმ პერიოდის ქართული ისტორიოგრაფიის აღიარება, რისი დაუნახაობა არ ივარგებს.

შეიძლება ითქვას, რომ პროგრამა მინიმუმი შესრულებული იქნა. დასაწყისი იმედის მომცემი იყო. განსაკუთრებით მტკივნეულად მიგვაჩნია ის გარემოება, რომ მან როგორც მკვლევარ-ისტორიკოსმა მხოლოდ პირველი ნაბიჯის გადადგმა მოახერხა, მაგრამ წარმატებით დაწყებულ საქმეს გაგრძელება არ მოჰყოლია. 1990-იან წლებში მოვლენები სულ სხვაგვარად წარიმართა. მისი გზა ისტორიულ მეცნიერებასთან გაიყარა. რატომ მოხდა ეს, ძნელი სათქმელია. ვფიქრობთ, მნიშვნელოვან წილად ამით აიხსნება, რომ მისი, როგორც მკვლევარ-ისტორიკოსის პოტენციალი ბოლომდე არ ყოფილა რეალიზებული. პროგრამა მაქსიმუმის განხორციელება გაურკვეველი ვადით გადაიდო. იგი, როგორც მეცნიერ-ისტორიკოსი ბოლომდე არ თუ ვერ გაიხარჯა.

კოტე ბოჭირიშვილი საქართველოს ძირძველი კუთხის, აფხაზეთის, მკვიდრია. დაიბადა 1954 წელს სოხუმში. სკოლის დასრულების შემდეგ 1971 წელს ის ჩაირიცხა სოხუმის მაქსიმ გორკის სახელობის სოხუმის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტის ისტორიის ისტორიის ფაკულტეტზე. აქ ის სწავლობდა 1974 წლამდე. ამ წელს ის სწავლის გასაგრძელებლად გადმოდის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში ისტორიის ფაკულტეტზე.

მე-3 კურსზე ის თავის ვინრო სპეციალობად ირჩევს დასავლეთ ევროპის და ამერიკის ქვეყნების ახალ და უახლეს ისტორიას. განსაკუთრებულად დიდ ინტერესს ამჟღავნებდა დასავლეთ ევროპის ახალი ისტორიის, სახელდობრ, საფრანგეთის დიდი რევოლუციისა და ნაპოლეონის ეპოქისადმი. იმხანად კათედრას ხელმძღვანელობდა ცნობილი ისტორიკოსი, პროფესორი გივი კილურაძე, რომელიც იყო საფრანგეთის დიდი რევოლუციის ერთ-ერთი კომპეტენტური მკვლევარი, როგორც საქართველოში, ისე მის ფარგლებს გარეთ, ყოფილ საბჭოთა კავშირში. ბეჯითმა და მუყაითმა სტუდენტმა უმაღლ მიიპყრო ღვაწლმოსილი პედაგოგის ყურადღება. მას ძალიან მოეწონა ახალგაზრდა ყმაწვილის გატაცება საფრანგეთის დიდი რევოლუციით და ნაპოლეონის ეპოქით. ალბათ, არ გადავაჭარბებთ, თუ ვიტყვით, რომ ამ გატაცების პროფესიულ დაინტერესებაში გადაზრდის საქმეში პროფ. გ. კილურაძეს დიდი წვლილი მიუძღვის. ამ პრობლემატიკით დაინტერესების პირველმა სიმპტომებმა ჯერ კიდევ სტუდენტობის დროს იჩინა თავი. გივი კილურაძემ თავის მოწაფეს სადიპლომოდ ნაშრომის თემად შეურჩია მეტად საინტერესო პრობლემა „ნაპოლეონი, როგორც მხედართმთავარი“. ასეთი არჩევანი სავსებით გამართლებული ჩანდა. ამ საკითხზე ქართულ ენაზე თითქმის არაფერი არ იყო დაწერილი. 1977 წელს მან წარმატებით დაიცვა სადიპლომოდ ნაშრომი. ეს იყო დასავლეთ ევროპის ახალ ისტორიაში დაცული ერთ-ერთი საუკეთესო სადიპლომოდ შრომა.

ვფიქრობთ, სასურველი იქნებოდა მისი გადამუშავება, შემოკლება და მისი, როგორც ცალკე საინტერესო სტატიის სახით გამოქვეყნება. ასეთი ნაბიჯი სავსებით გამართლებული იქნებოდა და ამ თემაზე ქართულ ენაზე არსებული ლიტერატურით არათუ მაშინ, დღესაც არ ვართ განებივრებული. შემდგომში ამ ვაკუუმის შევსება წარმატებით სცადა პროფ. დიმიტრი ცისკარიშვილმა თავის საინტერესო ნიგნში ნაპოლეონზე, რომლის ყურადღების ცენტრში ნაპოლეონის, როგორც მხედართმთავრის კოლორიტული ფიგურა დგას (**ცისკარიშვილი, 1994: 119-160**). შესაძლოა, ასეთი ჩანაფიქრის რეალიზებას ხელი შეუშალა პროფ. გივი კილურაძის მოულოდნელმა გარდაცვალებამ 1978 წლის 5 აგვისტოს.

საერთოდ, უნდა ითქვას, რომ კ. ბოჭორიშვილი დიდ პატივს მიაგებდა თავის მეცნიერ-ხელმძღვანელს, პროფ. გივი კილურაძეს. ეს ასეც უნდა იყოს, მაგრამ ხშირად ეს ასე არ ხდება. 1982 წელს თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში აღინიშნა პროფ. გივი კილურაძის 60 წლისთავი. ბატონმა კოტე ბოჭორიშვილმა ამ სხდომის შესახებ მოკლე ინფორმაცია გამოაქვეყნა ავტორიტეტულ სამეცნიერო კრებულში „Французский ежегодник“ (Бочоришвили, 1982А: 259-263). ეს მასწავლებლის დაფასება იყო. დიდი რომაელი ციცერონი ამბობდა „არ არსებობს იმაზე უფრო მნიშვნელოვანი ვალი, ვიდრე სიკეთის დაბრუნება“.

ამ თვალსაზრისით ყურადღებას იპყრობს მისი საკანდიდატო დისერტაციის მეცნიერ-ხელმძღვანელად მოსკოველი ისტორიკოსის პროფ. ვლადენ სიროტკინთან ერთად პროფ. გივი კილურაძის დატოვება (ის პირველი წერია, ვლ. სიროტკინი კი მეორეა.) ამით მან მასწავლებლის წინაშე ვალი პირნათლად მოიხადა. აქ ერთი პატარა ლირიული გადახვევა უნდა გავაკეთო, რომელსაც, ალბათ, მკითხველი დიდსულოვნად მომიტევებს. სხვათა შორის, ზუსტად ასე მინდოდა მოვქცეულიყავი 1988 წელს ჩემი საკანდიდატო დისერტაციის დაცვის დროს, მაგრამ ამის გაკეთებისაგან თავი შევიკავეთ პროფ. ილია ტაბალუასა და პროფ. გივი კილურაძეს შორის არსებული ურთიერთობის გამო. ამაზე გული მწყდება. უნივერსიტეტში რომ ვყოფილიყავი, ამას აუცილებლად გავაკეთებდი. ვინც კარგად მიცნობს, ჩემი სიტყვების გულწრფელობაში მას ეჭვი არ შეეპარება.

1977წ. კ. ბოჭორიშვილმა წარმატებით დაამთავრა თსუ-ს ისტორიის ფაკულტეტი და სწავლა გააგრძელა ასპირანტურაში დასავლეთ ევროპის და ამერიკის ქვეყნების ახალი და უახლესი ისტორიის განხრით. 1977-1980წწ. ის სწავლობდა მიზნობრივ ასპირანტურაში თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში, რომლის დასრულების შემდეგ, 1981წ. 1 სექტემბრიდან ის მუშაობას იწყებს სოხუმის მაქსიმ გორკის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტში ასისტენტად. მან გაიარა ძნელი გზა ასისტენტობიდან დოცენტობამდე (კონსტანტინე ბოჭორიშვილის პირადი საქმე №7484).

კ. ბოჭორიშვილის შემოქმედებაში ცენტრალური ადგილი უჭირავს ნაპოლეონის ეპოქის შესწავლას, კვლევას. მისი შრომები, უმთავრესად, ამ თემატიკას ეძღვნება. ქართულ ისტორიოგრაფიაში მსოფლიო ისტორიის საკვანძო საკითხებიდან, შედარებით ყველაზე კარგად, ვფიქრობთ, სწორედ, საფრანგეთის დიდი რევოლუციის და ნაპოლეონის ეპოქაა შესწავლილი. ეს არცაა გასაკვირი. ამ თემატიკით დაინტერესებას საქართველოში თავისი ტრადიცია გააჩნია და ამ პრობლემატიკის პოპულარიზაციის და მეცნიერული კვლევის შეხამების მცდელობად გვევლინება. ამ საკითხში ქართული ისტორი-

აფხაზეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ისტორია-იურიდიული ფაკულტეტის ისტორიკოსების ერთი ჯგუფი.

ნინა პლანზე: თეიმურაზ მიბჭუანი (+), ჯამბულ ანჩაბაძე (ამჟამად სოხუმის უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი), უკან: მურმან ოკუჯავა (+), ლევან ძიძიგური (+), კონსტანტინე ბოჭორიშვილი, ბოლოში მარჯვნივ სტუდენტი დავით არდაშელია.

(ფოტო პროფესორ ზურაბ პაპასქირის არქივიდან)

ოგრაფიის მიღწევები, ჩვენი ღრმა რწმენით, თუ არ აღემატება, არაფრით არ ჩამოუვარდება ამ დარგში ევროპის ნებისმიერი პატარა ქვეყნის შედეგებს (**კალანდაძე, 1989; კალანდაძე, 2006; კალანდაძე, 2008**).

1982 წლის 17 ნოემბერს, ოთხშაბათს, 12 საათზე თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის მსოფლიო ისტორიის სპეციალიზებულ სამეცნიერო საბჭოზე მან წარმატებით დაიცვა დისერტაცია „საფრანგეთის არმია, როგორც საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ძალა კონსულობის და იმპერიის დროს (1799-1815)“. ოფიციალური ოპონენტები იყვნენ: ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი არჩილ ჩხეიძე და ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატი, დოცენტი ჯური ტუგანბარანოვსკი. ეს იყო ერთ-ერთი საინტერესო საკანდიდატო დისერტაცია, რომელიც ამ დარგში იქნა დაცული საქართველოში.

1980-იან წლებში მისი სამსახურებრივი კარიერა მჭიდროდაა დაკავშირებული სოხუმის მ. გორკის სახელობის უნივერსიტეტთან. კონკრეტულ კარიერულ წინსვლაზე რამის თქმა ძალიან ძნელია მასალის სიმწირის გამო. საქმე ის გახლავთ, რომ 90-იანი წლების დასაწყისის ტრაგიკული მოვლენების შემდეგ, როდესაც აფხაზეთი ძალით მოწყვეტეს დედა-სამშობლოს, უნივერსიტეტის არქივი განადგურდა, რაც, ცხადია, აძნელებს მისი ბიოგრაფიის სრულყოფილად წარმოჩენას.

1990-იანი წლების დასაწყისი მის ცხოვრებაში მნიშვნელოვან ნიშანს ვეჭვად გვევლინება. ფაქტობრივად, აქედან იწყება მისი საქმიანობის მეორე პერიოდი, რომლის მთავარ ლაიტმოტივად ისტორიული მეცნიერებისაგან გაუცხოება გვევლინება. მნიშვნელოვანწილად ამით აიხსნება, რომ მან ქართულ ისტორიოგრაფიაში შედარებით მკრთალი კვალი დატოვა, ვიდრე ხელეწიფებოდა. რით იყო გამონეული ეს, ძნელი სათქმელია. გამოვთქვამთ მეტად ფრთხილ ვარაუდს, რომ ასეთი მკვეთრი მეტამორფოზა, რა თქმა უნდა, შემთხვევითი არ გახლდათ და ამჟამად გამოკვეთილი პოლიტიკური სარჩული გააჩნდა. ის, უპირველეს ყოვლისა, იმ პოლიტიკურ კატაკლიზმებთან ასოცირდება, რომელსაც ადგილი ჰქონდა პოსტსაბჭოთა პერიოდის ქართულ რეალობაში და იმ ობიექტური თუ სუბიექტური მიზეზებით, უმთავრესად, ალბათ, მაინც სოციალური, ყოფითი, პრობლემებით შეიძლება ყოფილიყო განპირობებული. აი, ასეთია ამ საკითხის ჩვენეული ვერსია. ისტორიულმა მეცნიერებამ დაკარგა ნიჭიერი, ერუდირებული, ბეჯითი, შრომისმოყვარე მკვლევარი.

ეს გახლავთ ერთ-ერთი საუკეთესო ნიმუში პოსტსაბჭოთა პერიოდში მეცნიერის ბედის. ამ თემაზე ხმამაღლა საუბარს რატომღაც ერიდებიან, რაც უმართებულოდ მიგვაჩნია. ჩვენ ვცადეთ დაგვერღვია ეს ტრადიცია და ყურადღება გაგვემახვილებინა საკითხის ამ მხარეზე. ამ კუთხით საკითხის წარმოჩენა აქტუალურად მიგვაჩნია და ეს პრობლემა თითქმის სრულიად შეუსწავლელია. ეს ყველაფერი საბჭოთა რეალობის გაგრძელებაა, რომლისგანაც არც ისე შორს ვართ წასული, როგორც გვგონია. ამას კარგად უნდა გაცნობიერება. თვისებრივი, არსობრივი ცვლილებები არ მომხდარა. შეიცვალა მხოლოდ ფორმები. სტალინურ პერიოდში, 1920-30-იან წლებში, ეს ხორციელდებოდა პოლიტიკური ტერორის საშუალებით, რომელსაც ისტორიაში ანალოგი ძნელია მოეძებნოს. შემდეგ, „უძრაობის ხანაში“, ლ. ბრეჟნევის დროს „მორალური ტერორის“ ფორმა შეიძინა, ხოლო პოსტსაბჭოთა პერიოდში, უწინარესად, სოციალური, ყოფითი, პრობლემების სახითაა წარმოჩენილი. ფორმა იცვლება, შინაარსი იგივე რჩება. პროლეტარიატის ბელადს, ვ. ლენინს უყვარდა თქმა, „სახელმწიფო ეს არის საზოგადოების გასრესის მექანიზმი“.

* * *

ბ-ნ კოტე ბოჭორიშვილის მთავარი გამოკვლევა „საფრანგეთის არმია, როგორც საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ძალა კონსულობის და იმპერიის დროს (1799-1815)“ (**Бочоришвили, 1982 В**). ეს არის მისი საკანდიდატო დისერტაცია, რომელიც მან დაიცვა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის მსოფლიო ისტორიის სპეციალიზებული სამეცნიერო საბჭოს სხდომაზე 1982 წლის 17 ნოემბერს. აღნიშნული

ნაშრომი სავსებით აკმაყოფილებდა იმ პერიოდის საბჭოთა ისტორიოგრაფიის მოთხოვნებს და იმჟამინდელი ქართული ისტორიოგრაფიის წარმატება იყო, რომლის გვერდის ავლა, წაყრუება, უმართებულო იქნებოდა. განსაკუთრებით ფასეულია ნაპოლეონის ეპოქის ისეთი კომპეტენტური მკვლევარების დადებითი შეფასება, როგორც, უდაოდ, იყვნენ: დოც. ჯუზი ტუგან-ბარანოვსკი, პროფ. ვლადლენ სიროტკინი და პროფ. ეფიმ ჩერნიაკი. ეს, ალბათ, რაღაცას უნდა ნიშნავდეს. და აქ ნიჰილიზმი უადგილოა. ეს იმ პერიოდის ქართული ისტორიოგრაფიის მიღწევების საკავშირო, ხოლო დღევანდელი გადასახედიდან საერთაშორისო აღიარება იყო.

პირველ ყოვლისა, უნდა აღინიშნოს, რომკ. ბოჭორიშვილმა შეძლო ისტორიულ მეცნიერებაში მოექცენა თავისი ბილიკი, საკუთარი ნიშა. ეს არ გახლავთ პატარა საქმე. ასეთად, უწინარესად, რა თქმა უნდა, ნაპოლეონის ეპოქა გვევლინება. ამ თემატიკის კვლევას ეძღვნება მისი შრომების დიდი ნაწილი. ეს არცაა გასაკვირი და პირველ ყოვლისა მისი მეცნიერ-ხელმძღვანელის პროფ. გივი კილურაძის კეთილისმყოფელი გავლენის ლოგიკური შედეგია. მან კარგად დააკვალიანა ახალგაზრდა მკვლევარი და სწორი გზა უჩვენა, მაგრამ, სამწუხაროდ, უნდა ითქვას, რომ მის წარმატებას ველარ მოესწო.

ახლა მოკლედ გადავაგლოთ თვალი მისი საინტერესო გამოკვლევების შინაარსს. მისი საკანდიდატო დისერტაცია „საფრანგეთის არმია, როგორც საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ძალა კონსულობის და იმპერიის დროს (1799-1815)“, შედგება შესავლის, ორი თავის და დასკვნისაგან.

შესავალში საუბარია საკითხის დასმაზე, მის მეცნიერულ აქტუალობაზე. საკითხის წყაროთმცოდნეობაზე და ისტორიოგრაფიაზე, გამოკვლევების მეცნიერულ სიახლეზე, ქრონოლოგიურ ჩარჩოებზე, მეთოდოლოგიურ საფუძველზე, პრაქტიკულ დანიშნულებაზე (**Бочоришвили, 1982 В: 3-16**).

პირველი თავი შეეხება აქტუალურ თემას „არმიის შესახებ ნაპოლეონის კანონმდებლობის სოციალური ასპექტები და მათი გამოყენების პრაქტიკა“. აქ ის ცდილობს გამოარკვიოს შემდეგი საკითხები: 1. ჯარისკაცებისა და ოფიცრების მატერიალური სტიმულირება და მისი კრიზისი 1812-1814 წლებში; 2. კანონმდებლობა და პრაქტიკა ჯარისკაცების ოფიცრებად დანიშნულების დროს; 3. ერთჯერადი ნახალისების სამხედრო და სოციალური ფორმები; 4. სოციალური უზრუნველყოფის კომპლექსი სამხედროების და მათი ოჯახებისათვის (**Бочоришвили, 1982 В: 17**).

მეორე თავში განხილულია საინტერესო თემა „ნაპოლეონის არმია – როგორც ძირითადი წყარო ახალი არისტოკრატის რიგების შევსებისა პირველი იმპერიის დროს“. ამ კუთხით ეს საკითხი საბჭოთა

ისტორიოგრაფიაში გაშუქებული არასოდეს ყოფილა და ეს სიახლე იყო. აქ, უმთავრესად, ის ყურადღებას აქცევს რამდენიმე საკითხს: 1. იმპერატორის გვარდია და სხვა ელიტარული შენაერთები – „ჯარისკაცები და ბურჟუაზია“; 2. საპატიო ლეგიონის ორდენი – ბონაპარტისტთა სამხედრო-პოლიტიკური ორგანიზაცია; 3. ბურჟუაზიული არსი ტიტულის „ახალი“ არისტოკრატია და მისი განსხვავება ძველი ტიტულებისაგან (**Бочоришвили, 1982 В: 21**).

და ბოლოს, დასკვნა, სადაც ის ცდილობს შეაჯამოს განეული კვლევის შედეგები (**Бочоришвили, 1982 В: 22-25**).

უნინარესად, უნდა აღვნიშნოთ, რომ ნაშრომის ავტორეფერატის, სტრუქტურის, არქიტექტონიკის, შემდგომი დახვეწა, სრულყოფა, ჩვენი აზრით, გამორიცხული არ შეიძლება იქნას. ეს აზრთა სხვადასხვაობა პრინციპულ ხასიათს არ ატარებს, უფრო გემოვნების საკითხია და არავითარ ჩრდილს ნაშრომის მეცნიერულ ღირებულებას არ აყენებს.

1) უმჯობესი ხომ არ იქნებოდა საკითხის წყაროთმცოდნეობის და ისტორიოგრაფიის ცალკე გამოყოფა და ნაშრომის დაყოფა არა ორ, არამედ სამ თავად? მნიშვნელოვანწილად, ალბათ ამით აიხსნება ის შეუსაბამობა, რომელიც შეიმჩნევა რეფერატის შესავალს და ძირითად ნაწილს შორის, რაც იმით გამოიხატება, რომ შესავალს გაცილებით დიდი ადგილი აქვს დათმობილი (**Бочоришвили, 1982 В: 3-16**), ხოლო მთავარი საკითხების განხილვას უფრო ნაკლები ადგილი ეთმობა (**Бочоришвили, 1982 В: 16-23**). სასურველი იქნებოდა უფრო დაბალანსებული მიდგომა. 2) ხომ არ აჯობებდა ჯერ წყაროთმცოდნეობა გაგვეჩინა და მერე ისტორიოგრაფია? იქნებ ეს უფრო თანმიმდევრული იქნებოდა? ეტყობა, ეს პატივცემულ ოპონენტებს წვრილმანებად მიუჩნევიათ და ყურადღება არ მიუქცევიათ.

დღევანდელი გადასახედიდან კოტე ბოჭორშვილის საინტერესო გამოკვლევის მკაცრად განსჯა მარქსისტული სტერეოტიპების და შტამპების გამო, მიზანშეწონილი არ უნდა იყოს, ადვილი გზით სიარული იქნებოდა და ჰიპერკრიტიულად მიგვაჩნია. ფაქტობრივად, საქმე ეხება საბჭოთა ისტორიოგრაფიის შეფასებას. საკითხი არის რთული და მრავალნახნაგოვანი. აქ ვარდისფერი და მუქი ფერები საკმარისი არ იქნება.

საკითხისადმი მიდგომა იყო მეცნიერული, მაგრამ მან ცალმხრივი ხასიათი შეიძინა და ერთი მარქსისტულ-ლენინური იდეოლოგიის ჩარჩოებში აღმოჩნდა მოქცეული. აქ აისახა სავსებით რეალური ვითარება. საბჭოთა კავშირში არსებობდა ერთი მარქსისტულ-ლენინური იდეოლოგიის მონოპოლია. განსხვავებული აზრი მიუღებელი იყო, იდევენებოდა, ითრგუნებოდა, უმალ ცრუმეცნიერულად ცხადდებოდა. ისტორიას არ ხელენიფება ერთი ჭეშმარიტება. საბჭოთა ისტორიოგრაფიის კრიზისის გასაღები, სწორედ, აქ ძევს. სახელმწიფო ცდი-

ლობს ძალით მოახვიოს თავს მეცნიერს სახელმწიფოსათვის სასურველი იდეოლოგია. „ეს იყო ჩვენი უბედურება და არა დანაშაული“. ვფიქრობთ, ეს უფრო ადეკვატური უნდა იყოს.

მან აირჩია სერიოზული მეცნიერული პრობლემა და მოგვცა მისი მარქსისტული გაშუქება. ამ გზით მაშინ ძალიან ბევრი მიდიოდა. არჩევანი იყო ცუდსა და უარესს შორის. მან ფსონი ცუდზე გააკეთა და ეს იმ ექსტრემალური ვითარებიდან ერთ-ერთი რეალისტური გამოსავალი ჩანდა. ამ კომპრომისის გამო მისი მკაცრად განსჯა ძნელია. თუ არა ეს კომპრომისი, მაშინ დასავლეთ ევროპის ახალი ისტორიაზე მშობლიურ ენაზე ის მწირი ლიტერატურაც არ გვექნებოდა, რომელიც გვაქვს.

თუ ამ ნაშრომს მარქსისტულ გარსს ჩამოვაშორებთ, მასში ღირებული, უეჭველად, დარჩება და ეს ფასეული უნდა გახდეს მეცნიერული განსჯის საგანი. პირველ ყოვლისა, ასეთად მიგვაჩნია მასში თავმოყრილი მდიდარი მეცნიერული ინფორმაცია, უხვი ფაქტობრივი მასალა, მრავალფეროვანი პირველწყაროები, რომელთა დიდი ნაწილი დისერტანტს პირველად შემოაქვს სამეცნიერო მიმოქცევაში. ეს კი სიახლე იყო. ეს პირველხარისხოვანი მასალა, უეჭველად, ღირებულია, მას თავისი მნიშვნელობა დღესაც არ დაუკარგავს და მისი გამოყენება გამორიცხულად არ მიგვაჩნია. დღეს მას სულ სხვა ინტერპრეტაცია გაუკეთდება. ემპირიის, ფაქტოლოგიის, დონეზე პროგრესი, წინსვლა, აშკარაა და ამის დაუნახაობა, გამართლებული არ უნდა ჩანდეს. ისტორიის მარქსისტულ-ლენინური ინტერპრეტაცია, რომელიც უნდა ვიფიქროთ, რომ ძალით იყო თავს მოხვეული, ცხადია, მიუღებელია. დღეს უკვე მოძველებულია, ყავლი გაუვიდა, ისტორიოგრაფიის განვლილი ეტაპია. ალბათ, ყველაზე უპრიანი იქნებოდა მარქსიზმისადმი მისი დამოკიდებულება ლოიალურად მივიჩნიოთ. დღევანდელი გადასახედიდან ისე მეჩვენება, რომ ის ამ შემთხვევაში გულწრფელი არ იყო და ამიტომ მიმაჩნია, რომ ნორმალურ გარემოში ის მთელ რიგ საკვანძო საკითხებს სულ სხვაგვარად განიხილავდა. ამ მხრივ საინტერესოა ჩვენი ბოლო საუბარი ამ რამდენიმე წლის წინ.

კოტე ბოჭორიშვილის საინტერესო გამოკვლევაში, ბუნებრივია, გვხვდება საბჭოთა ისტორიოგრაფიისათვის დამახასიათებელი მიდგომები, რომელიც იმ პერიოდის საბჭოთა ისტორიოგრაფიაში მიღებული იყო, მაგრამ დღეს უკვე მოძველებულია, ყავლი გაუვიდა, ისტორიოგრაფიის განვლილი ეტაპია. ამ საკითხებზე ოპონენტები, საბჭოთა პერიოდში, ბუნებრივია, ხმას ვერ ამოიღებდნენ, თუმცა დარწმუნებული ვართ, კარგად ხედავდნენ.

1) პირველ ყოვლისა, ასეთად მიგვაჩნია საფრანგეთის დიდი რევოლუციის პერიოდიზაცია. ავტორი იზიარებდა საბჭოთა ისტორიოგრაფიაში მიღებულ თვალსაზრისს, რომლის მიხედვით საფრანგეთის დიდი რევოლუციის პერიოდია 1789-1794 წლები (**Бочоришви-**

ლი, 1982 В: 17). საფრანგეთის დიდი რევოლუციის დასრულება 1794 წლის 9 თერმიდორის (27 ივლისის) გადატრიალებით, როგორც ეს მიღებული იყო საბჭოთა ისტორიოგრაფიაში, ნაადრევი უნდა ჩანდეს. მას ოპონენტები, ქართულ ისტორიოგრაფიაში გამოუჩნდნენ (**კილურაძე, 1964; კილურაძე, 1970**), თუმცა საბჭოთა კავშირის არსებობის მანძილზე ის ძალაში რჩებოდა და მიღებული იყო. თანამედროვე ქართული ისტორიოგრაფია საფრანგეთის დიდი რევოლუციის ეპოქად მიიჩნევს ათ წელს – 1789-1799 წლები (**კ. ანთაძე, 2005; ვ. თვალავაძე, 1999**). ეს უფრო სწორი მიდგომა შეიძლება იყოს;

2) საბჭოთა ისტორიოგრაფიაში ფართოდ მოიკიდა ფეხი მოსაზრებამ, რომლის თანახმად საფრანგეთში რევოლუციის წინ, XVIII ს. მიწურულს, არსებობდა ფეოდალურ-აბსოლუტიზტური სისტემა. ამგვარი რეციდივი გვხვდება კ. ბოჭორიშვილის საკანდიდატო დისერტაციაში (**Бочоришвили, 1982 В: 24**). ეს იყო საკითხისადმი წმინდა ფორმაციული დამოკიდებულება, რაც ძალზე დამახასიათებელი გახლდათ საბჭოთა ისტორიოგრაფიისათვის. ამგვარი მიდგომა მეტად სწორხაზოვნად გამოიყურება და რევოლუციამდელი საფრანგეთის სოციალურ სტრუქტურაზე სრულყოფილ, ამომწურავ წარმოდგენას როდი გვიქმნის. საკითხი არის გაცილებით უფრო რთული, მრავალნახნაგოვანი და წინააღმდეგობრივი. ალბათ, გაცილებით უფრო უპრიანი იქნებოდა მას ვუნოდოთ „ძველი რეჟიმი“, როგორც ეს გააკეთა გამოჩენილმა ფრანგმა ისტორიკოსმა გრაფმა ალექსის დე ტოკვილმა. ეს ტერმინი გაცილებით უფრო მოქნილი, ელასტიური, უნდა ჩანდეს;

3) ნაშრომში, ბუნებრივია, გვხვდება საკითხისადმი კლასობრივი მიდგომა, რაც ძალზე დამახასიათებელი იყო საბჭოთა ისტორიოგრაფიისათვის. ამგვარი დამოკიდებულების კულმინაციად, ჩვენი აზრით, ნაპოლეონის რეჟიმის კონტრრევოლუციურ ტენდენციებზე აპელირება შეიძლება მივიჩნიოთ. აქცენტების ასეთი დასმა, ვფიქრობთ, შემთხვევითი არ იყო და საბჭოთა ისტორიოგრაფიისათვის ხარკის მოხდად შეიძლება იქნას აღქმული. ბონაპარტიზმის არსისადმი მარქსისტულ-ლენინური, საბჭოთა დამოკიდებულება, რომლისთვისაც დამახასიათებელია საკითხისადმი კლასობრივი მიდგომა, დღეს უკვე ცხადია, მოძველებულია, ყავლი გაუვიდა, ისტორიოგრაფიული რეტროს სურნელი დაკრავს. პირველ ყოვლისა, ის ორიენტირებული იყო საზოგადოებრივი წესრიგის იდეაზე. ზომიერ სოციალურ რეფორმებზე, რომელიც გამსჭვალულია ლიბერალიზმის სულისკვეთებით, სამხედრო დიდებაზე და ევროპის ხალხების გაერთიანებებზე (**ანთაძე, 2005: 133**). მიუხედავად ნაპოლეონის მმართველობის ერთპიროვნული ხასიათისა, მასში პროგრესული აშკარად ჭარბობდა ნეგატიურს, წითელი დომინირებს შავზე. ამიტომ ნაპოლეონის ავტორიტარული რეჟიმი „პროგრესული ცეზარიზმის“ ერთ-ერთ საუკეთესო ნიმუშად შეიძლება

მივიჩნით (ანთაძე, 2005: 115).

მაშ ასე, კ. ბოჭორიშვილმა დაწერა საინტერესო და სოლიდური გამოკვლევა ნაპოლეონის არმიაზე, რომელიც იმ პერიოდის ქართული ისტორიოგრაფიის მნიშვნელოვან შენაძენად მიგვაჩნია და მას ამ პრობლემით დაინტერესებული ვერც ერთი მკვლევარი გულგრილად ვერ აუფლის გვერდს. ამავე დროს უნდა აღინიშნოს, რომ მის სერიოზულ გამოკვლევას კარგად ემჩნევა იმ დროის კვალი და ვერ აცდა მარქსისტულ-ლენინურ იდეოლოგიის გრადაციას. „ეს იყო ჩვენი უბედურება და არა დანაშაული“. ეს უფრო ადეკვატური უნდა იყოს. აი, ასეთია რეალობა, რომლის არც შელამაზება და არც გამუქება მიზანშეწონილი არ იქნებოდა.

უნინარესად, ალბათ, ინტერესმოკლებული არ უნდა იყოს გამოვარკვით ავტორის დამოკიდებულება ნაპოლეონისადმი. ამას აქვს მნიშვნელობა და საშუალებას მოგვცემს შევეცადოთ განვსაზღვროთ მისი ადგილი ქართულ ნაპოლეონიანაში. რომელ ფრთას ბონაპარტისტულს თუ ანტიბონაპარტისტულს შეიძლება მივაკუთვნოთ ის. ეს პრინციპული საკითხია. არსებობს დიდი ალბათობა, რომ დისერტაციის ავტორის დამოკიდებულება ნაპოლეონისადმი ასეთი შეიძლება ყოფილიყო. გამოჩენილი ფრანგი ისტორიკოსი ჟორჟ ლეფევერი თავის საინტერესო წიგნში „ნაპოლეონი“ აღნიშნავდა, რომ „ნაპოლეონი იყო საუკუნის ადამიანი“. ისტორიკოს ეგგენი ტარლეს აზრით, „ნაპოლეონი იყო მსოფლიო ისტორიის ერთ-ერთი რთული პიროვნება“. ნაპოლეონისადმი, დისერტანტის, კოტე ბოჭორიშვილის, დამოკიდებულება, ძალიან კარგად თავსდება საბჭოთა ისტორიოგრაფიის ჩარჩოებში და სავსებით შეესატყვისებოდა იმ პერიოდის ისტორიული მეცნიერების მოთხოვნებს. ის ცდილობს თავიდან აიცილოს ნაპოლეონის უსაშველო განდიდება, იდეალიზაცია, რაც წითელ ხაზად გასდევს ფრანგული ისტორიოგრაფიას ადოლფ ტიერიდან დაწყებული, ლუი მადლენით და ანდრე კასტელოთი დამთავრებული. ეს, ცხადია, ძალიან კარგია და ამ თემაზე მისი მსჯელობის დადებით მხარედ გვევლინება. ამავე დროს უნდა აღინიშნოს, რომ ნაპოლეონის რეჟიმის კონტრრევოლუციურ ტენდენციებზე აქცენტირება, რაც ნიშანდობლივი იყო საბჭოთა ისტორიოგრაფიისათვის და მკვეთრად გამოკვეთილი პოლიტიკური სარჩული ედო საფუძვლად, მაინც დიდი სიფრთხილეს მოითხოვს და ამუქებს საქმის რეალურ ვითარებას. ძნელია დავეთანხმოთ გერმანელ მარქსისტ ისტორიკოსს აკად. ერნსტ ენგელბერგს თითქოსდა „ნაპოლეონი განასახიერებდეს საფრანგეთის დიდი რევოლუციის ანტიდემოკრატიულ ფრთას“. სინამდვილეში საკითხი სულაც არ იდგა ასე მარტივად. დისერტანტისათვის ნაპოლეონი უკვე აღარ იყო „ევროპელი ჩინგის-ხანი“, რაც იმ პერიოდის საბჭოთა ისტორიოგრაფიის ფონზე წინგადადგმულ ნაბიჯს წარმოადგენდა და, ჩვენი

აზრით, მისი ბონაპარტისტული განწყობის გამოძახილია.

* * *

პროფ. არჩილ ჩხეიძემ სავსებით სამართლიანად მიაპყრო ყურადღება ორ გარემოებას, რომელსაც ქართული კონტექსტი აქვს და მისი მოსკოველი კოლეგები ნაკლებ ყურადღებას უთმობენ. სკეპტიკოსები ამტკიცებენ, რომ ნაპოლეონის შესახებ საქართველოში ახალი არაფერი შეიძლება დაინეროსო. საქართველოში მსოფლიო ისტორიის კვლევა მართლაც მთელ რიგ სირთულეებთანაა დაკავშირებული და ადვილი საქმე არ გახლავთ, მაგრამ შეუძლებელი როდია. ამ სკეფსისი გასაბათილებლად კოტე ბოჭორიშვილის საკანდიდატო დისერტაციაც იკმარებდა. სავსებით ვიზიარებთ დისერტაციის ოფიციალური ოპონენტის, პროფ. არჩილ ჩხეიძის შეხედულებას, რომ „ერთი შეხედვით შეიძლება გაკვირვებული დარჩე. კიდევ შეიძლება რამე ახალი თქვა ნაპოლეონზე, მის პოლიტიკაზე, ომებზე, კ. ბოჭორიშვილის დისერტაცია, როგორც ჩვენ გვგონია, წარმოადგენს თავისებურ პასუხს ამ კითხვაზე. ახალგაზრდა ისტორიკოსმა დაისახა ძალიან რთული ამოცანა, რომელიც დღემდე არ ყოფილა შესწავლილი როგორც ფრანგულ, ისე საბჭოთა ისტორიოგრაფიაში. მის მიერ განხილული გამოკვლევული საკითხები თავისი ხასიათით შეეხება კონსულობის და იმპერიის საკვანძო მომენტებს“ (Чхеидзе, 1982: 1).

ეს ერთი საკითხი იყო. მეორე საკითხი შეეხება პროფ. გ. კილურაძის წვლილს და მას სულ სხვა რაკურსით წარმოაჩენს, ვიდრე ამას აკეთებდნენ მისი მოსკოველი კოლეგები. საქმე ის გახლავთ, რომ კოტე ბოჭორიშვილის სადისერტაციო ნაშრომი პროფ. გ. კილურაძის სადოქტორო დისერტაციის ლოგიკურ გაგრძელებად გვევლინება. „საფრანგეთის არმია დიდი რევოლუციის დროს 1789-1794წწ“ (კილურაძე, 1963; კილურაძე, 1982). მათ შორის გენეტიური კავშირი გამჭვირვალეა. სავსებით ვეთანხმებით პროფ. არჩილ ჩხეიძეს, რომ „გვსურს ასევე აღვნიშნოთ, რომ დისერტაციის თემის შერჩევაში დიდი დახმარება აღმოუჩინა მისმა ხელმძღვანელმა პროფ. გივი კილურაძემ. დასაცავად წარმოდგენილი დისერტაცია გახლავთ თავისებური ლოგიკური დაგვირგვინება, რომელიც დასმულია გ. კილურაძის სადოქტორო დისერტაციაში, რომელიც ეხება საფრანგეთის არმიას რევოლუციის დროს“ (Чхеидзе, 1982: 1). მნიშვნელოვანწილად, სწორედ ამით აიხსნება, რომ კ. ბოჭორიშვილის დისერტაციაში ნაპოლეონის არმია განხილულია არა როგორც ვინრო სამხედრო ორგანიზაცია, როგორც ამას ხაზს უსვამდნენ მისი წინამორბედი ისტორიკოსები, არამედ, როგორც სოციალურ-პოლიტიკური ძალა. ასეთი მიდგომა საკითხის ისტორიოგრაფიაში სიახლე იყო და წინააღმდეგმულ ნაბიჯს წარმოადგენს.

პროფ. ვლადლენ სიროტკინი კი ფიქრობს, რომ „მიუხედავად ნაპოლეონის არმიის შესახებ არსებული უამრავი შრომებისა, დისერტანტმა მონახა ამ თემის გაშუქების ორიგინალური გზა. ამ თითქოსდა კარგად შესწავლილი თემის. მან ყურადღება მიაქცია არა ტრადიციულ სამხედრო ასპექტებს, არამედ „ქვედა ფენებს“ – ჯარისკაცებს, კაპრალებს, უმცროს ოფიცრებს, რომლებიც როგორც ნებისმიერ არმიაში ქმნიან მის ძირითად ბირთვს, ხერხემალს“ (Сироткин, 1982: 1).

პროფ. ეფიმ ჩერნიაკის აზრით, „ნაპოლეონ ბონაპარტის მიერ შექმნილი სამხედრო ორგანიზაცია, ცხადია, ლიტერატურაში განხილულია მრავალგზის, მაგრამ მთავარ მიმართულებას კვლევის როგორც საბჭოთა, ისე ფრანგულ ისტორიოგრაფიაში წარმოადგენს ტრადიციული მოდელი, რომელიც დაკავშირებულია არმიის დაკომპლექტებასთან, ნაპოლეონის სამხედრო ხელოვნებასთან. შევხედოთ ნაპოლეონის არმიას, როგორც ქვეყნის საზოგადოებრივ-პოლიტიკური განვითარების ფაქტორს – სწორედ ის ასპექტი, რომელიც აირჩია კ. ბოჭორიშვილმა თავისი დისერტაციის თემად – ნიშნავს არსებითად გააფართოვოს ჩვენი წარმოდგენა ბონაპარტიზმის არსზე, მის სოციალურ დასაყრდენზე“ (Черняк, 1982: 1).

„კ. ბოჭორიშვილის საკანდიდატო დისერტაცია წარმოადგენს საბჭოთა ისტორიოგრაფიაში პირველ გამოკვლევას ნაპოლეონის არმიის საზოგადოებრივ – პოლიტიკური როლის. ეს არის ფრიად მნიშვნელოვანი თემა, რომელიც დაკავშირებულია ბონაპარტიზმთან და ბურჟუაზიული არმიის ფორმირების კანონზომიერებასთან“ – აღნიშნავს ისტორიკოსი ჯ. ტუგან-ბარანოვსკი (Турган-Барановский, 1982: 1).

კ. ბოჭორიშვილის გამოკვლევის ყურადღების ცენტრში დგას, არა ნაპოლეონის ტრიუმფალური სამხედრო წარმატებები, როგორც ეს მიღებული იყო, არამედ ნაპოლეონის სამხედრო კანონმდებლობა. ეს, როგორც ოპონენტები აღნიშნავდნენ, სიახლე იყო და ეს საკითხი ამ კუთხით ისტორიულ-სამეცნიერო ლიტერატურაში შედარებით ნაკლებად იყო შესწავლილი. ამდენად, ის არაა ორიენტირებული „სამხედრო ბონაპარტიზმზე“. როგორც ეს ერთი შეხედვით შეიძლება ჩანდეს. ამგვარი მიდგომა გენეტიკურ კავშირშია „ადმინისტრაციულ ბონაპარტიზმთან“, რომელიც დიდი ხნის განმავლობაში ნაპოლეონის ტრიუმფალური სამხედრო წარმატებების ჩრდილში იყო მოქცეული და გაცილებით უფრო ნაკლები ყურადღება ეთმობოდა. ნაპოლეონის სამხედრო კანონმდებლობის ამ კონტექსტში განხილვა საინტერესოა და კ. ბოჭორიშვილის გამოკვლევის კიდევ ერთ ღირსებად გვევლინება. ჩვენი აზრით, კოტე ბოჭორიშვილის სერიოზული გამოკვლევა ქართულ ისტორიოგრაფიაში „ადმინისტრაციულ ბონაპარტიზმზე“ ორიენტირების ერთ-ერთ პირველ მცდელობად შეიძლება მივიჩნიოთ.

მისი ყურადღების ცენტრში მოექცა ნაპოლეონის სამხედრო კანონმდებლობა, რომელიც გენეტიკურ კავშირშია „ადმინისტრაციულ ბონაპარტიზმთან“. ეს კი, ვფიქრობთ, საინტერესო უნდა იყოს. „XVIII-XIX საუკუნის მიჯნაზე საფრანგეთში შეიქმნა კლასიკური სამხედრო კანონმდებლობა, რომლის საფუძველზე ხორციელდებოდა ბურჟუაზიული ტიპის არმიების კანონმდებლობის ფორმირება. ფრანგული სამხედრო სისტემა გახდა კლასიკური ნიმუში, შეიარაღებული ევროპის სხვა სახელმწიფოებისათვის ახალ და უახლეს დროში“ (**Бочоришвили, 1982 В: 10**).

* * *

კ. ბოჭორიშვილის გამოკვლევის შესავალში ცენტრალური ადგილი უჭირავს საკითხის წყაროთმცოდნეობას და ისტორიოგრაფიას, რაც უწინარესად ამ საკითხების მეცნიერული წონადობითაა განპირობებული. ის დიდ ყურადღებას და ადგილს უთმობს ამ თემის გაშუქებას. ეს, ცხადია, ძალიან კარგია. ეს მონაკვეთი სადისერტაციო ნაშრომში ერთ-ერთ საინტერესოა. აი, რას წერდა ამასთან დაკავშირებით პროფ. ეფიმ ჩერნიაკი: „ჩვენი აზრით, ისტორიოგრაფიული მიმოხილვა სრულ წარმოდგენას გვიქმნის იმ დამსახურებაზე, რომელიც შეიტანეს აღნიშნული საკითხის დამუშავების საქმეში დისერტანტის წინამორბედმა ისტორიკოსებმა. ზუსტი შეფასებები, რომელსაც აძლევს ავტორი თავის წინამორბედ ისტორიკოსებს. ყველაფერი ეს მოწმობს მის ჩახედულებას უახლოეს საბჭოთა და საზღვარგარეთულ ისტორიოგრაფიაში, სადაც ჰპოვა ასახვა შესწავლილი პრობლემის ამა თუ იმ ასპექტმა“ (**Черняк, 1982: 2**). ამგვარი მაღალი შეფასება, უეჭველად, შეიცავს ჭეშმარიტების რაციონალურ მარცვალს და ჩვენ სავსებით ვიზიარებთ ამ დადებით შეფასებას, თუმცა, ჩვენი აზრით, შეიძლება ის ცოტა გადაჭარბებული იყოს. ჩვენ სავსებით ვეთანხმებით პროფ. ე. ჩერნიაკს, რომ დისერტაციის ავტორი საკმაოდ ჩახედულებას ამჟღავნებს საკითხის ისტორიოგრაფიაში, რაც ამ თემაზე მსჯელობის პლუსია. ამავე დროს უნდა აღინიშნოს, რომ ზოგიერთი საკითხის შემდგომი დახვეწა, სრულყოფა, გამორიცხულად სულაც არ მიგვაჩნია. ყურადღებას მივაპყრობთ რამდენიმე გარემოებას, რომელიც თვალში მოგვხვდა:

1) პირველ ყოვლისა, ასეთად მიგვაჩნია დისერტანტის დამოკიდებულება გამოჩენილი ფრანგი ისტორიკოსის, ნაპოლეონის ეპოქის კომპეტენტური მკვლევარის, აკად. ლუი მადლენისადმი. სავსებით ვიზიარებთ პროფ. არჩილ ჩხეიძის მოსაზრებას, რომ „ასეთი კატეგორიული ტონი აკად. ლუი მადლენის მიმართ სრულიად ზედმეტია“ (**Чхеидзе, 1982: 6**). ის სახელმძღვანელო ფრანგი ისტორიკოსის, აკად. ლუი მადლენის მიმართ მეტისმეტად მკაცრია, აკად. ლუი მად-

ლენისადმი ხისტი დამოკიდებულება ძალზე პოლიტიზირებული და იდეოლოგიზირებული იყო და გაბატონებული მარქსისტულ-ლენინური იდეოლოგიის გრადაციის გამოძახილია. ლ. მადლენისათვის ისეთი იარღილების მიწებება, როგორც გახლავთ „იმპერიალისტური წრეების მსახური“, სრულიად ზედმეტია. ამ შემთხვევაში აკადემიური ტონი დარღვეულია. ეს კი მიუღებლად მიგვაჩნია.

2) ფრანგი მარქსისტი ისტორიკოსების, პირველ რიგში კი, რა თქმა უნდა, ალბერსოზულის დაემილ ტერსენის წვლილის დადებითი შეფასება სავსებით მართლზომიერი უნდა იყოს და ამ თემაზე მისი მსჯელობის ძლიერ მხარედ გვევლინება. აქ, ბუნებრივია, წამოიჭრება ერთი საკითხი. ხომ არ აჭარბებდა ის ნაპოლეონის მოღვაწეობის შესწავლის საქმეში ფრანგი მარქსისტი ისტორიკოსების დამსახურებას? „ჭეშმარიტად მეცნიერულად ამ საკითხის გამოკვლევას საფრანგეთში მიუდგნენ მხოლოდ მარქსისტი ისტორიკოსები ა. სობული და ე. ტერსენი. მათ შრომებში ნაპოლეონის არმია გამოყვანილია საფრანგეთის მსხვილი ბურჟუაზიის ინტერესების შემსრულებლის როლში და ხაზგასმულია ბონაპარტისტული რეჟიმის რეაქციული ხასიათი“ (**Бочоришвили, 1982 В: 3**). ნაპოლეონის რეჟიმის კონტრრევოლუციურ ტენდენციებზე აქცენტირება, ალბათ, მაინც დიდ სიფრთხილეს მოითხოვს და გამუქებულად წარმოაჩენს საქმის ვითარებას. ნაპოლეონის ეპოქის შესწავლის საქმეში მათ წვლილს, ცხადია, არავინ უარყოფს, მაგრამ ეს შრომები არ წარმოადგენს უკანასკნელ ჭეშმარიტებას. საკითხისადმი ამგვარი მიდგომა, ვფიქრობთ, შემთხვევითი არ იყო და მარქსისტულ-ლენინური იდეოლოგიის გრადაციის ლოგიკურ შედეგად გვევლინება.

3) გარკვეული უკმარობის გრძნობა და გვიტოვა დისერტანტის გულგრილმა დამოკიდებულებამ ნაპოლეონზე გამოჩენილი ფრანგი ისტორიკოსის ჟორჟ ლეფევერის წიგნისადმი (**Lefebvre, 1935**). ის თავის საინტერესო ისტორიოგრაფიულ მიმოხილვაში ჟორჟ ლეფევერის წიგნს არც ახსენებს, რაც, ნებისთნეულ უნებლიეთ, კომპეტენტური ოპონენტების თვალსაწიერის მიღმა დარჩა. ამის გათვალისწინება მისი ნაშრომის ისტორიოგრაფიულ ნაწილს წაადგებოდა და შინაარსობრივად კიდევ უფრო გაამდიდრებდა.

4) ამ საკითხის შესწავლის საქმეში ქართული ისტორიოგრაფიის მიერ შეტანილი წვლილზე აპელირება, ჩვენი აზრით, გადაჭარბებული შეიძლება იყოს და აღნიშნულის საკითხის ადეკვატურ სურათს როდი გვიხატავს. საქმე ის გახლავთ, რომ კონკრეტულად ამ საკითხზე არც პროფ. გ. კილურაძეს და არც პროფ. ვ. დონაძეს არაფერი არ აქვს დანერგილი. ამიტომ საკითხის ისტორიოგრაფიაში მათი ჩართვა მიგვაჩნია, რომ ზედმეტია. აქ ის აქცენტს გვერდით მოვლენებზე აკეთებს, რაც, ჩვენი აზრით, სწორი არ უნდა იყოს (**Бочоришвили, 1982 В**).

კ. ბოჭორიშვილის საკანდიდატო დისერტაციაში ყურადღებას იპ-

ყრობს საკითხის წყაროთმცოდნეობის დეტალური განხილვა. ეს მონაკვეთი ნაშრომში ერთ-ერთი საუკეთესოა. ნაშრომში მოხმობილია მეტად მდიდარი და მრავალფეროვანი წყაროები. მათი ერთი ნაწილი ავტორის მიერაა გამოვლენილი და პირველადაა შემოტანილი სამეცნიერო მიმოქცევაში. ეს, ცხადია, მისი დამსახურებაა, სიახლეს წარმოადგენს. ამ მდიდარმა წყაროთმცოდნეობითმა ბაზამ მნიშვნელოვანწილად განსაზღვრა მისი ნაშრომის წარმატება. მოუსმინოთ ამ ეპოქის კომპეტენტურ რუს მკვლევარს დოც. ჯუჩი ტუგან-ბარანოვსკის. მისი დადებითი შეფასება საყურადღებოა. „ავტორს მოყავს მდიდარი ფაქტობრივი მასალა. მათ შორის ისეთი იშვიათი გამოცემები, რომელიც წარმოადგენს ბიბლიოგრაფიულ იშვიათობას. მათ შორისაა ა. ოლარის მიერ გამოქვეყნებული დოკუმენტების კოლექცია „პარიზი კონსულობის პერიოდში“. როიალისტი აგენტების ცნობები, მოთავსებული კრებულში „ნაპოლეონი და ბურბონები“, პოლიციის მასალები, ნაპოლეონის სამხედრო კანონმდებლობა და სხვა გამოცემები. თავის კვლევის პროცესში კ. ბოჭორიშვილმა შეძლო მოეძიებინა ჩვენი ქვეყნის ბიბლიოთეკაში ისეთი პუბლიკაციებიც კი, რომელიც თვით სპეციალისტებისათვისაც არ იყო ცნობილი. ასე, მაგალითად, განყოფილება „რუსეთში“ სანქტ-პეტერბურგის სალტიკოვ-შჩედრინის ბიბლიოთეკაში მან მოიძია ოცდამეოთხე ტომი ფრანგული კრებულისა „ბროშურები ნაპოლეონზე, რომელიც შეეხება რესტავრაციის ეპოქას“ (Турган-Барановский, 1982: 2-3).

ნაშრომში გამოყენებული უხვი საარქივო მასალა, მისი სოლიდური გამოკვლევის კიდევ ერთი ღირსებაა. მან იმუშავა: რუსეთის საგარეო საქმეთა სამინისტროს არქივში (АВПР), სახელმწიფო ცენტრალურ სამხედრო-ისტორიულ არქივში (ЦГВИА), ძველი აქტების ცენტრალურ სახელმწიფო არქივში (ЦГАДА). მ. სალტიკოვ-შჩედრინის სახელობის ბიბლიოთეკის ხელნაწერთა განყოფილება. მრავალი საინტერესო დოკუმენტი ამ არქივებიდან მან პირველად შემოიტანა სამეცნიერო მიმოქცევაში. კონკრეტულად ეს სიახლეებია: „ЦГАДА“-ში მან მოიძია მასალები ჩინის მინიჭებისა და არმიაში დანიანაურების შესახებ. „АВПР“-ში დოკუმენტები იმ ცვლილებებზე, რომელიც ხდებოდა საფრანგეთის სამხედრო სისტემაში. ЦГАДА-ში ნაპოლეონის არმიის მდგომარეობისა და რაოდენობის შესახებ“ (Турган-Барановский, 1982: 3).

რა თქმა უნდა, არც ეს იყო ცოტა, მაგრამ იგი არ დასჯერდა ამას და შეეცადა გაეფართოვებინა გამოყენებული წყაროების წრე. ჩართო ამაში პრესა, მემუარები. „ჩვენ სავსებით ვეთანხმებით ავტორს როდესაც აქცენტს აკეთებს ჯარისკაცებისა და ოფიცრების მოგონებებზე, რათა მიიღოს უფრო ობიექტური ინფორმაცია, ვინაიდან მარშლები მოვლენებს წარმოაჩენდნენ „ნაპოლეონის ლეგენდის“ ჭრილში“ (Турган-Барановский, 1982: 3).

საინტერესოა აღინიშნოს, რომ დისერტაციის ამ მხარეზე ყურადღებას ამახვილებდნენ და დადებით შეფასებას აძლევდნენ სხვა სპეციალისტები: პროფ. არჩილ ჩხეიძე, პროფ. ვლადლენ სიროტკინი, პროფ. ევიმ ჩერნიაკი, მაგრამ მათი მოსაზრებების განხილვისაგან თავი შევიკავეთ, ვინაიდან მოტანილი მასალა, ვფიქრობთ, საკმარისია (**Чхеიძე, 1982: 2; Сироткин, 1982: 3; Черняк, 1982: 2-3**).

ავტორმა სცადა ამ მასალის კლასიფიკაცია და ის ხუთ კატეგორიად დაყო: 1. საარქივო მასალა, რომელიც ავტორმა მოიძია საგარეო საქმეთა სამინისტროს არქივში, სამხედრო-ისტორიულ არქივში, ძველი აქტების სახელმწიფო არქივში; 2. წყაროთმცოდნეობის მეორე ჯგუფს შეადგენს მ. სალტიკოვ-შჩედრინის სახელობის საჯარო ბიბლიოთეკის ხელნაწერთა განყოფილება და ეს მასალები, ფაქტობრივად, პირველმა შემოიტანა სამეცნიერო მიმოქცევაში, რის თაობაზეც სავსებით სამართლიანად მიუთითეს პატივცემულმა ოპონენტებმა; 3. ეს არის ბროშურებისა და პამფლეტების იშვიათი გამოცემა, რომელიც ინახებოდა სანკტ-პეტერბურგის მ. სალტიკოვ-შჩედრინის და მოსკოვის ნიგნოსაცავების განყოფილებებში; 4. ეს არის გამოქვეყნებული დოკუმენტების კრებულები; 5. ეს გახლავთ მდიდარი მემუარული ლიტერატურა (**Бочоришвили, 1982 В: 11-16**).

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, კოტე ბოჭორიშვილის სადისერტაციო ნაშრომის პირველი თავი შეეხება სერიოზულ მეცნიერულ პრობლემას „ნაპოლეონის სამხედრო კანონმდებლობის სოციალური ასპექტები და მისი გამოყენების პრაქტიკა“.

პირველ ყოვლისა, უნდა აღინიშნოს, რომ ნაპოლეონის სახელთან ასოცირდება გრანდიოზული მნიშვნელობის თვისებრივი სიახლე საფრანგეთში პროფესიული არმიის ფორმირება. ეს იმ პერიოდის ევროპის ისტორიის უდიდესი წინგადადგმული ნაბიჯი იყო. კოტე ბოჭორიშვილმა დამაჯერებლად ცხადყო, რომ დღეს არსებული „საკონტრაქტო სისტემა“, რომელიც არსებობს აშშ-სა და დიდი ბრიტანეთის არმიებში, სათავეს იღებს ნაპოლეონის არმიიდან. სწორედ ნაპოლეონმა აქცია თავისი ჯარისკაცები მაღალი ანაზღაურების პროფესიონალებად (**Сироткин, 2000: 306**). ეს იყო ამ დარგის ხვალისდელი დღე. აღსანიშნავია, რომ ამ კონტექსტში ეს საკითხი პროფ. დიმიტრი ცისკარიშვილს შედარებით უფრო სუსტად, მკრთალად, უნდა ჰქონოდა გაცნობიერებული, რაც ამ საკითხზე მისი მსჯელობის მცირე ხარვეზად მიგვაჩნია (**ცისკარიშვილი, 1994: 119-160**).

დისერტანტს კარგად აქვს გაცნობიერებული, რომ ნაპოლეონის მიერ პროფესიული არმიის ჩამოყალიბების საქმეში დიდი როლი შეასრულა მატერიალური წახალისების ფაქტორმა, რომელსაც ნაპოლეონი ფართოდ ნერგავდა არმიაში. ეს ამ თემაზე მისი მსჯელობის კიდევ ერთი ღირსებაა. „დისერტაციის პირველ თავში პირველადაა მო-

ცემული ჯარისკაცების და ოფიცრების მატერიალური (ფულადი) ნახალისების სისტემის სრული სურათი. რიგი წინსვლის ჯარისკაციდან ოფიცრობისაკენ, სოციალური უზრუნველყოფა (ერთჯერადი დაჯილდოება, პენსიები და სხვა.) სამხედრო მოსამსახურეების და მათი ოჯახების (ქვრივები, ბავშვები) – დასძენს პროფ. ვლადლენ სიროტკინი (**Сироткин, 1982: 3**). ეს გახლავთ მედლის ერთი მხარე, რომელიც დისერტანტს, ვფიქრობთ, ძალიან კარგად ჰქონდა გაცნობიერებული. მედალს გააჩნია მეორე მხარე, რომელიც, უნდა ითქვას, რომ მას მხედველობიდან არ გამოპარვია. როგორც დოც. ჯუჩი ტუგან-ბარანოვსკი აღნიშნავს „ძალზე დამაჯერებელია დისერტანტის ერთ-ერთი მთავარი დასკვნა, რომ იმპერიის დაცემის გლობალურ მიზეზებთან ერთად (რეჟიმის კრიზისი, ეროვნულ-გამათავისუფლებელი მოძრაობა და სხვა) განსაკუთრებული მნიშვნელობა ჰქონდა აგრეთვე არმიის შინაგან ტრანსფორმაციას – მატერიალური ნახალისების სისტემის მოშლას, რომელიც მასში (ე.ი. არმიაში – **მ. კ.**) ავითარებდა „ცუდ რაციონალიზმს“, რომელსაც არ ჰქონდა ადგილი რევოლუციური ომების ეპოქაში“ (**Турган-Барановский, 1982: 4**).

სავსებით ვეთანხმებით პროფ. ვლადლენ სიროტკინს, რომ „სადისერტაციო ნაშრომის ღირსებად გვევლინება ის, რომ ნაპოლეონის სამხედრო კანონმდებლობას განიხილავს არა მხოლოდ „ზემოდან“ (ნაპოლეონის დეკრეტები და ბრძანებები), არამედ „ქვემოდან“. დისერტანტმა პირველად მოიძია მ. სალტიკოვ-შჩედრინის ბიბლიოთეკაში გვარდიის შენაერთების ჟურნალი 1811-1812 წლებში, სადაც სკურპულოზურად იყო დაფიქსირებული იმპერატორის განკარგულებები. ჯარისკაცების და ოფიცრების დანიინაურება და გადახდილი თანხის რაოდენობა“ (**Сироткин, 2000: 3**).

ამავე დროს უნდა აღინიშნოს, რომ ამ მონაკვეთს დადებით მომენტებთან ერთად, ბუნებრივია, გააჩნია თავისი სუსტი მხარეები, რომელიც გვერდის ავლა სწორი არ იქნება და ამ მონაკვეთის მნიშვნელობაზე სრულყოფილ, ამომწურავ, წარმოდგენას ვერ შეგვიქმნის. შეიძლება დავეთანხმოთ ჯუჩი ტუგან-ბარანოვსკის, რომ „უპირველეს ყოვლისა, ავტორი ზედმეტად კრიტიკულად აფასებს ნაპოლეონის არმიას და აჭარბებს მისი დეგრადაციის, კონსერვატიული ტენდენციების განვითარების საქმეში მატერიალური ნახალისების მნიშვნელობას“ (**Турган-Барановский, 1982: 5**). ამის საილუსტრაციოდ მას მოჰყავს კონკრეტული მაგალითი. „თავს ნებას მივცემთ ეჭვი გამოვთქვათ, რომ 1798 წელს, „სტიმულს“ წარმოადგენდა მხოლოდ მატერიალური ნახალისება. იმ პერიოდში იწყებოდა ომი მეორე კოალიციის წინააღმდეგ და ამ ომმა ქვეყანაში გამოიწვია დიდი პატრიოტული ენთუზიაზმი და ამ პატრიოტულ ტალღაზე „იაკობინიზმის“ აღორძინება“ (**Турган-Барановский, 1982: 5**). მატერიალური ფაქტორი ყოველთვის არ იყო

მთავარი. დისერტანტს მოჰყავს ერთი ასეთი საინტერესო ფაქტი. „მეორე იტალიური კომპანიის დროს 1800 წელს ბონაპარტმა განაცხადა, რომ ერთ ზარბაზანზე, რომელსაც ჯარისკაცები ალპებზე დაუზიანებლად გადაიტანდნენ, მიიღებდნენ 500 ფრანკს, მაგრამ ჯარისკაცებმა თვითონ განაცხადეს უარი ასეთ ჯილდოზე და თავისი სამსახური პროფესიულად შეასრულეს“. აქ ის საკუთარ თავს ეწინააღმდეგება. ნაპოლეონის არმიის კონსერვატიზმზე აქცენტები გადაჭარბებული უნდა იყოს, ნებისთ თუ უნებლიეთ, ამუქებს საქმის რეალურ ვითარებას და ამ თემაზე მისი მსჯელობის აქილევსის ქუსლად გვევლინება.

ანალოგიურ მოსაზრებას გამოთქვამს პროფ. არჩილ ჩხეიძე. „ჩვენი აზრით, ავტორი ძალიან გაიტაცა ნაპოლეონის მატერიალური ნახალისების გვერდითი მოვლენების კრიტიკამ და ყურადღებას ამახვილებს დეგრადაციაზე და იმპერიის წლებში საფრანგეთის არმიის რეაქციულ ბუნებაზე. ... ცნობილია, რომ საფრანგეთის არმიის ბევრმა სამხედრო მოსამსახურემ იმპერიის დაცემამდე შეინარჩუნა რესპუბლიკური სულისკვეთება. უნდა აღინიშნოს, რომ თვით ავტორსაც კარგად აქვს გაცნობიერებული ნაპოლეონის არმიის ორმაგი მისია და არ ავიწყდება აღნიშნოს მისი მაღალი საბრძოლო თვისებები და რევოლუციური როლი გერმანიაში. ნაპოლეონის ომების პროგრესული ხასიათი“ (Чхеидзе, 1982: 6). გერმანელი ისტორიკოსის გეორგ გერვინიუსი ხაზს უსვამდა ნაპოლეონის როლს გერმანიაში ფეოდალური ბარიერების მოსპობის საქმეში. აქ, ჩვენი აზრით, ძალიან კარგი იქნებოდა ავტორს, თავისი შეხედულებების გამტკიცების მიზნით, მოეხმო მე-19 საუკუნის 60-იანი წლების ქართული საზოგადოებრივი აზრის თვალსაჩინო წარმომადგენლების, პირველ რიგში კი, რა თქმა უნდა, ნიკო ნიკოლაძის შეხედულებები, რომელსაც ძალიან კარგად ჰქონდა გაცნობიერებული ნაპოლეონის ომების ისტორიული მნიშვნელობა. აი, რას წერდა ნიკო ნიკოლაძე თავის ერთ-ერთ სტატიაში: „მას შემდეგ, რაც ნაპოლეონმა მთელი გერმანია გაანადგურა (1806-1807) მან აქ, ამასთან ერთად ძველი უწესობისა და უსამართლობის ნაცვლად, საფრანგეთში ახალი კანონები შემოიტანა და გერმანელი ხალხი ადამიანურ ცხოვრებას შეაჩვია“ (ნიკოლაძე, 1962: 113-114; დონაძე, 1978: 50). ეს შინაარსობრივად კიდევ უფრო გაამდიდრებდა ამ ისედაც საინტერესო ნაშრომს და მას მხოლოდ მომგებიან ქულებს შეძენდა.

კოტე ბოჭორიშვილის სადისერტაციო ნაშრომის მეორე თავი, როგორც სპეციალისტები აღნიშნავენ, ერთ-ერთი ურთულესია და შეეხება მეტად საინტერესო და აქტუალურ საკითხს „ნაპოლეონის არმია – პირველი იმპერიის დროს „ახალი“ არისტოკრატის შევსების მთავარი წყარო“. მას გენეტიკური კავშირი აქვს პირველ თავთან და მის ლოგიკურ

გაგრძელებად გვევლინება. საინტერესოა აღინიშნოს, რომ ამ კუთხით ეს თემა ისტორიოგრაფიაში შედრებით ნაკლებადაა შესწავლილი. დისერტანტმა სცადა შეეხსო ისტორიულ-სამეცნიერო ლიტერატურაში არსებული ვაკუუმი და საგანგებო შესწავლის საგნად გადაექცია ეს თემა. მან მრავალფეროვან პირველწყაროებზე, საარქივო მასალაზე და მდიდარ საკვლევ ლიტერატურაზე დაყრდნობით, როგორც რუსულ, ისე ფრანგულ და ინგლისურ ენებზე, შეძლებისდაგვარად შეცადა გადაეჭრა ეს პრობლემა.

ამმონაკვეთისმეცნიერულიმნიშვნელობისშეფასებაპირველებმა, ცხადია, ოპონენტებმა სცადეს. ამიტომ, ინტერესმოკლებული არ იქნება ამ თემის განხილვა მათი მოსაზრების გაცნობით დაგვეწყო.

ცნობილია რუსი ისტორიკოსი, ნაპოლეონის ეპოქის ერთ-ერთი კომპეტენტური მკვლევარი დოც. ჯუჩი ტუგან-ბარანოვსკი ფიქრობს, რომ ძალიან საინტერესოა საპატიო ლეგიონის ორდენის როლის ანალიზი, რომელიც ნაპოლეონმა დააარსა კონსულოების დროს. საბჭოთა ისტორიოგრაფიაში ეს საკითხია არავის დაუსვამს. დისერტანტი სავსებით სამართლიანად აღნიშნავს, რომ ამ პრობლემის გააზრებას ართულებს თვით საპატიო ლეგიონის ორდენის ორმაგი ფუნქცია. ეს იყო ჯილდოც და ბონაპარტისტული სამხედრო ორგანიზაციაც თავისი პირველი მნიშვნელობით ე. ი. როგორც ჯილდო, ორდენი, იგი დღესაც არსებობს, მაგრამ ნაპოლეონის თავდაპირველი ჩანაფიქრი მდგომარეობდა იმაში, რომ ჩამოეყალიბებინა ხელისუფლების მომხრეთა ორგანიზაცია, რომლის ძალისხმევითაც განახორციელებდა ხელისუფლების და საფრანგეთის საზოგადოების კავშირს. პირველ ყოვლისა, საპატიო ლეგიონი ამგვარ როლს თამაშობდა მაშინ (ე.ი. კონსულოების და იმპერიის დროს – მ. კ.). ყველაფერი ეს, როგორც სამართლიანად აღნიშნავს ავტორი, „განაპირობებდა საზოგადოებაში პრივილეგირებული ფენის წარმოშობას. ეს პროცესი დასრულდა 1808 წელს“ (Турган-Барановский, 1982: 5-6). ჯ. ტუგან-ბარანოვსკის თქმით: „ავტორის ეს დასკვნა არის ძალიან არსებითი „ახალი“ არისტოკრატის შექმნის პროცესის გააზრებისთვის და მისი რიგების შევსების წყარო“ (Турган-Барановский, 1982: 5-6).

თავისი დადებითი დამოკიდებულება ამ მონაკვეთისადმი გამოხატა პროფ. ვლადლენ სიროტკინმა. მან აღნიშნა: „დისერტაციის მეორე თავში ავტორმა დასვა პირველი თავიდან გამომდინარე მნიშვნელოვანი საკითხი. ნაპოლეონის არმია – როგორც პირველი იმპერიის „ახალი“ არისტოკრატის შევსების მთავარი წყარო (გვარდია, „ელიტარული ნაწილები, საპატიო ლეგიონის ორდენის მნიშვნელობა, როგორც მაღალი სოციალური სტატუსის მოპოვების საშუალება და ა.შ.) ამით კ. ბოჭორიშვილმა თავისი წონადი წვლილი შეიტანა ნაკლებად შესწავლილი პრობლემების პირველი იმპერიის სოციალური სტრუ-

ქტურის და მისი ზედაფენის – „ახალი“ არისტოკრატის, რომელსაც ყვრდნობოდა ნაპოლეონი, შესწავლის საქმეში“ (Сироткин, 1982: 4).

პროფ. ევიმ ჩერნიაკს განსაკუთრებით მოეწონა სადისერტაციო ნაშრომში საპატიო ლეგიონის ორდენის როლის გაშუქება. აი, რას წერდა იგი. „ამასთან დაკავშირებით განსაკუთრებით უნდა აღინიშნოს ავტორის ორიგინალური თვალსაზრისი საპატიო ლეგიონის ორდენზე. ის საშუალებას გვაძლევს გავაღრმავოთ ჩვენი ცოდნა ნაპოლეონის ეპოქის ამ ატრიბუტიკაზე. ავტორი არ უარყოფს მოსაზრებას საპატიო ლეგიონის ორდენის წმინდა დაჯილდოების ფუნქციაზე. დისერტანტი მასში ხედავს ბონაპარტისტული სამხედრო-პოლიტიკური ორგანიზების ნიშნებს, რომლის ჩარჩოებში მიმდინარეობდა ახალი არისტოკრატის დაკომპლექტება. დისერტანტის ეს მოსაზრება დამაჯერებლადაა არგუმენტირებული“ (Черняк, 1982: 4).

აქ მცირე კომენტარით უნდა შემოვიფარგლოთ. „ორიგინალური“ ძალიან ხმამაღალი ნათქვამი ხომ არ იქნებოდა? უმჯობესი ხომ არ იყო, უფრო ზომიერი შეფასებები? დისერტანტის დამსახურების უსაშველოდ გაზვიადება გადაჭარბებული უნდა იყოს და მიუღებლად მიგვაჩნია. ჩვენ ერთი წამითაც არ ვაკნინებთ, ამ თემის გაშუქების საქმეში დისერტანტის უღაო დამსახურებას და სპეციალისტების დადებით შეფასებას სავსებით ვეთანხმებით და ვიზიარებთ, მაგრამ ზოგჯერ ზედმეტი ხომ არ მოგვდის?

აღნიშნული საკითხის შესახებ ანალოგიურ მოსაზრებას გამოთქვამს პროფ. არჩილ ჩხეიძე. მას მოსწონს დისერტანტის მიერ საპატიო ლეგიონის ორდენის რაობაზე მსჯელობა. „ახალი“ არისტოკრატის ფორმირების სამხედრო არხების მოძიება. ჩვენ სავსებით ვიზიარებთ ამ დადებით შეფასებას, რომელსაც ის აძლევს კოტე ბოჭორიშვილის გამოკვლევის ამ მონაკვეთს (Чхеидзе, 1982: 5).

ვფიქრობთ, საინტერესოა დისერტაციის ამ მონაკვეთის ირგვლივ გამართული მეცნიერული პაექრობა. ჩვენს ხელთ არსებული მდიდარი მასალა საშუალებას გვაძლევს თვალი გავადევნოთ ამ საკითხს. ეს იყო სწორი მეცნიერული მიდგომა. მოვუსმინოთ დოც. ჯუჩი ტუგან-ბარანოვსკის. აი, რას ფიქრობს ის. „ჩვენი აზრით, ასევე შესაძლებელი იყო ოდნავ გაძლიერებულიყო მონაკვეთი, რომელიც შეეხება საპატიო ლეგიონის ორდენს. ავტორი საუბრობს ამ ღონისძიებისადმი წინააღმდეგობაზე მარცხნიდან – რესპუბლიკური და დემოკრატიული წრეების მხრიდან, მაგრამ ამას აკეთებს გაკვრით „სასხვათაშორისოდ“. ჩვენ ვვარაუდობთ, რომ ავტორის ძირითადი იდეა კიდევ უფრო მეტ სიცხადეს შეიძენდა, თუ ამ კუთხით საკითხის გაშუქების დროს, თუნდაც გამოქვეყნებული დოკუმენტების გამოყენებით, კიდევ უფრო გაამყარებდა ავტორის ძირითად დებულებას, რომ საპატიო ლეგიონის ორდენი ნაპოლეონის მიერ ჩაფიქრებული იქნა, პირველ ყოვლისა, რო-

გორც ბონაპარტისტების სამხედრო-პოლიტიკური ორგანიზაცია“ (**Турган-Барановский, 1982: 5-6**).

ჩვენ სავსებით ვიზიარებთ კომპეტენტური სპეციალისტის თვალსაზრისს და ჩვენის მხრიდან მოწინებით დავამატებდით და კიდევ უფრო გავავრცობდით მას. საინტერესო იყო ნაპოლეონის ამ ღონისძიებისადმი მემარჯვენე წრეების, პირველ რიგში კი, რა თქმა უნდა, როიალისტების დამოკიდებულება. ბუნებრივია, რომ საპატიო ლეგიონის ორდენის დაარსებას ისინი ალტაცებაში არ მიუყვანია, რაც ნაპოლეონის რეჟიმისადმი მათი მკვეთრად ნეგატიური დამოკიდებულების ორგანულ შემადგენელ ნაწილს წარმოადგენს. ამ კუთხით საკითხის გაშუქება, ვფიქრობთ, ურიგო არ იქნებოდა. ეს შინაარსობრივად კიდევ უფრო გაამდიდრებდა ამ ისედაც სოლიდურ ნაშრომს და მას მხოლოდ მომგებიან ქულებს შესძენდა. ამ საკითხის გვერდის ავლა, ჩვენი აზრით, ამ თემაზე მისი მსჯელობის სუსტ მხარედ შეიძლება მივიჩნიოთ. ხომ არ აღმოჩნდა ეს საკითხი დისერტანტის და პატივცემული ოპონენტის თვალსაწიერს მიღმა?

ყურადღებას იპყრობს პროფ. ეფიმ ჩერნიაკის მოსაზრება. მას მიაჩნია, რომ „ნაპოლეონის არმიის როგორც „ახალი“ არისტოკრატის მთავარი წყაროს ანალიზის დროს, სასურველი იქნებოდა ორიოდე სიტყვა თქმულიყო „ახალი“ არისტოკრატის ფორმირების სხვა გზებზეც. ფაბრიკანტები, მსხვილი მიწის მესაკუთრეები, პირველი იმპერიის უმაღლესი ჩინები. ეს იმასთან დაკავშირებით, რომ „ახალი“ არისტოკრატის პრობლემა საფრანგეთში ფრანგი ისტორიკოსების ყურადღების ცენტრში დგას (ა. სობული, ფ. გოდშო, ფ. ტიულარი)“ (**Черняк, 1982: 4**).

ჩვენი აზრით, ურიგო არ იქნებოდა გათვალისწინებული ყოფილიყო კონკრეტული საკითხების ისტორიოგრაფია. ამ კუთხით საკითხის მიმოხილვა კიდევ უფრო ნათელ წარმოდგენას შეგვიქმნიდა იმ წვლილზე, რომელიც შეიტანა დისერტანტმა, როგორც მთლიანად ამ პრობლემის, ისე ცალკეული კონკრეტული თემების დამუშავების საქმეში. ვფიქრობთ, ეს უფრო ადეკვატური იქნებოდა. ამის გაკეთება მას სავსებით ხელეწიფებოდა.

და ბოლოს, შევეხებით დასკვნას, რომელიც მისი სოლიდური მონოგრაფიის ლოგიკურ დაგვირგვინებად გვევლინება და, სადაც ის, ბუნებრივია, ცდილობს შეაჯამოს ჩატარებული კვლევის შედეგები, რაც მას, ჩვენი აზრით, ძალიან კარგად გამოუვიდა და ამის გვერდის ავლა სწორი არ იქნებოდა. ეტყობა, ოპონენტებს ეს წვრილმანად მიუჩნევიათ და მისთვის სათანადო ყურადღება არ მიუქცევიათ, თუმცა უნდა ითქვას, რომ დისერტანტის მიღებული დასკვნები სავსებით მისაღებად ესახებოდათ, რაც სწორია და სრულიად ვიზიარებთ. მაგრამ, უმთავრესად, ის შეეხება დისერტაციის ძირითად დებულებებს და არა

დასკვნას. ეს კი ერთი და იგივე როდია.

უნინარესად უნდა აღინიშნოს, რომ დასკვნა არ ატარებს აღწერით, თხრობით, ხასიათს, რაც მის მთავარ ღირსებად მიგვაჩნია. ხშირად ხდება, რომ დასკვნა, სწორედ, აღწერით, თხრობით ხასიათს ატარებს. ეს სწორი არ უნდა იყოს. მას გააჩნია ძლიერი ანალიტიკური მუხტი. ის მკაფიოდ, პუნქტების მიხედვით აყალიბებს იმ ძირითად დებულებას, რომელიც აღნიშნული პრობლემის შესწავლის შედეგად მიიღო (**Бочоришвили, 1982 В: 23-24**).

დისერტაციამ, ცხადია, დიდი ინტერესი გამოიწვია და სავსებით სამართლიანად დაიმსახურა არა მარტო რუსი, რამედ ქართველი ისტორიკოსების დადებითი შეფასება. საინტერესოა პროფ. ილია ტაბალუას და პროფ. ვარლამ დონაძის მოსაზრებები. ეს არ იყო დისერტაციის ხოტბა-დიდება. ეს ადვილი გზით სიარული იქნებოდა. მათი მსჯელობა დისერტაციის ავტორიანობაზე ფასეულია და მის, უდაო, ღირსებებთან ერთად ყურადღებას ამახვილებს საკამათო საკითხებზე, გამოთქვამენ შენიშვნებს, რომელიც ჩრდილს არ აყენებს სამეცნიერო გამოკვლევის ღირსებას და მის შემდგომ სრულყოფას, დახვეწას ისახავს მიზნად. მათ ერთ ნაწილს დისერტანტმა პასუხი გასცა, ხოლო მეორე ნაწილს აღნიშნა, რომ აუცილებლად გაითვალისწინებდა თავის შემდგომ საქმიანობაში (**საქართველოს უახლესი ისტორიის ცენტრალური არქივი, ფონდი 471, ანაბეჭდი 51. საქმე 7484**).

სამეცნიერო საბჭომ ერთსულოვნად დაუჭირა მხარი ბ-ნ კოტე ბოჭორიშვილისათვის ძიებული ხარისხის მინიჭებას. საბჭოს 16 წევრიდან 16-მა ხმა მისცა მისთვის ძიებული ხარისხის მინიჭებას. ეს იმდროინდელი ქართული ისტორიოგრაფიის წარმატება იყო და ამის შეუფასებლობა უადგილო იქნებოდა. კოტე ბოჭორიშვილის სოლიდური გამოკვლევა „საფრანგეთის არმია, როგორც საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ძალა კონსულობის და იმპერიის დროს (1799-1815)“ სავსებით აკმაყოფილებდა საბჭოთა ისტორიოგრაფიის მოთხოვნებს, იმ პერიოდის ქართული ისტორიოგრაფიის, წარმატება იყო და იმჟამინდელი ქართული ისტორიოგრაფიის, სახელდობრ ქართული ნაპოლეონიანას მნიშვნელოვან შენაძენად მიგვაჩნია.

ვფიქრობთ, სასურველი იქნებოდა სადისერტაციო ნაშრომის ცალკე წიგნად გამოცემა. მას ასეთი ჩანაფიქრი გააჩნდა. რატომ არ გააკეთა მან ეს, ძნელი სათქმელია. ხელსაყრელი შანსი ხელიდან იქნა გაშვებული. დღევანდელი გადასახედიდან ისე გვეჩვენება, რომ ეს შეცდომა ხომ არ იყო?

ამრიგად, კ. ბოჭორიშვილის სოლიდური გამოკვლევა „საფრანგეთის არმია როგორც საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ ძალა კონსულობის და იმპერიის დროს (1799-1815)“ საბჭოთა პერიოდის ქართული ისტორიოგრაფიის, კონკრეტულად კი, ქართული ნაპოლეონიანას მნი-

შენელოვანი შენაძენია და იმჟამინდელი ქართული ისტორიოგრაფიის წარმატებაა და ამის შეუფასებლობა სწორი არ იქნება. მას ამ თემატიკით დაინტერესებული ვერც ერთი მკვლევარი გვერდს ვერ აუვლის.

ამბობენ, ნაკლოვანებები ღირსებების გაგრძელებააო. მოდით, სწორედ, ამ კუთხით შევხედოთ კოტე ბოჭორიშვილის გამოკვლევის ირგვლივ გამართულ მეცნიერულ პაექრობას. ცხადია, არის საკითხები, რომელიც აზრთა სხვადასხვაობას იწვევს. ჩვენი აზრით, ეს საკითხები, პირობით, რამდენიმე ჯგუფად შეიძლება დაიყოს:

1) საკითხისადმი მარქსისტული მიდგომა ძალიან კარგად თავსდება იმ პერიოდის ისტორიული მეცნიერების თეორიულ-მეთოდოლოგიურ ჩარჩოებში და სავსებით შეესატყვისებოდა საბჭოთა ისტორიოგრაფიის მოთხოვნებს. ამის გამო მისი მკაცრად განსჯა მიზანშეწონილად არ მიგვაჩნია. „ეს იყო ჩვენი უბედურება და არა დანაშაული“. ვფიქრობთ, ეს უფრო სწორი იქნებოდა;

2) საკითხების გადაწყვეტა, რომელიც მიღებული იყო საბჭოთა ისტორიოგრაფიაში და დღეს უკვე მოძველებულია, ყავლი გაუვიდა. ასეთად მიგვაჩნია საფრანგეთის დიდი რევოლუციის პერიოდიზაცია, რევოლუციამდელ საფრანგეთში ფეოდალურ აბსოლუტურ რეჟიმზე საუბარი. ნაპოლეონის არმიის კონსერვატიულ ტენდენციებზე აპელირება;

3) ეს არის საკითხები, რომლებიც წარმოადგენს მეცნიერული პაექრობის საგანს. პირველ ყოვლისა, ასეთად გვეჩვენება კამათი არმიამი მატერიალური ნახალისების ფაქტორის მნიშვნელობაზე. მხოლოდ მატერიალური ნახალისება არ იყო მთავარი. ამიტომ, მისი მნიშვნელობის გადაჭარბება, რასაც მას, ჩვენი აზრით, სავსებით სამართლიანად საყვედურობდნენ ოპონენტები, ცხადია, არ ღირს, ზედმეტია;

4) ასეთი სოლიდური გამოკვლევის გაცნობის შემდეგ, როგორც, უდაოდ, არის კოტე ბოჭორიშვილის ნაშრომი, ბუნებრივია, გიჩნდება სურვილები. აქ კამათი უკვე გემოვნების საკითხია, პრინციპულ ხასიათს არ ატარებს და არანაირ ჩრდილს არ აყენებს ნაშრომის მეცნიერულ ღირებულებას. ასეთად გვესახება კამათი ნაშრომის არქიტექტონიკის, სტრუქტურის, თაობაზე. მისი შემდგომი სრულყოფა, დახვეწა, გამორიცხულად არ მიგვაჩნია.

მაშ ასე, სოხუმელი ისტორიკოსის კონსტანტინე ბოჭორიშვილის სახით საქმე გვაქვს ქართული ნაპოლეონიანას ბონაპარტისტული მიმართულების კიდევ ერთ თვალსაჩინო წარმომადგენელთან, რომელმაც თავის სოლიდურ გამოკვლევაში, სერიოზული კორექტივები შეიტანა ნაპოლეონზე, როგორც „ევროპელ ჩინგიზ-ხანზე“ წარმოდგენაში, რომელმაც ი. სტალინის ძალისხმევით, ფართოდ მოიკიდა ფეხი. იმჟამინდელი ისტორიოგრაფიის ფონზე ეს წინგადადგმული ნაბიჯი იყო და მისი ნაშრომის მთავარ ღირსებად მიგვაჩნია. ეს საბჭოთა ისტო-

რიოგრაფიაში ნაპოლეონის მოღვაწეობის შეფასების საკითხში მკვეთრი შემობრუნების, განსხვავებულად დანახვის, ერთ-ერთი პირველ სიმპტომად გვევლინება. აქ აისახა სავსებით რეალური ვითარება, რომელსაც ადგილი ჰქონდა ნაპოლეონის მოღვაწეობის შესწავლის საქმეში საბჭოთა ისტორიოგრაფიაში 70-80-იან წლებში და პირველ ყოვლისა, პროფ. ალბერტ მანფრედის (**Манфред, 1973**) და დოც. ჯ. -ბარანოვსკის (**Туган-барановский, 1980**), გამოკვლევებთან ასოცირდება. ის ამ ხაზის გამგრძელებლად შეიძლება იქნას მოაზრებული. ეს გახლდათ საკითხისადმი მეცნიერული მიდგომა, რომელსაც, ბუნებრივია, გააჩნია თავისი ძლიერი და სუსტი მხარეები. ნაკლოვანებები ღირსებათა გაგრძელებაა.

* * *

ქართულ ისტორიოგრაფიაში კოტე ბოჭორიშვილის ნვლილზე კიდევ უფრო სრულყოფილი, ამომწურავი წარმოდგენა რომ შევიქმნათ, საჭიროა მოკლედ, სულ ორიოდ სიტყვით, გადავავლოთ თვალი მის სხვა შრომებსაც, რომელიც უმთავრესად, ნაპოლეონის ეპოქას ეხება. ის რაოდენობრივად სულაც არ გამოიყურება სოლიდურად, მაგრამ შინაარსობრივად ეს ნამდვილად არ გახლავთ ასე. მთავარი, სწორედ ეს უნდა იყოს. ამიტომ ამ საკითხისათვის გვერდის ავლა გამართლებული არ იქნებოდა. ეს საკითხი გენეტიკურ კავშირშია მთავარ თემასთან და მის ლოგიკურ გაგრძელებად გვევლინება. კოტე ბოჭორიშვილმა თავისი ნვლილი შეიტანა და, შეძლებისდაგვარად შეეცადა წინ წაენია ნაპოლეონის ეპოქის შესწავლა, მეცნიერული კვლევა, არა მარტო საქართველოში, არამედ საბჭოთა კავშირში. მისი ეს გამოკვლევები ქართული ნაპოლეონიანას მნიშვნელოვანი შენაძენია და მის საკავშირო, დღევანდელი გადასახედიდან კი, საერთაშორისო აღიარებად გვევლინება. მისი ამ შრომების მნიშვნელობა, სწორედ ამაში უნდა მდგომარეობდეს.

ეს შრომები პირობითად ორ ჯგუფად შეიძლება დავყოთ: ერთ ჯგუფს განეკუთვნება შრომები, რომელიც გამოქვეყნდა საქართველოში და მეორე, რომელიც დაიბეჭდა საკავშირო სამეცნიერო ჟურნალებში და ქართული ნაპოლეონიანას მიღწევების საკავშირო აღიარება გახლდათ, რაც დღევანდელი გადასახედიდან საერთაშორისო აღიარების ტოლფასია.

პირველი ნაშრომი, როგორც სათაურიდანაც კარგად ჩანს, ისტორიოგრაფიულ ხასიათს ატარებს. „კონსულობის და იმპერიის ზოგიერთი საკითხი თანამედროვე ფრანგულ ისტორიოგრაფიაში“ ჩვენი ყურადღება მიიპყრო ერთმა გარემოებამ, რომელიც ზედაპირზე ძვეს, მაგრამ საინტერესოა, და საბჭოთა ისტორიოგრაფიისათვის უცხო იყო. ძალიან კარგია, რომ აქ სიტყვა ბურჟუაზიული არ ფიგურირებს, რაც

მეტად ნიშანდობლივი იყო საბჭოთა ისტორიოგრაფიისათვის. ეს იყო საკითხისადმი წმინდა კლასობრივი მიდგომა. ნებსით თუ უნებლიეთ, ის უარს ამბობს ამ სიტყვაზე, რაც, ცხადია, ძალიან კარგია. მისი შემდეგი ორი ნაშრომი ემპირიის სფეროს მიეკუთვნება. „ნახალისების ფორმები ნაპოლეონის არმიაში“ და „საფრანგეთის გვარდია ნაპოლეონ I-ის დროს“ (**Бочоришвили, 1982 Б**).

განსაკუთრებით ფასეულია ბ-ნ კოტე ბოჭორიშვილის ის შრომები, რომელიც გამოქვეყნდა ავტორიტეტულ ისტორიულ ჟურნალებში: „Вопросы истории“, „Новая и Новейшая история“, „Французский ежегодник“. ეს იმ პერიოდის ქართული ისტორიოგრაფიის წარმატება იყო და ამის გვერდის ავლა, წაყრუება, სწორი არ უნდა იყოს.

დავინწყოთ მისი პირველი ნაშრომით, რომელიც დაიბეჭდა ჟურნალ „ვოპროსი ისტორიაში“ 1981 წლის მე-6 ნომერში. ფაქტობრივად, ეს გახლავთ მისი საკავშირო დებიუტი, რომელმაც შეიძლება ითქვას, რომ ურიგოდ როდი ჩაიარა. ეს არის რეცენზია იტალიელი ისტორიკოსის ა. რაოს ნაშრომზე „იტალიელი ლტოლვილები 1799 წელს“. ეს რეცენზია ისტორიოგრაფიის სფეროს უნდა მივაკუთვნოთ. ის არჩევს იტალიელი ისტორიკოსის სტატიას და ხაზს უსვამს მის ძლიერ და სუსტ მხარეებს. ეს იყო საკითხისადმი მეცნიერული მიდგომა, რაც მისი რეცენზიის მთავარი პლუსია (**Бочоришвили, 1981 Б**).

საინტერესოა მისი მეორე ნაშრომი „ნაპოლეონის ჯარისკაცების კარიერა“, რომელიც გამოქვეყნდა იმავე „ვოპროსი ისტორიი“-ში 1985 წლის მე-6 ნომერში (**Бочоришвили, 1985**).

„ნოვია ი ნოვეიშაია ისტორიაში“ გამოქვეყნდა მისი ორი გამოკვლევა. თავდაპირველად, 1984 წლის მეექვსე ნომერში დაიბეჭდა მისი ნაშრომი „ჯილდოები და ნახალისება ნაპოლეონის არმიაში“ (**Бочоришвили, 1984**). ხოლო 1986 წლის მე-5 ნომერში გამოვიდა მისი ვრცელი გამოკვლევა „ნაპოლეონის არმია“ (**Бочоришвили, 1986**). ის ხაზს უსვამს იმ გენეტიკურ კავშირს, რომელიც არსებობდა საფრანგეთის დიდი რევოლუციის და ნაპოლეონის ეპოქას შორის, თუმცა ამ ორი ეპოქის გაიგივება, როგორც ამას ზოგიერთი ფრანგი ისტორიკოსი (ა. ტიერი, ფ. მინიე, ა. სორელი, ა. სობული, ჟ. და კ. ვილარები) ჩადის, ალბათ მაინც დიდი სიფრთხილეს მოითხოვს და საკამათო შეიძლება იყოს. საინტერესოა აღინიშნოს, რომ საფრანგეთის დიდი რევოლუციის ეს პერიოდიზაცია გვხვდება გასაბჭოებამდე ქართულ ისტორიოგრაფიაში (**უზნაძე., 1919; ავალიანი, 1920; ნერეთელი, 1920**). მან დამაჯერებლად გვიჩვენა, რომ ნაპოლეონის არმია საფრანგეთის დიდი რევოლუციის დროს განხორციელებული სამხედრო ღონისძიებების პირმოა. შეეცადა თვალი გაედევნებინა იმ რევოლუციისათვის, რომელიც მოხდა საფრანგეთის არმიაში რევოლუციისა და ნაპოლეონის დროს.

და ბოლოს, უნდა დავძინოთ, რომ „ფრანცუზსკი ეუჟეგონიკში“ გამოქვეყნდა მისი კიდევ ერთი საინტერესო გამოკვლევა „საპატიო ლეგიონის ორდენი ნაპოლეონ I-ის დროს“ (Бочоришвили, 1981). ეს ბოლო ორი გამოკვლევა მისი სამეცნიერო სტატიებიდან საუკეთესოდ შეიძლება მივიჩნიოთ. ფაქტობრივად, ეს გახლდათ საბჭოთა ისტორიოგრაფიაში აღნიშნული პრობლემების გაშუქების პირველი მცდელობა. ეს სიახლე იყო და იმ პერიოდის ქართული ისტორიოგრაფიის წარმატებაა. ეს შრომები, რა თქმა უნდა, მისი საკანდიდატო დისერტაციის ფრაგმენტებია და მასში, ბუნებრივია, აისახა ამ სოლიდური გამოკვლევის როგორც ძლიერი, ისე სუსტი მხარეები. მთავარი მარტო მატერიალური ნახალისება არ ყოფილა. ამიტომ მისი მნიშვნელობის გადაჭარბება, ცხადია, არ ღირს, ზედმეტია.

როგორც დასაწყისში აღვნიშნეთ, წინამდებარე ნაშრომი კოტე ბოჭორიშვილის ცხოვრების და მოღვაწეობის გაშუქების პირველი მცდელობაა და შეიძლება ნებსით თუ უნებლიეთ, მისი რომელიმე ნაშრომი გამოგვჩა და ეს მომავალში გამოირკვევა, მაგრამ საერთო დადებითი სურათი, ალბათ, მაინც არ შეიცვლება.

* * *

დასკვნის სახით: სოხუმელმა ისტორიკოსმა, კოტე ბოჭორიშვილმა, თავისი წვლილი შეიტანა ქართულ ისტორიოგრაფიაში და ამის წაყრუება, გვერდის ავლა, სწორი არ იქნებოდა. ჩვენ ვცადეთ, დაგვეფიქსირებინა მისი კვალი ქართულ ისტორიოგრაფიაში. კ. ბოჭორიშვილმა თავისი კუთვნილი ადგილი უნდა დაიკავოს საქართველოში დასავლეთ ევროპის ახალი ისტორიის ქართველ მკვლევართა შორის. ის ახალი ისტორიის ქართველ მკვლევართა მესამე თაობის ერთ-ერთი თვალსაჩინო წარმომადგენელია.

კოტე ბოჭორიშვილმა თავისი წვლილი შეიტანა და შეეცადა შეძლებისდაგვარად წინ წაენია საქართველოში დასავლეთ ევროპის ახალი ისტორიის, კონკრეტულად კი, ნაპოლეონის ეპოქის სწავლება, პოპულარიზაცია, შესწავლა, მეცნიერული კვლევა.

მისი შრომები, ნაპოლეონის ეპოქაზე, ძალიან კარგად თავსდება საბჭოთა ისტორიოგრაფიის თეორიულ-მეთოდოლოგიურ ჩარჩოებში და სავსებით შეესატყვისებოდა იმ პერიოდის ისტორიული მეცნიერების მოთხოვნებს, რაც იმდროინდელი ქართული ისტორიოგრაფიის წარმატება იყო და ამის დაუნახაობა გამართლებული არ უნდა ჩანდეს. საკითხისადმი მიდგომამ მეცნიერული ელფერი მიიღო, მაგრამ ცალმხრივი ხასიათი შეიძინა და ერთი მარქსისტულ-ლენინური იდეოლოგიის ჩარჩოებში აღმოჩნდა მოქცეული. მან თავი მოუყარა უზარმაზარ მეცნიერულ ინფორმაციას, უხვ ფაქტობრივ მასალას, მრავალფეროვან პირველწყაროებს და მოგვცა მისი მარქსისტული

გაშუქება. ემპირიის, ფაქტოლოგიის, დონეზე პროგრესი აშკარაა და ამის დაუნახაობა სწორი არ იქნებოდა. მარქსისტულ-ლენინური ინტერპრეტაცია მიუღებელია. აქ არჩევანი არ არსებობდა. ისტორიას არ ხელენიფება ერთი ჭეშმარიტება. საბჭოთა კავშირში არსებობდა ერთი მარქსისტულ-ლენინური იდეოლოგიის მონოპოლია. საბჭოთა ისტორიოგრაფიის კრიზისის გასაღებიც, სწორედ, აქ ძევს.

მიუხედავად კოტე ბოჭორიშვილის გამოკვლევის უეჭველი ღირსებისა, მისი აპოლოგეტური შეფასება გადაჭარბებული უნდა იყოს და, ცხადია, არ ღირს ზედმეტი. ეს ერთი უკიდურესობაა. ერთი უკიდურესობიდან მეორეში არ უნდა აღმოვჩნდეთ. მარქსისტული სტერეოტიპების და შტამების გამო მისი მკაცრად განსჯა მიზანშეწონილი არ უნდა იყოს. ადვილი გზით სიარული იქნებოდა და ჰიპერკრიტიკულად მიგვაჩნია. ეს უკვე სულ სხვა უკიდურესობაა. ორივე უკიდურესობა მიუღებელია. უნდა შევეცადოთ გამოვნახოთ საშუალებო გზა, ოქროს შუალები, რომელიც საშუალებას მოგვცემს მკვეთრად გამოვკვეთოთ როგორც შუქი, ისე ჩრდილი და ავხსნათ მათი გამომწვევი მიზეზები. ეს იქნებოდა საკითხისადმი მეცნიერული მიდგომა, მაგრამ ამის გაკეთება სულაც არაა ისეთი ადვილი, საქმე, როგორც ეს ერთი შეხედვით შეიძლება ჩანდეს. ამ თვალსაზრისით, საინტერესოა აღნიშნული საკითხისადმი სპეციალისტების დამოკიდებულება, რომელიც, ჩვენი აზრით, საშუალებო გზის მოძიების მცდელობად შეიძლება მივიჩნიოთ. ჩვენ ვცადეთ გაგვეგრძელებინა ეს ხაზი.

ბიბლიოგრაფია:

- *კვლიანი, 1920* – ავალიანი სიმონ. მსოფლიო ისტორიის სახელმძღვანელო (XV-XVIII სს.). ტფ., 1920;
- *ანთაძე, 2014* – ანთაძე თამარ, კალანდაძე მერაბ. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ახალი და უახლესი ისტორიის კათედრის ისტორია. თბ., 2014;
- *დონაძე, 1978* – დონაძე ვარლამ. საფრანგეთის ახალი ისტორიის აქტუალური პრობლემები და ქართული პუბლიცისტიკა (XIX საუკუნის II ნახევარი). თბ., 1978;
- *თვალავაძე, 1999* – თვალავაძე ვაჟა. ახალი ისტორია. ნაკვ. 2: 1640-1815. თბ., 1999;
- *პლანდაძე, 1989* – კალანდაძე მერაბ. საფრანგეთის დიდი რევოლუციის შესწავლა საქართველოში, – საქართველოს კომუნისტი. №7, 1989;
- *პლანდაძე, 1998* – კალანდაძე მერაბ. ქართული ნაპოლეონიანა – მიედღვნა ალექსანდრე ორბელიანის ხსოვნას. მეორე სამეცნიერო კონფერენცია. თბ., 1998;
- *პლანდაძე, 2006* – კალანდაძე მერაბ. საფრანგეთის დიდი რევოლუციის აგრარული კანონმდებლობის შესწავლა საქართველოში. თბ., 2006;

- *კალანდაძე, 2008* – **კალანდაძე მერაბ**. ნაპოლეონი ქართულ სიტყვაკაზმულ ლიტერატურაში. თბ., 2008;
- *პილსუბძე, 1963* – **კილურაძე გივი**. საფრანგეთის დიდი ბურჟუაზიული რევოლუციის ისტორიიდან (*ახალი არმიის ორგანიზება*). თბ., 1963;
- *პილსუბძე, 1964 ა* – **კილურაძე გივი**. 9 თერმიდორის გადატრიალების შესახებ, – თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომები. ისტორიის სერია. ტ. 107. თბ., 1964;
- *პილსუბძე, 1964 ბ* – **კილურაძე გივი**. ახალი ისტორია. ნაწ. 1. თბ., 1970;
- *პილსუბძე, 1982* – **კილურაძე გივი**. საფრანგეთის არმია დიდი რევოლუციის პირველ ეტაპზე (1789-1792). თბ., 1982;
- *კონსტანტინე ბოჭორიშვილის პირადი სტუმბი, №7484* – საქართველოს უახლესი ისტორიის ცენტრალური არქივი, ფონდი 471, ანაბეჭდი 51. საქმე 7484;
- *ნიკოლაძე, 1962* – **ნიკოლაძე ნიკო**. გერმანიის მდგომარეობა, – *ნიკოლაძე*. თხზულებები. ტ. 2. თბ., 1962;
- *შენაძე, 1919* – **უძნაძე დიმიტრი, გველესიანი ივანე**. ახალი ისტორია (XVIII-XIX სს.). თბ., 1919;
- *ცისკარიშვილი, 1994* – **ცისკარიშვილი დიმიტრი**. ნაპოლეონი. ნიგნი 1: *გენერალი ბონაპარტი*. თბ., 1994;
- *წერეთელი, 1920* – **ცისკარიშვილი დიმიტრი**. მსოფლიო ისტორია. ნიგნი 3: *ახალი საუკუნეები*. ტფ., 1920;
- *LEFEBVRE, 1935* – **Lefebvre Georges**. Napoléon. Paris, 1935;
- *БОЧОРИШВИЛИ, 1981 А* – **Бочоришвили Константин**. Орден почетного легиона при Наполеоне I, – *Французский ежегодник*. Москва, 1981;
- *БОЧОРИШВИЛИ, 1981 Б* – **Бочоришвили Константин**. Итальянские эмигранты – солдаты армии Наполеона, – *Вопросы Истории*. №6. Москва, 1981;
- *БОЧОРИШВИЛИ, 1982 А* – **Бочоришвили Константин**. Научная сесия в Тбилисском государственном университете, – *Французский ежегодник*. Москва, 1982;
- *БОЧОРИШВИЛИ, 1982 Б* – **Бочоришвили Константин**. Французская Гвардия при Наполеоне, – *Сообщение академии наук Грузинской ССР*. №3. Тб., 1982;
- *БОЧОРИШВИЛИ, 1982 В* – **Бочоришвили Константин**. Французская армия как общественно-политическая сила во время консульство и империи (1799-1815). Москва, 1982;
- *БОЧОРИШВИЛИ, 1984* – **Бочоришвили Константин**. Награды и поощрения Наполеонской армии, – *Новая и новейшая история*. №6. Москва, 1984;
- *БОЧОРИШВИЛИ, 1985* – **Бочоришвили Константин**. Карьера наполеонского солдата, – *Вопросы Истории*. №6. Москва, 1985;
- *БОЧОРИШВИЛИ, 1986* – **Бочоришвили Константин**. Армия Наполеона, – *Новая и новейшая история*. №5. Москва, 1986;
- *МАНФРЕД, 1973* – **Манфред Альберт Захарович**. Наполеон Бонапарт. *Второе издание*. Москва, 1973;
- *СИРОТКИН, 1982* – **Сироткин Владлен Георгиевич**. Отзыв на кандидатскую диссертацию, К. Г. Бочоришвили «*Французская армия как общественно-политическая сила во время консульство и империи (1799-1815)*» – საქართველოს უახლესი ისტორიის ცენტრალური არქივი. ფ. 471. ან. 51. საქმე 7484;
- *СИРОТКИН, 2000* – **Сироткин Владлен Георгиевич**. Наполеон и Россия. Мос-

კვა, 2000;

- **ТУГАН-БАРАНОВСКИЙ, 1980 – Туган-Барановский Джучи Михайлович.** Наполеон и Республиканцы. *Из истории республиканской оппозиции во Франции в 1799-1812гг.* Под редакцией профессора А. Ф. Остальцевой. Саратов, 1980;
- **ТУГАН-БАРАНОВСКИЙ, 1982 – Туган-Барановский Джучи Михайлович.** Отзыв на кандидатскую диссертацию, К. Г. Бочоришвили «*Французская армия как общественно-политическая сила во время консульства и империи (1799-1815)*» выдвинутой на соискание учётной степени кандидата исторических наук, – საქართველოს უახლესი ისტორიის ცენტრალური არქივი. ფ. 471. ან. 51. საქმე 7484;
- **ЧЕРНЯК, 1982 – Черняк Ефим Борисович.** Отзыв на кандидатскую диссертацию, К. Г. Бочоришвили «*Французская армия как общественно-политическая сила во время консульства и империи (1799-1815)*», – საქართველოს უახლესი ისტორიის ცენტრალური არქივი. ფ. 471. ან. 51. საქმე 7484;
- **ЧХЕИДЗЕ, 1982 – Чхеидзе Арчил.** Отзыв на диссертацию К. Г. Бочоришвили «*Французская армия как общественно-политическая сила во время консульства и империи (1799-1815)*», выдвинутой на соискание учётной степени кандидата исторических наук, – საქართველოს უახლესი ისტორიის ცენტრალური არქივი, ფონდი 471. ანაბეჭდი 51. საქმე 7484.

MERAB KALANDADZE¹

HISTORIAN KONSTANTINE (KOTE) BOTCHORISHVILI

The present work is historiographical and aims to cover the life and work of historian from Sokhumi Konstantine Botchorishvili. He was one of the notable researchers of the Napoleonic era not only in Georgia, but also in the former Soviet Union. This fact was success of Georgian historiography of that period and we must not underestimate its importance. This topic has not yet been studied in historical-academic literature and the present work is the first attempt to cover this topic. Kote Botchorishvili has contributed to Georgian historiography. He must be honored among Georgian scholars of the New History of Western Europe, as he is one of the most prominent representatives of the third generation of Georgian scholars of New History. Kote Bochorishvili made his contribution to the New History studies in Georgia, namely to Napoleon's epoch. His main work, which largely defines its place in Georgian historiography, is a solid examination of the *“French army as a Social and political force during the Consulate and Empire (1799-*

¹ **Merab Kalandadze** – Doctor of Historical Sciences, Associate Professor, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University.

1815)”. This issue was a peripheral topic in French historiography itself and was relatively weakly scrutinized. That is why Bochorishvili’s attempts to cover this topic within his monography seemed justified. The research of Kote Botchorishvili is based on various academic publications, it consists of numerous primary sources, and part of them was first introduced into academic circulation by the scholar. The abundant factual material is a logical result of such approach. K. Botchorishvili made serious controversy about Napoleon as a “European Genghis Khan”, the concept that has been widely used in the Soviet historiography with influence of Stalin. In the context of soviet historiography such criticism was a step forward, for sure it was an academic approach to the issue, which naturally has its own plus and Minuses. Kote Botchorishvili’s research *“The French Army as a Social and Political Force during the Consulate and Empire (1799-1815)”* was the success of the soviet-era Georgian historiography, from our point of view it was very important publication for Georgian Napoleonic studies and no contemporary scholars can easily ignore it. In face of Kote Botchorishvili we have another prominent representative of the Georgian Napoleonic studies from the Bonapartism perspective.

ისტორია, არქეოლოგია, ეთნოლოგია

ბონდო კუპატაძე¹

1804 წლის აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთის აჯანყების ისტორიოგრაფია

1804 წლის ანტიცარისტული აჯანყება საისტორიო მეცნიერების დიდი ინტერესის საგანს წარმოადგენს. განსხვავებული დოზით არაერთი მკვლევარი შეეხო ამ თემას და საკითხისადმი მათმა დამოკიდებულებამ აჩვენა ძალიან საინტერესო ტრანსფორმაცია, რაც განიცადა საისტორიო აზროვნებამ განსხვავებული ეპოქების კონიუნქტურის გავლენით.

უმთავრესი განსხვავება შეეხება აჯანყების შეფასებას, ხასიათსა და მნიშვნელობას. აგრეთვე აჯანყების წინამძღოლი ძალის ვინაობას. განსხვავება არსებობს აჯანყების სახელწოდებასთან დაკავშირებითაც.

შესაბამისად, საკითხის ისტორიოგრაფიაში შეგვიძლია გამოვყოთ 4 ეტაპი:

1. ცარიზმის პერიოდის რუსული ისტორიოგრაფია (დუბროვინი, ბერჟე, არქეოგრაფიული კომისიის აქტები);
2. ცარიზმის პერიოდის ქართული ისტორიოგრაფია (დავით ბაგრატიონი, ალ. ფრონელი, ივ. ჯავახიშვილი);
3. ქართული საბჭოთა ისტორიოგრაფია (გ. ხაჭაპურიძე, ვ. ტოგონიძე, ნ. ბერძენიშვილი, აკ. სურგულაძე, ა. ბენდიანიშვილი);
4. თანამედროვე ქართული ისტორიოგრაფია (ი. მჭედლიშვილი, ა. ბენდიანიშვილი, ე. ორჯონიკიძე).

1804 წლის მთიანეთის აჯანყების პირდაპირ კავშირს კავკასიის რეგიონში განვითარებულ გეოპოლიტიკურ პროცესებთან, ახლად დაწყებულ რუსეთ-ირანის ომთან აღნიშნავს მკვლევართა უმეტესობა. მთიანეთის აჯანყების პირველი მკვლევარი ალექსანდრე ფრონელი წერს: „ბაბა-ხანი და აბას მირზა საპოლიტიკო შორსგამჭვრეტელობით კარგად ხედავდნენ, რა დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა სპარსეთის თვი-

¹ ბონდო კუპატაძე – ისტორიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

თარსებობისთვის დამოუკიდებელ საქართველოს... ჩვენი ქვეყანა ბუფერი და შეურყეველი ზღუდე იყო სპარსეთისთვის“ (**ფრონელი, 1896: 160**).

ირანის შაჰის გვერდით მყოფი ალექსანდრე და თეიმურაზ ბატონიშვილები 1804 წლის ადრე გაზაფხულზე ყველა თავადაზნაურს, თუშებს, ფშავლებს, ხევსურებს, არაგველებს უგზავნიან წერილობით მოწოდებას. 28 მარტს თეირანიდან საქართველოსკენ ყარაბაღის გავლით დაიძრნენ ფათალი შაჰი და მისი ძე აბას-მირზა. ალექსანდრე აფრთხილებს ყვარლებსა და გავაზელებს მიემხრნონ, თორემ ლეკები წამოვლენ მათ წინააღმდეგ. იოანე ბოდბელს კი ავალებს თავისი მრევლით წინ მიეგებოს აბას-მირზას, რომ ქრისტიანობა არ წახდეს. ეს და შაჰის ფირმანები ციციანოვის მსტოვრებს უვარდებოდა ხელში და მთავარმართებელი სპარსელების მზადების შესახებ ინფორმაციას იღებდა (**ორჯონიკიძე, 2013: 21**).

1804 წელს აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთში მოსახლეობის ამბოხების კონკრეტული მიზეზი იყო ცარიზმის მოხელეთა და სამხედროთა თვითნებობა, მძიმე საგადასახადო ტვირთი. მთიულეთის ჭართლის, ხანდოს, ხევის, გუდამაყრის, ჟამურის, თრუსოს ხეობების მცხოვრებლებს ევალებოდათ სამხედრო გზის მოვლა-განმენდა, აქ გამავალი ჯარის სურსათით უზრუნველყოფა. განანამები მოსახლეობის საჩივრებს ადგილობრივი რუსული მმართველობა თვლიდა „რუსის ხელმწიფისადმი მიცემული ფიცის გატეხად“ და სადამსჯელო ექსპედიციებით პასუხობდა. კაპიტან-ისპრავნიკ სტაროსვეტსკის მოქმედება გადმოცემულია აქტებშიც (**AKAK, 1868: 305**).

1804 წლის დასაწყისში ციციანოვი მოემზადა ერევანზე გასალაშქრებლად. ამისთვის სტეფანწმინდა-ანანურის გზა თოვლსა და ყინვაში გაანმენდინა მოსახლეობას, სულ მთიულეთში 23 კაცი მოკლეს ცემით (**AKAK, 1868: 311**). აიძულებდნენ ხეობების მცხოვრებლებს გამოეყვანათ ხარ-ურმები, ცხენები, ეძლიათ სურსათ-სანოვაგე. დაპირებულ ფულს კი არ აძლევდნენ. 1804 წლის მაისის დასაწყისში ციციანოვმა ანანურის მაზრის თავადაზნაურთა წინამძღოლს თორნიკე ერისთავს ერევანზე გასალაშქრებლად დაავალა სახალხო ლაშქრის შეკრება. შეიძლება ითქვას, რომ ეს იყო დესპოტური ტიპის ხელისუფლების კლასიკური შეცდომა – ხელისუფლებით გამწარებული და უკმაყოფილო სხვადასხვა ხეობების მცხოვრებლები ერთმანეთს შეახვედრა. ლაშქარი შეიკრიბა და აჯანყებაც დაიწყო. აჯანყებამ გააერთიანა მთიულები, მოხვეეები, ფშავ-ხევსურები, ოსები. მემამბოხეებმა წმ. გიორგის ხატზე დაიფიცეს აჯანყების ერთგულება. მხარეში რუსებს ერთადერთ მომხრედ შემორჩათ გაბრიელ ყაზბეგი და ქსნის ერისთავები, რომლებიც ბაგრატიონებზე განაწყენებულნი რუსების მთავარი დასაყრდენი იყვნენ (**მჭედლიშვილი, 1991: 160**).

ციციანოვმა შაჰის პირველი მინისტრის მირზა-შეფის მოთხოვნას, რუსების მიერ კავკასიის დატოვების შესახებ უკმეხი პასუხი გასცა და ერევნისკენ გაეშურა, ხოლო აჯანყების ჩახშობა და ავალა ქსნის და არაგვის ერისთავებს და საქართველოს მმართველ ვოლკონსკის (**მჭედლიშვილი, 1991: 23**). ერევანზე ალყაშემორტყმულ რუსებს პროვიანტი ჭირდებოდათ საქართველოდან. ალექსანდრე ბატონიშვილმა ყაზახ-ბორჩალოს თათრები მიიმხრო და სასურსათო კომუნიკაცია გადაუჭრა ციციანოვს საქართველოდან.

1804 წლის მთიანეთის აჯანყება მიმდინარეობდა მაისის დასაწყისიდან ოქტომბრის შუა რიცხვებამდე. სწორედ სპარსეთის შაჰის გვერდით მყოფი ალექსანდრე ბატონიშვილის ინსტრუქტაჟით მოქმედებდნენ აჯანყებულები და მათი მიზანი საქართველოს სამხედრო გზის გადაკეტვა და რუსული ჯარის იზოლირება იყო. ამიტომ აჯანყება სწორედ კაიშაურის ციხის აღებით დაიწყო. ამის შემდეგ ჩამოყალიბდა 3 დაჯგუფება: ხევის, ლომისის და ციხისძირის. ხევის ჯგუფმა ხევსურების დახმარებით 18 ივლისს სტეფანწმინდა დაიკავა და ხევის მმართველი, მაიორი გვაბრიელ ჩოფიკაშვილი აიძულა მიეღო პირობები. თავაურელმა ოსებმა აიღეს ლარსის საგუშაგო და საქართველოს სამხედრო გზა მთლიანად ჩაიკეტა.

მეორე ჯგუფის მთავარი ამოცანა ანანურის დაკავება იყო. კაპიტან-ისპრავნიკ პეტრაკოვის აზრით აქ 4000-მდე აჯანყებული იყო მობილიზებული (**AKAK, 1868: 308**). ივნის-ივლისში არაგველები დაეუფლნენ სამხედრო გზას ანანურამდე და რუსული ჯარის კომუნიკაცია შუაზე განწყვიტეს. მალე აჯანყებას შეუერთდნენ ფშავ-ხევსურები. მთიულეებმა იმერეთის მეფე სოლომონ II-თან შეხიზნული იულონ და ფარნაოზ ბატონიშვილები მოიწვიეს აჯანყების მეთაურებად. ეს გადაწყვეტილება გასაგებია თუ გავითვალისწინებთ, რომ მასშტაბურ ამბოხს ავტორიტეტული და ყველასთვის მისაღები ლიდერი ჭირდებოდა. 3 ივლისს ფარნაოზი და იულონი ქუთაისიდან გამოვიდნენ და ბორჯომის ხეობიდან საციციანოში შეეცადნენ გადასვლას. ზოგი თავადური სახლი მათთან მივიდა (თუმანიშვილები, თარხნიშვილები, ამირეჯიბები), თუმცა ელიზბარ ერისთავი და გორგი ამილახვარი რუსეთის სამსახურში მყოფი ბატონიშვილების დაჭერასაც ცდილობენ. 24 ივლისს უღევის ენერში სურამის ნოვიცკის რაზმი დაესხა თავს ბატონიშვილებს. იულონი შეიპყრეს, ხოლო ფარნაოზმა ძლივს გააღწია ბამბაკში თავის ძმასთან, ალექსანდრესთან.

მესამე ჯგუფი ლომისა – ყველაზე სტრატეგიული მნიშვნელობის იყო. აქედან ყველა ხეობასთან კომუნიკაციის საშუალება იქმნებოდა. ამასთან რუსეთის ხელისუფლებამ ერეკლესგან დევნილი ქსნის ერისთავები მათ მამულებზე დააბრუნა და ამით ისინი რუსეთის ხელისუფლების ერთგულნი იყვნენ. საომარი მოქმედებები გარდამავალი

უპირატესობით მიმდინარეობდა 10 ივნისიდან 9 აგვისტომდე და დასრულდა აჯანყებულთა გამარჯვებით. ლომისას დაჯგუფებას შეემატნენ მოხვედრები სტეფანწმინდიდან. 3 და 9 აგვისტოს ბრძოლები განსაკუთრებით მწვავე იყო. აჯანყებულებმა გაიმარჯვეს, კონტროლი დაამყარეს ქსნის ხეობაზეც და გორისკენაც გაეხსნათ გზა. 20 აგვისტოს მათ გაანადგურეს დუშეთის რუსული ყაზარმა. აგვისტო იყო მთიანეთის აჯანყების პიკი. ციციანოვი მოწყდა ტფილისსაც, რუსეთსაც. ამას დაერთო ბორჩალოელ თათართა განდგომა. ტფილისში დაბრუნდნენ პროვინციებში გაფანტული რუსი მოხელეები. მათ შორის „დეისტვიტელნი სტატსკი სოვეტნიკი“ და ყაზახის მაზრის მოურავი გარსევან ჭავჭავაძე, რომლის შვილი ალექსანდრე აჯანყებულებს იყო მიერთებული.

ალექსანდრე ბატონიშვილმა 23 აგვისტოს „ერთობლივ ფშავლებისადმი“ წერილით აჯანყებულებთან გააგზავნა ფარნაოზ ბატონიშვილი. ბატონიშვილი მთიელებს აიმედებდა, აღუწერდა ერევანთან რუსის ჯარის უმწეო მდგომარეობას და ჩქარა მათთან მისვლას პირდებოდა. შეცდომად შეიძლება მივიჩნიოთ ის, რომ ფაქტიურად აგვისტოს ბოლომდე ანუ თვეზე მეტ ხანს, იმ დროს როდესაც იყო აჯანყების პიკი, ფარნაოზი ალექსანდრესთან იმყოფებოდა და მხოლოდ მას შემდეგ გაეშურა აჯანყების ეპიცენტრისკენ, დალესტნის გავლით კახეთში, რაც დარწმუნდა აჯანყების შესაძლო წარმატებაში.

ალექსანდრესთან შეთანხმებით ფარნაოზი კახეთში ჩავიდა და ერთგული თავადების შემოკრება დაიწყო. ალავერდობა დლეს, 14 სექტემბერს, ფარნაოზი კახელ თავადებთან ერთად ახმეტოდან მთიულეთისკენ დაიძრა. 18-ში ჩავიდა სტეფანწმინდაში. აქედან თავაურელებს და თრუსოელებს ფარნაოზის შიკრიკები საქართველოსკენ მომავალი სამხედრო გზის ჩაკეტვას ავალებენ. ფარნაოზი შეეცადა ქსნის ერისთავებთან შერიგებასაც, „საქართველოს განთავისუფლების ისტორიულ ჟამს“ უთანხმოების დავინწყებას და გაერთიანებას სთავაზობდა.

ფარნაოზის მცდელობები ამ დროს უკვე დაგვიანებული იყო. მოწინააღმდეგე გადამწყვეტი პასუხისთვის ემზადებოდა. 16 აგვისტოს საქართველოს მმართველი ვოლკონსკი იმპერატორს თხოვს დახმარებას. იმპერატორის ბრძანებით 3 მხრიდან დაიძრა დამხმარე ძალა. ყირიმიდან გემით დონის კაზაკები ანაკლიისკენ გაეშურნენ, „კავკასიის სამხედრო ხაზიდან“ დარიალისკენ გამოემართა გენერალ-მაიორი ნესვეტაევი, 3000 ჯარისკაცით და 30 ქვემეხით. ციციანოვმა კი მოხსნა ერევნის უშედეგო ალყა და წამოვიდა აჯანყების ჩასახშობად. იგი 4 სექტემბერს დაბრუნდა თბილისში და არტილერიის გამოყენებით დაიწყო შეტევა აჯანყებულებზე. ნესვეტაევმა დაიკავა ლარსი, დარიალი და სტეფანწმინდა, 13 ოქტომბერს სოფ. სიონთან დაამარცხა ფარნაოზ

ბატონიშვილის რაზმები და 19 ოქტომბერს ანანურთან შეუერთდა ციციანოვს.

მთიელთა აჯანყების ჩახშობის შემდგომ ციციანოვი ლიახვის ხეობაში გადავიდა და ოსებიც დაამარცხა. მრავალი დატყვევებული ოჯახი გორის ციხეში ამოწყდა შიმშილით და სიცივით. ალექსანდრესკენ, თავისი ძმისკენ ლტოლვილმა ფარნაოზ ბატონიშვილმა მეტად უხერხული გზა აირჩია საქართველოდან გასასვლელად. მან საქართველო არა ხევსურეთიდან დალესტნის გავლით, არამედ რუსის ჯარით გავსებული კახეთით დატოვა. თამაზ ორბელიანმა სოფ. დემურჩალოსთან, ყაზახში შეიპყრო ფარნაოზი და 31 ოქტომბერს თბილისში ჩაიყვანა (**ფრონელი, 1896: 311**). 1805 წლის 4 აპრილს იულონი და ფარნაოზი რუსეთში გაასახლეს. ხელისუფლებამ დააპატიმრა 300 კაცზე მეტი, რომელთა სასამართლო 2 წლის შემდეგ დასრულდა. მთავარმართებელი ციციანოვი იძულებული გახდა მთის მოსახლეობასთან ხელისუფლების ურთიერთობის დამარეგულირებელი ახალი განაწესი შეედგინა (**АКАК, 1868: 334-335**).

თიანეთის აჯანყების შესახებ მასალები პირველად გამოქვეყნდა 1868 წელს გამოცემულ არქეოგრაფიული კომისიის აქტების მე-2 ტომში, რომელიც 1802-1806 წლების დოკუმენტებს მოიცავს. აქ ცალკე თავად არის გამოყოფილი: „მღელვარებები საქართველოში“ (**АКАК, 1868: 305-334**). რუსული ისტორიოგრაფიის წარმომადგენლები, ნიკოლაი დუბროვინი და ადოლფ ბერჟე 1804 წლის ამბოხს ერთხმად აფასებენ სოციალურ მოძრაობად და აჯანყების გამომწვევ მიზეზად მიიჩნევენ „რუს მოხელეთა ბოროტმოქმედებას, ქართველი ერის წეს-ჩვეულებათა უცოდინარობას და მათთვის შეუფერებელი განკარგულებების გაცემას, რამაც მორჩილი მთის ხალხი და სრულიად საქართველო ააჯანყა“ (**Дубровин, 1866: 15**).

აჯანყების და მისი წარმმართველი ძალის შეფასებისას რუსი ისტორიკოსები მიზანმიმართულად აკნინებდნენ ბაგრატიონთა როლს ამ აჯანყებაში და მათ მხოლოდ უკვე დანყებულ პროცესთან მიერთებულებად წარმოაჩენდნენ. რუსი ისტორიკოსები ცდილობდნენ დაემკვიდრებინათ თვალსაზრისი, რომ მთიელთა გამოსვლა იყო სპონტანური და მხოლოდ სოციალური ხასიათი ჰქონდა. აჯანყების პოლიტიკური შინაარსის უარყოფა ჯერ კიდევ რუსეთის ხელისუფლების მიერ შექმნილმა საგამოძიებო კომისიამ დაიწყო. კომისიის თავმჯდომარის ლიტვინოვის განცხადებით: „ამ ერს რა უნდა მოეთხოვოს. როგორ უნდა დასაჯო ისინი, ვის ენაზეც სიტყვა სამშობლო არ არსებობს. სამშობლო კი არა, თვლაც არ იციან რიგიანად“. მთავარმართებელი ციციანოვიც თავის ანგარიშში იმპერატორისადმი აღნიშნავდა: „ველური, განადირებული ხალხია და აბა ამისთანა უგონო ხალხს რა მოეთხოვება“ (**ფრონელი, 1896: 328**).

აღსანიშნავია, რომ ეს შეხედულება საბჭოთა პერიოდის ისტორიკოსებმაც გარკვეულწილად გაიზიარეს. თუმცა თვით ოფიციალური რუსული ისტორიოგრაფიის მიერ გამოქვეყნებულ დოკუმენტებში (*აქტები...*) დასტურდება ის ორგანიზება, რაც ახასიათებდა აჯანყებას და ის ფაქტიც, რომ მის მეთაურებს მჭიდრო კავშირი ჰქონდათ ბატონიშვილებთან (ალექსანდრე, იულონი, ფარნაოზი). რუსეთის იმპერიის სახელმწიფო საბჭოს მიერ 1806 წლის 31 დეკემბრის დადგენილებით გათავისუფლებულ 306 ბრალდებულს შორის უმეტესობა მაღალი სოციალური ფენის წარმომადგენლები და ადგილობრივი ლიდერები (ხევისბერები, სადროშოთა ასისტავები) იყვნენ (**ტოგონიძე, 1951: 10**).

აჯანყების დაწყების მიზეზად ყველა მკვლევარი ერთხმად ასახელებს იმ სისასტიკეს და უსამართლობას, რასაც რუსი ოფიცრები და მოხელეები იჩენდნენ ადგილობრივი მოსახლეობის მიმართ. ეს ფაქტები შეულამაზებლად არის გადმოცემული თავად რუსეთის ხელისუფლების დაკვეთით მომზადებულ „კავკასიის არქეოგრაფიული კომისიის აქტებში“. პირველი ამგვარი ინფორმაცია – სოფ. ჟამურში მცხოვრები ოსების მდგომარეობა და მთიულთა 11-პუნქტიანი საჩივარი ხელისუფლებამდე მიიტანა სოლომონ ერისთავმა (**AKAK, 1868: 311-312**).

დავით ბატონიშვილი თავის 200-გვერდიან ნიგნში მთიულეთის აჯანყებას მხოლოდ გვერდნახევარს უთმობს (ამასთან შეცდომით აჯანყების თარიღად 1805 წელს ასახელებს). მისი აზრით, აჯანყება უშუალოდ ალექსანდრეს და ფარნაოზის მიერ იყო გამოწვეული (**მასალები..., 1905: 74-75**).

მართალია რუსეთის ხელისუფლება ყველანაირად ცდილობდა მიეჩქმალა 1804 წლის აჯანყების პოლიტიკური შინაარსი, მაგრამ ბაგრატიონთა რუსეთში გასახლების პროექტი ციციანოვმა სწორედ აჯანყების შემდეგ დააჩქარა, როდესაც თვალნათლივ დაინახა თუ რა დიდ საფრთხეს წარმოადგენდა რუსეთის ხელისუფლებისთვის ბაგრატიონთა დინასტიის საქართველოში ყოფნა.

ივანე ჯავახიშვილი თავის ადრეულ ნაშრომში „პოლიტიკური და სოციალური მოძრაობა XIX ს. საქართველოში“ 1804 წლის აჯანყებაში პოლიტიკურ და სოციალურ ფაქტორებს თანაზომ ელემენტად განიხილავს. მისი აზრით გლეხობაში უფრო იყო რუსოფილური განწყობა. მათ რუსის მთავრობა დაპირდა, რომ 7 წელი არ აკრეფდა გადასახადებს. ეს იმედი მალე გაუცრუვდათ სამხედრო გზის განაპირა მცხოვრებ მთიელებს, რომლებმაც რუსი ართმევდა უფასოდ პროვიანტს და ცხენებს, აყენებდა შეურაცხყოფას, ხოცავდა...

ქართული პოლიტიკური ელიტის დამოკიდებულება აჯანყების მიმართ არაერთგვაროვანი იყო. ალექსანდრე ფრონელი ბატონიშვილების გვერდით მდგომთა შორის განსაკუთრებით გამოყოფს რუსეთის სამსახურში მყოფ კახელ თავადებს სვიმონ ქობულაშვილს

და ლუარსაბ ჯანდიერს, რომლებიც სამაზრო სასამართლოს და პოლიციას განაგებდნენ. მათ მიატოვეს სამსახური და ფარნაოზს გაჰყვნენ მთიულეთში (**ფრონელი, 1896: 251**). ამის საპირისპირო მაგალითია იაგორ ამირეჯიბი, რომელმაც იულონ ბატონიშვილის დაპატიმრებისთვის პორუჩიკობა მიიღო. ამ კატეგორიის ხალხს გული-სხმობდა რუსეთის იმპერატორი ალექსანდრე I, როდესაც „კავკასიის სამხედრო ხაზიდან“ ციციანოვის მისაშველებლად დაძრულ გენერალ გლაზენაპს წერდა: „ისარგებლე მანდაური ხალხის დაუდგრომლობით და თავქარიანობით. მიჰმართე იმ საშუალებას, რომელსაც არაერთხელ მაგ ქვეყნებში სასწაული მოუმოქმედნია. უბოძე ჯილდოთ ფული, დაჰპირდი ჯამაგირს უფროსს კაცებს. რაც უფრო სახეირო და სასარგებლოა – ერთმანეთს ნდობას დააკარგვინებს, რის გამოც შეიძულე-ბენ ერთმანეთს და წაიკიდებიან“ (**ფრონელი, 1896: 297**).

საბჭოთა ეპოქაში 1804 წლის აჯანყებამ, ისევე როგორც სხვა სახალხო მოძრაობებმა განსაკუთრებული ყურადღება მიიქცია და მთლიანად მოექცა წინასწარ შექმნილ იდეოლოგიურ შტამპებში. პირველი ამგვარი მცდელობა ჰქონდა გიორგი ხაჭაპურიძეს. მისი წიგნი გამოვიდა მარქსიზმ-ლენინიზმის ინსტიტუტის (**ИМЛ – იმელ**) გრიფით და წარმოადგენდა პირველ ნაკვეთს სერიისა „კლასთა ბრძოლა საქართველოში“. ავტორი გამიზნულად აკრიტიკებდა წინამორბედებს, კერძოდ თავადაზნაურულ პოზიციებზე მდგომი ფრონელის შრომებს: „მთიულეთი 1804 წელს“ და „1812 წლის კახეთის ამბოხება“. „ფრონელი პირველ პლანზე ნაციონალ-შოვინისტურ მიზნებს ისახავდა მიზნად და აცხადებდა, რომ აჯანყებაში მთავარ როლს თავად-აზნაურობა ასრულებდა და არა გლეხობა“ (**ხაჭაპურიძე, 1932: 27**).

გიორგი ხაჭაპურიძის რადიკალური საისტორიო თვალსაზრისი – 1804 წლის აჯანყების მთლიანად სოციალურ მოძრაობად გამოცხადების კურსი კიდევ უფრო გააღრმავა პარტიულმა ფუნქციონერმა ვარლამ ტოგონიძემ, რომელმაც პირველმა შეისწავლა მონოგრაფიულად 1804 წლის აჯანყება. ტოგონიძისთვის ამოსავალი დებულება იყო სტალინის მითითებით მიღებული პარტიული დადგენილება, რომ მეცნიერებს საისტორიო კვლევა ეწარმოებინათ „უმცირესი ბოროტების“ პრინციპზე დაყრდნობით.¹ ამ მონოგრაფიის რე-

¹ სტალინისეული ეს ფორმულა გულისხმობდა, რომ ისტორიკოსებს ყველა შემთხვევაში უნდა დაემტკიცებინათ მართლმადიდებელი რუსეთის უპირატესობა მუსლიმურ ირანსა და ოსმალეთთან შედარებით. „რუსეთის იმპერიაც იყო ბოროტება, მაგრამ ნაკლები ბოროტება“. ამ ფორმულის თანახმად საბჭოთა ისტორიკოსებს რუსეთის მიერ ქართული სამეფო-სამთავროების ანექსია პროგრესულ აქტად და ისტორიული განვითარების ლოგიკურ დაგვირგვინებად უნდა წარმოეჩინათ. შესაბამისად, ბატონიშვილთა ბრძოლა დამოუკიდებლობისთვის, განსაკუთრებით ირანის გამოყენებით, იქნებოდა რეტროგრადული პროცესი. ამდენად 1804 წლის ამბოხება, როგორც დად-

დაქტორი მაქსიმე ბერძნიშვილი წიგნის შესავალში აღნიშნავს, რომ ნაშრომი მარქსისტული მეთოდოლოგიით არის გამართული. მან წინ წამოსწია გლახობის ლიდერი როლი, „ის 8 პიროვნება (ლევან ნაზლაიძე, დეკანოზი შიო ბურდული, მთიულეთის მამასახლისი სამუკა ამირიძე, ხევის მამასახლისი თათარა ჩქარეული, გუდამაყრის მამასახლისი პაპუნა ჩებოლაური, მთიულეთის – ნინია და ემან ბედოიძენი და ნინია ბენიანიძე) ხალხის წრიდან არიან გამოსულნი. ყველა ესენი დღეს უჩინარნი და დავინწყებულნი არიან. ისტორიკოსის ინტერესი ამათ მიმართ პირველად არის აღძრული და წმინდა ხალხურ ხასიათს აძლევს მთიანეთის აჯანყებას, თუნდაც მარტო იმ დრომდე, სანამ მას სათავეში არ ჩაუდგებოდა ფარნაოზ ბატონიშვილი“ (ტოგონიძე, 1951: 10, 85).

ტოგონიძის დამსახურებად უნდა მივიჩნიოთ: ახალი წყაროების (მათ შორის სასამართლო აქტების) შემოტანა სამეცნიერო მიმოქცევაში; აჯანყების სამხედრო სტრატეგიის შესწავლა (აჯანყებული გლახობის 3 დაჯგუფების ლოკალიზება და ოპერაციები: ხევი, ციხისძირი, ლომისა); აჯანყების პერიოდიზაცია (I – მაისის ბოლოდან ივნისის ბოლომდე – ქმნიან თავდაცვით სიმაგრეებს, აწარმოებენ პროპაგანდას ხეობებში, ხელოვნურ ბარიერებს უქმნიან რუსის ჯარს, ამ პერიოდში შეტაკებები იშვიათია; II – ივნისის ბოლოდან აგვისტოს ბოლომდე – პიკის ხანა. აჯანყებულები ხევსა და ლომისაში რუსთა ძალებს ანადგურებენ და იღებენ დუშეთს; III – აგვისტოს ბოლო-სექტემბრის ბოლო – აჯანყებულები ინარჩუნებენ მონაპოვარს და გადადიან თავდაცვით ომზე; IV – სექტემბრის ბოლო/ოქტომბრის ბოლო – მთავრობის ძალების სამხხრევი შეტევის შედეგად აჯანყება მარცხდება).

ამ ყველაფერთან ერთად ტოგონიძე ბუნებრივია ოფიციალური ისტორიოგრაფიის ხაზს მიჰყვება და აკეთებს შესაბამის, წყაროებთან წინააღმდეგობაში მყოფ დასკვნებსაც: „იულონ, ფარნაოზ და ალექსანდრე ბატონიშვილებმა აჯანყებას დიდი ვერაფერი იდეური წინამძღოლობა გაუწიეს. ალექსანდრე სპარსეთს იყო გადახვეწილი, იულონი ადრევე შეიპყრეს, ხოლო ფარნაოზი აჯანყებულებთან მაშინ მივიდა, როდესაც აჯანყება უკვე განწირული იყო... 1804 წლის აჯანყებას შეიძლება წმინდა გლახური აჯანყება ვუნოდოთ, რამდენადაც ის მიმართული იყო არა მარტო ცარიზმის კოლონიური პოლიტიკის, არამედ ადგილობრივ ფეოდალთა მძლავრობის წინააღმდეგ. სტალინის დებულების თანახმად გლახთა აჯანყება ვერ იქნება წარმატებული, სანამ მას არ დაეხმარება მუშათა კლასი.“ (ტოგონიძე, 1951: 141).

საბჭოთა პერიოდის ისტორიკოსებიდან პირველმა აბელ კიკვიძემ სცადა მცირე კორექტივის შეტანა ოფიციალური ისტორიოგრაფიის თვალსაზრისში. კერძოდ, აღნიშნა: „გლახთა აჯანყება განვითარდა,

ბითი მოვლენა მთლიანად სოციალური მოძრაობის კონტექსტში უნდა განხილულიყო.

როგორც ნაციონალურ-გამათავისუფლებელი ბრძოლა. ფარნაოზი გამოდის პოლიტიკური დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლის იდეით.“ თუმცა ამის იქით ა. კიკვიძე აღარ წავიდა და საბჭოთა საისტორიო დოგმატიკის გამოყენებით კიდევ უფრო გაამყარა ოფიციალური ისტორიოგრაფიის თვალსაზრისი. „მთიელთა აჯანყება იყო პირველი დიდი ბრძოლა, რომელიც კოლონიური ჩაგვრის ნიადაგზე საქართველოში გლეხთა სტიქიურ აჯანყებად განვითარდა. აჯანყებული გლეხები თავდავინყებით იბრძოდნენ ნაციონალური თავისუფლებისათვის, რომლითაც ისარგებლეს ტახტის მაძიებელმა ბატონიშვილებმა და დაძრეს უკმაყოფილო თავადაზნაურული წრეები გლეხებთან შესაერთებლად, მაგრამ შეუძლებელი იყო ეს შეერთებული ბრძოლა. განა თავადაზნაურობა არ შეადგენდა ქართლის ერისთავების მილიციას, რომელიც აჯანყებულ გლეხებს უტევდა? ბატონიშვილების თანამშრომელი თავადაზნაურების ბრძოლაც გლეხთა ბრძოლას არ ემთხვეოდა და მას არ უერთდებოდა, რადგან თავადაზნაურობის ამ ნაწილის ბრძოლა იქ იწყებოდა, სადაც გლეხთა ბრძოლა თავდებოდა. მთელი ზაფხულის განმავლობაში უმკლავდებოდა გლეხობა ციციანოვის ჯარებს და როცა ის სისხლისგან დაიცალა, მაშინ გავიდა ბრძოლის ველზე ფარნაოზ ბატონიშვილი თავისი ამალით. თავადაზნაურულ წრეებს არ შეეძლოთ ამ ბრძოლის გაგრძელება. ისინი თავიდანვე დათმობას ჩვეულნი, ახლაც დათმობაზე მიდიოდნენ და მთავრობისგან მოსყიდულნი, თვითონ დგებოდნენ აჯანყებულთა წინააღმდეგ მებრძოლთა რიგებში. ფეოდალურ ნაციონალიზმს, როგორც სუსტ პოლიტიკურ მოძრაობას არ შეეძლო არა თუ ხალხის ფართო მასები შემოეკრიბა, მას არ შეეძლო თვით თავადაზნაურული მასის გაერთიანება“ (კიკვიძე, 1954: 60-61).

გარკვეულ შემთხვევაში ა. კიკვიძე არც ფაქტების ამკარა გაყალბებას მორიდებია: „ბატონიშვილების იმერეთიდან დაძვრისთანავე, აჯანყებულებს მოუვიდათ შაჰის ფირმანი და ალექსანდრე ბატონიშვილის წერილი. ისინი მებრძოლ გლეხებს დახმარებას შეპირდნენ, მაგრამ ხალხი მათ გულგრილად შეხვდა. „სისხლის უკანასკნელ წვეთამდე ბრძოლა მეფის ბიუროკრატიის და მემამულე თავადების წინააღმდეგ“. ხალხი, რომლისკენაც მიისწრაფვოდნენ აჯანყებულნი, თვითონვე ჰყავდათ თავისი მეთაურნი (ბურდული, ნაზლაიძე, ჩქარეული, ბენიანიძე, ბედოიძენი) თავიანთ წარმომადგენლებს გზავნიდნენ ქართლ-კახეთში და საყოველთაო აჯანყებისკენ მოუწოდებდნენ“ (კიკვიძე, 1954: 58).

ნიკო ბერძენიშვილის ნარკვევი, შეიძლება ითქვას, საბჭოთა ისტორიოგრაფიული შაბლონების ნაწილობრივი დარღვევის პირველი მცდელობაა. ის აღიარებს ბატონიშვილების წამყვან როლს, მაგრამ აჯანყების მთავარ მიზეზად მაინც სოციალურ ფაქტორს მიიჩნევს.

„ქართველი გლეხი მტერი იყო ყველა უსამართლოსი, მკვიდრი ბატონი იქნებოდა ის თუ სახელმწიფო მოხელე, ქართველი მოურავი თუ რუსი კაპიტან-ისპრავნიკი“ (**ბერძენიშვილი, 1965: 321**). ეს ფორმულა შემდგომში გაიზიარეს ალ. ბენდიანიშვილმა, ა. სურგულაძემ და დ. გოგოლაძემ.

ნ. ბერძენიშვილი 1804 წლის აჯანყებასთან დამოკიდებულების თვალსაზრისით ქართველი თავადაზნაურობას 3 ჯგუფად ყოფს: ცარიზმის მომხრენი (ერეკლე II-ზე განაწყენებულნი და რუსეთის მიერ დაჯილდოებულნი); აშკარა მონინააღმდეგენი (ბატონიშვილებთან ერთად გაქცეულნი და ქვეყანაში მიმალული ოპოზიციონერები); უკმაყოფილონი, მაგრამ რეპრესირების შიშით ჩუმად მყოფნი.

ნიკო ბერძენიშვილი არ ეთანხმება რუსეთ-სპარსეთის ომის გავლენას 1804 წლის აჯანყებაზე. „თუ აჯანყება რუსული მმართველობის წინააღმდეგ სადმე ავარდა, აქ სპარსეთის შაჰის მონოდება ხელსაყრელი შემთხვევა შეიძლებოდა ყოფილიყო და არა ამ აჯანყების გამომწვევი მიზეზი“ (**ბერძენიშვილი, 1965: 320**).

შემდეგი მკვლევარი, რომელიც შეეხო 1804 წლის აჯანყებას იყო აკაკი სურგულაძე. ის ძირითადად ეყრდნობა ვარლამ ტოგონიძის გამოკვლევას და ბევრ მის მოსაზრებას იზიარებს. მთავარი დასკვნაც საბჭოთა ისტორიოგრაფიის გენერალურ ხაზს ემთხვევა: „აჯანყება იყო მასობრივი და საგლეხო. აჯანყების ხელმძღვანელები დაბალი წრიდან გამოსულები იყვნენ (ლევან ნაზლაძე, შიო ნაზლაძე, თათარა ჩქარეული, პაპუნა ჩებოლაური, ბედოიძეები, ბენიამიძე)“ (**სურგულაძე, 1968: 185**).

ქართული საბჭოთა ისტორიოგრაფიის ოფიციალური ნარატივი – „საქართველოს ისტორიის ნარკვევები“ საბოლოოდ აჯამებს საბჭოთა ისტორიოგრაფიაში ჩამოყალიბებულ თვალსაზრისს 1804 წლის აჯანყების სოციალურ მოძრაობად გამოცხადების შესახებ (გოგოლაძე, 1973: 915). ყურადღებას იქცევს ის გარემოება, რომ თუ 1802 წლის ქელმენჩურის (ბრძოლა ქართული სახელმწიფოს აღდგენისათვის) გამოსვლა და 1832 წლის შეთქმულება პოლიტიკურ მოძრაობად ფასდება, ყველა დანარჩენი მხოლოდ სოციალურ მოძრაობადაა გამოცხადებული. აქ მყარად არის შენარჩუნებული საბჭოთა იდეოლოგიური შტამები: ფარნაოზის აჯანყებასთან მოგვიანებით მიკედლების შესახებ, აგრეთვე კლასთა ბრძოლის კონტექსტში – „ქართველი თავადობა, ჩვეულებრივად, თავისი ძველი ტრადიციის ერთგული დარჩა. ყველა ცდილობდა ასეთი პოლიტიკური უამინდობის დროს არ მოტყუებულიყო და რაიმე სარგებელი მიეღო... რეალურად ქართველი თავადი იმის ერთგული იყო, ვინც მეტ ყმა-მამულს, თანამდებობასა და ჯილდოს მისცემდა“ (**გოგოლაძე, 1973: 918**).

საბჭოთა ისტორიოგრაფიისთვის არაორდინალურად ჩანს ალ.

ბენდიანიშვილის ნარკვევი. ალ. ბენდიანიშვილს მოჰყავს დოკუმენტი, რომელიც ადასტურებს ამ აჯანყების პოლიტიკურ შინაარსს. „თუ ფარნაოზი დაიჭირეს, ალექსანდრე, თეიმურაზ და ლევან ხომ ისევ არიან“ (AKAK, 1868: 145). სწორედ ბატონიშვილებზე ამყარებენ იმედს და XIX ს. I მესამედის ყველა ანტიცარისტული გამოსვლის ლიდერად ისინი მოიაზრებიან.

ოფიციალური ისტორიოგრაფიული შაბლონებიდან გადახვევის მიუხედავად მისი ზოგიერთი თვალსაზრისი ამკარად ხელოვნური და კომპრომისულია. „აჯანყებულები რუსულ ორიენტაციას არ ლაღატობდნენ, მაგრამ საჭიროდ მიიჩნევდნენ იმპერიის შემადგენლობაში ქართლ-კახეთის სამეფოს აღდგენას“ (ბენდიანიშვილი, 1980: 40). ბენდიანიშვილი იყენებს ხელოვნურ ტერმინს „ავტონომისტები“ – რაც სრულიად შეუსაბამოა იმდროინდელი რეალობისთვის. იულონი და ფარნაოზი არანაირად არ არიან გეორგიევსკის ტრაქტატის პირობის მომხრენი, მათ რუსეთის სრულად გაძევება სურთ. გასაგებია, რომ აქ დროის რუტინა მოქმედებს.

ეს თვალსაზრისი რომ ეპოქით იყო განპირობებული და ისტორიკოსის რეალურ შეხედულებას არ ასახავს, კარგად ჩანს ალ. ბენდიანიშვილის 1999 წელს გამოცემულ წიგნში. აქ პირდაპირ არის ნაჩვენები აჯანყების კავშირი რუსეთ-სპარსეთის ომთან. „იულონი და ფარნაოზი იმერეთიდან, ხოლო ალექსანდრე და თეიმურაზი სპარსეთიდან მონოდებებს აგზავნიან საქართველოში“ (ბენდიანიშვილი, 1999: 15). აგრეთვე ნაჩვენებია ფარნაოზის მეთაური როლი, როდესაც ის გადადის კახეთში და იქაურ თავად-აზნაურებს აჯანყებას უერთებს, შემდეგ კი ქსნის ხეობაში ახდენს აჯანყების ორგანიზებას.

ბოლო პერიოდის ნაშრომებში აქცენტი დაისვა აჯანყების მაღალ ორგანიზებულობაზე და არა სპონტანურობაზე. ამაზე მიუთითებს ის ფაქტი, რომ აჯანყება დაიწყო მაისში, ალექსანდრე ბატონიშვილის მონოდების, რუსეთ-ირანის ომის დაწყების და ციციანოვის მეთაურობით საქართველოდან რუსული არმიის ძირითადი ძალების გასვლის შემდგომ, როდესაც მთიანეთის ადგილობრივმა ლიდერებმა ირწმუნეს საკუთარი ძალების და გარედან მხარდაჭერის შესაძლებლობა.

„ბაგრატიონმა უფლისწულებმა კარგად იცოდნენ, რომ ეროვნული მოძრაობის ავანგარდში მოსახლეობის ზედა ფენები იდგნენ, მაგრამ გადამწყვეტი როლი გლეხობას უნდა შეესრულებინა. ისინი ცდილობდნენ ამ მასის რუსული ხელისუფლების წინააღმდეგ ამხედრებას. ამაში მათ თავისდაუნებურად დაეხმარნენ რუსი მოხელეები და ჯარისკაცები“. ხევისბერებმა სახალხო კრებაზე დაადგინეს: „იარაღით დაეცვათ ადამიანური უფლებები, ეროვნული თავისუფლება, მეფე ერეკლეს მემკვიდრეთა დინასტიური უფლებების დაცვის, ქართლ-კახეთის სამეფოს დამოუკიდებლობის აღდგენის მიზნით... ფარნაოზის

დატყვევებამ გული და გონება ჩვენი განგმირა, მთელი ხეობა ბაგრატიონთა ერთგულებაზე დაფიცებული. თუ ტყვიას გვესვრიან, ჩვენც ვესვრით. რუსის ჯარის არ გვეშინია. ღმერთს მადლობას ვწირავთ, რომ ალექსანდრე, თეიმურაზი და ლევანი თავისუფალნი არიან“ (**ბენდიანიშვილი., 2008: 57-58**). ეს წერილი ნათლად ადასტურებს, რომ ერეკლე II-ის მემკვიდრეები აჯანყების იდეური მეთაურები იყვნენ.

შეხედულებათა მრავალფეროვნება უკავშირდება თავად აჯანყების სახელწოდებას. ალექსანდრე ფრონელის (ციფშიძე) შესანიშნავი წიგნის გამო ტრადიციულ ტერმინად დამკვიდრდა „მთიულეთის აჯანყება“, რაც დღემდე პოპულარული რჩება. თუმცა ეს ზუსტად არ ასახავს აჯანყების საკმაოდ ფართო გეოგრაფიულ არეალს, რომელიც არა მხოლოდ მთიულეთს, არამედ სხვა ისტორიულ-გეოგრაფიულ პროვინციებსაც (ხანდო, თრუსო, ქართალი, ხევი, ერწო, თიანეთი, ქსნის ხეობა...) მოიცავდა. ამდენად, უფრო მართებულია მას ეწოდოს აღმ. საქართველოს მთიანეთის აჯანყება. ეს ტერმინი პირველად შემოიტანა ვარ. ტოგონიძემ. სამეცნიერო მიმოქცევაში კი დაამკვიდრეს ნ. ბერძენიშვილმა, ა. სურგულაძემ და ალ. ბენდიანიშვილმა.

ბიბლიოგრაფია:

- *ბენდიანიშვილი, 1980* – ბენდიანიშვილი ალექსანდრე. ეროვნული საკითხი საქართველოში 1801-1921 წლებში. თბ., 1980;
- *ბენდიანიშვილი, 1999* – ბენდიანიშვილი ალექსანდრე. საქართველოს ისტორია 1801-1921. თბ., 1999;
- *ბენდიანიშვილი., 2008* – ბენდიანიშვილი ალექსანდრე, დაუშვილი ალექსანდრე, სამსონაძე მიხეილ, ქოქრაშვილი ხათუნა, ჭუმბურიძე დოდო, ჯანელიძე ოთარ. რუსული კოლონიალიზმი საქართველოში. თბ., 2008;
- *ბერძენიშვილი, 1965* – ბერძენიშვილი ნიკო. საქართველო XIX საუკუნის პირველ მეოთხედში, – ნ. ბერძენიშვილი. საქართველოს ისტორიის საკითხები. წ. 2. თბ. 1965;
- *გომთლაძე, 1973* – გომთლაძე დერმიშა. ბრძოლა ცარიზმის ბატონობის წინააღმდეგ XIX საუკუნის პირველ ოცეულში, – საქართველოს ისტორიის ნარკვევები. ტ. IV. მ. დუმბაძის რედაქციით. თბ., 1973;
- *კიკვიძე, 1954* – კიკვიძე აბელ. საქართველოს ისტორია (XIX საუკუნე). თბ., 1954;
- *მასალაძე., 1905* – მასალაძე საქართველოს ისტორიისათვის. შეკრებილი ბატონიშვილ დავით გიორგის ძისა და მისი ძმებისა 1744-1840. ტფ., 1905;
- *მჭედლიშვილი, 1991* – მჭედლიშვილი მიხეილ. იმპერიის მარნუხებში. თბ., 1991;
- *ორბონიძე, 2013* – ორბონიძე ეთერ. ალექსანდრე ბატონიშვილის ბრძოლა რუსული ხელისუფლების წინააღმდეგ, – ქართული ფენომენი. ალექსანდრე ბატონიშვილი. რედაქტორი გივი აბზიანიძე. თბ., 2013;
- *სურგულაძე, 1968* – სურგულაძე აკაკი. ნიკოლოზ ბარათაშვილის ეპოქა. თბ., 1968;

- *ტომონიძე, 1951* – ტოგონიძე ვარლამ. ქართლის მთიანეთის გლეხთა აჯანყება (1804). თბ., 1951;
- *ფრონელი, 1896* – ფრონელი (ყიფშიძე) ალექსანდრე. მთიულეთი 1804 წელი. ტფ., 1896;
- *ხაჭაპურიძე, 1932* – ხაჭაპურიძე გიორგი. გლეხთა მოძრაობანი საქართველოში მე-XIX საუკუნეში. თბ., 1932;
- *АКАК, 1868* – *Акты, собранные Кавказскою Археологическою Коммисиею*. Архив главного управления Наместника Кавказскаго. Напечатан под редакциею председателя комиссии ст. сов. Ад. Берже. Т. 2. Тиф. 1868.
- *ДУБРОВИН, 1866* – *Дубровин Николай Федорович*. Закавказье от 1803-1806 года. *Историческое исследование*. Санкт-Петербург, 1866.

BONDO KUPATADZE¹

THE HISTORIOGRAPHY OF THE 1804 EAST GEORGIAN HIGHLAND REVOLT

This anti-tsarist unrest has more or less been studied both in Georgian and Russian historiography. However, there have been controversies about various issues. Hence, four stages can be identified: 1. Russian historiography of the tsarist period (N. Dubrovin, A. Berjé, Vs. 1 and 2 of the Acts of the Caucasus Archeological Committee); 2. Georgian historiography of the tsarist period (David Bagrationi, Alexandre Proneli, Ivane Javakhishvili); 3) Georgian historiography of the Soviet period (Giorgi Khachapuridze, Varlam Togonidze, N. Berdzenishvili, Akaki Surguladze, A. Bendianishvili); 4) Contemporary Georgian historiography (M. Mchedlishvili, A. Bendianishvili, E. Orjonikidze). The view, established by Russian historians about the revolt and its leaders, that the spontaneous unrest incepted by highlander farmers was only of a social character, was taken along by historians of the Soviet period considering it to be social movement. However, the documents (Acts), published by the official Russian historiography, do not avoid organization characteristic of the revolt and the fact that its leaders had close links with the princes (Alexandre, Iulon, Parnaoz). Most of the 260 accused, brought to court, were representatives of higher social layers and local leaders (elders, chieftains). Russians historians purposefully diminished the role of the Bagrationi dynasty in the revolt and portrayed them as later appendages to

¹ *Bondo Kupatadze* – PhD in History, Associate Professor, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University.

the already-incepted process. The role of the Bagrationi dynasty was partially rehabilitated by Niko Berdzenishvili; however, *Essays of the Georgian History* returned to the earlier tendency. Most recent studies were not profound and were limited only to a general description. The first historian, who dealt with the political aspect of the revolt, was Alexandre Proneli. Two terms have been established in historiography in determining the geographic area of the revolt. Traditionally, it has been referred to as Mtiuleti Revolt. However, with respect to the fact that the revolt comprised the historical-geographic provinces other than Mtiuleti (Khando, Truso, Chartali, Khevi, Ertso, Tianeti, Ksani Gorge...), it would be more adequate to refer to it as the East Georgian Highland Revolt. The term was introduced by V. Togonidze and adopted by N. Berdzenishvili, A. Surguladze, and A. Bendianishvili.

გურამ ლევაშვილი¹

მარვან იბნ მუჰამადის ლაშქრობა კავკასიაში²

VII საუკუნის პირველ ნახევარში არაბეთის ნახევარკუნძულზე წინასწარმეტყველმა მუჰამედ იბნ აბდულლაჰ იბნ აბდილმუთალიბ იბნ ჰაშიმ იბნ 'აბდ მენაფ ალ-კურიაშიმ (570-632წწ.) დაარსა ახალი მონოთეისტური რელიგია ისლამი (ღვთისადმი მინდობას ნიშნავს), რომლის დროშის ქვეშ გაერთიანებულმა არაბთა მომთაბარე ტომებმა შეძლეს დაეპყროთ სასანიანთა ირანისა და ბიზანტიის იმპერიის ტერიტორიების მნიშვნელოვანი ნაწილები: მთელი შუამდინარეთი, ერაყი, თვით ირანის დედაქალაქი – ქტეზიფონი, სირია, პალესტინა, ეგვიპტე და სხვა.

არაბებმა 'იად იბნ ალ-ღანამის სარდლობით 640 წელს ილაშქრეს სომხეთზე და 6 ოქტომბერს მისი დედაქალაქი დვინიც კი აიღეს, თუმცა იმავე წელს დატოვეს კავკასია (Тер-Гевондян, 1977: 24-30; Шагинян, 2007: 224-235). ხოლო 642 წელს მათ უკვე დიდი მარბიელი ლაშქრობა მოაწყვეს სამხრეთ კავკასიის ქვეყნებზე და მათ შორის საქართველოზეც (სილაგაძე, 1991: 35-37). ქართულმა წყაროებმა საერთოდ არაფერი იციან არაბთა პირველი და შემდეგ დროინდელი ლაშქრობების შესახებ საქართველოში.³ ქართული წყაროების მიხედვით, არაბთა პირველი ლაშქრობა მოდის VIII საუკუნის 30-იან წლებზე და დაკავშირებულია მურვან ყრუს სახელთან (ქართლის ცხოვრება, 1942: 149-151; წამებაძე და ლუანლი, 1971: 248-263). მაგრამ მარვანის ასეთი მამუტაბური ლაშქრობის შესახებ საქართველოში, როგორც ის ქართულ წყაროებშია

¹ გურამ ლევაშვილი – დოქტორანტი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² სტატია მოხსენების სახით წაკითხულ იქნა საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის ახალგაზრდა მეცნიერთა V ინტერდისციპლინურ კონფერენციაზე და თეზისების სახით დაიბეჭდა საკონფერენციო მასალების კრებულში (ლევაშვილი, 2019: 11-14).

³ საქართველოს წინააღმდეგ არაბთა პირველი ეტაპის ლაშქრობების სავარაუდო და დადასტურებული თარიღები: 644-645წწ.?, 647წ.?, 653-654წწ.; 668წ.?, (მაგ.: 663-678წწ. 16-ჯერ ილაშქრეს არაბებმა კავკასიაში, რომელთაგან უშუალოდ საქართველოზე განხორციელებული რომელი იყო ძნელი სათქმელია: სილაგაძე, 1991: 68) 685წ.; 693წ.; 697-698წწ.; 704წ.; 717-718წწ.; 728წ.; 729-730 წელს.

აღწერილი, არაფერი იცინა არაბულმა, სომხურმა და ბიზანტიურმა წყაროებმა.

ქართულ ისტორიოგრაფიაში ძირითადად მიჩნეულია, რომ მარვანის დასავლეთ საქართველოში მარცხის გამო არაბული წყაროები შეგნებულად დუმან ამ საომარ კამპანიაზე და დამატებით არგუმენტად მოხმობილია ის რომ არაბულმა წყაროებმა ასევე არაფერი იცინა X საუკუნის დასაწყისში აბულ-კასიმის (იუსუფ იბნ აბუ ლ-საჯი) ლაშქრობის შესახებ საქართველოში. ამიტომ ქართველი მკვლევრების უმრავლესობა ნდობას უცხადებს ჯუანშერის ასე დაწვრილებით გადმოცემულ ცნობებს, თუმცა აღნიშნავენ რომ გარკვეულ გაზვიადებებსაც უნდა ჰქონდეს ადგილი (**ჯავახიშვილი, 1965: 73-80; ჯანაშია, 1936: 17-35; ლორთქიფანიძე, 1963: 71-95**). ქართველი მკვლევრებიდან პირველად გურამ აბრამიშვილმა ივარაუდა, რომ „ჯუანშერის წყაროში მოთხრობილი ეს ექსპედიცია მუჰამად იბნ მარვანს უნდა შეეხებოდეს... და არა მის ძეს – მარვან იბნ მუჰამადს“ და ეს ლაშქრობა 717 წლით განსაზღვრა (**აბრამიშვილი, 1977: 31**). ხოლო ბენიამინ სილაგაძე, რომელიც ცდილობდა ნაწილობრივ გაეზიარებინა გურამ აბრამიშვილის მოსაზრება, ძირითად წინააღმდეგობას იმაში ხედავდა, რომ ჯუანშერის ცნობით, მის მიერ აღწერილი ამბავი მომხდარა ხალიფა ეშიმის დროს (**ქართლის ცხოვრება, 1942: 149**).

არაბისტი ბ. სილაგაძე, რომელიც ძირითადად უნდობლად უყურებს ქართველი მემატიანის, მთელს ამ არაბთა ლაშქრობის ცნობას, რატომღაც შენიშნავს: „ჰიშამი ... სახალიფოს განაგებდა 724-743 წლებში. ამიტომ, საფიქრებელია, რომ ქართული წყარო მურვან ყრუს მამამისის ნამოქმედარს კი არ მიაწერს, არამედ მასლამა იბნ აბდ ალ-მალიქის 732 წლის ლაშქრობას,... რაშიც აქტიურ მონაწილეობას ღებულობდა თვით მურვან მუჰამადის ძე, როგორც მასლამას ლაშქრის ერთ-ერთი სარდალიო“ (**სილაგაძე, 1991: 105**). თუმცა უნდა ავლნიშნოთ, რომ იბნ ალ-ასირის მიხედვით, მასლამას ხაზართა წინააღმდეგ განხორციელებული ამ ლაშქრობის დროს, საქართველოსკენ არც კი გამოუხედავს და ძირითადად ბრძოლები მიმდინარეობდა კასპიისპირეთში, დარუბანდის კართან (**Материалы по истории, 1940: 74-82**).

არგვეთის მთავრების დავით და კონსტანტინეს წამების ტექსტებში არაბი სარდალი მურვანი გამოყვანილია მუჰამედ წინასწარმეტყველის დისწულად (**წამება და ღუანღი, 1971: 248-263**). ვინაიდან მუჰამედს დები და დიშვილები არ ჰყავდა და მარვანთანაც ერთი საუკუნე აშორებს, ამ წინააღმდეგობის ახსნა გონელი არახამიამ და მანანა სანაძემ ამგვარად სცადეს, რომ წმინდა დავით და კონსტანტინე არგვეთის მთავრები, ეგრისში დიდი ომიანობის (540-562წწ.) პერიოდში მოღვაწეებად გამოაცხადეს, ხოლო მათი მტერი – ვინმე

„მძლავრი“, ირანის შაჰის ხოსრო I ანუშირვანის (531-579წწ.) დიშვილად (არახამია..., 2013: 21-25).

დავით და კონსტანტინეს მარტვილობის ცნობების გათვალისწინებითვე, დავით ჩიქოვანმა მურვან ყრუს სახელის ქვეშ ივარაუდა სამი არაბი სარდალი: თავად მარვანი, აბუ ლ-კასიმი (აზერბაიჯანის ამირა იუსუფ იბნ აბუ ლ-საჯი) და მოციქულ მუჰამედის „დისნული“. ეს უკანასკნელი კი, სომხური წყაროების: „წმინდა ნერსეს პართევის ისტორიისა“ და იოვანე მამიკონიანის „ტარონის ისტორიის“ ცნობილ სარდალ, ვინმე აბდარაჰიმ/აბდრაჰიმთან გააიგივა, რომელსაც თითქოს კავკასიის ქვეყნები დაულაშქრავს 639 წელს (ჩიქოვანი, 2017/2018: 244-246). თუმცა ჩვენთვის ცნობილი არაბული წყაროები, იმ პერიოდისათვის ასეთ პიროვნებას არ იცნობენ.

„ქართლის ცხოვრებაზე“ დაკვირვებამ, სხვა წყაროთა მონაცემების გათვალისწინებამ და მკვლევართა ზემოთ განხილულმა შეხედულებებმა, ჩვენ იმ დასკვნამდე მიგვიყვანა, რომ მურვან ყრუს ლაშქრობის ქვეშ გაერთიანებულია არაბთა რამდენიმე ლაშქრობის ამბავი ქართლის (ჯურზანის) ტერიტორიაზე. ეს ყოველივე კი, ჯუანშერ ჯუანშერიანის მცდარი ცნობებით არ უნდა იყოს განპირობებული, რადგან მემატიანე ისე დაწვრილებით აღწერს წინა დროის ამბებს (თუნდაც მავრიკ კეისრისა და ხოსროს პერიოდი, შემდეგ ჰერაკლე კეისრის ლაშქრობის პერიპეტიები), რომ შეუძლებელია მასთან უფრო მახლობელი ამბები (ჩვენთვის, ჯუანშერი VIII საუკუნის ბოლოს მოღვაწე ავტორია – გ.ლ.) ასე არეულად გადმოეცა. აქ საქმე უნდა გვქონდეს XI საუკუნეში მოღვაწე, „ქართლის ცხოვრების“ შემდგენელისა და რედაქტორ-გადაამწერის, ლეონტი მროველის უხეშ ჩარევასთან, რომელიც შუა საუკუნეებრივი ქრისტიანული დოგმატის საფუძველზე, შეეცადა შეექმნა წმინდა მეფე არჩილის კულტი. წმინდა მეფისა, რომელიც ებრძოდა საქართველოში „პირველად“ შემოსულ არაბებს და თავადაც არაბთა ხელით აღესრულა მონამეებრივად. ლეონტიმ როგორც ჩანს, ჯუანშერის მატყანის ბოლო ნაწილი, არაბთა ლაშქრობათა შესახებ, დაახლოებით ერთ საუკუნიანი ქრონოლოგიური პერიოდი, თავის ისტორიული პიროვნებებით სრულად შეცვალა და რამდენიმე არაბი სარდლის ლაშქრობათა პასაჟები, მურვან ყრუს მიანერა. ჩვენი დაკვირვებით, სწორედ ლეონტის რედაქციული ჩარევების გამო ახასიათებს ჯუანშერის თხზულებას ანაქრონიზმები, რამაც გამოიწვია მთელი რიგი აზრთა სხვაობები მის დათარიღებასთან დაკავშირებით და ამიტომ გაჩნდა თეორია ე. წ. „ფსევდო ჯუანშერის“ თაობაზეც (ლორთქიფანიძე, 1989: 22-52; Цулая, 1986: 45-54).

ჩვენი აზრით, მურვან ყრუს ლაშქრობის ქვეშ გაერთიანებულია არაბთა ერთ-ერთი პირველი ლაშქრობა, რომელიც 654 წელს განახორციელა ჰაბიბ იბნ მასლამა ალ-ფიჰრიმ (617-662წწ.), რომლის შე-

დეგადაც ქართველებსა და არაბებს შორის გაფორმდა შეუვალობა-ზავის ხელშეკრულება (ქითბ სულჰვა ამანი) და რომელიც ქართულ ისტორიოგრაფიაში „დაცვის სიგელის“ სახელითაა ცნობილი (**ცქიტი-შვილი, 1976: 187-199; სიხარულიძე, 2001: 3-11**). სწორედ ამ ლაშქრობის დროს უნდა ყოფილიყო კათალიკოსი თაბორი და არა მურვან ყრუს ლაშქრობის დროს: „და მოსვლასა მისსა კათალიკოსი იყო თაბორა“ (**ქართლის ცხოვრება, 1942: 149**). აქ, რომ აშკარად ანაქრონიზმია, ამას ისიც ადასტურებს რომ ზემოთ თავადვე ამბობს მემატინანე ჯუანშერი, რომ ადარნასეს ერისმთავრობის დროს კათალიკოსნი იყვნენ: იოვანე, ბაბილა და თაბორიო, რასაც „მოქცევაჲ ქართლისაჲც“ იმეორებს (**ქართლის ცხოვრება, 1942: 147; მოქცევაჲ ქართლისაჲ, 2011: 23**). ამიტომ სულ, რომ სტეფანოზ II-ის შვილებად მივიჩნიოთ მირი და არჩილი, როგორც ამას ქართული წყარო გვიმტკიცებს, თაბორი მათ დროს და მით უფრო მურვან ყრუს ლაშქრობისას, კარგა ხნის გარდაცვლილი უნდა ყოფილიყო.¹

მურვან ყრუს ლაშქრობის ქვეშ გაერთიანებულია ასევე მამამისის მუჰამმად იბნ მარვანის 704 წლის ლაშქრობა საქართველოში, რომელიც ზუსტად 50 წლით არის დაშორებული 654 წლის არაბთა ლაშქრობას. სწორედ ამიტომ არის არჩილ მეფის ცხოვრებაში უაზროდ ჩართული: „და ეცადნეს სარკინოზნი შემოსლვად ქართლად ყრუსა წარსლვითგან წელიწადსა ორმოცდამეათესა. აქა ჟამამდე არა შემოვიდოდეს, არამედ მიიღებდეს ხარკსა ერისთავთაგან“ (**ქართლის ცხოვრება, 1942: 155-156**). მემატინანე ჯერ გვიყვება, თუ როგორ ებრძვის მეფე არჩილი მურვან ყრუს, შემდეგ აღწერს მის მეფობას და გვეუბნება, რომ თურმე 50 წელი არაბები აღარ შემოსულან, რადგან ძირითადად დაცვის სიგელის ფარგლებში მოქმედებდნენ და **ერისმთავრებისგან და არა მეფისგან** (ხაზგასმა ჩვენია – გ.ლ.) მიღებულ ხარკს (ჯიზიას) ჯერდებოდნენო. 50-წლიან შუალედთან დაკავშირებით გვინდა აქვე აღვნიშნოთ, ჩვენი დაკვირვება, რომ სწორედ „ქართლის ცხოვრების“ მიხედვით მურვან ყრუს შემოსევის ქვეშ, არაბთა სხვადასხვა ლაშქრობის გაერთიანება უნდა იგულისხმებოდეს. როგორც ზემოთაც აღვნიშნეთ, 654 წელსა და 704 წელს შორის 50 წელია შუალედი, ხოლო 704 წელს რომ 50 წელი მიუმატოთ მივიღებთ 754 წელს, რომელიც არჩილ მეფის მოკვდინების თარიღად მიგვაჩნია. ნიშანდობლივია ისიც, რომ 668-718 წლებსა და 685-735 წლებს შუა 50 წლიანი შუალედი. აშკარაა რომ 668 წლის და 685 წლის არაბთა ლაშქრობებმაც მნიშვნელოვანი ცვლილებები გამოიწვია ქვეყანაში, მაგრამ ჩვენს ხელთ არსებული, ისიც უცხოური წყაროების, მწირი ცნობების საფუძველზე სიღრმისეული დასკვნების გაკეთებისგან თავს შევიკავებთ.

¹ კათალიკოს თაბორის საკითხმა, დააეჭვა მანანა სანაძე და წყაროს ამ პასაჟს „50 წლიანი ეპოქის შეკუმშა“ უწოდა (**სანაძე, 2016: 442-443**).

ანაკოფის ციხე

2012 წელს თბილისის ძველი გალავნის გათხრებისას აღმოჩენილი უცნობი არაბული წარწერა

მუჰამმად იბნ მარვანი 693 წელს თავისი ძმის ხალიფა აბდ ალ-მალიქის (685-705 წწ.) ბრძანებით დაინიშნა აზერბაიჯანის, არმინიისა და ალ-ჯაზირის გამგებლად და დაევალა აღნიშნული რეგიონების საბოლოო დამორჩილება-შემომტკიცება სახალიფოსთვის. მან ცეცხლითა და მახვილით მოვლო მთელი სომხეთი, საქართველო და არ-რანი, გაძარცვა და გადაბუგა ეკლესია-მონასტრები, საცხოვრებელი სახლები, დაატყვევა და ამონყვიტა მოსახლეობა (სილაგადე, 1991: 68). მას ხლათის ოლქის ერთ ეკლესიაში შეუტყუებია სომეხი ნაჰარარები, შიგ გამოუმწყვდევია და ყველანი გამოუბუგავს (Якуби, 1927: 5-6 **Балладзори**, 1927: 15). სიჯიუტისა და გაუგონარობისათვის სწორედ მას შეარქვეს ალ-ხიმარი (სახედარი) და არა მის ვაჟ მარვანს, რომელსაც შეცდომით მიაწერენ ამ თიკუნს (Zettersteen., 1993: 408; Winkelmann., 2000: 322-323). მუჰამმადი, როგორც ჩანს 697 წელს შემოვიდა საქართველოში, რადგან არაბები სწორედ ამ წელს გადადიან დასავლეთ საქართველოში ლაზიკის პატრიკიოსის სერგი ბარნუკის ძის (შესაძლოა სარგისი ბაკურისძე. ის ალბათ შთამომავალია ვახტანგისდროინდელი მარგვისა და თაკვერის ერისთავ ბაკურისა, რომლის მემკვიდრეებს ბაკურისძენი ეწოდებოდათ) მიწვევით, მაგრამ მათი დასავლეთ საქართველოში ყოფნა დიდხანს ვერ გაგრძელდებოდა, ბიზანტიელების გააქტიურების გამო. 697 წელსვე არა (სავარაუდოდ დაცვის სიგელის ჩვენებით, ხარკის გადახდა იკისრეს ქართველებმა), მაგრამ 704 წელს განხორციელებული ლაშქრობისას მაინც, უნდა დაეტოვებინა აღმოსავლეთ საქართველო ერისთავარ სტეფანოზ ნერსეს ძე ბაგრატიონს და ის დასავლეთ საქართველოში უნდა გახიზნულიყო ოჯახთან ერთად, ხოლო იქ არაბთა მეორედ გადასვლის გამო (ბიზანტიელი ავტორების თანახმად 705-711წწ. ლაზიკას არაბები ფლობენ – თეოფანე ჟამთააღმწერელი, 1941: 107), ის აფხაზეთში უნდა გახიზნულიყო და იქვე გარდაცვლილიყო.

ამრიგად, 704 წლის ლაშქრობით არაბებმა საბოლოო შედეგს მიაღწიეს: სისხლში ჩაახშვეს აჯანყებანი, განყვიტეს არაბთმოდულე ფეოდალების უმრავლესობა, რითაც მოამთავრეს სამხრეთ კავკასიის ქვეყნების დამორჩილება და შექმნეს „არმინიის“ პროვინცია, რომელიც მოიცავდა საკუთრივ სომხეთს, ქართლსა და ალბანეთს. არმინიის ოლქის პირველ მართველად სწორედ მუჰამმად იბნ მარვანი დაინიშნა, რომელსაც მთელი რიგი ადმინისტრაციული ღონისძიებები გაუტარებია. სწორედ ამ ძალაუფლების გამოხატულება უნდა იყოს თბილისის ზარაფხანის ამუშავება და აქ ჰიჯრით 85 წელს (=704/705წწ.) მოჭრილი ომაიანთა დირჰემი, რომელიც ბერლინის მუზეუმში ინახებოდა (დუნდუა., 2006: 167; პროფესორ გოჩა ჯაფარიძის ზეპირი ინფორმაციით თბილური დირჰემის კიდევ ერთი ეგზემპლარი კატარის მუზეუმშიცაა დაცული – გ.ლ.). როგორც ჩანს, სწორედ ამ დროიდან

უნდა ფლობდნენ არაბები თბილისის ციხეს და აქ შეიარაღებული გარნიზონიც უნდა ჰყოლოდათ, ხოლო თბილისის საამიროს შექმნა ჩვენც, ოდნავ უფრო გვიანდელი მოვლენა გვგონია და ხაზართა 762-764 წლის ლაშქრობის შემდეგ უნდა მომხდარიყო ეს ყოველივე. „მოვიდა ამირა აგარიანი, რომელი მთავრობდა სომხითს, ქართლსა და ერეთსა, სახელით ხუასრო, ოდეს ამან აღაშენა ტფილისი ქალაქი, მოხრებული ხაზართაგან“ (*ქართლის ცხოვრება, 1942: 161*). ამიტომ ამ საკითხზე, სწორი გვეჩვენება პროფესორ გიული ალასანიას მოსაზრება (ალასანია, 2007: 3-14).

მურვან ყრუს ლაშქრობის ქვეშ, ძირითადად წარმოდგენილი უნდა იყოს მამამისის, მუჰამმად იბნ მარვანის კიდევ ერთი, 717 წლის დიდად სტრატეგიული მნიშვნელობის სამხედრო კამპანია დასავლეთ და სამხრეთ საქართველოს გავლით ქალკედონში მისვლა, რათა მონაწილეობა მიეღო 717-718 წლებში მიმდინარე კონსტანტინეპოლის სააღყო ოპერაციაში, რომელსაც მასლამა იბნ აბდ ალ-მალიქი ხელმძღვანელობდა. თუმცა მოსეს კალანკატვაცის და ლევონდის ცნობით საქართველოში სწორედ მასლამამ ილაშქრა, რასაც მანანა სანაძეც ემხრობა, მხოლოდ იმ განსხვავებით, რომ სომეხი ავტორების 717 წლის მუსლიმთა ლაშქრობა, არაბ ავტორებთან დადასტურებულ მასლამას 713-714 წლების ლაშქრობასთან გააიგივა (*მოვსეს კალანკატვაცი, 1985: 153-154; История халифов варданета Гевонда, 1862: 27; სანაძე, 2016: 450*). ეს კი გამორიცხებულია, რადგან არაბული და ბიზანტიური წყაროების ერთობლივი ჩვენებით 717-718 წლის 15 აგვისტომდე სწორედ მასლამა მეთაურობს ბიზანტიის დედაქალაქის სააღყო ოპერაციას, ამიტომ ის კავკასიაში ვერ იქნებოდა (*Мюллер, 1895: 94*).

ეს დიდი სამხედრო ექსპედიცია კი როგორც ჩანს, უნდა განეხორციელებინა არმინიის ოლქის გამგებელს მუჰამმად იბნ მარვანს, რომელმაც ჰიჯრით 98 წელს (=716-717წწ.) დაიპყრო „აბაზგების, ლაზებისა და იბერიელთა ქვეყნები“ (*Мюллер, 1895: 95-96*). ამასთან, როგორც ქართულ წყაროშია აღწერილი: „და ვითარ ცნა, რამეთუ მეფენი ქართლისანი და ყოველნი ნათესავნი მათნი წარვიდეს ეგრისად და მუნით კუალად მიიკვალნეს აფხაზეთად, შეუდგა კუალსა მათსა და შემუსრნა ყოველნი ქალაქნი და სიმაგრენი ქუეყანისა ეგრისისანიცა“ (*ქართლის ცხოვრება, 1942: 149*). საინტერესოა ქართული წყაროს კიდევ ერთი ცნობა – საქართველოდან ბიზანტიაზე სალაშქროდ წასული დამპყრობელი ქალკედონში მისულა და მალევე მომკვდარა (*წამებაჲ და ღუანღი, 1971: 248-263*). ეს კი, სწორედ მუჰამმად იბნ მარვანი უნდა იყოს და არა მისი ვაჟი, მარვან იბნ მუჰამმადი - არაბთა მომავალი ხალიფა (744-750წწ.). მუჰამმადი მართლაც ამ პერიოდში 719 წელს გარდაიცვალა, რომელიც 7 თვე უგონოდ იმყოფებოდა და შემდეგ მოკვდა (*Zettersteen., 1993: 408; Winkelmann., 2000: 322-323*).

ამ ლაშქრობით, როგორც ჩანს არაბები მიზნად ისახავდნენ ბიზანტიური ორიენტაციის (ამ ორიენტაციაზე დაბრუნება მოხდა, იუსტინიანეს მეორეჯერ მართველობისას 705-711 წლებში, როცა აქ ლეონ სპათარი მოღვაწეობდა. – თეოფანე ჟამთააღმწერელი, 1941: 106-114; პაპასქირი, 1997: 291-308; პაპასქირი, 1998: 102-120; პაპასქირი, 2003: 98-109; პაპასქირი, 2008: 439-447.) მქონე დასავლეთ საქართველოსა და იქ მყოფ ბერძნულ სამხედრო ნაწილებზე თავდასხმით შეესუსტებინათ და დაექსაქსათ ბიზანტიელთა თავდაცვა. თუმცა არც ბიზანტიელები მჯდარან უქმად, რადგან მათი მოკავშირე ხაზარები 20-ათასიანი ლაშქრით ჰიჯრით 99 წელს (717-718წწ.) შეიჭრნენ ალბანეთში (Дорн, 1844: 18). ქართული წყაროს ჩვენებით აშკარაა, რომ არაბთა სამხედრო კამპანია წარუმატებლად დამთავრდა, რადგან დასავლეთ საქართველოს მკაცრი კლიმატური გარემოს გარდა, მათ მედგარი წინააღმდეგობა გაუწიეს, ჯერ არგვეთისა და თაკვერის ერისთავებმა დავით და კონსტანტინემ (ისინი ან სარგის ბაკურის ძის ვაჟები უნდა იყვნენ, ან ამავე საგვარეულოს გვერდითი შტოს უკანასკნელი წარმომადგენლები – გ.ლ.), ხოლო შემდეგ ანაკოფიის ციხეში გამაგრებულმა ქართლის ერისმთავართა სახლისშვილებმა მირმა და არჩილმა, რომელთაც მცირე ძალებით (დაახლოებით 3000 მეზობლი) შეუტიეს არაბთა მრავალრიცხოვან ჯარს, დაამარცხეს და ციხე-გოჯისკენ უკუაქციეს ისინი, სადაც უკვე წყალდიდობა დაატყდა თავს მუსლიმებს (**წამება და ლუანლი, 1971: 248-263; ქართლის ცხოვრება, 1942: 149-151**).

როგორც ჩანს, ანაკოფიასთან არჩილმა სტრატეგიული ხერხი იხმარა და მტრის მრავალრიცხოვან ძალებს გაშლის საშუალება არ მისცა ზღვის სანაპიროს ვიწროებში: „და ვენყუნეთ ზღვით კერძოსა მას გვერდსა შინა. თუ ენებოს ღმერთსა, ერთითა იოტოს ათასი და ორითა ბევრი“ (**ქართლის ცხოვრება, 1942: 150**). სწორედ ამიტომ იყო, რომ ბიზანტიის იმპერატორი ლეონ ისავრიელი (717-740წწ.) აფხაზეთის ერისთავ ლეონისთვის მოწერილ წერილში, დიდ მადლიერებას გამოხატავდა მირიანისა და არჩილის მიმართ: „ესე მსახურება დადგეს ჩვენ თანა საყდარსა ამას სამეუფოსა: პირველად ნათელ მოიღღეს ხელსა ჩუენსა ქუეშე; კუალად შემუსრვისაგან დაარჩინეს დიდი ქალაქი პონტოისა, და შორის ჩუენსა და შორის სპარსთა ყვეს მშუიდობა... ან თუმცა ღმერთს არა მაგათ მიერ დაებრკოლა ბოროტი ეგე მტერი, მო-მცა-სრულ იყო ვიდრე კონსტანტიპოლედმდე“ (**ქართლის ცხოვრება, 1942: 152**). მასლამას სააღყო ჯარის, დამხმარე ძალების კავკასიაში შეყოვნებამ, როგორც ჩანს ტაქტიკური შვება მისცა ბიზანტიელების თავდაცვით ბრძოლას კონსტანტინეპოლთან. ამიტომ მადლიერების ნიშნად იმპერატორმა მირისა და არჩილს ორი გვირგვინი გამოუგზავნა და სრულიად ქართლის მეფეებად ცნო. ხოლო აფხაზეთის ერისთავ ლეონს,

მემკვიდრეობით უბოძა საერისთავო ქვეყანა და ქართლის მეფესთან მშვიდობიანობისაკენ მოუწოდა. ამასთან, დასაშვებად მიგვაჩნია რომ კავკასიაში მოღვაწეობისას, ლეონ ისავრიელი დარწმუნებულყოფილ აქ უფრო ცენტრალიზებული სამეფოს საჭიროებაში, რათა არაბთა წინააღმდეგ ბრძოლა უფრო ეფექტური ყოფილიყო.

აქვე ჩვენ, ვერ დავეთანხმებით მანანა სანაძისა და თამაზ ბერაძის მოსაზრებას, თითქოს „იმპერატორის სპათარი“ ლეონ ისავრიელი და აფხაზეთის მმართველი „ერისთავი კეისრისა“ ლეონი, ერთი და იგივე პიროვნება იყო (**სანაძე, 2001: 76-78; ბერაძე, 2004: 74-75; სანაძე, 2016: 452-455**). ამ საკითხთან დაკავშირებით, მთლიანად ვუჭერთ მხარს პროფ. ზურაბ პაპასქირის შენიშვნებს (**პაპასქირი, 2008: 440-447**). ჩვენის მხრივ დავამატებთ, რომ ელემენტარულად ლეონ ისავრიელი, რომელიც კონსტანტინეპოლის ალყის დროს უკვე იმპერატორი იყო, თავის თავს წერილს ვერ გაუგზავნიდა აფხაზეთში. ამასთან, არც აფშილეთის მთავარი მარინე გვესახება მირის იდენტურ პიროვნებად, რადგან მირს ნამდვილად არ ჰყოლია ვაჟი, რომელიც არაბებმა აწამეს. ეს რომ ასე ყოფილიყო, ქართველი მემკვიდრე შანსს არ გაუშვებდა ხელიდან ასეთი ქრისტიანულ-იდეოლოგიური საკითხი აღუწერელი დაეტოვებინა. თეოფანეს ცნობიდან ვიგებთ, რომ კავკასიაში ყოფნისას დემორალიზებული რომაული არმიის, ერთი ნაწილის, თავის განკარგულებაში მოქცევით ლეონ სპათარმა შეძლო ყოფილი მისიმიანეთის მთავარი, ე.წ. „რკინის ციხის“ ხელში ჩაგდება და იქ არაბთა დასმული მართველის – ფარსმანის დატყვევება (**თეოფანე ჟამთააღმწერელი, 1941: 110-113**). როგორც ჩანს, ლეონ სპათარმა მასთან დასახმარებლად მოსულ „აფშილთა უპირველესს“ ანუ მთავარს მარინეოსს განუეული სამსახურისთვის მაშინვე თუ არა იმპერატორობისას მაინც უსახსოვრა ყოფილი მისიმიანეთი და მისი მთავარი სიმაგრე „რკინის ციხე“, რადგან **738** წელს, როცა არმინიის ამირა მარვან იბნ მუჰამედის (მურვან ყრუ, რომელიც იმ წელს ხაზართა წინააღმდეგ იბრძვის ჩრდილოეთ კავკასიაში) სარდალი სულეიმან იბნ ისამი მეფე არჩილის კვალდაკვალ დასავლეთ საქართველოში გადადის და „რკინის ციხეს“ აიღებს, მას ტყვედ უვარდება აფშილეთის ახალი ერისთავი/პატრიკიოსი ევსტათი-მაკარი მარინეოსის ძე, რომელიც მონაწილეობდა აღდგენისათვის (თეოფანე ჟამთააღმწერელი, **1941: 115-116**).

ასე რომ, სპათარ ლეონს, „რკინის ციხისგან“ განსხვავებით, არაფერი აკავშირებს „სობლისის“ ციხესთან, სადაც მუჰამედის ლაშქრობისას გამაგრდა აფხაზეთის ერისთავი ლეონი. ამიტომ ჩვენთვის სრულებით გაუგებარია მ. სანაძის ენათმეცნიერული წიაღსვლები, რომელთა მიხედვითაც „სობლისი“ – სპილენძად არის მიჩნეული (**სანაძე, 2016: 454-455**). ხოლო სპილენძი და რკინა, რომ ორივე მეტალია, ეს ისედაც ვიცოდით, მაგრამ მათი იგივეობა ჩვენთვის ნამდვილად აღმო-

მუჰამედ იბნ მარვანის მიერ თავისი ძმის, ხალიფა აბდ ალ-მალის სახელით
მოჭრილი თბილურ-ომაიდური დირჰამი.
„სახელითა ალლაჰისა, იჭედა ეს დირჰემი თბილისს 85 წელს“ (=704წ.).

ტიუბინგენის უნივერსიტეტიც ისლამური ნუმისმატიკის კვლევით ცენტრში
დაცული თბილური ფელსი.მარვანის მიერ მოჭრილი

2006 წელს მდინარე მტკვრის კალაპოტში, ორთაჭალის სიახლოვეს,
აღმოჩენილი სპილენძის მონეტა

ჩენა იყო.

ქართული მატთანის, მურვან ყრუს ლაშქრობაში აისახა თუ არა ალ-ჯარაჰ იბნ აბდ ალ-ლაჰ ალ-ჰაქამის 729 წლის ლაშქრობა, ძნელი სათქმელია. მაგრამ უნდა ითქვას, რომ ჯარაჰის თბილისში მოსვლისას მეფე არჩილი უკვე აღმოსავლეთ საქართველოში ყოფილა და სწორედ მას უნდა წარედგინა არაბი სარდლისათვის ჰაბიბ იბნ მასლამას „დაცვის სიგელი“, რომელიც ჯარაჰს განუახლებია და კვლავ ძალაში დაუტოვია ნისქვილებზე და ვენახებზე წელიწადში ერთიანად 100 ღირჰემის გადახდა, რითაც უცვლელად დაუმტკიცებია ჰაბიბის შეთანხმება. „დაცვის სიგელის“ ასლი როგორც ჩანს, სხვა სახელმწიფოსათვის მნიშვნელოვან დოკუმენტებთან ერთად დასავლეთ საქართველოში იყო გადამალული, თორემ მას ჯერ კიდევ მუჰამმად იბნ მარვანს წარუდგენდნენ.

თბილისიდან ჯარაჰი დარიალის გავლით ჩრდილოეთ კავკასიაში ლაშქრობს და დიდი ნადავლითაც ბრუნდება უკან. ამ დროს კი „საქართველოს მალიქმა ხაკანს კაცი გაუგზავნა და ურჯულოთა სახელით მუსლიმთა წინააღმდეგ საომრად მოუწოდა. ხაზარები დათანხმდნენ და მოვიდნენ. ხაკასარ ხაკანმა თავისი ვაჟი ბარჯიქი უფროსად განაწესა და გაისტუმრა...“ (Дорн, 1844: 20-21).

არაბული სიტყვა „მალიქუნ“ ჩვეულებრივ მეფეს, იმპერატორს ნიშნავს, რაც კიდევ ერთხელ ადასტურებს არჩილის მეფობას, რომლის მეფური ლეგიტიმაცია აღიარებულია არა მხოლოდ ბიზანტიელებისგან, არამედ არაბებისა და ხაზარების მხრიდანაც. მეფე არჩილის მიერ მოწვევულ (არ გამოვრიცხავთ, რომ მის დასახმარებლად ხაზარებისათვის თავად ბიზანტიის იმპერატორს მოეხმო) ხაზარებს დარუბანდიდან და დარიალიდან ერთობლივად შეუტევიათ არაბებისთვის და 730 წლის 9 დეკემბერს არდებილთან ახლოს სილანის ველზე სასტიკად დაუმარცხებიათ მუსლიმები. ბრძოლაში დაეცა თვით არაბი სარდალი ჯარაჰიც (Я'куби, 1927: 5).

როგორც ჩანს, ამ ბრძოლაში ქართველებმაც მიიღეს მონაწილეობა. ხოლო ხაზარებმა მოსულამდეც კი მიაღწიეს, რომელთა წინააღმდეგ ხალიფამ ჯერ სა'იდ ბენ 'ამრ ალ-ჰარაში, შემდეგ მასლამა, ხოლო მისი განვევის შემდეგ კვლავ ალ-ჰარაში გამოგზავნა, მაგრამ ეს არაბი სარდლები ხაზართა წინააღმდეგ ბრძოლას დარუბანდში აწარმოებდნენ, ამიტომ საქართველოში მათი ლაშქრობა, როგორც ამას ბ. სილაგაძე მიიჩნევს სავარაუდებელი არ არის (სილაგაძე, 1991: 96-98). თუმცა საქართველოს ტერიტორიაზე ამკარად უნდა ელაშქრა მათ შემცვლელად დანიშნულ მურვან ყრუს. IX-X საუკუნეებში მოღვაწე არაბი ისტორიკოსის ატ-ტაბარის მიხედვით, როცა ხალიფა ჰიშამმა მიიღო მარვან იბნ მუჰამმადის წინადადება და ის არმინის ოლქის გამგებლად დაამტკიცა (733-744წ.). მარვანი 120 000-ანი მხედრობით

კავკასიაში წამოსულა და ბარდავის (ალბათ ჯერ ბარდავიში შეჩერდა და შემდეგ დაიძრა ქისალისკენ, ამიტომ უნდა აელო გეოგრაფიულ ორიენტირად ქალაქი ბარდავი ავტორს – გ.ლ.) ახლოს მდებარე დასახლებულ პუნქტ ქისალში შეჩერებულა და იქ ქალაქი აუშენებია (ალბათ ციხე-სიმაგრე), ხოლო შემდეგ დარიალის გზით ხაზარეთისაკენ დაძრულა და გზაში ყველაფერი მოუსპია (**Дорн, 1844: 86-87**).

ამავდროულად მარვანს თავის სარდლებ უსაიდ იბნ ზაფირ ას-სულამისა და აბუ იაზიდისთვის ბრძანება გაუგზავნია, რომ მათ კიდევ დარუბანდიდან ელაშქრათ ხაზარეთში. ხოლო თავად კი, თავს დასხმია სლავებს და ტყვედ წამოყვანილი 20 ათასი ოჯახი კახეთში დაუსახლებია, თუმცა ისინი მალე აჯანყებულან და უკან დაბრუნება უცდიათ, რადროსაც მარვანს სლავები მთლიანად გაუნყვეტია (**Баладзори, 1927: 17-18**). ეს ყოველივე ცნობილი იყო ქართველი არაბისტის ბენიამინ სილაგადისათვის, მაგრამ ის მაინც ჯიუტად შენიშნავდა, რომ „არაბ მწერალთა აღწერილ მურვანის ამ ლაშქრობებში არსად საქართველო ნახსენები არ არის და ამდენად მათზე არც უნდა შევჩერებულყავით, რომ ქართულ წყაროებში იგივე ამბები სულ სხვანაირად არ იყოს წარმოდგენილი“ (**სილაგადე, 1991: 103**).

ამრიგად, მართალია ქართულ წყაროებში გაზვიადებულია მურვან ყრუს ლაშქრობა და როგორც ჩვენ ვაჩვენეთ მასში არაბთა რამდენიმე შემოსევა აისახა, თუმცა ზემოთ მოყვანილი ცნობებიდან სრულიად აშკარა ხდება, რომ მარვან იბნ მუჰამადი კავკასიაში მოსვლისთანავე საქართველოს ტერიტორიაზე მოდის და სწორედ აქედან ანხორციელებს ჩრდილო კავკასიაზე თავდასხმას: „და მოვლო ყრუმან მურვან ყოველი კავკასია, და დაიპყრა კარი დარიალისა, და რუბანდისა, და შემუსრნა ყოველნი ქალაქნი და უმრავლესნი ციხენი ყოველთა საზღვართა ქართლისათა“ (**ქართლის ცხოვრება, 1942: 149**). დარიალის კარიბჭით მოსარგებლე არმია რომ საქართველოს ვერ გადააფრინდებოდა ეს ხომ ცხადია და მით უფრო კახეთი, სადაც უკან მობრუნებული მურვან ყრუ ტყვეებს ასახლებს, როდის აქეთ აღარ ითვლება საქართველოს ტერიტორიად, ჩვენ პირადად, არ ვიცით. ამასთან, გვინდა აქვე შევეხოთ ტოპონიმ ქისალს, რომელიც ჯერ კიდევ ჰაბიბ იბნ მასლამას „დაცვის სიგელშია“ ნახსენები როგორც ჯურზანის ანუ ქართლის ერთ-ერთი მხარე და ის ივანე ჯავახიშვილმა ქსნის ხეობას დაუკავშირა (**ჯავახიშვილი, 1965: 76**). დიდი მეცნიერის ეს მოსაზრება მოგვიანებით გაიზიარა არაბისტმა ეთერ სიხარულიძემ (**სიხარულიძე, 1961: 192-193**). ესეც კიდევ ერთი საბუთია იმისა, რომ მარვან იბნ მუჰამადმა ნამდვილად ილაშქრა საქართველოში და როგორც ჩანს მეფე არჩილი იძულებული გახდა კვლავ დასავლეთ საქართველოში გახიზნულიყო. ხოლო მურვანი კი, ქსნის ხეობაზე გავლით გადავიდა ჩრდილოეთ კავკასიაში. აქ სამომავლო კვლევაა

ჩასატარებელი, რადგან ქსნის ხეობის აყოლებაზე, შესაძლოა მარტო დარიალზე (ხევის გავლით) გადასვლა არ იგულისხმებოდეს, ვინაიდან კავკასიონის ქედის ამ მონაკვეთში რამდენიმე გადასასვლელი ფუნქციონირებდა, რომელთაც უცხოელი მემკვიდრეები ხშირად ყველას დარიალად მოიხსენიებენ. მაგალითად „მოქცევაჲ ქართლისაჲშიც“ დადასტურებულია კარნი „ორნი დვალეთს და ერთი პარჭუანს დორძოკეთისასა“.

ბოლოს გვინდა შევნიშნოთ, რომ მარვანის საქართველოში ყოფნა, ნამდვილად დადასტურა, არცთუ დიდი ხნის წინათ, ირაკლი ფალავას მიერ გამოქვეყნებულმა უნიკალურმა სპილენძის ფელსმა, რომელიც მარვან იბნ მუჰამედის სახელით თბილისშია მოჭრილი (ფალავა, 2014: 250-257).

ბიბლიოგრაფია:

- *თეოფანე ჰამთაპლმწერელი, 1941 – თეოფანე ჟამთაპლმწერელი*. ქრონოგრაფი, – გეორგიკა. ბიზანტიელი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ. ტექსტი ქართული თარგმანითურთ გამოსცა და განმარტებები დაურთო ს. ყაუხჩიშვილმა. ტ. IV, ნაკვეთი I. თბ. 1941;
- *მოვსეს კალანკატუაცი, 1985 – მოვსეს კალანკატუაცი*. ალვანთა ქვეყნის ისტორია. ძველი სომხურიდან თარგმნა, შესავალი, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო ლ. დავლიანიძე-ტატიშვილმა. თბ., 1985;
- *მოვსევედ შართლისად, 2011 – მოქცევაჲ ქართლისაჲ*. ქართული ჰაგიოგრაფიული ძეგლები. ორიგინალური ტექსტები და თარგმანები ახალქართულად. მეორე გამოცემა. თბ. 2011;
- *შართლის ცხოვრება, 1942 – ქართლის ცხოვრება*. ანა დედოფლისეული ნუსხა. დასაბეჭდად მოამზადა ისტორიის ინსტიტუტის ფილოლოგიის განყოფილებამ ს. ყაუხჩიშვილის რედაქციით. თბ., 1942;
- *ნამეხბედა ლუანლი, 1971 – ნამეხბედა და ლუანლი ნმიდათა და დიდებულთა მონამეთა დავით და კონსტანტინესა*, – ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები. ტ. III. მეტაფრასული რედაქციები XI-XVIII სს. დასაბეჭდად მოამზადეს: ილ. აბულაძემ, ენ. გაბიძაშვილმა, ნ. გოგუაძემ, მ. დოლაქიძემ, გ. კიკნაძემ და ც. ქურციკიძემ. თბ., 1971;
- *აბრამიშვილი, 1977 – აბრამიშვილი გურამ*. სტეფანოზ მამფლის ფრესკული წარწერა ატენის სიონში. თბ., 1977;
- *ალასანია, 2007 – ალასანია გიული*. თბილისის საამიროს დაარსების თარიღისთვის, – გ. ალასანია. საისტორიო კრებული. თბ., 2007;
- *არახამია, 2013 – არახამია გონელი, სანაძე მანანა*. VII ს. ისტორიული ქრონიკა „დავით და კონსტანტინეს ნამეხბედაში“. თბ., 2013;
- *ბერაძე, 2004 – ბერაძე თამაზ, სანაძე მანანა*. VIII საუკუნის I ნახევრის ქართლისა და ეგრისის პოლიტიკური ისტორიიდან, – ქართული წყაროთმცოდნეობა. ტ. X. თბ., 2004;
- *დუნდუა, 2006 – დუნდუა გიორგი, დუნდუა თედო*. ქართული ნუმისმატიკა. ნაწ. I. თბ., 2006;
- *ლემეშვილი, 2019 – ლემეშვილი გურამ*. მარვან (მურვან ყრუ) იბნ მუჰამედის ლაშქრობა კავკასიაში, – საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის, ახალგაზრდა მეცნიერთა V ინტერდისციპლინური კონფერენციის თეზისების კრებული. თბ., 2019;

- *ლორთქიფანიძე, 1963* – **ლორთქიფანიძე მარიამ**. არაბთა მფლობელობის ხასიათი საქართველოში, – მასალები საქართველოს და კავკასიის ისტორიისათვის. ნაკ. 35. თბ., 1963;
- *ლორთქიფანიძე, 1989* – **ლორთქიფანიძე მარიამ**. რა არის „ქართლის ცხოვრება“. თბ., 1989;
- *პაპასშირი, 1997* – **პაპასქირი ზურაბ**. ბიზანტიის დიპლომატია და პოლიტიკური ცვლილებები დასავლეთ საქართველოში VIII ს. I ნახევარში, – *ქართული დიპლომატია*. წელიწდეული. ტ. 4. თბ., 1997;
- *პაპასშირი, 1998* – **პაპასქირი ზურაბ**. დასავლეთ საქართველო-აფხაზეთის პოლიტიკური ისტორიიდან, VIII საუკუნის I ნახევარი, – წგნ.: **ზ. პაპასქირი**. აფხაზეთი საქართველო. თბ., 1998;
- *პაპასშირი, 2003* – **პაპასქირი ზურაბ**. ქართული პოლიტიკური სამყარო საერთაშორისო არენაზე VIII ს-ში, – *ქართული დიპლომატიის ისტორია*. თბ., 2003;
- *პაპასშირი, 2008* – **პაპასქირი ზურაბ**. კიდევ ერთხელ საქართველოს საგარეო პოლიტიკური მდგომარეობის შესახებ VIII საუკუნეში, – *სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომები*. ჰუმანიტარულ და სოციალურ-პოლიტიკურ მეცნიერებათა სერია. ტ. V. თბ., 2008;
- *სბნაძე, 2001* – **სანაძე მანანა**. ერისმთავრები მირი და არჩილი და „ქართლის ცხოვრება“, – *მეხსენით*. საისტორიო კრებული. ტ. 4. თბილისი-ახალციხე, 2001;
- *სბნაძე, 2016* – **სანაძე მანანა**. ქართლის მეფეებისა და პატრიკოსების ქრონოლოგია (ფარნავაზიდან აშოტ კურაპალატამდე). *ქართველთა ცხოვრება*. წიგნი III. თბ., 2016;
- *სილაგაძე, 1991* – სილაგაძე ბენიამინ. არაბთა ბატონობა საქართველოში (არაბული ცნობების მიხედვით). თბ., 1991;
- *სინბარულიძე, 1961* – **სინბარულიძე ეთერ**. საქართველოში არაბთა პირველი ლაშქრობის ზოგიერთი საკითხისათვის, – *საზოგადოებრივ მეცნიერებათა განყოფილების მოამბე*. ტ. I. თბ., 1961;
- *სინბარულიძე, 2001* – **სინბარულიძე ეთერ**. ჰაბიბ იბნ მასლამას დაცვის სიგელის აბუ 'უბაიდისეული ვარიანტი. თბ., 2001;
- *ფალაშაძე, 2014* – **ფალაშაძე ირაკლი**. საქართველოში არაბთა ბატონობის პერიოდიზაცია (ნუმისმატიკური მონაცემების გათვალისწინებით), – *ახლო აღმოსავლეთი და საქართველო*. ტ. VIII. თბ., 2014;
- *ჩიქოვანი, 2017/2018* – **ჩიქოვანი დავით**. „დისნული მუჰამად ცუდ სახელისა მოციქულისა“ და წყაროები დავით და კონსტანტინეს წამების შესახებ, – *ქართული წყაროთმცოდნეობა*. ტ. XIX/XX. თბ., 2017/2018;
- *ცქიტიშვილი, 1976* – **ცქიტიშვილი ოთარ**. ჰაბიბ იბნ მასლამას „დაცვის სიგელი“ აბუ 'უბაიდის თხზულებაში, – *საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მაცნე*. ისტორიის, არქეოლოგიის, ეთნოგრაფიისა და ხელოვნების ისტორიის სერია. ტ. I. თბ., 1976;
- *ჭავჭავაძე, 1965* – **ჭავჭავაძე ივანე**. ქართველი ერის ისტორია. ტ. II. თბ., 1965;
- *ჭანაშვილი, 1936* – **ჭანაშვილი სიმონ**. არაბობა საქართველოში. თბ., 1936;
- *WINKELMANN., 2000* – **Winkelmann Friedhelm, Lilie Ralph-Johannes, Ludwig Claudia, Pratsch Thomas, Zielke Beate**. Muhammad ibn Marwān, – *Prosopographie der mittelbyzantinischen Zeit*. I Abteilung (641-867). 3 Band: Leon - Placentius. Berlin und Boston, 2000;
- *ZETTERSTÉEN, 1993* – **Zetterstéen Karl Vilhelm**. Muhammad B. Marwān, – *The Encyclopaedia of Islam*. New Edition. Volume 7: Mif-Naz. Leiden, 1993;
- *БАЛАДЗОРИ, 1927* – **Баладзори**. Книга завоевания стран. *Текст и перевод П. К. Жузе*, – *Материалы по истории Азербайджана*. Вып. 3. Баку, 1927;
- *ДОРН, 1844* – **Дорн Борис Андреевич**. Известия о хазарах восточного историка Табари, – *Журнал министерства народного просвещения*. Часть 13. Санкт-Петербург, 1844;
- *МЮЛЛЕР, 1895* – **Мюллер Август**. История ислама с основания до новейших времен. Т. 1. *Перевод с немецкого под редакцией Н. А. Медникова*. Санкт-Петербург, 1895;
- *ТЕР-ГЕВОНДЯН, 1977* – **Тер-Гевондян Арам Нагапетович**. Армения и Арабский ха-

лифат. Ереван, 1977;

- *ШАГИНЯН, 2007* – Шагинян Арсен Карапет. Первые нашествия арабов на Армению и ответные походы армяно-византийских отрядов, – *Историко-филологический журнал НАН Республики Армения*. №2 (175), 2007;
- *ЦУЛАЯ, 1986* – **Цулая Гиви Васильевич**. Джуаншер Джуаншеряни и его исторический труд, – Бзб.: *Джуаншер Джуаншеряни Жизнь Вахтанга Горгасала. Перевод, введение и примечания Г. В. Цулая*. Тб., 1986;
- *ЯКУБИ, 1927* – **Якуби**. История, – *Материалы по истории Азербайджана*. Вып. 4. Текст и перевод П. К. Жузе. Баку, 1927.
- *ИСТОРИЯ ХАЛИФОВ ВАРДАПЕТА ГЕВОНДА, 1862* – *История халифов вардапета Гевонда, писателя VIIIв*. Перевод с армянского К. Патканова. Санкт-Петербург, 1862;
- *МАТЕРИАЛЫ ПО ИСТОРИИ, 1940* – *Материалы по истории Азербайджана из Тарих-ал-камиль (полного свода истории) Ибн-ал-Асира*. Перевод П. К. Жузе. Баку, 1940.

GURAM LEGASHVILI¹

MARWAN IBN MUHAMMAD'S CAMPAIGN IN THE CAUCASUS

In Georgia, the first Arab raiding military campaign was made in 643 but Georgian historical sources know nothing about the first and subsequent military campaigns against Georgia. According to “Georgian Chronicles”, the first Arab military campaign at the Georgian territory happened in the 30’s of 8th century which was led by Marwan ibn Muhammad. However, Byzantine, Armenian and Arabic sources know nothing about such a significant military campaign by Marwan. According to scholars, the silence of the latter sources was conscious, because Arab historians tried to hide unsuccessful military campaign in the West Georgia. The additional invoked argument is that also Arabic sources does not know about Yusuf ibn Abi’l-Saj’s military campaign against Georgia in 10th century. Consequently, most of Georgian scholars trust the accurate report by the Georgian chronographer. Though, the scholars note that some exaggerations occur in the source. The observation on Georgian sources and the novelties introduced to the scholarly literature led us to the conclusion that according to “Georgian Chronicles”, several stories of invasions by saracens should be merged in the first military campaigns by Arabs. We believe, that it is connected not to the chronographer Juansher Juansheriani (or even to Pseudo-Juansher) but to Leonti, the bishop of Ruisi, the editor-scribe and author-compiler of the chronicles of the old cycle of the “Georgian Chronicles” in 11th century. herewith We should note that Leonti’s rough editorial interference in “Georgian Chronicles” is observable in many other places.

¹ *Guram Legashvili* – Postgraduate Student, Sukhumi State University.

We think that the following passages should be merged in the military campaign by Marwan ibn Muhammad:

- The Arab military campaign in 654 led by Habib ibn Maslama and signing the “Charter of Defence”;
- We admit that Arabs could have had military campaign against Georgia in 668 and 685 and the nuances of this campaign could have been the part of the story of the invasion by Marwan ibn Muhammad but the scarce information does not give possibility to make deep conclusions!
- The most main information should be connected to the military campaigns by Muhammad ibn Marwan, the father of Marwan ibn Muhammad and also the famous commander. We accept that the very peripeteia of the campaigns by Muhammad in 704 and 718 are reflected the most in the Marwan’s story;
- And the last: The exact campaign against Georgia by Marwan ibn Muhammad in 735 could be reflected in the invasion by Marwan, which besides the information of the Georgian sources, are confirmed by Arabic sources (the chronographer – Al-Tabari) and the lately discovered numismatic materials.

Hence, the first military campaign by Marwan ibn Muhammad reflected in the “Georgian Chronicle” represents the exaggeration of the story and several Arab invasions are merged in it because the bishop of Ruisi – Leonti tried to create St. king Archil’s worship according to the Medieval dogmata. For this reason, he eliminated more than a half-century part of the history with historical persons. Consequently, Miri and Archil became sons of prince Stephen and they became the first who battled with Arabs. However, it should be noted that the chronographer could not evade that 50 years passed from the first campaign to the second invasion. Therefore, $654 + 50 = 704$, supposedly $668 + 50 = 718$ and $704 + 50 = 754$, when, according to “Georgian Chronicles”, the saracens tried to enter Kartli for the second time after the 50 years of the first Arab or Murwan ibn Muhammad’s campaign and in consequence to this, king Archil was martyred.

ნატა თეთვაძე¹

1942 წლის შეთქმულების ისტორიიდან
(ბიოგრაფიული იმპრინტი)

საქართველოს უახლესი ისტორიის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს მოვლენას წარმოადგენს 1942 წლის შეთქმულება, რომელიც „სამანელთა“ მოძრაობის სახელითაც არის ცნობილი. ამ მოვლენამ ცხადყო, რომ მიუხედავად 1921 წლიდან დაწყებული უწყვეტი რეპრესიებისა საქართველოში ეროვნული მოძრაობა არ შეწყვეტილა და, როგორც კი ხელსაყრელი საერთაშორისო ვითარება შეიქმნა, ქართველმა ახალგაზრდობამ საქართველოს დამოუკიდებლობისა და საბჭოთა სისტემის წინააღმდეგ ბრძოლა გააგრძელა.

1942 წლის შეთქმულებისა და კერძოდ გიორგი იმერლიშვილის მოღვაწეობის შესახებ რამდენიმე ნაშრომი დაინერა, რომელთა შორის პირველ რიგში უნდა მოვიხსენიოთ როსტომ ჩხეიძის „დაწყვეტილი თაობა“ (ჩხეიძე, 1992ა), და მისი საგაზეთო წერილები: „ჩანაწერები 1942 წლის შეთქმულებაზე“ (ჩხეიძე, 1992ბ; ჩხეიძე, 1992გ; ჩხეიძე, 1992დ). დავით იუკურიძის „თუშთა შეთქმულება“ (იუკურიძე, 1997), რევაზ კვერენჩხილაძის „საბუთები ლაღადებენ“ (კვერენჩხილაძე, 2007ბ; კვერენჩხილაძე, 2011) და „ნამების გზა“ (კვერენჩხილაძე, 1999; კვერენჩხილაძე, 2005; კვერენჩხილაძე, 2007ა; კვერენჩხილაძე, 2017). ცალკე უნდა გამოვყოთ ჯარჯი აქიმიძის საგაზეთო წერილები (ავტორი ავროვებდა მასალას ფილმისათვის): „ურჩები“ (აქიმიძე, 1991ა; აქიმიძე, 1991ბ).

1942 წლის შეთქმულების შესახებ გამოქვეყნდა მემუარული მასალა, რომელთა შორის მნიშვნელოვანია თინათინ თუშმალიშვილისა და ლევან კვაჭაძის „1942 წლის შეთქმულთა მოსაგონრად“ (თუშმალიშვილი., 2007); თამარ შაიშმელაშვილის „ვარ უმტკიცესი რვალისა“ (შაიშმელაშვილი, 2007); ხატია შევარდნაძის „სიზმრად ვნახე საქართველო“ (შევარდნაძე, 1998); რ. ჩხეიძის მიერ მომზადებული კოტე ხიმშიაშვილის კრებული (ხიმშიაშვილი, 2010); ომარ ბატიაშვილის „17 ოქტომბერი, 17 პატრიოტი“ (ბატიაშვილი, 2012).

¹ ნატა თეთვაძე – დოქტორანტი, საქართველოს საპატრიარქოს წმიდა ანდრია პირველწოდებულის სახელობის ქართული უნივერსიტეტი.

1942 წლის შეთქმულების მონაწილეთა და მათ შორის გიორგი იმერლიშვილის შესახებ მასალები მოვიძიეთ საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივში (შსსა, ფ. 6). საარქივო მასალებმა საშუალება მოგვცა წარმოგვეჩინა გიორგი იმერლიშვილის მოღვაწეობის მრავალი, დღემდე უცნობი მნიშვნელოვანი დეტალი, რომელიც ნათელს ფენს შეთქმულების აღმოცენებას და შეთქმულთა მოღვაწეობას.

1942 წლის შეთქმულების აღმოცენება დააჩქარა ხელსაყრელმა საერთაშორისო ვითარებამ. მხედველობაში გვაქვს 1941წ. 22 ივნისს დაწყებული საბჭოთა კავშირ-გერმანიის ომი.

1941წ. ზაფხულსა და შემოდგომაზე გერმანიის არმიამ მნიშვნელოვანი წარმატებები მოიპოვა. გერმანელებმა დაიკავეს ლიეტუვა, ლატვია, ესტონეთი, ბელორუსია, უკრაინის დიდი ნაწილი, რუსეთის ფედერაციის დასავლეთი ოლქები და 1941 წლის შემოდგომაზე საფრთხე შეუქმნეს მოსკოვსა და ლენინგრადს. გერმანიის სწრაფმა გამარჯვებებმა შექმნა შთაბეჭდილება, რომ საბჭოთა კავშირი ომში დამარცხდებოდა. ეროვნულ პატრიოტულ ძალებს, როგორც უშუალოდ საქართველოში, ისე – ემიგრაციაში იმედი ჩაესახა, რომ საბჭოთა კავშირის დამარცხების შემთხვევაში შესაძლებელი გახდებოდა 1921 წელს საბჭოთა რუსეთის აგრესიის შედეგად დაკარგული სახელმწიფოებრიობის აღდგენა. როგორც შემდეგ გაირკვა, ეს იმედი მოკლებული იყო რეალობას, რის პირველ ნიშანსაც 1941 წლის დეკემბერში მოსკოვთან გერმანიის ჯარების მარცხი წარმოადგენდა, მაგრამ იმხანად (1942წ. ზაფხული-შემოდგომა) არავინ უწყოდა, თუ როგორ განვითარდებოდა მოვლენები საბჭოთა კავშირ-გერმანიის ფრონტზე და როგორ დამთავრდებოდა ომი. უფრო რეალურად ჩანდა საბჭოთა კავშირის დამარცხება. ყოველივე ზემოთქმულმა განაპირობა ის, რომ 1942 წლის შეთქმულება შედარებით მოკლე დროში აღმოცენდა, თუმცა ცხადია, რომ იდეურად შეთქმულების მონაწილენი დიდი ხნიდან ემზადებოდნენ. მათთვის მიუღებელი იყო არა მარტო საქართველოს დამოუკიდებლობის მოსპობა რუსეთის მიერ არამედ ის პოლიტიკური რეჟიმი, რომელიც 1921 წლიდან დამყარდა საქართველოში.

საქართველოს შინაგან სამინისტროს არქივში დაცულ 1942 წლის შეთქმულების საქმის ძიების მასალებში დაცულია ერთი დოკუმენტი, რომელშიც ვკითხულობთ: „როცა ომი დაიწყო, როგორც აღვნიშნეთ, მათ (შეთქმულებმა – ნ. თ.) საქართველოს მომავალი ომში გერმანიის წარმატებას და ომის შემდეგ გერმანიის დახმარებას დაუკავშირეს. მათი რწმენით, გერმანიისგან დამარცხებული საბჭოთა კავშირი დაიშლებოდა და გაჩნდებოდა საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენის შესაძლებლობა“ (შსსა, ფ. 6: ტომი1, ფურც. 41).

ტონის მიმცემი თბილისის სახელმწიფოს უნივერსიტეტი აღმოჩინდა, სადაც არსებობდა სტუდენტთა და ასპირანტთა ეროვნულად მო-

აზროვნე და ანტისაბჭოურად განწყობილი ჯგუფი, რომლის თითქმის ყველა წევრს ვილაც ჰყავდა რეპრესირებული: გიორგი ახოზაძეს და მიხეილ საბაშვილს – მამა, გიორგი თარგამაძეს, აბო ფარესაშვილს, დავით ლაშქარაძეს – ძმები, თურმან შანშიაშვილს და ზურაბ მისაბიშვილს-მამა და ნათესავები...

პატრიოტულად განწყობილი ქართველი ახალგაზრდობის პირველ ნაბიჯებს დავით იუკურიძე ასე ახასიათებს: „ყველაფერი კი მართლაც 1941 წელს დაიწყო, ომის გაჩაღების თანავე, უნივერსიტეტსა და აკადემიის ქართულ დივიზიაში. თავდაპირველად შეთქმულებმა უნივერსიტეტში შექმნეს პოლიტიკური ორგანიზაცია „სამანი“, რომელშიც გაერთიანდა პროფესორ-მასწავლებლების, ასპირანტებისა და სტუდენტების მცირე ნაწილი. „სამანს“ დღეს სხვადასხვანაირად შიფრავენ: „საქართველოს აყვავებისათვის მებრძოლი ინტერნაციონალი“, ზოგიერთები ამტკიცებენ, რომ ამ ორგანიზაციას „სამანი“ კი არა „სამნო“ ერქვაო და ასე განმარტავენ: „საქართველოს აყვავებისათვის მებრძოლი ახალგაზრდული ნაციონალური ორგანიზაცია“ (იუკურიძე, 1997: 3).

შეთქმულება, რომელიც 1941 წელს ჩაისახა იმავე წელს გასცეს, 1942 წლის იანვრიდან დაიწყო დაპატიმრებები. დაპატიმრებული და გასამართლებული იქნა 33 ადამიანი, რომელთაგან 17 დახვრიტეს, ხოლო დანარჩენს გადასახლება და პატიმრობა მიუსაჯეს.

საქართველოს შინაგან სამინისტროს არქივში 1942 წლის ძიების მასალებში გიორგი იმერლიშვილის შესახებ დაცულია დოკუმენტი, რომელიც გვაუწყებს:

«**ИМЕРЛИШВИЛИ Георгий Семенович** 1914 г. р., ур. С. Шильда, Кварельского р-на ГССР, гр-на СССР, б/п., женат, из крестьян, с высшим образованием, б/аспирант Госунта, в момент ареста Мл. лейтенат ком. звода 778 СП, не судился, имеет жену и ребенка, в Красной Армии никого не имеет, в Тбилиси проживал по Ревазовской ул. №3» (შსსა, ფ. 6: ტომი 14, ფურც. 296 /სტილი დაცულია/).

გ. იმერლიშვილი მოსკოვში ასპირანტურაშიც სწავლობდა, 1939 წელს კი თბილისში გადმოვიდა. მან გადაწყვიტა, რომ ჯარში სამსახური და იარაღთან სიახლოვე გამოეყენებინა არა საბჭოთა წყობილების, არამედ საქართველოს გადასარჩენად და სამშობლოსათვის ნგრევისა და მსხვერპლის ასარიდებლად. სხვა შეთქმულების მონაწილეებს სამშობლოს გადარჩენის გეგმა გაუზიარა.

მომავალი შეთქმულების მონაწილენი არ აპირებდნენ გერმანელებთან შებრძოლებას და საბჭოთა არმიის დამარცხების შემთხვევაში, განზრახული ჰქონდათ მოლაპარაკების გამართვა გერმანელებთან. წინააღმდეგობის ჯგუფის შექმნის იდეა გ. იმერლიშვილს გაუჩნდა. შეთქმულების იდეური ხელმძღვანელი კოტე ხიმშიაშვილი გახდა, შეთქმულების ერთ-ერთი ორგანიზატორი – კოტე ჯოგლიძე.

რ. ჩხეიძის ნაშრომში გიორგი იმერლიშვილის შესახებ ვგებულობთ, რომ როცა გერმანელები საქართველოში შემოვიდოდნენ, მათ გრიგოლ რობაქიძე და ზურაბ ავალიშვილი შემოყვებოდნენ – ქართული ემიგრაციის თვალსაჩინო ფიგურები. მისი აზრით, რომელსაც სხვა შეთქმულები ეთანხმებოდნენ, გრიგოლ რობაქიძე და ზურაბ ავალიშვილი იყვნენ ქართული სახელმწიფოს მეთაურების საუკეთესო კანდიდატები. როგორც ჩანს, ეს გიორგი იმერლიშვილის და შეთქმულთა ვარაუდი, სურვილი იყო. თუმცა საქართველოში გერმანიის შემოსვლის შემდეგ, ეს ვარაუდი გამართლდებოდა თუ არა, დაბეჯითებით არავინ იცოდა.

გიორგი იმერლიშვილი ქ. განჯაში (კიროვობადი) მყოფ სამხედრო ნაწილში იყო გაგზავნილი. კ. ხიმშიაშვილიც ჯარში განჯევის შემდეგ განჯის სამხედრო ნაწილში მოხვდა. ძიების მასალებში ვკითხულობთ:

«В связи с войной, навязанной Сов. Союзу гитлеровской Германией, в первые месяцы мобилизаций в 35-й и 83-й запасен. Стр. полки проникла часть антисоветски настроенных фашиствующих элементов как-то: в 35-ЗСП (Авчала) группа аспирантов Госунта Грузии, до мобилизации тесно связанная между собой на почве к-р. националистических убеждений – ДЖОГЛИДЗЕ К. С., ШАВИАНИДЗЕ Ш. Н., ДЗИГВАШВИЛИ Г. М., и др., в 83 стр. полк (Кировобада) ИМЕРЛИШВИЛИ Г. С., ХИМШИАШВИЛИ К. А., СЕПАШВИЛИ И. М., (не установлен выбыл на фронт), ШИХАШВИЛИ В. И. и др.

В период временного отступления Красной Армии, особенно, когда немецко-фашистские войска подошли к Москве упомянутые выше группы аспирантов Госунта, делавшие ставку на победу фашистской Германии, став на позиции контрреволюционного поражения, повели активную нелегальную организационную работу по сколачиванию фашистско-повстанческой к-р. организации среди среднего комсостава названных полков, а также среди своих ближайших гражданских связей.

Указанная нелегальная военно-повстанческая фашистская к-р организация готовилась к вооруженному восстанию с целью свержения Сов. власти в случае взятия немцами г. Москвы и провозглашения независимой Грузии под протекторатом Германии.

Основной упор в вопросе свержения Сов. власти в Грузии, организация делали на захват г. Тбилиси, как центра республики, с последующим обнародованием по радио «о падении Сов. власти и создании независимого грузинского государства».

Практическое проведение плана вооруженного восстания с расчетом на одновременное выступление. крестьянства в районах, в основном, сводилось следующему:

ა. наступление 35-го ЗСП из Авчалы на Тбилиси, захват по пути склада боеприпасов в Грма-Геле;

ბ. разоружение и уничтожение русских частей, дислоцированных в Авчалах, в случае сопротивления повстанцам со стороны этих частей;

გ. захват почты и телеграфа, радио-узла, арсенала, КП(б) Грузии, НКВД и Штабе Зак. Воен. Округа;

დ. установление радио-связи в процессе вооруженного восстания с командованием германских войск, в целях поддержки вооруженного выступления;

ე. провозглашение по радио о свержении Сов. власти, издание приказа по войскам, находящимся на территории Грузии – о присяге новому правительству» (შსსა, ფ. 6: ტომი 1, ფურც. 11-12 /სტილი დაცულია/).

ამდენად, შეთქმულთა ვარაუდით, გერმანელები საქართველოში შემოვიდოდნენ და ამგვარად შესაძლებელი იქნებოდა საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენა. გერმანიის ხელისუფლებასთან მოლაპარაკების თანახმად, საქართველოს დამოუკიდებლობა აღდგებოდა გერმანიის პროტექტორატით.

გ. იმერლიშვილი ჯერ თავის ნათესავებს გაენდო (ამიტომაც შეთქმულთა შორის არის რამდენიმე იმერლიშვილი), შემდეგ – რამდენიმე მეგობარს. მოვიტანთ ამის დამადასტურებელ დოკუმენტს. ბრალის წარდგენის შესახებ დადგენილებაში აღნიშნულია: „ამ მიზნით ქმნიდნენ კონტრრევოლუციურ მეამბოხე ორგანიზაციას, რომელიც უნდა შემდგარიყო წითელ არმიელი ქართველ მეთაურებისგან. საჭირო მომენტში სამხედრო ამბოხებას შეუერთდებოდნენ. ბრალდებული იმერლიშვილი გიორგი ენეოდა აქტიურ პროპაგანდას თავისი ზრახვების განსახორციელებლად თანაგუნდელებთან ერთად. როგორც ჩანს საქმის მასალებიდან და ბრალდებულების ჩვენებებიდან, გიორგი იმერლიშვილმა ერთ-ერთ სამხედრო სამხედრო ნაწილში ყოფნისას აგვისტოდან სექტემბრამდე 1941 წელს, ჩაითრია კონტრრევოლუციურ მეამბოხე ორგანიზაციაში წითელი არმიის ყოფილი მეთაურები: დიმიტრი ბურდიაშვილი, რომელმაც 1941წ. 22 ოქტომბერს თვითნებურად დატოვა სამხედრო ნაწილი. ის დაკავებულ იქნა 1941წ. 20 დეკემბერს შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარიატის მიერ. მიხეილ იმერლიშვილი, ლევან თორაძე, რომან ბატიაშვილი ასევე სამოქალაქო პირებიდან გიორგი ქადაგიძე, სოლომონ იმერლიშვილი, რომლებსაც გააცნო ორგანიზაციის მიზნები და ამოცანები, დაავალა ხალხის შერჩევა საბჭოთა კავშირის წინააღმდეგ გამოსასვლელად მის დასამხობად სამხედრო ამბოხის გზით და დამოუკიდებელი საქართველოს აღიარება ფაშისტური გერმანიის პროტექტორატით (შსსა, ფ. 6: ტომი 5, ფურც. 8-9 /სტილი დაცულია/).

გიორგი იმერლიშვილს მეტი არ დასცალდა, მალე ფრონტზე გააგზავნეს და ყველაფერი კოტე ხიმშიაშვილს გადააბარა. იგი იძულებული გახდა ბედს დამორჩილებოდა და შეთქმულებას ძალაუნებურად ჩამოსცილდა. შეთქმულების წამომწყები ასე დარჩა განზე. ფრონტიდან გამოგზავნილი ყველა წერილს საბჭოთა სპეცსამსახურები საგანგებოდ ხსნიდნენ და ამონებდნენ, ეს გიორგისთვის კარგად იყო ცნობილი. და მაინც ძალიან საინტერესოა მეუღლისადმი 1942წ. 6 დეკემბერს ყირიმიდან გამოგზავნილ წერილში დაცული ფრაზა: „...დღეს 6 დეკემბერია და გემის მოლოდინში ვართ, აი, რამდენი საათი, თუ დღე და შავი ზღვის ბობოქარი ტალღები ჩემს სიცოცხლეს სასიკვდილოდ დაედინება. ვკვდები მიზანმიუღწეველი... მშვიდობით“. „ვკვდები მიზანმიუღწეველი“ – ეს ფრაზა მისი ოცნებების მსხვრევასაც ნიშნავდა, ადამიანური ცხოვრების კალაპოტიდან ამოვარდნასაც, სხვის მიწაზე დაღუპვის პერსპექტივასაც, შეთქმულებისაგან მონყვეტასაც და იმ იმედის გაქრობასაც, რომ მისი იდეით წამოწყებულ ეროვნულ წინააღმდეგობაში თავად მიიღებდა მონაწილეობას... თუმცა სასჯელს ვერ გადაურჩა (**ჩხეიძე, 1992ა: 148-150**).

მალე გ. იმერლიშვილის კვალი გაქრა: მასზე ძებნაც გამოცხადდა. საქართველოს, ქ. თბილისის, მოლოტოვის რაიონის სამხედრო კომისარიატიდან ოჯახს შეატყობინეს: 1942წ. თებერვალში გიორგი უგზო-უკვლოდ დაიკარგა. სინამდვილეში სამხედრო ნაწილში არავის გაუგია, ან შეიტყვეს და არ გაახმაურეს, ის ფაქტი, რომ სპეცსამსახურის თანამშრომლებმა გიორგი იმერლიშვილი ფრონტის წინ ხაზიდან თბილისში გადაიყვანეს. გზაში გიორგი იმერლიშვილმა გაქცევა სცადა, მაგრამ უშედეგოდ. თბილისში იგი შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარიატის ციხეში მოათავსეს. 1942წ. 27 იანვარს გიორგი იმერლიშვილმა პირველი ჩვენება მისცა გამომძიებელს. ამას ადასტურებს საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივში დაცული ფორმა **№1 დადგენილება დაპატიმრების თაობაზე (შსსა, ფ. 6: ტომი14, ფურც. 100)**. იგი ამ დოკუმენტის შინაარსის მიხედვით მხილებული და დასახელებული იყო არალეგალური, კონტრრევოლუციური, ფაშისტურ-მემბოხე ორგანიზაციის ყველაზე აქტიურ წევრად ავჭალის სამხედრო დაჯგუფებაში. გიორგი იმერლიშვილი აქტიურად ცდილობდა ასევე სხვადასხვა ადამიანების გადაბირებას. ამავე დოკუმენტის მიხედვით მისი გადაბირებული იყვნენ: სოლომონ იმერლიშვილი, მიხეილ იმერლიშვილი, დიმიტრი ბურდიაშვილი და სხვები.

გ. იმერლიშვილის შესახებ საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივში არის დაცული ფორმა **№3 ბრალის წარდგენის შესახებ დადგენილება (შსსა, ფ. 6: ტომი1, ფურც. 92-93)**. დოკუმენტი დათარიღებულია 1942წ. 28 მარტით, სადაც ნათქვამია, რომ გიორგი

იმერლიშვილმა გადაიბირა სამხედრო და სამოქალაქო პირები. მისი მიზანი იყო საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენა. მან გამოიყენა ქვეყანაში დაძაბული ვითარება იმისთვის, რომ შეიარაღებული ამბოხების გზით მიეღწია დასახული მიზნისთვის და საქართველოს დამოუკიდებლობა აღედგინა. მისი თანამოაზრეები იყვნენ ავჭალაში განლაგებული 35-ე სათადარიგო ლეგიონში: დიმიტრი ბურდიაშვილი, ამირხანოვი, მიხეილ იმერლიშვილი, ლევან თორაძე, რომან ბატიაშვილი, ბოგველიშვილი. სამოქალაქო პირებს გიორგი ქადაგიძეს და სოლომონ იმერლიშვილს მისცა დავალება თელავში, ყვარელში და დუშეთში მოენახათ თანამოაზრეები.

საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივში 1942წ. შეთქმულების საქმის ძიების მასალებში, კერძოდ ვახტანგ შიხაშვილისათვის ბრალის წარდგენის დოკუმენტში გიორგი იმერლიშვილის შესახებ ვკითხულობთ:

«Будучи а/с настроен еще с 1938г. примыкал к а/с студенческой группировке при Госунте Грузии, а с началом военных действий с Германией, будучи мобилизован в Кр. Армию, в конце 1941г. завербовался в нелегальную к/р. Фашистско-повстанческую организацию, которая ставила себе целью установление «независимой Грузии» путем свержения Сов. власти, в какую-то был завербован своим товарищем АХОБАДЗЕ Георгием. Кроме того, будучи связан с ныне арестованным Имерлишвили Георгием одним из организаторов к/р. Нелегальной военно-повстанческой организации при воинской части в Авчалах, передавал ему к/р. провокационные слухи, получаемые им от своего товарища, имевшего нелегально радио-приемник» (შსსა, ფ. 6: ტომი 13, ფურც. 46 /სტილი დაცულია/).

1956წ. 1942 წლის შეთქმულთა საქმის გადასინჯვა მოხდა. იმავე წლის 20 აგვისტოთი დათარიღებულ დოკუმენტში, საქართველოს შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარიატის იმჟამინდელი საიდუმლო პოლიტიკური განყოფილების უფროსის კაპიტანი ირაკლი ნიბლაძის ჩვენებაა დაცული. ირაკლი ნიბლაძემ შემდეგი შინაარსის ჩვენება მისცა:

„დამირეკეს უმაღლესი სასამართლოდან. მომიყვანეს ილია იმერლიშვილი. მან მითხრა: „ჩემი ბიძაშვილი, უმცროსი ლეიტენანტი გიორგი იმერლიშვილი ჩემთან სახლში ვილაცას ელაპარაკა – ავჭალაში რაღაც ჯგუფია და მონაწილეობა მივიღეო.“

ეს დავანერინეთ ამ იმერლიშვილს, თან ჩამოვართვით ხელწერილი – „უშიშარის“ აგენტურული სახელწოდებით ჩვენთვის ემუშავა. დავარიგეთ გ. იმერლიშვილს არ მიეძალოო.

ამ „უშიშარმა“ გვაცნობა, აგრეთვე, შილდელი დიმიტრი ბურდიაშვილი ჯარიდან გამოიქცაო. დავაპატიმრეთ ბურდიაშვილი. მან ჯერ ჯარიდან გამოქცევა აღიარა მერე ორგანიზაციის არსებობა.

ასე დავიწყეთ დაპატიმრებები“ (კვერენჩილაძე, 2017: 58).

რ. კვერენჩილაძის ნაშრომიდან ვგებულობთ ასევე, რომ გიორგი იმერლიშვილი უგზო-უკვლოდ დაკარგული ეგონათ და პენსიასაც აძლევდნენ მის დედასა და ცოლს. ის შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარიატმა ისე წამოიყვანა სევასტოპოლიდან, რომ ნაწილის ხელმძღვანელობამ ვერ გაიგო და უგზო-უკვლოდ დაკარგულებში ჩათვალა. 1990 წელს პრესიდან ოჯახმა შეიტყო, რომ გიორგი იმერლიშვილი 1942 წელს დაუხვრეტიათ.

1942 წლის შეთქმულების მონაწილენი 1942წ. 11-20 სექტემბერს ამიერკავკასიის ფრონტის სამხედრო ტრიბუნალმა გაასამართლა. მოვიტანთ სასამართლო განაჩენიდან ამონარიდს:

«Дело № 902

СОВ. СЕКРЕТНО

Приговор № 194

Именем Союза Советских Социалистических Республик

Военный Трибунал Закавказского фронта

11-20 сентября 1942г.

В закрытом судебном заседании, в городе Тбилиси

В составе:

Председательствующего – военного юриста 2 ранга ФОМИНА

Членов: военного юриста 3 ранга, ЗАДАШКО и военного юриста

Романовича

При секретаре-военном юристе Берловском,

Рассмотрел дело по обвинению военнослужащих:

1. Командира взвода снабжения 778 ЗСП – младшего лейтенанта **Имерлишвили Георгия Семеновича**, 1914 года рождения, из крестьян-бедняков, служащего, уроженца с .Шильда, Кварельского района, Грузинской ССР, Грузина, имеющего высшее образование, работавшего до призыва в РККА аспирантом при Тбилисском Госуниверситете, беспартийного, несудимого, в рядах РККА с 9-го июля 1941 года по мобилизации.

.....
Предварительным и судебным следствием установлено:

В связи с войной , навязанной советскому союзу фашистской Германией в 1941 году, в отдельные воинские части, формируемые на территории Грузинской ССР, Проникли антисоветские-настроенные элементы, из бывший аспирантов Тбилисского государственного университета как то:

Имерлишвили Георгия, Джоглидзе Константина, Шавианидзе Шалва, Химшиашвили Константин, Дзигашвили Георгий и другие, те-

сно связанных между собой общностью националистических контрреволюционных взглядов, ещё бытность свою в стенах Тбилисского Гос-Университета.

В период временного оккупированные немецкими войсками отдельных районов и проникновения вглубь советского союза, а тем более, когда враг подходил к Москве, контрреволюционный элемент, находившегося в рядах РККА и в лице Имерлишвили Георгия, Химшиашвили Константина и других, делавших ставку на поражение Советского союза фашистской Германией, повели активную, Контрреволюционную работу по сведению военно-повстанческой организации, в целях свержения советской власти в Грузии, путём вооруженного восстания и оказания помощи немецко-фашистскому командованию о скорейшей оккупации Грузии и установления по договорённости с фашистскими руководителями «Независимой Грузии» под протекторатом Германского фашизма.

В этих целях, и в целях создания контрреволюционной повстанческой организации из командиров и красноармейцев – Грузин, находившихся в рядах РККА с тем, чтобы в нужный момент поднять их на вооруженное восстание, подсудимый по делу ИМЕРЛИШВИЛИ ГЕОРГИЙ – развернул работу по пропаганде своего намерения и привлечения однокомандников в организации.

Как видно, из материалов дело и показания подсудимых, Имерлишвили Георгий, находясь в одной из воинских частей, за время с августа и по сентябрь месяцы 1941 года, вовлек в контрреволюционную повстанческую организацию бывших командиров РККА, ниже подсудимых по делу Бурдиашвили Дмитрия, совершившего 22-го октября 1941 года побег из части и находившегося в бегах до момента задержания органами НКВД – 20-го декабря 1941 года; Имерлишвили Михаила, Торадзе Левана; Батиашвили Романа, а также из гражданских лиц – Кадагидзе Георгия, Имерлишвили Соломона, которых ознакомил с целями и задачами организации обязал каждого из них заниматься изучением и подбором людей, могущих в месте с ними выступить против Советской власти, для её свержения, путем вооруженного восстания и провозглашения «Независимой Грузии» под протекторатом Германии.

Подсудимый Бурдиашвили, ещё до совершения побега из части, во исполнение полученного им задания от Имерлишвили Георгия – о привлечении новых лиц, вовлёл в контрреволюционную организацию своих товарищей по службе в РККА из числа командиров – Кананадзе и Двали /Последние выбили на фронт/.

Положившие начало организации контрреволюционной по-

встанческой группы в гор. Кировабаде-Имерлишвили Георгий, Химшиашвили Константин и Сепашвили Илья с переездом в Авчалы продолжали вести работу по вовлечению новых лиц в контрреволюционную военно-повстанческую организацию среди военнослужащих и гражданского населения, причем подсудимый Джоглидзе, как возглавивший организацию после отъезда Имерлишвили Георгия в другое место службы, посредством членов своей к/р. Организации – Шавианидзе и Шавшиашвили Турмана, в сентябре-октябре месяцах 1941 года, установили связь с параллельно существовавшей в гор. Тбилиси фашистско-повстанческой группой, в лице её членов – подсудимых по делу – Кацитадзе, Мисабишвили и Ахобадзе.

Фашистско-повстанческая группа в Тбилиси, возглавлявшая Кацитадзе, Мисабишвили и Ахобадзе была создана в скорости после начала военных действий с фашистской Германией по инициативе указаний их подсудимых с целью и такими же задачами, как и военно-повстанческая к/р. Организации в Авчалах, т.е. свержения советской власти путем вооруженного восстания при помощи немецких войск и установления «Независимой Грузии» под протекторатом Германии.

Работу по созданию и вовлечению других лиц в фашистско-повстанческую организацию, подсудимые проводили на базе пораженческой профашистской агитации, используя для этого неудачи красной армии на отдельных участках фронта, считая им доказывая исторически неизбежной гибель советской власти, а фашистскую Германию единственной реальной силой в борьбе с советской властью за установление порядка и освобождения Грузинского народа от зависимости.

В целях расширения и доведения своей организации до реальной силы, могущей в объединении с военно-повстанческой организацией с оружием в руках свергнуть советскую власть в Грузии, расчистив этим путь для скорейшей оккупации немецкими войсками всей территории Грузии, подсудимые Кацитадзе, Мисабишвили и Ахобадзе проводили работу по вовлечению и организации своих единомышленников. В сентябре-октябре месяцах 1941 года ими, т.е. Кацитадзе, Мисабишвили и Ахобадзе вовлечены в к/р. Организацию антисоветский-настроенные личности – Парешишвили Або. О задачах и целях вовлеченным в фашистско-повстанческую организацию Сабашвили, Таргамадзе и Парешишвили было известно. Им также было известно и о необходимости количественного увеличения организации за счёт привлечения других лиц. Эта работа в известной мере всеми членами организации проводилась. В частности, Сабашвили имел разговор об использовании в нужный момент подсудимого по делу Квачадзе, но,

как видно из материалов дела и показаниях подсудимых Ахобадзе, Кацитадзе и Сабашвили – Подсудимый Квачадзе в организацию вовлечен не был, о существовании организации не знал, так как по этому вопросу никто из членов организации ему не говорил.

На основании наложенного трибунал признал подсудимых виновными:

Имерлишвили Георгия Семеновича, Химшиашвили Константина Александровича, Имерлишвили Михаила Ясоновича, Джоглидзе Константина Сергеевича, Дзигвашвили Георгия Михайловича, Кацитадзе Михаила Ильича, Мисабишвили Зураба Николаевича, Ахобадзе Георгия Михайловича, Таргамадзе Георгия Рафаэловича и Сабашвили Михаила Михайловича в том, что они будучи враждебно настроенными к социалистическому строю, в период напряженного положения на фронтах отечественной войны в 1941 году, проводили работу по созданию и создали военно-фашистскую повстанческую организацию, ставившую себе целью свержение советской власти путем вооруженного восстания и восстановления на территории Грузинской ССР власти капиталистов под протекторами фашистской Германии, т.е. в преступлениях предусмотренных ст.ст.58-2, 58-10 ч.П. и 58-11 УК ГССР.

Руководствуясь ст. ст. 319, 320 и 326 УПК и на основании ст. ст. 49 и 58-2, 58-10, ч.п и 58-12 УК ГССР и учитывая тяжесть совершенного преступления

и степень социальной опасности каждого из подсудимых – ТРИБУНАЛ

ПРИГОВОРИЛ:

Имерлишвили Георгия Семеновича, Химшиашвили Константина Александровича, Бурдиашвили Дмитрия Исааковича, Имерлишвили Михаила Ясоновича, Торадзе Левана Ивановича, Батиашвили Романа Федоровича, Кадагидзе Георгия Ивановича, Имерлишвили Соломона Андреевича, Джоглидзе Константина Сергеевича, Шавианидзе Шалва Наумовича, Дзигвашвили Георгия Михайловича, Шаншиашвили Турмана Моисеевича, Кацитадзе Михаила Ильича, Мисабишвили Зураба Николаевича, Ахобадзе Георгия Михайловича, Таргамадзе Георгия Рафаэловича и Сабашвили Михаила Михайловича – подвергнуть всех высшей мере уголовного наказания – РАССТРЕЛУ с конфискацией лично принадлежащего им имущества.

Приговор окончательный и обжалованию не подлежит.

Подлинный за надлежащими подписями

Отп..... экз

Разослано

По списку

22.9.42.

Л.а.

ВЕРНО: ПРЕДСЕДАТЕЛЬСТ. ВОЕННЫЙ ЮРИСТ /ФОМИН/» (შს-სა, ფ. 6: ტომი 14, ფურც. 17-29 /სტილი დაცულია/).

ბიბლიოგრაფია:

- *შსსა, ფ. 6 – საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი*. ფონდი 6,საარქივო საქმე №4221549;
- *ამიმიძე, 1991 ა – აქიმიძე ჯარჯი*. ურჩები, – გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“. 23 აგვისტო, 1991;
- *ამიმიძე, 1991 ბ – აქიმიძე ჯარჯი*. ურჩები, – გაზ. „ქართული ფილმი“. 30 ოქტომბერი, 1991;
- *ბატიაშვილი, 2012 – ბატიაშვილი ომარ*. 17 ოქტომბერი, 17 პატრიოტი, – ჟურნ. „ჩვენი მწერლობა“. №21, 2012;
- *თუშმალიშვილი.., 2007 – თუშმალიშვილი თინათინ, კვაჭაძე ლევან*. 1942 წლის შეთქმულთა მოსაგონრად, – ჟურნ. „ჩვენი მწერლობა“. №29, 2007;
- *იუკურიძე, 1997 – იუკურიძე დავით*. თუშთა შეთქმულება. თბ., 1997;
- *კვერენჩილაძე, 1999 – კვერენჩილაძე რევაზ*. ნამების გზა. ნიგნი 1. თბ., 1999;
- *კვერენჩილაძე, 2005 – კვერენჩილაძე რევაზ*. ნამების გზა. ნიგნი 2. თბ., 2005;
- *კვერენჩილაძე, 2007 ა – კვერენჩილაძე რევაზ*. ნამების გზა. ნიგნი 3. თბ., 2007;
- *კვერენჩილაძე, 2007 ბ – კვერენჩილაძე რევაზ*. საბუთები ღალადებენ. ნიგნი 1. თბ., 2007;
- *კვერენჩილაძე, 2011 – კვერენჩილაძე რევაზ*. საბუთები ღალადებენ. ნიგნი 2. თბ., 2011;
- *კვერენჩილაძე, 2017 – კვერენჩილაძე რევაზ*. ნამების გზა. ნიგნი 4. თბ., 2017;
- *შაიშმელაშვილი, 2007 – შაიშმელაშვილი თამარ*. ვარ უმტკიცესი რვალისა, – ჟურნ. „ჩვენი მწერლობა“. №15, 2007;
- *შეგარდნაძე, 1998 – შეგარდნაძე ხატია*. სიზმრად ვნახე საქართველო, – ჟურნ. „პირველი სხივი“. №27, 1998;
- *ჩხეიძე, 1992 ა – ჩხეიძე როსტომ*. დანყევლილი თაობა. ნიგნი 1. თბ., 1992;
- *ჩხეიძე, 1992 ბ – ჩხეიძე როსტომ*. ჩანანერები 1942 წლის შეთქმულებაზე. ნაწილი 1, – გაზ. „თბილისი“. №4, 14 იანვარი, 1992;
- *ჩხეიძე, 1992 გ – ჩხეიძე როსტომ*. ჩანანერები 1942 წლის შეთქმულებაზე. ნაწილი 2, – გაზ. „თბილისი“. №14, 30 იანვარი, 1992;
- *ჩხეიძე, 1992 დ – ჩხეიძე როსტომ*. ჩანანერები 1942 წლის შეთქმულებაზე. ნაწილი 3, – გაზ. „თბილისი“. №19, 14 თებერვალი, 1992;
- *ხიმშიაშვილი, 2010 – ხიმშიაშვილი კოტე*. ჩემი წილი ზეცა. ნოველები, რომანი, სტატიები და ბარათები, მემორიალი. რედაქტორი როსტომ ჩხეიძე. თბ., 2010.

დახარტი

საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი,
ფონდი 6, საარქივო საქმე №4221549, ტომი14, ფურცლები 17-29

Дело № 902. 17
172446 172
СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

П Р И Г О В О Р № 194.

ИМЕНЕМ СОВЕТА СОВЕТСКИХ СОЦИАЛИСТИЧЕСКИХ РЕСПУБЛИК
ВОЕННЫЙ ТРИБУНАЛ ЗАКАВКАЗСКОГО ФРОНТА
11-20 сентября 1942 г.
в открытом судебном заседании, в городе Тбилиси

в с о с т а в е:

Председательствующего-военного юриста 2 ранга ЧОМЕНА
Членов: военного юриста 3 ранга БАЛАШКО и военного юриста РОМАНОВИЧА
при секретаре-военном юристе БЕРЛОВСКОМ,

рассмотрел дело по обвинению военнослужащих:

1. командира взвода снабжения 778 ЗСЛ-младшего лейтенанта-
ИМБЕРЛИШВИЛИ Георгия Семеновича,
1914 года рождения, из крестьян-бедняков, служащего, уроженца с. Шильда, Кварельского района, Грузинской ССР, грузина, имеющего высшее образование, работавшего до призыва в РККА аспирантом при Тбилисском Государственном университете, беспартийного, неслужившего, в рядах РККА с 9-го июля 1941 года по мобилизации;

2. командира взвода 790 СЛ-младшего лейтенанта-
ХИМЧИАШВИЛИ Константина Александровича,
1917 года рождения, из служащих, служащего, уроженца гор. Кутаиси, Грузинской ССР, грузина, имеющего высшее образование, работавшего до призыва в РККА аспирантом, при Тбилисском Государственном университете, беспартийного, неслужившего, в рядах РККА с 9-го июля 1941 года по мобилизации;

Предварительным и судебным следствием установлено:

В связи с войной, навязанной Советскому Союзу фашистской Германией в 1941 году, в отдельных воинские части, формируемые на территории Грузинской ССР, проникли антисоветски-кастроупные элементы, из бывших аспирантов Тбилисского Государственного университета, как то: ИМБЕРЛИШВИЛИ Георгий, ДОСТАЛИЗЕ Константин, ЛАШИНИДЗЕ Чалва, ХИМЧИАШВИЛИ Константин, ХИМЧИАШВИЛИ Георгий и другие, тесно связанные между собой обществом националистический контрреволюционный взглядов, еще в округность свор в стенах Тбилисского Государственного университета.

РЕШИШВИЛИ Асо. О задачах и целях вовлеченным в фашистско-повстанческую организацию Сабашвили, Таргамадзе и Паретишвили было известно. Им также было известно и о необходимости количественного увеличения организации за счет привлечения других лиц. Эта работа в известной мере всеми членами организации проводилась. В частности САБАШВИЛИ имел разговор об использовании в нужный момент подсудимого по делу КВАЧАДЗЕ, но, как видно из материалов дела и показаний подсудимых АХОБАДЗЕ, КАШИТАДЗЕ и САБАШВИЛИ - подсудимый КВАЧАДЗЕ в организацию вовлечен не был, о существовании организации не знал, так как по этому вопросу никто из членов организации ему не говорил.

На основании изложенного Трибунал признал подсудимых виновными:

ИМЕРЛИШВИЛИ Георгия Семеновича, ХИМЧИАШВИЛИ Константина Александровича, ИМЕРЛИШВИЛИ Михаила Ясоновича, ДЖОГЛИДЗЕ Константина Сергеевича, ДЗИГВАШВИЛИ Георгия Михайловича, КАЦИТАДЗЕ Михаила Ильича, МИСАБИШВИЛИ Зураба Николаевича, АХОБАДЗЕ Георгия Михайловича, ТАРГАМАДЗЕ Георгия Рафаэловича и САБАШВИЛИ Михаила Михайловича в том, что они будучи враждебно настроенными к социалистическому строю, в период напряженного положения на фронтах отечественной войны в 1941 году, проводили работу по созданию и создали военно-фашистскую повстанческую организацию, ставившую себе целью свержение Советской власти путем вооруженного восстания и восстановления на территории Грузинской ССР власти капиталистов под протекторатом фашистской Германии, т.е. в преступлениях, предусмотренных ст.ст. 58-2, 58-10 ч. II и 58-11 УК ГССР.

П Р И Г О В О Р И Л:

ИМЕРЛИШВИЛИ Георгия Семеновича, ХИМЧИАШВИЛИ Константина Александровича, БУРДИАШВИЛИ Дмитрия Исааковича, ИМЕРЛИШВИЛИ Михаила Ясоновича, ТОРАДЗЕ Левана Ираковича, БАТРАШВИЛИ Романа Федоровича, КАТАГИДЗЕ Георгия Ивановича, ИМЕРЛИШВИЛИ Соломона Андреевича, ДЖОГЛИДЗЕ Константина Сергеевича, ШАВИАНИДЗЕ Шалва Наумовича, ДЗИГВАШВИЛИ Георгия Михайловича, ШАНИАШВИЛИ Турмана Моисеевича, КАЦИТАДЗЕ Михаила Ильича, МИСАБИШВИЛИ Зураба Николаевича, АХОБАДЗЕ Георгия Михайловича, ТАРГАМАДЗЕ Георгия Рафаэловича и САБАШВИЛИ Михаила Михайловича - подвергнуть всех высшей мере уголовного наказания - РАССТРЕЛУ с конфискацией лично принадлежащего им имущества;

NATA TETVADZE¹

**FROM THE HISTORY OF THE CONSPIRACY OF 1942
(GEORGE IMERLISHVILI)**

On June 22, 1941, the war of the Soviet Union began. The success of the German army in the Summer and Autumn of 1941 was the hope of the national-patriotic forces of Georgia. Georgian youth believed that Germany would win the Soviet Union, which would be a prerequisite for restoring Georgia's independence. Since 1941, Georgia has been formed into a circle of conspirators, which is gradually increasing. The most important figure among the conspirators was George Imerlishvili, who tied several dozen people in the plot. On January 8, 1942, George Imerlishvili was arrested and convicted, along with other participants (33 people) on September 11-20, 1942, for condemning the military tribunal of the Transcaucasian Front. George Imerlishvili was executed by the court and sentenced to confiscation of property.

¹ *Nata Tetvadze* – Postgraduate Student, Saint Andrew the First-Called Georgian University of the Patriarchate of Georgia.

ისტორია, არქეოლოგია, ეთნოლოგია

კობა ოკუჯავა¹

უბიხური წარმართული პანთეონი

გვიან შუა საუკუნეებში ჩრდილო-აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის მოსახლეობას გააჩნდა ერთგვარი სინთეზური რელიგია, ჩამოყალიბებული ძირითად წარმართობის, ქრისტიანობის და ნაწილობრივ მაჰმადიანობის შერწყმის შედეგად. არსებითად ამ მხარეში წარმართული ნეს-ჩვეულებები დომინირებდა.

პირველი ავტორი, ვისაც უშუალოდ უბიხთა რელიგიის შესახებ მოეპოვება ცნობა, არის პოლონელი გრაფი იან პოტოცკი, რომელიც 1798 წელს ჩრდილოეთ კავკასიაში იმყოფებოდა. თავის „მოგზაურობაში“ მას აღნიშნული აქვს, რომ „უბიხები, რომლებიც განსხვავდებიან ჩერქეზებისგან და აბაზებისგან, წარმართები არიან“ (**Потоцкий, 1974: 226**).

1830 წელს გენერალ-მაიორი ალექსანდრ ბეკოვიჩ-ჩერკასკი გრაფ ივანე პასკევიჩისადმი გაგზავნილ მოხსენებაში აღნიშნავს, რომ „თურქთა მცდელობის მიუხედავად, თითქმის ნახევარი შაფსუღების, აბაზების და უბიხებისა, დღესაც კერპთაყვანისმცემლებად რჩებიან“ (**Бекович-Черкасский, 1878: 905**).

უბიხეთში XIX ს. 40-იანი წლების დასასრულიდან ვიდრე 1859 წლამდე, დასავლეთ კავკასიაში მიურიდიზმის იდეების გავრცელების შედეგად ისლამი შედარებით მყარად იწყებს გავრცელებას, თუმცა ეს პროცესი ძირითადად უბიხთა მმართველ ფენას შეეხო. მოსახლეობის ძირითადი ნაწილი არსებითად კვლავ წარმართი რჩებოდა, რაზედაც ნათლად მიუთითებენ XIX ს. 50-იანი წლების საისტორიო წყაროები. ასე მაგალითად, ლაზარ სერებრიაკოვის 1852 წლით დათარიღებული „ჩანაწერის“ მიხედვით „შავიზღვისპირეთში მცხოვრები ჩერქეზები და უბიხები თავს მაჰმადიანებად თვლიან, მაგრამ ამ რელიგიის დოგმებში სუსტად ერკვევიან და მეტ-ნაკლებად მანამდელი რელიგიების ერთგულნი რჩებიან, მითუმეტეს მთიელები, რომლებიც წარმართები არიან“ (**Серебряков, 1885: 234**).

¹ კობა ოკუჯავა – ისტორიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

ტეოფილ ლაპინსკის ცნობით, აბაზეებს შაფსულები და უბიხები გაიურებად მიაჩნიათ, ხოლო საკუთარი თავი – ქეშმარიტ მაჰმადიანებად (**Лапинский, 1904: 849**).

ნიკოლაი კარლგოფის თანახმად, „ჩრდილო-აღმოსავლეთ შავი-ზღვისპირეთში მცხოვრები ჩერქეზები და უბიხები მაჰმადიანებად ითვლებიან, მაგრამ ნამდვილი მაჰმადიანი მხოლოდ მათი უმნიშვნელო ნაწილია. აქაური რელიგია ქრისტიანობისა და წარმართობის შერწყმის შედეგად არის ჩამოყალიბებული, რომელსაც მცირედი ერთვის მაჰმადიანობა“ (**Карлгоф, 1860: 533**).

უბიხებს ისეთივე წარმართული წეს-ჩვეულებები გააჩნდათ, როგორც მათ მეზობელ ჩერქეზებსა და აბაზებს. საერთო ჩერქეზულ-აბაზური იყო მათი ღმერთების სახელებიც. უბიხურ წარმართულ პანთეონში მთავარ ღმერთს ანცვა ეწოდებოდა (**Услар, 1887: XV**).

საისტორიო წყაროების სიმწირის გამო ვერ იქმნება წარმოდგენა, თუ როგორ ასრულებდნენ უბიხები რიტუალებს მის პატივსაცემად. ეს რიტუალები ისეთივე უნდა ყოფილიყო, როგორც მათ მეზობლებში. ცნობილია მხოლოდ, რომ წარმატებული ლაშქრობიდან დაბრუნებული უბიხები ანცვას შემდეგი სიტყვებით მიმართავდნენ: „დიდო ღმერთო, მადლობას გიხდით გამარჯვებისთვის, უხვი ნადავლისთვის და მომავალშიც თქვენს მფარველობას გთხოვთ“ (**Званба, 1985: 23**).

უბიხური ღმერთის სახელწოდება ანცვა ფიქსირებული აქვს პეტრ უსლარს თავის ნაშრომში „უბიხთა ენის შესახებ“. მასვე აქვს ჩანერილი ღმერთის სახელწოდება ვობიო (**Услар, 1887: 101**). ავტორს არა აქვს განმარტებული, თუ რისი ღმერთი იყო ვობიო, მაგრამ თუ გავითვალისწინებთ მის კავშირს აფხაზურ აფთან, მეგრულ ვობთან, სვანურ ვებთან და ყაბარდოულ უაფთან, ცხადი იქნება, უბიხურ წარმართულ პანთეონში ის იყო ამინდისა და ჭექა-ქუხილის ღმერთი. ივანე ჯავახიშვილის მიხედვით, ამ ღმერთის როგორც უბიხურ-აფხაზურ-ყაბარდოული, ისე სვანურ-მეგრული სახელწოდება უძველესი ხანის მცირე აზიურ წარმართულ პანთეონთან უნდა იყოს დაკავშირებული (**ჯავახიშვილი, 1951: 143**).

ჩერქეზულ მითოლოგიაში ჭექა-ქუხილის ღმერთი ადამიანის მფარველი იყო. უბიხებსაც ვობიო კეთილ საწყისად ჰყავდათ წარმოდგენილი (**Шагиров, 1977: 90**). ამავე ვობის ევედრებოდნენ უბიხები აგრეთვე ომში გამარჯვებას (**Хан-Гирей, 1974: 112**).

XXს. 30-იან წლებში თურქეთში უბიხური ენის ამერიკელ მკვლევარს მესარომს აღნიშნული აქვს ჭექა-ქუხილის ღმერთის კიდევ ერთი სახელწოდება – უაშხუა (**Ворошилов, 2006: 133**).

ამ ღმერთის სახელი ჩანერილი აქვს დიუმეზილსაც (XXს. 50-იანი წლები), მაგრამ მას ვობი//უებე-სგან განსხვავებით უაშხუა ფიქსირებული ჰყავს როგორც მრისხანე, დამსჯელი ღმერთი. ნი-

შანდობლივია, რომ უბიხური უაშხუა ნიშნავს როგორც ერთ-ერთ ნარმართულ ღმერთს, ასევე მესხ, ელვასა და ჭეჭა-ქუხილს (**Шагиров, 1977: 90**) მსგავსად ჩერქეზული სიტყვისა შიბლე, რომლითაც ჭეჭა-ქუხილის ღმერთის სახელის გარდა თვით ჭეჭა-ქუხილიც აღინიშნებოდა.

უბიხურ ნარმართულ პანთეონში, ჩერქეზულის მსგავსად, ნადირობის მფარველ ღმერთს ეწოდებოდა მეზითჰა, რაც ადიღურად სიტყვასიტყვით ტყის ღმერთს ნიშნავს. თურქეთში, იზმირის მახლობლად 1910-იან წლებში გერმანელმა მეცნიერმა ადოლფ დირმა მოხუცი უბიხისგან შემდეგი გადმოცემა ჩაინერა: „მეზითჰა ნადირთა მფარველია. მისი ნებართვის გარეშე მონადირე ვერაფერს მოკლავს. მას შეუძლია მონადიროს მხოლოდ ის ცხოველი, რომელსაც მეზითჰა მიუჩინს“ (**Дирр, 1915: 14**).

დირის მიერ ჩანერილი ამავე გადმოცემის თანახმად, მონადირეთა მფარველად ითვლებოდა აგრეთვე თლეფშე, რომელიც მჭედლობის ღმერთი იყო. უბიხებს ის ნარმოდგენილი ყავდათ როგორც ბრწყინვალე მჭედელი და მონადირე.

ჩერქეზებში არსებული ჭაფში, რომლის დროსაც დაჭრილის ახლობლები და მეგობრები თლეფშეს თხოვდნენ მის გამოჯანმრთელებას, ცნობილი იყო უბიხებშიც. უბიხები დაჭრილის გამოჯანმრთელების მიზნით მსხვერპლს სწირავდნენ, მის საწოლთან ცეკვასიმღერას მართავდნენ და ნარმთეკვამდნენ ლოცვებს, რომლითაც ავადმყოფს ავ სულელებს უფრთხოვდნენ (**Лавров, 2009: 84**).

აფხაზი მწერლის ბაგრატ შინკუბას რომანში „ნასულთაგან უკანასკნელი“, რომელიც უბიხების მუჰაჯირობას ეხება, აღწერილია ერთ-ერთი წმინდა ადგილი მუხნარში, სადაც ბითჰას სალოცავი იდგა. ბითჰა ქვისგან იყო გამოთლილი და არწივს მიაგავდა. თვალები ოქროსი ჰქონდა, ნისკარტი, ფრთები და კლანჭები – ვერცხლის. მის წინაშე ლოცულობდნენ მგზავრები შორეული მგზავრობისას, ბრალდებულნი – უდანაშაულობის დასამტკიცებლად და ა.შ. (**Шинкуба, 1985: 83-85**).

ბითჰას შესახებ ცნობები საისტორიო წყაროებში ვერ მოვიძიეთ. ამდენად ჩვენთვის უცნობია, თუ რისი ღმერთი იყო ის. თვით რომანის ერთ-ერთი მთავარი გმირის მიხედვით, შესაძლოა სახელწოდება ბითჰას მეორე ნაწილი დაკავშირებული იყოს ღმერთის აღმნიშვნელ ადიღურ სიტყვასთან თჰა.

ადიღური ტოპონიმური ლექსიკონის მიხედვით უბიხეთში, კერძოდ, „სოჩის რაიონში ერთ-ერთ მთას ეწოდება ბითთხი, რაც კუზიან მთას ნიშნავს. ბით – მოღუნული, კუზიანი, თხი – ქედი, მთა. სპეციალურ ლიტერატურაში სახელწოდება ბითთხი რამდენადმე დამახინჯებული ფორმით არის გადმოცემული – ბითხა“ (**Меретуков, 1990: 45**).

ამავე სახელით არის ცნობილი მდინარე, რომელიც ზღვაში ჩაედინება ლოოსა და დაგომისს შორის (**Лавров, 2009: 39**).

საფიქრებელია, რომ სალოცავის სახელწოდება ბითჭა დაკავშირებულია არა ღმერთის აღმნიშვნელ ადილურ სიტყვა „თჰა“-სთან, არამედ ის ტოპონიმიდან მომდინარეობს. მით უფრო, რომ რომანში ბითჭა ეწოდება არა მარტო უშუალოდ სალოცავს, არამედ იმ ბორცვსაც წმინდა მუხნარში, სადაც ეს სალოცავი იდგა, რომელიც სრულიად შესაძლებელია მდებარეობდა ბითთხის მთაზე, ან მდინარე ბითთხის ველზე.

უბიხურ-ჩერქეზულ მითოლოგიაში ყოველ ადგილს, იქნებოდა ეს მთა, ველი თუ გამოქვაბული, საკუთარი მფარველი ჰყავდა. ერთ-ერთი ჩერქეზული გადმოცემის თანახმად, მეზიბსა და ფშადს შორის მდებარე მიუვალ მთებში მეფის საფლავია თავისივე განძეულით. საფლავს მეფის სული იცავს და ამ ადგილებს მტერს არ აკარებს. ჩერქეზთა რწმენით, თუ მტერი ამ ადგილებში დაბანაკებას მოახერხებდა, ქვეყანა თავისუფლებას დაკარგავდა. ამ ლეგენდის გარდა ჩერქეზებში ცნობილი იყო გადმოცემები განძეულის მცველი ავი სულების შესახებ (**Лапинский, 1995: 101**).

მსგავსი გადმოცემები გააჩნდათ უბიხებსაც. უბიხეთის ერთ-ერთ სოფელში, ძველი ციხე-სიმაგრის ნანგრევებში განძი ინახებოდა. როგორც კი ვინმე მის დასაკუთრებას შეეცდებოდა, მაშინვე გამოჩნდებოდნენ საშინელი ურჩხულები, ისმოდა უცნაური ხმები, რის შემდეგაც განძის მადიებელი იძულებული ხდებოდა უკან გაბრუნებულიყო (**Лавров, 2009: 87**).

უბიხურ წარმართულ პანთეონში განსაკუთრებული ადგილი უკავია მესაქონლეობის მფარველ ღმერთს, რომელსაც ახინი ეწოდებოდა. უბიხებს ახინი თავიანთ ეთნარქად და ადამიანის შემწედ ჰყავდათ წარმოდგენილი. ადგილი, სადაც ახინის პატივსაცემად მთავარი რიტუალი იმართებოდა, მდინარე შახეს სათავეებში მდებარე წმინდა ტყე იყო.

ახინის კულტთან დაკავშირებული წეს-ჩვეულებები საკმაოდ საინტერესოდ არის აღწერილი XIX ს. I ნახევრის ჩერქეზი ავტორის ხანგირეის ნაშრომში „ჩერქეზული გადმოცემები“.

„ჩერქეზული გადმოცემების“ მიხედვით, რიტუალი იწყებოდა ადღერში, სადაც ცხოვრობდა ოჯახი ცსბეს საგვარეულოდან. სწორედ მისი ჯოგიდან ირჩევდა ახინი საქონელს მსხვერპლად შესანიშნავად. ეს ოჯახი ახინის განსაკუთრებული კეთილგანწყობით იყო ცნობილი. ოქტომბრის თვეში, როდესაც უნდა დაწყებულიყო ახინის დღესასწაული, საქონელი სხვადასხვა ქმედებით თვით ამცნობდა პატრონს, რომ მას წილად ხვდა პატივი, ყოფილიყო ახინისათვის მსხვერპლად შესანიშნავი.

მთელი ოჯახი ახინის ძროხასთან იკრიბებოდა. რძით დაბანდნენ საქონელს და ლოცვის წარმოთქმის შემდეგ ეზოდან გამოაბრძანებდნენ. მას ჯოგის პატრონი მიაცილებდა, მხოლოდ არ მიერეკებოდა, ის

თვით მიემართებოდა საკმაოდ შორს მდებარე წმინდა ტყისკენ, სადაც მსხვერპლად უნდა შეენირათ.

ადღერიდან ახინის ძროხა უბიხეთში გადადიოდა და სოჩის, ვორდანესა და სხვა თემების გავლით მდინარე შახეს სათავეებისკენ მიემართებოდა. გზადაგზა მას უხუცესების ხელმძღვანელობით მლოცველები უერთდებოდნენ.

მსვლელობა უბიხეთში სრულდებოდა, მდინარე შახეს სათავეებში მდებარე წმინდა ტყეში, სადაც უზარმაზარ, საუკუნოვან ხეებზე ჟანგმოკიდებული ნაირ-ნაირი იარაღი იყო ჩამოკიდებული.

მიმდებარე მხარის მცხოვრებნი ამ წმინდა ადგილს განსაკუთრებულად ეთაყვანებოდნენ. მკვლელი, რომელსაც მესისხლე მისდევდა, ახინის ტყეში თავშესაფარს პოულობდა.

წმინდა ტყესთან რელიგიური რიტუალის მონაწილეთა მოახლოება კიდევ უფრო საინტერესო სანახავი იყო. სადღესასწაულო სამოსელში გამოწყობილი მლოცველები ქუდმოხდილნი მოემართებოდნენ და თან უამრავ შავ თხას მოერეკებოდნენ. წმინდა ტყეში მისული ახინის საქონელი ჩრდილში წვებოდა და დაღამებამდის იქვე რჩებოდა. იქვე რჩებოდნენ რიტუალის მონაწილენიც, თან ერთგვარად მარხულობდნენ – გათენებამდის თავს არიდებდნენ ჭამასა და სმას. გამთენიისას უდიდესი მოკრძალებით ლოცვას წარმოთქვამდნენ და საქონელს ახინს მსხვერპლად შესწირავდნენ.

ლოცვა შემდეგი სიტყვებისგან (უბიხურ ენაზე) შედგებოდა:

Я Обне! я Ахин! || ო ობზე! ო ახინ!

Атчен-бе ясни || თუ წავალ – მაჩუქე მე!

Стчен-бе ясни! || თუ მოვლენ – მაჩუქე მე!

ამგვარად მიმართავდნენ უბიხები ღმერთებს: ვოზის და ახინს და მათ სალაშქროდ წასვლისას, ან მტრის შემოსევისას ნადავლს და საერთოდ შეწევნას თხოვდნენ.

ახინის პატივსაცემად გამართული რიტუალის ერთ-ერთი უცნაური ჩვეულება ის იყო, რომ მსხვერპლად შეწირული საქონელი გასატყავებლად სხვაგან უნდა გადაეტანათ, ხორცი სხვაგან უნდა დაეჭრათ და შემდეგ სულ სხვა ადგილას უნდა მოეხარშათ.

წმინდა ტყეში თეთრი ღვინით სავსე დიდი ჭურჭელი იდგა. მსვერპლშენირვის დღეს, რომელიც ყოველ მესამე წელს იმართებოდა, უხუცესები საქონლის დაკვლამდის ამ ღვინით ილოცებოდნენ. აქვე იდგა საუკუნოვანი უზარმაზარი ქვაბი, რომელშიც ახინის ძროხის ხორცს ხარშავდნენ. აქვე დაკლავდნენ თან წამოყვანილ შავ თხებს. თხის ხორცის მოხარშვის შემდეგ ღვინით იწყებოდა. ჭამდნენ, სვამდნენ, მღეროდნენ და ქუდმოხდილნი ცეკვავდნენ.

ახინის პატივსაცემად დაკლული საქონლის ტყავს, თავს და ფეხებს მსხვერპლშენირვის ადგილას დაფლავდნენ, ხოლო ხორცს ინა-

ნილებდნენ, სახლში მიჰქონდათ და ოჯახის ყოველ წევრს უყოფდნენ. თვით ჩვილებსაც კი მოხარშული ხორცის ნაკუნს პირში ჩაუდებდნენ.

ხან-გირეის მიხედვით, ეს ჩვეულება სათავეს შემდეგი შემთხვევიდან იღებს. ერთხელ ახინის წმინდა ტყის მიმდებარე სოფლებს ურიცხვი მტერი შემოესია. მომხდურმა მრავალი ტყვე წაიყვანა და დასასვენებლად მახლობელ მთაზე დაბანაკდა. ნადავლით გახარებულებმა ცეკვა-სიმღერა დაიწყეს, თან ტყვეებსაც იძულებით აცეკვდნენ. ერთ-ერთმა ტყვემ, ფეხმძიმე ქალმა ახინს სთხოვა დახმარება. ახინმა მტერი გაანადგურა. შეინყალა მხოლოდ ერთი, ცსბეს გვარიდან, რომელიც ახინს ყოველ მესამე წელს მსვერპლის შეწირვას შეჰპირდა. ამიერიდან უბიხეებში ახინისადმი პატივისცემა კიდევ უფრო გაიზარდა (**Хан-Гирей, 1974: 112-115**).

გადმოცემები ახინის შესახებ ცნობილი იყო მუჰაჯირობას გადარჩენილ ჩერქეზთა შთამომავლებშიც. 1930 წელს ლ. ლავროვმა შავიზღვისპირა შაფსულებში ეს ლეგენდა შემდეგი სახით ჩაიწერა. „ყოველ გაზაფხულზე მდინარე შახეს ხეობაში მდებარე სოფელ კიჩმაიში მსხვერპლად შესანიშნავად ძროხა მოდიოდა. მას ახინის საქონელს უწოდებდნენ. ის თვით ამცნობდა ხალხს, რომ მსხვერპლად იყო შესანიშნავი. საქონელმა თვითონ იცოდა, თუ სად უნდა წასულიყო და ვერავინ შეაჩერებდა, ხალხი მას უკან მიჰყვებოდა. შახეს ხეობაში, ახინის წმინდა ტყეში ასულ საქონელს დაკლავდნენ და მოშორებით გაატყავებდნენ. დასაჭრელად და მოსახარშად ხორცი სხვადასხვა ადგილებზე გადაჰქონდათ და ბოლოს, მოხარშულ ხორცს ასევე სხვა ადგილას მიირთმევდნენ (**Лавров, 1959: 212**).

უნდა აღინიშნოს, რომ XX საუკუნის 20-30-იან წლებში და შემდგომში ახინის შესახებ არსებული გადმოცემების ნაწილი რამდენადმე განსხვავებული შინაარსისაა. მათში ახინი უკვე არა უძლეველი ღმერთი, არამედ გმირია, ჩვეულებრივი მოკვდავი.

1929 წელსს. ჯანაშიამ პირიქითა შაფსულეთის სოფელ აფიფსიფში შემდეგი ცნობა ჩაიწერა: „ახინ, ასეთი კაცი ცხოვრობდა ვარდანას (უბიხეები) ქვეყანაში. ყოველ წელს ის ნიშნავდა მსხვერპლს (უმეტესად ძროხას), რომელიც დანიშნულ დროს და ადგილას თავისით მოდიოდა. სამსხვერპლო პირუტყვი იქ დახვდებოდა ხალხს და დაკლავდნენ მას. დღესაც ამბობენ ახინიჩამ ისეთ ძროხაზე, რომელიც თავისით სადმე მივა“ (**ჯანაშია, 1968: 72**).

1930 წელს ლავროვის მიერ მთიელ შაფსულებში ჩანერილი გადმოცემის თანახმად, „ძველად შავიზღვისპირეთში, სადაც ერთმანეთს ერთვიან მდინარეები ტუაფსე და ნეფსე, ცხოვრობდა კაცი, რომელსაც ჰყავდა ულამაზესი ქალიშვილი. მას ბევრი მთხოვნელი გამოუჩნდა, მაგრამ მამას დათქმული ჰქონდა, ქალიშვილს მას მიათხოვებდა, ვინც ტუაფსეს ხეობაში მთიდან მთაზე გადახტებოდა. მრავალმა ვაჟკაცმა

ამაოდ სცადა დავალების შესრულება. ბოლოს ერთი ბუმბერაზი გამოჩნდა, საშინელი შესახედაობის, სახელად ახინ. მან თავისი 100-საფენიანი, რკინის თავიანი კომბლის მეშვეობით შეძლო ხეობის მეორე მხარეს გადახტომა. მამას შეეშინდა ბუმბერაზის, მაგრამ ქალიშვილს ის მოეწონა და ცოლად გაჰყვა. გავიდა ხანი. ახინმა გადაწყვიტა სტუმრებოდა სიმამრს. ქალის შეშინებულმა მამამ მთელი თავისი ავლა-დიდებით მდინარე შახეს შესართავს შეაფარა თავი. ახინიც მთელი თავისი ჯოგით მის კვალს გაუყვა და შახეს ხეობაში გადავიდა. მისმა ჯოგმა არემარე დაფარა. სიმამრმა ქალიშვილისგან შეიტყო, თუ როდის დაიძინებდა ახინი და მძინარეს კომბალი რამდენიმე ადგილას გადაუხერხა. გამოღვიძებულმა ახინმა კვლავ სცადა ხეობას გადავლებოდა, მაგრამ კომბალი გადატყდა. ახინი მდინარე შახეში ჩავარდა და დაიხრჩო. არავინ იცის ახინის დაღუპვის შემდეგ სად გაქრა მისი ურიცხვი საქონელი (**Лавров, 1959: 211**).

ამ ლეგენდებშიც, ისევე როგორც ხან-გირეის „გადმოცემებში“ მოქმედება ვითარდება ძირითადად უბიხეთში, კერძოდ მდინარე შახეს ხეობაში. აღსანიშნავია, რომ ისტორიული უბიხეთის მიწა-წყალზე ახინთან დაკავშირებული მრავალი ტოპონომი არის ცნობილი. მაგ. სოჩიდან ჩრდილო-აღმოსავლეთით მდებარეობს ახინის მთა. ერთ-ერთ ბილიკს მდინარე შახეს ხეობაში, რომელიც ზღვის სანაპიროდან კავკასიონის ქედამდის აღწევს, ეწოდება ახინის ბილიკი. ჩემ უჩუფ – ადგილია ამავე ხეობაში, სადაც ახინის საქონელი შეისვენებდა. გარდა ამისა, შახეს ხეობაში მრავალ ხეივანს ახინის წმინდა ტყე, ანუ ახინე თამ ეწოდება. ყველაზე მეტად ცნობილი ახინე თამ მდებარეობდა მდინარე შახეს სათავეებში, სადაც ახინის პატივსაცემად მთავარი რელიგიური რიტუალი იმართებოდა (**Меретуков, 1990: 30, 33, 242**).

ახინე თამ სოფელსაც ეწოდება მდინარე შახეს ხეობაში, კიჩმაის მახლობლად, რომელთანაც დაკავშირებულია შემდეგი ლეგენდა. „შორეულ წარსულში ამ სოფლის ჭაობში ბინადრობდა ურჩხული, რომელიც დროდადრო მეზობელ სოფლებს ანიოკებდა. მასთან ბრძოლაში მრავალი ვაჟკაცი დაიღუპა. ყოველივე ეს შეიტყო მამაცმა მეომარმა ახინმა, რომელიც მთებში ცხოვრობდა. მან თავისი ჯოგიდან ერთი ძროხა წამოიყვანა და ჭაობთან ახლოს ხესთან დააბა, თვითონ კი ურჩხულს ჩაუსაფრდა. მალე ურჩხულიც მოფრინდა და როგორც კი ძროხა დაინახა, მისი მოხრჩობა დაიწყო. ამ დროს ახინიც გამოვიდა საფრიდან და ურჩხული აკუნა, თუმცა სასიკვდილოდ დაჭრილი თვითონაც დაიღუპა. მადლიერმა მოსახლეობამ მათთვის განწირული ვაჟკაცის პატივსაცემად, ამ ადგილს, სადაც შემდეგში სოფელი გაშენდა, ახინის სახელი უწოდა“ (**Меретуков, 1990: 32**).

ნიშანდობლივია, რომ ამ ლეგენდას ძლიერ ჩამოჰყავს ჩერქეზულ-უბიხური გადმოცემები მაგუს შესახებ. ბელის მიერ ჩანერილი ლეგენ-

დის თანახმად, მაგუმ ურჩხულის მისატყუებლად ერთ-ერთი მუხის ქვეშ ხარი დააბა. სანამ ზღვიდან ამოსული ურჩხული ხარს ერჩუბებოდა, მაგუმ ის ხმლით აჩეხა. ამიერიდან ადგილი მუხასთან სუბაშში, სადაც მაგუმ ურჩხული გაანადგურა, წმინდად ითვლებოდა (**Лавров, 2009: 85, 87**).

ანალოგიური გადმოცემა ჩერქეზებშიც იყო ცნობილი: უხსოვარ დროს მდინარე შახეს შესართავთან კაციჭამია გველეშაპი გამოჩნდა. მოსახლეობამ ვერაფერი გაანყო მის წინააღმდეგ. ბოლოს ერთმა უბიხმა, მაგუს გვარიდან, გადაწყვიტა მისი მოკვლა. იმ დროს, როდესაც გველეშაპი ზღვაში დაცურავდა, მაგუ მიეპარა ბუნაგს, სადაც ურჩხულის შვილს ეძინა და ცეცხლი წაუკიდა. გველეშაპი მაგუს გამოენთო. მიხვდა რა, რომ გველეშაპს ველარ გაექცეოდა, მაგუმ ხერხი იხმარა, ხის ირგვლივ დაიწყო ცხენის ჭენება. მდევარი გველეშაპი ხეს შემოეხვია, რითაც ისარგებლა მაგუმ და ის ხმლით აკუნა. ასე გაანადგურა მაგუმ გველეშაპი და მისი შვილი, თუმცა თვითონაც ცხენიანად გველეშაპისვე სისხლში ჩაიხრჩო. ჩერქეზები ირწმუნებოდნენ, რომ მდინარე შახეს შესართავთან გვიანობამდის იყო ცნობილი მაგუს საფლავი (**Лавров, 1936: 134**).

ორივეგან, გადმოცემებში გმირი ურჩხულისგან ხალხის მხსნელად გვევლინება. ორივეგან გმირს ურჩხულის მისატყუებლად ხარი//ძროხა მიჰყავს, ორივეგან მდინარე შახე ფიგურირებს. განსხვავება მხოლოდ გმირის სახელშია. როგორც ჩანს, ამ გადმოცემებს საერთო ფესვები გააჩნიათ და თავის მხრივ, დაკავშირებული არიან ქართველებში არსებულ გადმოცემასთან წმიდა გიორგის მიერ გველეშაპის განგმირვის შესახებ. გარდა ამისა, ის ფაქტი, რომ ახინი წარმოდგენილია როგორც ხალხის მფარველი კეთილი სანყისი, ამასთან ერთად მესაქონლეობის მფარველი და ურიცხვი ჯოგის პატრონი, გვაფიქრებინებს, რომ უბიხური წარმართული პანთეონის ახინის კულტი დაკავშირებული უნდა იყოს ქართული წარმართობის მთვარე ღმერთის უძველეს თავყვანისცემასთან, სადაც მთავარი ღმერთი მთვარე, ადამიანის მფარველი, აგრეთვე მესაქონლეობის მფარველია.

ქართული მთვარე ღმერთის და უბიხური ახინის ანალოგიურობა კიდევ უფრო იკვეთება თუ ერთმანეთს შევადარებთ, ახინის დღესასწაულს და ლამბერტის მიერ ოდიშში აღწერილ გიორგობას, რომელშიც აშკარად ჩანს წარმართობის მრავალი გადმონაშთი. ორივეგან ღმერთისთვის შესანიშნავად განკუთვნილია საქონელი (ხარი ან ძროხა). ოდიშში, სანამ ხარს მსხვერპლად შესწირავდნენ, მას წმიდა გიორგი სამჯერ აიყვანდა ზღვიდან მთამდის და ამ გზით ნაკურთხს ტოვებდა ეკლესიაში. ამის მსგავსად, ახინის დღესასწაული ზღვისპირა სოფელში, ადღერში იწყებოდა და მთებში სრულდებოდა, მდინარე შახეს სათავეებში. უბიხები მსხვერპლად შეწირული საქონლის მო-

ხარშულ ხორცს ინანილებდნენ და მას ჩვილებსაც კი აჭმევდნენ. ოდიშშიც, მსხვერპლად შეწირული ხარის ხორცს წვრილ-წვრილად დაჭრიდნენ, კვამლზე ახმობდნენ და დიდი სასოებით ინახავდნენ, რადგან დარწმუნებული იყვნენ, რომ ის ყოველგვარი ავადმყოფობის წინააღმდეგ საუკეთესო წამალი იყო (**ლამბერტი, 193: 142-143**).

უბიხებში მესაქონლეობის ღმერთის განსაკუთრებული პატივისცემა იმ გარემოებითაც იყო განპირობებული, რომ ის თავიანთ წინაპრად, ეთნარქად მიაჩნდათ, რაც კარგად ჩანს მუჰაჯირ უბიხთა შთამომავლებში არსებულ ერთ-ერთ გადმოცემაში. ამ გადმოცემის თანახმად, მტერმა ეშმაკობით მოახერხა ახინის განადგურება და მისი ულამაზესი ფეხმძიმე მეუღლის გატაცება. ახინის ერთგულმა მსახურებმა შეძლეს ახალშობილი ჩვილის გადარჩენა. ბავშვი გაიზარდა, ნამდვილი ვაჟკაცი გახდა და დედა ტყვეობიდან გაათავისუფლა. სწორედ მისი შთამომავლები არიან უბიხები (**Лавров, 2009: 89**).

აღსანიშნავია, რომ ახინს განსაკუთრებულად სცემდნენ პატივს არა მარტო უბიხები, არამედ მათი დასავლელი მეზობელი ჩერქეზებიც, სახელდობრ შაფსულები. მათ მითოლოგიაში ახინი ძლიერ ღმერთად არის წარმოდგენილი, თუმცა ის მხოლოდ მესაქონლეობის მფარველია.

ლიულეს მიერ ჩანერილი გადმოცემის მიხედვით, ახინს ჩლიქიანი ფეხები ჰქონდა. მის პატივსაცემად გამართული რიტუალის დროს მთიელები ერთგვარ საგალობელს წრიულ ფერხულთან ერთად ასრულებდნენ. გარდა ამისა, ჩერქეზები საგვარეულოს, რომლის ჯოგიდანაც საქონელი ახინისთვის იყო განკუთვნილი, თჰახუახოს უწოდებდნენ, რაც ღმერთისთვის განკუთვნილი საქონლის მწყემსს ნიშნავს (**Люлье, 1862: 124**).

ახინს განსაკუთრებულად სცემდნენ თავყანს უბიხთა ჩრდილოელი მეზობელი ჩერქეზებიც, კერძოდ აბაზეხები, რომლებიც მათივე გადმოცემების თანახმად თავდაპირველად შახეს ხეობაში ცხოვრობდნენ. ისინი წმინდა მუხნარში იკრიბებოდნენ, მსხვერპლად სწირავდნენ საქონელს და ახინს, როგორც უზენაეს ღმერთს ყოველგვარი უბედურებისგან დაცვას ევედრებოდნენ (**Дьячков-Тарасов, 1902: 24**).

სამეცნიერო ლიტერატურაში „ახინ“-ის ეტიმოლოგიის შესახებ სხვადასხვა მოსაზრება არსებობს. მკვლევართა ნაწილი მას შავი ზღვის ძველბერძნულ სახელწოდება „პონტ აქსინ“-თან აკავშირებს, სხვათა აზრით, „ახინ“ ძველადილური სიტყვაა, როგორც შავი ზღვის, ასევე ერთ-ერთი წარმართული ღმერთის აღმნიშვნელი (**Кумахов, 1987, 118**).

ახინი ანთროპომორფული ღმერთი იყო, ზოომორფული ნიშნით, მას ჩლიქიანი ფეხები ჰქონდა. ეს გარემოება მიუთითებს, რომ უბიხებს ის თავდაპირველად საქონლის, უფრო ზუსტად ხარის სახით ჰყავდათ წარმოდგენილი. შესაძლოა მისი სახელწოდებაც „ახინ“ საერთო იბერი-

ულ-კავკასიური, პალეოკავკასიური ძირია ხარის მნიშვნელობით (**ბარამიძე, 2011: 53**). ამ მოსაზრებას ხელს არ უშლის უბიხურ-ჩერქეზულ მითოლოგიაში მსხვერპლად შესაწირად ძროხის ფიქსაცია, ვინაიდან ახინის შესახებ არსებული უძველესი გადმოცემით, რომელიც **1778-1781** წლებში კავკასიაში მყოფ რაინეგსს ეკუთვნის, აბაზები შუა შემოდგომაზე ოგინის გამოქვაბულთან მდებარე წმინდა ადგილას მსხვერპლად სწირავდნენ ამავე გამოქვაბულიდან გამოსულ თეთრ ხარს, რომელსაც ოგინის ხარს უწოდებდნენ (**რაინეგსი, 2002: 112**).

ოგინი იგივე ახინია, რაც კარგად ჩანს თუნდაც იმ გარემოებიდან, რომ რაინეგსის ცნობით ოგინის დღესასწაული შუა შემოდგომაზე იმართებოდა და ხან-გირეის მიხედვითაც ახინის პატივსაცემად რელიგიური რიტუალი ოქტომბრის თვეში სრულდებოდა. გარდა ამისა, ინტერესს იწვევს რაინეგსის მიერ ოგინის გამოქვაბულის მოხსენიება, ვინაიდან მდინარე შახეს ხეობაში, სოფელ კიჩმაისტან დღესაც ცნობილია ახინის გამოქვაბული (**Меретуков, 1990: 33**). თვით კიჩმაი, ჩერქეზული გადმოცემების თანახმად, ახინის პატივსაცემად ჩატარებული რელიგიური რიტუალის მსვლელობისას ერთ-ერთ მნიშვნელოვან სოფელს წარმოადგენდა (**Лавров, 1959: 212**).

ხან-გირეის „გადმოცემების“ მიხედვით ახინი ჩერქეზული პანთეონის ღმერთი არ არის, ის უფრო აფხაზურია (**Хан-Гирей, 1974: 112**).

აფხაზურ წარმართულ პანთეონში ახინის სახელი არ ფიგურირებს. თუ გავითვალისწინებთ იმ გარემოებას, რომ ხან-გირეი უბიხებს აფხაზებში აერთიანებს (**Хан-Гирей, 1978: 82**) და რომ ახინის დღესასწაული განსაკუთრებულად სწორედ უბიხეთში იმართებოდა, შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ ახინის კულტი ჩერქეზულ წარმართულ პანთეონში უბიხურიდან გადავიდა.

ამრიგად, უბიხეთში მესაქონლეობის დიდმა მნიშვნელობამ განაპირობა მესაქონლეობის მფარველი ღმერთის, ახინის კულტის განვითარება. იგივე ახინი უბიხებში მიჩნეული იყო ადამიანის მფარველად. გარდა ამისა, ის უბიხებს თავიანთ წინაპრად მიაჩნდათ. ყოველივე ამის გამო, უბიხურ წარმართულ პანთეონში ახინს განსაკუთრებული ადგილი ეკავა.

ბიბლიოგრაფია:

- ბარამიძე, 2011 – ბარამიძე ცირა. უბიხური ახინა, – კავკასიოლოგიური ძიებანი. №3, თბ., 2011;
- ლამბერტი, 1938 – ლამბერტი არქანჯელო. სამეგრელოს აღწერა. თარგმანი იტალიურიდან ა. ჭყონიასი. მეორე გამოცემა. ლ. ასათიანის წინასიტყვაობით, რედაქციით და შენიშვნებით. თბ., 1938;
- რაინქსი, 2002 – რაინქსი იაკობ. მოგზაურობა საქართველოში. გერმანულიდან თარგმნა, შესავალი და საძიებლები დაურთო გ. გელაშვილმა. თბ., 2002;
- ჰაპსბიშვილი, 1951 – ჯავახიშვილი ივანე. ქართველი ერის ისტორია. ტ. 1. თბ., 1951;
- ჰანაშია, 1968 – ჯანაშია სიმონ. ექსპედიცია ადიღეს ავტონომიურ ოლქში, – ს. ჯანაშია. შრომები. ტ. 6. თბ., 1968;
- ВОРОШИЛОВ, 2006 – Ворошилов Владимир Иванович. История Убыхов. Очерки по истории и этнографии Большого Сочи с древнейших времен до середины XIX века. Майкоп, 2006;
- БЕКОВИЧ-ЧЕРКАССКИЙ, 1878 – Рапорт ген.-м. кн. Бековича-Черкасского и полк. Гасфорта гр. Паскевичу, от 17 сентября 1830 г., – Акты собранные Кавказскою археологическою комиссиею. Т. 7. Издан под редакцию председателя комиссии д.с.с. Ад. Берже. Тфл., 1878;
- ДИРР, 1915 – Дирр Адольф. Божества охоты и охотничий язык у Кавказцев, – Сборник материалов для описания местностей и племён Кавказа. №44, Тфл., 1915;
- ДЬЯЧКОВ-ТАРАСОВ, 1902 – Дьячков-Тарасов Александр. Абадзехи, – Записки Кавказского отдела Императорского Русского географического общества. Кн. XXII, выпуск 4. Тфл., 1902;
- ЗВАНБА, 1982 – Званба Соломон Темрукович. Зимние походы Убыхов на Абхазию, – С. Т. Званба. Абхазские этнографические этюды. Сухуми, 1982;
- КАРЛГОФ, 1860 – Карлгоф Николай Иванович. О политическом устройстве Черкесских племень, населяющих северо-восточный берег Черного моря, – Русский Вестник. Т. 28, Август, кн. 2. Москва, 1860;
- КУМАХОВ, 1987 – Кумахов Мухадин Абубекирович. Древнеадыгское название «Чёрного моря» Ахена и древнегреческое Понтос Ахеинос, – იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერების წელიწდეული. ტ. 14. თბ., 1987;
- ЛАВРОВ, 1936 – Лавров Леонид Иванович. Из поездки в Черноморскую Шапсугию летом 1930г., – Советская этнография. №4-5, Москва-Ленинград, 1936;
- ЛАВРОВ, 1959 – Лавров Леонид Иванович. Доисламские верования адыгейцев и кабардинцев, – Труды института этнографии им. Н. Н. Миклухо-Маклая. Новая серия. Т. 51. Москва, 1959;
- ЛАВРОВ, 2009 – Лавров Леонид Иванович. Убыхи. Санкт-Петербург, 2009;
- ЛАПИНСКИЙ, 1995 – Лапинский Теофил. Горцы Кавказа и их освободительная борьба против Русских. Перевод В. К. Гарданова. Нальчик, 1995;
- ЛЮЛЬЕ, 1862 – Люлье Леонтий Яковлевич. Верования, религиозные обряды и предрасудки у Черкес, – Записки Кавказского отдела Императорского Русского географического общества. Кн. 5. Тфл., 1862;
- МЕРЕТУКОВ, 1990 – Меретуков Касим Хамосович. Адыгейский топонимический словарь. Москва, 1990;

- *ЛАПИНСКИЙ, 1904 – Записка Лапинского, – Акты собранные Кавказскою археографическою комиссиею.* Т. 12. Тфл., 1904;
- *ПОТОЦКИЙ, 1974 – Потоцкий Ян.* Путешествие в Астраханские и Кавказские степи, Адыги, Балкарцы и Карачаевцы в известиях европейских авторов XIII–XIXвв. Составление, редакция переводов, введение и вступительные статьи к текстам В. К. Гарданова. Нальчик, 1974;
- *СЕРЕБРЯКОВ, 1885 – Серебряков Лазарь Маркович.* Записка от 11 декабря 1852 года, №2133, – Акты собранные Кавказскою археографическою комиссиею. Т. 10. Тфл., 1885;
- *УСЛАР, 1887 – Услар Петр Карлович.* О языке Убыхов, – П. К. Услар. Этнография Кавказа. Языкознание. Абхазский язык. Тфл., 1887;
- *ШАГИРОВ, 1977 – Шагиров Амин Кабцеевич.* Этимологический словарь Адыгских (Черкесских) языков. Москва, 1977;
- *ШИНКУБА, 1985 – Шинкуба Баграт.* Последний из ушедших. Сухуми, 1985;
- *ХАН-ГИРЕЙ, 1974 – Хан-Гирей Султан.* Черкесские предания, – Хан-Гирей. Избранные произведения. Нальчик, 1974;
- *ХАН-ГИРЕЙ, 1978 – Хан-Гирей Султан.* Записки о Черкесии. Нальчик, 1978.

КОВА ОКУJAVA¹

UBYKH PAGAN PANTHEON

Ubykhs were the closest people of Circassians. Ubykhs lived in the Circassian neighborhood until the end of the Caucasus War, now days Sochi region. After the conquest of the Caucasus in 1864, the Russian Empire exiled Ubykhs into Ottoman Empire. Ubykhs were officially considered as Muslim; In fact, they were pagans. The names of the great gods of the Ubykh Pantheon known in the historical sources are as follows:

Antsva – is called the main god of the pagan Pantheon of Ubykh, the ruler of the rest gods and the universe;

Vobi – The lord of thunder, lightning and thunderstorm, one of the protectors of farming;

Tlepshe – God of Blacksmith, Blacksmiths protector;

Mezitha – The God of woods, protector of hunters;

Akhin – the God of animal husbandry. Ubykhs had special respect for that God as they treated him as their ancestor. The same God was considered protector of Ubykhs.

The greatest religious celebration at Ubykh was held for the honor of Akhin, in the Holy Wood at the source of the river Shakhe.

¹ *Koba Okujava* – PhD in History, Associate Professor, Sokhumi State University.

თამარ ტიზლიარიშვილი¹

კოლხური კულტურის სამკაულის საწარმო-ნამოსახლარები
ბრინჯაოს ხანის საქართველოში

კოლხეთში ძვ.წ. III ათასწლეულის მიწურულით და II ათასწლეულის პირველი ნახევრით თარიღდება ბრინჯაოს წარმოების მეორადი ცენტრების ფუნქციონირების დაწყების პროცესი. ბრინჯაოს ნაწარმზე გაზრდილი მოთხოვნილების დაკმაყოფილებისა და საწარმოო ვაკუუმის შევსების მიზნით, პირველადი მეტალურგიული კერებიდან დაშორებით, პარალელურ რეჟიმში მუშაობას იწყებს მთის წინა და ბარის ზონაში განლაგებული ლითონდამუშავების სახელოსნოები. ახლად შექმნილი მეორადი დამუშავების ცენტრები მარაგდებოდა აფხაზეთის, სვანეთის, რაჭის მეტალურგიული კერებიდან მოწოდებული სპილენძის ზოდებით და ლეგირებისათვის საჭირო ლითონის მასალით.

კოლხეთის ტერიტორიაზე ბრინჯაოს წარმოების მეორადი საწარმო-სახელოსნოები ფუნქციონირებს ძვ.წ. III ათასწლეულის დასასრულიდან ძვ.წ. I ათასწლეულის ჩათვლით. ამას მოწმობს ფიჩორის ცენტრალური ბორცვის (VIII-VII ფენა), №4 და №6 ბორცვების, ისპანის, ანაკლია I, ანაკლია II, ნოსირი III, ყულევის, ნამჭედურის, მუხურჩის, ოჩხომურისა და ჩოლოქისპირა ნამოსახლარები და ამ არქეოლოგიური ძეგლების კულტურულ ფენებში აღმოჩენილი მეტალურგიულ საქმიანობასთან დაკავშირებული ნივთები: კოლხური ცულების, თოხების, შუბისპირების, ისრისპირების, სამკაულების ჩამოსასხმელი ყალიბები, მრავალგანყოფილებიანი ყალიბები, სამსხმელო დანიშნულების კერამიკის ფრაგმენტები, საქშენი მილები, ტიგლები, ციცხვები, მეტალურგიული წარმოების ნარჩენები, საწარმოო ნუნი, ლითონის ნალვენთები და სხვა. აღსანიშნავია ფიჩორის მეორადი მეტალურგიული კერის კულტურულ ფენაში აღმოჩენილი ოთხგანყოფილებიანი, კომბინირებული ჩამოსასხმელი ყალიბი (**ჯიბლაძე, 2007:68**). ყალიბის მოპირდაპირე ნახნაგებზე გამოყვანილია სხვადასხვა ნივთის ფორმები ვიწროპირიანი მხრებდაშვებული შუბისპირის, სამ-

¹ თამარ ტიზლიარიშვილი – დოქტორანტი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

სხმელო ჩამჩის (კოვზის), საძგერებელი იარაღის და მჭრელი იარაღის (სატევრის ან ხანჯლის) კომბინირებული განთავსებით. ასეთი კომპლექსური, რამდენიმე განყოფილებიანი ყალიბი ჩრდილო კავკასიაში, მცირე აზიაში, ეგეოსურ სამყაროსა და სხვა მეზობელ რეგიონებში არ მოგვეპოვება. ის დამახასიათებელია კოლხეთის ბრინჯაოს მეტალურგიის მეორადი ცენტრების ობიექტებისათვის, რაც ძვ.წ. II ათასწლეულის ადგილობრივი ლითონდამუშავების ტექნოლოგიური მრავალსახეობის ამსახველი უნდა იყოს. ყოველივე ეს მიუთითებს, რომ პროტო და ძველკოლხური ნამოსახლარები (სადაც მიმდინარეობდა ლითონის მეორადი გადამუშავება) წარმოადგენდა მეტალურგიული წარმოების, ლითონდამუშავების მძლავრ კერებს, რომლებიც დიდი რაოდენობის ფერადი ლითონის პროდუქციით ავსებდა და ამარაგებდა ბარის ეკონომიკას (**ინანიშვილი, 1997: 70**).

ბრინჯაოს მეტალურგიის განვითარების მომდევნო ეტაპზე, ძვ.წ. II ათასწლეულის მეორე ნახევრიდან, სპილენძ-ბრინჯაოს მეორადი დამუშავების ეს კერები უკვე ჩამოყალიბებული, მაღალხარისხოვანი ხელოსნობის დარგებით, დიდი სანარმოო მასშტაბის ცენტრების ფუნქციას ასრულებდნენ. ასეთი მნიშვნელობის სამკაულის სანარმო-ნამოსახლარები აღმოჩენილია:

ცენტრალურ კოლხეთში—მდ. ხობისწყლის მარჯვენა სანაპიროზე, გვიანბრინჯაო-ადრერკინის ხანის ყულევის ნამოსახლარი; ამავე პერიოდის მუხურჩის (მდ. აბაშის მარცხენა სანაპიროზე); ოჩხომურისა (მდ. ხობისა და ოჩხომურის შესაყარზე) და ნოქალაქევის (მდ. ტეხურას მარცხენა ნაპირზე) ნამოსახლარები.

სამხრეთ-დასავლეთ კოლხეთში – მდინარეების ჩოლოქ-ოჩხომურის ორმდინარეთში: ადრებრინჯაოსა და გვიანბრინჯაოს ხანის ისპანის, ჩოლოქისპირა და ნამჭედურის ნამოსახლარები (**რუკა 1**).

მიძივ-სამკაულის დასამზადებელი ხელსაწყოები აღმოჩენილია ნანისქვილარის სანარმო-ნამოსახლარზე, რომელიც მდებარეობს მარტვილის რაიონის სოფელ მუხურჩაში. ოჩხომურის ნამოსახლარზე (ჩხორონწყუს რ-ნი), ნოქალაქევის ნამოსახლარზე (სენაკის რ-ნი), ყულევის ნამოსახლარზე (ფოთის რ-ნი), ნამჭედურისა და ჩოლოქისპირა ნამოსახლარზე (ქობულეთის რ-ნი).

1982-1988წწ. ს. ჯანაშიას სახელობის, საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ნოსირი-მუხურჩის არქეოლოგიური ექსპედიციის მიერ (**ხელმძღვანელი ე. გოგაძე**) ითხრებოდა ნანისქვილარის სანარმო-ნამოსახლარი, რომელიც მდებარეობს მდ. აბაშის მარცხენა ნაპირზე (მარტვილის რ-ნი, სოფ. მუხურჩა). ნამოსახლარს 1 ჰექტარზე მეტი ფართობი უკავია. მასზე გავლებულია 6 დიდი თხრილი და 31 შურფი. ძეგლი ერთფენიანია. ნანისქვილარის (მუხურჩის) სანარმო-ნამოსახლარზე დიდი რაოდენობითაა წარმოდგენილი სარდიონის (ქალ-

(ცედონის), აქატის, იასპის, გიშრის და გიშრისებური მინერალების ნამტვრევები, ქვები და კაჭრები. დიდი რაოდენობით აღმოჩნდა მძივების ნახევარფაბრიკატები და სააბრაზივე მასალა კვარცი. ამავე ნა-
მოსახლარზე აღმოჩნდა მძივების დასამზადებელი იარაღები (სატეხი
ქვები, მძივების სახეხ-საპრიალებელი ქვები, კონგლომერატული წარ-
მოშობის თეთრი ქვები) (**ტაბ. I**).

ნანისქვილარის ნამოსახლარზე აღმოჩენილია სარდიონის მძი-
ვების 50 ცალი ნახევარფაბრიკატი და სარდიონის, აქატის, იასპის,
პასტის, მინის, გიშრისა და კაჟისებური მასალის მძივები. 2 თიხის მი-
ნიატურული ზომორფული ქანდაკება და 2 თიხის ქანდაკების ფრაგ-
მენტი. ძეგლი მიეკუთვნება ძვ. წ. VIII-VI სს. შუა ხანებს (**აფაქიძე, 1985:**
65; აფაქიძე, 2001: 21).

იგივე სოფელში (მარტვილის რ-ნი, სოფ. მუხურჩა) მდ. აბაშის
მარჯვენა ნაპირზე 1974-1976წწ. მიმდინარეობდა მუხურჩის სამარო-
ვნის შესწავლა პროფ. ე. გოგაძის ხელმძღვანელობით. გაითხარა ტე-
რასულად განლაგებული ორი დასაკრძალავი ქვედა და ზედა მოედანი
(კოლექტიური სამარხები), რომლებიც ორ თანამიმდევრულ ქრო-
ნოლოგიურ პერიოდს განეკუთვნებიან. მუხურჩის სამაროვანის არქე-
ოლოგიური მასალა წარმოდგენილია ბრინჯაოს შემდეგი ნივთებით:
10 ფიბულა, სადა სარტყელები, აჟურული საკიდები, ავგაროზ-საკი-
დები, ორმაგცულისებრი საკიდები, ზარაკები, პინცეტები, საკისრე
რკალები, რგოლები, პეპლისებური აბზინდები, ძეწკვები, სადა და
ორნამენტირებული სამაჯურები, სათვალისებრი დუგმები. ოქროს,
ვერცხლისა და კალის სამკაული, 4200 ცალი სხვადასხვანაირი მძივი.
მათ შორის 1315 ცალი მხოლოდ სარდიონისაა, 50 ცალამდე – სხვა-
დასხვა ფერადი ქვის, დანარჩენი კი – ქარვის, გიშრის, “დომინოს”
ტიპის, პასტისა და მინის ერთფერი და პოლიქრომული მძივები. მხე-
დარი ქალისა და ცხოველის ქანდაკება აღმოჩნდა მუხურჩის ქვედა
სამაროვანზე (**გოგაძე., 2010**). მასალის ქრონოლოგიური და ტიპო-
ლოგიური ანალიზის საფუძველზე, ქვედა მოედნის კომპლექსი დათა-
რილებულია ძვ.წ. VIII-VIII ს. I ნახევრით. ზედა მოედნის კომპლექსი და-
თარილებულია ძვ.წ. VIII ს. ბოლო – VII ს. (**Гогодзе., 1977: 60-64**).

1984-1988წწ. ოჩხომურის ნამოსახლარზე გათხრებს აწარმოებდა
ს. ჯანაშიას სახელობის, საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ნოსი-
რი-მუხურჩის არქეოლოგიური ექსპედიცია (**ხელმძღვანელი ე. გოგაძე,**
რაზმის უფროსი ჯ. აფაქიძე). მთლიანობაში გაითხარა 500მ². ძეგლზე
გავლებულია 5 დიდი თხრილი და 25 შურფი (**აფაქიძე, 2001: 21**).

ოჩხომურის ნამოსახლარზე დადასტურდა ნახევრადძვირფასი
ქვებისგან მძივების დამამზადებელი საწარმო-სახელოსნოები. ამ სა-
წარმო-ნამოსახლარზე ამზადებდნენ სარდიონის, იასპის, გიშრის, კე-
რამიკული მასალისა და მინის მძივებს. მძივებს უპირატესად, მომ-

რგვალო-მობრტყელო ფორმა აქვთ. აქ აღმოჩენილია სარდიონის 9 მზა მძივი, წითელი სარდიონის (ქალცედონის) 6 მძივი, 10 მინის მძივი, ერთი მუქი ყავისფერი და ორი ცალი შავი მინის მძივი, 3 ცალი დაუმთავრებელი მძივი (ნახვარფაბრიკატი), ბირთვისებრი გიშრის მძივები და გიშრის მძივის ფრაგმენტი, აბსოლუტურად შავი, კაჟისებრი მინერალისგან დამზადებული მძივი და სამძივე ნახვარფაბრიკატი, რომელმაც განსაკუთრებული ინტერესი გამოიწვია. ამავე ნამოსახლარზე აღმოჩნდა ასეთივე კაჟისებრი მინერალისგან დამზადებული საჭრისისებური იარაღის ფრაგმენტი, მძივების დასამზადებელი იარაღები, მძივების ჩასამაგრებელი ჩალრმავებული ქვეები, მძივების სახეხ-საპრიალებელი ქვეები, მძივების სახვრეტი ბრინჯაოს წვეტიანი და წვრილი ნივთები (**აფაქიძე, 1985: 65; აფაქიძე, 2001: 15**) (ტაბ. I). ოჩხომურის სანარმო-ნამოსახლარი თარიღდება ძვ.წ XI-IXსს.

საქართველოში კვარცის, ქალცედონის, გიშრისა და იასპის საბადოები და მათი გამოსავლები მრავალ ადგილას არის მიკვლეული. მინერალოგთა გამოკვლევით კვარც-აქატ-ქალცედონის ტიპის ქვის საბადოთა რიცხვი საქართველოს ტერიტორიაზე (1990-1991 წლებამდე) იყო 42, აქედან 36 აღირიცხა ახალციხის რაიონში (**გოგაძე... 2010**). გიშრის მინერალები მოიპოვებოდა ოკრიბასა და სართიჭალა-უჯარმის საბადოებში. ოჩხომურის სანარმო-ნამოსახლარზე მძივების დასამზადებლად გამოიყენებოდა ადგილობრივი სამძივე მინერალები, რაშიც მას განსაკუთრებით ხელს უწყობდა მისი მდებარეობა, ორი დიდი მდინარის ხობისა და ოჩხომურის შესაყარზე. ამ მდინარეებისა და ოჩხომურის შენეკადების - დიჭყეს, ჭოლანყარისა და ბუმეს დინებას მოჰქონდა სხვადასხვა მინერალური მასალა, რომელიც მდინარე ოჩხომურის სანაპიროზე იღებებოდა. ეს სამძივე მასალა ფართო მოხმარების საგნებს წარმოადგენდნენ გვიანბრინჯაოს ხანის სანარმო-ნამოსახლარებისათვის (**აფაქიძე, 1985: 67**).

ნოქალაქევის სანარმო-ნამოსახლარი მდებარეობს სენაკის მუნიციპალიტეტის სოფ. ნოქალაქევში, მდ. ტეხურას მარცხენა ნაპირზე, ქ. სენაკიდან 16 კმ-ზე. ნოქალაქევის (იგივე ციხეგოჯი, არქეოპოლისი) ქვედა ტერასაზე ინტენსიური გათხრები 1973 წლიდან დაიწყო ს. ჯანაშიას სახელობის საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის, ამჟამად საქართველოს ეროვნული მუზეუმის ექსპედიციამ პროფ. პ. ზაქარაიას ხელმძღვანელობით, ხოლო 1983-1986წწ. ექსპედიციის წევრებმა (დ. ლომიტაშვილი) ნაქალაქარის ქვედა ტერასის აღმოსავლეთ ნაწილში, VII უბანზე, ე.წ. „გალავნებთ-შორისში“ მიაკვლიეს ძვ.წ. VIII-VIIIსს. არქეოლოგიურ ფენებს. ამ აღმოჩენამ ნოქალაქევის ისტორია 5 საუკუნით დააძველა. თარიღი დადასტურდა რადიო კარბონული მეთოდით – C₁₄.

„გალავნებთ-შორისის“ აღნიშნულ ფენებში გამოვლინდა სანარმო-ნამოსახლარი, სადაც აღმოჩნდა მცირე მეტალურგიული და ნა-

ხევრადძვირფასი ქვების მძივების დასამზადებელი სახელოსნო. საიუველირო სანარმოში მინერალების ნატეხებთან ერთად გამოვლინდა მძივების დასამზადებელი ქვისა და თეთრი ქვიშაქვის ხელსაწყო – იარაღები: სოლისებური ფორმის სახეხ-საპრიალებლები, ღარებიანი ქვები, სატეხები, გრდემლები (**ლომიტაშვილი, 1993: 147-157**) (**ტაბ. II**).

კულტურულ ფენებში გამოვლინდა თიხისგან დამზადებული ორმხრივპროტომიანი ზომორფული ფიგურები (ხარი, ირემი, ცხენი, ღორი და სხვ.), რომლებიც დამტვრეული იყო. სანარმო-ნამოსახლართან ერთად ნოქალაქევეში გამოვლენილია თანადროული რიტუალური მოედანი. ორივე ამ კომპონენტის, სანარმო-ნამოსახლარისა და რიტუალური მოედანის, ერთად აღმოჩენა დღემდე მხოლოდ ნოქალაქევეშია დაფიქსირებული. ამ მხრივ ნოქალაქევს ანალოგი არ მოეპოვება მთელი საქართველოს მასშტაბით (**ლომიტაშვილი, 2003**). 2001 წლიდან ნოქალაქევის სანარმო-ნამოსახლარის არქეოლოგიურ კვლევებში კემბრიჯის, ოქსფორდის, ბრედფორდის, საუთჰემპტონისა და ვინჩესტერის უნივერსიტეტები ჩაერთნენ. საერთაშორისო ექსპედიცია დღემდე აგრძელებს სამეცნიერო კვლევით სამუშაოებს (**მურღულია, 2018: 43-59**).

დღეისათვის ყველაზე ადრეული ქრონოლოგია ნოქალაქევის ნაქალაქარზე, მისი ქვედა ტერასის აღმოსავლეთ სექტორში დაფიქსირდა და გვიანბრინჯაო-ადრერკინის ხანით დათარიღდა (ძვ.წ. XII-VIII სს.).

1999-2006წწ. ყულევის ნამოსახლარზე ფართომასშტაბიან სამუშაოებს აწარმოებდა არქეოლოგიური კვლევის ცენტრის კოლხეთის არქეოლოგიური ექსპედიცია, ხელმძღვანელი რ. პაპუაშვილი. ყულევის ნამოსახლარზე გამოიყო გვიანბრინჯაო-ადრერკინის ხანის სამი კულტურული ფენა. ქვედა I ფენა განისაზღვრა ძველი კოლხური I ეტაპის დასაწყისით (დაახლოებით ძვ.წ. XV-XIV სს.), ხოლო მომდევნო, II-III კულტურული ფენები თანმხლები მასალებით დათარიღდა ძვ.წ. II ათასწლეულის დასასრულითა და ძვ.წ. I ათასწლეულის დასაწყისით (სავარაუდოდ, ძვ.წ. XII-X, X-VIII სს.). II ფენაში დაფიქსირდა 20-მდე თიხის ყალიბი, მათ შორის 15 ცალი განეკუთვნება სხვადასხვა ზომის I ტიპის კოლხური ცულის ჩამოსასხმელ ორსაგდულიან ყალიბებს. ბრინჯაოს სანარმოო სახელოსნოში ასევე აღმოჩნდა თიხის, აგურისფრად გამომწვარი, ლითონის მძივების ჩამოსასხმელი ცალფა ყალიბი (**ტაბ. III: 22**). მის ზედაპირზე გვერდი-გვერდ სამ რიგად დატანილია ნახევარსფერული ფორმის ბრინჯაოს მძივების ჩამოსასხმელი ფოსოები (18ც.), რომლებიც ერთმანეთში გამავალი წვრილი ღარებითაა დაკავშირებული. ყალიბის აღმოჩენისას ფოსოებში შემორჩენილი იყო ბრინჯაოს მძივები. ყულევის ბრინჯაოს სანარმოო სახელოსნოს თარიღი ძვ.წ. X-IX სს. განისაზღვრება. II ფენაში ასევე დაფიქსირდა სფერული ფორმის ბრინჯაოს ოთხკოპიანი ორი მძივსაკიდი

(**ტაბ. III: 9-10.**), სფერული და ნახევარსფერული ფორმის რამდენიმე ბრინჯაოს მძივი (**ტაბ. III: 21**) (**პაპუაშვილი., 2014: 179-183**).

ამ ფენაშივე აღმოჩნდა ბრინჯაოს ღეროსაგან (მავთულისაგან) დამზადებული ოვალურგანივკვეთიანი, მრგვალხვრელიანი და ბოლოებგახსნილი სამაჯური (**ტაბ. III: 14.**) (**პაპუაშვილი., 2014: 179**), სასაფეთქლე რგოლები (1,5 ბრუნიაანი აგრაფის ხვები) (**პაპუაშვილი, 2014: 178-205**).

ნამოსახლარის II ფენაში ასევე დაფიქსირდა ბრინჯაოს 4 რგოლი. ერთი მათგანი (ნაკლულია) უფრო მსხვილი, მრგვალგანივკვეთიანი ბრინჯაოს ღეროსაგანაა დამზადებული. დანარჩენი ორი კი შედარებით წვრილი ღეროსგან. სამივე რგოლი მრგვალხვრელიანია. (**ტაბ. III: 11-13**). ბრინჯაოს ორი რგოლი ბოლოებგახსნილია, ერთი – ბოლოებგადასული. მეოთხე ბრინჯაოს რგოლი ძალიან დეფორმირებულია (**ტაბ. III: 16**). ამ ფენაშივე დაფიქსირდა ბრინჯაოს მშვილდსაკინძი ნაკლული სახით (**პაპუაშვილი, 2014: 178-205**).

ნამოსახლარზე ბრინჯაოს რამდენიმე საკიდიც გამოვლინდა. ერთი საკიდი ჯვრისებური ფორმისაა, აქვს ოთხი მკლავი (რომელთაგან სამი ნაკლულია), არის მინიატურული ზომის და დამზადებულია ბრინჯაოს ბრტყელი ფირფიტისაგან (**ტაბ. III: 15**). ორი საკიდი (ერთ-ერთი ნაკლულია) პატარა სატევრის ფორმისაა. მათი თავი მოგვავიწყებს ხახადადებულ ცხოველს, რომელთაც სამკუთხა ფორმის ყურები აქვთ (**ტაბ. III: 3-4**).

II ფენაში ბრინჯაოს საკინძეების სხვადასხვა ტიპი აღმოჩნდა. ერთი მათგანი სოკოსებურთავიანია, აკლია ქვედა მხარე და თავთან დეფორმირებულია (**ტაბ. III: 20**). უფრო ადრეულ III ფენაში დაფიქსირდა საკინძეები, რომელთაგან ორი საკინძი ერთი ტიპისაა (**ტაბ. III: 18-19**), ერთი კი თავხვია საკინძის ტიპისაა, რომელსაც თავი დახვეული აქვს ერთჯერ. (**ტაბ. III: 17**) (**პაპუაშვილი, 2014: 178-205**).

ყულევის ნამოსახლარის II ფენაში ასევე დაფიქსირდა სამი ბრინჯაოს აბზინდა, ერთი მათგანი არის სწორკუთხა, აქვს წინ ნამონეული კავის ენა, შესქელებულ ფირფიტაზე აქვს გეომეტრიული დეკორი. იგი განეკუთვნება თ. მიქელაძის კლასიფიკაციით I ტიპს. მეორე ბრინჯაოს აბზინდა წელშეზნეჟილია და წინა მხრიდან ოდნავ ჩაღრმავებულია. ერთ მხარეს ნაკლულია, ეტყობა სამკუთხა კავი და ოთხი სასარტყლე ნახვრეტი. ამ მონაცემების მიხედვით იგი განეკუთვნება II ტიპის აბზინდათა ჯგუფს (**ტაბ. III: 5, 6, 8**) (**მიქელაძე 1985: 50**).

პინცეტები დამზადებულია ბრტყელი ბრინჯაოს ფირფიტისაგან. ერთი არის მცირე ზომის, სადა, გრავირებული ორნამენტის გარეშე (**ტაბ. III: 1**). მეორე პინცეტის მხოლოდ ფრაგმენტია შემორჩენილი (**ტაბ. III: 2**) (**პაპუაშვილი, 2014: 178-205**).

ყულევის ამ ვრცელ ნამოსახლარზე სტრატეგრაფიულად ფიქსი-

რებული 4 კულტურული ფენიდან I ფენა XIX საუკუნის ნაგებობათა ნანგრევებითაა წარმოდგენილი, II ფენა ქრონოლოგიურად ძვ.წ. I ათასწლეულის I ნახევარს, III ფენა ძვ.წ. II-I ათასწლეულების მიჯნას, IV კი ძვ.წ. II ათასწლეულის შუა ხანას, შესაძლოა მის პირველ ნახევარსაც განეკუთვნება (**პაპუაშვილი, 2014: 178-205**).

განსაკუთრებით აღსანიშნავია ფიჩორის ნამოსახლარის (გალის რაიონი) ცენტრალური ბორცვის ადრებრინჯაოს ხანის VIII ფენაში არსებული ბრინჯაოს საწარმოო სახელოსნო. მართალია, აქ არ გვაქვს სამკაულის წარმოების დამადასტურებელი ყალიბები და სამუშაო იარაღები, მაგრამ საწარმო-ნამოსახლარზე აღმოჩენილია მეტალურგიულ წარმოებასთან დაკავშირებული 60-მდე ნივთი, მათ შორის ყუ-ამილიანი ცულებისა და თოხების ჩამოსასხმელი თიხის ყალიბები; ოთხგანყოფილებიანი (კომბინირებული) ყალიბი, სხვადასხვა ნივთების ჩამოსასხმელი ყალიბები და სხვადასხვა სახის სამკაული (**ჯიბლაძე, 2007: 17**).

ფიჩორის ნამოსახლარის ცენტრალური ბორცვის VIII კულტურულ ფენაში აღმოჩნდა გიშრის (**ტაბ. V: 3**), პასტისა (**ტაბ. V: 4**) და დომინოსებრი მძივები (**ტაბ. V: 5-12**). გიშრის მძივები შესანიშნავადაა დაცული და ტიპოლოგიურად იყოფიან რამდენიმე ჯგუფად: 1) ბიკონუსური მოყვანილობის, ექვსნახნაგა 5 მძივი, ყველა მათგანს ნახვრეტი დატანებული აქვს შუა ადგილზე; 2) ცილინდრული მოყვანილობის 7 მძივი; 3) კასრისებრი მოყვანილობის 16 მძივი; 4) ბორბლისებრი ფორმის 11 მძივი. გაუმჭვირვალე მინის ყველა მძივი ბორბლისებური ფორმისაა და თითოეულს ნახვრეტი შუა ადგილზე აქვს, ზოგიერთ მათგანს ეტყობა ცეცხლში მოხვედრის კვალი.

დომინოსებრ მძივებს გვერდებზე აქვთ სამი გამჭოლი ნახვრეტი, ხოლო ზედაპირის ორივე მხარეს აქვთ მრგვალი წრეები (**ტაბ. V: 5-12**). აღსანიშნავია ფიჩორში აღმოჩენილი დომინოსებური მძივსაკიდი, რომელიც ზედაპირზე ორნამენტებითაა შემკული (**ბარამიძე., 2013: 21-22**). ცენტრალური ბორცვის VIII კულტურულ ფენაში ასევე აღმოჩნდა ბრინჯაოს 1,5 აგრაფის ხვია (**ტაბ. V: 1**) და ლურჯი ფერის გამჭვირვალე მინის 2 მძივი (**ჯიბლაძე, 1997: 87-88**).

ფიჩორის VIII ფენის თარიღი C_{14} -ით განსაზღვრულია ძვ.წ. 4245 ± 60 წ. კალიბრირებული ძვ.წ. 4710 ± 109 წ. ადრებრინჯაოს ხანა. ფიჩორის მრავალფენიან ნასახლარის მაგალითზე ჩანს, რომ ცენტრალური ბორცვი არსებობს ძვ.წ. III ათასწლეულის ბოლოდან და ცხოვრება მასზე გრძელდება უწყვეტად მთელი 20 საუკუნის განმავლობაში, ვიდრე ძვ.წ. IIIს. დასაწყისამდე (ფენები I-VIII). ფიჩორის ნამოსახლარის ცენტრალური ბორცვის VI ფენაში აღმოჩნდა ქინძისთავი ლურსმნისებური თავით. (**ტაბ. V: 2**) (**ბარამიძე., 2013: 21-22**). ფიჩორის ნასახლარის VI ფენა ადრებრინჯაოდან შუაბრინჯაოზე გარდამავალ

ეტაპს ასახავს (**ფხაკაძე., 2013: 271**).

ფიჩორის №6 ხელოვნური ბორცვი მდებარეობს ცენტრალური ნამოსახლარიდან სამხრეთ-აღმოსავლეთით 20 მეტრის მანძილზე. ნამოსახლარზე გამოყოფენ ერთ კულტურულ ფენას, სადაც გამოვლინდა კერამიკა, კაყის ისრისპირები და მრავალგანყოფილებიანი ყალიბის რამდენიმე ფრაგმენტი.

ფიჩორის №4 ბორცვი მდებარეობს ცენტრალური ნამოსახლარის აღმოსავლეთით 40 მეტრის მანძილზე. გამოიყო ორი სამშენებლო ჰორიზონტის შემცველი ერთი კულტურული ფენა. ქვედა ჰორიზონტზე გამოვლინდა მეტალურგიულ წარმოებასთან დაკავშირებული სატევრის ჩამოსასხმელი ცალფა ქვის ყალიბი, ორი კოლხური ცული (ო. ჯაფარიძის კლასიფიკაციის მიხედვით I სახეობის), 2 სატეხი, 2 თოხი და 3 ბრინჯაოს ხვია. ფიჩორის №4 ბორცვს ათარიღებენ ძვ.წ. VIII-VII და X-VIII სს. (**ბარამიძე, 1998: 27**).

სამხრეთ-დასავლეთ კოლხეთში უძველესი სანარმო-ნამოსახლარია ისპანის ნამოსახლარი, რომელიც მდებარეობს ქობულეთის აეროდრომის ჩრდილო-დასავლეთით 1,5-2 კმ მანძილზე, ტორფქვეშა მასივში. ნამოსახლარზე გამოიყო ორი დონე (**ინაიშვილი, 1977: 78; ხახუტაიშვილი, 1995: 34**). ზედა დონეზე გამოვლინდა უხეშფაქტურიანი კერამიკა და სქელკეციანი, მუქსარჩულიანი შავპრილა ჭურჭელი (მცირე ნაწილი ორნამენტირებულია), სოლისებურპირიანი ყუახვრელიანი ქვის ცული, ყუადაქანებული ცულის ხის მოდელი, ყუამილიანი ცულების ყალიბების ფრაგმენტები, ორნამენტირებული ტიგელების მოდელი, საშენი მილები, ჰაერსაბერველი და ქალის სკულპტურული ქანდაკება (**ინაიშვილი, 1977: 78; მიკელაძე., 1985**). ისპანის ნამოსახლარის ქვედა დონეს ძვ.წ. III ათასწლეულის შუა ხანებით, ზედა დონეს კი – ძვ.წ. III-II ათასწლეულების მიჯნით ათარიღებენ (**ფხაკაძე, 1993: 108; Гогадзе, 1997: 27-43; მიკელაძე., 1976: 95-102**). ა. ინაიშვილის აზრით, ისპანის მოსახლეობამ ახალმავზღვურ ეპოქაში დატოვა სამოსახლო II ათასწლეულის დასაწყისში, რადგან ზღვის დონის აწევამ (ტრანსგრესიამ), კოლხეთის დაბლობის დაჭაობება გამოიწვია. ა. ინაიშვილი ვარაუდობს, რომ შესაძლოა ნამჭედურის ხელოვნურად გამართული ნამოსახლარი იყოს ისპანის ნამოსახლარის მემკვიდრე და მისგან გამოქცეულ ლტოლვილებს ეკუთვნოდეს.

ნამჭედურის ნამოსახლარი აღმოჩნდა ქობულეთის რ-ში, ზღვიდან 200-300მ დაშორებით, მდ. ოჩხამურისა და ჩოლოქის შეერთების ადგილიდან 1 კმ-ზე. ითხრებოდა ბათუმის სამეცნიერო კვლევითი ინსტიტუტის არქეოლოგიური ექსპედიციის მიერ. ბორცვის სიმაღლე 5მ, საერთო ფართობი 2000მ². გამოიყო 6 კულტურული ფენა, რომლებიც ერთმანეთისაგან გამიჯნული იყო 5 სტერილური შრით. ნამჭედურის III ფენაში გამოვლინდა კოლხური ცულის, ეჩოსა და შუბისპირის ჩამო-

სასხმელი ყალიბები, ბრინჯაოს მინიატურული ცულის ზედა ნაწილი; V ფენაში – მძივების ჩამოსასხმელი ყალიბები, საქმენი მილები და ტიგელები; VI ფენაში – მრავალგანყოფილებიანი ტაფები და შუბისპირის (შესაძლოა სატევრის) ჩამოსასხმელი ყალიბი (**ჯიბლაძე, 2005: 39**). I-II ფენა არის კლასიკური პერიოდი; III-IV ფენა – ძვ.წ. II ათასწლეულის მინურული და ძვ.წ. I ათასწლეულის სანყისი პერიოდი; V ფენა – გვიანბრინჯაოს სანყისი ეტაპი; VI ფენა – შუაბრინჯაოსა და გვიანბრინჯაოს სანყისი ეტაპი (**ჯიბლაძე, 2007: 14-28**).

1986 წელს სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს არქეოლოგიური ექსპედიციის მიერ, ხელმძღვანელი დ. ხახუტაშვილი, ნამჭედურის ნა-მოსახლარიდან 200 მეტრში, ქობულეთის რაიონში, მდინარეების ჩოლოქისა და ოჩხამურის შესართავთან აღმოჩნდა ჩოლოქისპირა ნამოსახლარი, რომელიც ყურადღებას იპყრობს თავისი ორიგინალობით (**ჩავლეიშვილი, 1987: 22; ქებულაძე, 2001: 24-25**). იგი განეკუთვნება ხელოვნურად წარმოქმნილ ბორცვთა ტიპს. ძეგლზე გამოიყოფნა კულტურული ფენა. IV კულტურულ ფენაში აღმოჩნდა: წყვილი გულსაკინძის ჩამოსასხმელი ყალიბის ზედა ნაწილი (**ტაბ. IV: 1**) (ანალოგიური ბრინჯაოს გულსაკინძი გამოვლინდა მახვილაურის ქვაყრილიან სამარხში, **ტაბ. VIII: 1**); ბრინჯაოს საკინძები (**ტაბ. IV: 10-11**); ბრინჯაოს რგოლი (**ტაბ. IV: 18**); ვერცხლის სამაჯური (**ტაბ. IV: 19**); ვერცხლის ვერძისთავიანი საკინძები (**ტაბ. IV: 7-9**); მძივები (**ტაბ. IV: 16**); ლითონჩამომსხმელი სახელოსნოს ნაშთები მეტალურგიულ წარმოებასთან დაკავშირებული მრავალრიცხოვანი ნივთით: გულსაკინძის ჩამოსასხმელი ყალიბები (**ტაბ. IV: 2-5**), მძივების ჩამოსასხმელი ყალიბები (**ტაბ. IV: 12-15**). IV კულტურულ ფენაში ასევე აღმოჩნდა ხის ინვენტარი, რომელიც ტორფიანმა ფენამ უცვლელი სახით შეინახა. აღნიშნული ნივთები გვიანბრინჯაოს პერიოდს განეკუთვნებიან (**ჯიბლაძე, 2005: 40-41; ჩავლეიშვილი, 1991: 17-25**).

ბიბლიოგრაფია:

- *აფაქიძე, 1985* – აფაქიძე ჯონი. გვიანბრინჯაო-ადრერკინის ხანის ახალი ძეგლი ცენტრალური კოლხეთიდან, – ძეგლის მეგობარი. №70, 1985;
- *აფაქიძე, 2001* – აფაქიძე ჯონი. კოლხური კულტურის სანარმო-ნამოსახლარების დათარიღებისათვის, – ძიებანი. №7, 2001;
- *აფაქიძე, 2002 (ა)* – აფაქიძე ჯონი. გვიანბრინჯაოსა და ადრერკინის ხანის კოლხური კულტურის ქრონოლოგია. ავტორეფერატი დისერტაციისა, წარდგენილი ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად. თბ., 2002;
- *აფაქიძე, 2002* – აფაქიძე ჯონი. გვიანბრინჯაოსა და ადრერკინის ხანის კოლხური კულტურის ქრონოლოგია. დისერტაცია წარდგენილი, ისტორიის

- მეცნიერებათა დოქტორის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად. თბ., 2002;
- *ბარამიძე 1997 – ბარამიძე მალხაზ*. ფიზიკის ნამოსახლარი და კავკასიის არქეოლოგიის ზოგიერთი საკითხი, – *კავკასიის არქეოლოგია: უახლესი აღმოჩენები და პერსპექტივები*. საერთაშორისო სამეცნიერო სესიის მოხსენებათა მოკლე შინაარსები. თბ., 1997;
 - *ბარამიძე 1998 – ბარამიძე მალხაზ*. აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთი ძვ. წ. II-I ათასწლეულის პირველ ნახევარში (ძირითადი პრობლემები). *ავტორეფერატი დისერტაციისა, წარდგენილი ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად*. თბ., 1998;
 - *ბარამიძე..., 2013 – ბარამიძე მალხაზ, ნითლანაძე ლეილა, დოლიძე ნინო*. აფხაზეთის უძველესი მატერიალური კულტურა. ტ. 2. თბ., 2013;
 - *მომბაძე 1980 – გოგაძე ელგუჯა*. კოლხური კულტურა, – *ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია*. ტ. 5. თბ. 1980;
 - *მომბაძე, 1982 – გოგაძე ელგუჯა*. კოლხეთის ბრინჯაოსა და ადრეული რკინის ხანის ნამოსახლართა კულტურა. თბ., 1982;
 - *მომბაძე..., 2010 – გოგაძე ელგუჯა, დავლიანიძე ცირა, ფანცხავა ლეილა, ლომიტაშვილი დავით*. ქვის მძივების სანარმო ნამოსახლარები კოლხეთიდან, – *ძიებანი საქართველოს არქეოლოგიაში*. №19. თბ., 2010;
 - *ინანიშვილი, 1977 – ინანიშვილი ა.* სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს არქეოლოგიური ექსპედიციის 1974 წლის მუშაობის შედეგები (ანგარიში), – *სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ძეგლები*. ტ. 6. თბ., 1977;
 - *ინანიშვილი, 1997 – ინანიშვილი გივი*. რკინის წარმოება ცენტრალურ და დასავლეთ ამიერკავკასიაში ძვ.წ. XII-I საუკუნეებში. *დისერტაცია წარდგენილი, ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად*. თბ., 1997;
 - *ლორთქიფანიძე, 1972 – ლორთქიფანიძე ოთარ*. ძველი კოლხეთის კულტურა. თბ., 1972.
 - *ლომიტაშვილი, 1993 – ლომიტაშვილი დავით*. სტრატეგრაფია ნოქალაქევის ნაქალაქარზე (VII უბნის მიხედვით, ნოქალაქევი-არქეოპოლისი III). თბ., 1993;
 - *ლომიტაშვილი, 1999 – ლომიტაშვილი დავით*. წარმოება ძვ.წ. VIII-VII საუკუნეების კოლხეთში (მცირე მეტალურგიული სახელოსნო ნოქალაქევიდან), – *რესპუბლიკური სამეცნიერო კონფერენციის მასალები*. ტ. 5. თბ., 1999;
 - *ლომიტაშვილი, 2003 – ლომიტაშვილი დავით*. ცენტრალური კოლხეთი ძვ.წ. VIII – ახ.წ. VI სს. (ციხეგოჯი – არქეოპოლისი – ნოქალაქევი). *დისერტაცია წარდგენილი, ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად*. თბ., 2003;
 - *მიქელაძე..., 1973 – მიქელაძე თეიმურაზ, ბარამიძე მალხაზ, მუსხელიშვილი დავით, ხახუტაშვილი დავით, ფხაკაძე გურანდა*. კოლხეთის არქეოლოგიური ექსპედიციის სავსე კვლევა-ძიების შედეგები, – *სავსე არქეოლოგიური კვლევა-ძიება 1972 წელს*. თბ., 1973;
 - *მიქელაძე, 1974 – მიქელაძე თეიმურაზ*. ძიებანი კოლხეთისა და სამხრეთ-აღმოსავლეთი შავიზღვისპირეთის უძველესი მოსახლეობის ისტორიიდან (ძვ.წ. II-I ათასწლეულები). თბ., 1974;
 - *მიქელაძე, 1978 – მიქელაძე თეიმურაზ*. არქეოლოგიური კვლევა-ძიება რიონის ქვემო წელზე. თბ., 1978;
 - *მიქელაძე, 1985 – მიქელაძე თეიმურაზ*. კოლხეთის ადრერკინის ხანის სამა-

- როვნები. თბ., 1985;
- *მურღულია*, 2018 – **მურღულია ნიკოლოზი**. ნოქალაქევის ტოპოგრაფია ძვ.წ. I ათასწლეულში. საქართველოს უნივერსიტეტის სამეცნიერო ჟურნალი არქეოლოგია II. 2018;
 - *პაპუაშვილი*, 1987 – **პაპუაშვილი რევაზ**. არქეოლოგიური გათხრები და დაზვერვები კოლხეთის დაბლობზე (1983-1986წწ.), – *ძეგლის მეგობარი*. №4, 1987;
 - *პაპუაშვილი*, 2014 – **პაპუაშვილი რევაზ, ჯიბლაძე ლერი**. ბრინჯაოს მეორადი მეტალურგიული ნარმოების ცენტრი ყულევის ნამოსახლარიდან, – *ძიებანი*. №22, 2014;
 - *პაპუაშვილი*, 2014 – **პაპუაშვილი რევაზ**. სოფ.ყულევი (გეოგრაფია, წერილობითი წყაროები, არქეოლოგიური კვლევის ისტორია), – *ძიებანი*. №22, 2014;
 - *ფხაპაძე*, 1993 – **ფხაკაძე გურანდა**. დასავლეთ ამიერკავკასია ძველი წელთაღრიცხვის III ათასწლეულში. თბ., 1993;
 - *ფხაპაძე*, 1999 – **ფხაკაძე გურანდა**. კოლხეთის დაბლობის ადრებრინჯაოს ხანის კულტურის კვლევის ზოგიერთი ასპექტი – *ძიებანი საქართველოს არქეოლოგიაში*. №2. თბ., 1999;
 - *ფხაპაძე*, 2013 – **ფხაკაძე გურანდა, გრიგოლია გურამი, ნებიერიძე ლამარა**. აფხაზეთის უძველესი მატერიალური კულტურა. ტ. 1. თბ., 2013;
 - *ქავთარაძე*, 1981 – **ქავთარაძე გიორგი**. საქართველოს ენეოლით-ბრინჯაოს ხანის არქეოლოგიური კულტურების ქრონოლოგია ახალი მონაცემების შუქზე. თბ., 1981;
 - *ქორიძე*, 1965 – **ქორიძე დომენტი**. კოლხური კულტურის ისტორიისათვის. თბ., 1965;
 - *ჩავლიეშვილი*, 1991 – **ჩავლიეშვილი ირაკლი**. კოლხური ბრინჯაოს საწარმოო კერა ჩოლოქ-ოჩხამურის ხერთვისში, – *სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ძეგლები*. ტ. XIX, თბ., 1991;
 - *ჩავლიეშვილი*, 1999 – **ჩავლიეშვილი ირაკლი**. გვიანბრინჯაო-ადრერკინის ხანის ნამოსახლარები სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოდან. ავტორეფერატი დისერტაციისა, წარდგენილი ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად. თბ., 1999;
 - *ჩავლიეშვილი*, 1999 (ა) – **ჩავლიეშვილი ირაკლი**. გვიანბრინჯაო-ადრერკინის ხანის ნამოსახლარები სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოდან. დისერტაცია, წარდგენილი ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად. თბ., 1999;
 - *ხახუტაიშვილი*, 1995 – **ხახუტაიშვილი დავით**. ქობულეთის „ქვეყანა“: ნეოლითიდან ადრეკლასობრივი ქალაქების წარმოქმნამდე. თბ., 1995;
 - *ხახუტაიშვილი*, 1986 – **ხახუტაიშვილი დავით**. სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ზღვისპირეთი ადრერკინის ხანაში, – *სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ძეგლები*. ტ. XV. თბ., 1986;
 - *ხომტარია*, 1946 – **ხომტარია ნინო**. სოფ. ყულევის არქეოლოგიური გამოკვლევა, – *საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე*. ტ. VII, № 1-2. თბ., 1946;
 - *ჭიბლაძე*, 1997 – **ჯიბლაძე ლერი**. კოლხეთის დაბლობის ბრინჯაოს ხანის ნამოსახლართა სტრატეგრაფია, ქრონოლოგია და პერიოდიზაცია. თბ., 1997;
 - *ჭიბლაძე*, 2005 – **ჯიბლაძე ლერი**. კოლხეთის დაბლობის ძველი წელთაღრიცხვის III-II ათასწლეულების ნამოსახლარები. თბ., 2005;

- ჭიბლაძე, 2007 – ჯიბლაძე ლერი. კოლხეთის დაბლობის ძვ.წ. III-II ათასწლეულების ნამოსახლარები. თბ., 2007;
- ჭიბლაძე, 2016 – ჯიბლაძე ლერი. ბრინჯაოს საწარმოო საქმიანობასთან დაკავშირებული არტეფაქტები კოლხეთიდან, – ძიებანი. №23,2016;
- АПАКИДЗЕ, 1991 – Апакидзе Джони. Центральная Колхида в эпоху поздней бронзы – раннего железа. Тб., 1991.
- БАРАМИДЗЕ..., 1987 – Барамидзе Малхаз В. Чигოшвили Т. Э., Джибладзе Лери В., Шераздашвили Б. И., Хвистани Реваз Г. Археологические исследования в Гальском районе, – Полевые Археологические Исследования, 1987. Тб., 1995;
- ГОГАДЗЕ..., 1977 – Гогодзе Элгуджа М. Панцхава Л. Н., Дариспанашвили М. В. Раскопки Носирской экспедиции 1977. Тб., 1978;
- ГОГАДЗЕ, 1984 – Гогодзе Элгуджа М. К вопросу о хронологии и периодизации памятников Колхидской культуры (по материалам Носири-Мухурчи), – Вестник Государственного Музея Грузии. Т. XXXVII-В. Тб., 1984;
- ГОГАДЗЕ, 1997 – Гогодзе Элгуджа М. Панцхава, Л. Колхидская культура эпохи бронзы и раннего железа. Тб., 1997;
- ДЖАПАРИДЗЕ, 1989 – Джапаридзе Отар М. Позднебронзовая эпоха. Западно-грузинская культура. Тб., 1989;
- МИКЕЛАДЗЕ..., 1976 – Микеладзе Теймураз, Барамидзе Малхаз В. О некоторых итогах полевых исследований в Колхидской низменности в зонах новостроек. Тб., 1976;
- МИКЕЛАДЗЕ..., 1985 – Микеладзе Теймураз, Хахутаишвили Давид. Древнеколхидское поселение Намчедури. Тб., 1985.

კოლხური კულტურის სამკაულის საწარმო-ნამოსახლარები

▲ ბრინჯაოს საწარმოო სახელოსნოები.
 ▲ მძივების საწარმოო სახელოსნოები.
 1. ფიორის ცენტრალური ბორცვი; 2. ფიორის №6 ბორცვი;
 3. ფიორის №4 ნამოსახლარი; 4. ანაკლია I; 5. ანაკლია II;
 6. არაბა ("ნაპოლეონის ბორცვი"); 7. კულდა; 8. ტიფი;
 9. ისანი; 10. ნაქვედური; 11. ჩოლოქისხეივი ბორცვი;
 12. ნოქალაძე; 13. თხოზური; 14. მუხურას ნაწიხტელარი;
 15. სოხუმის მთა; 16. კახტრიკი; 17. ხომორა.

ტაბულების აღწერილობა

ტაბ. I

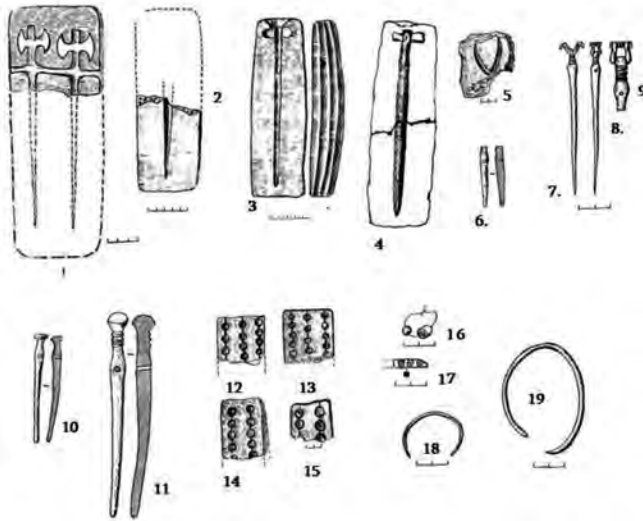

ტაბ. I. მძივების დასამზადებელი ინვენტარი და ნედლეული მუხურჩისა და ოჩხომურის სანარმო-ნამოსახლარებიდან

ტაბ. II

ტაბ. II. მძივების დასამზადებელი ინვენტარი და ნედლეული ნოქალაქევის სანარმო-ნამოსახლარიდან და მარტვილის მუზეუმიდან

ტაბ. IV. ინვენტარი ჩოლოქის სანარმო-ნამოსახლარის IV ფენიდან: 1. ალეზარდის ფორმის საკინძის ჩამოსასხმელი ყალიბი; 2-5. გულსაკინძის ჩამოსასხმელი ყალიბები; 6. ძვლის საკინძი; 7-9. ვერცხლის ვერძისთავიანი საკინძები; 10, 11. ბრინჯაოს საკინძები; 12-15. მძივების ჩამოსასხმელი ყალიბები; 16. მძივები; 17. ძვლის სამაჯურის ფრაგმენტები; 18. ბრინჯაოს რგოლი; 19. ვერცხლის სამაჯური

ტაბ. V. სამკაული ფიჩორის ნამოსახლარის ცენტრალური ბორცვის ადრებრინჯაოს ხანის VIII ფენიდან: 1, 5 ბრინჯაოს აგრაფის სვია. 3. გიშრის მძივები; 4. პასტის მძივები; 5-12 დომინოსებური მძივები. 2. ბრინჯაოს ქინძისთავი ფიჩორის ნამოსახლარის ცენტრალური ბორცვის V ფენიდან

TAMAR TIZLIARISHVILI¹

**COLCHIAN CULTURE JEWELRY WORKSHOP-SETTLEMENT
SITES AT BRONZE AGE IN GEORGIA**

The paper presents the materials of the excavations of jewelry workshop-settlements sites on the territory of Western Georgia, in Colchis. These jewelry workshop-settlements sites are: 1) v. Ochkhomuri, Chkhorotsku district; 2) v. Mukhurcha Natsisqvilari, Martvili district; 3) v. Nokalakevi, Senaki district. 4) v. Kulevi, Poti district. 5) v. Choloqi, and 6) Namtcheduri in Kobuleti district. A study of these settlement sites has confirmed the researcher's assumption on the possible local manufacture of beads. On the territory of workshop-settlements are found numerous fragments of clayware, stone tools-instruments for making beads, stones for scouring and polishing, semi-precious stone beads, with perforation commenced on both sides, tube for perforating copper, remnants of production of color minerals. The beads are made of semi-precious stones: quartz, agate, chalcedony, cornelian, jasper, jet, white, grey and black flint. The discovery of tools and instruments of stone on the territory of the workshop, points to the wide scale of production, broad regional, and probably beyond the region, trade and barter relations, etc.

¹ *Tamar Tizliarishvili* – Postgraduate Student, Sokhumi State University.

ისტორია, არქეოლოგია, ეთნოლოგია

როინ ყავრელიშვილი¹

რამდენიმე თურქული დოკუმენტი²
საქართველოს ისტორიის შესახებ (1921წ.)³

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობა, რეგიონში შექმნილი რთული პოლიტიკური ვითარებიდან გამომდინარე, დაინტერესებული იყო ანკარის მთავრობასთან კეთილმეზობლური ურთიერთობების დამყარებით.

1920 წლის 11 ნოემბერს რუსეთის სფსრ-ში საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სრულუფლებიანი წარმომადგენელი გერასიმე მახარაძე დაშიფრული წერილით საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის საგარეო საქმეთა მინისტრს არაოფიციალური მოლაპარაკებისთვის თბილისში ჩამოსვლის თაობაზე ანატოლიის მთავრობის საგარეო საქმეთა მინისტრს ბექირ სამი ბეის წინადადების შესახებ აცნობებდა (თოიძე, 1991: 239).

დეკემბრის შუა რიცხვებში ბექირ სამი ბეი თბილისში ჩამოვიდა. აქ მას შეხვედრა ჰქონდა საქართველოს მთავრობასთან. რის შემდეგაც გადაწყდა საქართველოს თავისი საელჩო გაეხსნა ანკარაში (სვანიძე, 2000: 149).

საქართველოს სრულუფლებიან წარმომადგენლად ანკარაში დაინიშნა სვიმონ მდივანი. საქართველოს საელჩოს შემადგენლობაში შევიდნენ გენერალი ერისთავი, არისტო ჭუმბაძე, დიმიტრი შალიკაშვილი. საქართველოს მისიას ანკარაში ჩასვლამდე მთელი მოგზაურობის დროს თან ახლდა ბექირ სამი ბეი (სვანიძე, 2000: 149-150).

1920 წლის 27 დეკემბერს საქართველოს მისია თბილისიდან გაემგზავრა, ბათუმში ჩავიდა და იქიდან თურქეთის ტერიტორიაზე გადავიდა (სვანიძე, 2000: 150; Kavrelişvili, 2013: 89).

1920 წლის 31 იანვარს ღამით საქართველოს ელჩობა ანკარაში

¹ როინ ყავრელიშვილი – ისტორიის დოქტორი, პროფესორი, სამცხე-ჯავახეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² სტატიის ავტორი მადლობას უხდის ენის შაჰინს აღნიშნულ დოკუმენტების მოწოდებისათვის.

³ სტატია მოხსენების სახით წაკითხული იქნა II საერთაშორისო კონფერენციაზე „ტაო-კლარჯეთი“ (თბილისი-ბათუმი, 2012).

ჩავიდა. 1921 წლის 2 თებერვალს სვიმონ მდივანმა ინახულა ანკარის მთავრობის საგარეო საქმეთა მინისტრი. მან აცნობა სვიმონ მდივანს, რომ პირველი ოფიციალური შეხვედრა და რწმუნებათა სიგელის გადაცემა მოხდებოდა 8 თებერვალს (**სვანიძე, 2000: 151**).

8 თებერვალს 15 საათზე გაიმართა აუდიენცია მუსტაფა ქემალ ფაშასთან (**Kavrelişvili, 2013: 122**). სადაც ანკარის მთავრობამ ცნო საქართველო დე-იურედ და დაამყარა მასთან დიპლომატიური ურთიერთობა (**სვანიძე, 2000: 153**).

1920 წლის 7 მაისს მოსკოვთან დადებული საზავო ხელშეკრულებით და შემდეგ ანკარასთან კეთილმეზობლური ურთიერთობის დამყარებით საქართველოს დემოკრატიულმა მთავრობას ეძლეოდა საშუალება ქვეყნის განვითარებისთვის მიემართა საკუთარი ძალისხმევა. მაგრამ, საქართველოში მშვიდობიანობა დიდხანს არ გაგრძელებულა.

ბოლშევიკების მიერ წინასწარ ჩატარებული მოსამზადებელი სამუშაოების შემდეგ ქვემო ქართლში დაწყებული აჯანყება საქართველოს გასაბჭოებით დასრულდა (**სურგულაძე, 1954: 334-410**).

ბოლშევიკური რუსეთის არმიის საქართველოში შემოჭრის მეორე დღიდან საქართველოს მთავრობა აქტიურად ცდილობდა მოეპოვებინა ანკარის მთავრობის მხრდაჭერა და მაქსიმალურად დაეცვა საკუთარი ინტერესები სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიებთან მიმართებაში. თუმცა, შექმნილი ვითარებიდან გამომდინარე ანკარის მთავრობამ აქ საკუთარი ინტერესების გატარება გადანყვიტა.

ზემოაღნიშნული მდგომარეობა კარგად ჩანს თურქეთის „*სამხედრო ისტორიული დოკუმენტების კვლევების ჟურნალში*“ გამოქვეყნებული საქართველოს უახლესი ისტორიის კვლევისთვის საინტერესო დოკუმენტების ერთი ნაწილში. თანამედროვე თურქულ ენაზე ტრანსლიტირებულ ყველა დოკუმენტს თან ახლავს მისი ოსმალური პირის ასლი (**Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, 1999: 3-147**).

პირველი ხუთი საბუთი წარმოადგენს ანკარის მთავრობის საგარეო საქმეთა მინისტრის აჰმეთ მუჰთარ ფაშას მიმონერებს აღმოსავლეთის ფრონტის სარდალ ქიაზიმ ყარაბექირ ფაშასთან. გამოვყოფდით სამ მათგანს:

1921 წლის 21 თებერვლის №3015 დოკუმენტის მიხედვით, აჰმეთ მუჰთარ ფაშა აცნობებს აღმოსავლეთის ფრონტის სარდალს, რომ მან საქართველოს ელჩს წაუყენა ულტიმატუმი. დოკუმენტში ნათქვამია: „გუშინ ღამით ქართველ ელჩს, 16 საათამდე პასუხის მიღების პირობით, გადაეცა ულტიმატუმი ზეპირი სახით. აქედან გამომდინარე, გთხოვთ, მისცეთ სატელეგრაფო კავშირის დამყარების საშუალება. ულტიმატუმი ეხება ართვინისა და არტანის მხარეების დაუყოვნებლივ დაცლას. სავარაუდოდ, ამ საკითხთან დაკავშირებით თბილისმა პასუხი ერთ საათში უნდა მოგვცეს“ (**Askeri Tarih Belgeleri**

Dergisi, 1999: 3-5).

არტაანის მხარე მხარეები ქართულმა სამხედრო შენაერთებმა 1919წ. აპრილში (**ნოზაძე, 1989: 51-52; Konukçu, 1999: 244**), ხოლო ართვინის მხარე 1920წ. ივნის-ივლისში (**ცუხიშვილი, 1995: 108-109**) დაიკავეს.

სხვა თურქული დოკუმენტური წყაროებიდან ცნობილია, რომ აჰმეთ მუჰთარ ფაშას და სვიმონ მდივანს შორის შედგა წინასწარი საუბრები ანკარის და საქართველოს მთავრობებს შორის სამშვიდობო მოლაპარაკებების შესახებ, რისი პირობებიც აჰმეთ მუჰთარ ფაშამ, თავდაპირველად, ზეპირი ნოტის სახით წამოაყენა. ქართველმა ელჩმა, მიუხედავად მიცემული ვადისა, პასუხი დააგვიანა. როგორც ჩანს, ქვეყნის მთავრობისგან ელოდებოდა რაიმე სახის მითითებებს. პასუხის დაგვიანების გამო, სვ. მდივანს, იგივე პირობები, მიღებული დიდი ეროვნული კრების 1921წ. 21 თებერვლის გადაწყვეტილებით, უკვე ოფიციალური ნოტის სახით გადაეცა. ნოტის დასკვნით ნაწილში აჰმეთ მუჰთარ ფაშა ქართულ მხარეს სთავაზობს გაგებით მოეკიდოს თურქული მხარის წინადადებას და 23 თებერვლის საღამოს საათებამდე გასცეს დადებითი პასუხი, რადგან ქართული მხარის უარის შემთხვევაში, ანკარის მთავრობა იძულებული გახდებოდა მიეღო სამხედრო ზომები და ამგვარად დაეცვა დიდი ეროვნული კრების გადაწყვეტილება (**Tansel, 1978: 56-57; Özder, 1971: 212-215**).

თავდაპირველად სვ. მდივანმა უარყო ანკარის მთავრობის მოთხოვნები წერილობით და გარკვეულწილად დაასაბუთა კიდევ (**ნოზაძე, 1989: 95**).

პირველ ნოტას მოჰყვა მეორე, რომელიც თარიღდება 1921 წლის 23 თებერვლით. მასში აჰმეთ მუჰთარ ფაშა აცნობებს სვ. მდივანს, რომ აღმოსავლეთის ფრონტის ჯარების სარდალს უკვე მიეცა სათანადო ბრძანება ართვინისა და არტაანის მხარეებში სამხედრო შენაერთების შეყვანის შესახებ (**Tansel, 1978: 56-57; Özder, 1971: 212-215**).

აღნიშნულ ნოტებთან მიმართებაში თურქეთის დიდ ეროვნულ კრებაში მიმდინარეობდა სერიოზული მსჯელობები იმასთან დაკავშირებით, თუ როგორ უნდა ემოქმედათ შესაძლო უარის შემთხვევაში. ართვინის საკითხთან დაკავშირებით პოლემიკა კიდევ უფრო გაცხარდა, რადგან ქართული მხარე არტაანის გადაცემას თანხმდებოდა, ხოლო ართვინის ევაკუაცია არ განიხილავდა. თურქული მხარე, თავის მხრივ, ამ ორივე რეგიონს ერთმანეთის განუყოფელ ნაწილად განიხილავდა. სწორედ ამის გამო, საკითხი გადავიდა დახურულ სხდომაზე და გადაწყდა ქართულ მხარეს წარდგენოდა კიდევ ერთი ნოტა. ნოტაში ჩართულ იქნა ქიაზიმ ყარაბექირ ფაშას არგუმენტაცია. ქართული მხარეს, რომელსაც არ უნდა ჰქონოდა სურვილი, მომწყვდეულიყო თურქულ და რუსულ სამხედრო შენაერთებს შორის, უნდა დაეტოვებინა არტაანი და

ართვინი (**Atalay, 2018: 551**).

ნოტის მიცემიდან ერთი დღის შემდეგ ანუ 22 თებერვალს გენერალური შტაბის უფროსმა მუსტაფა ფევზი ჩაქმაქმა ქიაზიმ ყარაბექირ ფაშას უდებუმა და მოითხოვა, რომ დაეკავებინათ ართვინი და არტაანი, ბათუმს გარდა. რადგან, იქ უნდა ჩატარებულიყო პლებისციტი და უნდა დალოდებოდნენ მის შედეგებს (**Atalay, 2018: 551**).

ცხადია, საქართველოს წარმომადგენლობა ანკარაში ახდენდა სათანადო რეაგირებას აღნიშნული ნოტების საპასუხოდ. 23 თებერვალს სვ. მდივანმა დებუშით აცნობა ანკარის მთავრობის საგარეო საქმეთა სამინისტროს, რომ საქართველოს მთავრობა თანახმაა დაცალოს ართვინ-ართაანის მხარეები და ერთგვარ გაკვირვებასაც გამოხატა ანკარის მთავრობის ულტიმატუმების გამო (**Özder, 1971: 212-215; Atalay, 2018: 551-552**).

1921 წლის 6 მარტს საღამოს საათებში იენიბაჰჩელი შუქრუ ბეის მეთაურობით თურქული სამხედრო შენაერთები ართვინში შევიდნენ და მეორე დღეს ართვინი სრულიად დაიკავეს (**Atalay, 2018: 552**). მანამდე, 23 თებერვალს თურქულმა სამხედრო ნაწილებმა დაიკავეს არტაანი (**Tansel, 1978: 57**).

1921 წლის 8 მარტით დათარიღებულ №3018 დოკუმენტში აჰმეთ მუჰთარ ფაშა აცნობებს აღმოსავლეთის ფრონტის სარდალს ქიაზიმ ყარაბექირ ფაშას ნოე ჟორდანიას (არასწორად, როჟდონიად არის მოხსენიებული – რ. ყ.) მიერ 1921 6 მარტს წელს სვ. მდივინსადმი გაგზავნილი დებუშის შინაარსს. ნოე ჟორდანია წინადადებას აძლევს ანკარის მთავრობას, რომ შეიყვანონ სამხედრო შენაერთები და დროებით დაიკავონ ახალქალაქის, ახალციხის, ბათუმის მხარეები. ხოლო, იქ არსებული ადგილობრივი ქართული ხელისუფლება უცვლელად დატოვონ. აღნიშნული მხარეების დაკავებაში ანკარის მთავრობის სამხედრო შენაერთებს დახმარებას ქართული სამხედრო ნაწილები გაუწევდნენ. ამ დოკუმენტშივე აჰმეთ ფაშა აღნიშნავს, რომ ანკარის მთავრობა ნოე ჟორდანიას წინადადებას ფაქტობრივად დაეთანხმა. ხოლო, სამოქმედო დეტალები უნდა განერილიყო ცალკე ხელშეკრულებით. ანკარის მთავრობის ჯარები ამ ტერიტორიებს დაიკავებდნენ მანამ, სანამ არ გაირკვეოდა პოლიტიკური სიტუაცია საქართველოსა და კავკასიის სხვა ტერიტორიებზე (**Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, 1999: 16-18**).

ამავე დოკუმენტში აღნიშნულია, რომ ანკარის და საქართველოს მთავრობების ერთობლივი ძალისხმევით უნდა შექმნილიყო კავკასიის კონფედერაცია და ამასთან დაკავშირებით, სათანადო ზომები მიღებულიყო. ეს ორი საკითხი მხარეებს შორის დაუყოვნებლივ შეთანხმებას მოითხოვდა. აქვე, აჰმეთ მუჰთარ ფაშა მოითხოვს ქიაზიმ ყარაბექირ ფაშასგან, რომ მან აცნობოს თავისი შეხედულება უკანდახეული და

ბათუმში დისლოცირებული ქართული სამხედრო ნაწილების განიარაღების შესახებ მანამ, სანამ აღნიშნულთან დაკავშირებით ანკარის მთავრობა რაიმე გადაწყვეტილებას მიიღებდა (*Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, 1999: 16-18*).

1921წ. 13 მარტით დათარიღებული №3019 დოკუმენტი 6-პუნქტიანია და არის 10. 03. 1921 წლის 10 მარტს ანკარის მთავრობის მინისტრთა საბჭოს მიერ მიღებული და გენშტაბიდან გამოგზავნილ ინსტრუქცია:

პირველში – აჰმეთ მუჰთარ ფაშა აღმოსავლეთის ფრონტის სარდლობას აფრთხილებს, რომ თუ არ იქნება წითელი არმიის მხრიდან რაიმე სახის შეიარაღებული სამხედრო ოპერაცია, მაშინ ანკარის მთავრობის სამხედრო შენაერთებს კატეგორიულად ეკრძალებოდათ მიეცათ მათთვის რაიმე საბაზი სამხედრო დაპირისპირებისათვის;

მე-2 – აჰმეთ მუჰთარ ფაშა დაკავებული ახალქალაქის, ახალციხის და ბათუმის მხარეებთან დაკავშირებით აძლევს შემდეგ განმარტებას, თუ რა სახის პასუხი უნდა გაეცათ ბოლშევიკებისთვის საჭიროების შემთხვევაში და რომ ეს ტერიტორიები მათ სამართლებრივად, ხელშეკრულების საფუძველზე ეკუთვნოდათ. რომლებიც იმპერიალისტმა ანტანტის ქვეყნებმა ჩამოართვეს და ქართველებს გადასცეს;

მე-3 პუნქტის მიხედვით – ზემოაღნიშნულ სამივე მხარეში, მე-2 პუნქტში დასახელებული სამართლებრივი საფუძვლების შესაბამისად, ქიაზიმ ფაშას უნდა გაეუქმებინა ადგილობრივი მმართველობის ქართული ორგანოები, სამაგიეროდ შეექმნა ახალი და ამის შესახებ აჰმეთ მუჰთარ ფაშასათვის დაუყოვნებლივ ეცნობებინა. ხოლო, ბათუმის ადგილობრივ ხელისუფლებას, სურვილის შემთხვევაში, უფლება ეძლეოდა დაკავებული ტერიტორიების გარეთ, მაგალითად ოზურგეთში გადასულიყო და იქ გაეგრძელებინა თავისი საქმიანობა;

მე-4 პუნქტის მიხედვით – დაკავებული ტერიტორიები უნდა განმენდილიყო ქართული მთავრობის სამხედრო შენაერთების, ქვედანაყოფების, შეიარაღების და სხვადასხვა სამხედრო დანიშნულების მასალისაგან. იგივე უნდა განხორციელებულიყო ამ ტერიტორიებზე გადმოსული ქართული სამხედრო შენაერთების მიმართაც;

მე-5 პუნქტის მიხედვით – თუ წითელი არმიის სამხედრო შენაერთი დააპირებდა ბათუმში შესვლას, მათთვის უნდა განემარტათ ზემოაღნიშნული სამართლებრივი უფლებები და ისინი არ უნდა შეშვებულ იყვნენ ბათუმში;

მე-6 პუნქტით – იმ შემთხვევაში, თუ წამოსული ბოლშევიკური სამხედრო შენაერთი არ დაკმაყოფილდებოდა სამართლებრივი განმარტებით და ძალით დააპირებდა შემოსვლას, მაშინ მათ წინააღმდეგ ცეცხლი არ უნდა გახსნილიყო, მხოლოდ პროტესტი უნდა გამოითქმულიყო და ინფორმაცია ანკარის მთავრობისთვის გადაეცე-

მულიყო (*Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, 1999: 19-24*).

შემდეგი 5 დოკუმენტი წარმოადგენს ანკარის მთავრობის გენშტაბის უფროსის ფევზი ჩაქმაქის მიმონერებს კიაზიმ ყარაბექირ ფაშასთან. 1921 წლის 23 თებერვლის №3020 დოკუმენტის მიხედვით საქართველოს მთავრობის ელჩმა სვ. მდივანმა წლის 23 თებერვლის 4:45 სთ-ზე საქართველოს მთავრობის მიერ ართვინისა და არტაანის მხარეების დაცლის თანხმობის შესახებ ოფიციალურად აცნობა ანკარის მთავრობის საგარეო საქმეთა სამინისტროს (*Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, 1999: 27-29*).

1921 წლის 8-9 მარტით დათარიღებული №3021 დოკუმენტი 6-პუნქტიანია:

პირველი პუნქტის მიხედვით აღმოსავლეთის ფრონტის სარდლობას, მინისტრთა საბჭოს გადანყვეტილების და საქართველოს მთავრობის მოთხოვნის საფუძველზე, მოეთხოვებოდა დაუყოვნებლივ დაეკავებინა ახალქალაქის, ახალციხის და ბათუმის მხარეები;

მე-2 მუხლის მიხედვით – ადგილობრივი ქართული ხელისუფლება ხელუხლებლად უნდა დარჩენილიყო. ეს ტერიტორიები უნდა დაკავებულიყო მანამ, სანამ არ გაირკვეოდა საქართველოს და კავკასიის საკითხი. აღნიშნული მხარეები უნდა დაეცალათ ქართულ სამხედრო შენაერთებს;

მე-3 პუნქტში ნათქვამია – იმის გამო, რომ ბოლშევიკებს ქართველებთან შეთანხმება მათ სანინალმდეგო ქმედებად არ ჩაეთვალათ, ეროვნული პაქტის შესაბამისად, დაკავებულ ტერიტორიებზე ჩასატარებელ პლებისციტისას განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიქცეოდა ორივე მხარის წარმომადგენლების დასწრებას და საჭიროების შემთხვევაში უნდა დანიშნულიყვნენ ანკარის მთავრობის წარმომადგენლები ადგილობრივი მმართველობის ორგანოებში;

მე-4 და მე-5 პუნქტში ფევზი ჩაქმაქი კიაზიმ ფაშას აძლევს შემდეგ მითითებას, რომ – ბათუმის ლივა ეროვნული პაქტის საზღვრებში იმთავითვე არის მოქცეული. ხოლო, რადგან ახალქალაქის და ახალციხის მაზრები ყარსის ლივის საზღვრებში შედის, ამდენად, მიზანშეწონილია მათი დაკავება. ხოლო, კიაზიმ ფაშას, თავის მხრივ, ეს ინფორმაცია მასთან კონტაქტში მყოფ ნითელი არმიის ხელმძღვანელობისთვის უნდა ეცნობებინა;

მე-6 პუნქტის მიხედვით – აღმოსავლეთის ფრონტის სარდლობას რაც შეიძლება სწრაფად 9 მარტის საღამოსთვის ახალქალაქი და ახალციხე უნდა დაეკავებინა. ეს მოქმედება მას ანკარის და საქართველოს მთავრობებს შორის მიმდინარე სამშვიდობო მოლაპარაკებების შედეგით და ქართველი ელჩის მიერ ამ ინფორმაციის თავისი მთავრობისადმი დაგვიანებით მიწოდებით უნდა აეხსნა. აღმოსავლეთის ფრონტის სარდლობას მოეთხოვებოდა პირდაპირ ბა-

თუმში შეეყვანა ართვინის დასაკავებლად წამოსული სამხედრო ნაწილები. ხოლო, არტაანის ჩრდილოეთით დისლოცირებული ნაწილებით დაეკავებინა ახალციხე. ასევე, იმის გამო, რომ ქართული არმია სრულიად მოიშალა, სარდლობას დაუყოვნებლივ უნდა მიეღო ზომები დაკავებულ ტერიტორიებზე წითელარმიელთა შემოსვლის საწინააღმდეგოდ (*Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, 1999: 30-35*).

1921 წლის 10 მარტის №3022 დოკუმენტის მიხედვით ფევზი ფაშა ქიაზიმ ფაშასგან მოითხოვს, რომ კონფრონტაციის გარეშე შეძლოს აჭარისწყლის ხეობით ბათუმისაკენ წამოსული მე-11 არმიის შეჩერება, გააგრძელის სათანადო ურთიერთობები მე-11 არმიის ხელმძღვანელობასთან და შედეგები აცნობოს გენერალურ შტაბს. (*Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, 1999: 36-38*).

იმავე თარიღის სხვა, №3023, დოკუმენტში მოცემული ინფორმაციის მიხედვით, მე-3 დივიზიას ბათუმი 10 მარტის საღამოს ან 11 მარტის დილის საათებში უნდა დაეკავებინა. ამასთან დაკავშირებით, მე-3 დივიზიას ბრძანება 10 მარტს 13:00 სთ-ზე მიეცა (*Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, 1999: 39-41*).

1921 წლის 10-11 მარტის №3024 დოკუმენტით ფევზი ფაშა აცნობებს ქიაზიმ ფაშას, რომ ქართული მთავრობის მოთხოვნის შესაბამისად ანკარის მთავრობის ჯარების მიერ დაკავებულ ტერიტორიაზე გადასული ქართული სამხედრო შენაერთების განიარაღება დაუყოვნებლივ არ მოხდებოდა, რაც ეცნობა კიდევ საგარეო საქმეთა სამინისტროს სამუშაოებით ქართულ მხარეს. თუმცა, იგი აქვე განმარტავს, რომ არ არის სასურველი მათი არმიის ზურგს უკან დარჩეს რაიმე უცხო შეიარაღებული სამხედრო შენაერთი. რაც, ასევე, გამოიწვევს ბოლშევიკთა პრეტენზიებს. ამიტომ სთხოვს ქიაზიმ ფაშას მიიღოს შესაბამისი გადაწყვეტილება ბოლშევიკთა პრეტენზიების შესაჩერებლად (*Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, 1999: 42-44*).

დოკუმენტების შემდეგი ჯგუფი წარმოადგენს ქიაზიმ ფაშას სხვადასხვა სახის მიმონერებს. 1921 წლის 22 თებერვლით დათარიღებული №3028 დოკუმენტიდან ვგებულობთ, რომ ქიაზიმ ფაშამ სვ. მდივნისათვის მიცემულ ნოტას კიდევ ერთი მუხლი დაამატა. იგი ამ მუხლში თურქეთის დიდი ეროვნული კრების მთავრობის სამშვიდობო დელეგაციის წევრებისგან საქართველოს მთავრობისათვის შემდეგი წინადადებების გადაცემას მოითხოვს, რომ „კავკასიაში მიმდინარე მოვლენებიდან გამომდინარე, თურქეთის ინტერესებში შედის საქართველოს გადარჩენა, თურქეთის მეზობლად ძლიერ და მეგობარ ქვეყნად ჩამოყალიბება. აქედან გამომდინარე, დიდი ეროვნული კრება დღემდე არსებული საკითხის მშვიდობიანი და მოლაპარაკებების გზით გადაწყვეტის მომხრე იყო. არც აღმოსავლეთის ოპერაციის დროს არ შევიდა იგი საომარ მდგომარეობაში საქართველოსთან. თუმცა, კავ-

კასიაში მიმდინარე ყოველდღიურად ცვალებადი მოვლენების ფონზე, თურქეთი ვალდებულია დაიცვას თავისი კანონიერი უფლებები, რომელიც საქართველოს მთავრობის მიერაც არის დადასტურებული. როგორც საგარეო საქმეთა სამინისტროს ნოტაშია აღნიშნული, არც ერთი მხარის ეროვნულ ინტერესებში არ შედის რაიმე დაპირისპირება, ამიტომ, უპრიანი იქნება თუ ქართული მხარე მოთხოვნილ ტერიტორიებს 23 თებერვლის დილის საათებში დაცლის. დღეს წითელი არმია საქართველოს განადგურებით ემუქრება და გააფთრებულად უტევს. აღნიშნულის გათვალისწინებით, თუ ქართულ მთავრობას ქვეყნის გადარჩენის სურვილი ამოძრავებს, უყოყმანოდ უნდა მიიღოს ჩვენი კანონიერი მოთხოვნა და არ უნდა დაუშვას ორ ქვეყანას შორის რაიმე გაუგებრობა. აქედან გამომდინარე, იმედია, ბორჩხაზე უპრობლემოდ გაატარებს ართვინის დასაკავებლად ხოფიდან ართვინისაკენ წასულ ჩვენს სამხედრო შენაერთებს“, – ნათქვამია დოკუმენტში (*Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, 1999: 59-64*).

22. 02. 1921 წლის №3030 დოკუმენტი არის ქიაზიმ ყარაბექირის ინსტრუქციები მე-3, მე-9 და მე-12 დივიზიებისადმი, რომ იმ შემთხვევაში, თუ ქართული მხარე მიცემულ ვადებში არ დაცლიდა ართვინის და არტაანის მხარეებს, მაშინ ამ ტერიტორიების დაკავება სამხედრო ძალით მოხდებოდა (*Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, 1999: 65-67*).

1921 წლის 9 მარტის №3042 დოკუმენტის პირველი პუნქტის მიხედვით ქიაზიმ ყარაბექირ ფაშა აცნობებს გენშტაბს და საგარეო საქმეთა სამინისტროს, რომ გენშტაბისაგან 8 მარტს მიღებული №1/8 ბრძანების შესაბამისად სათანადო სამხედრო ქვედანაყოფს 9 მარტისთვის ბათუმის დაკავების ბრძანება მიეცა. ამ გადანყვეტილების შესახებ, ასევე, ინფორმაცია გადაეცა მე-11 წითელ არმიას. აქვე, ქიაზიმ ფაშა აღნიშნავს, რომ საქართველოში წითელი არმიის მოქმედებების საპირისპიროდ მათ დაიკავეს ახალქალაქის და ახალციხის მხარეები, თუმცა, ბათუმის და აჭარის დაკავების საკითხი ღიად დარჩა. ამიტომ, უნდა შეიცვალოს ადრე მიღებული გადანყვეტილება და საქართველოს მთავრობის დასტურით მოხდეს მისი დაკავება. იგი, ასევე, მოითხოვს განმარტებას გენშტაბისაგან შემდეგზე, რომ არის თუ არა ბათუმის მხარის და აჭარის დაკავება რაიმეთი დაკავშირებული ლონდონის კონფერენციის შედეგებთან. მეორე პუნქტში ქიაზიმ ფაშა აცნობებს გენშტაბს, რომ ამ ეტაპზე საქართველოს მთავრობასთან ერთად მიღებული რაიმე სახის გადანყვეტილებებს დიდი დღე არ უნერია, რადგან თბილისში გამოცხადებულმა საბჭოთა ხელისუფლებამ საქართველოს მთავრობის ელჩი ანკარაში სვიმონ მდივანი კანონგარეშედ გამოაცხადა და მის ადგილზე, დროებით, საბჭოთა საქართველოს ელჩად ბუდუ მდივანი დანიშნა. ამიტომ, მას, საქართველოს მთავრობასთან კავკასიური კონფედერაციის ჩამოყა-

ლიბებასთან დაკავშირებით რაიმე ოფიციალური დოკუმენტის შექმნა და ხელმოწერა მიზანშეუწონლად მიმაჩნია, რადგან იგი საბჭოთა რუსეთისთვის უკვე ოფიციალური არგუმენტად იქცეოდა. კიაზიმ ფაშა, ასევე, მიიჩნევს, რომ ტერიტორიების დაკავების პერიოდში ანკარის მთავრობას არანაირ დოკუმენტზე ხელი არ უნდა მოეწერა (*Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, 1999: 107-109*).

1921 წლის 27 თებერვლის №3033 დოკუმენტი არის ქიაზიმ ფაშას წერილი საგარეო საქმეთა სამინისტროსა და გენშტაბისადმი, ამ წერილში იგი აცნობებს იმ დეპეშის შინაარსს, რომელიც მან მე-11 არმიის ხელმძღვანელობას გაუგზავნა. აღნიშნავს, რომ არ არის გამორიცხული ანტანტის მიერ ბათუმში დესანტის გადმოსხმა და ადგილობრივი მუსლიმების გადაბირება. ამიტომ, ასეთ შემთხვევაში, როგორც ბოლშევიკურმა, ასევე, თურქულმა სამხედრო შენაერთებმა ორივე მხარისთვის მისაღები ზომები უნდა გაატარონ. ასევე, ქიაზიმ ყარაბეიერი აღნიშნავს, რომ მან ყარსში აღნიშნულთან დაკავშირებით საბჭოთა რუსეთის ელჩთან ბუდუ მდივანთან მოლაპარაკებები გამართა. აქედან გამომდინარე, კიაზიმ ფაშა მოითხოვს მე-11 არმიის ხელმძღვანელობისგან, რომ აცნობონ მას თუ რა სახის ზომების მიღებას დააპირებენ საჭიროების შემთხვევაში. იგი აქვე აცნობებს, რომ ბოლშევიკების მიერ თბილისის აღების შემდეგ გაჩნდა საშუალება ამოქმედდეს ბაქო-ყარსის რკინიგზა და მიენოდოს ანკარის მთავრობას მათთვის ესოდენ აუცილებელი თხევადი სანავავი (*Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, 1999: 74-76*).

1921 წ. 10 მარტის №3044 დოკუმენტი არის ქიაზიმ ფაშას დეპეშა საგარეო საქმეთა სამინისტროსა და გენშტაბისადმი. იგი მათ უგზავნის ს. ორჯონიკიძისაგან მიღებული დეპეშის თარგმანს. ორჯონიკიძე აცნობებს ქიაზიმ ფაშას, რომ მოსკოვში ანკარის მთავრობის დელეგაციასა და ბოლშევიკურ მთავრობას შორის მიმდინარე მოლაპარაკებების შედეგად ბათუმში, ახალქალაქი, ახალციხე და ახალციხე-ბათუმის დამაკავშირებელი გზის მონაკვეთი დარჩა საბჭოთა საქართველოს შემადგენლობაში. აქვე არის ინფორმაცია საბჭოთა საქართველო-თურქეთის საზღვრის მონაკვეთის შესახებ (*Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, 1999: 113-119*).

როგორც ვხედავთ, ზემოაღნიშნული მომინერახდებოდა მოსკოვში ანკარის მთავრობასა და ბოლშევიკურ მთავრობას შორის მიმდინარე მოლაპარაკებების ფონზე. 13 მარტამდელი დოკუმენტების მიხედვით, ანკარის მთავრობა შეიძლება ფორმალურად, მაგრამ მაინც იცავდა სახელმწიფოებრივი დამოკიდებულების პრინციპებს საქართველოს დემოკრატიული მთავრობისადმი და კავკასიური ფედერაციის საკითხებზეც საუბრობდა, რაც, როგორც დოკუმენტებიდან ირკვევა, საქართველოს და ანკარის მთავრობებს შორის ხელშეკრულებითაც უნდა

გაფორმებულყო. მაგრამ, ბოლშევიკების მიერ საქართველოს ტერიტორიის თითქმის სრული ანექსიის და ქართული ჯარის დამარცხების შემდეგ, ანკარის მთავრობამ პოზიცია შეიცვალა. მან 13 მარტის დოკუმენტის ინსტრუქციებში ბათუმის ხელშეკრულების მუხლების სამართლებლივ არგუმენტებად დასახლება გადაწყვიტა. ამგვარად ცდილობდა ანკარის მთავრობა დაპირისპირებოდა ბოლშევიკურ ექსპანსიას მის მიერ უკვე დაკავებულ ახალქალაქის, ახალციხის და ბათუმის მხარეებში. თუმცა, ისიც კარგად ჩანს, რომ ის ძალისმიერი წინააღმდეგობის გამოყენებას არ აპირებდა და დიპლომატიური ხერხებით ცდილობდა შეეჩერებინა ბოლშევიკები, რამაც, როგორც ვიცით შედეგი ვერ გამოიღო და მოლაპარაკებები 1921 წლის 16 მარტის მოსკოვის ხელშეკრულებით დასრულდა.

მიუხედავად ყოველივე ამისა, საბჭოთა რუსეთის და თურქეთის სახელმწიფოებრივი კავშირი სულ უფრო და უფრო საგრძნობი გახდა. იმის გამო, რომ კავკასია რუსეთსა და თურქეთს შუა მდებარეობს განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭებოდა ამ მხარეში ისეთი ხელისუფლების არსებობას, რომელიც დაბრკოლებას არ შექმნიდა ამ ორი ქვეყნის დაახლოების გზაზე. რაოდენ ძნელიც არ უნდა იყოს შეურიგდე ამ აზრს, ფაქტია, რომ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ბედიც ამ დიდი პოლიტიკის ლაბირინთებში წყდებოდა (თოიძე, 1991: 57).

ბიბლიოგრაფია:

- *თოიძე, 1991* – თოიძე ლევან. ინტერვენცია, ოკუპაცია. ძალდატანებითი გასაბჭოება, ფაქტობრივი ანექსია (რუსეთ-საქართველოს 1921 წლის თებერვალ-მარტის ომის შეფასებისთვის). თბ., 1991;
- *ნოზაძე, 1989* – ნოზაძე ვიქტორ. საქართველოს აღდგენისათვის ბრძოლა მესხეთის გამო. თბ., 1989;
- *სურგულაძე, 1954* – სურგულაძე აკაკი. ნარკვევები რევოლუციური მოძრაობის ისტორიიდან საქართველოში (1917-1921წ.). თბ., 1954;
- *სპანიძე, 2000* – სვანიძე მიხეილ. დიპლომატიური ურთიერთობების დამყარება საქართველოსა და ქემალის თურქეთის მთავრობებს შორის, – ქართული დიპლომატია. წელიწდეული. ტ. 7. თბ., 2000;
- *სპანიძე, 2003* – სვანიძე მიხეილ. დიპლომატიური ბრძოლა ბათუმისა და ბათუმის ოლქისათვის 1918-1921 წლებში, – ქართული დიპლომატია. წელიწდეული. ტ. 10. თბ., 2003;
- *ცუხიშვილი, 1995* – ცუხიშვილი რამაზ. ინგლის-საქართველოს ურთიერთობა (1918-1921წ.). თბ., 1995;
- *ASKERI TARİH BELGELERİ DERGİSİ, 1999* – *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*. Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları. Ocak, Yıl, 48, Sayı, 107. Ankara, 1999;
- *ATALAY, 2018* – *Atalay Ahmet*. Esaretten Kurtuluşu Artvin, – 2. Uluslararası Türk Dünyası Eğitim ve Sosyal Bilimler Kongresi Bildiriler Kitabı. İvedik Organize Sanay

Bölgesi Matbaacılar Sitesi. Ankara, 2018;

- **KAVRELİŞVİLİ, 2013 – Kavrelışvili Roin.** Dimitri Şalikaşvili'nin Türkiye Günlüğü (Türkiye'de Gürcistan Temsilciliği 27 Aralık 1920 – 20 Mart 1921), – *Karadeniz Teknik Üniversitesi Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Yayınları*. №3. Trabzon, 2013;
- **KONUĞÇU, 1999 – Konukçu Enver.** Ardahan Tarihi. Ajans-Türk Basım Basın A.Ş., Ankara, 1999;
- **ÖZDER, 1971 – Özder Mustafa Adil.** Artvin ve Çevresi (1828-1921). Ay Matbaası, Ankara, 1971;
- **TANSEL, 1978 – Tansel Selahattin.** Mondros'tan Mudanya'ya Kadar. 4. Cilt. Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1978.

ქაზიმ კარაბეკირ ფაშა
Kâzım Karabekir Paşa

სვიმონ (სიმონ) მდივანი

ROIN KAVRELISHVILI¹

SOME TURKISH DOCUMENTS ABOUT HISTORY OF GEORGIA (1921)

In presented article is discussed some Turkish documents about History of Georgia. They were published in 1999 at *“Askeri Tarih Belgeleri Dergisi”* (the Journal of Researching of Military History Documents). These historical sources are regarding to Georgian-Turkish (the Angora Government) relations at the end of February 1921 when Soviet Russia begun aggression against Democratic Republic of Georgia. Georgian government tried to get support from Angora government but however, given the current situation, the Ankara government has decided to pursue its own interests.

¹ **Roin Kavrelishvili** – PhD in History, Professor, Samtskhe-Javakheti State University.

ლევან ჭაბაშვილი¹

თრიალეთის კულტურის სამხრეთ მისოპოტამიასთან
ურთიერთობის საკითხისათვის

თრიალეთის შუაბრინჯაოს ხანის არქეოლოგიური კულტურის მეცნიერული შესწავლა აკად. ბორის კუფტინმა დაიწყო გასულის საუკუნის 30-იანი წლების მეორე ნახევრიდან. 1936-1940 წლებში ისტორიული თრიალეთის მხარეში, ხრამჭესის მშენებლობის ტერიტორიაზე წარმოებული გადარჩენითი სამუშაოების დროს გამოვლენილი იქნა დიდი სამეცნიერო მნიშვნელობის მქონე არქეოლოგიური ძეგლები და მონაპოვრები. სხვა ძეგლებთან ერთად აღმოჩენილი იქნა შუაბრინჯაოს ხანის გორასამარხები უნიკალური არქეოლოგიური მონაპოვრებით ბ. კუფტინმა განსაზღვრა „თრიალეთის ბრწყინვალე ყორღანების კულტურა“ და პირველივე ნაშრომებში მიუთითა, რომ აქ აღმოჩენილ მონაპოვრების გარკვეულ ნაწილს ადგილობრივ გარემოში ანალოგები არ გააჩნდა და ამავე დროს პარალელები მოექმნებოდა ძველალმოსავლურ სამყაროში (**Куптин, 1940; Куптин, 1941: 78-100**). ბ. კუფტინის ნაშრომების გამოქვეყნებამ დიდი გამოხმაურება გამოიწვია მაშინდელი როგორც საბჭოთა კავშირის, ასევე საზღვარგარეთის სამეცნიერო წრეებში (გოგაძე, 1972: 6-15). ინტერესი თრიალეთის კულტურის და მისი წინააზიურ არქეოლოგიურ არქეოლოგიურ ძეგლებთან შესაძლო კავშირზე არასდროს შენელებულა და დღემდე აქტუალურ სამეცნიერო პრობლემად რჩება (**Puturidze, 2005; Rubinson, 2013**).

კვლევის ამ ეტაპზე როდესაც ჯერ კიდევ მრავალი მნიშვნელოვანი პრობლემა გადაუჭრელია (აბსოლუტური თარიღების სიმცირე, საბუნებისმეტყველო მეცნიერებების გამოყენების არასისტემატური ხასიათი) მაინც შესაძლებელია მეტნაკლებად მყარი არგუმენტების მოძიება სხვადასხვა რეგიონებთან ურთიერთობის შესასწავლად.

ქვემოთ შევეცდებით წარმოვადგინოთ თრიალეთის კულტურის ის არქეოლოგიური მონაპოვრები, რომლებიც მკაფიოდ ასახავს ძველალმოსავლურ სამყაროსთან და, კერძოდ, სამხრეთ

¹ **ლევან ჭაბაშვილი** – არქეოლოგიის დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

მესოპოტამიასთან განხორციელებულ სხვადასხვა სახის კავშირ-ურთიერთობას.

ოქროს ყელსაბამი. 1937 წელს თრიალეთის VIII გორასამარხში აღმოჩენილი ოქროს ყელსაბამი განსაკუთრებული მნიშვნელობის არტეფაქტია. ის წარმოადგენს ოქროს მძივების ასხმას, რომლებიც სხვადასხვა ტექნიკით არის შემკული. ყელსაბამის შუაში მოთავსებული უნდა ყოფილიყო კულონი, რომელიც რკალისებური ფორმისაა და ორმხრივ ინკრუსტირებული ოქროს ბუდეში ჩასმული აქატის ორი ფირფიტისგან შედგება (**ჯაფარიძე, 1981: 72-76**). ბ. კუფტინმა იგი ურუქის ცნობილ კულონს შეადარა (**Куптин, 1941: 97-98**). აღნიშნული კულონი კი ცნობილია, რომ ურის III დინასტიის ხანით თარიღდება (**Orthmann 1975: ტაბ. 123b**). ამ მსგავსებაზე მიუთითებდა ასევე ცნობილი მეცნიერი რ. მაქსველ-ჰისლოპი. იგი აღნიშნავდა რომ ეს მსგავსება ამ არტეფაქტების ქრონოლოგიურ სიახლოვეზე უნდა მიუთითებდეს და ისინი დაახლოებით ქრ. შ.-მდე 2000 წლით უნდა დათარიღდეს (**Maxwel-Hyslop, 1971: 75**). ურუქში ამ კულონთან ერთად აღმოჩენილია მოგრძო ფორმის ქვის მძივები, რომლებიც ასევე ყელსაბამის ნაწილებს წარმოადგენს (**Orthmann, 1975: ტაბ. 123b**). მათი პარალელები ცნობილია დღევანდელი თურქმენეთის ტერიტორიაზე გონურის ე.წ. „სამეფო სამარხებში“ (**Сарианиди, 2007: 59, ნახ. 13; Teufer, 2015: 120**). ისინი ურის III დინასტიის ხანით თარიღდება (**Maxwel-Hyslop, 1971: 33-34**).

ვერცხლის სატევარი. სამხრეთ მესოპოტამიასთან სავაუდო კონტაქტის თვალსაზრისით მნიშვნელოვანია ასევე თრიალეთის XVII გორასამარხში აღმოჩენილი ვერცხლის სატევარი. მისი სიგრძე 22,4 სმ.-ია, სიგანე 3 სმ. (**Жоржикашвили, Гогадзе, 1974: 96**). რ. მაქსველ-ჰისლოპის მიხედვით ეს სატევარი მესოპოტამიასთან კონტაქტზე მიუთითებს, სადაც ასეთი ტიპის არტეფაქტი (ინვენტარი 12479) ურში, ურის III დინასტიის დროინდელ სამარხ PG.1422-შია აღმოჩენილი (**Maxwel-Hyslop, 1971: 76**).

ლაპისლაზული. ის წარმოადგენს ნახევრად ძვირფას ქვას რომელიც დიდ იშვიათობას წარმოადგენს. მსოფლიოში მისი სულ რამოდენიმე საბადოა ცნობილი. კავკასიასთან ყველაზე ახლოს მდებარეობს ბადახშანის საბადო ჩრდილო-აღმოსავლეთ ავღანეთში (**Rosen, 1988: 6, 8-17**). ცნობილია, რომაქჯერ კიდეც ქრ. შ.-მდე IV აასწლეულიდან ხდებოდა ამ ქვის მოპოვება და მისი გატანა მესოპოტამიაში (**Herrmann, 1968: 21**). თრიალეთის კულტურაში მხოლოდ ორჯერ არის დაფიქსირებული ეს ქვა. თრიალეთის XVII გორასამარხის ოქროს თასი 131 ქვით ყოფილა შემკული. რამდენიმე მათგანი აღარ არის შემორჩენილი. თასზე არსებული ქვებიდან ერთ-ერთი ლაპისლაზულს წარმოადგენს (**აფაქიძე, 2003: 23**). თრიალეთის გარდა ლაპისლაზული აღმოჩენილი ყოფილა აგრეთვე სომხეთში, ნერკინ ნავერის სამარხი

(Bobokhyan, 2006: 127). სამხრეთ კავკასიაში ამ ქვის აღმოჩენის უფრო ადრეული შემთხვევებიც არის ცნობილი. კერძოდ ის აღმოჩენილი იქნა აზერბაიჯანში, სოიულ-ბულალის გორასამარხი, რომელიც ქრ. შ.-მდე IV ათასწლეულის I მეოთხედით თარიღდება (Lyonnet., 2009: 27-42). თუ რა გზით შემოვიდა ზემოთხსენებული ლაპისლაზულის ორი არტეფაქტი თრიალეთის კულტურაში უცნობია. სავარაუდოა, რომ ის უკავშირდებოდა სამხრეთ მესოპოტამიური ქალაქების მიერ განხორციელებულ საშუამავლო ვაჭრობას, როდესაც ლაპისლაზული სამხრეთის გზით, სპარსეთის ყურის გავლით შემოდიოდა მესოპოტამიაში და აქედან ხდებოდა მისი გავრცელება სხვადასხვა რეგიონში (Muhly, 1973: 323-324., Rosen, 1990: 10).

ყარაშამბის ვერცხლის თასი. ძველადმოსავლურ სამყაროსთან ურთიერთობის თვალსაზრისით განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს თრიალეთის კულტურის რელიეფურგამოსახულებიან ვერცხლის თასებს. თრიალეთის ვერცხლის თასის გამოსახულებების ინტერპრეტაციაზე უამრავი გამოკვლევა არსებობს (ბერიაშვილი, სხირტლაძე, 1988: 133-143). ამჯერად მოკლედ შევჩერდებით 1987 წელს სომხეთში, ყარაშამბის სამაროვანზე აღმოჩენილი ვერცხლის თასზე. აღნიშნული თასი გარეგნულად ძალიან ჰგავს თრიალეთის თასს. მასზე გამოსახულებები ექვსს ფრიზზეა განაწილებული. აქ მთლიანობაში 25 ადამიანი, 36 ცხოველი და დაახლოებით 60 ნივთია გამოსახული (Bobokhyan, 2006: 254). გამოსახულებებს შორის არის ლომისთავიანი არნივი და ასევე ბრძოლის სცენა. ყარაშამბის თასის გამოსახულებები დეტალურად შეისწავლეს ცნობილმა მეცნიერებმა გ. კოსაკმა და რ. მ. ბოემერმა. ლომისთავიანი არნივი ინტერპრეტირებულია როგორც მესოპოტამიური მითოლოგიური არსება ანზუ/იმდუგუდი. რ. მ. ბოემერი ხაზს უსვავს იმ გარემოებას, რომ თასზე არსებულ გამოსახულებებს, მაგალითად მახვილებს პარალელები მოეძებნებათ მესოპოტამიაში ადრედინასტიური ხანიდან ახალშუმერულ ხანამდე პერიოდში. უფრო მეტად კი შეიმჩნევა ადრედინასტიური და ადრე-/შუააქადური ხანის გავლენები (Boehmer, Kossacke, 200: 26-36., Boehmer, 2002: 203-205). მესოპოტამიური მითოლოგიური სიუჟეტის გამოჩენა სამხრეთკავკასიურ ხელოვნებაში ჩვენის აზრით შემთხვევითი არ უნდა იყოს. ეს სავარაუდოდ მიუთითებს ამ თასის მზა სახით „იმპორტზე“ თრიალეთის კულტურაში. ამას უნდა მოწმობდეს ასევე ზემოთ ხსენებული მესოპოტამიური მახვილების გამოსახულებები.

სარდიონისთავიანი საკინძი. სამხრეთ მესოპოტამიური წარმომავლობის ან სამხრეთული გავლენის შედეგად წარმოქმნილ არტეფაქტად მიგვაჩნია ჩვენ თრიალეთის კულტურის ძეგლებზე დადასტურებული სარდიონისთავიანი საკინძები. თრიალეთის კულტურაში ისინი მცირე რაოდენობით არის ცნობილი, როგორც ჩანს მათ

აქ ფართო გავრცელება არ ჰქონდა. ქრონოლოგიურად ყველაზე ადრეული უნდა იყოს მცხეთასთან წინამურის №13 გორასამარხში აღმოჩენილი საკინძი (Садрадзе, 1993: ტაბ. 16, XXXVII₆). ისინი ცნობილია ასევე მეტეხის №2 გორასამარხსა (Кушнарева, 1993: ტაბ. 41₁₄) და შუაბრინჯაოს ხანის მოგვიანო პერიოდის აწყურის აკლდამაში (Licheli, Rusishvili, 2008: 208, ტაბ. 6₂₃).

საკინძი შედგება ლითონის (ბრინჯაო ან სპილენძი) ღეროსგან და მასზე დამაგრებული სარდიონის სფერული მძივისგან. ღეროს ზედა ნაწილი გახვრეტილია. წინამურში აღმოცენილი საკინძი დაზიანებულია, მისი შემორჩენილი სიგრძე 4 სმ.-ია. დაახლოებით 12 სმ.-ის სიგრძისაა მეტეხის საკინძი.

სამხრეთ კავკასიაში მსგავსი არტეფაქტები უფრო ადრეულ ხანაში არ არის ცნობილი. სამაგიეროდ კარგად არის ცნობილი მსგავსი კონსტრუქციის საკინძები წინა აზიასა და კერძოდ სამხრეთ მესოპოტამიაში ქრ. შ. მდე III ათასწლეულის შუახანებიდან ქრ. შ.-მდე II ათასწლეულის დასაწყისამდე. ურის სამეფო სამარხებში გხვდება საკინძები ლითონის ღეროთი და ლაპისლაზულის თავით. ისინი ადრედინასტიური III პერიოდიდან აქადური ხანის ჩათვლით არის გავრცელებული (Hauptmann, Pernicka, 2004: 72-73, 76, ტაბ. 112_{1713-1715, 1718-1723} და სხვა). აღნიშნული საკინძები როგორც ზემოთ ითქვა ურის სამეფო სამარხებშია დადასტურებული და შესაბამისად განსაკუთრებული მნიშვნელობის ობიექტებს წარმოადგენს. ცნობილია ასევე სარდიონისთავიანი ლითონის საკინძები. ასეთი საკინძი აღმოჩენილი ქიშის A სამაროვნის №12 სამარხში რომელიც ადრედინასტიური II-III პერიოდებით თარიღდება, ხოლო ასეთივე საკინძი სუზადან ქრ. შ.-მდე II ათასწლეულის დასაწყისით თარიღდება (Klein, 1992: 195, 201).

თრიალეთის კულტურის ძეგლებზე დადასტურებული სარდიონისთავიანი ლითონის საკინძები შეიძლება განხილული იქნეს როგორც მესოპოტამიური ლაპისლაზულისთავიანი საკინძების მინაბადები. ცნობილია, რომ ურის სამეფო სამარხებიდან ცნობილი ძვირფასი საკინძების „იაფი“ იმიტაციები წინა აზიის სხვადასხვა რეგიონებშია დადასტურებული (Klein, 1992: 203).

ღუზისებური ცული. ქრ. შ.-მდე III ათასწლეულის დასასრულს წინა აზიაში ვრცელდება ე.წ. ღუზისებური ფორმის ცული. იგი აღმოჩენილია ეგვიპტეში, სირიაში, ბიბლოსში, ურში, სუზაში და რამდენიმე შემთხვევითი მონაპოვარი ირანში (ჭაბაშვილი, 2015: 20). სამხრეთ კავკასიაში ასეთი ცულის აღმოჩენის ოთხი შემთხვევაა ცნობილი. ერთი ცული ბედენის №12 გორასამარხშია აღმოჩენილი, რომელიც ბედენის კულტურას ეკუთვნის (მატბერაშვილი, მატბერაშვილი 2014: 84-85), კიდევ ერთი ცული აღმოჩენილია ყარაშამბის თრიალეთურ

გორასამარხში (Оганесян, 1993: 28, ტაბ. XXVI). ურში აღმოჩენილი ეგზემპლარი შუააქადურიდან გვიანაქადურ ხანამდე პერიოდითაა დათარიღებული (Nissen, 1966: 174). კიდევ ერთ ცულზე ურის III დინასტიის მეფის შულგის წარწერაა დაფიქსირებული (Boehmer, 2002: 202). დღეისათვის უცნობია თუ რომელ რეგიონში იქნა წარმოშობილი ეს არტეფაქტი (Boehmer, 2002: 202-203) თუმცა მისი გამოჩენა სამხრეთ კავკასიაში კარგად ასახავს ძველალმოსავლურ სამყაროსთან განხორციელებულ ურთიერთობებს.

სარდიონის ინკრუსტირებული მძივი. თრიალეთის XIV გორასამარხში აღმოჩენილია სარდიონის მძივი (სიგრძე – 0,8სმ., დიამეტრი – 0,35სმ.). მძივის სიგრძეზეა გახვრეტილი, მის ზედაპირზე თეთრად ინკრუსტირებული განივი ზოლებია (Жоржикашвили, Гогодзе, 1974: 19-20). ამ მძივს თრიალეთის კულტურაში ანალოგები არ გააჩნია. XX საუკუნის 70 იან წლებში ე. გოგაძემ ის მდ. ინდის აუზში გავრცელებულ ჰარაპას კულტურის მძივებს შეადარა (გოგაძე, 1972: 45).

ინკრუსტირებული მძივების წარმოება მდ. ინდის აუზში კულტურაში ბრინჯაოს ხანაში ინტენსიურად მიმდინარეობდა და ქრ. შ.-მდე III ათასწლეულის ბოლოს სამხრეთ მესოპოტამიასა და ჰარაპას კულტურის მატარებელ ხალხს შორის წარმოებული ვაჭრობის ერთ-ერთ ობიექტს წარმოადგენდა (Asthana, 1981: 275; Possehl, 2002: 325).

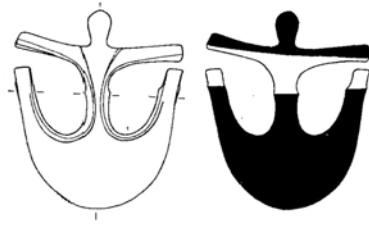
სავარაუდოა რომ სწორედ ამ სავაჭრო აქტივობას უკავშირდებოდა თრიალეთის კულტურაში ამ არტეფაქტის გამოჩენა.

ნიჟარის საკიდები. კიდევ ერთი საინტერესო არტეფაქტი, რომელიც კავკასიის სამხრეთულ კავშირებზე მიუთითებს არის ნიჟარის საკიდი. სომხეთში, ვერინ-ნავერის სამაროვნის №23 გორასამარხში აღმოჩენილი იქნა ზღვის ნიჟარისგან დამზადებული (*Arcularia* sp. და *Conus* sp.) ორი მძივი. ფიქრობენ რომ ისინი სპარსეთის ყურიდან ან ირანის სამხრეთი ზღვისპირეთიდან მომდინარებს. ეს მოსაზრება სანკტ-პეტერბურგში ჩატარებულმა ლაბორატორიულმა შესწავლამაც დაადასტურა (Симонян, 1984: 124-134). ვერინ-ნავერის აღნიშნული სამარხი მიეკუთვნება არა თრიალეთის, არამედ კარმირ-ბერდის შუაბრინჯაოს ხანის არქეოლოგიურ კულტურას, რომელიც ძირითადად თანამედროვე სომხეთის ტერიტორიაზე იყო გავრცელებული (Avetisyan, Bobokhyan, 2008: 125-126). მიუხედავად ამისა, ის ფაქტი მაინც მიუთითებს შუაბრინჯაოს ხანაში სამხრეთ კავკასიასა და სამხეთ მესოპოტამიას შორის განხორციელებულ კონტაქტზე. ამის გარდა ქართველი მეცნიერებიც მიუთითებენ ადრეყორღანული კულტურაში მარტყოფის ყორღანში აღმოჩენილი ნიჟარის საკიდის ინდოეთის ოკეანიდან წარმომავლობაზე (Shanshashvili., 2013: 3).

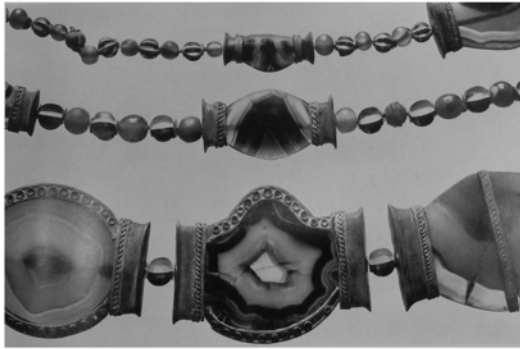
მესოპოტამიაში ურის III დინასტიის (ქრ. შ.-მდე 2112-2004წწ.) მმართველობის დროს დადასტურებულია საგარეო ურთიერთობების

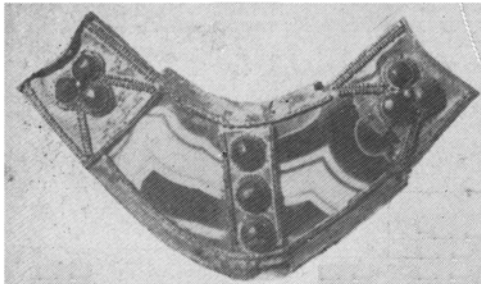
1

2

3

4

ილუსტრაციების აღწერილობა:

1. ლუზისებური ფორმის ცული ყარაშამბის გორასამარხიდან (*Santrot, 1996-*ის მიხედვით).
2. ლუზისებური ფორმის ცული ურის PG/691სამარხიდან (*Hauptmann, Pernicka, 2004-*ის მიხედვით ტაბ. 81₁₂₄₈).
3. აქატის კულონი ურუქიდან (*Orthmann, 1975-*ის მიხედვით ტაბ. 123b).
4. თრიალეთის VIII გორასამარხის აქატის საკიდი (*Жоржикашвили, Гогадзе, 1974-*ის მიხედვით ტაბ. 71).

და ვაჭრობის გააქტიურება. ურის სამეფო მნიშვნელოვან როლს თამაშობს სხვადასხვა რეგიონებს შორის განხორციელებულ სავაჭრო ურთიერთობებში (**Schmidt, 2005**).

საფიქრებელია, რომ სამხრეთ კავკასია გარკვეული სახით დაკავშირებული ყოფილიყო ამ სავაჭრო სისტემასთან. ამ ფაქტის დამადასტურებლად მიგვაჩნია ზემოთხსენებული არტეფაქტების გამოჩენა თრიალეთის კულტურაში.

ბიბლიოგრაფია:

- *აფაქიძე, 2003* – აფაქიძე ჯონი. თრიალეთის კულტურის ოქრომჭედლობის ერთი ნიმუშის შესწავლისათვის, – *ძიებანი*. ტ. 11. თბ., 2003;
- *ბერიაშვილი, სხირტლაძე, 1988* – ბერიაშვილი მამუკა, სხირტლაძე ზაზა. თრიალეთის ვერცხლის თასის სიუჟეტურ გამოსახულებათა გაგებისათვის, – *კახეთის არქეოლოგიური ექსპედიციის შრომები*. ტ. VIII. თბ., 1988;
- *მომბაძე, 1972* – გოგაძე ელგუჯა. თრიალეთის ყორღანული კულტურის პერიოდიზაცია და გენეზისი. თბ., 1972;
- *შატბერაშვილი, შატბერაშვილი, 2014* – შატბერაშვილი ზებედე, შატბერაშვილი ვახტანგ. მარაბდა – ახალქალაქის ექსპედიციის მიერ შესწავლილი ბედენური ყორღანები ბედენის პლატოდან, – *ძიებანი*. ტ. 22. თბ., 2014;
- *ჭაბაშვილი, 2016* – ჭაბაშვილი ლევან. თრიალეთის კულტურის რამდენიმე არტეფაქტის წარმომავლობის საკითხისათვის, – *ამირანი*. ტ. XXVIII. თბ., 2016;
- *ჭაფარიძე, 1981* – ჯაფარიძე ნანა. ბრინჯაოს ხანის ოქრომჭედლობა საქართველოში. თბ., 1981;
- *ASTHANA, 1982* – **Asthana Shashi**. Harappan Trade in Metals and Minerals: A Regional Approach, – *Harappan Civilization. A Contemporary Perspective*. G. L. Possehl (ed.). New Delhi, 1982;
- *AVETISYAN, BOBOKHYAN, 2008* – **Avetisyan Pavel, Bobokhyan Arsen**. The Pottery traditions of the Armenian middle to late bronze age “transition” in the context of Bronze an Iron age Periodization, – *Ceramics in Transition Chalcolithic trough Iron age in the highlands of the southern Caucasus and Anatolia*. Ed. K. S. Rubinson, A. Sagona. *AncNearEastSt supplement 27*. Leuven-Paris-Dudley, Ma., 2008;
- *BOBOKHYAN, 2006* – **Bobokhyan Arsen**. Grenzregionen und Wervorstellungen. Kulturhistorische Untersuchungen un Austauschmechanismen in der Bronzezeit (ca. 2500-1500 v. Chr.) des Hochlands zwischen kaukasus und östlichen Taurus. Inaugural Dissertation zur Erlangung des akademischen Grades Doktor der Philosophie im Fach Ur- und Frühgeschichte der Fakultät für Kulturwissenschaften der Eberhard-Karls Universität. Teil I. Text. Tübingen, 2006;
- *BOEHMER, KOSSACK, 2000* – **Boehmer Rainer Michael, Kossack Georg**. Figürlich verzierter Becher von Karašamb. Umfeld, Interpretation und Zeitstellung, – *R. Dittmann./B. Hrouda./U Löw./P. Matthiae./R. Mayer-Opificius/S. Thürwächter (Hg.), Iran und Westen. Gedenkschrift für P. Calmeyer*. Münster, 2000;
- *BOEHMER, 2002* – **Boehmer Rainer Michael**. Der figürlich verzierte Becher von Karašamb. Ein Nachtrag, – *Archäologische Mitteilungen aus Iran und Turan 34*,

Berlin, 2002;

- **HAUPTMANN, PERNICKA 2004 – Hauptmann Harald, Pernicka Ernst** (Hrsg.). Die Metalindustrie Mesopotamiens von den Anfängen bis zum 2 Jahrtausend v. Chr., – *Orient-Archäologie* 3. Rahden/Westf., 2004;
- **HERRMANN, 1968 – Herrmann Georgina**. Lapis Lazuli: The early phases of its trade, – *Iraq* 30. No 1; London, 1968;
- **KLEIN, 1992 – Klein Harald**. Untersuchung zur Typologie bronzezeitlicher Nadeln in Mesopotamien und in Syrien, – *Schriften zur vorderasiatischen Archäologie. Herausgegeben von Winfried Orthmann. Band 4*. Saarbrücken, 1992;
- **LICHELI, RUSISHVILI, 2003 – Licheli Vakhtang, Rusishvili Rusudan**. A middle bronze age burial at Atsquri, – *Archaeology in southern caucasus: perspectives from Georgia. A. Sagona and Mikheil Abramishvili (ed.). Ancient Near eastern Studies supplement 19*. Leuven-Paris-Dudley. MA., 2008;
- **LYONNET., 2009 – Bertille Lyonnet, Akhundov Tufan, Almamedov Khagani, Bouquet Laurence, Courcier Antoine, Jellilov Bakhtiyar, Huseynov Fuad, Loute S., Makharadze Zurab, Reynard Sofie**. Late chalcolithic kurgans in Transcaucasia. The cemetery of Soyuq Bulaq (Azerbaijan), – *Archäologische Mitteilungen aus Iran und Turan* 40. Berlin, 2009;
- **MAXWEL-HYSLOP, 1971 – Maxwell-Hyslop Rachel**. Western Asiatic jewellery c. 3000-612 B.C. London, 1971;
- **MUHLY, 1973 – Muhly James D**. Copper and Tin: The Distribution of mineral Resources and the Nature of Metals Trade in the Bronze Age. Hamden, 1973
- **NISSEN, 1966 – Nissen Hans Jörg**. Zur Datierung des Königsfriedhofes von Ur. Unter besonderer Berücksichtigung der Stratigraphie der Privatgräber. Bonn, 1966;
- **ORTHMANN, 1975 – Orthmann Winfried**. Der alte Orient. Berlin, 1975;
- **POSSEHL, 1982 – Possehl Gregory Louis**. Indus-Mesopotamian Trade: The Record in the Indus, – *Iranica Antiqua. vol. XXXVII*. Gent, 2002;
- **PUTURIDZE, 2005 – Puturidze Marine**. About the problem of south Caucasian – near eastern cultural relations according to the items of artistic craft during the first half of the 2nd millennium BC, – *Metalla. Georgien – Schätze aus dem Land des goldenen Vlies*. Bochum, 2005;
- **ROSEN, 1988** – Lapis Lazuli in geological contexts and in ancient written sources. Partille, 1988;
- **ROSEN, 1990 – Rosen Lissie von**. Lapis Lazuli in archaeological contexts. Jonsered, 1990;
- **RUBINSON, 2013 – Rubinson Karen Sydney**. Actual Imports or just Ideas? Investigations in Anatolia and the Caucasus, – *Cultures in Contact from Mesopotamia to the Mediterranean in the second Millenium B.C.* (J. Aruz, S. Graff, Y. Rakic eds.). New York, 2013;
- **SANTROT, 1996 – Santrot Jacques** (ed.), Arménie. Trésors de l'Arménie ancienne des origines au IVe siècle. Paris, 1996;
- **SCHMIDT, 2005 – Schmidt Conrad**. Überregionale Austauschsysteme und Fernhandelswaren in der Ur III-Zeit, – *Baghdader Mitteilungen* 36. Berlin, 2005;
- **SHANSHASHVILI., 2013 – Shanshashvili Nino, Narimanishvili Goderdzy, Nari-manishvili Giorgi**. Trade and trade roads between Caucasus and near east in 3rd-2nd Milleniums B. C., – *Proceedings of the ICEA Tire 2 nd International congress of Eurasian archaeology. East Anatolian and caucasian bronze age archaeology*. S. Güneri (ed.). Izmir, 2013;

- *TEUFER, 2015 – Teufer Mike*, Spätbronzezeitliche Grabfunde aus Nordbaktrien und benachbarten Regionen. Studien zur Chronologie zwischen Aralsee und persischem Golf, - *Archäologie in Iran und Turan* 13. Berlin, 2015;
- *ЖОРЖИКАШВИЛИ, ГОГАДЗЕ, 1974 – Жоржикашвили Леила, Гогадзе Элгуджа*. Памятники Триалети эпохи ранней и средней бронзы (раскопки 1936-1940, 1947-1948 гг.), – *Каталог триалетских материалов II*. Тб., 1974;
- *КУФТИН, 1940 – Куфтин Борис*. К вопросу о ранних стадиях бронзовой культуры на территории Грузии, – *Краткие Сообщения Института Истории Материальной Культуры Имени Н. Я. Марра*. Т. 8. Тб., 1940;
- *КУФТИН, 1941 – Куфтин Борис*. Археологические раскопки в Триалети. Тб., 1941;
- *КУШНАРЕВА, 1993 – Кушнарева Каринэ*. Древние культуры Южного Кавказа. Санкт-Петербург 1993;
- *ОГАНЕСЯН, 1993 – Оганесян Ваган*. Раскопки карашамбского могильника в 1987г. Археологические Работы на новостройках Армении, – *Результаты раскопок 1986-1987гг*. Ереван, 1993;
- *САДРАДЗЕ, 1993 – Садрадзе Важа*. Археологические памятники «Мицхета Великой» эпохи средней бронзы. *Вопрос хронологии и периодизации памятников Шиди-Картли*. Тб., 1993;
- *САРИАНИДИ, 2007 – Сарияниди Виктор*. О великом лазуритовом пути на Древнем Востоке, – *Краткие сообщения Института археологии*. Т. 114. Москва, 1968;
- *СИМОНЯН, 1984 – Симонян Акоп*. Два погребения эпохи средней бронзы могильника Верин Навер, – *Советская Археология*. №3. Москва, 1984.

LEVAN TCHABASHVILI¹

FOR THE ISSUE OF RELATIONS OF TRIALETI CULTURE WITH THE SOUTH MESOPOTAMIA

Scientific study of the archaeological culture of Trialeti Middle Bronze era was started by the academician Boris Kuftin from the second half of 1930s. Archaeological monuments and artifacts of great scientific significance were discovered during the salvage works conducted on the territory of construction of Khrami HPP, in the historical Trialeti region in 1936-1940. The Middle Bronze era burial grounds on the hill were discovered together with other monuments. B. Kuftin identified “the brilliant culture of Trialeti burial mounds” and specified in the first papers that certain part of artifacts discovered here had no analogues in the local environment and at the same time, it had parallels in the old oriental world. Publication of papers of B. Kuftin had a great resonance among the scientific community of the Sovi-

¹ *Levan Tchabashvili* – PhD in Archaeology, Sokhumi State University.

et Union and the foreign countries. Interest towards Trialeti culture and its possible connection to the archaeological architectural monuments of the Western Asia has never weakened and remains an important scientific issue until now. At this stage of research when many problems are still unresolved (lack of absolute dates, unsystematic nature of using natural sciences), more or less solid arguments still can be found to study relations with various regions. The article addresses artifacts which well reflect the contacts made between the South Caucasus and Mesopotamia from the end of III millenium B.C. These artifacts include: golden necklace with agate pendant, silver dagger, Lapis lazuli stone, carnelian encrusted beads from Trialeti burial grounds, silver bowl from Karashamb burial ground, pin with carnelian head, anchor-type axe from other monuments of Trialeti culture. It is assumed that discovery of these artifacts may be related to contacts with the trade system established in the South Mesopotamia under the Third Dynasty of Ur (in 2112-2004 BC).

ლერი ჯიბლაძე, რევაზ ხვისტანი¹

კიდევ ერთხელ რაჭა-დიგორიას მებაღურბიულ კერაზე თუ
კულტურაზე და მათ დამაკავშირებელ საკონტაქტო გზებზე

მთის რაჭის (ბრილის სამაროვნის ადრეული სამარხების მასალებების, დაახლოებით ძვ.წ. XV-XIII სს)² ურთიერთობაზე ჩრდილო ოსეთის მაღალმთიან, დასავლეთ მხარეში მდებარე დიგორიის ხეობის სამაროვნების (ფასკაუ, ზემო რუთხა, დოგუი ხუნთა, დონიფარსი და ა. შ.) პროტოკოლბანური ხანის მასალებთან არაერთი მოსაზრება გამო-

¹ **ლერი ჯიბლაძე** – ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, საქართველოს ეროვნული მუზეუმის ოთარ ლორთქიფანიძის სახელობის არქეოლოგიის ცენტრი, უფროსი მეცნიერ-თანამშრომელი; **რევაზ ხვისტანი** – ისტორიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² მთის რაჭა მოიცავდა მდ. რიონის ხეობის სათავეებს, გლოლასა და ჭანჭახის ნელებს შორის არსებულ ტერიტორიას და ეკავა დაახლოებით 640 კმ² ფართობი (**მაკალათია, 1987: 22**). ეს მხარე წარსულში დასავლეთ საქართველოს მთიულეთად იწოდებოდა, რომელიც დაახლოებით VIII ს. დასასრულიდან (**გობეჯიშვილი, 2017: 44**) XV-XVII სს. მიჯნამდე სვანებს ეკუთვნოდა (**ინგოროყვა, 1941: 32-33; ბერძენიშვილი, 1966: 24; მუსხელიშვილი, 1980: 147; გობეჯიშვილი, 2000: 39**). საერთოდ, როგორც აღნიშნავენ რაჭა ისტორიულ წყაროებში X ს-დან მოიხსენიება (**ფრუიძე, 1986: 8**). მთის რაჭაში შემავალი სოფლები: ბრილი, ზედქალაქი (ლებისა და გლოლას ცენტრალური უბნები ზედქალაქის სახელს ატარებდნენ) (**თოფჩიშვილი, 2016: 118**), თევრემო, ლები, შოდა, ჩუემო, ქიორა, ბუბა (ნასოფლარი კურორტ შოვთან, მდ. ჭანჭახის ხეობაში), გლოლა თავისი ეკლესიებითა და თავდაცვითი ნაგებობებით (**ბერძენიშვილი, 1966: 24; ბერაძე, 1975: 139, 143**) სვანებმა სისხლის საფასურში გადასცეს რაჭის ფეოდალებს ჯაფარიძეებს, რაც დოკუმენტალურად აისახა იმერეთის მეფის ალექსანდრეს მიერ 1503 წ. მიღებულ სიგელში (წიგნში): „სასისხლო საქმე ბარს ზემო სვანეთსა და თავად ჯაფარიძეთა შორის. გარდა ამისა ამ სიგელით რაჭველების კუთვნილება გამხდარა მდ. ცხენისწყლის სათავეებში მდებარე სოფ. ხიდარი ორი მონასტრით (ზოგჯერ მთიულეთში შემავალ ადგილად მოიხსენიებენ ხერიასაც) (**გობეჯიშვილი, 2000: 19**). ამჟამად ლებს ზემოთ მდებარე სოფლები განადგურებულია (**რეხვიაშვილი, 1977: 24**). სიგელის მიღების თარიღად ასევე ასახელებენ სხვადასხვა წლებს: 1432 წელს ს. მაკალათია (**მაკალათია, 1930: 9**), 1434 წ. – მ. ბროსე, ს. კაკაბაძე; 1493 წ. – ივ. ჯავახიშვილი; 1490-1503 წწ. – პ. ინგოროყვა (**გობეჯიშვილი, 2000: 41-42**).

ითქვა. მეცნიერთა ნაწილი ამ ორი რეგიონის მასალებს შორის, განსაკუთრებით ბრინჯაოს ინვენტარის მიხედვით, დიდ მსგავსებას ამჩნევენ, თუმცა არ აღნიშნავენ მათ შორის ერთიანი კულტურის, ან მეტალურგიული კერის არსებობას (**გობეჯიშვილი, 1952: 50-51, გობეჯიშვილი, 1959: 113-117; ჯაფარიძე, 1970: 233**). გამოყოფილი იქნა დიგორიის კულტურა თავისი გავრცელების არეალებით (ყაბარდო-ბალყარეთის სამხრეთი-აღმოსავლეთი და დასავლეთი რაიონები, მთის რაჭა, ზემო სვანეთი – ა. სკაკოვი) (**Крупнов, 1951: 17; Крупнов, 1957: 82; Крупнов, 1960: 89-90; Скаков, 2003: 18-22; Скаков, 2003ა: 91-102; Скаков, 2004: 188-196**), თუ ამ ორი მეტალურგიული რაიონის (კომპლექსის, ჯგუფის) ძეგლები (**Иессен, 1951: 81; Марковин, 1960: 79; Марковин, 1994: 275; Мошинский, 2013: 221**).¹

ზოგიერთი მკვლევარის ვარაუდით, დიგორიის კულტურა გავრცელებული იყო მხოლოდ დიგორიის ხეობაში, რაც განპირობებული უნდა ყოფილიყო ამ რეგიონის ბუნებრივი გეოგრაფიული კარჩაკეტილობით (**Мошинский, 2008: 262; Мошинский, 2009: 88; Мошинский, 2011: 148-149**). ამის საფუძველზე მიდიან იმ დასკვნამდე, რომ ძვ.წ. II ათასწლეულში დიგორიაში და რაჭაში არსებობდა ერთმანეთთან მჭიდროდ დაკავშირებული ორი დამოუკიდებელი კულტურა (**Мошинский, 2009: 90**).

ბრილის ადრეული პერიოდის სამარხები და დიგორიის ხეობის სამაროვნების პროტოყობანური პერიოდის მასალები გაერთიანებული იქნა რაჭა-დიგორიის ერთი კულტურის წრეში (**Motzenbäcker, 1996: 17**). უფრო გვიან ეს ტერმინი გაზიარებული და რამდენადმე დაზუსტებული იქნა იმ განსხვავებით, რომ მასში სვანეთის ჩრდილოეთი რეგიონიც გააერთიანეს (**ფანცხავა., 2001: 44; ჯიბლაძე., 2017: 47**).

ზოგიერთი მეცნიერის აზრით, დიგორიის ხეობა და რაჭის რეგიონი დასახლებული იყო მონათესავე ტომებით (**Техов, 1977: 5-6, 12; ჯაფარიძე, 2003: 185**). ვ. კოზენკოვას ვარაუდით, დიგორიის როგორც არქეოლოგიური კულტურის გაგება დღეს არ არსებობს, რადგან ჩრდილო კავკასიის სიძველეებში პროტოყობანური შრეების გამოყოფამ გადაფარა დიგორიის² კულტურის გაგება. მისი აზრით, დი-

¹ ე. კრუპნოვი უფრო გვიან გამოსულ ნაშრომში დიგორიის კულტურაში რაჭასთან ერთად აერთიანებდა აფხაზეთის ნაწილს (**Крупнов, 1960: 89-90; Козенкова, 1996: 126**). ბ. კუფტინიც მიუთითებდა აფხაზეთის დოლმენების (ეშერის II ფენა-ყუამილიანი ცულების ფორმის მაგვარი ამულეტები, ყუამილიანი-ყუადაქანებული ცულების ერთი ნაწილი, ცხვარჩიტები, ბრინჯაოს ფირფიტისაგან დამზადებული დანები) ბრინჯაოს ერთი ჯგუფის ნაწარმის მსგავსებაზე წინაყობანური ხანის (ზემო რუთხა, ფასკაუ, არხონი) მასალებთან (**Куфтин, 1940: 9-11; Куфтин, 1949: 271**).

² 1903 წელს ბერლინის მუზეუმის კოლექცია შეივსო 2000-მდე ბრინჯაოსგან დამზადებული ექსპონანტით, რომელთა დიდი ნაწილი მოძიებული იქნა ოსე-

გორიის ტიპის ლითონის კომპლექსები მართლაც არის, მაგრამ ის არ წარმოადგენს კლასიკური გაგებით არქეოლოგიურ კულტურას. ამიტომ ვ. კოზენკოვას უფრო მართებულად მიაჩნია საუბარი დიგორიათლია-რაჭის როგორც მეტალურგიისა და ლითონდამუშავების სამკუთხედზე (**Козенкова, 1996: 127**). ასევე გამოითქვა მოსაზრება, რომ დიგორი ადრებრინჯაოს დასასრულისათვის და შუაბრინჯაოს ხანის დასაწყისისათვის სამოსასახლოდ ათვისებული უნდა ყოფილიყო სამხრეთ კავკასიიდან მოსული ტომების მიერ, პირველ რიგში სპილენძის მადნის საბადოებისა და ხელსაყრელი საულელტეხილო გადასასვლელების გამო (**Motzenbäcker, 1996: 17; ბუხრაშვილი, 2004: 8**). ეს შეხედულება არ გაიზიარეს და ჩათვალეს, რომ მიუხედავად ამ ორი რეგიონის აღნიშნული პერიოდის მასალებს შორის არსებული პარალელებისა (ლითონის ინვენტარი, დაკრძალვის წესი და სხვ.), კერამიკული კომპლექსები უნდა მიუთითებდეს ძვ.წ. II ათასწლეულში დიგორიის ხეობის მოსახლეობის ჩრდილო კავკასიურ წარმომავლობაზე (**Мошинский, 2009: 88**).

როგორც ვხედავთ, არაერთი მოსაზრებაა გამოთქმული რაჭა-დიგორიის კულტურის თუ მეტალურგიული კერის გამოყოფაზე და მათი გავრცელების არეალებზე. ვფიქრობთ, ამ ტერმინის უფრო ფართო სპექტრით წარმოდგენის საშუალებას დღეს იძლევა ისტორიული დვალეთის ტერიტორიაზე (ნარა-მამისონის ქვაბული), მდ. არდონის ზემო ნელზე-ადაიდონის სამაროვანზე (ამ ძეგლზე გათხრები მიმდინარეობდა 2006-დან 2009წლამდე, ხელმძღვანელი ვ. ჩშიევი) (**Чшиев, darial-online.ru**) მიკვლეული შუაბრინჯაოს დასასრულისა და გვიანი ბრინჯაოს ხანის ტიპური ბრილური ბრინჯაოს ერთი სახის არტეფაქტების აღმოჩენა.

როგორც აღნიშნავენ, ადაიდონის სამაროვანზე ზემო რაჭის მასალების პარალელები გაცილებით მეტია, ვიდრე დიგორიაში (**Мошинский, 2009: 88**). ძეგლზე გამოვლინდა 4 იარუსად განლაგებული სამარხები, რომლებიც ქრონოლოგიურად განისაზღვრა ძვ.წ. XIV-XII (I, II იარუსები) და ძვ.წ. XI-VII, V, IV საუკუნეებით. I, II იარუსებზე განლაგებული იყო ლოდებითა და ფლეთილი ქვებით ამოყვანილი კვადრატული და სწორკუთხა ფორმის (2.30x2.30 და 2.50x1.20/1.40მ-ზე) კოლექტიური დაკრძალვის სამარხები, სადაც

თში, კერძოდ კი სოფ. ქემბულთასთან (ზემო რუთხა) და სოფ. გალიათთან (ფასკაუ) აღმოჩენილი სამარხების განმედიის შედეგად. რუდოლფ ფონ ვიხროვმა ეს ნივთები შეიძინა ვაჭარ „კოსნიერსკას“ ქვრივისაგან, ადელიადა კოსნიერსკასაგან. აქედან გამომდინარე, მან მიიღო „კოსნიერსკას“ კოლექციის სახელწოდება (**ბუხრაშვილი, 2004: 7**). იგი გამოცემული იქნა გერმანელი მეცნიერის ინგო მოტცენბეკერის მიერ (**Motzeonbäcker, 1996**). სხვა პერიოდის მასალებთან ერთად კოლექციაში შედიოდა წინაყოფიანი და ყობანური ხანის არტეფაქტები

სხვა სახის არტეფაქტებთან ერთად გვხვდება ბრილური ცულების ანალოგიური ატეფაქტები: ფასკაუს 7,8 ტიპის (ს. კორენევსკის მიხედვით 2,17, 2,18 ჯგუფი) ბრინჯაოს ცულები (**Кореневский, 1981: 30**, სურ. 8-10-18). საინტერესოა, რომ ადაიდონის სამაროვანზე ბრილის ადრეული ხანის სამარხების მსგავსად კერამიკული მასალები უმნიშვნელო რაოდენობითაა წარმოდგენილი. ამასთან ერთად ასევე არ დასტურდება ქალის ისეთი სახის სამკაული, რომელიც დიგორიის კულტურისათვის ითვლება ძირითად მარკერად (**Мошинский, 2009: 88**). როგორც ჩანს, წინაყობანური ხანის ეს აღმოჩენა, რომელიც მთლიანად კომპონენტების მიხედვით (ბრინჯაოს ინვენტარი, სამარხის ტიპები, დაკრძალვის კოლექტიური ხასიათი და სხვ.) იდენტურია ბრილის სამაროვნის ადრეული კომპლექსების მასალებისა, ერთადერთი არ უნდა იყოს ნარა-მამისონის ქვაბულის ტერიტორიაზე. მომავალში აქ დიდი ალბათობით მოსალოდნელია მსგავი ბრილური ამ ტიპის მასალების გამოვლენა.

მდ. არდონის ზემო წელზე ბრილური მასალების გავრცელებაში ერთ-ერთი ძირითადი დამაკავშირებელი საკომუნიკაციო მაგისტრალი უნდა ყოფილიყო მამისონის უღელტეხილი. ვფიქრობთ, ამის ერთგვარ საფუძველს უნდა გვაძლევდეს ამ უღელტეხილის ახლოს მდებარეობა ადაიდონის სამაროვანთან. ასევე ის ფაქტიც, რომ იგი ცენტრალური კავკასიონის სხვა გადასასვლელებთან შედარებით ადვილად დასაძლევია და უფრო ხელსაყრელი უნდა ყოფილიყო მიმოსვლებისათვის. იქნებ ამ აღმოჩენის საფუძველზე უფრო მისაღები იყოს გამოვიყენოთ და სამეცნიერო ლიტერატურაში დავამკვიდროთ ტერმინი მთის რაჭა-დიგორია-მდ. არდონის ზემო წელის ხეობის (ისტორიული დვალეთი, ნარა-მამისონის ქვაბულის ხეობები), ბრილური (წინაყობანური) გვიანი ბრინჯაოს ხანის კულტურა (დაახლ. ძვ.წ. XVI, XV-XIII სს.).

ისმის კითხვა: თუ დვალეთი მოხსენიებულია I-II სს-ებში მდ. არდონის სათავეებში და აქ გამოვლენილია მათი მატერიალური კულტურის ძეგლები, ხომ არ უნდა ვიგულისხმოთ, რომ ისინი ამ ტერიტორიაზე დიდი ხნის დამკვიდრებული და ავტოქტონები არიან.¹ იქნებ

¹ დვალეთი ისტორიული მხარე იყო შუასაუკუნეების საქართველოში, რომელიც მოიცავდა კავკასიონის ქედის ცენტრალურ ნაწილს, დარიალის ხეობასა და მამისონის უღელტეხილებს შორის არსებულ ტერიტორიას (**დვალი, 2007: 5**). აქ VI საუკუნეში ქართველ მისიონერებს გაუფრცვლებიათ ქრისტიანული სარწმუნოება, რომლის შემდეგ იგი ნიქოზის ეპარქიაში შედიოდა. ძველთაგანვე დვალეთი საქართველოს ეკუთვნოდა (**ჯავახიშვილი, 1919: 7**), რომლის ტერიტორია იბერიის სახელმწიფოს შემადგენლობაში მოექცა ძვ.წ. IV-III სს-ებიდან (ფარნავაზის პერიოდიდან) მოყოლებული და 1859 წლამდე საქართველოს განუყოფელი ნაწილი იყო (**თოფჩიშვილი, 2016: 31**). დვალეთის შესახებ პირველი ცნობები დაცულია ახ.წ I-II სს-ებში გაიუს პლინიუს სეკუნდესა (უფროსი) და კლაუდიუს პტოლემეაიოსის (გეოგრაფია) ნაშრომებში

მათი მატერიალური კულტურის ძეგლები ნარა-მამისონის ქვაბულში ვეძიოთ ბრინჯაოს ხანაშიც. იქნებ ამ ქართველი მთიელების (დვალებს) (თოფჩიშვილი, 2016: 189)¹ წინაპრები არიან თლიას სამარო-

თალების, ვალების, უალს სახელით (*ქსე*, 1978: 490; *იოანიშვილი*, 1992: 75; *თოფჩიშვილი*, 2016: 193). მათი აზრით, დვალები-ვალები კავკასიის კარის დასავლეთით ცხოვრობდნენ (*თოფჩიშვილი*, 2016: 201). ისინი ასევე მოხსენებულა ანონიმი სომეხი გეოგრაფის VII ს-ის ავტორის გეოგრაფიაში დუალკ-ფორმით (*თოფჩიშვილი*, 2016: 28). კავკასიის ხალხთა ჩამონათვალში დვალებთან ერთად საუბარია დიგორლებზე, ხებურებზე (ლებურები), ჩაჩანებზე, კუდეტებსა და თაკუირებზე (*გობეჯიშვილი*, 2017: 41). დვალების განსახლების შესახებ პირველწყაროს წარმოადგენს ვახუშტი ბაგრატიონის ატლასი, სადაც ეს მხარე რამდენიმე რუკაზეა დატანილი მთავარი კავკასიონისა და პირიქითულ ქედებს შორის (*თოფჩიშვილი*, 2016: 27, 65, თანდართული რუკა; *ვახუშტი*, 1997: 10-11, 23, 25-33). მათი განსახლების ადგილი იყო ნარი-მამისონის ქვაბული, რომელიც დღეს არის მდ. არდონის ხეობად წოდებული. ვახუშტი ბატონიშვილს მოხსენიებული აქვს დვალეთის 6 ხევი: კასრის ხევი, ჟღელე, ზროგო, ზრმაგა, ზახა, ნარის ქვაბულები-ხევეები, ანუ ისტორიული დვალეთი, ბუდე დვალეთისა (*ვახუშტი*, 1997: 313-215; *ქართლის ცხოვრება*, 1973: 645-647; *იოანიშვილი*, 1992: 75-78, 84). ზოგიერთ მკვლევარს სავსებით დასაშვებად მიაჩნიათ დვალთა განსახლების ადგილი ასევე მოიცავდა თრუსოს (თერგის სათავეები) და მალრან დვალეთს – დიდი ლიახვის ხეობის სათავეს, რომელიც მცირე პოლიტიკური ერთეული ყოფილა. თუმცა შეცდომად მიაჩნიათ ამ ორი პროვინციის დვალეთისადმი მიწერა (*თოფჩიშვილი*, 2016: 187). თვლიან, რომ მონღოლთა შემოსევის შემდეგ XIIIს-ში დვალეთში სახლდება ოსური მოსახლეობა, რომლებიც თავის მხრივ მასობრივად გადმოდნენ კავკასიონის სამხრეთ კალთაზეც. ოსთა მიგრაციას შიდა ქართლში XIIIს. (ნ. ბერძენიშვილი, დ. გვრიტიშვილი), XVს. (ვ. გამრეკელი) და XVIIს. შუა ხანებიდან (რ. თოფჩიშვილი) თვლიან (*გამრეკელი*, 1961: 18; *გვრიტიშვილი*, 1962: 264-277; *თოფჩიშვილი*, 2016: 12, 188).

¹ საინტერესოა დვალების ეთნიკური წარმომავლობაზე არსებული შეხედულებების გადმოცემა. ოსი ავტორები დვალებს თავიდანვე ოსებად განიხილავდნენ (იხ.: *თოფჩიშვილი*, 2016: 11-30). ვ. აბაევი თავდაპირველად დვალებს თვლიდა კავკასიურ ვაინახურ ტომებად (*აბაევ*, 1949: 12) პირველი ვ. გამრეკელმა უარყო დვალთა ოსობა (*გამრეკელი*, 1949: 109-121). დვალეთში დასავლურ ქართული კომპონენტის (როგორც სვანურის, ასევე ზანურის) არსებობაზე მიუთითებდა ვ. აბაევი, რომელსაც ამყარებდა ანთროპომორფიური და ტოპონომიკური მასალების საფუძველზე. მისი აზრით, მეგრელიზმები მიუთითებენ ოსურ ენაში კარგად მარკილებული ზანური ელემენტების არსებობას (*აბაევ*, 1949: 323-330; *აბაევ*, 1978: 45-51; *თოფჩიშვილი*, 2016: 71) რ. თოფჩიშვილს ეს მოსაზრება არ მიაჩნია მართებულად, რადგან ოსურში ზანური ელემენტების შესვლა უნდა მომხდარიყო მხოლოდ დვალეთიდან, რადგან ირანულენოვანმა ოსებმა ადგილობრივი კავკასიური ეთნოგრაფიული ჯგუფების ასიმილირება მოახდინეს XVIIს. შუა ხანებში (*თოფჩიშვილი*, 2016: 72). იგი უფრო ადრე გამოქვეყნებულ ნაშრომში აღნიშნავდა, რომ დვალები სვანებსა და ზანებს შორის ახლოს მდგომი ტომი იყო და საუბრობდნენ დამოუკიდებელ, გადაშენებულ ერთ-ერთ ქართულ ენაზე, რომელიც ყველაზე მეტ სიახლოვეს იჩენს ზანურთან (მეგრულთან) (*თოფჩიშვილი*, 1997: 69). ჯერ

ვნის მატერიალური კულტურის შემქმნელები.

დასაშვებად მიგვაჩნია, რომ მთის რაჭიდან დიგორიაში გადანაცვლებულ ძველი კოლხური კულტურის მატარებელ მოსახლეობის გარკვეულ ნაწილს, რომლებიც ძირითადად კოლხეთის ბარიდან და ზემო იმერეთის ტერიტორიიდან უნდა ყოფილიყვნენ ასულები სამთამადნო წარმოების ძეგლებზე სამუშაოდ (ჯიბლაძე და სხვ. 2017:43), პროტოკოლანურ და ყობანურ ხანაში მონაწილეობა მიეღოთ ამ რეგიონის სამოსახლოდ ათვისების საქმეში. შესაძლოა, ამ პროცესების ნაკვალები კარგად იკვეთებოდეს დიგორიის პროტოკოლანური პერიოდის მატერიალურ კულტურაში, არამარტო ლითონის ინვენტარის, არამედ კერამიკული მასალების მიხედვითაც. ამდენად დიგორიის პროტოკოლანური ხანის მოსახლეობა უნდა იყოს ერთგვარი ნაზავი ჩრდილო კავკასიური, კატაკომბური და ამიერკავკასიიდან, პირველ რიგში კოლხეთის მთიანეთიდან დიგორიაში გადანაცვლებული მოსახლეობის. ამ მხრივ საინტერესოდ გამოიყურება მოსაზრება, რომ კოლხური და ყობანური კულტურები წარმოადგენდნენ ერთიანი არქეოლოგიური და ეთნიკური კულტურის განშტოებას. იგი შედეგი იყო გვიანბრინჯაოს ხანაში ჩრდილოეთის ქვეყანაში სამხრეთული ტალღის გავლენის, მათ შორის ამ მიმართულებით ეთნიკური ნაკადის გადანაცვლების (**გვასალია, 1990; თოფჩიშვილი, 2016: 72**).

მოკლედ რომ ვთქვათ, ერთ-ერთი ძირითადი ფაქტორი, რომელსაც ხელი უნდა შეეწყოს დიგორიის ხეობის, მთის რაჭისა (ბრილის) და ადაიდონის სამაროვნის მოსახლეობის კონტაქტებისათვის, მეჯოგე მესაქონლეობის (მეცხვარეობის) განვითარებასთან ერთად ეს უნდა ყოფილიყო მოთხოვნილება სპილენძის, განსაკუთრებით კი ანთიმონის ნედლეულზე. ჩვენს ხელთ არსებული მონაცემებით დიგორიის ხეობაში ანთიმონის საბადოების არსებობა არ დასტურდება. როგორც ცნობილია ამ ნივთიერების უმდიდრესი სამადოები – ძველი სამთო განამუშევრები დასტურდება მთის რაჭაში (**ინანიშვილი., 2010; ინანიშვილი, 2018**).

ამდენად, სავარაუდოა, რომ დიგორიის ხეობა ნაწილობრივ ზემო რაჭის სპილენძისა და ანთიმონის საბადოებზე უნდა ყოფილიყო დამოკიდებული. დიგორიის მოსახლეობისათვის ახლო მდებარეობის გამო, ზემო რაჭის ანთიმონის საბადოები შედარებით ხელმისაწვდომი უნდა ყოფილიყო სარგებლობისათვის, ვიდრე ჩრდილო კავკასიის აღმოსავლეთ ნაწილში მდებარე ამ ნედლეულის საბადოები. ამ მოსაზრების გამოთქმისას ვითვალისწინებთ დიგორიის ხეობის ზემო რაჭის მხარესთან ტერიტორიულ სიახლოვეს (დაახლოებით ერთი დღის სავა-

კიდევ ადრე ვ. გამრეკელი მიუთითებდა დვალურში ზანიზმების არსებობაზე (**თოფჩიშვილი, 2016: 22**). ამ მოსაზრებას დაეთანხმა ჯ. გვასალია (**გვასალია, 1991**). ვ. ითონიშვილს დვალეები სვანებად მიაჩნდა (**ითონიშვილი, 1992: 167**).

ლი გზაზე მდებარეობა), თანხვედრებს მთელი რიგი ელემენტების მიხედვით და ა.შ. ზემო რაჭიდან დიგორიაში ტერიტორიული სიახლოვის გამო ანთიმონის ნედლეულის ტრანსპორტირების არავითარი დამაბრკოლებელი მიზეზები არ უნდა არსებულებო.

ბრინჯაო-ადრერკინის ხანაში მთის რაჭა გარე სამყაროდან კულტურულად არ იყო მონყვეტილი და მჭიდრო კონტაქტები ჰქონოდა ცენტრალური კავკასიონის ჩრდილოეთ ფერდზე მცხოვრებ მოსახლეობასთან. ეს კავშირურთიერთობები კოლხეთის ამ მხარესა და განსაკუთრებით მეზობელ დიგორიის (მდ. ურუხის სათავეები), ისტორიული დვალეთისა (მდ. არდონის სათავეები) და ბალყარეთში (მდ. ჩერეკის ზემო წელი) მაცხოვრებელ ხალხს შორის ძირითადად ხორციელდებოდა ცენტრალური კავკასიონის ქედის უღელტეხილებზე გამავალი საკომუნიკაციო გზებით (**რეხვიაშვილი, 1977: 13-17; ჯიბლაძე., 2017: 48; ჯიბლაძე, 2017**).

საინტერესოა, ცენტრალური კავკასიონის სამხრეთ და ჩრდილოეთ ფერდებზე მაცხოვრებელი მოსახლეობისათვის კონტაქტების დამყარებისას როგორი დასაძლევია უნდა ყოფილიყო ეს უღელტეხილები ბრინჯაო-ადრერკინის ხანაში და თუ წარმოადგენდნენ ამ მხრივ ისინი რაიმე დამაბრკოლებელ მიზეზს. ვფიქრობთ ამასთან დაკავშირებით ინტერესმოკლებული არ იქნება მათ შესახებ თუ მოვიყვანთ ზოგიერთ მონაცემებს.

ცენტრალური კავკასიონის ქედზე განლაგებული უღელტეხილებს თავისი სიმაღლეების, გადალახვის სირთულეების, ღამისთევისა და სხვა პირობების გათვალისწინებით სამ კატეგორიად ყოფენ: როგორც აღნიშნავენ, I კატეგორიას განეკუთვნება კარგად გადასასვლელი უღელტეხილები (დონგუზ-ორუნი, შარიცცეკი, გეზეცეკი და სხვ.) (**Перевалы., 1938: 4**).¹ დღევანდელ პირობებში ეს არის ტურისტული უღელტეხილები; II-უღელტეხილები არის უფრო რთული გასასვლელი. მათი გადალახვა შეიძლება საჭიროების შემთხვევაში წრიაპისა და სხვა დამზღვევი საშუალებების გამოყენებით (ბეჩო, ტვიბერი გურძიეცეკი და სხვ.) (**Перевалы., 1938: 5**). II კატეგორიის უღელტეხილების გადალახვა მოითხოვს კედლებზე ცოცვისასა და ასვლის ტექნიკის (წრიაპის გამოყენებით) სპეციალურ ცოდნას (მესტია, წანერი და ა.შ.). III კატეგორიის უღელტეხილები არის ყველაზე რთული გადასალახავები და მოითხოვს ალპინიზმის კარგ ცოდნას (შხელდა, კარაგომი, შოვი-ციე, ცეი-კარაგომი) (**Перевалы., 1938: 5**). ცხადია, ბრინჯაოს ხანაში ჩრდილოეთ კავკასიის რეგიონებთან კავშირ-ურთიერთობისას, ამ სიძნედეების გათვალისწინებით, ყველა უღელტეხილის გამოყენება შესაძლებელი არ იქნებოდა.

¹ საინტერესოა, რომ მამისონის უღელტეხილი, რომელიც ყველაზე იოლად დასაძლევად ითვლება, არ არის შეტანილი ამ კატეგორიაში.

დიგორიაში მთის რაჭიდან ორი გზა მიემართებოდა. ერთი სოფელ ჭიორადან მდ. ნონარას ხეობას მიუყვებოდა (ნონარას უნოდებენ ჭიორას მთის ან მყინვარ კარაგომის გადასასვლელსაც) და ამავე სახელწოდების მთის ან იგივე გურჯივცეკის უღელტეხილის (გურჯივცეკი ოსური სახელწოდებაა, რაც ქართველთა მთას ნიშნავს, სიმაღლე 3225 მ) გავლით მდ. ურუხის (ამ მდინარეს ირეფს უნოდებს) (გიულდენშტედტი, 1964: 63) მარცხენა შენაკად კარაგომ დონის სათავეებში ეშვებოდა (ბერაძე, 1975: 43; ბერაძე, 1983: 43).¹ ეს უღელტეხილი უმოკლესი დამაკავშირებელი მარშრუტი იყო ლებსა და დიგორიას შორის (ჩართოლანი, 1996: 23). სოფ. ჭიორადან სოფ. სტირ-დიგორამდე ამ მანძილის დაფარვას, რომელიც დაახლოვებით 45-50 კმ იყო, 2 დღე უნდებოდა (Перевалы., 1938: 191). ზოგჯერ აღნიშნავენ, რომ გურჯივცეკის² გადასასვლელი მდ. ნონარულას ხეობით სოფ. ჭიორას აკავშირებდა ოსურ სოფელ ძინალასთან.

ლებიდან მეორე გზაც დიგორიაში მიდიოდა. ჩვემოს ხეობის აყოლებით კირტიშოს მყინვარს მიადგებოდი, რომლის გადალახვის შემდეგ ჩადიოდი სტირ-დიგორში. ქართველები ამ უღელტეხილს ლების, ჭანჭახის³ ან კიდევ კირტიშოს (სიმაღლე 3461 და 3463 მ) (მარუაშვილი,

¹ ლიტერატურაში მითითებულია გურჯივცეკის სიმაღლეები: 3345, 3346, 3349, 3350მ (Перевалы., 1938: 191; მარუაშვილი, 1970: 67-68; Чартолани, 1989: 21-23; კეკელია, 2009: 81). ზოგჯერ აღნიშნავენ, რომ გურჯივცეკი უმოკლესი დამაკავშირებელი გზა იყო რიონისა და არდონის ხეობებს შორის. აქ ერთგვარი უზუსტობაა გაპარული, რადგან უნდა იყოს ნახსენები მდ. რიონსა და მდ. ურუხის ხეობებს შორის (Чартолани, 1989: 21, 23). მდ. არდონი კი უფრო სამხრეთით მდებარეობს, რომლის ზემო წელზე გადადის მამისონის უღელტეხილი.

² ჩვენამდე მოაღწია არდონისა და ფიაგდონის სათავეებში აგებულმა ციხე სიმაგრეებმა – კასრის ხევმა, ხილავამ, ზროგოსა და მამისონის ხეობებში ქრისტიანულმა ტაძრის ნანგრევებმა და დვალეთის სხვა მატერიალური კულტურის ძეგლებმა (დვალი, 2007: 61; თოფჩიშვილი, 2016: 106-118, 119). შესაძლოა მისაღები იყოს შემოთავაზებული მოგვიანო ტერმინი დიდი დვალეთი, რომელიც მოიცავდა ბუდე დვალეთისაი, მთის რაჭას, მალრან დვალეთს, დიგორს, თრუსოს ხეობასა და ალბათ მდ. ჩერექის სათავეებს (გობეჯიშვილი, 2017: 41)

³ სახელწოდება ჭანჭახი უკავშირდება პატარა ვაკე ადგილს კირტიშოს მყინვარის ძირას (ბერაძე, 1983: 43). ამ უღელტეხილზე გადასულა რუსეთში მიმავალი თეიმურაზ I 1659წ. და 1724 წელს ლტოლვილი მეფე ვახტანგ VI თავის ამალასთან ერთად (რეხვიაშვილი, 1977: 17). ასევე ეს მარშრუტი გამოუყენია ოსეთში გადასასვლელად 1771წ. ტოტლებენსა (Уварова, 1894: 110) და 1772წ. გიულდენშტედს. მოხსენიებულია, რომ ონში მოდიოდნენ სავაჭროდ დუგორიდან, დვალეთიდან, ბალყარეთიდან, სვანეთიდან (გიულდენშტედტი, 1964: 107). დიგორლებისა და ბალყარლების სავაჭრო ურთიერთობაში სვანებთან და რაჭველებთან, განსაკუთრებით ლებისა და ჭიორის მოსახლეობასთან დიდ როლს ასრულებდა პირუტყვი (რეხვიაშვილი, 1980: 3).

1970: 9) უწოდებენ. ეს უღელტეხილი მდ. რიონის ზემო წელს მდ. ურუხის აუზთან აკავშირებდა. დიგორიის მოსახლეობისთვის კი ეს გადასასვლელი ცნობილი იყო ლებივცეკის (ლების მთის) სახელწოდებით (**მარუაშვილი, 1970: 9, 67-68; ქსე, 1986: 584; ლები, 1998: 13; ნიკოლაიშვილი., 2009: 77**).

დიგორიაში გადასასვლელ გზებს ვახუშტიც აღწერს: რიონის სათავეებიდან გადავალს გზა კავკასზედ გლოლას, სადაც არს კავკასიის ძირში, დიდს, დიდს მაღალსა კლდესა შინა ქვაბნი გამოკვეთილნი, დიდ-დიდი რიონ და გადავალს გზა ლებს. არამედ ამ გზებზე ზაფხულს ცხენით ვლენან, გარდა ჭირითა დიდითა და თვინიერ ზაფხულისა ვერც ქვეითნი (**მაკალათია, 1987: 12**).

ზემო რაჭიდან ბალყარეთში (მალყარები) მიმავალი გზა ლებში იწყებოდა. გორიბოლოს მიდამოებში ეს მაგისტრალი ორად იყოფოდა. ერთი მდ. რიონს მიუყვებოდა და ფასის მთის მიდამოებში (იგივე გეზეს, გეზეცეკის სიმაღლე **3435 მ**) არსებული გადასასვლელით ბალყარეთში ხვდებოდა (მდ. ჩერეკის, თუ ჩერეკის ხეობაში) (**ბერაძე, 1975: 143; ბერაძე, 1983: 43-44**). ეს უღელტეხილი მხოლოდ ამ ორი სახელით არის მოხსენიებული. მათი სიმაღლეების აღნიშნა თითქმის ერთმანეთს ემთხვევა **3435, 3450, 3452, 3462 მ** (**მარუაშვილი, 1970: 67-68; კეკელია, 2006: 77; ნიკოლაიშვილი., 2009: 43**). ლებიდან ზემო ბალყარეთამდე (მდ. ჩეგემის სათავეები) იყო დაახლოებით **40-45 კმ** (**Перевалы., 1938: 162**).

სოფ. ლებიდან იწყებოდა ბალყარეთში მიმავალი მეორე გზაც, რომელიც გორიბოლოსთან დასავლეთით უხვევდა, გადალახავდა ვაციწვერის უღელტეხილს დაეშვებოდა ე.წ. ლაფურში. შემდეგ კი მაჩხაფარის¹ უღელტეხილზე გადასვლით, რომელიც მდებარეობს მდ. ცხენისწყლის მარჯვენა შენაკად მდ. ზესხოს სათავეებში (**ქსე, 1983: 397**), ბალყარეთში ხვდებოდა (მდ. ჩერეკის სათავეები) (**რობაქიძე, 1962: 225; ბერაძე, 1975: 143; ბერაძე, 1983: 44**). ეს უღელტეხილი ბალყარლებში ცნობილია შარივცეკის, შულას, ანდა შდულის სახელწოდებით (**ჩართოლანი, 1996: 21; გასვიანი, 1983: 120; კვიციანი, 2000: 53-63**), რომლითაც ჩრდილო კავკასიელებს ახლო ურთიერთობა ჰქონდათ სოფ. უშგულისა და მდ. ცხენისწყლის ხეობის

¹ როგორც აღნიშნავენ, მაჩხაფარის უღელტეხილი წარმოდგენილია ზამთრის გარეშე და წლის ყველა დროს მოსახერხებელი იყო ცხენოსანი ჯარის გავლისთვისაც (**ბერაძე, 1976: 65**). სხვა მოსაზრების თანახმად, ფასის მთის (გეზეცეკი) ერთად მაჩხაფარის (შარივცეკი) უღელტეხილი ყველაზე მოკლე მოქმედების ვადით გამოირჩეოდა (**ნიკოლაიშვილი., 2009: 84**). როგორც აღნიშნავენ, ფასის მთის უღელტეხილზე გამავალ საკომუნიკაციო გზას დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა ჩრდილო კავკასიის მოსახლეობასთან ურთიერთობისას. ამ გადასასვლელზე შესაძლებელიყო პირუტყვის გადაყვანა და აქ მუდამ ხალხმრავლობა იყო (**რეხვიაშვილი, 1977: 18-19**).

მოსახლეობასთან. ასევე ზემო რაჭასთან და მისი მეშვეობით კი მდ. რიონის ხეობის დანარჩენ მოსახლეობასთანაც (**ჩართოლანი, 1996: 23**). მგზავრს აქედან შეეძლო მდ. შტულეს აყოლებით და ამავე სახელწოდების გადასასვლელის გადალახვის შემდეგ მდ. ურუხის სათავეებში ჩასულიყო და დიგორს დაკავშირებოდა (**რობაქიძე, 1962: 225**). საინტერესოა, რომ ზოგჯერ ერთმანეთისაგან ასხვავებენ შარივცეკისა და შტულეს გადასასვლელებს, ანდა მათ ერთი უღელტეხილის სახელით იხსენიებენ (**რობაქიძე, 1962: 143**). შარივცეკის სიმაღლეა 3430, 3434, 3350 მ (**ქსე, 1983: 397; ჩართოლანი, 1996: 21; ბელქანია, 2014: 26; კვიციანი, 2000; ლუკიანოვიჩი, 2015: 81**). მდ. ჩერეკის სათავეებიდან (ზემო ბალყარეთი) სვანეთის სოფ. ცანამდე საულელტეხილო გზის გავლით მანძილი 30-35 კმ. შეადგენდა, რომლის დაფარვას 2.5-3 დღეს ანდომებდნენ.

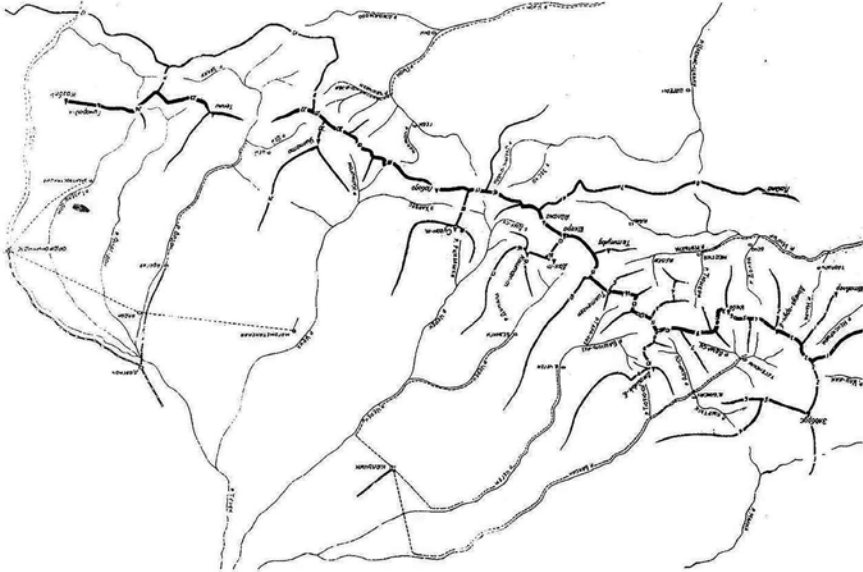
მამისონის (ჭანჭახის) უღელტეხილით (სიმაღლე 2819, 2820, 2829 მ) (**მარუაშვილი, 1970: 67-68; ნიკოლაიშვილი, 2009: 77**) კი მდ. არდონის ხეობაში დვალეთში გადადიოდი, სადაც ნონარას ხეობის გავლითაც ხვდებოდი. დვალეთში ლარის ხეობიდანაც დადიოდნენ-ჟღელეს (ბირზონდი ანუ ავეშიდზი) უღელტეხილით (**ბერაძე, 1975: 143**). ამ გადასასვლელს, რომელიც მიემართება მდ. არდონის ხეობაში, ისტორიული დვალეთის ტერიტორიაზე, ლეონტი მროველი იცნობს ამაზბასის ეპოქიდან – „გზაი დვალეთისაის“ სახელით (**ბერძენიშვილი, 1966: 15, 25**). როგორც ჩანს, „გზაი დვალეთისაი“ კრებითი სახელწოდებით მოიხსენებოდა და ერთ-ერთში მამისონის უღელტეხილიც უნდა ვიგულისხმოთ. საერთოდ დვალეთში 11 გადასასვლელს ასახელებენ (**ჯავახიშვილი, 1919: 8; გვრიტიშვილი, 1962: 274; ბერძენიშვილი, 1966: 15**). იმასაც აღნიშნავენ, რომ საქართველოდან დვალეთში სამი გადასასვლელი გადადის: ორი რაჭა-კუდაროდან (კაზი-ხოხ,¹ ძედო, ერთი ჯავის რ-დან) (**ბერძენიშვილი, 1966: 28**). მა-

¹ ხოხ ნიშნავს მთას (**ქართულ-ოსური ლექსიკონი, 2012**). ინტერესმოკლებული არ იქნება თუ მოვიყვანთ ზოგიერთ იმ უღელტეხილების მონაცემებს, რომლებიც განლაგებულია საქართველო-ჩრდილო ოსეთის 170 კმ სიგრძის სასაზღვრო ზოლში. აქ ლევივცეკის გურჯივცეკის და მამისონის უღელტეხილების გარდა განლაგებულია შემდეგი უღელტეხილები: ძედო, ჯავის მუნიციპალიტეტი-მალრან-დვალეთის, მდ. ჯეჯორას ზემო წელი (სიმაღლე – 2994 მ); როკი-მალრან-დვალეთის კავკასიონის მთავარ ქედზე (სიმაღლე 2995 მ). ეს უღელტეხილი სამხრეთ ოსეთს აერთიანებს მდ. არდონის ხეობასთან (**ელერდაშვილი, 2006 ბ: 20; ქსე, 1984: 424**); ერწო-ჯავის მუნიციპალიტეტი, რაჭის ქედზე, მდინარეების ფანასა (მდ. ლიახვის მარჯვენა შენაკადი) და მდ. ლიახვის სათავეები; ბახფანდაგი-ჯავის მუნიციპალიტეტი (სიმაღლე 2995 მ), ერთმანეთთან აკავშირებს მდ. ლიახვის ჯომაგის ხეობას არდონის ხეობასთან; ალხაშენდი (სიმაღლე 2247 მ). საცალფეხო ბილიკებით ერთმანეთთან აერთებს მდ. ლიახვის სამხრეთ-აღმოსავლეთ კალთებს, ერწო-წონის ქვაბულთან; თრუსო-ყაზბეგის მუნიციპალიტეტი, მდებარეობს ამავე სახელწოდების ქედ-

მისონის უღელტეხილს, რომელიც აღწერა ვახუშტიმ, უწოდებს კედელას (**ბერძენიშვილი, 1966: 15, 28; ქართლის ცხოვრება, 1973: 645; რეხვიაშვილი, 1977: 14-15**). ადრე ამ უღელტეხილს კასრის კარი უნდა რქმეოდა (**გვრიტიშვილი, 1962: 274**).

საინტერესოა, რომ ჯერ კიდევ ენეოლითური პერიოდიდან დაწყებული, მამისონის უღელტეხილის გამოყენებას ვარაუდობენ სამხრეთ და ჩრდილო კავკასიის რეგიონებს შორის კონტაქტების დამყარებისას. ფიქრობენ, რომ ენეოლითის ხანაში მოქმედებდა უძველესი ტრანსკავკასიური მაგისტრალი, რომელიც ჯერ ანატოლიიდან მტკვრის სათავეების გასწვრივ, შემდეგ კი მდ. რიონის გაყოლებით მიემართებოდა და მამისონის უღელტეხილის გავლით სამხრეთ კავკასიას ჩრდილო კავკასიასთან აკავშირებდა (**ფიცხელაური, 2012: 68**). აღნიშნავენ, რომ ეს ფაქტი იმიტომაც არის მნიშვნელოვანი, რომ კავკასიაში ენეოლითური ხანის ტიპური წინააზიური ქვის სამაჯურების აღმოჩენების უმრავლესობა სამხრეთიდან (თეთრამინა, დარკვეთი, სამერცხლე კლდე) და ჩრდილოეთიდან (ნალჩიკი, მეშოკო, სკალა, კამენომოსტკაია, პეშჩერა) სწორედ ებჯინება მამისონის უღელტეხილს (**ფიცხელაური, 2012: 68**). ეს გზა ფუნქციონირებდა ბრინჯაოს ხანაშიც.

ზე, საცალფეხო გადასასვლელით ერთმანეთთან აერთებს თრუსოსა და თერგის ხეობებს. თერგის ხეობიდან ლიახვის ხეობაში გადადის გზა (სიმაღლე 3120 მ) (**ქსე, 1979: 701; ელერდაშვილი, 2006 ა: 61**); ზეკარა, მწვერვალი და უღელტეხილი ოსეთის კავკასიონის მთავარ ქედზე (**ელერდაშვილი, 2006 ა: 39**); კედარი (სიმაღლე 2952 მ) კუთხა (სიმაღლე 2995 მ).

III

გაბ. 2. ცენტრალური კავკასიონის სამხრეთ და ჩრდილოეთ ფერდზე მდებარე ტერიტორიები ერთმანეთთან დამაკავშირებელი უღელტეხილებით /მთის რაჭა, სვანეთი, დვალეთი, დიგორია, ბაღყარეთი/ (Перевалы., 1938).

გაბ. 4. შედგენილია შ. ჩართოლანის მიერ (Чартолани, 1989).

ბიბლიოგრაფია:

- *ბელქანიბა*, 2014 – **ბელქანია ბ.** საქართველოს სახელმწიფო საზღვრის აფხაზეთი-რაჭის მონაკვეთის გეოგრაფიული კარტომეტრიული ანალიზი. გეომორფოლოგია, კარტოგრაფია, და ლანდშაფტური დაგეგმარება. *ნაშრომი გეოგრაფიის მაგისტრის აკადემიური ხარისხის მოსაპოვებლად.* ხელნაწერი. თბ., 2014;
- *ბერაძე*, 1975 – **ბერაძე თამაზ.** რაჭა ფეოდალურ ხანაში (ისტორიულ-გეოგრაფიული მიმოხილვა), – საქართველოს ისტორიული გეოგრაფიის კრებული. №5. თბ., 1975;
- *ბერაძე*, 1983 – **ბერაძე თამაზ.** რაჭა. თბ., 1983;
- *ბერძენიშვილი*, 1966 – **ბერძენიშვილი ნიკო.** გზები რუსთაველის ეპოქაში. თბ., 1966;
- *ბუხრაშვილი*, 2004 – **ბუხრაშვილი პაატა.** ბრინჯაოს ხანის დროშები (?) და ხევისბრის ინსიგნიები (?) ზემო ზგიდიდან (დიგორიდან), – *ამირანი*. კავკასიოლოგიის საერთაშორისო სამეცნიერო კვლევითი საზოგადოებრივი ინსტიტუტის მოამბე. ტ. 10. თბ., 2004;
- *ბასვიანი*, 1983 – **გასვიანი გერონტი.** სვანეთის სამიმოსვლო გზები შუა საუკუნეებში, – საქართველოს ფეოდალური ხანის ისტორიის საკითხები. IV. თბ., 1983;
- *ბვასალია*, 1990 – **გვასალია ჯ.** რას გვიდასტურებს ძველი ქართული სახელწოდებები, – გაზ. „კომუნისტი“. 9 სექტემბერი, 1990;
- *ბვასალია*, 1991 – **გვასალია ჯ.** შიდა ქართლი-ეთნიკური გეოგრაფია, – გაზ. „ახალგაზრდა ივერიელი“. 14 მაისი, 1991;
- *გვრიტიშვილი*, 1949 – **გვრიტიშვილი დავით.** დვალთა ვინაობისა და ოსთა ჩამოსახლების საკითხისათვის, – *მიმოხილველი*. ტ. 1. თბ., 1949;
- *გვრიტიშვილი*, 1962 – **გვრიტიშვილი დავით.** დვალთა ვინაობისა და ოსთა ჩამოსახლების საკითხისათვის, – დ. *გვრიტიშვილი*. ნარკვევები საქართველოს ისტორიიდან (XIII-XIVსს). თბ., 1962;
- *გიულდენშტედტი*, 1964 – **გიულდენშტედტის მოგზაურობა საქართველოში**. ტ. 2. გერმანული ტექსტი ქართული თარგმანით გამოსცად აგამოკვლევა დაურთო გ. გელაშვილმა. თბ., 1964;
- *გობეჯიშვილი*, 1952 – **გობეჯიშვილი გერმანე.** არქეოლოგიური გათხრები საბჭოთა საქართველოში. თბ., 1952;
- *გობეჯიშვილი*, 1952 – **გობეჯიშვილი გერმანე.** შუაბრინჯაოს ხანა, – საქართველოს არქეოლოგია. თბ., 1959;
- *გობეჯიშვილი*, 2000 – **გობეჯიშვილი ვაჟა.** ღებები. თბ., 2000;
- *გობეჯიშვილი*, 2000 – **გობეჯიშვილი ვაჟა.** ჩემი თვალთ დანახული რაჭა, თბ., 2017;
- *ღვალთა*, 2000 – **ღვალთა ირაკლი.** დვალეთი და დვალეები. მოკლე ისტორიული მიმოხილვა. თბ., 2007;
- *ელერდაშვილი*, 2006 ა – **უნივერსალური ენციკლოპედიური ლექსიკონი**. 3 ტომად. შეადგინა **ალექსანდრე ელერდაშვილმა**. პირველი გამოცემა. ტ. 2. თბ., 2006;
- *ელერდაშვილი*, 2006 ბ – **უნივერსალური ენციკლოპედიური ლექსიკონი**. 3 ტომად. შეადგინა **ალექსანდრე ელერდაშვილმა**. პირველი გამოცემა. ტ. 3. თბ., 2006;
- *ვახუშტი*, 1997 – **ბაგრატიონი ვახუშტი.** საქართველოს ატლასი (XVIIIს). თბ., 1997;

- *თოფჩიშვილი, 1997* – **თოფჩიშვილი როლანდ**. საქართველოში ოსთა ჩამოსახლებისა და შიდა ქართლის ეთნოგრაფიის საკითხები. თბ., 1997;
- *თოფჩიშვილი, 2016* – **თოფჩიშვილი როლანდ**. დვალეთი და დვალეები. თბ., 2016;
- *ინანიშვილი..., 2010* – **ინანიშვილი გივი, მაისურაძე ბესარიონ, გობეჯიშვილი გელა**. საქართველოს უძველესი სამთამადნო და მეტალურგიული წარმოება (ძვ.წ. III-I ათასწლეულები). თბ., 2010;
- *ინანიშვილი, 2018* – **ინანიშვილი გივი**. ქართული მეტალურგიის სათავეებთან (ძვ.წ. IV-I ათასწლეულები). თბ., 2018;
- *ინგოროყვა, 1941* – **ინგოროყვა პავლე**. სვანეთის საისტორიო ძეგლები. ნაკვ. 2: ტექსტები. თბ., 1941;
- *ითონიშვილი, 1992* – **ითონიშვილი ვახტანგ**. აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთის ისტორიისათვის. თბ., 1992;
- *კეკელია, 2006* – **კეკელია ჯანსუღ**. საქართველოს ტერიტორია და საზღვრები. თბ., 2006;
- *კვიციანი, 2000* – **კვიციანი ზვიად**. საქართველო-ჩრდილოეთ კავკასიის საკომუნიკაციო სისტემები (სამიმოსვლო გზები), – *კულტურის ისტორიისა და თეორიის საკითხები*. ტ. 8. თბ., 2000;
- *ლუკიანოვიჩი, 2015* – **ლუკიანოვიჩ ქმიშტოფ**. საქართველოს ჩრდილოეთი საზღვრის სტრატეგიული გადასასვლელები და მათი როლი ქვეყნის უსაფრთხოებაში. *გეოპოლიტიკური და ისტორიული ანალიზი*. ნაშრომი შესრულებულია დოქტორის აკადემიური ხარისხის მოსაპოვებლად, *ხელნაწერი*. თბ., 2015;
- *მაკალათია, 1930* – **მაკალათია სერგი**. მთის რაჭა. ტფ., 1930;
- *მაკალათია, 1987* – **მაკალათია სერგი**. მთის რაჭა. თბ., 1987;
- *მარუაშვილი, 1970* – **მარუაშვილი ლევან**. საქართველოს ფიზიკური გეოგრაფია. ნაწილი 2. თბ., 1970;
- *მუსხელიშვილი, 1980* – **მუსხელიშვილი დავით**. საქართველოს ისტორიული გეოგრაფიის ძირითადი საკითხები. თბ., 1980;
- *ნიკოლაიშვილი..., 2009* – **ნიკოლაიშვილი დალი, თოლორდავა რევაზ, დემეტრაშვილი ოთარ**. საქართველოს საზღვრები. თბ., 2009;
- *რაჭველები, 2010* – ჟურნ.: „**რაჭველები**“. №8. თბ., 2010;
- *რეხვიაშვილი, 1977* – **რეხვიაშვილი სპარტაკ**. ქართველ და ჩრდილო კავკასიელ მთიელთა მეგობრობის ისტორიიდან. თბ., 1977;
- *რეხვიაშვილი, 1980* – **რეხვიაშვილი სპარტაკ**. ქართველ და ჩრდილო კავკასიელ მთიელთა სავაჭრო ურთიერთობის ისტორიიდან. თბ., 1980;
- *რობაქიძე, 1962* – **რობაქიძე ალექსი**. სვანური ქალაქოლ-ის საკითხისათვის, – საქართველოს რესპუბლიკის მეცნიერებათა აკადემიის მაცნე. საზოგადოებრივ მეცნიერებათა განყოფილების ორგანო. №3, 1962;
- *ღებში, 1998* – **ღებში გულით სატარებელი**. თბ., 1998;
- *ფანცხაძე..., 2001* – **ფანცხაძე ლეილა, მაისურაძე ბესარიონ, გობეჯიშვილი გერმანე**. ბრილის სამაროვანზე 1939 წელს გათხრილი №12 სამარხის დათარიღებისათვის, – „*ძიებანი*“. არქეოლოგიური კვლევის ცენტრი. №8. თბ., 2001;
- *ფიცხელაური, 2012* – **ფიცხელაური კიაზო**. სამხრეთ კავკასია, წინა აზია, ჩრდილო შავი ზღვისპირეთი და ევროპა ენეოლით-ბრინჯაოს ხანაში-არქეოლოგიური კულტურათა დინამიკა, – *საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისა და არქეოლოგიის საკითხები*. თბ., 2012;

- *ფრუიძე, 1986* – **ფრუიძე ლევან**. რაჭა ეთნოგრაფის თვალთ. თბ., 1986;
- *ქართულ-ოსური ლექსიკონი, 2012* – **ქართულ-ოსური ლექსიკონი**. მთავარი რედაქტორი ნაირა ბეპიევი. თბ., 2012;
- *ქართლის ცხოვრება, 1973* – **ქართლის ცხოვრება**. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. 4. თბ., 1973;
- *ქსე, 1978* – **ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია**. ტ. 3. თბ., 1978;
- *ქსე, 1983* – **ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია**. ტ. 6. თბ., 1983;
- *ქსე, 1984* – **ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია**. ტ. 7. თბ., 1984;
- *ქსე, 1986* – **ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია**. ტ. 10. თბ., 1986;
- *ჩართოლანი, 1996* – **ჩართოლანი შოთა**. ძველი სვანეთი. თბ., 1996;
- *ჭავჭავიძე, 1919* – **ჭავჭავიძე ივანე**. საქართველოს საზღვრები ისტორიულად და თანამედროვე თვალსაზრისით. ტფ., 1919;
- *ჭაჭაბერიძე, 1970* – **ჭაჭაბერიძე ოთარ**. შუაბრინჯაოს ხანა საქართველოში, – საქართველოს ისტორიის ნარკვევები. ტ. 1. თბ., 1970;
- *ჭაჭაბერიძე, 1970* – **ჭაჭაბერიძე ოთარ**. საქართველოს ისტორიის სათავეებთან. თბ., 2003;
- *ჭიბლაძე, 2017* – **ჭიბლაძე ლერი, დავლიანიძე რ., გობეჯიშვილი გ.** ბრილის ე.წ. შუაბრინჯაოს ხანისა და დიგორიის პროტოკოლბანური პერიოდის მასალების ურთიერთმიმართების საკითხისათვის. თბ., 2017;
- *ჭიბლაძე, 2017* – **ჭიბლაძე ლერი**. კოლხეთის ბრინჯაოს მეტალურგიული წარმოების პირველად, მეორად კერებსა და გარე სამყაროსთან დამაკავშირებელი საკომუნიკაციო გზები (*ისტორიულ-გეოგრაფიული, არქეოლოგიური მიმოხილვა*), – *გორის მუზეუმის მაცნე*. №3, 2017;
- *MOTZENBÄCKER, 1996* – **Motzenbäcker Ingo**. Sammlung Kossnierska: Der digorische Formenkreis der kaukasischen Bronzezeit, – *Museum für Vor- und Frühgeschichte*. Bestandskataloge. 3. Berlin, 1996;
- *АБАЕВ, 1949* – **Абаев Василий Иванович**. Осетинский язык и фольклор. Т. 1. Москва-Ленинград, 1949;
- *АБАЕВ, 1978* – **Абаев Василий Иванович**. Armeno-Osseticca, – *Вопросы языкознания*. №6, Москва, 1978;
- *ГАМРЕКЕЛИ, 1961* – **Гамрекели Вахтанг Николаевич**. Двалы и Двалетия I-XV вв. до н.э. Тб., 1961;
- *ИЕССЕН, 1951* – **Иессен Александр Александрович**. Прикубанский очаг металлургии и металлообработки в конце медно-бронзового века, – *Материалы и исследования по археологии СССР*. №23. Москва-Ленинград, 1951;
- *КОРЕНЕВСКИЙ, 1981* – **Кореневский Сергей Николаевич**. Втульчатые топоры – оружие ближнего боя эпохи средней бронзы Северного Кавказа, – *Северный Кавказ и Средняя Азия в древности и Средневековье*. Москва, 1981;
- *КРУПНОВ, 1951* – **Крупнов Евгений Игнатьевич**. Материалы по археологии Северной Осетии до кобанского периода, – *Материалы и исследования по археологии СССР*. №23. Москва-Ленинград, 1951;
- *КРУПНОВ, 1957* – **Крупнов Евгений Игнатьевич**. Древняя история и культура Кабарды. Москва, 1957;
- *КРУПНОВ, 1960* – **Крупнов Евгений Игнатьевич**. Древняя история Северного Кавказа. Москва, 1960;
- *КОЗЕНКОВА, 1996* – **Козенкова Валентина Ивановна**. Культурно-исторические процессы на Северном Кавказе в эпоху поздней бронзы и в раннем железном веке (*Узловые проблемы происхождения и развития Кобанской*

- культуры). Москва, 1996;
- КУФТИН, 1940 – **Куфтин Борис Алексеевич**. К вопросу о ранних стадиях бронзовой культуры на территории Грузии, – *Краткие сообщения о докладах и полевых исследованиях института истории материальной культуры*. Выпуск 8. Москва-Ленинград, 1940;
 - КУФТИН, 1949 – **Куфтин Борис Алексеевич**. Материалы к археологии Колхиды. Т. 1. Тб., 1949;
 - МАРКОВИН, 1960 – **Марковин Владимир Иванович**. Культура племен Северного Кавказа в эпоху бронзы (*II тыс. до н. э.*). Москва, 1960;
 - МАРКОВИН, 1994 – **Марковин Владимир Иванович**. Северокавказская культурно-историческая общность, – *Археология*. Эпоха бронзы Кавказа и Средней Азии. *Ранняя и средняя бронза Кавказа*. Москва, 1994;
 - МОШИНСКИЙ, 2008 – **Мошинский Александр П.** Протокобанская эпоха на Северном Кавказе и археологические культуры. Отражение цивилизационных процессов археологических культурах Северного Кавказа и сопредельных территорий, – «Крупновские чтения» по археологии Северного Кавказа. Тезисы докладов. Владикавказ, 2008;
 - МОШИНСКИЙ, 2008 – **Мошинский Александр П.** Дигорская культура и Дигорско-Рачинский металлургический очаг, – *Древность: исторические знания и специфика источника*. Материалы международной научной конференции посвященной памяти Эдвина Арвидовича Грантовского и Дмитрия Сергеевича Раевского. Вып. 4. Москва, 2009;
 - МОШИНСКИЙ, 2008 – **Мошинский Александр П.** Дигорская культура. Проблемы выделения и хронологии, – *Древность: исторические знания и специфика источника*. Материалы международной научной конференции посвященной памяти Эдвина Арвидовича Грантовского и Дмитрия Сергеевича Раевского. Выпуск 12-14 декабря 2011 года. Москва, 2011;
 - МОШИНСКИЙ, 2013 – **Мошинский Александр П.** Воины, металлурги, художники Северного Кавказа эпохи бронзы, – *Европа без границ*. IV-I тысячелетия до н. э. Санкт-Петербург, 2013;
 - ПЕРЕВАЛЫ., 1938 – **Перевалы центрального Кавказа**. Составитель Э. С. Левин. Москва, 1938;
 - СКАКОВ, 2003 – **Скаков Александр Юрьевич**. Сурьмяные украшения Дигорского ушеля протокобанской эпохи, – *Чтения, посвященные 100-летию деятельности Василия Алексеевича Городцова в Государственном Историческом музее*. Тезисы конференции. Часть 2. Москва, 2003;
 - СКАКОВ, 2003 А – **Скаков Александр Юрьевич**. Об одной категории протокобанских украшений, – *РА*. №1. Москва, 2003;
 - СКАКОВ, 2004 – **Скаков Александр Юрьевич**. Протокобанская эпоха на Кавказе, – *Кавказ: история, культура, традиции, языки*. Материалы международной научной конференции, посвященной 75-летию Абхазского института гуманитарных исследований им. Д.И. Гулиа. 28-31 мая 2001г. Сухум, 2004;
 - ЧАРТОЛАНИ, 1989 – **Чартолани Шота**. К истории нагорья Западной Грузии доклассовой эпохи. Тб., 1989;
 - ЧШИЕВ, DARIAL-ONLINE.RU – **Чшиев Владимир Таймуразович**. Раскопки Адайдонского Могильника Кобанской культуры в 2006-2007 гг., – http://www.darial-online.ru/2008_6/chshiev.shtml;

- *УВАРОВА, 1894* – **Уварова Прасковья Сергеевна**. Материалы по археологии Кавказа, собранные экспедициями Московского археологического общества. Вып 4. Москва, 1894;
- *ТЕХОВ, 1977* – **Техов Баграт Виссарионович**. Центральный Кавказ в XVI-X вв. до н. э. Цхинвали, 1977.

LERI JIBLADZE, REZO KHVISTANI¹

**YET ANOTHER TIME ABOUT RATCHA-DIGORIAS
METALLURGICAL HOME, CULTURE AND THEIR
CONNECTING ROADS**

There are many opinions about Brilis tombs materials (about 15-13 cc. B.C) and north Ossetia's high mountain located Digorias valleys tombs protokobanian period materials relationships. Scientists combine them into Digorias culture (E. Krupnovya, A. Skakov). In the metallurgical district (A. Iesen, V. Markovin, Al. Moshinsky), or Ratcha-Digorias one cultural circle (I. Motsenbreker, L. Fantskhava and others). There is an opinion that in Digoria and Racha there existed a tightly connected independent culture with each other (Al. Moshinsky). In Recent Years on the territory of the historical Dvaleti, on the top of the river Ardoni, in a tomb there were found Brilliant types of materials. This fact makes us imagine that Brilian types of materials distribution boundaries are farther away. In the bronze-early iron age between mountain Ratcha, Digoria and historical Dvaleti connections were made using the communication roads on the Central Caucasian ridges pass.

¹ **Leri Jibladze** – Doctor of Historical Sciences, Center of Archaeology of the Otar Lorkhipanidze National Museum of Georgia, Senior Researcher; **Revaz Khvistani** – PhD in History, Associate Professor, Sokhumi State University.

კოლონიკური მეცნიერებები,
სოციოლოგია, ფსიქოლოგია

ომარ არდაშელია¹

სამხრეთ კავკასიის უსაფრთხოებისა
და სტაბილურობის საკითხისათვის
(ენერგეტიკული და სატრანსპორტო პროექტები)

1992 წელს საქართველოში ევროპა-კავკასია-აზიის სატრანსპორტო დერეფნის იდეა დაიბადა (ჩიტაძე, 2011: 477). 1993 წელს ბრიუსელის დეკლარაციის საფუძველზე, შემუშავდა ევროპა-კავკასია-აზიის სატრანსპორტო დერეფანი ანუ ტრასეკა (ინგლ.: *Transport Corridor Europe-Caucasus-Asia*) – საერთაშორისო თანამშრომლობის პროგრამა ევროპის კავშირსა და პარტნიორ ქვეყნებს შორის (კუბლაშვილი..., 2013). რომლის ძირითად მიზანს შავი და კასპიის ზღვების თანამედროვე სატრანსპორტო საკომუნიკაციო სისტემების დაკავშირება (რონდელი, 1999; 66), ტრანსპორტის ტრადიციული სახეობების – რკინიგზის, საავტომობილო გზების, საზღვაო პორტების, ტერმინალების – მშენებლობა, რეკონსტრუქცია, მოდერნიზაცია, ასევე ამ დერეფნის ევროპულ დერეფნებთან მიერთება წარმოადგენდა (ჩიტაძე, 2011: 477; Chitadze, 2007). ევროპა-კავკასია-აზიის სატრანსპორტო დერეფნის ევროპულ დერეფნებთან მიერთება, ფაქტობრივად „დიდი აბრეშუმის გზის“ აღდგენის წინაპირობაა.

1993 წლის მაისში ბრიუსელის კონფერენციაზე მონაწილეობდა 8 ქვეყნის ვაჭრობისა და ტრანსპორტის სამინისტრო: აზერბაიჯანი, სომხეთი, საქართველო, ყაზახეთი, ყირგიზეთი, ტაჯიკეთი, თურქმენეთი, უზბეკეთი. თავდაპირველად ამ სახელმწიფოების წარმომადგენლებმა მოაწერეს ხელი „ბრიუსელის დეკლარაციას“, რომელიც უზრუნველყოფდა ევროკავშირის მიერ დაფინანსებული TRACECA-ს პროგრამის განხორციელებას და ევროპა-კავკასია-აზიის სატრანსპორტო დერეფნის განვითარებას, შავი ზღვის, კავკასიის, კასპიის ზღვის გადაკვეთას და ცენტრალური აზიის ქვეყნების ჩართვას აღნიშნულ სატრანსპორტო დერეფანში. 1996-1998 წლებში პროგრამას

¹ *ომარ არდაშელია* – ისტორიის დოქტორი, პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

შეუერთდნენ უკრაინა, მონღოლეთი და მოლდოვა (**How TRACECA...**).

2000 წლის მარტში თბილისში IGC TRACECA-ს¹ პირველ ყოველწლიურ შეხვედრაზე თურქეთი, ბულგარეთი და რუმინეთი გახდნენ ამ პროექტის საერთაშორისო სატრანსპორტო ინფრასტრუქტურის მრავალმხრივი შეთანხმების წევრები (**How TRACECA...**).

2009 წლის ივლისში ტრასეკას მთავრობათაშორისი კომისიის მეშვეობით სხდომაზე პროგრამას შეუერთდა ირანის რესპუბლიკა, ხოლო 2009 წლის 16 ივნისს კომისიაში დამკვირვებლის სტატუსი მიენიჭა ლიტვის რესპუბლიკას (**How TRACECA...**).

TRACECA=ევროპა-კავკასია-აზიის დერეფანი აწარმოებს ტრანსპორტის ტრადიციული სახეობებით გადაზიდვას. გადაზიდულმა საქონელმა 2005 წელს შეადგინა 37,1 მლნ. ტონა, გაიზარდა ბათუმისა და ფოთის პორტებში დამუშავებული ტვირთის მოცულობა, რამაც 2006-2007 წლებში 14 მლნ. ტონას გადააჭარბა. ტვირთზიდვის დინამიური ზრდა განსაკუთრებით შეინიშნება რკინიგზით გადაზიდულ ტვირთებზე, აქედან 84% ნავთობზე და ნავთობპროდუქტებზე მოდის (**ჩიტაძე, 2011: 478**).

მიუხედავად იმისა რომ TRACECA-ს დერეფნის ტვირთბრუნვა ყოველწლიურად იზრდება, არსებობს მისი უსაფრთხოების პრობლემები. ექსპერტთა მოსაზრებებით, 2008 წლის აგვისტოში რუსეთის მიერ საქართველოს წინააღმდეგ განხორციელებული აგრესიის ერთ-ერთ უმთავრეს მიზეზს სწორედ საქართველოს სატრანზიტო პოტენციალის განადგურება წარმოადგენდა. ნიკა ჩიტაძის აზრით, რუსეთის პოლიტიკის შედეგად, შემცირდა ტვირთნაკადები ცენტრალური აზიიდან საქართველოს პორტებისკენ, გარდა ამისა, ყაზახეთის ნედლი ნავთობის TRACECA-ს დერეფნით გადაზიდვების კლება გამომწვეულია თენგიზ – ნოვოროსიისკის ნავთობსადენის ექსპლოატაციაში შესვლით (**ჩიტაძე, 2011: 478**).

აგვისტოს ომის შედეგებზე საუბრისას უფრო შორს მიდის დ. ჯოჯუა, რომლის აზრით, საერთაშორისო ურთიერთობათა ცენტრალური ძალისმიერი ხაზი გადის და, შესაბამისად, მთავარი გეოპოლიტიკური „თამაში“ მიდის არა ავღანეთსა და ერაყში, არამედ ბალტიკა-შავი ზღვა-კასპიის სუბკონტინენტზე (**ჯოჯუა, 2010: 274**). ანუ, რუსეთის მთავარი მიზანია გააკონტროლოს ევროკავშირის აღმოსავლეთ საზღვარსა და კასპიის ზღვას შორის სივრცე, რათა ამ რეგიონში არ განხორციელდეს ისეთი გეოეკონომიკური პროექტები, რომლებიც, პირველ რიგში, შეამცირებენ (ან მთლიანად გამორიცხავენ) რუსეთის გავლენის ეკონომიკურ ბერკეტებს ევროპაში და მეორე, ხელს შეუწყობენ რეგიონში არსებული სახელმწიფოების დამოუკიდებლობის განმტკიცებას. 2008 წლის აგვისტოს ომის შემდეგ, ეს დადასტურდა

¹ *Intergovernmental Commission TRACECA* – ტრასეკა-ს მთავრობათაშორისი კომისია.

რუსეთის მიერ უკრაინაში დაწყებული საომარი მოქმედებების შედეგადაც. დასავლეთმა, განსაკუთრებით ევროკავშირმა და აშშ-მ უნდა გააცნობიერონ, რომ „ნატო-ევროკავშირის აღმოსავლეთ საზღვარსა და კასპიის ზღვას შორის სივრცეზე... წყდება მომავალი მსოფლიო წესრიგის ძალთა განლაგების საკითხი, რომ ამ სივრცის კონტროლსა და აქ მდებარე სახელმწიფოთა უსაფრთხოებაზე არის დამოკიდებული ევროატლანტიკური სისტემის ბედი, თვით აშშ-ს სტრატეგიული სტატუსი მსოფლიოში“ (**ჯოჯუა, 2010: 274**). TRACECA-ს დერეფანი, სწორედ, ამ სივრცის ნაწილია, შესაბამისად, მისი უსაფრთხოების საკითხი საერთაშორისო ურთიერთობების ერთ-ერთი მთავარი პრობლემა უნდა გახდეს.

საგულისხმოა, რომ TRACECA იყო პირველი საერთაშორისო პროექტი, რომლის ფარგლებშიც სამხრეთ კავკასიის ორი ქვეყანა – საქართველო და აზერბაიჯანი გაერთიანდა როგორც პარტნიორი სახელმწიფოები. ამ პერიოდიდან იწყება სხვა, არანაკლებ მნიშვნელოვანი, პროექტების განხორციელება როგორც პარტნიორ სახელმწიფოებთან ერთად ასევე ორმხრივი ეკონომიური ურთიერთობების ჩარჩოში (**Место Кавказа...**).

1996 წელს ძალაში შევიდა „სარაზისის ხელშეკრულება“, რომლის საფუძველზე ყაზახეთიდან დაიწყო „შევრონის“ ნავთობის რკინიგზით ტრანსპორტირება აზერბაიჯანისა და საქართველოს ტერიტორიის გავლით ბათუმის პორტამდე (**ჩიტაძე, 2000; ჩიტაძე, 2011: 477**).

გამომდინარე პროექტის მნიშვნელობიდან 1998 წლის სექტემბერში ბაქოში ჩატარდა კონფერენცია „TRACECA – ისტორიული აბრეშუმის გზის აღდგენა“, რომლის მიზანი იყო პროექტის მონაწილე სახელმწიფოებს შორის ისეთი საკითხების სინქრონიზაცია, როგორიცაა სარკინიგზო ტრანსპორტის, საერთაშორისო სავაჭრო ნაოსნობის, საბაჟო პროცედურებისა და დოკუმენტების დამუშავების შესახებ მიღებული გადაწყვეტილება. ამ პროექტის ფარგლებში აზერბაიჯანსა და საქართველოს შორის 1998 წლის 7 ოქტომბერს ევროკავშირის დაფინანსებით გაიხნა ახალი ხიდი ძველი ე. წ. წითელი ხიდის ადგილას, რომლის მიზანიც საერთაშორისო გადაზიდვების და ორ ქვეყანას შორის ტვირთბრუნვის გაზრდა იყო. ხიდის გახსნას დაესწრნენ საქართველოს და აზერბაიჯანის პირველი პირები ედურდ შევარდნაძე და ჰეიდარ ალიევი. ევროკავშირის და სხვა საერთაშორისო ორგანიზაციების წარმომადგენლები (**Прокопенко, 2015: 127**).

ხიდის გახსნის ცერემონიაზე სიტყვით გამოსულმა საქართველოს პრეზიდენტმა ედუარდ შევარდნაძემ საგანგებოდ აღნიშნა, რომ „ამ ხიდის მშენებლობით დაიწყო „დიდი აბრეშუმის გზის“ გლობალური პროექტის რეალიზაცია, მას მოყვება ნავთობსადენის და გაზსადენის მშენებლობა, რომელიც გავა აღმოსავლეთ-დასავლეთის მარშრუტით და საშუალებას მისცემს ჩვენს ქვეყნებს ფეხზე დადგენ, მიუხედავდ იმისა

თუ რა პრობლემების წინაშე იდგნენ ისინი ადრე. ედუარდ შევარდნაძის სიტყვით, აზერბაიჯანის პრეზიდენტი ჰეიდარ ალიევი მასთან ერთად იყო უშუალო ინიციატორი აბრეშუმის გზის აღდგენისა, რომელიც უდიდეს როლს შეასრულებს საერთაშორისო ვაჭრობის განვითარებაში“ (**Мост дружбы.., 1998: 13-16**).

საპასუხო სიტყვაში ჰეიდარ ალიევმა აღნიშნა, რომ ეს ხიდი „გახდება არამარტო ქართულ-აზერბაიჯანული მეგობრობის საწინდარი, არამედ ის გადაიქცევა იმ შესანიშნავ ხიდად, რომელიც აღმოსავლეთს დასავლეთთან და ევროპას აზიასთან დააკავშირებს. მომავალი თაობები უფრო დააფასებენ ამ ხიდის მნიშვნელობას, ვიდრე ჩვენ. მინდა კმაყოფილებით ავღნიშნო-განაცხადა ჰეიდარ ალიევმა – ტრასეკას პროგრამა ინიცირებულია ევროკავშირის მიერ 1992-1993 წლებში და იგი თანდათან ხორციელდება ცხოვრებაში“ (**Мост дружбы.., 1998: 25**). ამ მნიშვნელოვან ღონისძიებას ესწრებოდნენ ევროკავშირის წარმომადგენლები სადაც სიტყვა წარმოთქვა ევროკავშირის კომისიის წარმომადგენელმა საქართველოში დენის კორბოიმ, რომელმაც წაიკითხა ევროკავშირის საგარეო საქმეთა კომისარის ჰანს ვან დერ ბუკის მიმართვა, რომელშიც საგანგებოდ იყო აღნიშნული ამ ხიდის მნიშვნელობა საქართველოსა და აზერბაიჯანისთვის, რომელიც არის სიმბოლო ორ ქვეყანას შორის მეგობრული ურთიერთობებისა“ და ის შეასრულებს უდიდეს როლს საერთაშორისო ვაჭრობის განვითარებაში ევროპასა შავ და კასპიის ზღვებს შორის (**Мост дружбы.., 1998: 26**).

თანამშრომლობის შემდგომი ეტაპი გახდა ნავთობის ექსპორტის ახალი მარშრუტების შემუშავება. 1996 წელს ორ ქვეყანას შორის ურთიერთთანამშრომლობის საფუძველზე შემუშავდა ბაქო-სუფსის ნავთობსადენის მშენებლობის პროექტი, რომელიც 1999 წელს წარმტებით დასრულდა. შესაძლებელი გახდა ნედლი ნავთობის ექსპორტი საზღვაო გადაზიდვების მეშვეობით. ამ პროექტით ევროპა-კავკასია-აზიის სატრანსპორტო დერეფანმა (TRACECA) მიიღო „ენერგეტიკული“ ასპექტი.

ეს არის პრაქტიკული განხორციელება „საუკუნის კონტრაქტისა“, რომელსაც ხელი მოეწერა აზერბაიჯანში 1994 წლის 20 სექტემბერს აზერბაიჯანის სახელმწიფო ნავთობკომპანიასა და მსოფლიოს 9 ქვეყნის წარმომადგენელ 11 მსხვილ ნავთობკომპანიას შორის. 1994 წლის 20 სექტემბერს დადებული „საუკუნის კონტრაქტი“ წარმოადგენს დამოუკიდებელი აზერბაიჯანის ნავთობის ახალი სტრატეგიისა და დოქტრინის დასაწყისს (**Вардомский.., 2014: 2011**).

„ჩვენ გადავლახეთ ყველა სიძნელე და „საუკუნის კონტრაქტი“ ხორციელდება. 1997 წლის ნოემბერში „ჩირაგის“ საბადოდან ამოვიღეთ პირველი ნავთობი და დავიწყეთ მისი ტრანსპორტირება ბაქო-ნოვოროსისკის ნავთობსადენით. ეს ნავთობსადენი რუსეთის ფედერაციასა და აზერბაიჯანს შორის დადებული ხელშეკრულების

თანახმად, სპეციალურად ამისთვის იყო გაყვანილი.

ჯერ კიდევ მაშინ, როცა მსოფლიო ბაზარზე ნავთობის ექსპორტის მიმართულებას ვგეგმავდით, აუცილებლად მივიჩნიეთ დასავლეთის მიმართულების ალტერნატიული ნავთობსადენის არსებობა. გვინდა აღვნიშნოთ, რომ ამას ზოგიერთ წრეებში, ზოგიერთ ქვეყანაში დიდი უკმაყოფილებით, პროტესტით შეხვდნენ. მაგრამ ჩვენ ამას მივალწიეთ, საქართველოსა და აზერბაიჯანს შორის ხელშეკრულების ხელმოწერის შემდეგ ბაქო-სუფსის ნავთობსადენის პროექტირება დავიწყეთ და მილსადენის მაქსიმალური სისწრაფით პრაქტიკული ამენებისათვის საქმის ორგანიზებას შევუდექით“ (**ჭეიძარ ალიევის მოხსენება...**). 1994 წლიდან აზერბაიჯანის სახელმწიფო ნავთობკომპანიამ ხელი მოაწერა 15 დიდ კონტრაქტს, რომლებიც ითვალისწინებენ კასპიის ზღვის აზერბაიჯანის კუთვნილ სექტორში და ხმელეთზე აზერბაიჯანის ტერიტორიაზე არსებული ნავთობისა და გაზის საბადოების ერთობლივ ათვისებას. ამ ხელშეკრულებებში მონაწილეობას იღებს მსოფლიოს 14 ქვეყნის 32 მსხვილი ნავთობკომპანია (**Шукуров., 1994: 173**).

გამომდინარე იმ ფარული თუ გაცხადებული წინააღმდეგობებიდან, რომელიც ბაქო-სუფსის ნავთობსადენის განხორციელებას შეხვდა ორიოდე სახელმწიფოს მხრიდან, დღეს შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ბაქო-სუფსის ნავთობსადენი წარმოადგენს საქართველოსა და აზერბაიჯანს შორის არსებული ტრადიციული ისტორიული ურთიერთობების თანამედროვე გეოეკონომიკურ ასპექტებში გაგრძელებისა და რეგიონში სტაბილურობის და მშვიდობის შენარჩუნების საუკეთესო მაგალითს. ბაქო-სუფსის ნავთობსადენი დღევანდელ პირობებში იმ თანამშრომლობის ფუნდამენტია, რომელმაც საფუძველი ჩაუყარა ახალი გეოეკონომიკური პროექტების განხორციელებას.

საგულისხმოა, რომ სამხრეთ კავკასიაში სტაბილურობის შენარჩუნებისა და უსაფრთხოების პერსპექტივების ხელშემწყობ მექანიზმებს შორის უმთავრესად მსგავსი პროექტები განიხილება, რადგან გამომდინარე ამ ეკონომიკური პროექტების ინტერესებიდან აზერბაიჯანისა და საქართველოს ძირითადი მიზანია რეგიონში მშვიდობის შენარჩუნებისათვის ბრძოლა.¹

სამხრეთ კავკასიის უსაფრთხოებისა და წარმატებული ეკონომიკური თანამშრომლობის მაგალითია ბაქო-თბილისი-ჯეიჰანის ნავთობსადენი და თურქმენეთ-აზერბაიჯან-საქართველო-თურქეთის გა-

¹ ამ საკითხზე საინტერესო მოსაზრებები გამოითქვა კრებულში (**Trilateral Dimension., 2015**), რომელშიც წარმოდგენილია სხვადასხვა ავტორთა ხედვები სამხრეთ კავკასიის უსაფრთხოების, აზერბაიჯანისა და საქართველოს საგარეო პოლიტიკის ასპექტებზე, ენერგომატარებლების ექსპორტზე და მის გავლენაზე რეგიონში სტაბილურობის შენარჩუნების საკითხებზე. უფრო მეტიც, გამოთქმულია მოსაზრებები სატრანსპორტო დერეფნად სომხეთის სავარაუდო გადაქცევაზეც, რაც გაზრდის რეგიონში სტაბილურობის განცდას.

ზსადენი არის ის უდიდესი პროექტები, რომლებიც უზრუნველყოფენ სამხრეთ კავკასიაში სტაბილურობის გარანტიას. აქვე უნდა აღინიშნოს, ის ფაქტიც, რომ განუზომლად დიდია საქართველოსა და აზერბაიჯანის მაშინდელი პრეზიდენტების ჰეიდარ ალიევისა და ედუარდ შევარდნაძის¹ როლი აღნიშნული პროექტების დაგეგმვისა და განხორციელების გზაზე არსებული სირთულეების დალევის პროცესში.

ბაქო-სუფსის ნავთობსადენის პროექტის ხელმოწერიდან 5 წლის თავზე აზერბაიჯანის პრეზიდენტი აცხადებდა: „ძვირფასო მეგობრებო, გულითადად ვულოცავ საქართველოს პრეზიდენტს, ჩემს მეგობარს ედუარდ შევარდნაძეს, მთელ ქართველ ხალხს, აქ შეკრებილ ყველა მეგობარს ამ ღირსშესანიშნავ მოვლენას. ძვირფასო მეგობრებო! გისურვებთ ბედნიერებას, კეთილდღეობას და ახალ წარმატებებს. აზერბაიჯანის საერთაშორისო კომპანიას ვულოცავ იმ ფრიად კარგ შედეგებს, რომელსაც მან მიაღწია „საუკუნის კონტრაქტის“ განხორციელებისას, ბაქო-ნოვოროსიისკის, ბაქო-სუფსის ნავთობსადენების მშენებლობისას. მოკლე ვადაში შესრულებულია უდიდესი სამუშაო. მინდა აღვნიშნო, რომ ის ძალები, რომლებიც ჩვენი გეგმების, წინააღმდეგ მოქმედებდნენ, მაშინ ამბობდნენ, რომ ეს პროექტი (იგულისხმება ბაქო-სუფსის ნავთობსადენის პროექტი – **ო.ა.**) არა რეალურია, განუხორციელებელია.² ჰეიდარ ალიევი თავის გამოცხადებაში მიუთითა იმ წინააღმდეგობებზე, რომელიც ამ მილსადენის აგებას თან ახლდა (**ჰეიდარ ალიევის მოხსენება...**). საქართველოსა და აზერბაიჯანის მაშინდელმა პრეზიდენტებმა სწორად განჭვრიტეს რა მომავალი ექნებოდა ერთობლივი პროექტების განხორციელებას ორივე ქვეყნის ეკონომიკისა და სამხრეთ კავკასიის უსაფრთხოებისთვის. სა-

¹ სამწუხაროდ, საქართველოს მრავალფეროვანმა პოლიტიკურმა ისტე-ბლიშმენტმა, დაწყებული საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენი-დან დღემდე, ვერცერთი წინა ხელისუფალის პოლიტიკური და ეკონომი-კური მიღწევების პოზიტიური შეფასება ვერ მოახერხა. ყოველ ჯერზე ხელისუფლებაში მოსული ახალი პოლიტიკური გუნდი ცდილობს წინა-მორბედის წარმატების სრულ იგნორირებას და ძირითადად აპელირებს ნე-გატიურ შედეგებზე. პოლიტიკური კონკურენციის პირობებში, ეს დამახა-სიათებელია ოპოზიციაში მყოფი პოლიტიკური ოპონენტებისთვის და არა ხელისუფლებისთვის. მსგავსი ისტორიები გვაქვს ზვინად გამსახურდიას, ედუარდ შევარდნაძის, მიხეილ სააკაშვილის გუნდების ხელისუფლებაში მოსვლისა და წასვლის შემდეგ და თუ ჩვენ ვერ შევძლებთ პოლიტიკური ქცევის დასავლური მოდელის გათვალისწინებას და ამ მიმართულებით ღირებულებათა გადაფასებას, სოციალური და პოლიტიკური ნორმების შემუ-შავებას, ვშიშობთ, იგივე გაგრძელდება მომავალშიც, რაც ვერანაირად ვერ შეუწყობს ხელს საქართველოში პოლიტიკური კულტურის, რაც მთავარია, სა-მართლებრივი სახელმწიფოს სრულყოფას.

² ბუნებრივია, აზერბაიჯანის პრეზიდენტის დიპლომატიური შეფასების უკან წინააღმდეგობათა რთული პროცესი იგულისხმება, რომლის გადალახვა ორი ქვეყნის წამყვან პირებს მოუწიათ.

ქართველოს მაშინდელი პრეზიდენტი ედუარდ შევარდნაძე მოგვიანებით თავის მემუარებში ჩანერს: „ალიევმა დღის წესრიგში დააყენა კასპიის ზღვის ნავთობისა და გაზის პრობლემა, მოიზიდა უცხოური კომპანიები, რომლებმაც დაადასტურეს, რომ კასპიის ზღვაში ნავთობისა და გაზის დიდი მარაგი არსებობს. ამის შემდეგ ნავთობი და გაზი ჩვენთვის, ორივესთვის (იგულისხმება ჰეიდარ ალიევი და ედუარდ შევარდნაძე – **ო.ა.**) მთავარი საზრუნავი ხდება. ალიევმა ყველაფერი გააკეთა იმისთვის, რომ ენერგომატარებლების მთავარ მარშრუტს საქართველოზე გაეგლო“ (**შევარდნაძე, 2006: 449**).

დღევანდელი გადასახედიდან კარგად ჩანს, რომ ორივე ქვეყნის პრეზიდენტების მხრიდან, ეს იყო მიზანმიმართული პოლიტიკა, ქვეყნების ეკონომიკური და პოლიტიკური დამოუკიდებლობის შენარჩუნების გზაზე. ჰეიდარ ალიევმა ერთ-ერთ გამოსვლაში მიანიშნა კიდევ რომ აზერბაიჯანი და მისი პარტნიორი ქვეყნები ხდებიან კონკურენტები ევროპის ბაზარზე ისეთი ტრადიციული მომწოდებლისა, როგორც რუსეთია (**Нефтепровод., 2005**).

ბაქო-სუფსის პროექტი დასაწყისი იყო უფრო გრანდიოზული პროექტის განხორციელებისათვის, სწორედ ამ დროს იქნა ხელმოწერილი პროტოკოლი ბაქო-ჯეიჰანის ნავთობსადენის მშენებლობისათვის აზერბაიჯანის რესპუბლიკასა და თურქეთს შორის, რომელსაც ჰეიდარ ალიევმა შემდეგ „საუკუნის კონტრაქტი“ უწოდა.

რამ განაპირობა ბაქო - ჯეიჰანის პროექტის აუცილებლობა, როგორი იყო მისი მნიშვნელობა მაშინ და რა მნიშვნელობა აქვს მას სამხრეთ კავკასიის ქვეყნების გეოპოლიტიკასა და გეოეკონომიკაში?

ბაქო-ჯეიჰანის პროექტის განხორციელება გამოწვეული იყო ერთის მხრივ დასავლეთის სწრაფვით ენერგო რესურსების მიწოდების დივერსიფიკაციით და მეორე მხრივ, მისი მეშვეობით სამხრეთ კავკასიაში უსაფრთხოების გარკვეული მექანიზმის ამოქმედებისათვის. პროექტის მიმართ დიდი ინტერესს გამოხატავდა თურქეთიც, რომელიც აზერბაიჯანის სტრატეგიული პარტნიორი გახდა.¹

თურქეთ-აზერბაიჯანის ურთიერთობების საფუძველი არის ენობრივი და ეთნიკური საფუძველი, რომელმაც ყარაბაღის ომის დროს ახალი იმპულსი შეიძინა. გარდა ამისა, თურქეთი, რომელიც გასული საუკუნის 70-იანი წლებიდან სწრაფ ეკონომიკურ განვითარებას განიცდიდა, ჩამოყალიბდა რეგიონის ლიდერ სახელმწიფოდ, რომელსაც გააჩნდა და აქვს ამბიციის იყოს მნიშვნელოვანი აქტიორი რეგიონში, ხოლო ამ პროექტის განხორციელება საშუალებას მისცემდა, ერთის მხრივ, გამხდარიყო პროექტის მონაწილე, რაც ზრდიდა მის ნო-

¹ საქართველოში ნავთობის ტრანსპორტირება ორი ნავთობსადენით – ბაქო-თბილისი-ჯეიჰანის ნავთობსადენით (BTC) და დასავლეთ მარშრუტის საექსპორტო მილსადენით (WREP) – ხორციელდება.

ნას ევროკავშირის თვალში, მეორე მხრივ ხდებოდა როგორც საერთაშორისო გარანტორი მილსადენის უსაფრთხო მუშაობისა და მესამე, როგორც სატრანსპორტო ჰაბი, რომლის მეშვეობითაც ხდება ნავთობის მიწოდება დაინტერესებულ მყიდველებთან (**Trilateral Dimensi-on., 2015; Frappi., 2015: 35**). საქართველოსთვის ისევე როგორც პროექტის მონაწილე სხვა ქვეყნებისთვის მილსადენის ამოქმედებას ჰქონდა, როგორც ეკონომიკური ასევე პოლიტიკური მნიშვნელობა, ეკონომიკური თვალსაზრისით ეს საშუალებას მისცემდა ქვეყანას გაეზარდა შემოსავლები ბიუჯეტში და გაემყარებინა საქართველოს, როგორც მნიშვნელოვანი სატრანზიტო ქვეყნის პოზიციები.

სამომავლოდ ამ პროექტის განხორციელება საქართველოსთვის ნიშნავდა უცხოური ინვესტიციების მოზიდვას, ეკონომიკური თანამშრომლობის გაღრმავებას მეზობელ სახელწიფოებთან და რაც მთავარია, უსაფრთხოების გარანტიების ჩამოყალიბებას. სწორედ ედუარდ შევარდნაძისა და ჰეიდარ ალევის ძალისხმევით შესაძლებელი გახდა ამ პროექტის განხორციელება, რომელსაც დიდი წინააღმდეგობა შეხვდა რუსეთის ფედერაციის მხრიდან, რადგან მისი განხორციელების შემთხვევაში კარგავდა მონოპოლიას ნავთობის მიწოდებაზე გარე ბაზრებზე (**Алиев, 2003: 206**).

ბაქო-ჯეიჰანის მილსადენის განხორციელება 2000 წელს დაიწყო და დასრულდა 2005 წელს. 2004 წლის 16 ოქტომბერს საქართველო-აზერბაიჯანის საზღვარზე, ჯანდარის დასახლებასთან ე. წ. „ოქროს შეერთების“ – ბაქო-თბილისი-ჯეიჰანის მილსადენის შედუღების ცერემონია გაიმართა. ცერემონიას საქართველოს, აზერბაიჯანის, ასევე „ბრიტიშ პეტროლიუმის“ წარმომადგენლები და ამერიკის შეერთებული შტატების სპეციალური წარმომადგენელი ესწრებოდნენ.

ცერემონიაზე საქართველოს პრეზიდენტმა მიხეილ სააკაშვილმა განაცხადა, რომ საქართველოსა და აზერბაიჯანს ბევრი საერთო აქვთ და მილსადენი კიდევ ერთი დამაკავშირებელი რგოლია... მე და ილჰამ ალიევსაც ბევრი რამ გვაერთიანებს, მათ შორის მომავლის საერთო ხედვა და ჩვენი ქვეყნებისა და ხალხების განუზომელი, თავგანწირული სიყვარული (**სააკაშვილი, 2004**). ბაქო-თბილისი-ჯეიჰანის პროექტის განხორციელებით ოცნებების ასრულების მნიშვნელოვანი ეტაპი დაიწყო, – განაცხადა საქართველოს პრეზიდენტმა (**სააკაშვილი, 2004**).

ამ მილსადენის მნიშვნელობა განუსაზღვრელად დიდია, რადგან ის უზრუნველყოფს არამარტო ნავთობის მიწოდებას კასპის ზღვის შეღვიდან არამედ შესაძლებელს ხდის მასში შუა აზიური ნავთობის გატარებასაც (**Gasimli., 2014: 25-26**). ფაქტობრივად, ბაქო-ჯეიჰანის ნავთობსადენმა დღის წესრიგში დააყენა ევრაზიის ენერგოსისტემის განხორციელების საშუალება, რომელიც არსებული ინფრასტრუქტურის მეშვეობით უზრუნველყოფს მის სიცო-

ცხლისუნარიანობას. რა თქმა უნდა, ამ პროექტის განხორციელება დიდი პოლიტიკურ რისკებთან იყო დაკავშირებული, მაგრამ მისი ამოქმედების შემთხვევაში საქართველო და აზერბაიჯანი, ისევე როგორც მათი პარტნიორები, უკვე სულ სხვა მოცემულობაში აღმოჩნდებოდნენ, რაც კიდევ უფრო გაამყარებდა მათ მდგომარეობას ენერგეტიკულ ბაზარზე და გაზრდიდა უსაფრთხოების გარანტიებს, რომ არაფერი ვთქვათ ფინანსურ და ეკონომიურ დივიდენდებზე.¹

დღეს უკვე თამამად შეიძლება საუბარი იმაზე, რომ ბაქო-სუფსისა და ბაქო-თბილისი-ჯეიჰანის ნავთობსადენებმა, საფუძველი ჩაუყარეს არამარტო ახალი ეკონომიკური თანამშრომლობის ერას, არამედ სამხრეთ კავკასიის უსაფრთხოების თანამედროვე კონცეფციას. შესაძლოა, ამ პროექტების დაგეგმვისა და განხორციელების გარიჟრაჟზე, 90-იან წლებში, არ ჩანდა მათი მნიშვნელობის ეს მხარე და ყურადღება მხოლოდ ეკონომიკურ ასპექტებზე იყო გადატანილი, მაგრამ დღეს უკვე კარგად ჩანს, რომ ამ პროექტებმა დასაბამის მისცა საქართველო-აზერბაიჯანის სტრატეგიული პარტნიორობისა და სამხრეთ კავკასიის უსაფრთხოების ახალ კონცეფციას, რომელსაც აზერბაიჯანმა და საქართველომ ჩაუყარეს საფუძველი.

საგულისხმოა, რომ მას შემდეგ საქართველოს ხელისუფლების სათავეში რამდენიმე ახალი მთავრობა მოვიდა, რამდენჯერმე გადაისინჯა შიდა და გარე პოლიტიკური საკითხებისადმი მიდგომები, მაგრამ უცვლელია დამოკიდებულება საქართველო-აზერბაიჯანის ურთიერთობებისადმი. პერიოდით, ყოველი ახლადარჩეული ხელისუფლება ამ კუთხით თანამშრომლობის გაფართოებას და ახალი პროექტების განხორციელებისთვის მზადებას იწყებს.

როგორც ცნობილია, ევროპაში XX საუკუნის 80-იანი წლებიდან გაზის ერთ-ერთი მსხვილი მიმწოდებელი რუსეთი იყო. იგი სარგებლობდა რა თავისი მონოპოლური მდგომარეობით, ბუნებრივი აირის ტარიფს იყენებდა თავისი პოლიტიკური მიზნებისათვის, რაც ევროკავშირისთვის მიუღებელი აღმოჩნდა. ევროპას სჭირდებოდა ისეთი პარტნიორები, რომლებიც არ გამოიყენებდნენ ამ საკითხს პოლიტიკური შანტაჟისთვის. გარდა ამისა, ამ რესურსის არსებობამ ევროკავშირს და თურქეთს საშუალება მისცა კასპიისა და შუა აზიის ქვეყნებში დაეწყოთ ახალი პროექტების შემუშავება, რომელიც ხელს შეუწყობდა აზერბაიჯანსა და შუა აზიაში მოპოვებულ ბუნებრივ აირს გასასვლელი ჰქონოდა ევროკავშირისკენ, მისი ერთ-ერთი სატრანსპორტო დერეფანი საქართველო გახდებოდა (**ბრძანებულება №311**).

¹ აზერბაიჯანის მოგებამ ნავთობის და გაზის ექსპორტიდან 2001 წლის 1 იანვრიდან 2017 წლის 1 იანვრამდე შეადგინა 122 მლრდ. 109 მლნ. დოლარი (**Callaeva, 2017**) საქართველოს შემოსავლმა გაზის და ნავთობის ტრანზიტით და ამ წლებში ჯამურად 500 მილიონი აშშ დოლარი შეადგინა.

აზერბაიჯანს ბუნებრივი აირის საკმაოდ მნიშვნელოვანი მარაგი გააჩნია. ოფიციალური მონაცემებით აზერბაიჯანის ფლობს დაახლოებით 4 ტრილიონამდე კუბური მეტრი გაზის მარაგს, რაც ხელს უწყობს მისი საექსპორტო პოტენციალის სტაბილურობას. ასე მაგალითად, 2017 წელს გაზის მოპოვებამ აზერბაიჯანში დაახლოებით 29 მილიარდი კუბური მეტრი შეადგინა, რომლის შემდგომი გაზრდა დამოკიდებულია საერთაშორისო ფასებზე და მოთხოვნაზე. შაჰდენიზის გაზის საბადოს საშუალებით აზერბაიჯანს შეუძლია სრულიად დააკმაყოფილოს გაზის მსხვილი მომხმარებლების, თურქეთის და ევროკავშირის ნევრი ქვეყნების ნაწილის მომარაგება. ეს საბადო უდიდესია აზერბაიჯანში და იმართება შაჰდენიზის კონსორციუმის მიერ (ნევრები: BP; Statoil, SOCAR, LukAgip; NICO; TotalFinaElf, TPAO) (**Прокопенко, 2015: 221**).

მთავარი მილსადენი, რომლის მეშვეობით აზერბაიჯანი ახორციელებს გაზის ექსპორტს არის ბაქო-თბილისი-ერზერუმის მილსადენი, რომლის წარმადობაც წელიწადში 23 მილიარდი კუბური მეტრია და 2017 წლისთვის მისი გამტარუნარიანობამ 25 მლრდ კუბური მეტრს უნდა მიაღწიოს (**Подтвержденные запасы.., 2017**).

გაზსადენის გაყვანას, ისევე როგორც ნავთობსადენის გაყვანას საქართველოს გავლით ორივე ქვეყნისთვის პოლიტიკური და ეკონომიკური მნიშვნელობა გააჩნია. ეს მნიშვნელოვანია თურქეთისთვისაც, ხოლო აზერბაიჯანისთვის გაზსადენის რუსეთის გვერდის ავლით გაყვანა მისი პოლიტიკის ნაწილია (**Алиев, 2003: 222-223**), რაც საშუალებას აძლევს აზერბაიჯანს, ერთი მხრივ, თვითონ განსაზღვროს გაზის ტრანსპორტირების სატარიფო პოლიტიკა და მეორე, არ იყოს დამოკიდებული რუსეთის გავლენაზე, რომელიც ცდილობდა ეს საკითხი გამოეყენებინა თავის სასარგებლოდ როგორც პოლიტიკურად, ასევე ეკონომიკურად. რუსეთი ლობირებდა და ლობირებს ენერჯო ტრანზიტს (როგორც გაზის ასევე ნავთობის) თავისი ტერიტორიის გავლით, რომელსაც ის შემდგომ გამოიყენებდა პოლიტიკური მანიპულაციებისათვის.

ყველაზე გრანდიოზული პროექტი რომელიც უნდა განხორციელებულიყო სამომავლოდ იყო „ნაბუკოს პროექტი“, რომელმაც უნდა დააკავშიროს ევროპა კასპიის ზღვის და შუა აზიის ენერგეტიკულ რესურსებთან. ამ პროექტის განხორციელება მიუხედავად თავის წარმადობის მაღალი მაჩვენებლებისა (33 მილიარდი კუბური მეტრი წელიწადში) დიდ პოლიტიკური დაპირისპირების საგანია ერთი მხრივ, რუსეთსა და ევროკავშირს შორის, მეორე მხრივ მის მონაწილე რიგ სახელმწიფოებს შორის, რომლებსაც თავისი ხედვა გააჩნიათ პროექტთან დაკავშირებით. ნებისმიერ შემთხვევაში პროექტის განხორციელებას საქართველოსათვის და აზერბაიჯანისთვის დიდი მნი-

შენელობა ექნება, რადგან ის გააერთიანებს გაზის მომპოვებელ ქვეყნებს: ირანი, შუა აზიის ქვეყნები, აზერბაიჯანი და კიდევ უფრო კონკურენტის გახდის მათ საერთაშორისო ბაზარზე. ჯერჯერობით პროექტის განხორციელება შეჩერებულია, მაგრამ პროექტი წევრი ზოგიერთი ქვეყანა მის განხორციელებაში სასიცოცხლოდ არის დაინტერესებული.

კიდევ უფრო ამბიციური პროექტია TANAP (ტრანსანატოლიური მილსადენი) რომლის მიზანიც შაჰ დენიზის ათვისების მეორე ეტაპია, იგი გაზს უშუალოდ მიაწვდის ევროპას და ამისთვის გამოიყენებს და და გააგრძელებს ბაქო-თბილისი-ერზერუმის მილსადენს. პროექტს საძირკველი 2015 წლის მარტში, ყარსში თურქეთის პრეზიდენტის, აზერბაიჯანისა და საქართველოს სახელმწიფოს მეთაურების მონაწილეობით ჩაეყარა (**TANAP agreements signed., 2012**). თურქეთის მონაკვეთი არდაგანიდან იწყება და საბერძნეთში გადასვლამდე ქვეყნის 20 ქალაქზე გადის. ამ პროექტს ძალიან დიდი მნიშვნელობა აქვს საქართველოსთვის, რომელიც აქედან მიიღებს მისთვის საკმარის გაზს, როგორც ტრანზიტორი ქვეყანა, ხოლო აზერბაიჯანი და თურქეთი ხდებიან ევროპის ქვეყნებისათვის რუსული გაზის რეალური ალტერნატივა, რაც პირველ რიგში, აზერბაიჯანის და თურქეთის როლს ზრდის. გვინდა დავახასიათოთ როგორია ამ პროექტის მნიშვნელობა აზერბაიჯანისა და თურქეთისთვის რომლებიც პროექტის ინიციატორები არიან და რას მოუტანს ის ამ ორ პარტნიორ ქვეყანას. TANAP-ი აზერბაიჯანისა და თურქეთის ეკონომიკაში სერიოზულ წვლილს შეიტანს და ევროპის ქვეყნებს გასულ წლებში ენერგო მინოდებაში შექმნილი მონოპოლიზაციის შიშს შეამცირებს. TANAP-ის მთავარი პროექტი, ბუნებრივი აირის სამხრეთ კორიდორი, დაახლოებით 40 მილიარდი დოლარის ღირებულებისაა, 3 500 კილომეტრის სიგრძისაა და მთლიანობაში 6 ქვეყანას მოიცავს. თურქეთი ამ პროექტის 1850 კილომეტრს წარმოადგენს. ბუნებრივი აირის სამხრეთ კორიდორი კი სამხრეთ კავკასიის მილსადენისა და ტრანსადრიატიკის მილსადენის ხაზის TANAP-თან შეერთებისგან შედგება. აღნიშნული პროექტები აზერბაიჯანის ბუნებრივი აირის ევროპამდე უსაფრთხო მინოდებასთან ერთად თურქეთის ენერგო დერეფანში მთავარ მარშრუტად გადაქცევის პოლიტიკაში თავის წვლილს შეიტანს.

პროექტის ზოგადი ფინანსური გათვლებიდან ჩანს, თუ როგორ არის შესაძლებელი პროექტის მონაწილე მხარეების მიერ როგორც ფინანსური სარგებლის მიღება ისევე თავიანთი გავლენის ზრდა მსოფლიო ენერგობაზარზე.

ევროპას, აზიას და ახლო აღმოსავლეთს შორის თურქეთის ენერგობაზარად გადაქცევის მიზნისთვის TANAP-ი მნიშვნელოვანი პოტენციალია. ბუნებრივი აირის წარმოების წყაროებთან და მათ მო-

მხმარებელ ევროპასთან სიახლოვე თურქეთისათვის სერიოზული უპირატესობაა. თუმცა ამ მიზნისთვის ქვეყნის შიდა ენერჯო გადაზიდვის ხაზების ინტენსიურობა და ინფრასტრუქტურის მიმზიდველობა დიდი მნიშვნელობის მატარებელია. ტანაპის პროცესში საუბარია თურქეთზე დაახლოებით 25 მილიარდი კუბური მეტრის ბუნებრივი აირის გატარების მოცულობაზე. ტანაპის შესაძლებლობებიდან გამომდინარე, ინფრასტრუქტურის მშენებლობა და ადგილობრივი ტექნოლოგიის განვითარება თურქეთისთვის გადამწყვეტი მნიშვნელობისაა.

პროექტის საინვესტიციო ღირებულება 45 მილიარდი აშშ დოლარია, რომელიც მიმართული იქნება: აზერბაიჯანში შაჰ-დენიზის საბადოსათვის მეორე ფაზის განსავითარებლად, რომელიც დამატებით 22 მილიარდი კუბური მეტრი ბუნებრივი გაზის მოპოვებას უზრუნველყოფს, ასევე სამხრეთ კავკასიური გაზსადენის გამტარუნარიანობის გაზრდას, რაც გულისხმობს ახალი მილსადენის მშენებლობას აზერბაიჯანის ტერიტორიაზე.

ამ გაზსადენს შეუძლია დიდი როლი შეასრულოს აღმოსავლეთ-დასავლეთს შორის ახალი ეკონომიკური ხიდების მშენებლობაში, რომელმაც პოტენციური აზერბაიჯანით შეიძინა. მომდევნო წლებში თურქმენეთის, ყაზახეთის, ერაყის, ირანისა და აღმოსავლეთ ხმელთაშუა ზღვის სხვა რესურსების დასავლეთში გადატანაში შესაძლოა დიდი როლი შეასრულოს, ეს კი თურქეთის გრძელვადიან გეგმებში მნიშვნელოვანი ეკონომიკური და პოლიტიკური მონაპოვარი იქნება (Rzayeva, 2014: 45-46). აზერბაიჯანი ახორციელებს არა მარტო გაზის ექსპორტს, არამედ მის დისტრუბუციას, რაც აორმაგებს აზერბაიჯანის ფინანსურ სარგებლს. აზერბაიჯანულმა მხარემ ძალიან საინტერესო სქემა შექმნა გაზის მიწოდების და შემდგომ მისი რეალიზაციის თვალსაზრისით. იმისთვის, რომ გაზის საფასურის ხელოვნურად ზრდა არ მომხდარიყო შუამავალი კომპანიების მიერ, ნავთობისა და გაზის მიწოდებასა და რეალიზაციას ახორციელებს აზერბაიჯანის სახელმწიფო კომპანია SOCAR, რომელიც აზერბაიჯანის დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდგომ, 1992 წლის 13 სექტემბერს დაფუძნდა, ხოლო 2003 წლის 24 იანვარს აზერბაიჯანის რესპუბლიკის პრეზიდენტის ბრძანებულებით, მისი სტრუქტურული ერთეულების გაერთიანება განხორციელდა, რის შედეგადაც წარმოიშვა მსოფლიოში ერთ-ერთი უმსხვილესი ნავთობის და გაზის მომპოვებელი კორპორაცია, რომლის სათაო ოფისიც ბაქოში მდებარეობს. კომპანია აწარმოებს ნავთობისა და ბუნებრივი აირის მოპოვებას კასპიის ზღვის აზერბაიჯანული ნაწილის სანაპირო და საზღვაო ზონებში. გარდა ამისა ის მართავს ქვეყნის ორ ნავთობგადამამუშავებელ ქარხანას, ერთ გაზის გადამამუშავებელ ქარხანას, რამდენიმე ნავთობსადენსა და გაზსადენს მთელი ქვეყნის მასშტაბით. კომპანია აგრეთვე ფლობს SOCAR-ის ავტოგასამართი სა-

დგურების ქსელს აზერბაიჯანში, საქართველოში, უკრაინაში, რუმინეთს, თურქეთსა და შვეიცარიაში. კომპანიაში დაახლოებით 61 000 თანამშრომელი მუშაობს. კომპანიამ იმისთვის, რომ მისი საქმიანობა მაქსიმალურად ყოფილიყო ორიენტირებული მომხმარებელზე შექმნა გაზის და ნავთობის რეალიზაციის სქემა, რომელიც დღეს წარმოდგენილია მთელ რიგ სახელმწიფოებში და კიდევ უფრო ანვითარებს თავის ქსელს ევროპაში და პოსტსაბჭოთა სივრცეზე (**Эмерсон...**).

სოკარი ასევე გეგმავს დაარსოს პეტკიმის საკონტინენტო პორტი და ააშენოს ელექტროსადგური. პროექტის ფარგლებში, სოკარის ინვესტიცია შეადგენს 9 მილიარდ დოლარს (**Ефендиев, 2016**). 2023 წლისათვის, თურქეთის პეტკიმის ნახევარკუნძული უმასპინძლებს უმსხვილეს საინვესტიციო და ლოკალიზაციის პროექტებს, რომელიც სოკარის უშუალო მონაწილეობით განხორციელდება.

აღსანიშნავია ის ფაქტი, რომ შვეიცარიის მთავრობას სურს სოკარი ჩართოს გაზის ტრანსპორტირების ახალ პროექტში TAP-ის. სოკარი დადებითად აფასებს თავის და შვეიცარიასთან თანამშრომლობას ენერგეტიკის საკითხებზე. ბოლო დროს, დიდი ინტერესით განიხილება ევროპისათვის აზერბაიჯანული გაზის მიწოდების პერსპექტივები.

TAP ანუ ადრიატიკის ზღვაზე გამავალი მილსადენი, სოკარისათვის წარმოადგენს სტრატეგიულ მიმართულებას, რომლის მეშვეობითაც მას შესაძლებლობა მიეცემა ევროპას მიაწოდოს გაზი. ეს ნაბიჯი კი, ხელს შეუწყობს კომპანიის განვითარებას და გააფართოვებს მის გეოეკონომიკურ არეალს. მილსადენი, რომლის სამუშაოებიც შესაძლებელი გახდება ბუნებრივი გაზი კავკასიის რეგიონიდან პირდაპირ ევროპაში შევიდეს, დაიწყება საბერძნეთიდან, შემდეგ გადაკვეთს ალბანეთს და ადრიატიკის ზღვას და ბოლოს სამხრეთ იტალიაში დამთავრდება. ამ მილსადენის პროექტში ჩართვა სოკარისათვის იქნება მნიშვნელოვანი, რაც დაეხმარება ბაზრის გაფართოებისათვის და თავისი პოზიციების განსამტკიცებლად. ამ პროექტის განხორციელება მნიშვნელოვანია, როგორც აზერბაიჯანისათვის ასევე საქართველოსთვის, რადგან დაახლოებით 45 მილიარდიანი ინვესტიციიდან, რომელიც TAP-ის აშენებაში ჩაიდება, 2 მილიარდი დოლარი საქართველოში დაიხარჯება. ეს თანხა სამხრეთ კავკასიური მილსადენის წარმადობის გაზრდას მოხმარდება. ამჟამად, მილსადენი დაახლოებით 7 მილიარდ კუბურ მეტრ გაზს ატარებს წლის განმავლობაში. საქართველოში ორი ახალი საკომპრესორო სადგურის აშენებით კი მილსადენის წარმადობა გასამმაგდება, რაც შაჰ დენიზის საბადოს სრული ექსპლუატაციის შემთხვევაში აუცილებელი იქნება.

TAP-ის მშენებლობით ევროპა ენერგო რესურსებისა და წყაროების დივერსიფიკაციის მიმართულებით მნიშვნელოვან ნაბიჯს გადადგამს. მილსადენის მარშრუტზე მდებარე ქვეყნები კი ეკონომიკურ სარგებელს

ნახავენ, მათ შორის საქართველოც, რომელიც გაზის ტრანზიტის საფასურად მიიღებს იმ რაოდენობის გაზს, რომელიც მნიშვნელოვან ნილად უზრუნველყოფს მისი მოხმარების დიდ ნაწილს. დღევანდელი მონაცემებით საქართველო წელიწადში მოიხმარს 2,5 მილიარდ კუბურ მეტრ ბუნებრივ აირს, რომლის დიდი ნაწილი სწორედ ტრანზიტის საფასურია, გარდა ამისა საქართველოში იწყება გაზსაცავის მშენებლობა, რომელიც გათვლილია 300 მილიონ კუბურ მეტრზე, ეს კი საქართველოს ენერგეტიკული უსაფრთხოების მნიშვნელოვანი კომპონენტი იქნება.

პროექტი უზრუნველყოფს ქვეყანაში გაზის მიწოდებასა და მოხმარებას შორის არსებული სეზონური დისბალანსის და რეგულირებას და ზამთრის პერიოდში პიკური მოხმარებას და კმაყოფილებას. გარდა ამისა, მომწოდებელი ქვეყნების მიერ საქართველოსთვის გაზის მიწოდების დაუფეგმავი შეწყვეტის შემთხვევაში, შესაძლებელი იქნება ქვეყნის მომხმარებლების საცავიდან გაზის შეუფერხებლად მომარაგება. გაზსაცავის შევსება მოხდება შაჰ-დენიზის საბადოდან, რომელიც TAP-ის მილსადენის შევსების ერთ-ერთი წყაროა.

სამხრეთ კავკასიის ქვეყნებისთვის TAP-ის მილსადენი პრიორიტეტულია, რადგან როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ ის საშუალებას აძლევს მას დაუკავშირდეს ბალკანეთის გაზგამანაწილებელ ქსელს და მოახდინოს ბუნებრივი აირის უშულო მიწოდება ამ ქვეყნებისთვის (**Assenova., 2015: 6-7**). საექსპერტო წრეებში მიაჩნიათ, რომ ამ პროექტის განხორციელება უფრო მომგებიანი ვიდრე ნაბუქოსი, მაგრამ თუ მომავალში გაიზრდება მოთხოვნილება ბუნებრივ აირზე, შესაძლებელია მოხდეს ნაბუქოს პროექტის რეანიმირება, რომელიც დამოკიდებულია მთელ რიგ საკითხებთან და პირველ რიგში ევროკავშირის და აშშ პოზიციებთან პროექტის დაფინანსების უზრუნველყოფაში და მის გეოპოლიტიკურ მდგრადობაში.

საერთაშორისო ენერგეტიკულ ბაზარზე დღეისათვის ჩამოყალიბებული სიტუაცია განაპირობებს ბუნებრივი გაზის მიწოდების ალტერნატიული, საქართველოს ტერიტორიაზე გამავალი და რუსეთის გავლენისაგან თავისუფალი მარშრუტების მშენებლობის საკითხის გლობალურ სტრატეგიულ მნიშვნელობას. სატრანზიტო მილსადენების ამ პროექტების რეალიზაცია უზრუნველყოფს: ევროპული ენერგეტიკული ბაზრის დივერსიფიკაციას, საქართველოსა და სუამის, ცენტრალური აზიისა და აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნების წარმატებულ ინტეგრაციას გლობალურ ეკონომიკურ სტრუქტურებში და რეგიონის მდგრად განვითარებას და ბოლოს მოუღებს საერთაშორისო ენერგეტიკული ბაზრის სტრატეგიული რესურსით უზრუნველყოფის მონოპოლიზებას რუსეთის „გაზპრომის“ მიერ (**ბულაშვილი, 2007**).

გარდა სატრანზიტო მილსადენების მშენებლობისა და ენერგეტიკულ პროექტებისა, არანაკლები მნიშვნელობა ჰქონდა ტრასეკას

პროექტის ფარგლებში (ევროპა-კავკასია-აზიის სატრანსპორტო დერეფანი) სარკინიგზო მაგისტრალის მშენებლობას და ამოქმედებას.

ამ პროექტის განხორციელებას დიდი გეოპოლიტიკური და ეკონომიური მნიშვნელობა გააჩნია, რადგან იგი ერთმანეთს დააკავშირებს სამ მასში უშუალოდ მონაწილე პარტნიორ ქვეყანას, ამასთან ახალი რკინიგზის მეშვეობით შესაძლებელი ხდება აზიიდან ევროპაში რკინიგზის მეშვეობით როგორც მოსახლეობის ისე ტვირთების გადატანა. თავისი მნიშვნელობიდან ამ მაგისტრალს „რკინის აბრეშუმის გზად“ მოიხსენიებენ პრესაში, რადგან განსხვავებით ნავთობ და გაზსადენიდან ის უშუალოდ მოემსახურება არამარტო ტვირთებს, არამედ ასევე ადამინებს და რეალურს გახდის უმოკლეს ვადაში მათ გადაადგილებას დასავლეთიდან აღმოსავლეთის მიმართულებით, რომლის მეშვეობით სამომავლოდ შესაძლებელია ისეთი პროექტის განხორციელება, რომელიც რეალურს გახდის სამომავლოდ სარკინიგზო მიმოსვლას „ლონდონიდან ბომბეიმდე“ (Das Kundu., 2014).

რკინიგზის პროექტი განხორციელება ერთ ერთი რთული ამოცანა გამოდგა, როგორც პოლიტიკური, ასევე მისი პრაქტიკური განხორციელების თვალსაზრისით, რადგან მას ბევრი მონინააღმდეგე ჰყავდა და ჰყავს იმ სახელმწიფოების მხრიდან, რომელებსაც არ სურთ ახალი სატრანსპორტო არტერიის შექმნა, რომელიც უშალოდ დააკავშირებს არამარტო მასში მონაწილე მხარეებს, არამედ გააძლიერებს თურქეთ-აზერბაიჯანის სტრატეგიულ თანამშრომლობას. ეს ორივე ქვეყნისათვის მნიშვნელოვანია გამომდინარე იქიდან რომ მათ საერთო საზღვარი არ გააჩნიათ.

სარკინიგზო ხაზის აშენების გადანყვეტილება მიღებულ იქნა 1996 წლის 4 აპრილს საქართველოსა და თურქეთის პრეზიდენტების შეხვედრის დროს. 1997 წლის ნოემბერში გამოცხადდა ტენდერი რკინიგზის მშენებლობაზე. პროექტით პირველ ეტაპზე ახალქალაქიდან თურქეთის საზღვრამდე ახალი ორადგილიანი ხაზი უნდა აშენებულიყო და განხორციელებულიყო მარაბდა-ახალქალაქის რკინიგზის ხაზის რეკონსტრუქცია (Das Kundu., 2014).

2005 წლის იანვარში ხელი მოეწერა ახალ ხელშეკრულებას, თუმცა აშშ-მ და ევროკავშირმა უარი განაცხადეს აღნიშნული პროექტის დაფინანსებაზე. მიუხედავად ამისა, აზერბაიჯანმა მზადყოფნა გამოთქვა გრძელვადიანი კრედიტით (25 წელი) დაეფინანსებინა საქართველოს ტერიტორიაზე ამ სამუშაოების განხორციელება, კრედიტის საპროცენტო განაკვეთი 1-5%-ის ფარგლებში უნდა ყოფილიყო, რაც ქართული მხარისთვის მისაღები აღმოჩნდა.

2007 წლის 7 თებერვალს თბილისში ხელი მოეწერა სამხრივ ხელშეკრულებას ბაქო-თბილისი-ყარსის ახალი სარკინიგზო ხაზის მშენებლობის შესახებ. დოკუმენტს ხელი პრეზიდენტმა ილჰამა ალიევმა,

მიხეილ სააკაშვილმა და პრემიერ-მინისტრმა რეჯევ თაეპ ერდოღანმა მოაწერეს. მშენებლობა კი 2008 წელს დაიწყო და 2010 წელს უნდა დასრულებულიყო. 2007 წლის სექტემბერში აზერბაიჯანის სახელმწიფო სანავთობო ფონდმა პირველი ტრანში, 200 მილიონი დოლარის კრედიტი გამოყო. იმავე წლის 21 ნოემბერს პრეზიდენტმა მიხეილ სააკაშვილმა თურქეთის და აზერბაიჯანის პირველ პირებთან ერთად სოფელ მარაბდაში, პროექტის დაწყების ოფიციალურ ცერემონიაში მიიღო მონაწილეობა და განაცხადა, რომ მისი ვარაუდით, რკინიგზის მშენებლობა დაგეგმილზე უფრო ადრე, მისი პრეზიდენტობის მეორე ვადის ამონურვამდე დასრულდებოდა. პროექტის დასრულების თარიღად 2010 წლის მეორე ნახევარი განისაზღვრა. თუმცა მოგვიანებით, ბაქო-თბილისი-ყარსის სარკინიგზო მაგისტრალის მშენებლობის დასრულების ვადებმა ფინანსური, პოლიტიკური და რელიგიური სირთულებების გამო რამდენჯერმე გადაინია. პროექტის დასრულების თარიღად ჯერ 2013, შემდეგ კი 2014 და 2015 წლები სახელდებოდა (**ჯანიაშვილი, 2017**). ტექნიკური პრობლემის გამო რკინიგზის მშენებლობა გაგრძელდა 2017 წლამდე თუმცა 2015 წელს ბაქო-თბილისი-ყარსის რკინიგზის მაგისტრალის მეშვეობით სატესტო სატვირთო მატარებელმა გაიარა, რომელმაც სამხრეთ კორეიდან ყაზახეთის, აზერბაიჯანის, საქართველოსა და თურქეთის გავლით ევროპაში ჩასვლას მხოლოდ 15 დღე მოანდომა. ეს მაშინ როდესაც საზღვაო გზის მეშვეობით მას 45 დღე სჭირდება (**Das Kundu., 2014**).

2017 წელს დასრულდა რკინიგზის მშენებლობა, რომელიც იმავე წლის 30 ოქტომბერს საზეიმოდ იქნა გახსნილი ბაქოში, რომელსაც ხუთი ქვეყნის ლიდერი ესწრებოდა. ბაქო-თბილისის-ყარსის სარკინიგზო მაგისტრალის გახსნის ცერემონიაში აზერბაიჯანის პრეზიდენტი ილჰამ ალიევი, საქართველოს პრემიერ მინისტრი გიორგი კვირიკაშვილი, თურქეთის პრეზიდენტი რეჯევ ერდოღანი, ყაზახეთის პრემიერ-მინისტრი ბაკითჟან საგინტაევი, უზბეკეთის პრემიერ-მინისტრი აბდულა არიპოვი მონაწილეობდნენ. მათ სიმბოლურად გადაიყვანეს ისრები, გახსნეს მემორიალური დაფა და იმგზავრეს მატარებლით, რომელმაც ახლად გახსნილ სარკინიგზო მაგისტრალზე გაიარა. ოფიციალურმა პირებმა ისაუბრეს რკინიგზის მნიშვნელობაზე (**მჭედლიშვილი, 2017**).

„დღეს ჩვენ არა მხოლოდ ერთმანეთის ეკონომიკასა და სავაჭრო პოტენციალს, არამედ მსოფლიოს უმსხვილეს ბაზრებს ვაკავშირებთ ერთმანეთთან“, – განაცხადა თავის მისასალმებელ სიტყვაში საქართველოს პრემიერ-მინისტრმა გიორგი კვირიკაშვილმა. საქართველოს სურს თავისი ნვლილი შეიტანოს „აბრეშუმის გზის“ აღორძინებისა და „ერთი გზა – ერთი სარტყლის“ ინიციატივის განხორციელების საქმეში: „ბაქო-თბილისი-ყარსის რკინიგზის წარმატებას მნიშვნელოვნად უწყობს ხელს ჩინეთთან გაზრდილი

სავაჭრო-ეკონომიკური კავშირები. ჩვენ მოხარულნი ვართ, რომ ჩინეთ-ევროკავშირის სავაჭრო სატრანსპორტო რუკაზე ეს მარშრუტი იკავებს „შუა კორიდორის“ ადგილს, როგორც ამ დერეფანს უწოდა პრეზიდენტმა ერდოღანმა სულ ცოტა ხნის წინ გამართულ აბრეშუმის გზის სამიტზე. დღეს საკონტინენტო მატარებელს ჩინეთიდან საქართველომდე, ყაზახეთისა და აზერბაიჯანის გავლით, 8 დღე სჭირდება“ (**მჭედლიშვილი, 2017**).

ბაქო-თბილისი-ყარსის რკინიგზის სიგრძე 826 კილომეტრია, აქედან საქართველოს ტერიტორიაზე 254 კილომეტრი გაივლის. ბაქო-თბილისი-ყარსის სარკინიგზო ხაზის საქართველოს მონაკვეთი მოიცავს 22 ხიდს, 13 სადგურს, 24 გზაგამტარს და 4 თოვლდამცავ გალერეას (**მჭედლიშვილი, 2017**).

სამ ქვეყანაზე გამავალი რკინიგზით, ეტაპობრივად, ყოველწლიურად 17 მილიონი ტონა ტვირთის გადაზიდვა და მილიონამდე მგზავრის გადაყვანა იქნება შესაძლებელი. რკინიგზის საქართველოს მონაკვეთზე, შპს „მარაბდა-კარნახის რკინიგზის“ ინფორმაციით, 2 500 ადამიანის დასაქმებაა შესაძლებელი. აზერბაიჯანის ტრანსპორტის სამინისტროს განცხადებით, ბაქო-თბილისი-ყარსის რკინიგზა რეგიონში ერთ-ერთი უმსხვილესი სატრანსპორტო ხაზია და იგი აზიისა და ევროპის ბაზრებზე გასვლას შეუწყობს ხელს. შაერთაშორისო და უსაფრთხოების საკითხების კვლევის ცენტრის ხელმძღვანელი ნიკა ჩიტაძე, არ იზიარებს რა სკეპტიკოსების აზრს, რომ ბაქო-თბილისი-ყარსის სარკინიგზო მაგისტრალი შესაძლოა საზღვაო პორტების კონკურენტად ჩამოყალიბდეს, ამბობს: „იქიდან გამომდინარე, რომ 5-დან 17 მილიონამდე ტონა ტვირთი იქნება ტრანსპორტირებული აღნიშნული რკინიგზის მეშვეობით, რა თქმა უნდა, ეს გაზრდის გამტარუნარიანობას. დამატებით, რაც შეეხება ბათუმის და ფოთის პორტებს და, თუნდაც, იგივე ანაკლიის პორტს, ის დამატებითი მოცულობის ტვირთებს მიიღებს, იმიტომ რომ, ერთი მხრივ, მოხდება სარკინიგზო გადატვირთვა სხვადასხვა ტვირთის, მეორე მხრივ კი, საზღვაო გადაზიდვა და, პირიქით, მე ასე მგონია, რომ ისინი ერთმანეთს შეავსებენ და საქართველოს სატრანზიტო პოტენციალი გაიზრდება“ (**რეზონანსი, 2016**).

აზერბაიჯანში საქართველოს საგანგებო და სრულუფლებიანი ელჩის, თეიმურაზ შარაშენიძის თანახმად, სრულდება ეტაპი, რომელიც აყალიბებს სამხრეთ-კავკასიურ დერეფანს, რომელშიც იქნება ენერგო, სატრანზიტო და სატრანსპორტო კომუნიკაციები“ (**Chiragov., 2015**).

მას შემდეგ, რაც რკინიგზა ყარსი-თბილისი-ბაქო სრული დატვირთვით ამოქმედდება მას 40 მილიონამდე ტვირთის გადატანა შეუძლია. ზოგიერთი სკეპტიკოსი მიიჩნევს, რომ პროექტი ვერ შეძლებს ტვირთების მოზიდვას, რადგანაც მას ჯერ არ გაააჩნია ძლიერი ლოჯისტიკური ბაზა

და მის ალტერნატივად ჩუნცინი-დოსტიკი-მოსკოვი-ბრესტი-ლოდი-დუ-ისბურგი მიიჩნევა, რომელიც რუსეთზე გავლით ევროპაში ჩადის, მაგრამ არავინ არ დაობს იმაზე, რომ მის სრულ დატვირთვას გარკვეული დრო სჭირდება ის შემდგომაც შეიძლება გახდეს სარკინიგზო ხაზის „ტრანსიზის“ კონკურენტი.

როგორია პროექტის გეოპოლიტიკური მნიშვნელობა, რომლის რეალიზაციას 21 წელი დასჭირდა და 750 აშშ მილიონი დოლარი, რომელიც სრულად დაფარა აზერბაიჯანულმა მხარემ, რადგან ევროკავშირმა და აშშ მთავრობამ გარკვეული პოლიტიკური მოსაზრებიდან გამომდინარე უარი განაცხადეს მის დაფინანსებაზე მაგრამ შემდგომ ალიარეს, რომ ეს შეცდომა იყო (Chiragov., 2015).

ჯერ კიდევ როცა ეს იდეა წარმოიშვა, მისი ერთ ერთი მოწინააღმდეგე რუსეთი და სომხეთი იყვნენ, რადგან რუსეთი მას მიიჩნევდა კონკურენტ პროექტად, გარდა ამისა ის გარკვეულ საფრხეებს ხედავდა მისი განხორციელებით, რადგან თურქეთი შეძლებდა კონფლიქტის შემთხვევაში აზერბაიჯანსა და სომხეთს შორის მასშტაბური სამხედრო-ეკონომიურ დახმარების განწევას თავისი მოკავშირის და სტრატეგიული პარტნიორის მიმართ. ხოლო სომხეთი იმის გამო რომ მას არ აქვს გარე სამყაროსთან სარკინიგზო კომუნიკაცია და ფაქტობრივად ჩაკეტილია ხედავს საფრთხეს გამომდინარე მისი გეოპოლიტიკური მდგომარეობიდან. რაზეც მიუთითებს თვით სომხური მხარის განცხადებაც, როდესაც სომხეთის მაშინდელმა პრემიერმა ანდრანიკ მარგარიანმა პირდაპირ განაცხადა, რომ „ამ რკინიგზის მშენებლობა არასწორია, არამომგებიანი და ძალზედ ძვირი. ამის გარდა სომხეთი აღმოჩნდება იზოლაციაში“ (რეზონანსი, 2005).

სომხური მხარე ცდილობდა ლობირება გაეკეთებინა გიუმრი-ყარსის მონაკვეთის ამოქმედებას თუ თურქული მხარე მოხსნიდა ბლოკადას, მაგრამ როგორ უნდა ყოფილიყო ეს განხორციელებული მთიანი ყარაბაღის პრობლემის გადაუჭრელად გაუგებარი იყო. როგორც ექსპერტები აღნიშნავენ საქართველო-აზერბაიჯან-თურქეთის პროექტმა უდიდესი შთაბეჭდილება მოახდინა სომხეთის პოლიტიკურ და ბიზნეს წრეებზე, როგორც ქვეყნის შიგნით ასე მის გარეთ, რადგან ეს რკინიგზა უდიდესი პერსპექტივისაა (Klimas., 2016: 61-62).

სომხეთმა გააცნობიერა, რომ დგას არჩევანის წინაშე დგას: ან უნდა გადადგას ნაბიჯი ყარაბაღის საკითხის დასარეგულირებლად და გახდეს მონაწილე ამ პროექტისა რაც ქვეყანას გამოიყვანს ღრმა ეკონომიური კრიზისიდან, ან დარჩეს რეგიონალურ იზოლაციაში.

სარკინიგზო პროექტის განხორციელებამ ის მაშინვე აქცია საერთაშორისო განხილვის საგნად. ეს განაპირობა არამარტო მისმა მნიშვნელობამ არამედ სომხური მხარის აქტიურმა ბრძოლამ მისი განხორციელების წინააღმდეგ (მაცაბერიძე, 2014: 12).

აზერბაიჯანისათვის რკინიგზის მნიშვნელობა მარტო მისი ეკონომიკური დანიშნულებით არ განისაზღვება, მასში ქვეყნის რაციონალური პოლიტიკური ინტერესებია ჩადებული და ეს გასაგებიც უნდა იყოს. მისი დანიშნულება აზერბაიჯანისთვის იმდენად მნიშვნელოვანია, რომ თავისი ფინანსური რესურსებით დააფინანსა პროექტის განხორციელება. განზრახულია ამ სარკინიგზო მაგისტრალის განშტოების მშენებლობა, რომელიც თურქეთიდან ნახიჭევანისკენ გაკეთდება და ამით შეასუსტებს მის იზოლაციას და უფრო მჭიდროდ დააკავშირებს აზერბაიჯანს საკუთარ ავტონომიასთან. ფაქტობრივად, ეს მაგისტრალი შეკრავს წრეს ორი მიმართულებით ჩრდილოეთ სამხრეთი (რუსეთი-აზერბაიჯანი-ირანი-ინდოეთი) და აღმოსავლეთ-დასავლეთი (რუსეთი-საქართველო-სომხეთი) და ამავდროულად უკვე აზერბაიჯანს გახდის სატრანზიტო დერეფნად, რომლის სატრანსპორტო კომუნიკაციური ცენტრი ბაქო იქნება (**Klimas., 2016: 61-62**). ეს სრულიად ახალი რეალობა იქნება რომელიც ცვლის გეოპოლიტიკურ ბალანსს სამხრეთ კავკასიის ქვეყნების სასარგებლოდ.

ზემოთ ჩამოთვლილი ენერგეტიკული და სატრანსპორტო პროექტები დიდ როლს ითამაშობს სამხრეთ კავკასიაში უსაფრთხოებისა და სტაბილურობის შენარჩუნების საქმეში. ამავე დროს ზრდის არამარტო საქართველო-აზერბაიჯანის, არამედ თურქეთ-საქართველო-აზერბაიჯანის ერთობლივ გეოპოლიტიკურ და გეოეკონომიკურ ინტერესებს. უსაფრთხოების გარანტიები უფრო გაიზრდება თუ აღნიშნულ პროექტებში სომხეთის ჩართვა გახდება შესაძლებელი, რისთვისაც მან ყარაბაღის საკითხი უნდა დაარეგულიროს აზერბაიჯანთან. რადგან თურქეთ-საქართველო-აზერბაიჯანის დაახლოებამ არსებული და სამომავლო პროექტების გარშემო საფუძველი ჩაუყარა ამ ქვეყნების სტრატეგიულ პარტნიორობას, რომელიც დიდ როლს ითამაშობს და მომავალშიც გაზრდის რეგიონის უსაფრთხოების და სტაბილურობის გარანტიებს.

ბიბლიოგრაფია:

- *ბულაშვილი, 2007* – **ბულაშვილი გიორგი**. INOGATE – კასპიისა და შავი ზღვისპირა ქვეყნების ენერგეტიკული ურთიერთთანამშრომლობა, – *ევროკავშირის სამეზობლო პოლიტიკა და საქართველო*. დამოუკიდებელ ექსპერტთა ანალიზი. თბ., 2007, – <http://www.nplg.gov.ge/gsd/cgi-bin/library.exe?e=d-00000-00---off-0civil2--00-1--0-10-0---0---0prompt-10---4-0-11--10-ka-50--20-about---00-3-1-00-0-01-1-0utfZz-8-10&a=d&c=civil2&cl=CL2.7&d=HASHc56-2e01b3cc5fe4d163605.8.6;>

- *კუბლაშვილი...*, 2013 – **კუბლაშვილი გიგი, ლორია გიორგი**. საერთაშორისო სატრანსპორტო დერეფანი „ევროპა-კავკასია-აზია“ (TRACECA) და მისი განვითარების პერსპექტივები, – <http://iveria.biz/74-saertasoris-satransporto-derevani-evropa-kavkasia-azia-traceca-da-misi-ganvitarebis-perspeqtivebi.html>;
- *მაცაბერიძე*, 2014 – **მაცაბერიძე მალხაზ**. ბაქო-თბილისი-ყარსის რკინიგზა და კავკასიის ქვეყნები. თბ., 2014;
- *მჭედლიშვილი*, 2017 – **მჭედლიშვილი ნონა**. ბაქო-თბილისი-ყარსის რკინიგზა ოფიციალურად გაიხსნა, – <https://www.radiotavisupleba.ge/a/baqo-tbiliskarsis-rkinigza-oficialurad-gaikhsna/28824412.html>;
- *რონდელი*, 1999 – **რონდელი ალექსანდრე**. TRACECA – კავკასიაში რეგიონალური თანამშრომლობის საშუალება, – *ქართული დიპლომატია*. წელიწადული. ტ. 6. თბ., 1999;
- *საპაშვილი*, 2004 – **სააკაშვილი მიხეილი**. ბაქო-თბილისი-ჯეიჰანის პროექტის განხორციელებით ოცნებების ასრულების მნიშვნელოვანი ეტაპი იწყება, – გაზ. „24 საათი“. 18.10.2004;
- *შემარდნაძე*, 2006 – **შეყარდნაძე ედუარდ**. ფიქრი წარსულსა და მომავალზე. მემუარები. თბ., 2006;
- *ჩიტაძე*, 2000 – **ჩიტაძე ნიკა**. კასპიის ნავთობი და სატრანზიტო ქვეყნის როლი (საქართველოს მაგალითზე). თბ., 2000;
- *ჩიტაძე*, 2011 – **ჩიტაძე ნიკა**. გეოპოლიტიკა. თბ., 2011;
- *ჟანიშვილი*, 2017 – **ჯანიშვილი მერაბ**. ბაქო-თბილისის-ყარსის მნიშვნელობა საქართველოსთვის, – <http://old.1tv.ge/projects/analytics/?page=detail&id=159088>;
- *ჭოჭუა*, 2010 – **ჯოჯუა დაზმირ**. რუსეთის სამხედრო ინტერვენცია საქართველოში. 2008 წლის აგვისტოს ომი და მისი შედეგები. თბ., 2010;
- *ბრძანებულება №11* – საქართველოს პრეზიდენტის 2000 წლის №311 ბრძანებულება „ბუნებრივი გაზის მილსადენის სისტემის პროექტის განვითარების მხარდაჭერ ღონისძიებათა შესახებ“, – <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/114046>;
- *რეზონანსი*, 2005 – გაზ. „რეზონანსი“. 22.06.2005;
- *რეზონანსი*, 2016 – გაზ. „რეზონანსი“. №45, 2016;
- *ჰეიდარ ალიევის მოხსენება...* – აზერბაიჯანის რესპუბლიკის პრეზიდენტის ჰეიდარ ალიევის მოხსენება სუფსაში ბაქო-სუფსის ნავთობსადენის გახსნისადმი მიძღვნილ საზეიმო ცერემონიაზე (17 აპრილი 1999 წელი) – <http://lib.aliyev-heritage.org/ge/1999520.html>;
- *ASSENOVA.*, 2015 – **Assenova Margarita, Shiriyev Zaur**. Azerbaijan and the New Energy Geopolitics of Southeastern Europe. The Jamestown Foundation, 2015;
- *DAS KUNDU.*, 2014 – **Das Kundu Ninevidita, Yulek Murat, Humbatov Mahir**. Baku-Tbilisi-Kars Railroad: The Iron Ground for the Silk Road. Baku, 2014;
- *CHIRAGOV.*, 2015 – **Chiragov Fuad, Gasimli Vusal, Kakachia Kornely, Karimov Reshad, Makarychev Andrey, Mammadov Farhad, Ögütçü Mehmet, Pashayeva Gulshan, Paul Amanda, Sammut Dennis, Shiriyev Zaur, Veliyev Cavid**. The South Caucasus. Between integration and fragmentation. May, 2015;
- *CHITADZE*, 2007 – **Chitadze Nika**. The Role of Georgia in the Energy Security of the Black Sea Region, – Journal “*Chernomorska Bezpeka*”. №1 (5). Sebastopol, Ukraine, 2007;
- *GASIMLI.*, 2014 – **Gasimli Vusal, Yulek Murat**. New Geo-Economics In The Azerbaijan-Led South Caucasus. Baku, 2014;

- *FRAPPI., 2015 – Frappi Carlo, Valigi Marco.* Patterns for Cooperation in the Southern Caucasus Area. Azerbaijan, Georgia and Turkey: Triangular Diplomacy in the Shadow of Energy Strategy, – *Working Paper.* No. 57, July, 2015;
- *KLIMAS., 2016 – Klimas Evaldas, Humbatov Mahir.* Baku-Tbilisi-Kars Raylroad. The Iron Ground for the Silk Road. *Future Opportunitites and Prospects.* Vilnius, 2016;
- *RZAYEVA, 2014 – Rzayeva Gulmira.* Natural Gas in the Turkish Domestic Energy Market: *Policies and Challenges.* Oxford Institute for Energy Studies, 2014;
- *HOW TRACECA...* – How TRACECA started, – <http://www.traceca-org.org/en/traceca/history-of-traceca/>;
- *TANAP AGREEMENTS SIGNED., 2012 –* TANAP agreements signed in Istanbul with participation of President of Azerbaijan Ilham Aliyev and Prime Minister of Turkey Recep Tayyip Erdogan, – <http://www.socar.az/socar/en/news-and-media/news-archives/news-archives/id/4738>;
- *TRILATERAL DIMENSION., 2015 –* Trilateral Dimension of Azerbaijan’s Foreign Policy. Edited by *Farhad Mammadov, Fuad Chiragov.* Baku, 2015;
- *АЛИЕВ, 2003 – Алиев Ильхам.* Каспийская нефть Азербайджана. Москва, 2003;
- *ВАРДОМСКИЙ., 2014 – Вардомский Леонид Борисович, Пылин Артем Геннадьевич, Соколова Татьяна Владимировна.* Страны Южного Кавказа: *Особенности развития и регионального взаимодействия.* Москва, 2014;
- *ЕФЕНДИЕВ, 2016 – Ефендиев Мамед.* SOCAR завоевывает всю Турцию, – <https://haqqin.az/news/72049>;
- *КАРТВЕЛИ, 2016 – Картвели Гиорги.* Грузия в роли транспортно-логистического «сердца» Южного Кавказа, – <http://dlmn.info/ru/gruziya-v-rol-i-transportno-logisticheskogo-yuzhnogo-kavkaza/>;
- *ПРОКОПЕНКО, 2015 – Прокопенко Елена.* Кавказ в современном геополитическом измерении. Москва, 2015;
- *САЛАЕВА, 2017 – Салаева Алена.* Доходы Госнефтефонда Азербайджана от продажи прибыльных нефти и газа с АЧГ и «Шахдениз» превысили \$124,6 млрд., – <https://1news.az/news/dohody-gosneftefonda-azerbaydzhana-ot-prodazhi-pribyl-nyh-nefti-i-gaza-s-achg-i-shahdeniz-prevysili-124-6-mlrd>;
- *ШУКУРОВ., 1994 – Шукуров И., Ибрагимов Н.* Гейдар Алиев открывает миру Азербайджан. Баку, 1994;
- *ЭМЕРСОН... – Эмерсон Майкл.* Подходы к стабилизации на Кавказе, – <http://poli.vub.ac.be/publi/crs/rus/Vol5/EmersonNEWBUS.htm>;
- *МЕСТО КАВКАЗА...* – Место Кавказа в геополитике США. Общая характеристика Кавказского региона, – <http://www.geopolitics.ru/2012/12/mesto-kavkaza-v-geopolitike-ssha/>;
- *МОСТ ДРУЖБЫ., 1998 – Мост дружбы и мира.* Главный редактор **З. Джибладзе.** Тбилиси, 1998;
- *НЕФТЕПРОВОД., 2005 –* Нефтепровод Баку-Тбилиси-Джейхан, идущий в обход России, запущен, – <https://www.newsru.com/world/25may2005/trubopr.html>;
- *ПОДТВЕРЖДЕННЫЕ ЗАПАСЫ., 2017 –* Подтвержденные запасы нефти Азербайджан составляют 1,5 млрд. тонн, – <http://caspianbarrel.org/ru/2017/11/podtverzhennyye-zapasy-nefti-azerbajdzhan-sostavlyayut-1-5-mlrd-tonn/>.

OMAR ARDASHELIA¹

**ON THE ISSUE OF SECURITY AND STABILITY
IN THE SOUTH CAUCASUS
(ENERGY AND TRANSPORT PROJECTS)**

The report discusses energy and transportation projects in the South Caucasus that play a major role in maintaining security and stability in the region. At the same time, these projects enhance not only Georgia-Azerbaijan but also Turkey-Georgia-Azerbaijan joint geopolitical and geo-economic interests. Security guarantees will be increased if Armenia becomes involved in these projects, for which it will have to settle the Karabakh issue with Azerbaijan. Turkey-Georgia-Azerbaijan energy and railway projects have helped bring these countries closer together and laid the foundation for possibilities of development of future projects and strategic partnership – this will increase guarantee of the region's security and stability. In this situation, raising problematic issues in the neighborhood policy that will impede the security of energy and transport projects in the South Caucasus and make it dangerous to implement, will change the security rules that have been in place since the 90s of the 20th century in political culture of the South Caucasus countries, especially in political culture of Georgia and Azerbaijan. This will be a new dilemma for the Caucasian states that could lead to a geopolitical disaster in the region. Consequently, the South Caucasus countries will have to take careful and cautious steps to solve these problems.

¹ *Omar Ardashelia* – PhD in History, Professor, Sokhumi State University.

**კოლონიკური მეცნიერებები,
სოციოლოგია, ფსიქოლოგია**

გვანცა აბდალაძე¹

**ჰიბრიდული მშვიდობა –
ახალი პარადიგმა მშვიდობის კვლევებში²**

შესავალი

საერთაშორისო ურთიერთობების ტრადიციული თეორეტიკოსები ომს და მშვიდობას საპირისპირო კატეგორიებად განიხილავდნენ. მშვიდობის განმარტება ხდებოდა როგორც „ომის არარსებობა“, ხოლო ომი განიხილებოდა „ორგანიზებულ ძალადობად“.

ნორვეგიელმა სოციოლოგმა და კონფლიქტოლოგმა იოჰან გალტუნგმა შეცვალა დამკვიდრებული პარადიგმა. ტრადიციული გაგებით მშვიდობას ნეგატიური მშვიდობა უწოდებდა და საპირისპიროდ შემოგვთავაზებდა ტერმინი „პოზიტიური მშვიდობა“, რაც არა მხოლოდ ომისა და კონფლიქტების არარსებობას, არამედ საზოგადოებაში ძალადობის არარსებობას მოიაზრებს. გალტუნგის იდეალია თანამშრომლობასა და ადამიანის ღირსებაზე დაფუძნებული საზოგადოება, რომელიც ინდივიდისა და თავად საზოგადოების განვითარების საფუძველს ქმნის და საუკეთესო პრევენციას ომებისა და კონფლიქტების თავიდან ასაცილებლად. მის სახელს უკავშირდება შექმნა ტერმინისა – „მშვიდობის მშენებლობა“ (რაც 1970-იანი წლებიდან მსოფლიო სამეცნიერო წრეებში სამუდამოდ დამკვიდრდა) და მშვიდობის მშენებლობის კონცეფციის ჩამოყალიბება, რომლის თანახმად, სოციალური და ეკონომიკური სტრუქტურების ტრანსფორმაციამ უნდა შექმნას მშვიდობის კულტურა და მდგრადი განვითარება. კონფლიქტი უნდა დაიძლიოს საფუძველშივე, პრიორიტეტული უნდა გახდეს კონფლიქტების პრევენცია. მის სახელსვე უკავშირდება ისეთი ახალი პარადიგმებისა და ტერმინების დამკვიდრება როგორცაა: კონფლიქტის ტრანსფორმაცია, მდგრადი მშვიდობა, სტრუქტურული ძალა-

¹ **გვანცა აბდალაძე** – ისტორიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² კვლევა ჩატარებულ იქნა **ERASMUS+** პროგრამის „**PESTUGE (მშვიდობის კვლევების სამაგისტრო მოდული საქართველოში)**“ ფარგლებში.

დობა, მშვიდობის ზონები... (**Galtung Johan, 1967**).

გალტუნგმა 1959 წელს დააარსა მშვიდობის კვლევების ინსტიტუტი ოსლოში (**PRIO**), ხოლო 1964 წელს პირველი ინტერდისციპლინარული „მშვიდობის კვლევების ჟურნალი (**Journal...**)

გალტუნგს მალევე გამოუჩნდა მიმდევრები და მშვიდობის მშენებლობა იქცა საერთაშორისო ურთიერთობების ერთ-ერთ მნიშვნელოვან მიმართულებად. მისი თემატიკა გაფართოვდა და მოიცვა ისეთი საკითხები, როგორცაა განიარაღება, სახელმწიფო ინსტიტუტების და სამოქალაქო საზოგადოების მშენებლობა, ტერიტორიული და არშემდგარი სახელმწიფოები, დემოკრატიზაცია, განვითარება, ტრანსფორმაცია... მშვიდობის მშენებლობის ინტერდისციპლინარული სასწავლო პროგრამა თუ კვლევითი სამეცნიერო ცენტრი დღეს მსოფლიოს ყველა წამყვან უნივერსიტეტშია განთავსებული. მშვიდობის მშენებლობა მულტიდისციპლინარული დარგია. მასში ჩართულნი არიან საერთაშორისო ურთიერთობების და უსაფრთხოების მკვლევარები, ფსიქოლოგები, კულტურის მკვლევარები, სამხედრო და საჯარო მართვის პრაქტიკოსები, მშვიდობის ექსპერტები...

მშვიდობის მშენებლობის დარგმა გავლენა მოახდინა უსაფრთხოებისა და კონფლიქტების კვლევის ტრადიციულ სკოლებზეც. უსაფრთხოების მკვლევარებმაც გააფართოვეს თავისი კონცეფციების არეალი და დღეს უსაფრთხოების კვლევებში მეტი აქცენტი კეთდება არასახელმწიფოებრივ აქტორებზე.

მშვიდობის მშენებლობის თეორიების პრაქტიკული განხორციელება იტვირთა გაერო-მ. ამ ორგანიზაციაში დარგის პოპულარიზაცია დაკავშირებულია მისი გენერალური მდივნის, ბუტროს ბუტროს-ლალის სახელთან, რომელმაც 1992 წელს მშვიდობის მშენებლობის სპეციალური პროგრამა შეიმუშავა პოსტ-კრიზისულ საზოგადოებების ტრანსფორმაციისთვის (**Secretary General, 1992**).

გაერო-ს გენერალური მდივნის, კოფი ანანის წინადადების საფუძველზე 2005-2006 წლებში გაერო-ში შეიქმნა სპეციალური სტრუქტურა: გაერო-ს მშვიდობის მშენებლობა, რომელშიც გაერთიანებულია გაერო-ს მშვიდობის მშენებლობის კომისია; გაერო-ს მშვიდობის მშენებლობის ფონდი; გაერო-ს მშვიდობის მშენებლობის მხარდაჭერის კაბინეტი (**United Nations...**). ცალკეულმა ქვეყნებმა ასევე დაიწყეს ამ მიმართულებით ნაბიჯების გადადგმა. დღეს მშვიდობის მშენებლობა, როგორც დარგი, მოიცავს განსახორციელებელი მიზნების ფართო სპექტრს: ერთის მხრივ მშვიდობის დამყარება (მათ შორის ძალით), მისი შენარჩუნება, ასევე კონფლიქტების პრევენცია, რაც უკავშირდება ისეთ თემებს, როგორცაა სახელმწიფოს მშენებლობა (რეფორმები, სახელმწიფო ინსტიტუტების გაძლიერება), ერის მშენებლობა (კონსენსუსი საერთო ღირებულებებზე, მოქალაქეობრიობის შეგრძნება),

იდენტობის პოლიტიკა, მდგრადი განვითარება.

ცივი ომის შემდგომი მსოფლიო არც ისე იდეალური აღმოჩნდა, როგორც წარმოედგინათ ცივი ომის შემდგომი წესრიგის ავტორებს. პოსტ-კრიზისულმა საზოგადოებებმა ვერ შეძლეს მშვიდობის კულტურის შექმნა და მდგრად განვითარებაზე ორიენტირებული პოლიტიკური ტრანსფორმაცია. პოსტ-კომუნისტურ ქვეყნებსა და ახლო აღმოსავლეთში თავი იჩინა წლების მანძილზე დაგროვილმა პრობლემებმა. სახელმწიფოს მშენებლობის (State Building) და ერის მშენებლობის (Nation Building) ეტაპების გავლა ახლად შექმნილი სახელმწიფოებისთვის იმაზე რთული აღმოჩნდა, ვიდრე მოსალოდნელი ჩანდა. მსოფლიო უსაფრთხოების გამონკვევად იქცა არშემდგარი სახელმწიფოები, რომლებმაც ვერ უზრუნველყვეს მშვიდობის კულტურის დამკვიდრება და ნოყიერი ნიადაგი შექმნეს ახალი პოლიტიკური, ეთნიკური, რელიგიური კონფლიქტებისა და ტერორიზმის გასავრცელებლად. ამ კონტექსტში, კონფლიქტებზე სწრაფი რეაგირების აუცილებლობამ მშვიდობის მშენებლობის პოლიტიკა მშვიდობის ძალით დამყარების და მშვიდობის შენარჩუნების ოპერაციებად აქცია (peacemaking, peacekeeping). მშვიდობის დამყარების ხელშეწყობა სხვადასხვა ეკონომიკური თუ სოციო-კულტურული განვითარების მოდელებით ჩაანაცვლა დასავლეთის ქვეყნების სამშვიდობო ინტერვენციებმა, რამაც ხელი შეუწყო დასავლური ღირებულებების დისკრედიტაციას არადასავლურ საზოგადოებებში. ლიბერალური მშვიდობის დამყარება არალიბერალური მეთოდებით კრიტიკოსებმა მშვიდობის რიტორიკას ამოფარებულ გლობალური ჩრდილოეთის პრაგმატულ და იდეოლოგიურ ინტერესებად შეარაცხეს.

ცივი ომის დასრულების შემდეგ მეოთხედ საუკუნეზე მეტი გავიდა. ფუკუიამას „ისტორიის დასასრულის“ ნაცვლად შედეგად მივიღეთ მსოფლიო, სადაც გარდამავალი დემოკრატიის ქვეყნებში ვერ იმუშავა გრძელვადიანმა ტრანსფორმაციის მოდელებმა და დემოკრატიული მონყობის ნაცვლად ახალი ტიპის პოლიტიკური რეჟიმები შეიქმნა; ხოლო კონფლიქტურ რეგიონებში კონფლიქტები ვერ დაასრულა მშვიდობის ძალით დამყარების პოლიტიკამ. უკანასკნელი ათწლეულების შეიარაღებულ კონფლიქტებზე ემპირიული მასალა და ამ მასალის ანალიზი ადასტურებს, რომ კონფლიქტების უმეტესობას განმეორებითი ხასიათი აქვს, რაც ნიშნავს კონფლიქტის შემდგომ საზოგადოებებში კონფლიქტების მართვის და მშვიდობის დამყარების პროცესების ჩავარდნას.

აღწერილი კონტექსტის დეფინიციისთვის, სამეცნიერო ლიტერატურაში გაჩნდა ჰიბრიდულობის ცნება. თავდაპირველად, ახალი ტიპის გარდამავალი პოლიტიკური რეჟიმების აღსაწერად დამკვიდრდა ტერმინი „ჰიბრიდული რეჟიმი“. საქართველოც, სხვა ბევრი

ქვეყნის მსგავსად, ნახევრად დემოკრატიულ, ანუ ჰიბრიდულ რეჟიმად მოიხსენიება სხვადასხვა კლასიფიკაციაში. მაგალითად, საერთაშორისო არასამთავრობო ორგანიზაცია Freedom House საქართველოს ნაწილობრივ თავისუფალ ქვეყნად (ანუ ჰიბრიდულ რეჟიმად) ასახელებს 2018 წლის ანგარიშში (*Freedom... country scores, 2018*), ხოლო თავისუფლების ინდექსის ცხრილში 3 ქულით აფასებს, მაშინ როდესაც ტერიტორია აფხაზეთს 4.5 ქულა აქვს მინიჭებული (*Freedom... country scores, 2018*).

„ჰიბრიდული რეჟიმების“ შემდეგ გამოჩნდა ტერმინი „ჰიბრიდული ომი“. გლობალიზებულ სამყაროში სულ უფრო და უფრო რთული ხდება ომსა და მშვიდობას შორის ზღვარის გავლება, ეს ზღვარი ბუნდოვანია და ხშირად შეუძლებელი ხდება გავცეთ პასუხი ტრადიციულად მარტივ შეკითხვაზე: სად მთავრდება საომარი მდგომარეობა და როდის იწყება მშვიდობა (*აბდალაძე, 2017*). „ჰიბრიდულ ომს“ წარმოების ახალი, საკუთარი, „ჰიბრიდული“ მეთოდები აქვს. საქართველოში რუსული რბილი ძალის ინტენსიფიკაციის და ყირიმში რუსეთის აგრესიის შემდგომ „ჰიბრიდული ომის“ კვლევა პრიორიტეტული გახდა საქართველოშიც.

„ჰიბრიდული მშვიდობა“, როგორც პარადიგმა ახლა მკვიდრდება და ყალიბდება, თუმცა საერთაშორისო ცენტრები და უნივერსიტეტები უკვე იყენებენ ამ ტერმინს პოლიტიკის დოკუმენტებში, კონფერენციების დასახელებებში, სასწავლო კურსების სილაბუსებში. რა ზეგავლენას მოახდენს „ჰიბრიდული მშვიდობის“ თეორია მშვიდობის მშენებლობის დარგსა და საერთაშორისო ურთიერთობების არსებულ სკოლებზე? „ჰიბრიდული მშვიდობის“ პარადიგმა მომავალში რა როლს შეასრულებს მშვიდობის მშენებლობის პროცესებში? ახლო მომავალში ამ კითხვებს პასუხები ალბათ გაეცემა.

ჰიბრიდული მშვიდობა

რას ნიშნავს „ჰიბრიდული მშვიდობა“? როგორ უნდა განვმარტოთ ეს ტერმინი? რა მახასიათებლებზე დაყრდნობით ვუნოდებთ მშვიდობას ჰიბრიდულს? რა არის ჰიბრიდული „ჰიბრიდულ მშვიდობაში“? ჰიბრიდული მშვიდობა პოზიტიურია თუ ნეგატიური?

მიმოვიხილოთ, როგორ განსაზღვრავს სხვადასხვა ავტორი ჰიბრიდულ მშვიდობას:

გევინ მაუნთი: ჰიბრიდულობის დამახასიათებელია იმ როდესაც ორი ან მეტი სისტემის შერევა ან აღრევა ქმნის რაღაც სრულიად განსხვავებულს... როდესაც მთლიანი სურათი იმაზე მეტია, ვიდრე მისი შემადგენელი ნაწილების ჯამი (*Mount, 2018: 204*).

ბრაუნი და გუსმაო: მშვიდობის მშენებლობის მიზანია საზოგადოებაში პოლიტიკური სისტემის აღდგენა ან განახლება... პოლიტიკური

ჰიბრიდულობა ნიშნავს დასავლური (უმეტესად ლიბერალური) მოდელების თანაარსებობას ადგილობრივ პრაქტიკასთან, რომელიც დაფუძნებულია ადგილობრივ პოლიტიკურ კულტურაზე და დიდი ლეგიტიმაციით სარგებლობს (**Brown and Gusmao, 2009: 61-62**).

რობერტო ბელონი: მდგომარეობა, როდესაც ლიბერალური და არალიბერალური ნორმები, ინსტიტუციები და აქტორები თანაარსებობს (**Belloni, 2012: 21**).

როჯერ მაკ გინტი: ჰიბრიდულობა არ არის ორი სხვადასხვა აქტორის დამყნობა ახალი ორგანიზმის შესაქმნელად. ის კომპლექსური და დინამიური პროცესია სადაც აქტორები და ნორმები მუდმივად ურთიერთზემოქმედებენ ერთმანეთზე (**Mac Ginty, 2013: 446**).

ოლივერ რიჩმონდი: ლოკალური აქტორები არ არიან ყოველთვის პასიურ როლში (მსხვერპლი, მიმღები...). მათ შესაძლოა შეძლონ ძალების მაქსიმიზაცია და დამოუკიდებლად მოქმედება... ლოკალური აქტორების იგნორირება მშვიდობის ჰიბრიდიზაციას განაპირობებს... ჰიბრიდული მშვიდობა შესაძლებელია იყოს პოზიტიურიც და ნეგატიურიც... ჰიბრიდული მშვიდობა ახალ დილემებს ქმნის (**Richmond, 2015: 50-68**).

რა ფაქტორები განაპირობებს მშვიდობის ჰიბრიდიზაციას? ჰიბრიდული მშვიდობა პროცესია, სადაც ზემოდან-ქვემოთ (top-down) და ქვემოდან-ზემოთ (bottom-up) პროცესები ერთდროულად მიმდინარეობს. ჰიბრიდიზაციის მოდელში როჯერ მაკ გინტი აქცენტს აკეთებს ოთხი ცვლადის ინტერაქციაზე. ეს ცვლადები დამოუკიდებელია და აღმოცენდება სხვა ცვლადების მიერ განსაზღვრულ გარემოში:

1. საერთაშორისო აქტორების უნარი დანერგოს მმართველობის სასურველი ფორმა სახელმწიფოში;
2. საერთაშორისო აქტორების უნარი მოახდინოს კარგი მმართველობის (good governance) ინტენსიფიკაცია სახელმწიფოში;
3. ლოკალური აქტორების (ლოკალური ელიტები) უნარი წინააღმდეგობა გაუწიოს, შეაფერხოს ლიბერალური მშვიდობის ინტერვენცია, დაამახინჯოს კარგი მმართველობის მოდელი;
4. ლოკალური აქტორების (ლოკალური ელიტები) უნარი შექმნას კარგი მმართველობის ალტერნატიული მოდელი (**Mac Ginty, 2010: 398**).

როგორც ვხედავთ, ჰიბრიდიზაციის მოდელი ძალიან ზოგადია და მრავალ თემას მოიცავს. გარდა ამისა, სხვადასხვა მაგალითის განხილვისას მოგვიწევს სხვადასხვა ტიპის ჰიბრიდზე საუბარი.

რატომ გახდა აქტუალური მშვიდობის ჰიბრიდიზაციის საკითხი? მშვიდობის მშენებლობის დარგში ჰიბრიდული მშვიდობის

კონცეფციის მზარდი გამოყენება გამომდინარეობს არსებული რეალობიდან. მშვიდობის მშენებლობის საერთაშორისო მოდელების (ლიბერალური მშვიდობის) პრაქტიკაში დანერგვა ყოველთვის არ სრულდება წარმატებით. შედეგად ვიღებთ არა მშვიდობას, არამედ არშემდგარ სახელმწიფოებს და განმეორებით კონფლიქტებს. გაჩნდა პროცესების ახლებურად ანალიზის აუცილებლობა. ჰიბრიდული მშვიდობის, როგორც პარადიგმის და მოდელის, ვალიდურად ჩათვლა შესაძლებელს ხდის ლიბერალური მშვიდობის საერთაშორისო მოდელი ადგილობრივი საზოგადოების დაკვეთასთან იქნას მისადაგებული და მოხდეს სამშვიდობო პროცესების დივერსიფიკაცია.

ლიბერალური და ჰიბრიდული მშვიდობის მოდელებზე მსჯელობისას სამეცნიერო ლიტერატურაში გაჩნდა ბევრი არგუმენტი, რომელიც მხარს უჭერს ან აკრიტიკებს ერთს ან მეორეს, სვამს ახალ შეკითხვებს (**Richmond, 2015: 50-68; Mac Ginty, 2010; Nadarajah and Ranpton, 2015**).

ლიბერალური მშვიდობის მონინაალმდევე და ჰიბრიდული მშვიდობის მხარდამჭერი მრავალფეროვანი არგუმენტები დაახლოებით ასეთი შინაარსისაა:

1. ლიბერალური მშვიდობა წამყვანი სახელმწიფოების, საერთაშორისო ორგანიზაციების და საერთაშორისო ფინანსური ინსტიტუტების მიერ განხორციელებული მშვიდობის დამყარების და მშვიდობის მშენებლობის დომინანტურ ფორმად მიიჩნევა. საერთაშორისო დაფინანსებით შექმნილი „მშვიდობა“ ხშირად იძულებითი ფორმისაა. საერთაშორისო ძალისხმევით მიღწეული სამშვიდობო შეთანხმებები სწორედ იმიტომ არის არაეფექტური, რომ ვერ ერგება ადგილობრივ, „ლოკალურ“ კონტექსტს და ვერ იძენს ლეგიტიმაციას. პოსტკონფლიქტურ საზოგადოებებში ლიბერალური მშვიდობის ლეგიტიმაციის საკითხი განსაკუთრებით მწვავეა;
2. პოსტ-კრიზისულ საზოგადოებებში დასავლური ინტერვენცია ხშირად გამოხატულია ტერმინით „კარგი მმართველობა“; „სიღარიბის დაძლევის სტრატეგიული დოკუმენტი“; „რეფორმები“. ამგვარ მოდელს საფუძვლად უდევს რწმენა, რომ ლიბერალიზმი ხელს უწყობს მშვიდობას (დემოკრატიული მშვიდობის თეორია). თუმცა, ლიბერალიზმის გავრცელება ხშირად არალბერალური მეთოდებით ხდება. გარდა ამისა, ზეგავლენა ხდება ელიტებზე და ყურადღების მიღმა რჩება მოსახლეობის ჩართულობა. ამ გაგებით, ლიბერალური მშვიდობა ნეგატიური მშვიდობაა, ის თრგუნავს კონფლიქტს, მაგრამ არ ახდენს სტრუქტურულ ცვლილებებს;

3. ლიბერალური მშვიდობის ინტერვენციის პროცესს თავისი ლიმიტები აქვს. ლიბერალური მშვიდობა ვერ გაუმკლავდა რადიკალურად განსხვავებულ ღირებულებებს. ის სეკულარული და მოდერნული მოდელია, რომელიც კულტურულ შოკს ინვესტრადიციულ საზოგადოებებში. გარდა ამისა, ლიბერალური მშვიდობა საზოგადოების ინდივიდებს ხშირად ვერ სთავაზობს აუცილებელ სასიცოცხლო მინიმუმს – საჭიროებებზე მაღლა აყენებს უფლებებს, ვერ აგვარებს სოციალური უთანაბრობის პრობლემას (ღატაკი ვერ იხეირებს საარსებო მოთხოვნილებათა მინიმუმის პრივატიზაციით და საკუთარი თავის მოიმედე ინდივიდუალიზმით). მწვავე სოციალური უთანაბრობა კი ანგრევს მშვიდობის საფუძვლებს;
4. ჰიბრიდული მშვიდობის კონცეფცია შესაძლებელს ხდის მდგრადი მშვიდობის სხვადასხვა მოდელების არსებობას სხვადასხვა საზოგადოებებში, თავს არ გვახვევს უნიფიციკაციას. თითოეულ საზოგადოებას საშუალება მიეცემა თავად შექმნას ლიბერალური და არალიბერალური ელემენტებისგან თვითმყოფადი ჰიბრიდი. მით უმეტეს, რომ ზოგიერთ შემთხვევაში ტრადიციული ინსტიტუტები და ნორმები (მათ შორის, ჩვეულებითი სამართალი, ტოლერანტობის და პლურალიზმის მოდელები) თავსებადია ლიბერალურ მოდელებთან;
5. ლიბერალურმა მშვიდობამ ბევრ შემთხვევაში ვერ მოიტანა რეალური შედეგები. ძლიერი ლოკალური და რეგიონული ძალების არსებობის შემთხვევაში მოხდა ლიბერალური მოდელის ჩავარდნა. თუ ლოკალური ძალების ზეგავლენა დასაწყისშივე იქნება გათვალისწინებული და პროცესი ერთობლივად წარიმართება, ვერ მივიღებთ იდეალურ შედეგს, მაგრამ მივალთ გარკვეულ შედეგამდე. იმ პირობებში, როდესაც ძირეული ცვლილებები ხდება საერთაშორისო უსაფრთხოების პარადიგმებში, იდეალიზმის უკუგდება და პრაგმატიზმი აუცილებელია. ჰიბრიდული მშვიდობის მოდელი უფრო მოქნილი და დინამიურია საერთაშორისო უსაფრთხოების გამონწვევებთან გასამკლავებლად.

ლიბერალური მშვიდობის მხარდამჭერი და ჰიბრიდული მშვიდობის მონინააღმდეგე ასევე მრავალფეროვანი არგუმენტების ჩვენეული შეჯამება:

1. ჰიბრიდული მშვიდობის კონცეფცია პასუხისა საერთაშორისო ურთიერთობებსა და მშვიდობის კვლევებში ლიბერალური მშვიდობის კრიზისზე. ჰიბრიდული მშვიდობის წარმოჩენა

ლიბერალური მშვიდობის ალტერნატივად ლოკალური აქტორების რომანტიზებაა და საერთაშორისო აქტორების ანტითეზა. არის კი ჰიბრიდული მშვიდობა დამოუკიდებელი მოდელი, თუ ის მხოლოდ ლიბერალური მშვიდობის ჩავარდნილი შემთხვევების აღწერაა? ჰიბრიდული მშვიდობა ხომ არ ნიშნავს მშვიდობის მშენებლობის პროცესში ლიბერალური ღირებულებების იგნორირებას? ჰიბრიდული მშვიდობა პოსტ-ლიბერალური მშვიდობაა? ჰიბრიდული მშვიდობა ემანსიპაცია თუ კონტრქმედება?

2. არ არსებობს ლიბერალიზმის კლასიკური აღწერა, მაგრამ შესაძლებელია ლიბერალიზმის იმ ძირეული ღირებულებების იდენტიფიცირება, რაც საფუძვლად დაედო სამშვიდობო ინტერვენციებს (ინდივიდის უფლებები; ინსტიტუტების რეფორმირება; პლურალიზმი და ტოლერანტობა; კანონის უზენაესობა; საკუთრების ხელშეუხებლობა). ლიბერალურ მშვიდობის მშენებლობას აქვს მკაფიო იდეა, თუ რა უნდა გაკეთდეს სტაბილურობის და მშვიდობის დასამყარებლად. ჰიბრიდული მშვიდობის მოდელი ვერ გვთავაზობს ჩამოყალიბებულ კრიტერიუმებს.
3. ლიბერალური მშვიდობა არის ის „სოფთვეარ“, რომელიც ამუშავებს საერთაშორისო ორგანიზაციების, სახელმწიფოების და საერთაშორისო არასამთავრობო ორგანიზაციების „ჰარდვეარს“. მისი წყალობით მოხდა საერთაშორისო ნორმების შექმნა-ჩამოყალიბება (ადამიანის უფლებების საერთაშორისო სამართალი; მილენიუმის მიზნები და მდგრადი განვითარების მიზნები) რაც შემდგომში შიდა სახელმწიფო აქტორებზეც ახდენს ზეგავლენას. ლიბერალური მშვიდობა ზემოდან-ქვემოთ ტექნიკაა მშვიდობის იდეების, ენისა და პრაქტიკის გასავრცელებლად. ვექტორის ცვლილებისა და ქვემოდან-ზემოთ მიდგომის ლეგიტიმაციის შემდგომ გაუგებარი ხდება რა გახდება საერთაშორისო სისტემის მამოძრავებელი ღირებულებები. „ლიბერალიზმის პარადოქსი“ ის გახლავთ, რომ ლიბერალური მშვიდობა ხისტი, თუმცა ერთადერთი სწორი მოდელია.

ჰიბრიდული მშვიდობა – საქართველოს მაგალითი

მშვიდობის ჰიბრიდიზაცია მიბმულია კონტექსტზე და სხვადასხვა შემთხვევაში განსხვავებულ სურათს ქმნის. იმის გასაგებად, რას ნიშნავს ჰიბრიდულობა რეალობაში, საჭიროა ცალკეული შემთხვევების ანალიზი (case study).

საერთაშორისო ავტორთა მიერ იშვიათად გამოიყენება საქართველოს მაგალითი ამა თუ იმ თეორიის შემთხვევის ანალიზში. ჰიბ-

რიდული მშვიდობის კონტექსტში დიდი ბრიტანეთის წმინდა ენდრიუს უნივერსიტეტის მშვიდობისა და კონფლიქტების კვლევის ცენტრის პროფესორმა, როჯერ მაკ გინტიმ ანალიზისთვის საქართველოს მაგალითი შეარჩია, რაც საინტერესო ფაქტია ქართული აკადემიური წრეებისთვის.

ავტორი განმარტავს, რომ შემთხვევის ანალიზისთვის საქართველოს შერჩევა გადანყვიტა სახელმწიფოს ტრანსფორმაციის პროცესში კარგი მმართველობის მოდელის ინტერვენციის ლიმიტის დამშვიდობის, სტაბილურობისა და თანამშრომლობის მისაღწევად საერთაშორისო მექანიზმების ლიმიტის საჩვენებლად. მისი აზრით, საერთაშორისო პოლიტიკის ამა თუ იმ შედეგს მიმღებ სახელმწიფოში ხშირად აფასებენ წარმატება-ჩავარდნის შკალით. თუ ჰიბრიდულობის პარადიგმას ავიღებთ საფუძვლად, ეს საშუალებას მოგვცემს თავი ავარიდოთ ორპოლუსიანი შეფასების დიქტომიას და სანაცვლოდ გავაანალიზოთ ნაციონალური, საერთაშორისო და ტრანსნაციონალური აქტორების კონფლიქტის დინამიკა და ამ აქტორების წინააღმდეგობრივი ხასიათით გამოწვეული ჰიბრიდიზაციის პროცესი. ჰიბრიდულობის კვლევა უნდა გასცდეს სუსტი და არშემდგარი სახელმწიფოების დისკურსს. აუცილებელია კომფორტის ზონიდან გასვლა და საზოგადოების სრული სურათის გააანალიზება (Mac Ginty, 2013: 446).

სტატია გამოქვეყნდა 2013 წელს. კვლევის მეთოდოლოგიად გამოყენებულია ინტერვიუები. რასაკვირველია, ავტორი ცუდად იცნობს ქართულ რეალობას და უშვებს ბევრ ფაქტობრივ უზუსტობას, მაგრამ მისი დაკვირვებები სხვადასხვა საკითხებზე და სიტუაციის ანალიზი თეორიულ ჭრილში ძალიან საინტერესოა.

ავტორი მიმოიხილავს ედუარდ შევარდნაძისა და მიხეილ სააკაშვილის საპრეზიდენტო პერიოდებს და მათ მიერ გატარებულ რეფორმებს.

ავტორი ტრანსფორმაციის ნაკლოვანებებში აქცენტს აკეთებს შემდეგ საკითხებზე: ვერ მოხერხდა საბჭოთა წარსულიდან თავის სრულად დაღწევა, ახალი პარადიგმები თანაარსებობდა ძველთან ერთად; რეფორმების პროცესი, რაც ხანგრძლივ დროსა და სტრატეგიულ აზროვნებას მოითხოვს, ვერ გახდა სისტემური პროცესი და კონკრეტული ინდივიდების ცალკეულ ძალისხმევად იქცა; ვერ ჩამოყალიბდა მოთხოვნილებებზე დაფუძნებული სამოქალაქო საზოგადოება, სამოქალაქო აქტივიზმით ძირითადად ახალგაზრდა ურბანული ელიტა დაკავდა.

ავტორი წარმატებული ტრანსფორმაციის მაჩვენებლად მოიაზრებს საერთაშორისო შეფასებებს რეფორმების პერიოდში (საქართველო მსოფლიო ბანკის „ნებიერად“ იქცა).

ავტორს ტრანსფორმაციის სპეციფიკად მიაჩნია საბჭოთა და ახა-

ლი ელიტების თანაარსებობა რეფორმების პროცესში; სახელმწიფოს მშენებლობაზე მეტი აქცენტის გაკეთება ვიდრე დემოკრატიზაციის პროცესზე; სამოქალაქო საზოგადოების სამთავრობო გუნდში გადასვლა რეფორმების პერიოდში.

ჩვენ ვეთანხმებით ავტორს ორ კონცეფციურ საკითხში: მშვიდობისა და უსაფრთხოების საკითხები ამა თუ იმ კონტექსტში შეუძლებელია შიდაპოლიტიკურ პროცესებთან კავშირის გარეშე განვიხილოთ; ასევე „ჰიბრიდული მშვიდობის“ პარადიგმა საშუალებას გვაძლევს გვერდი ავუაროთ მტკიცედ დადგენილ თეორიულ დიქტომიებს და უკეთ გავიაზროთ ფართო სურათი.

ჩვენის მხრივ, გვინდა დავამატოთ, რომ საქართველოში ჰიბრიდულობის მთავარ მახასიათებლად მიგვაჩნია ლიბერალური და არალიბერალური ელიტების, ფორმალური და არაფორმალური ჯგუფების თანაარსებობა და დაუსრულებელი ბრძოლა ძალაუფლების კონსოლიდაციისთვის, რაც შეუძლებელს ხდის საზოგადოებრივ კონსენსუსს სახელმწიფო ინტერესების თაობაზე; სახელმწიფოს მშენებლობის, ერის მშენებლობის, რეჟიმის მშენებლობის მექანიზმების ერთმანეთში არევა, რაც აბუნდოვანებს ლეგიტიმაციის საკითხს და ხელს უშლის საზოგადოებას აქტიურად ჩაერთოს პოლიტიკურ პროცესებში. „ჰიბრიდული მშვიდობის“ თეორიის პრიზმიდან საინტერესო იქნებოდა დამოუკიდებლობის მთელი პერიოდის შესწავლა და ანალიზის გაკეთება.

დასკვნა

ლიბერალური და ჰიბრიდული მშვიდობის მომხრე – მონინაალ-მდეგეთა არგუმენტებმა განვითარების თეორიების გარშემო არსებული თეორიული დისკურსი გაგვახსენა. II მსოფლიო ომის შემდეგ წარმოქმნილმა ახალმა სახელმწიფოებმა და მათი საერთაშორისო ურთიერთობებში ჩართვის აუცილებლობამ, ასევე ცივი ომის გამოწვევებმა, აშშ-ში საფუძველი მოუმზადა შედარებითი პოლიტიკის, როგორც დარგის შექმნას. გაბრიელ ალმონდის სკოლამ შეიმუშავა არადასავლური საზოგადოებების მოდერნიზაცია-დემოკრატიზაციისა და განვითარების მოდელები. ამ მოდელების პრაქტიკაში გატარებამ ბევრი პრობლემა შექმნა. წარმატებული მაგალითების გარდა გაჩნდა ჩავარდნილი პროექტები, რამაც ცივი წყალი გადაასხა ავტორთა იდეალიზმს. განვითარების თეორიათა სკეპტიკოსები დაახლოებით იმ ტიპის არგუმენტებს გვთავაზობდნენ, რასაც ლიბერალური მშვიდობის სკეპტიკოსებთან ვხვდებით. კონტრ-თეორიებში ერთ-ერთი სწორედ ცვლილებების ლიკალური თეორიები გახლდათ, რომელიც ჰიბრიდული მშვიდობის მსგავსად აქცენტს აკეთებდა არადასავლურ კულტურულ კონტექსტში უცხო მოდელების დანერგვის ნაცვლად ადგილობრივი,

ლოკალური მოდელების შემუშავების აუცილებლობაზე, განვითარების ე.წ. მესამე გზის ძიებაზე. ამ მიდგომამ ვერ გაამართლა, რადგან „ლოკალური განვითარების“ მოდელების შექმნის უნარი არ აღმოაჩნდა ბევრ საზოგადოებას, ხოლო ზოგიერთ შემთხვევაში „მოდერნულთან“ დაპირისპირებით და „ტრადიციულის“ აღორძინებით ისეთი პოლიტიკური, კლანური, რელიგიური ღირებულებების წინ წამოწევა მოხდა, რომელმაც საფუძველშივე ჩაკლა რაიმე ტიპის განვითარების პერსპექტივა (Wiarda, 2000: 42-100).

არადასავლური საზოგადოებების მოდერნიზაცია-განვითარებისგან განსხვავებით ჰიბრიდული მშვიდობის მომავალი შესაძლოა უფრო წარმატებული აღმოჩნდეს რამდენიმე მიზეზის გამო:

1. არადასავლურ სახელმწიფოებში მშვიდობა აუცილებელია საერთაშორისო საზოგადოებისთვის, რადგან გლობალიზებულ მსოფლიოში კონფლიქტი მსოფლიოს ნებისმიერ წერტილში საერთაშორისო უსაფრთხოების გამოწვევად იქცევა;
2. ჰიბრიდული მშვიდობა განვითარების ლოკალურ თეორიებთან შედარებით იმ ნიშნითაც შეიძლება უფრო ეფექტურად მივიჩნიოთ, რომ მისი მიზანი კონკრეტულია – მშვიდობა;
3. ბოლო წლებში სამშვიდობო ინტერვენციების ინიცირებით აშშ-მ ბევრი მოკავშირე დაკარგა და ანტიამერიკანიზმის ზრდა გამოიწვია. ევროკავშირს არც ძალა შესწევს და არც სურვილი ლიბერალური ინტერვენციების ესტაფეტა გადაიბაროს; პოლიტიკის მწარმოებლები ახალი პარადიგმების ძიებაში არიან;
4. დასავლურმა და არადასავლურმა საზოგადოებებმა კონსენსუსი შესაძლოა ორმხრივად სასარგებლოდ ჩათვალოს. ერთის მხრივ, ლიბერალური მშვიდობის ინტერვენციაზე უარის თქმა დასავლეთიდან და მეორეს მხრივ, არადასავლური საზოგადოებების პირობა, მშვიდობა შეინარჩუნონ ადგილობრივი ძალებით და ნებისმიერ ფასად.

ჩვენი აზრით, ჰიბრიდული მშვიდობის მოდელების იმპლემენტაციით ჩვენ მივიღებთ „ბევრ მშვიდობას“, სადაც გაუგებარი გახდება თუ რა არის მშვიდობა. მშვიდობად ჩაითვლება ყველა რეალობა, რაც საერთაშორისო უსაფრთხოებას არ შეუქმნის საფრთხეს. კონფლიქტში ჩართული საზოგადოებები იძულებულნი გახდებიან დარჩნენ საკუთარი თავის იმედად და დათანხმდნენ ყველა შექმნილ ახალ რეალობას. საქართველოსთვის „ჰიბრიდული მშვიდობა“ ისეთივე გამოწვევად იქცევა, როგორც „ჰიბრიდული ომი“. ჰიბრიდული მშვიდობა ჩვენთვის ცალსახად ნეგატიური მშვიდობაა. ის შექმნის ახალი ტიპის უსაფრთხოების დილემებს.

ბიბლიოგრაფია:

- *აბღალაძე, 2017 – აბღალაძე გვანცა.* საერთაშორისო წესრიგის ცვალებადობის ტენდენციები, – *სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომები.* ჰუმანიტარულ და სოციალურ-პოლიტიკურ მეცნიერებათა სერია. ტ. XVI. თბ., 2017;
- *BELLONI, 2012 – Belloni Roberto.* Hybrid Peace Governance: Its Emergence and Significance, – *Global Governance: A Review of Multilateralism and International Organizations:* January-March, Vol. 18, No. 1, 2012;
- *BROWN AND GUSMAO, 2009 – Brown Anne M., Gusmao Alex Freitas.* Peacebuilding and Political Hybridity in East Timor, – *Peace Review. A Journal of Social Justice.* Volume 21, Issue 1, 2009;
- *FREEDOM... GEORGIA, 2018 – Freedom in the World 2018. Georgia profile,* –<https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2018/georgia>;
- *FREEDOM... COUNTRY SCORES, 2018 – Freedom in the World 2018. Table of Country Scores,* – <https://freedomhouse.org/report/freedom-world-2018-table-country-scores>;
- *GALTUNG JOHAN, 1967 – Galtung Johan.* Theories of Peace. A Synthetic Approach to Peace Thinking, – *International Peace Research Institute.* Oslo, 1967;
- *GALTUNG JOHAN, 1969 – Galtung Johan.* Violence, Peace and Peace Research, – *Peace Research.* Vol. 6. 1969;
- *GALTUNG JOHAN, 1996 – Galtung Johan.* Peace by Peaceful Means, – *Peace and Conflict, Development and Civilizations.* SAGE publications, 1996;
- *JOURNAL... – Journal of Peace Research,* – <https://journals.sagepub.com/home/jpr>;
- *MAC GINTY, 2010 – Mac Ginty Roger.* Hybrid Peace: The Interaction Between Top-Down and Bottom-Up Peace, – *Security Dialogue.* Vol. 41, Issue 4, 2010;
- *MAC GINTY, 2013 – Mac Ginty Roger.* Hybrid Governance: The case of Georgia, – *Global Governance: A Review of Multilateralism and International Organizations.* October-December, Vol. 19. No. 4, 2013;
- *MOUNT, 2018 – Mount Gavin.* Hybrid Peace/war, – *Hybridity on the Ground in Peacebuilding and Development.* Critical Conversations. Edited by Joanne Wallis, Lia Kent, Miranda Forsyth, Singlair Dinnen, Spinjoy Bose. ANU press, 2018;
- *NADARAJAH and RANPTON, 2015 – Nadarajah Suthaharan and Ranpton David.* The limits of hybridity and the crisis of liberal peace, – *Review of International Studies.* Volume 41, Issue 1, 2015;
- *PRIO – Peace Research Institute Oslo (PRIO),* – <https://www.prio.org>.
- *RICHMOND, 2015 – Richmond Oliver P.* The dilemmas of a hybrid peace: Negative or positive? – *Cooperation and Conflict.* Vol. 50, Issue 1, 2015;
- *SECRETARY GENERAL, 1992 – Secretary General.* An Agenda for Peace. UN Documents A/47/277. 17, June, 1992, – <http://www.un-documents.net/a47-277.htm>;
- *UNITED NATIONS... – United Nations Peacebuilding,* – <https://www.un.org/peacebuilding>;
- *WIARDA, 2000 – Wiarda Howard J.* Introduction to Comparative Politics. Concepts and Processes. sec. edition. Harcourt College Publishers. 2000.

GVANTSA ABDALADZE¹

**HYBRID PEACE – NEW PARADIGM
IN PEACE STUDIES**

Traditional theoretical approaches in International Relations view peace and war as opposite categories. Nowadays, in globalised world the lines between peace and war are blurr, especially in post-crisis and post-communist countries. That's why there apperead terms "Hybrid regimes", "Hybrid wars", "Hybrid Peace". "Hybrid Peace" concept is relatively new and poorly discussed in georgia. The article reviews the main arguments of "Hybrid Peace" theory; names its topics and dilemmas; discusses what is hybrid in "Hybrid Peace"; underlines factors for growing attention to the hybrid peace concept in the peacebuilding context; identifies implications for future peacebuilding strategies. The hybrid peace concept emerged as an alternative strategy to liberal peace interventions. Both approaches have proponents and opponents. The article reviews the main arguments of this discourse. The article also tries to describe the main characteristics of hybridity in Georgia and to underline topics for future research. Hybrid Peace brings about new types of security dilemmas. It creates "many peaces" and the vagueness, what the peace means in reality. Hybrid Peace seems to be the negative peace in Georgia.

¹ *Gvantsa Abdaladze* – PhD in History, Associate Professor, Sokhumi State University.

**პოლიტიკური მეცნიერებები,
სოციოლოგია, ფსიქოლოგია**

გურამ აბესაძე¹

**პოლიტიკური ცნობიერება და მისი ეროვნულ-
სახელმწიფოებრივი რაციონალურობა თანამედროვე
ქართულ პოლიტიკურ სივრცეში**

თანამედროვე პოლიტიკური სისტემების სტრუქტურულ-ფუნქციონალურ სივრცეში პოლიტიკურ ცნობიერებას უმნიშვნელოვანესი ადგილი უჭირავს; იგი პოლიტიკური სისტემის ღირებულებით და კულტურულ-იდეოლოგიურ განზომილებას წარმოადგენს და მისი მდგრადობის განმსაზღვრელი ფაქტორია. თანამედროვე გლობალურმა უსაფრთხოებამ და ახალმა გეოპოლიტიკურმა ტრასფორმაციებმა წინა პლანზე პოლიტიკური ცნობიერების პრობლემების ახლებური გააზრება წამოსწია; მისი აქტუალობა, განსაკუთრებით გამოიწვია ახალი პოლიტიკური რეალობის პირობებში ე.წ. „ჰიბრიდული ომების“ გაძლიერებამ, რომელსაც გლობალური წესრიგისა და ძალთა ბალანსის განმსაზღვრელი თითქმის ყველა იმპერიული ამბიციის მქონე ერისახედელმწიფო იყენებს. ამ მიმართულებით ფართოდ გამოიყენება ე.წ. „რბილი ძალა“, რომელიც ცნობიერების მანიპულირებაზეა აგებული და ღირებულებითი ორიენტაციის შეცვლას ისახავს მიზნად.

თანამედროვე ცვალებად მსოფლიოში გაიზარდა რა გეოპოლიტიკური და ღირებულებითი ტრანსპლანტაციები, გარკვეულად შეცვალა პოლიტიკური ცნობიერების სრტუქტურა და გამოვლენის კრიტერიუმები; პოლიტიკურ ცნობიერებაში თავს იყრის პოლიტიკური აზროვნების ისეთი ელემენტები და სტერეოტიპები, რომელიც ქმნის პოლიტიკური სივრცის რაციონალურობის პარადიგმებს. პოლიტიკური სისტემის მდგრადობა პოლიტიკური აქტორებისა და განსაკუთრებით პოლიტიკური ინსტიტუტების სტაბილური ფუნქციონირებით განისაზღვრება; მართალია, ინსტიტუციური წესრიგი სტრუქტურულ-ფორმალური სივრცეა, რომელიც მდგრადობის ორგანიზაციულ ელემენტებს ქმნის, მაგრამ მას თავისი აზროვნებითი განზომილება აქვს. პოლიტიკურ სისტემაში აზროვნებითი განზომილება ერთი-

¹ **გურამ აბესაძე** – პოლიტიკის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

ან პოლიტიკურ ცნობიერებად კონცენტრირდება. შეიძლება ამ განსაზღვრულობას პოლიტიკური ცნობიერების გარკვეული მოდელი ეწოდოს, რომელსაც თავისი ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი განვითარების ღირებულებითი პრიორიტეტები და პოლიტიკური განვითარების ტრადიციულ-მენტალური პრინციპები განსაზღვრავს.

პოლიტიკური ცნობიერება ერის თვითმყოფადი აზროვნების წესების ერთობლიობაა, რომელიც მენტალურ-გენეტიკური ნიშნებით ხასიათდება და პოლიტიკურ სივრცეში თავისი ინტელექტუალური პოტენციალით გამოვლინდება; მისი ელემენტები გარკვეულ პოლიტიკურ სისტემაში მდგრადობას ინარჩუნებს, მაგრამ ტრანზიტულ სისტემებში ღირებულებითი ტრასფორმაციების შედეგად გარკვეული პოლარიზების ელემენტებით ხასიათდება. თანამედროვე პოლიტიკური ცნობიერება შეიძლება განისაზღვროს როგორც გარკვეული პოლიტიკური შეხედულებების, ღირებულებითი ორიენტაციების განწყობილებების, აზროვნების წესებისა და ინტელექტუალური პოტენციალის სტრუქტურული ერთობლიობა, რომელიც სოციუმისა და პოლიტიკური სივრცის აქტორთა ფუნქციურ მოღვაწეობაში გამოვლინდება.

თანამედროვე ქართული პოლიტიკური ცნობიერების მოდელი და ღირებულებითი სტრუქტურა ტრანზიტული პოლიტიკური სივრცის ნიშნებით განისაზღვრება, რომელიც რაციონალურობის ელემენტების ნაკლებობას ნამდვილად განიცდის. დემოკრატიული ტრანზიტირთული და ხანგრძლივი პროცესია, რომელიც ყოველთვის მდგრად საშინაო და საგარეო პირობებში არ მიმდინარეობს. თანამედროვე ქართული პოლიტიკური ცნობიერების პრაგმატული განზომილება მხოლოდ რაციონალურისა და ირაციონალურის ნიშნების თანაფარდობის საფუძველზე შეიძლება შეფასდეს. ისტორიულ-გენეტიკური თვალსაზრისით ქართული პოლიტიკური ცნობიერება და ინტელექტი განსაკუთრებული ეროვნული თვითმყოფადობით გამოირჩეოდა და ყველა რეჟიმის პირობებში თავის ძალასა და გენეტიკურ ნიშნებს ავლენდა. თანამედროვე სიტუაციაში რთული აღმოჩნდა ტოტალიტარული და ავტორიტარული ცნობიერების მენტალური და იდეოლოგიური ნიშნების დაძლევა. რომელიც ირაციონალურობის ერთგვარ სინდრომად მოგვევლინა.

თანამედროვე ქართული პოლიტიკური სივრცის ერთ-ერთ აქტუალურ პრობლემად რჩება ერთიანი სახელმწიფოებრივი ცნობიერების ფორმირება. ეროვნული და სახელმწიფოებრივი ცნობიერება ყოველთვის ერთმანეთს არ ემთხვევა, მაგრამ ჩვენი განვითარების ამ ეტაპზე ეს პრობლემა არ უნდა იდგეს. ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი ცნობიერება ერთიანი ეროვნული მეობისა და თვითშემეცნების ერთიანი ნიშნებს უნდა მოიცავდეს და ისტორიულ-ღირებულებითი და ნიშნულებით განისაზღვრებოდეს. ეს ჩვენს ერს გამოკვეთილი აქვს,

რომელიც ევროატლანტიკურ ღირებულებით სივრცეს ანიჭებს უპირატესობებს. ისტორიული გაუცხოება ამ სივრცესთან დროებითი მოვლენა იყო, რომელიც მიუხედავად ჰიბრიდული კონფლიქტებისა, მაინც ღირებულებით პრიორიტეტად აღიქმება ქართულ პოლიტიკურ ცნობიერებაში.

ქართულ სინამდვილეში პოლიტიკური ცნობიერების პოლარიზების ერთ-ერთი მიზეზი პოლიტიკური სისტემის ინსტიტუციური სტაბილურობის სისუსტეა. ქართული პოლიტიკური სივრცე პოლიტიკური ინსტიტუტების მრავალრიცხოვანი სპექტრითა და ღირებულებითი პოლარიზებით გამოირჩევა. აქ პირველ რიგში ვგულისხმობთ პარტიულ მრავალფეროვნობას, რომელიც თავისი დემოკრატიული სტაბილურობითა და ფუნქციონალური მდგრადობით ძალზე სუსტია. სამწუხაროდ, მათი პოლიტიკური ინტერესები ყოველთვის სახელმწიფოებრივ ინტერესებს არ ემთხვევა და კლანურ მოთხოვნილებებს წარმოადგენენ. ხშირად, გავლენიანი პოლიტიკური ძალები წინა პლანზე თავიანთ ვინროკლანურ ეკონომიკურ ინტერესებს აყენებენ, რომელიც პოლიტიკურ პროცესებთან წინააღმდეგობაში მოდის; საქმე გვაქვს პარტიულ მოდიფიცირებულ ფორმებთან, რომლებიც ვინროჯგუფური ინტერესების გატარებით არიან დაკავებულნი. პოლიტიკურ სივრცეში ერთმანეთს ეჯახება ვინროკლანური პოლარიზებული ჯგუფების ინტერესები, რომელიც თანხმობაში არ მოდის სახელმწიფოებრივ ცნობიერებასთან. ეს პროცესი ქართული თანამედროვე პოლიტიკური ცნობიერებისათვის პრინციპულ საკითხს წარმოადგენს, რადგანაც სახელმწიფოებრივი ცნობიერება თანდათანობით სუსტდება და დომინანტი ძალების ინტერესებს ემორჩილება.

თანამედროვე ქართული პოლიტიკური ცნობიერება პოლარიზებასთან ერთად, გაუცხოების ელემენტებსაც მოიცავს; ეს ელემენტები მძიმე სოციალურ-ეკონომიკური და პოლიტიკური ფონით არის განპირობებული; მოსახლეობის მნიშვნელოვანი ნაწილი უიმედობის, პესიმიზმისა და პოლიტიკური აპათიის პირობებში იმყოფება, რომლის გამოვლინებაა სახელმწიფოებრივი გაუცხოება. გაუცხოებისა და პოლიტიკური აპათიის საფუძველზე სოციალური კარგავს სახელმწიფოებრივ აზროვნებას და იქცევა პოლიტიკური პროცესის პასიურ მონაწილედ. ეს რისკების შემცველი გამოწვევაა, რომელიც საფრთხეს უქმნის დემოკრატიის სტაბილურობასა და საერთოდ ერი-სახელმწიფოს თვითდამკვიდრების პროცესს.

თანამედროვე ქართული ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი ცნობიერება მრავალფეროვანი რაციონალური თუ ირაციონალური ფორმებით გამოირჩევა. ერთ-ერთი მათგანი ჩვენს მიერ აღნიშნული პოლიტიკური გაუცხოებისა და აპათიის შედეგია, რომელიც მასობრივი ფსიქოზის სა-

ხეს იღებს. მასობრივი ფსიქოზი პათოლოგიური აზროვნების ნიშნებს მოიცავს და პოლიტიკური სივრცის სტაბილურობისათვის საფრთხეს წარმოადგენს. პოლიტიკურ პათოლოგიას ასაზრდოვებს უიმედობისა და პესიმიზმის გამოვლინება, რომელიც ტრაზიტულ პროცესებს თან ახლავს; ეს იწვევს ექსტრემიზმისა და აგრესიულობის გაძლიერებას პოლიტიკურ-კულტურულ სივრცეში. მასობრივი ფსიქოზის ფონზე სოციუმი ყოვეთვის რაციონალურად ვერ აზროვნებს და პროცესების განვითარების დესტრუქციულობის სცენარს უჭერს მხარს. ასეთი სიტუაცია, დესტრუქციული ლიდერისათვის ერთგვარ ფონს წარმოადგენს, რომელიც თავისი ავტოკრატიული თვისებებითა და ექსტრემისტული სტილით გამოირჩევა. ავტორიტარული მმართველობა მასობრივი ფსიქოზისა და ირაციონალური აზროვნების შედეგია, რომელიც ქართულ პოლიტიკურ სივრცეში ეტაპობრივად გამოვლინდება და შიდასახელმწიფოებრივი სტაბილურობის ერთ-ერთ გამოწვევად უნდა მივიჩნიოთ.

ერთიანი ეროვნული პოლიტიკური ცნობიერება სახელმწიფოებრივი ერის განმსაზღვრელი ნიშანია. სახელმწიფოებრივი ერი ერთიან ეროვნულ ცნობიერებასა და თვითცნობიერებას ემყარება და პოლიტიკური ინტეგრაციის მაღალი დონით გამოირჩევა. ქართულ პოლიტიკურ სივრცეში პოლარიზებული ცნობიერება ხელს უშლის ერთიანი სახელმწიფოებრივი ერის ფორმირებას. შესაბამისად სუსტია პოლიტიკური საზოგადოების ფორმირების პროცესი, რომელიც სამოქალაქო კულტურისა და აქტიურობის მაღალ დონეს გულისხმობს. სამოქალაქო კულტურა თავისი შინაგანი სტერეოტიპებით პოლიტიკური ცნობიერების გარკვეულ დონეს ემყარება. ამ გაგებით, ქართული პოლიტიკური ცნობიერების რაციონალიზაციის ერთ-ერთ პრიორიტეტად უნდა მივიჩნიოთ პოლიტიკური ერის ფორმირება, რომლის შეფასებითი კრიტერიუმი სამოქალაქო კულტურისა და პოლიტიკური ინტეგრაციის მაღალი დონეა.

თანამედროვე მსოფლიოში მიმდინარე გლობალურმა ღირებულებითმა ტრასფორმაციებმა წინა პლანზე წამოსწია სახელმწიფოებრივი ერის შეფასებითი ისეთი ელემენტი, როგორც არის ეროვნული იდენტობა. ეს კატეგორია თანამედროვე ეროვნული პოლიტიკური ცნობიერების ერთ-ერთ აქტუალურ თვითმყოფად კრიტერიუმად იქცა. ყოველი ცნობიერება, მითუმეტეს ეროვნული, თავისი თვითმყოფადობითა და თვითშეფასებითი პრიორიტეტებით გამოირჩევა. ეროვნული იდენტობა თანამედროვე ერი-სახელმწიფოების თვითდამკვიდრებისა და სახელმწიფოებრივი გეოპოლიტიკური სივრცის სტაბილურობის გარანტიად გადაიქცა.

გლობალური წესრიგი დარღვეულია, საერთაშორისო სისტემის ბალანსი მულტიპოლარულობის პირობებში მკვეთრად გამოსატულ

წინააღმდეგობრივ ხასიათს ატარებს. გაიზარდა სახელმწიფოთა იმპერიული მისწრაფებები და ამბიციები, რომელიც გლობალური გეოპოლიტიკური გადანაწილების ახალ ფორმებს იძენს. ასეთ სიტუაციაში გაიზარდა ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი იდენტობის მნიშვნელობა და როლი. ეროვნული იდენტობა ქართული პოლიტიკური ცნობიერების უპირველესი პრაგმატული ღირებულება უნდა გახდეს. თანამედროვე ქართული პოლიტიკური ცნობიერების რაციონალურობა ეროვნული იდენტობის მნიშვნელობის გაცნობიერებაშია, რომელმაც უნდა უზრუნველყოს სახელმწიფოებრიობის დომინანტური ეროვნული ნიშნების თვითგადარჩენა და გეოპოლიტიკურ სივრცეში სასიცოცხლო ინტერესების დაცვა.

გლობალური პოლიტიკური ცნობიერების ტრანსფორმაციული ტენდენციები, თავისთავად ცხადია, ეროვნული ცნობიერების შეფასებით კრიტიკიზმებსაც ცვლის. ეროვნული იდენტობის გაძლიერებამ თვითმყოფადობის რეჟიმში ცხოვრება პრიორიტეტულ ღირებულებად გამოაცხადა და გლობალისტურ აზროვნებას დაუპირისპირდა. გლობალურმა სახელმწიფოებმაც კირადიკალურად შეიცვალეს თავიანთ პოლიტიკური ცნობიერება და ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი იდენტობის დაცვა თავიათი უსაფრთხოების პრიორიტეტად გამოაცხადეს. აშშ-ის პრეზიდენტმა დონალდ ტრამპმა გაერო-ს 73-ე სესიაზე გამოსვლისას განაცხადა: „თითოეული აქ მყოფი არის წარმომადგენელი განსხვავებული კულტურის, მდიდარი ისტორიის და მეხსიერების, ტრადიციისა და ღირებულებების მიერ შეკრული ხალხი. სწორედ ამიტომ ამერიკა ყოველთვის აირჩევს დამოუკიდებლობასა და თანამშრომლობას გლობალური მმართველობის ნაცვლად და მე პატივს ვცემ თითოეული ქვეყნის უფლებას, რომ მისდიოს თავის ჩვეულებებს, რწმენებსა და ტრადიციებს. ამერიკის შეერთებული შტატები არ გეტყვით, როგორ იცხოვროთ, იმუშაოთ ან როგორ სცეთ თავყვანი. ჩვენ საპასუხოდ მხოლოდ ჩვენი სუვერენობის პატივისცემას ვითხოვთ. ამერიკას ამერიკელები მართავენ... ჩვენ გლობალიზმის იდეოლოგიას უარყოფთ და პატრიოტიზმის დოქტრინას ვაღიარებთ“ (ტრამპი, 2018).

თანამედროვე გლობალურმა წესრიგმა ეროვნული და სახელმწიფოებრივი იდენტობის პრობლემა აშკარა სინდრომის ფორმად აქცია და ეროვნული თვითგადარჩენის აუცილებელ კრიტერიუმად მიიჩნია. წამყვანი ქვეყნების ლიდერები განსაკუთრებით ხაზს უსვამენ გლობალიზმის უარყოფით შედეგებს და წილა პლანზე ეროვნულ იდენტობას, მის ღირებულებით თვითმყოფადობას აყენებენ. გლობალურმა ტენდენციებმა, რომელსაც თან დაერთო ტოტალური მიგრაციული პროცესები, შეიძლება კულტურულ-ცივილიზაციური სივრცეების თვითმყოფადობა ძირფესვიანად შეცვა-

ლოს და მისი ეროვნულ-იდენტული საფუძვლები გაანადგუროს; ამ გაგებით, საფრთხის წინაშეა ქართული იდენტობა, რომელიც ურთულესი გეოპოლიტიკური გამონწვევებისა და თვითგადარჩენის განსაკუთრებული ფორმების ძიებას მოითხოვს. ვფიქრობთ, ქართული პოლიტიკური ცნობიერებისა და თვითცნობიერების ტრანსფორმაცია ამ მიმართულებით აუცილებელია, რომელიც ჩვენი ეროვნული მეობისა და სახელმწიფოებრიობის შენარჩუნების გლობალური კრიტერიუმი უნდა გახდეს.

თანამედროვე ქართული ცნობიერების ირაციონალურ ტენდენციად უნდა მივიჩნიოთ ღირებულებითი ტრანსპლანტაციური ტენდენციების გაძლიერება. ქართული ღირებულებითი სივრცე დემოკრატიული ტრანზიტის შესაბამისად გარკვეულ ტრანსფორმაციას განიცდის, მაგრამ უცხოური ელემენტების ავტორიტარულმა დამკვიდრებამ, გაუცხოების ტენდენციები გააძლიერა. ქართული ცნობიერების ღირებულებითი სივრცე და აზროვნების წესი თვითმყოფადია, რომელსაც მეტად საფრთხილება და პრაგმატული გამოყენება ესაჭიროება. ქართული კულტურულ-ღირებულებითი სივრცე ევროატლანტიკური სივრცის ნაწილია, მაგრამ თავისი ცივილიზაციური ელემენტებით გამოირჩევა; ამასთანავე, ქართული ცნობიერება თავის ინტელექტუალურ ფენომენებს ემყარება, რომლის გამოყენებაც თანამედროვე პირობებში სათანადოდ არ მიმდინარეობს. ეროვნულთან გაუცხოების ტენდენცია იწვევს ცნობიერების გათიშვასა და მემკვიდრეობითი ღირებულებებისადმი დაპირისპირებას. გაუცხოების ტენდენციებმა ქართულ თანამედროვე ცნობიერებას დამოუკიდებლობა დაუკარგა და წინა პლანზე, ტრანსპლანტაციის გამოყენებით, ღირებულებითი სხვადასხვა მოდელების ძიებითი პროცესები წამოსწია. ეს ძიებითი პროცესები რამდენიმე წელიწადია გრძელდება და ზედმეტი უნიფიცირების ფონზე პრაგმატულად უშედეგოდ მთავრდება. შესამჩნევად ეცლება ქართულ ცნობიერებას თავისი თვითმყოფადობის საფუძვლები და ღირებულებითი პოტენციალი, რომელიც ეროვნული ცნობიერების სტერეოტიპებს განსაზღვრავს.

პოლიტიკური ცნობიერების ისტორიულ-მეხსიერებით ელემენტებს გადამწყვეტი მნიშვნელობა ენიჭება ეროვნული იდენტობისა და პრაგმატიზმის გამოვლენაში. რაციონალიზმისა და პრაგმატიზმის საშუალებით ხდება ეროვნული ისტორიის შეფასება, რომელიც პოლიტიკური ცნობიერების უმნიშვნელოვანესი ღირებულებითი ელემენტია.

ქართული თვითმყოფადი ისტორია – ეს იყო მწვავე იდეოლოგიურ-ღირებულებითი ბრძოლაც სახელმწიფოებრივი იდენტობის შესანარჩუნებლად, რომელიც ცნობიერების მთელ სპექტრს განსაზღვრავდა და პრაგმატულობის სტერეოტიპად იქცეოდა. თანამედროვე პოლიტიკურმა რეალობამ ისტორიულ-მემკვიდრეობითი ღი-

რებულებების ერთგვარი გადაფასება გამოიწვია.

ბოლო პერიოდში გამოიკვეთა წარსულის მეხსიერებითი სივრცის ნეგატიურად წარმოდგენის ტენდენციები. ახალი ტრასპლანტაციური ღირებულებითი სივრცის მოდელები ერის ახალ სახელმწიფოებრივ იდენტობად გამოცხადდა. ისტორიულმა ერთგვარმა ნიჰილიზმმა პოლიტიკური ცნობიერების ისტორიულ-ღირებულებითი სივრცის გაგებაში გარკვეული ვაკუუმი გამოიწვია, რომელსაც ეროვნულობის ირაციონალური შეფასებები მოჰყვა.

ქართული ისტორიის ღირებულებითი და პრაგმატული გააზრება ახალი სახელმწიფოებრიობის თვითდამკვიდრების საფუძველია. ილია ჭავჭავაძე აღნიშნავდა, რომ „ჩვენ არა ერთხელ გვითქვამს, რომ ერის პირქვე დამხოვა, გათახსირება, განყალბა იქედან დაიწყება, როცა იგი თავის ისტორიას ივიწყებს, როცა მას ხსოვნა ეკარგება თავის ისტორიისა და ყოფილის ცხოვრების აღმოფხვრა ხსოვნისაგან – მომასწავებელია ერის სულით და ხორციით მოშლისა, დარღვევისა და მთლად წაწყობისა“ (ჭავჭავაძე, 1987: 165).

თანამედროვე ქართული პოლიტიკური ველი ინსტიტუციური პოლიტიკური აქტორების ნაკლებობას განიცდის; ძალაუფლება მთლიანად კონცენტრირებულია ერთი დომინანტური პარტიის ხელში, რომლის ძალაუფლებრივი ფუნქციონირება ტრადიციული ციკლური პერიოდულობით განისაზღვრება. 8-9 წლიანი ციკლის შემდეგ ელიტური ძალაუფლების მქონე პარტიის როლი ეცემა და სოციალური ახალი ძალის ძიებითი პროცესებით არის დაკავებული; ეს ტენდენციები ნათლად გამოიკვეთა 2018 წლის საპრეზიდენტო არჩევნების დროს, როდესაც მკვეთრად დაეცა დომინანტი ძალის – „ქართული ოცნების“ რეიტინგი. ამიტომ, მმართველი ელიტა იძულებული გახდა მთელი სახელისუფლებო რესურსების მობილიზება მოეხდინა სასურველი საპრეზიდენტო კანდიდატის – სალომე ზურაბიშვილის გასამარჯვებლად. სამწუხაროდ, პოლიტიკური ცნობიერება პოლარიზებული დარჩა, რომელიც პოლიტიკურ სცენას ინსტიტუციური მდგრადობის მიმართულებით არასტაბილურობას ანიჭებს. თანდათანობით ინგრევა ლეგიტიმური ნესრიგის ინსტიტუციური ფორმები, რომელმაც წინა პლანზე წამოსწია ირაციონალურობის, აგრესიულობისა და დესტრუქციულობის ელემენტები. „მტრის ხატის“ ძიება და დესტრუქციულობის შემოტანა ელიტური ცნობიერების ტრადიციული თვისება გახდა. ამით ინგრევა ერთიანი ქართული ცნობიერება, რომელიც პოლიტიკური ელიტის სუსტი ინტელექტუალი პოტენციალითა და დესტრუქციულობის ელემენტების შემოტანით საფრთხეს უქმნის ერი-სახელმწიფოს იდენტობას.

თანამედროვე ქართულ პოლიტიკურ სცენაზე ინსტიტუციური ნესრიგი არ არის სტაბილური, რადგანაც დომინანტი პარტია ტრადიციულად ქმნის პოლიტიკური თამაშის ისეთ მოდელს, რომელიც ავ-

ტორიტარულ ცნობიერებას ემყარება. დომინანტური ძალაუფლება ნაკლებად არის დაკავებული თვითშემეცნებითა და ინოვაციური შემოქმედებით; მისთვის „მტრის ხატის“ შექმნა მომგებიანი პოლიტიკური სცენარია, რომელიც მხოლოდ ძალაუფლების შენარჩუნებას ემსახურება. პოლიტიკურ სივრცეში ვიღებთ იმიტაციურ და ფასადურ პროცესებს რომელიც სოციუმში პოლიტიკური აპათიის საფუძველი ხდება. იმიტაციური და ფასადური ცნობიერება ქმნის მორჩენებითი კეთილდღეობის სინდრომს, რომელიც აქვეითებს სახელმწიფოებრივი იდენტობის შეგრძნებას. ამას თან ერთვის ისეთი ირაციონალური პროცესი, როგორც არის წარუმატებლობის წარმატებად წარმოჩენა. ამერიკელი პოლიტოლოგი ლ. მიტჩელი აღნიშნავს, რომ „...თუკი საქართველოში შენარჩუნდება ერთი პარტიის დომინირება, რაც ხდება კიდევ დამოუკიდებლობის აღდგენის დღიდან მოყოლებული, მაშინ ქვეყნის დემოკრატიული განვითარება ჩიხში შევა... საქართველოში შეიძლება განმეორდეს ერთი პარტიის კონსოლიდაციისა და შემდეგ მისი დაცემის ციკლი. ეს კი ძალიან სამწუხარო იქნება, რადგანაც სწორედ ეს ციკლი უშლის ხელს უკვე 25 წელია საქართველოს დემოკრატიის განმტკიცებას“ (მიტჩელი, 2017).

პოლიტიკური ცნობიერების გარკვეული სეგმენტები იმიტაციურობისა და ფასადურობის შედეგად ინგრევა, გაუცხოების ელემენტები ძლიერდება და საერთო ეროვნული აპათია იზრდება, რასაც თან ერთვის სახელმწიფოებრივი ნიჰილიზმი. ასეთ სიტუაციაში, მასობრივი პოლიტიკური ცნობიერება კარგავს იმედს და ნიჰილიზმის ტყვეობაში ვარდება, რომელიც უპერსპექტივობის საფუძველზე ანგრევს ეროვნულ იდეასა და პატრიოტიზმის ღირებულებით დანიშნულებას აუფასურებს; ეროვნულ იდეას გაუცხოებული და დათრგუნული სოციუმი თვითგადარჩენის ინსტიქტებს აძლიერებს, რომელიც დესტრუქციულობისა და ირაციონალურ-არაცნობიერის მოტივაციებს ემყარება. მასობრივი ცნობიერება უპირისპირდება ელიტურ ცნობიერებას, რომელიც სახელმწიფოებრივი პოლარიზების მიზეზი ხდება. სამწუხაროდ, ასეთი დესტრუქციული ცნობიერება აძლიერებს სახელმწიფოებრივი გაუცხოების ელემენტებს, რომელიც ქართული ცნობიერების თანხვედრი პარადიგმა გახდა. სახელმწიფოებრივი გაუცხოება საფრთხეს უქმნის ეროვნულ იდენტობასა და ქართული ცნობიერების თავისთავადობას. თანამედროვე სიტუაციაში ძალიან აქტუალური გახდა ილია ჭავჭავაძის გაფრთხილება: „არ ვიცით – რანი ვყოფილვართ, არ ვხედავთ – რანი ვართ, ვერ გამოგვისახია – რანი ვიქნებით! ყურებში ბამბა გვაქვს დაცული და თვალებზე ხელი აგვიფარებია. არც არაფერს ვხედავთ, არც არაფერი გვესმის. უზარმაზირი თხრილია ჩვენ, ქართველების, წინ და აინუნშიაც არ მოგ-

ვდის. ამ თხრილის პირას ვდგევართ და საკმაოა ხელი გვკრან – და შიგ გადავიჩნებთ დედა-ბუდიანად“ (ჭავჭავაძე, 1987: 177).

გლობალური წესრიგის ტრანსფორმაციულმა ტენდენციებმა წინა პლანზე რელიგიური ფაქტორები წამოსწია. ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი იდენტობა თავისი ღირებულებითი ელემენტებით რელიგიურ იდენტობას ემყარება. ქართულ პოლიტიკურ სივრცეში მართლმადიდებელი ეკლესია გადაიქცა ღირებულებითი პრიორიტეტების განმსაზღვრელ თანამონაწილედ და პოლიტიკური პროცესის აქტორად. ისტორიულად ქრისტიანულ-რელიგიური ცნობიერება ქართული ეროვნული იდენტობისა და იდეოლოგიის საფუძველი და ღირებულებითი პრიორიტეტების განმსაზღვრელი იყო. ამჟამად, პოლიტიკურ ღირებულებათა გადაფასების პროცესში, როდესაც რადიკალურად იცვლება ეროვნული იდენტობის კრიტერიუმები, ქრისტიანულ-მართლმადიდებლური ეკლესიის როლი გამოკვეთილია. ამ შემთხვევაში, შეიძლება რამდენიმე ფაქტორი გამოვყოთ:

1. გეოპოლიტიკურმა ტრანსფორმაციებმა და ევროპაში მიგრაციული პროცესების გაძლიერებამ ეროვნული იდენტობის საკითხი წინა პლანზე დააყენა, რამაც ქრისტიანული რელიგიის როლის გაზრდა გამოიწვია;
2. იზრდება პოლიტიკური ისლამის როლი, რომელიც თავისი აგრესიულობითა და ფუნდამენტალისტური არსით პოლიტიკური პროცესების რადიკალიზაციას ახდენს; ამიტომ, ქრისტიანული რელიგიურობის გაძლიერებამ აგრესიული ფუნდამენტალიზმი უნდა შეაჩეროს და ქართულ გეოპოლიტიკურ სივრცეში მისი გავრცელება არ დაუშვას;
3. მსოფლიოში მწვავე ღირებულებითი და იდეოლოგიური დაპირისპირებები მიმდინარეობს, რომელიც სარწმუნოებრივ იდენტობას ფართოდ იყენებს; იგულისხმება ე.წ. „რბილი ძალა“, რომლის ერთ-ერთი კრიტერიუმი და ღირებულებითი განზომილება რელიგიურობაში გამოიხატება;
4. პოლიტიკური ტრანზიციის სიძნელებმა ცალკეულ ქვეყნებში, განსაკუთრებით ახალ დემოკრატიებში, ირაციონალური პროცესების ზრდა გამოიწვია; ამ სივრცეში დაიწყო ე.წ. ღირებულებითი და კულტურულ-იდეოლოგიური გადაფასებების პერიოდი, რასაც შედეგად რელიგიური ცნობიერების აღმავლობა მოჰყვა; პოლიტიკურმა აპათიამ რელიგიურობის ერთგვარი რენესანსი გამოიწვია, რომელმაც სივრცითი ღირებულებითი ვაკუუმი შეავსო.

თანამედროვე ევროატლანტიკური და მათ შორის აღმოსავლეთ

ევროპული კულტურულ-ღირებულებითი იდენტობის შენარჩუნების ერთ-ერთი პრინციპული მოთხოვნა გახდა ქრისტიანული თვითმყოფადობის დაცვა. სარწმუნოებრივი იდენტობა გაგებულია ეროვნული და სახელმწიფოებრივი იდენტობის საწყისად. ევროპარლამენტარი ეპისკოპოსი რუმინეთიდან ლასლო ტოკეში გაზეთ „კვირის პალიტრასათვის“ მიცემულ ინტერვიუში აღნიშნავდა, რომ „ჩვენი ფესვები ქრისტიანულ რწმენაშია და არ მერყენება უცნაურად, ევროპელი ადამიანი ქრისტიანულად იქცეოდეს და აზროვნებდეს. მე ვიცი, რომ თქვენი ეკლესია მსოფლიოს ერთ-ერთი უძველესი, ქრისტიანული ეკლესიაა. სურს კი ამ ქვეყანას გახდეს ევროკავშირის წევრი და მოკავშირე, თუ ევროპას ქრისტიანული რწმენა და კულტურა არ ექნება? ვფიქრობ, ცხადია, რომ საქართველოში ეს კარგად აქვთ გააზრებული. ის, რომ თქვენ თავს ევროპელებად მიიჩნევთ, უპირველესად სწორედ ქრისტიანული იდენტობიდან მოდის“ (ტოკეში, 2018).

თანამედროვე ქართული ცნობიერება ქრისტიანულ-მართლმადიდებლური რელიგიის აღორძინებისა და დომინანტური პოზიციის გაძლიერებით თანდათანობით ტრასფორმაციას განიცდის და სარწმუნოებრივი კრიტერიუმებით თავისი ეროვნული იდენტობის შენარჩუნებას ცდილობს. ქართული ეკლესია და მისი მეთაური, უწმინდესი და უნეტარესი ილია II განსაკუთრებული პრინციპულობითა და მიზანმიმართული პოზიციით ცდილობს შეინარჩუნოს ეროვნულ-ღირებულებითი სივრცე და იდენტობის განმსაზღვრელი კრიტერიუმები. პატრიარქი ექსტრემისტულ ნგრევით პროცესებს ყოველთვის წინ აღუდგა და გარკვეულ სივრცეებში შეაჩერა კიდევაც რადიკალური და გაუცნობიერებელი მოქმედებები. საზოგადოებაში როდესაც შიშისა და უღირსობის სინდრომი იყო და ძალადობა ზეიმობდა, პატრიარქი და ეკლესია პრინციპული პოზიციით გამოდიოდა და თავისი რაციონალური აზროვნებით სოციუმს იმედს უნერგავდა. უწმინდესისა და უნეტარესის პოლიტიკური ალლო და ინტუიცია კომპრომისულ და კონსენსუალურ სტილს ემყარება, რომელიც განონასწორებულობის საუკეთესო ნიმუშს წარმოადგენს; მისი სტილი რაციონალურისა და პრაგმატულობის გამოვლინების მაგალითია, რომელიც პოლიტიკური სივრცის აქტორთა უმრავლესობას რომ გამოეველინა, ბევრ ტრაგიკულ და გეოპოლიტიკურ დანაკარგებს ავიცილებდით. ეს არის რაციონალური და სახელმწიფოებრივი აზროვნების ნიმუში, რომელიც კომპრომისულ ვარიანტებს ეძებს და პროცესებს ეროვნულ პრაგმატულობას ანიჭებს. ქართული ეკლესია დომინანტური ძალაა სახელმწიფოებრივ კონფესიურ სივრცეში, რომელიც ინარჩუნებს ერთგვარ თანამშრომლობით წონასწორობას და აყალიბებს ერთიან ეროვნულ ცნობიერებას. გეოპოლიტიკური გამოწვევები და რისკები

ქართული მართლადიდებელი ეკლესიის როლის გაძლიერებას მოითხოვს. სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი, უწმინდესი და უნეტარესი ილია II აღნიშნავს, რომ „ფაქტია, ყველას გვინდა ძლიერი, განვითარებული ქვეყანა გვექონდეს, ამის მიღწევა კი მხოლოდ მაშინ არის შესაძლებელი, თუ საზოგადოებაში სწორ ღირებულებათა სისტემა იარსებებს და ამ საფუძველზე მოხდება პოლიტიკური, ეკონომიკური თუ სოციალური პრობლემების მოგვარება, დეზორიენტირებული საზოგადოება კი ქაოსში ჩაიძირება და სახელმწიფოს დიდად დააზარალებს“ (ილია II, 2018: 21-22).

ამრიგად, თანამედროვე ქართული ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი ცნობიერება გარკვეულ ღირებულებით ტრასფორმაციას განიცდის; მისი როლი პოლიტიკურ ტრაზიციასა და ეროვნული იდენტობის შენარჩუნებაში განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია. გლობალური ტრანსფორმაციები და მსოფლიოში მიმდინარე გეოპოლიტიკური ცვლილებები ეროვნულ ცნობიერებას ახალი გამოწვევებისა და რისკების წინაშე აყენებს: იგი ეროვნული და სახელმწიფოებრივი იდენტობის საფუძველი გახდა, რომელიც ცნობიერების ღირებულებით კრიტიკერიუმებს პრინციპულად ცვლის. წინა პლანზე გამოვიდა ეროვნული თვითმყოფადობის შენარჩუნებისა და პოლიტიკური თვითდამკვიდრების პრობლემები. ქართული ცნობიერება პოლიტიკური სივრცის რაციონალურობასა და პრაგმატულობას თავისი იდენტობის ძირითად პრიორიტეტად აღიარებს.

ბიბლიოგრაფია:

- ილია II, 2018 – *სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის ილია II-ის საშობაო ეპისტოლე*, – ჟურნ.: „კარიბჭე“. №1. თბ., 2018;
- მიტჩელი, 2017 – *მიტჩელი ლინკოლნი*. 2017 წელს საქართველოს წინაშე მდგარი ოთხი კითხვა, – <http://georgianpress.ge/com/news/view/23819?lang=1>;
- ტრამპი, 2018 – *ტრამპი დონალდი*. გამოსვლა გაეროს გენერალური ასამბლეის 73-ე სესიაზე 2018 წლის 25 სექტემბერს, – <https://imedine.ws/ge/ge/msofl-io/78487/donald-trampi-gaerom-ver-shedzlo-potentsialis-sruld-realizeba>;
- ტოპეშვილი, 2018 – *ტოკეში ლასლო*. სურს კი საქართველოს გახდეს ევროკავშირის წევრი, თუ ევროპას ქრისტიანული რწმენა და კულტურა არ ექნება?, – <https://www.kvirispalitra.ge/politic/44037-qsurs-ki-saqarthvelos-gakhdes-evrokavshiris-tsevri-thu-evropas-qristianuli-rtsmena-da-kultura-ar-eqnebaq.html?device=xhtml>;
- ჭავჭავაძე ილია. *რჩეული ნაწარმოებები*. 5 ტომად. ტ. 4. თბ., 1987.

GURAM ABESADZE¹

**POLITICAL CONSCIOUSNESS AND ITS NATIONAL-STATE
RATIONALITY IN MODERN GEORGIAN
POLITICAL SPACE**

Political consciousness is an important element of functioning the political system. It defines the value of orientations and cultural-intellectual level of actors of political processes. The modern global trajectory puts national consciousness into new challenges and risks. Modern Georgian national-state consciousness is undergoing some sort of transformation. Its role is crucial to political transition and preservation of national identity. It became the basis of national and state identity. In the foreground came the problems of preservation of national identity and political self-determination. The Orthodox Church has an important place in forming Georgian political consciousness. Its role has been particularly high in determining valuable priorities and maintaining national identity. Georgian consciousness recognizes rationality and pragmatism of political space as the main priority of national identity.

¹ *Guram Abesadze* – Doctor of Political Sciences, Professor, Sokhumi State University.

**პოლიტიკური მეცნიერებები,
სოციოლოგია, ფსიქოლოგია**

თამარ ადეიშვილი¹

**ლიდერობის როლური დიფერენციაცია
და ემოციური ინტელექტი**

მცირე სოციალური ჯგუფების შესწავლის დროს დგება მთელი რიგი სოციალურ-ფსიქოლოგიური საკითხები, სადაც ცენტრალური ადგილი ლიდერის პრობლემას უკავია. ლიდერობა, როგორც ჯგუფური მოქმედების მთავარი ფაქტორი, უაღრესად მნიშვნელოვანი მოვლენაა. ლიდერობის პრობლემა შეისწავლება ისეთ ასპექტებში, როგორცაა ლიდერის როლი მცირე ჯგუფების აღმოცენებასა და ფუნქციონებაში, ჯგუფის წევრთა მოქმედების კოორდინაციები, ლიდერის დამოკიდებულება ჯგუფის მიზნებსა და ამოცანებზე, მისი გავლენა ჯგუფის წევრთა შორის თვითდამკვიდრებასა და პრესტიჟის მოპოვებაზე და სხვა.

ლიდერობა, ფართო გაგებით, განხილულია, როგორც „დასახულ მიზანთა მიღწევის მიმართულებით ცალკეულ პირებზე ან ჯგუფზე ზემოქმედების პროცესი“ (ჩარკვიანი, 2001: 156). ლიდერმა იცის, სად „მიდის“ გუნდი ან ჯგუფი (იცის მისი მიზნები), ის მიმართულებას აძლევს მას და უზრუნველყოფს რესურსებით იმისათვის, რომ მან ამ მიზნებს მიაღწიოს.

ფსიქოლოგიურ ლიტერატურაში საუბარია ლიდერობის ორი ფუნდამენტური როლის შესახებ (რ. ბეილზი, ფ. სლეიტორი): ინსტრუმენტული, საქმიანი ლიდერის როლი და ექსპრესიული, სოციალ-ემოციური ლიდერის როლი, ხოლო მათმა არსებობის ფაქტმა მიიღო ლიდერობის როლური დიფერენციაციის ფენომენის სახელწოდება. ეს როლები დაკავშირებულია ჯგუფური ფუნქციონირების სხვადასხვა ასპექტებთან: ინსტრუმენტული ლიდერის როლი გულისხმობს მოქმედებას, რომელიც უპირატესად მიმართული არის ჯგუფის წინაშე მდგარი ამოცანის გადასაჭრელად, ხოლო ემოციური ლიდერის როლი გულისხმობს მოქმედებას, რომელიც ეხება ჯგუფის შინაგანი ინტეგრაციის სფეროს (Копалиани, 2003: 179; Кричевский, 2007: 318).

¹ თამარ ადეიშვილი – ფსიქოლოგიის დოქტორი, ასისტენტი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

თანამედროვე ეტაპზე გლობალურ ცვლილებებთან დაკავშირებით სწრაფად გაიზარდა მოთხოვნილება ლიდერობაზე, როგორც პიროვნების იმ უნარზე, რომელსაც შესწევს ძალა გააერთიანოს ადამიანები დასახული მიზნის მისაღწევად. სულ უფრო და უფრო აქტუალური ხდება ისეთი ლიდერული უნარების დასწავლა, როგორიცაა დამოუკიდებლობა, ინიციატივობა, ადაპტურობა და მიღწევის მოტივაცია. ინტენსიურად შეისწავლება ხელმძღვანელის „ლიდერული თვისებები“, როგორც ჯგუფური და ინდივიდუალური ფაქტორების გამაერთიანებელი კომპლექსური სოციალურ-ფსიქოლოგიური ფენომენი, რომლებიც ერთობლიობაში უზრუნველყოფს ერთობლივი მიზნების წარმატებით მიღწევას. ნათელია, რომ ჯგუფის მოქმედების ეფექტურობა გაუმჯობესდება, თუ ხელმძღვანელი დაჯილდოებულია ლიდერული თვისებებით.

ლიდერობის პროცესზე პიროვნული თვისებების გავლენას კარგად აღწერს ემოციური ინტელექტის ცნება. ეს ფენომენი მკვლევართა ყურადღების ცენტრში 1990-იან წლებში მოექცა და თანამედროვე ფსიქოლოგიაში საკმაოდ აქტუალურ თემას წარმოადგენს. როგორც სახელწოდება მიგვანიშნებს, ემოციური ინტელექტი დაკავშირებულია ჩვენს ემოციებთან (აფექტური განზომილება), აზროვნებასთან (კოგნიტური განზომილება) და მათ ურთიერთქმედებასთან. მაშინ, როცა აკადემიური ინტელექტი გულისხმობს ჩვენს შესაძლებლობას, ავითვისოთ გარკვეული ცოდნა და ინფორმაცია და გამოვიყენოთ ის ცხოვრებისეული ამოცანების გადასაჭრელად, ემოციური ინტელექტი გულისხმობს ემოციების წვდომას, მათ გააზრებას და ამ ცოდნის ცხოვრებაში გამოყენებას. უფრო ზუსტად, ემოციური ინტელექტი შეიძლება განისაზღვროს როგორც ადამიანის უნარი, აღიქვას და გამოხატოს ემოციები, გამოიყენოს ემოციები აზროვნების გამარტივებისთვის, შეიმეცნოს და იმსჯელოს ემოციების დახმარებით და ეფექტურად მართოს საკუთარი ემოციები.

ლიდერობის პროცესის გაგების საქმეში, ემოციური ინტელექტი, მნიშვნელოვან ცნებად რჩება. ადამიანები, რომლებიც უფრო მგრძობიარენი არიან საკუთარი ემოციების მიმართ და იმაზე, თუ როგორ ახდენს მათი ეს ემოციები სხვებზე გავლენას, უფრო ეფექტური ლიდერების როლში გვევლინებიან. ბოლოს შეიძლება ითქვას, რომ რაც უფრო მეტი კვლევა ჩატარდება ლიდერობისა და ემოციური ინტელექტის შესახებ, მით უფრო ნათელი გახდება მათ შორის არსებული კავშირები.

შესაბამისად, მიზნად დავისახეთ ლიდერის ემოციური ინტელექტის მეცნიერული შესწავლა და სახელდობრ, გარკვევა იმისა, ახდენს თუ არა იგი გავლენას ინსტრუმენტულ (საქმიან) თუ ექსპრესიულ (ემოციურ) ლიდერობაზე.

კვლევა ჩატარდა საქართველოს სხვადასხვა უმაღლეს სასწავლო დაწესებულებაში. სულ ძირითადი კვლევის პროცესში 572 სტუდენტი გამოიკითხა. გამოყენებულ იქნა შემდეგი კვლევითი ინსტრუმენტები: სოციომეტრული მეთოდი. ლიდერების გამოსავლენად გამოყენებულ იქნა მორენოს სოციომეტრული მეთოდი, რომელიც მცირე სოციალურ ჯგუფებში, ურთიერთობის შესწავლისათვის მოხერხებულ მეთოდს წარმოადგენს და რომლის დანიშნულება პიროვნებათაშორისი ურთიერთდამოკიდებულების თავისებურებათა შესწავლაში მდგომარეობს. იგი შეისწავლის გარკვეული ჯგუფის შიგნით სხვადასხვა ინდივიდთა შორის სიმპათია-ანტიპათიის შედეგად წარმოქმნილ რთულ ფორმებს.

სოციომეტრიის ფუძემდებლის ჯ. მორენოს მიხედვით, ჯგუფში პიროვნებათაშორისი ურთიერთობა შეადგენს იმ პირველად სოციალურ-ფსიქოლოგიურ სტრუქტურას, რომლის მახასიათებლები ხშირად განსაზღვრავს არა მხოლოდ ჯგუფის მთლიან მახასიათებლებს, არამედ ცალკეული ინდივიდის სტატუსს (**Собчик, 2005: 17**).

ლიდერობის შეფასება ხდებოდა რანჟირების მეშვეობით. ცდისპირები ორ შეკიხვას პასუხობდნენ. პირველი ინსტრუმენტული ლიდერის გამოვლენის საშუალებას გვაძლევდა, მეორე – ექსპრესიულის:

1) „მნიშვნელოვანი დავალების შესრულების დროს, ვის აირჩევდი პარტნიორად (ე. ი. ჯგუფის რომელ წევრს დააყენებდი პირველ ადგილზე, როგორც პარტნიორს, მეორეზე რომელს, მესამეზე რომელს)“?

2) „ვისთან ისურვებდი მეგობრობას (ე. ი. ჯგუფის რომელ წევრს დააყენებდი პირველ ადგილზე, როგორც მეგობარს, მეორეზე რომელს, მესამეზე რომელს)“?

ეს კითხვები დაურიგდა გამოსაკვლევ ჯგუფთა თითოეულ წევრს. ვინც I ადგილზე იქნა დასახელებული მიენერა 3 ქულა, ვინც II ადგილზე 2 ქულა, ვინც III-ზე – 1 ქულა. ლიდერობის შეფასება თითოეულ სფეროში ხდებოდა ჯგუფის თითოეული წევრის მიერ მიღებული ქულების შეჯამებით, რომელსაც ისინი იღებდნენ თავიანთი პარტნიორებისაგან რანჟირების დროს.

რესპოდენტთა მიერ ჯგუფში საუკეთესო საქმიანი პარტნიორისა და ყველზე ახლო მეგობრის დასახელება, რაც იძლეოდა ინსტრუმენტული ანუ საქმიანი და ექსპრესიული, ანუ ემოციური ლიდერის გარკვევის საშუალებას ატარებდა მკაცრ ანონიმურ ხასიათს.

ემოციური ინტელექტის შემსწავლელი ტესტი ახალი ფსიქოდი-აგნოსტიკური ინსტრუმენტის სახით არის წარმოდგენილი, ბელიაევის მიერ შემუშავებული „ემოციური ინტელექტის“ შემსწავლელი ტესტი (**Беляев, 2009: 9-17**). ის სტანდარტიზებული მეთოდია და საფუძვლად უდევს „ემოციურ რეალობაზე“ ადამიანის რეაქციის შესწავლა. მეთოდი შედგება 50 კითხვარისაგან, მოიცავს სიცრუის სკალას, პიროვნული

და კომუნიკაციური ემოციური ინტელექტის შკალებს და ემოციური ინტელექტის ზოგად დონეს.

კვლევის შედეგების ანალიზი

ცხრილი 1

ინსტრუმენტულ და ექსპრესიულ სფეროში ერთი და იგივე პიროვნების მიერ რეალიზებული ჯგუფური როლების (ლიდერი, რიგითი წევრი, აუტსაიდერი) პროცენტული მაჩვენებლები

ინსტრუმენტული სფერო	ექსპრესიული სფერო	
ლიდერი		8%
რიგითი წევრი		39%
აუტსაიდერი		14%

როგორც 1-ლი ცხრილიდან ჩანს, ემპირიული კვლევების საფუძველზე გაირკვა, რომ ლიდერობის როლურ დიფერენციაციას ადგილი ჰქონდა 92%-ის შემთხვევაში, ანუ ინსტრუმენტული და ექსპრესიული ლიდერის როლები 92%-ის შემთხვევაში სხვადასხვა პირობა მიერ რეალიზდებოდა, მხოლოდ 8%-ის შემთხვევაში საქმე გვექონდა აშკარად გამოხატულ ლიდერთან, ანუ ორივე განზომილების მიხედვით (საქმიანი და საურთიერთობო) ლიდერის როლში გამოვიდა ერთი და იგივე პიროვნება. რაც იმაზე მეტყველებს, რომ სტუდენტურ ჯგუფებში ადგილი აქვს ლიდერობის როლურ დიფერენციაციას.

ჯგუფის წევრთა 39%-მა განახორციელა რიგითი წევრის როლი ჯგუფური საქმიანობის ორივე სფეროში და აუტსაიდერების შეფასებების 14%-ის შემთხვევაში ჯგუფის წევრთა შეხედულებები ერთმანეთთან თანხვედრაში მოვიდა ჯგუფური საქმიანობის ორივე განზომილების მიხედვით.

რაც შეეხება აუტსაიდერებსა და ჯგუფის რიგით წევრებს, მათ მიერ ჯგუფის მხრიდან მიღებული შეფასებების მიხედვით შემდეგი სურათი მივიღეთ. კერძოდ: ინსტრუმენტული შეფასების მიხედვით დაბალი სტატუსის მქონე ჯგუფის წევრების, ანუ აუტსაიდერების 18%, ექსპრესიულ განზომილებაში რიგითი წევრების სიაში მოხვდა. მხოლოდ მათი ერთი პროცენტი გამოვიდა ექსპრესიული ლიდერის როლში. შეიძლება ითქვას, რომ ინსტრუმენტული სფეროს აუტსაიდერები არც ექსპრესიულ სფეროში გამოიყურებიან წარმატებულად.

ინსტრუმენტული, ანუ საქმიანი სფეროს რიგითი წევრების მხოლოდ 4% გამოვიდა ექსპრესიული აუტსაიდერის როლში და 7% ექსპრესიული ლიდერის როლში.

ინსტრუმენტული ლიდერების მოღვაწეობა კი ექსპრესიულ განზომილებაში ჯგუფის მხრიდან შემდეგნაირად შეფასდა. მათი 1% არის

ექსპრესიული აუტსაიდერი და 8% ჯგუფის რიგითი წევრი. აქედან გამომდინარე, შეიძლება ითქვას, რომ საქმიანი ლიდერების მიმართ ჯგუფის მხრიდან ექსპრესიულ სფეროშიც არ შეიმჩნევა რაიმე ანტაგონიზმი, პირიქით ლიდერები ორივე განზომილების მიხედვით საკმაოდ მტკიცედ გამოიყურება (ცხრილი 2).

ცხრილი 2

ინსტრუმენტულ სფეროში ჯგუფის წევრთა მიერ რეალიზებული ჯგუფური როლების (ლიდერი, რიგითი წევრი, აუტსაიდერი) პროცენტული მაჩვენებლები ექსპრესიულ განზომილებაში

ინსტრუმენტული სფერო	ექსპრესიული სფერო	
აუტსაიდერი	რიგითი წევრი	18%
აუტსაიდერი	ლიდერი	1%
რიგითი წევრი	აუტსაიდერი	4%
რიგითი წევრი	ლიდერი	7%
ლიდერი	აუტსაიდერი	1%
ლიდერი	რიგითი წევრი	8%

ინსტრუმენტული სფეროს ლიდერის, აუტსაიდერისა და რიგითი წევრის პიროვნული ემოციური ინტელექტის, კომუნიკაციური ემოციური ინტელექტის და ზოგადი ემოციური ინტელექტის საერთო მონაცემების საშუალო მაჩვენებლები წარმოდგენილია მე-3 ცხრილში. მიღებული შედეგები მოცემულია გრაფიკული სახითაც.

ცხრილი 3

ინსტრუმენტული სფეროს ლიდერის, აუტსაიდერისა და რიგითი წევრის, პიროვნული ემოციური ინტელექტის, კომუნიკაციური ემოციური ინტელექტის და ზოგადი ემოციური ინტელექტის საშუალო მაჩვენებლები

ინსტრუმენტული სფერო			
	პიროვნული EI	კომუნიკაციური EI	ზოგადი დონე EI
ლიდერი	2,67	1,67	2,5
რიგითი წევრი	2,54	1,77	2,16
აუტსაიდერი	2,5	1,5	2

ინსტრუმენტული სფეროს ლიდერის, აუტსაიდერისა და რიგითი წევრის, პიროვნული ემოციური ინტელექტის, კომუნიკაციური ემოციური ინტელექტის და ზოგადი ემოციური ინტელექტს შორის განსხვავების სტატისტიკური სანდოობის შესამოწმებლად გამოყენებული იქნა დისპერსიული ანალიზი.

ცხრილი 4

ინსტრუმენტული სფეროს ლიდერის, აუტსაიდერისა და რიგითი წევრის, პიროვნული ემოციური ინტელექტის, კომუნიკაციური ემოციური ინტელექტისა

**და ზოგადი ემოციური ინტელექტის შორის განსხვავების სტატისტიკური
სანდოობის დისპერსიული ანალიზი**

		კვადრატების ჯამი	საშუალო კვადრატი	F	მნიშ.
<i>PEI – პიროვნული ემოციური ინტელექტი</i>	ჯგუფთაშორისი	0,202	0,101	0,069	0,934
	შიდა ჯგუფური	79,692	1,476		
	ჯამი	79,895			
<i>CEI – კომუნიკაციური ემოციური ინტელექტი</i>	ჯგუფთაშორისი	0,677	0,338	0,293	0,747
	შიდა ჯგუფური	65,923	1,157		
	ჯამი	66,600			
<i>EI – ემოციური ინტელექტის საერთო მაჩვენებელი</i>	ჯგუფთაშორისი	0,955	0,478	0,534	0,589
	შიდა ჯგუფური	48,308	0,895		
	ჯამი	49,263			

ზემოთ მოცემული ცხრილის მონაცემებიდან ჩანს, რომ სტატისტიკური მნიშვნელობის განსხვავება ინსტრუმენტული სფეროს ლიდერის, აუტსაიდერისა და რიგითი წევრის, პიროვნულ ემოციურ ინტელექტს, კომუნიკაციურ ემოციურ ინტელექტსა და ზოგად ემოციურ ინტელექტს შორის არ დასტურდება.

ექსპრესიული სფეროს ლიდერის, აუტსაიდერისა და რიგითი წევრის პიროვნული ემოციური ინტელექტის, კომუნიკაციური ემოციური ინტელექტის და ზოგადი ემოციური ინტელექტის საერთო მონაცემების საშუალო მაჩვენებლები წარმოდგენილია მე-5 ცხრილში. მიღებული შედეგები მოცემულია გრაფიკული სახითაც.

ცხრილი 5

ექსპრესიული სფეროს ლიდერის, აუტსაიდერისა და რიგითი წევრის, პიროვნული ემოციური ინტელექტის, კომუნიკაციური ემოციური ინტელექტის და ზოგადი ემოციური ინტელექტის საშუალო მაჩვენებლები

ექსპრესიული სფერო			
	პიროვნული EI	კომუნიკაციური EI	ზოგადი დონე EI
ლიდერი	2,67	2,73	2,7
რიგითი წევრი	2,34	1,77	2,05
აუტსაიდერი	1,7	1,5	1,6

ექსპრესიული სფეროს ლიდერის, აუტსაიდერისა და რიგითი წევრის, პიროვნული ემოციური ინტელექტის, კომუნიკაციური ემოციური ინტელექტის და ზოგადი ემოციური ინტელექტს შორის განსხვავების სტატისტიკური სანდოობის შესამოწმებლად გამოყენებულ იქნა დისპერსიული ანალიზი.

ექსპრესიული სფეროს ლიდერის, აუტსაიდერისა და რიგითი წევრის, პიროვნულ ემოციურ ინტელექტს, კომუნიკაციურ ემოციურ ინტელექტისა და ზოგად ემოციურ ინტელექტს შორის განსხვავების სტატისტიკური სანდოობის დისპერსიული ანალიზი

		კვადრატების ჯამი	საშუალო კვადრატი	F	მნიშ.
PEI – პიროვნული ემოციური ინტელექტი	ჯგუფთაშორისი	8,752	4,376	3,321	0,044
	შიდა ჯგუფური	71,143	1,317		
	ჯამი	79,895			
CEI – კომუნიკაციური ემოციური ინტელექტი	ჯგუფთაშორისი	6,600	3,300	3,135	0,05
	შიდა ჯგუფური	60,000	1,053		
	ჯამი	66,600			
EI – ემოციური ინტელექტის საერთო მაჩვენებელი	ჯგუფთაშორისი	3,620	1,810	2,142	0,127
	შიდა ჯგუფური	45,643	0,845		
	ჯამი	49,263			

როგორც მე-6 ცხრილიდან ჩანს, სტატისტიკური მნიშვნელობის განსხვავება დადასტურდა ლიდერსა და ჯგუფის დანარჩენ წევრებს შორის, ექსპრესიულ სფეროში, კომუნიკაციური ემოციური ინტელექტის მიხედვით. სხვა სიტყვებით, შეიძლება ითქვას, რომ ექსპრესიული ლიდერის კომუნიკაციური ემოციური ინტელექტი, ჯგუფის სხვა წევრებისაგან განსხვავებით საკმაოდ მაღალია. ყველაზე დაბალი ემოციური ინტელექტი კი დადასტურდა აუტსაიდერებთან.

შესაბამისად, ჩვენმა ვარაუდმა იმის შესახებ, რომ ემოციურ ლიდერს აქვს უფრო მაღალი ემოციური ინტელექტი, ვიდრე საქმიანს და აუტსაიდერს აქვს ყველაზე დაბალი ემოციური ინტელექტი, მიიღო ნაწილობრივი ემპირიული დადასტურება.

დასკვნა

1. სტუდენტურ ჯგუფებში ადგილი აქვს ლიდერობის როლურ დიფერენციაციას, ანუ ინსტრუმენტული და ექსპრესიული ლიდერის როლი სხვადასხვა პირთა მიერ რეალიზდება;
2. საქმიანი ლიდერების მიმართ, ჯგუფის მხრიდან, ექსპრესიულ სფეროშიც არ შეიმჩნევა რაიმე ანტაგონიზმი, პირიქით საქმიანი ლიდერი ექსპრესიულ სფეროშიც საკმაოდ მყარად გამოიყურება.
3. ემოციური ანუ ექსპრესიული ლიდერის ემოციური ინტელექტი უფრო მაღალია, ვიდრე საქმიანის, ანუ ინსტრუმენტული ლიდერისა.
4. ჯგუფური საქმიანობის ინსტრუმენტულ და ექსპრესიულ სფეროში აუტსაიდერის ემოციური ინტელექტი ყველაზე დაბალია.

ბიბლიოგრაფია:

- ჩარკვიანი, 2001 – ჩარკვიანი დავით. ფსიქოლოგია ინდუსტრიულ ორგანიზაციებში. თბ., 2001;
- БЕЛЯЕВ, 2009 – **Беляев Сергей Александрович**. Разработка и стандартизация методики «уровень эмоционального интеллекта», – *Психологический журнал*. №2, 2009;
- КОПАЛИАНИ, 2003 – **Копалиани Кахи**. Ролевая дифференциация лидерство в юношеских спортивных командах, – *Кавказоведение*. №3, 2003;
- КРИЧЕВСКИЙ, 2007 – **Кричевский Роберт Львович**. Психология лидерства. Учебное пособие. Москва, 2007;
- СОБЧИК, 2005 – **Собчик Людмила Николаевна**. Психология индивидуальности. *Теория и практика психодиагностики*. Санкт-Петербург, 2005.

TAMAR ADEISHVILI¹

LEADERSHIP ROLE DIFFERENTIATION AND EMOTIONAL INTELLIGENCE

The article deals with the two fundamental roles of leadership – emotional intellect of the instrumental and expressive leaders. It is known that in understanding of the process of leadership, emotional intelligence plays an important role. Accordingly, the purpose of the study was to determine whether the emotional intellect affects the instrumental (business) and expressive (emotional) leadership or not.

The survey took place in the three highest educational institutions of Tbilisi. 572 students were interviewed in total. Moreno's sociometric method was used to reveal the leadership. In order to study the emotional intelligence, we have used S.Belyaer's emotional intelligence test, which had been testified on Georgian population.

As a result of the empirical analysis of the received data, it became clear that the role differentiation of leadership takes place in student groups, this means that the roles of instrumental and expressive leaders in the group are performed by different individuals. It was also revealed that the expressive leader has higher level of emotional intelligence than the instrumental leader, but in the instrumental and expressive field of group-work, the emotional intelligence of the outsider is the lowest.

¹ **Tamar Adeishvili** – PhD in Psychology, Assistant, Sokhumi State University.

**კოლონიკური მეცნიერებები,
სოციოლოგია, ფსიქოლოგია**

კახი კოპალიანი¹

**სტრესის დაძლევის სტრატეგიები და ფსიქოლოგიური
დასვითი მექანიზმები**

ფსიქოლოგიის მეცნიერების შესწავლის ერთ-ერთ ყველაზე აქტუალურ საკვლევ მოვლენას სტრესი წარმოადგენს. მისი განსაკუთრებული აქტუალობა შემდეგი მიზეზებით არის განპირობებული.

სტრესი გავლენას ახდენს არა მხოლოდ ადამიანის ორგანიზმის ფიზიკურ ჯანმრთელობაზე, არამედ ფსიქიკურ პროცესებსა და სოციალურ-ფსიქოლოგიურ მდგომარეობაზე, რაც თავისთავად აისახება ინდივიდის სასიცოცხლო ფუნქციებზე და მის უნარზე ურთიერთქმედება დაამყაროს გარე სამყაროსთან (**მალრაძე., 2011: 8-30**). ყოველივე ამის გათვალისწინებით, ფსიქოლოგებისათვის და ფიზიოლოგებისთვის სტრესის შესწავლა უდიდეს ინტერესის სფეროს წარმოადგენს. მეცნიერების ნაწილი თვლის, რომ სტრესის სახეების ფორმულირება დასრულებულია, ცხოვრებისეული სტრესი, პოსტტრამული სტრესი, პროფესიული სტრესი და სხვა. ნაწილი კი მიიჩნევს, რომ არასაკმარისი კონცეპტუალური და მეთოდოლოგიური კვლევების გამო სტრესის ფენომენი ბოლომდე შესწავლილი არ არის. მიუხედავად ამისა, რა სახის სტრესზეც არ უნდა იყოს საუბარი, უდავოა ერთი რამ, აუცილებელია სტრესთან გამკლავება, რაც სტრესის დაძლევის შესაბამისი სტრატეგიით არის შესაძლებელი.

სტრესის დაძლევის სტრატეგიების არჩევის თავისებურებების შესწავლისას, გაჩნდა მოსაზრება, რომ ინდივიდი გარკვეულ სტრატეგიას ირჩევს არაცნობიერის, კერძოდ კი, ეგოს დაცვითი მექანიზმების გავლენით.

ფსიქოანალიზის თეორიის მიხედვით, დაცვითი მექანიზმები მიმართულია შფოთვის შესამცირებლად და შინაგანი კონფლიქტის აღმოსაფხვრელად, რომელიც ცნობიერსა და არაცნობიერს შორის მიმდინარეობს. დაცვითი მექანიზმის მიზანია სწორედ იმ ინტრაფსიკიკური კონფლიქტის აღმოფხვრა, რომელსაც განაპირობებს ინსტი-

¹ **კახი კოპალიანი** – ფსიქოლოგიის დოქტორი, პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

ნქტური ბუნების მქონე იმპულსებსა და სოციალური გარემოს ინტე-
რიორიზირებულ მოთხოვნებს შორის შეუთავსებლობა (**ბალიაშვილი,
2014: 48-52**).

მკვლევართა ნაწილი მიიჩნევს, რომ სტრესის დაძლევის სტრა-
ტეგიის შერჩევა განპირობებულია სწორედ რომ ეგოს დაცვითი მექა-
ნიზმებით, ანუ შეიძლება ითქვას სტრესის დაძლევის სტრატეგიები
დაცვითი მექანიზმების გარე გამოვლინებაა. მაგალითად, კრამერს
მიაჩნია, რომ ორივე – სტრესის დაძლევის სტრატეგიებიცა და ფსიქო-
ლოგიური დაცვითი მექანიზმებიც ერთ მიზანს ემსახურება და ინდი-
ვიდის გარემოსთან ადაპტაციის გასაზომად ორივეს შესწავლა თანა-
ბრადაა საჭირო (**Kramer, 2010: 207-221**).

შესაბამისად მიზნად დავისახეთ ფსიქოლოგიურ დაცვით მექანიზ-
მებსა და სტრესის დაძლევის სტრატეგიებს შორის ურთიერთკავშირის
გამოვლენა.

კვლევა ჩატარდა სხვადასხვა უმაღლეს სასწავლებელში: სო-
ხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველოს დავით აღმა-
შენებლის სახელობის უნივერსიტეტი, საქართველოს ეროვნული უნი-
ვერსიტეტი. კვლევაში მონაწილეობა მიიღო 130-მა სტუდენტმა, მათ
შორის 65 ვაჟია და 65 გოგონა.

კვლევისთვის გამოყენებულ იქნა სტრესის დაძლევის სტრატე-
გიების საკვლევი ლაზარუსი/ფოლკმანის ტესტი და ქართულ პოპულა-
ციაზე ჩვენს მიერ ადაპტირებული რ. პლუტჩიკოს, გ. კელერმანისა და
ხ. რ. კონტონის ფსიქოლოგიური დაცვითი მექანიზმების გამოყენების
ხარისხის გაზომვის ტესტი.

კვლევის შედეგების ანალიზი

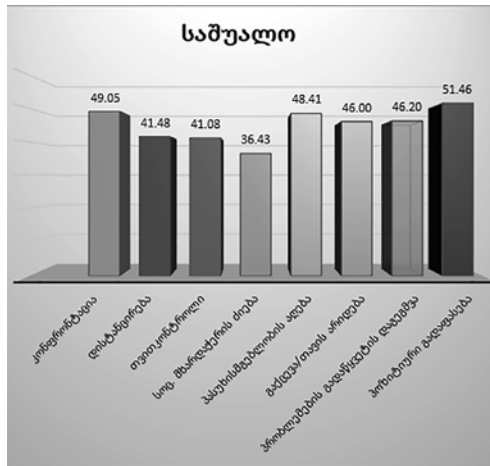
ჩატარებული კვლევის საფუძველზე მიღებული მონაცემების
მიხედვით გაირკვა, რომ სტუდენტები ყველაზე მეტად პოზიტიური
გადაფასების სტრატეგიას მიმართავენ. შემდგომ აქტუალურია კონ-
ფრონტაციის, პასუხისმგებლობის აღებისა და პრობლემის გადაწყვე-
ტის დაგეგმვის სტრატეგიები. ხოლო ყველაზე ნაკლებად იყენებენ სო-
ციალური მხარდაჭერის ძიების სტრატეგიას.

პოზიტიური გადაფასების სტრატეგია, როგორც ვიცით, ემოციაზე
ფოკუსირებული სტრატეგიაა, რომელიც გულისხმობს პრობლემით გა-
მონწვეული ნეგატიური განცდების დაძლევის მცდელობას მისი პოზი-
ტიური გადაფასების გზით. შესაბამისად, შევჯერდით შემდეგზე, რომ
ქართველი სტუდენტები უმეტესად პიროვნულ ზრდასა და თვითგან-
ვითარებაზე არიან ორიენტირებულნი და ნეგატიური განცდების და-
ძლევას პრობლემის დადებითად გადაფასების გზით ცდილობენ, პრო-
ბლემას განიხილავენ, როგორც პიროვნული ზრდის სტიმულს.

რაც შეეხება, ყველაზე იშვითად გამოყენებად სტრესის დაძლევის სტრატეგიას – სოციალური მხარდაჭერის ძიებას, ის პრობლემაზე ფოკუსირებული სტრატეგიაა. ადამიანი ცდილობს მიიღოს სხვებისგან მატერიალური, ინფორმაციული და სოცო-ემოციური მხარდაჭერა (გერიგი., 2009: 536).

კვლევებით, დასტურდება სოციალური მხარდაჭერის არსებითი მნიშვნელობა სტრესის შემცირებისთვის. მკვლევარები თვლიან, რომ არა მხოლოდ ნეგატიური მოვლენების დარეგულირებაზე აქვს გავლენა ამ სტრატეგიას, არამედ უფრო მნიშვნელოვან სასიცოცხლო ფაქტორებზე, როგორცაა, მაგალითად, დაავადებით გამონვეული სიკვდილის რისკის შემცირება. მიღებული შედეგებით, შეგვიძლია ვიმსჯელოთ, რომ ქართველი სტუდენტები დამოუკიდებელნი და თავდაჯერებულნი არიან, თუმცა, ვფიქრობთ, დამატებითი კვლევა საჭირო იმის გასამიჯნად, თუ კონკრეტულად რომელი სახის (ემოციური, მატერიალური, ინფორმაციული) დახმარების მიღებას ესწრაფვიან ყველაზე ნაკლებად.

სტრესის დაძლევის სტრატეგიების საშუალო მონაცემი სტუდენტურ ჯგუფებში

ნახ.1

ვაჟების შემთხვევაში ყველაზე აქტუალური პოზიტიური გადაფასების სტრატეგიაა, შემდეგ მოდის კონფრონტაციის, პასუხისმგებლობის აღებისა, და გაქცევა/თავის არიდების სტრატეგია. ყველაზე დაბალი მაჩვენებელი კი სოციალური მხარდაჭერის ძიების სტრატეგიას აქვს.

გოგონების შემთხვევაშიც, ყველაზე ხშირად გამოყენებადი სტრატეგია პოზიტიური გადაფასების სტრატეგიაა, შემდეგ პასუხისმგებლობის აღების, პრობლემის გადანყვეტის დაგეგმვისა და კონფ-

რონტაციის სტრატეგიები. გოგონებიც, ვაჟების მსგავსად, ყველაზე ნაკლებად სოციალური მხარდაჭერის ძიების სტრატეგიას მიმართავენ.

ფსიქოლოგიური დაცვითი მექანიზმების მიმართულებით ჩატარებული კვლევების ანალიზის საფუძველზე გაირკვა, რომ სტუდენტები ყველაზე აქტიურად ინტელექტუალიზაციის დაცვით მექანიზმს მიმართავენ, შემდეგ მოდის უარყოფა, პროექცია და რეგრესია, ხოლო ყველაზე იშვიათად ისინი დათრგუნვის დაცვით მექანიზმს იყენებენ.

ჩვენი მოსაზრებით, ყველაზე აქტიურად ინტელექტუალიზაციის დაცვითი მექანიზმის გამოყენება მიუთითებს ქართველი სტუდენტების ეგოს სიძლიერეზე. ანა ფროიდი ხაზს უსვამდა ინტელექტუალიზაციის დაცვითი მექანიზმის განსაკუთრებულობას იმდენად, რამდენადაც მას შეუძლია არაცნობიერში არსებული კონფლიქტების ცნობიერის მიერ კონტროლირებად ზონაში უსაფრთხოდ გადმოტანა (Фрейд, 1993: 68). ამასთანავე, აღსანიშნავია, რომ სტუდენტები ინტელექტუალიზაციის დაცვითი მექანიზმის გამოყენებით არ ცდილობენ პრობლემის გადაჭრას, არამედ მათი ძალისხმევა მიმართულია შინაგანი შფოთვის შემცირებისკენ.

დათრგუნვის დაცვითი მექანიზმი იყო პირველი, რომელიც ფროიდმა აღმოაჩინა და შესაძლოა, ყველაზე მნიშვნელოვანიც. როგორც ვხედავთ, ქართველი სტუდენტები ყველაზე ნაკლებად მიმართავენ ამ დაცვით მექანიზმს, შესაბამისად, შეგვიძლია ვიმსჯელოთ, რომ ისინი ყველაზე ნაკლებად ცდილობენ პრობლემის განდევნას.

ვაჟი სტუდენტები ყველაზე ხშირად პროექციის დაცვითი მექანიზმს მიმართავენ, ხოლო ყველაზე ნაკლებად რეაქციული წარმონაქმნის დაცვით მექანიზმს. პროექციის შემდგომ ყველაზე გამოყენებადი დაცვითი მექანიზმებია ინტელექტუალიზაცია, უარყოფა და რეგრესია.

გოგონებთან განსხვავებული სურათი გვაქვს, თანაბარი მჩვენებელი აქვთ ინტელექტუალიზაციისა და უარყოფის დაცვითი მექანიზმების გამოყენების სიხშირეს, შემდეგ ასევე თანაბრად ნაწილდება რეგრესიისა და პროექციის მექანიზმების გამოყენების მჩვენებლებიც, ხოლო ყველაზე იშვიათად სტუდენტი გოგონები მიმართავენ ჩანაცვლებას.

საკმაოდ საინტერესო მონაცემები მივიღეთ სტრესის დაძლევის სტრატეგიებსა და ფსიქოლოგიურ დაცვით მექანიზმებს შორის კორელაციური ანალიზის საფუძველზე. ორივე მიმართულებით გამოკვეთილი ფაქტორებია: ინტელექტუალიზაცია და გაქცევა/თავის არიდება.

სტატისტიკური მნიშვნელობის კორელაცია დადასტურდა ინტელექტუალიზაციის დაცვით მექანიზმსა და სტრესის დაძლევის 5 სტრატეგიას შორის, ესენია: თვითკონტროლის, პასუხისმგებლობის აღების, პრობლემის გადაწყვეტის დაგეგმვის, პოზიტიური გადაფასებისა და

გაქცევა/თავის არიდების სტრატეგიები. უარყოფითი კორელაცია გამოვლინდა მხოლოდ ამ უკანასკნელის შემთხვევაში, ხოლო ყველა დანარჩენის შემთხვევაში კორელაცია დადებითია. თავის მხრივ, გაქცევა/თავის არიდების სტრატეგიის დადებითი მიმართება გამოვლინდა კიდევ შემდეგ ოთხ დაცვით მექანიზმთან: რეგრესია, კომპენსაცია, პროექცია, ჩანაცვლება.

რაც შეეხება დანარჩენ ცვლადებს აქ უნდა აღვნიშნოთ რეგრესიის დაცვითი მექანიზმი, რომელიც დადებით კორელაციაშია სოციალური მხარდაჭერის ძიებასა და გაქცევა/თავის არიდებასთან, ხოლო უარყოფით კორელაციაში პრობლემის გადაწყვეტის დაგეგმვასთან.

ცხრილი 1

სტრესის დაძლევის სტრატეგიებსა და ფსიქოლოგიურ დაცვით მექანიზმებს შორის არსებული კორელაციური მონაცემები სტუდენტურ ჯგუფებში

	უარყოფა	დათრგუნვა	რეგრესია	კომპენსაცია	პროექცია	ჩანაცვლება	ინტელექტუალური ზაცია	რეაქციული ნარმოინაქამნი
კონფრონტაცია	-.097	.182	.272*	.073	.378**	.306*	-.039	.067
დისტანცირება	.131	.027	.155	-.109	.026	-.072	-.153	.141
თვითკონტროლი	.069	.213	-.163	.038	.014	-.161	.339**	.198
სოციალური მხარდაჭერის ძიება	.086	-.186	.316*	.053	.016	.054	-.251	.123
პასუხისმგებლობის აღება	-.016	-.051	-.190	-.057	.242	-.083	.488**	.147
გაქცევა/თავის არიდება	-.106	.031	.561**	.387**	.387**	.331**	-.328*	-.026
პრობლემის გადაწყვეტის დაგეგმვა	.114	-.016	-.314*	.084	-.120	-.182	.506**	.218
პოზიტიური გადაფასება	.129	-.075	-.105	.16	.213	-.129	.443**	.273*

დასკვნა

ჩატარებული კვლევის შედეგად, მიღებული მონაცემების ემპირიული ანალიზის საფუძველზე შეიძლება შემდეგი დასკვნების გაკეთება:

- სტუდენტები ყველაზე აქტიურად მიმართავენ პოზიტიური

გადაფასების სტრატეგიას, ხოლო ყველაზე იშვიათად სოციალური მხარდაჭერის ძიების სტრატეგიას;

- სტუდენტ ვაჟებში ყველაზე აქტიური პოზიტიური გადაფასების სტრატეგიაა, ყველაზე ნაკლებად კი ისინი მიმართავენ სოციალური მხარდაჭერის ძიების სტრატეგიას. სტუდენტი გოგონების შემთხვევაშიც პირველ პოზიციაზეა პოზიტიური გადაფასების სტრატეგია და ყველაზე პასიურად გამოყენებადი სოციალური მხარდაჭერის ძიების სტრატეგიაა;
- სტუდენტები ყველაზე ხშირად მიმართავენ ისეთ ფსიქოლოგიურ დაცვით მექანიზმს როგორცაა ინტელექტუალიზაცია, ხოლო ყველაზე ნაკლებად – დათრგუნვას;
- ვაჟების შემთხვევაში ყველაზე აქტიურად გამოყენებადი დაცვის მექანიზმია პროექცია, ხოლო ყველაზე ნაკლებად ისინი იყენებენ რეაქციული ნარმონაქმნის დაცვით მექანიზმს. სტუდენტ გოგონებთან თანაბარი მაჩვენებელი აქვთ ინტელექტუალიზაციისა და უარყოფის დაცვით მექანიზმებს. შემდეგ ასევე თანაბარი მაჩვენებელი აქვთ რეგრესიასა და პროექციას. ყველაზე იშვიათად კი გოგონები მიმართავენ ჩანაცვლების დაცვით მექანიზმს;
- რაც უფრო მეტად მიმართავენ სტუდენტები ინტელექტუალიზაციის დაცვით მექანიზმს, მით უფრო მეტად იყენებენ სტრესის დაძლევის ისეთ სტრატეგიებს როგორცაა: თვითკონტროლი, პასუხისმგებლობის აღება, პრობლემის გადანყვეტის დაგეგმვა, პოზიტიური გადაფასება და მით უფრო ნაკლებად მიმართავენ გაქცევა/თავის არიდების სტრატეგიას;
- რაც უფრო მეტად იყენებენ სტუდენტები გაქცევა/თავის არიდების სტრატეგიას, მით უფრო მეტად მიმართავენ ისეთ დაცვით მექანიზმებს, როგორებიცაა: რეგრესია, კომპენსაცია, პროექცია, ჩანაცვლება;
- რეგრესიის დაცვითი მექანიზმი, დადებით კორელაციაშია სოციალური მხარდაჭერის ძიებასა და გაქცევა/თავის არიდებასთან, ხოლო უარყოფით კორელაციაში პრობლემის გადანყვეტის დაგეგმვასთან.

ბიბლიოგრაფია:

- ბალიაშვილი, 2014 – ბალიაშვილი მარინა. პიროვნების ფსიქოლოგიის საფუძვლები. თბ., 2014;
- ბერიძე..., 2009 – გერიგი რიჩარდ, ზიმბარდო ფილიპ. ფსიქოლოგია და ცხოვრება. თბ., 2009;
- მაღრაძე..., 2011 – მაღრაძე მერაბ, საყვარელიძე რამაზ, ბალიაშვილი მარინა. სტრესი და იძულებითი გადაადგილება. ფსიქოლოგიური პრობლემები და მათი გადაწყვეტის გზები. სალექციო კურსი მომავალი ფსიქოლოგების, პედაგოგებისა სოციალური მუშაკებისათვის. თბ., 2011;
- KRAMER, 2010 – Kramer Ueli. Coping and Defence Mechanisms: What's the difference? Second act, – *Psychology and Psychotherapy: Theory, Research and Practice*, 24 December 2010;
- ФРЕЙД, 1993 – Фрейд Анна. Психология «Я» и защитные механизмы. Москва, 1993.

KAKHI KOPALIANI¹

STRESS RELIEF STRATEGIES AND PSYCHOLOGICAL DEFENCE MECHANISMS

The article implies the peculiarities of the formation of defense mechanisms of the person and strategies to overcome stressful situations. The research was done in four different universities of Georgia. 130 students participated in it, from which 65 were boys and 65 were girls.

The test of Lazarus/Folkman determining the strategies of stress management was used for the research and the test of R. Plutchiko, G. Kelerman and Kh. R. Konton measuring the usage quality of psychological defense mechanisms was adapted by us on Georgian population.

Based on the empirical analysis of the data obtained from the result of the studies, the most commonly used psychological defense mechanisms and stress relief strategies were revealed by the boy and girl students. Connections of statistical importance between the stress relief strategies and psychological defense mechanisms also became clear.

¹ **Kakhi Kopaliani** – PhD in Psychology, Professor, Sokhumi State University.

**პოლიტიკური მეცნიერებები,
სოციოლოგია, ფსიქოლოგია**

შორენა კორტავა¹

**კომუნიკაციური სიუხვის უკუაქტი ზონ კინის
ინტერპრეტაციები**

ჩვენ კომუნიკაციური სიუხვის ეპოქაში ვცხოვრობთ. მედიის სამყაროში არცთუ დიდი აღფრთოვანებას იწვევენ სხვადასხვა ინოვაციები, დაწყებული თანამგზავრული მაუნყებლობით და დამთავრებული ჭკვიანი სათვალეებით, გნებავთ, ელექტრონული ნიგნებით. პოლიტიკურ სფეროებში დიდ იმედებს ამყარებენ ელექტრონულ დემოკრატიაზე, კიბერმოქალაქეებსა და ზოგადად ელექტრონულ მმართველობაზე. ჯონ კინი² თვლის, რომ კომუნიკაციური სიუხვე ძალიან ბევრ, ერთობ მნიშვნელოვან მიმართებაში რადიკალურად ცვლის ჩვენი ცხოვრების კონტურებსა და ჩვენს პოლიტიკას უკეთესი კუთხით. თუმცა იგი სვამს შეკითხვას, რატომ არ ეთმობა მნიშვნელოვანი ყურადღება საგანგაშო, ურთიერთსაპირისპირო ტენდენციებს, კერძოდ მედიის სფეროში დეკადანტურ პროცესებს, რომლებიც ხელს უწყობენ საყოველთაო მდუმარებას საზოგადოებაში, შეუზღუდავი ძალაუფლების კონცენტრაციას, რითაც საბოლოო ჯამში სუსტდება დემოკრატიის სული და ძალა. კინმა შეისწავლა სახელმწიფოს მიერ

¹ **შორენა კორტავა** – სოციოლოგიის დოქტორი, ასისტენტ-პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² **ჯონ კინი (John Keane)** – სამხრეთ ავსტრალიის მკვიდრი. განათლება მიიღო ადელაიდას უნივერსიტეტში, ტორონტოსა და კემბრიჯში. ამჟამად ის არის პოლიტიკურ მეცნიერებათა პროფესორი სიდნეის უნივერსიტეტში და ბერლინის სოციალურ მეცნიერებათა სამეცნიერო ცენტრში. **1989** წელს მან ლონდონში დაარსა დემოკრატიის შესწავლის ცენტრი. ჯ. კინი ხელმძღვანელობს პროექტს სიდნეის დემოკრატიული ინიციატივა. მის მრავალრიცხოვან პუბლიკაციებში ცალკე უნდა გამოვყოთ „მასობრივი ინფორმაციის საშუალებები და დემოკრატია“ (**Keane, 1991**), რომელიც **1991** წელს გამოქვეყნდა და **25** ენაზე ითარგმნა; ასევე: „სამოქალაქო საზოგადოება: ძველი მოდელები, ახალი შეხედულებები“ (**Keane, 1999**), „ტომ პეინი. პოლიტიკური ცხოვრება“ (**Keane, 2003**), „ვაცლავ ჰაველი: პოლიტიკური ტრაგედია ნაქტში“ (**Keane, 2000**), რომელიც ეხებოდა XX საუკუნის ევროპაში ძალაუფლების საკითხის შესწავლას. მკვლევარის ოფიციალური ვებ-გვერდია: <http://www.johnkeane.net/>.

განხორციელებული კონტროლის რთული მექანიზმები, საბაზრო ცენზურა, ჩრდილოვანი პიარის წარმოების ტაქტიკა და შეეცადა გაეგო ეს პროცესები. კინი ამტკიცებს, რომ მედიის დეკადანსი საზოგადოებრივი ცხოვრების ხარისხს მნიშვნელოვან ზიანს აყენებს.

ჯონ კინმა დემოკრატიისა და მედიის დეკადანსს მიუძღვნა ამავე სახელწოდების მონოგრაფია (**Keane, 2013**). ნაშრომში განხილული აქტუალური საკითხების ჩამონათვალი ასეთია: კომუნიკაციური სიუხვე (სიახლეები, ველური იდეები, ინფორმაციის დემოკრატიზაცია, Google, ახალი მაკრეკერობა, Wikileaks, გაურჩეველი წარმომადგენლები, ტრანსსაზღვრული პუბლიკა), მონიტორული დემოკრატია, მედიის დეკადანსი, დემოკრატიის მონინალმდეგები, რისთვისაა საჭირო საჯარო კომუნიკაციების თავისუფლება.

მოცემული სტატიის ფარგლებში ჩვენი ინტერესის საგანს შეადგენს უშუალოდ მედიის დეკადანსი.

ჩვენი დროის მნიშვნელოვანი დემოკრატიული ფაქტებია გავრცელებადი საინფორმაციო ბანკები, საიდუმლოდ მოქმედი ძალაუფლების კორუფციოგენური შედეგების საჯაროდ გმობა, გაძლიერებული პოლიტიკური წარმომადგენლობა, ტრანსსაზღვრული პუბლიკის გაფართოება. შეუძლებელია არ დავაფასოთ მათი ტექნიკური ბაზა და პოლიტიკური ორიგინალობა.

კომუნიკაციური რევოლუციის პირველმა ტალღამ გააჩინა შეგრძნება, რომ კომუნიკაციის თავისუფლება და მონიტორული დემოკრატია იპყრობს მსოფლიოს.

პირველად კაცობრიობის ისტორიაში ჩვენს ხელთაა ტექნოლოგიები, რომლებიც გვაძლევენ საშუალებას შევინარჩუნოთ სიღრმისეული კავშირები ადამიანების დიდ სიმრავლეებთან. ადრე ჩვენი გარემოცვა ოჯახის, მეზობლების, „სოფლისა“ და გვარის საზღვრებში იყო მოქცეული. კიბერ სივრცეში სულ უფრო მეტი ადამიანი ამყარებს კონტაქტს, ეცნობა ერთმანეთს და მსოფლიოც უფრო შეკრული ჩანს.

ინფორმაციული სიუხვე, წამიერად დამყარებული კავშირები ტექნიკური ინგრედიენტებია, რომლებიც საჭიროა სამოქალაქო აქტივობის ასაფეთქებლად (**Кин, 2015: 142**).

ჯ. კინი განსახილველად გვთავაზობს ჟურნალისტ ევგენი მოროზოვის¹ მოსაზრებას, რომლის თანახმადაც ინტერნეტი ნეიტრალური მედიუმი, რომელიც არაფერ განსაზღვრულს არ იძლევა. ესაა უბ-

¹ ევგენი მოროზოვი, 1984 წელს დაბადებული ბელორუსიაში, ამერიკაში მოღვაწე ჟურნალისტი, მწერალი, პოლიტიკურ მეცნიერებათა სპეციალისტი, რომელიც სწავლობს ტექნოლოგიების ზეგავლენას პოლიტიკურ და საზოგადოებრივ ცხოვრებაზე. 2011 წელს გამოაქვეყნა წიგნი „ქსელური სიცრუე: ინტერნეტ თავისუფლების ბნელი მხარე“ (**Morozov, 2011**). გაზეთმა *New York Times* იგი 2011 წლის ერთ-ერთ საუკეთესო მონოგრაფიად აღიარა. ევგენი მოროზოვის ოფიციალური ვებ-გვერდი: <https://www.evgenymorozov.com/>.

რალოდ ტექნიკური არქიტექტურა (პაკეტები, ციფრული ქსელების კომუტაცია.¹ მობილური ტელეფონები, ღრუბლების გამოთვლა). სოციალურ და პოლიტიკურ ძალაუფლებრივ ურთიერთობებზე, არც ადამიანების ცხოვრების ხარისხზე რაიმენაირ განმსაზღვრელ ზემოქმედებას იგი არ ახდენს. კომუნიკაციური ტექნოლოგიები თავისი არსით არც დემოკრატიული და არც ავტორიტარული არ არიან. ბაიტებზე² გაცილებით მეტია საჭირო, რომ დაამყარო, გაზარდო და კონსოლიდირება მოახდინო ჯანსაღი დემოკრატიის. ბაიტები ვერ შეძლებენ რაიმეს ფორმირებას ან სტრუქტურირებას. ინტერნეტი, ესაა მხოლოდ საშუალება ძალაუფლების ხელში, რომელსაც ის იყენებს, როგორც უნდა. ისეთ ქვეყნებში, – თვლის ჯონ კინი, – როგორცაა საუდის არაბეთი, ბელორუსია, თურქმენეთი, ვენესუელა, კომუნიკაციის საშუალებების ახალი გალაქტიკა სინამდვილეში აძლიერებენ ძლიერებს და ასუსტებენ სუსტებს (Кин, 2015: 143).

ჯონ კინი წამოიწევს საკითხს „გამარჯვებულები და წაგებულები“. ჩნდება შეკითხვა, რაში მდგომარეობს გამარჯვებულების და წაგებულების წესი. განვიხილოთ იგი ერთ კონკრეტულ მაგალითზე. XIX საუკუნეში შეიქმნა ელექტრონული სატელეგრაფო კაბელების გლობალური ქსელი, რაც ნიშნავდა კოდირებული სიგნალების კონტინენტებსა და ოკეანეებზე შანხაიდან კეიპტაუნში ანდა სან-ფრანცისკოდან ოკლენდში სწრაფად გადაცემას. ელექტრონული ტელეგრაფი იყო უდავოდ რევოლუციური სიგნალური სისტემა. ტელეგრაფის მუშაობას წარმართავდა ოპერატორი. იგი სატელეგრაფო გასაღების დახმარებით ამყარებდა და საჭიროებისას წყვეტდა კონტაქტს. ახორციელებდა არხის მეორე ბოლოში ადეკვატურად აღქმად „ჩხაკუნს“, სიგნალს, რომელიც ინტერპრეტირების შემდეგ მეორე ბოლოში გადაიწერებოდა სხვა ოპერატორის მიერ. დიდ მანძილზე, დროის მონაკვეთისა და ამინდის მიუხედავად, შეტყობინების გადაცემამ ზოგიერთი ადამიანი დაახლოვა. გაძლიერდა სოციალური კავშირები ტელეგრაფის ოპერატორებს შორის. მათ „ბუმერებს“ ეძახდნენ. ისინი ასეც ხდებოდა, რომ მოცალეობის დროს ლაყობდნენ, ხუმრობდნენ, სხვადასხვა ისტორიებს აზიარებდნენ, ჭადრაკიც კი უთამაშიათ. მოკლედ, ტელეგრაფი ვნებიანი გატაცებების მედიუმი გახდა. ელი ჩივერ ტალერის რომანში „სევდიანი სიყვარული“ (“Wired Love”, 1879) აღწერილი იყო მსგავსი ქსელური რომანი. ელექტრონული ტელეგრაფი ეს იყო კრაზი მანძილის ტირანიისა. შეტყობინების გაგზავნა შესაძლებელი იყო ლონდონიდან ბომბეიში და მასზე პასუხის 4 წუთში მიღება; ანდა ლონდონიდან სუეცის და ბომბეის გავლით სიდნეამდე სულ რაღაც 7

¹ ტრანზიტული კვანძების მეშვეობით კომუნიკაციური ქსელის აბონემენტების მიერთების პროცესი.

² ბაიტი, ინფორმაციის ოდენობის გასაზომი ერთეული, უდრის 8 ბიტს.

საათში.¹

ტრანსკონტინენტალური სააგენტოები Reuters, Associated Press გეოგრაფიულ იზოლაციაში მცხოვრებთ უყვებოდნენ შორეული მოვლენების შესახებ. ტელეგრაფი დაგვეხმარა უფრო ღრმად ელექტროფიცირებული კომუნიკაციების აგებაში, რომელიც კავშირში იყო ტელეფონების გამოგონებასთან. „ვიქტორიანულმა ინტერნეტმა“ მილიონობით ადამიანის ცხოვრებაზე მოახდინა უპრეცედენტო გავლენა. ზოგიერთი ექსპერტი² წინასწარმეტყველებდა ეროვნული სახელმწიფოების გაქრობას, მთელს მსოფლიოში მშვიდობის დადგომას, ვინაიდან საფუძველი ჩაეყარა გლობალურ საბანკო და სავაჭრო სისტემებს. ისიც სიმართლეა, რომ ტექნიკური ინოვაცია და პოლიტიკური შედეგები აცდენილი იყო. ქსელური უსაფრთხოების დარგში სატელეგრაფო ექსპერტების ძალისხმევის მიუხედავად გავრცელება ჰპოვა სატელეგრაფო მაქინაციებმა. კორპორაციების მხრიდან საფონდო ბირჟების მდგომარეობაზე ნუთიერი ანგარიშების გამოყენების გამო დათვლილ საათებში იქმნებოდა და იკარგებოდა მთელი ქონება. გაიფურჩქნა ისეთი მონოპოლიები, როგორიცაა Western Union, Pony Express. სხვა გადამზიდავები, რომლებიც იყენებდნენ მტრედებს, საცხენოსნო ტრანსპორტს სრულიად მოწყდნენ საქმეს. 1860-იან წლებში ტელეგრაფმა ჩამოუქროლა საბანკო ტრანზაქციების ყველა დანარჩენ საშუალებას. არამარტო. ეს ეხებოდა სხვადასხვა ცნობებს, არჩევნების შედეგებს, სიკვდილის შესახებ უწყებას, გემების ჩამოდგომის და გასვლის დროს, ექიმის კონსულტაციის გაცემას. ტელეგრაფმა ძლიერ ჯგუფებს კიდევ მეტი მანევრირების სივრცე შეუქმნა. მათ ოფრო გავლენიანი გადაწყვეტილებების მიღების საშუალება მიეცათ. 1858 წელს, როცა ამერიკა და ევროპა პირველმა ტრანსატლანტიკურმა კაბელმა დააკავშირა, იყო ბევრი ფეიერვერკი, სალუტი ზარბაზნებიდან, ჩირალდნიანი მსვლელობები, ზარების რეკვა, ქადაგება, საუბრები ურთიერთგაგებაზე, ჰარმონიასა და მშვიდობაზე მთელს მსოფლიოში. სინამდვილეში კი ტელეგრაფი იყო პოლიტიკური ბატონობის ინსტრუმენტი და ადამიანებს იგი ხანდახან ძალითაც მოხვეოდა თავს (Кин..., 2015: 151).

ჯ. კინი თავის ზემოხსენებულ მონოგრაფიაში შეგვახსენებს, რომ კომუნიკაციების ცვალებადი რეჟიმების ისტორიის თანახმად თითოეულ ეპოქაში იყო ჩივილი სავარაუდო დეკადენტური ეფექტებზე.

როგორი მდგომარეობა გვაქვს დღეს? ჩვენს მონოგრაფიაში (პროფესორ ხათუნა ამალლობელთან თანაავტორობით) „კომუნიკაციის სო-

¹ 1870 წლებში კლიპერით (სწრაფმავალი 3 იალქნიანი გემი) გადაზიდული ბექდური შეტყობინება იმავე გზას საშუალოდ ფარავდა 60-80 დღის მანძილზე.

² მაგალითად, ნორმან ენჯელი თავის ბესტსელერში *“The Great Illusion”*, 1909წ. (https://en.wikipedia.org/wiki/The_Great_Illusion; http://www.krugosvet.ru/enc/istoriya/ENDZHELL_NORMAN.html).

ციოლოგიური თეორიები“ ერთ-ერთ ქვეთავში (**კორტავა...**, 2018: 47) განხილული გვაქვს კომუნიკაციის საშუალებების ტრანსფორმაცია საზოგადოების ტრანსფორმაციის კვალდაკვალ. ვეყრდნობით მარკ პოსტერს¹ (**კორტავა**, 2016: 64). თუკი თავდაპირველად კომუნიკაციები ხორციელდებოდა უშუალოდ, შემდეგ გაჩნდა გადამცემი არხი „წერილის“ სახით და ჩამოყალიბდა მასშტაბური ქსელური ორგანიზაცია „ფოსტა“. თანდათან „წერილის“ „ავტომატიზაცია“ მოხდა და გაჩნდა ჯერ ტელეგრაფი, ხოლო მოგვიანებით ინტერნეტი და ადამიანებისთვის ხელმისაწვდომი შეიქმნა პერსონალური „ფოსტა“, ანუ E-mail. ადამიანები ეროვნული სახელმწიფოების დიქტატისაგან თითქოს გათავისუფლდნენ ქსელში, გახდნენ რა ქსელიანელები. საინტერესოა როგორ აღწერს არსებულ ვითარებას ჯონ კინი. მისი თქმით, კომუნიკაციური სიუხვე ფაქტიურად უდრის ინფორმაციულ კასკადებს. მათში მოქალაქეები ჩაყვინთავენ, იძირებიან (**Кастельс...**, 2017: 191) ესაა შეხედულებები სხვა ადამიანების, მათივე საკუთარი, ისინი ერთმანეთს ამყარებენ რალაცნაირი ირიბი გზით, ყვავის მარტივად რომ ვთქვათ, უგუნურება. პოლიტიკური წარმოსახვა, ინდივიდუალური შემოქმედებითი მიდგომა ანალიზისას ადგილს უთმობს ერთგვარ „ჯოჯურ აზროვნებას“. ყოველდღიურობის სიმბოლოებად ქცეულან Wikipedia, Facebook, Google-ის საძიებო სისტემა. ყველგან ვართ მახეში ე.წ. „მეშაპების“. ინტერნეტ სივრცეში ტივტივებენ ფრაგმენტები ავტორების გარეშე, მასალები, სადაც მითითებული არაა წყარო, ხშირია შემთხვევა, როდესაც გატარებული აზრი და არ ჩანს თანმიმდევრულობა, ლოგიკა, ნათქვამის მეშვეობით ერთი იდეის ირგვლივ არ იკვრება წრე. მეშაპის კულტურა არის „მემი“. განვმარტოთ ამავდროულად ტერმინები, რომელთაც ვიყენებთ თხრობისას: მეშაპს ინფორმაციულ ტექნოლოგიებში კარგად იცნობენ. ესაა ერთგვარი ვებ-აპლიკაცია, რომელშიც თავმოყრილია რამდენიმე წყარო ერთ მაინტიგრირებელ ინსტრუმენტად. მეშაპის ცნება დამკვიდრდა მუსიკიდან. ეს იყო რამდენიმე მუსიკალური მიმდინარეობის მიქსი, მაგ., ჰიპ-ჰოპი. რაც შეეხება „მემს“, იგი კულტურული ინფორმაციის ერთეულია.

მემი შეიძლება იყოს ნებისმიერი იდეა, სიმბოლო, სახეობა და მანერა ქცევისა, რომელიც ადამიანიდან ადამიანს გადაეცემა გაცნობიერებულად ან გაუცნობიერებლად. მემი ესაა მეტყველება, ტექსტი, ვიდეო, რიტუალი, ჟესტი და სხვა. მოქალაქეები, როგორც ეს მიაჩნი-

¹ მარკ პოსტერი (1942-2012) – ამერიკელი მეცნიერი. ისტორიის საპატიო პროფესორი, ასევე კინოსა და მედია კვლევების ექსპერტი. მოღვაწეობდა ირვინში, კალიფორნიის უნივერსიტეტში. მას სურდა ფრანგული კრიტიკული თეორიით აღეჭურვა შეერთებული შტატების აკადემიური წრეები. ანალიზებდა თანამედროვე მასმედიას. იკვლევდა ფრანგ ავტორებს, ჟან ბოდრიარს, ლუი ალტიუსერს, ჟილ დელიოზს, ჟაკ დერიდას (https://en.wikipedia.org/wiki/Mark_Poster).

ათ დარგის ექსპერტებს, მოსალოდნელი არაა, რომ ყოველთვის იჯერებდნენ კლიშეებს, რომლითაც მათ კვებავენ. სამაგიეროდ, ისინი გაბრძოლების გარეშე ყლაპავენ ამას. ჯერ ერთი, ეს შეტყობინებები სიმართლედ ასაღებენ თავს, მეორეც ადამიანები გადარბენის რეჟიმში არიან და არც აქვთ დრო, რომ იჩხერკედელაონ და ავთენტურობა ადგინონ. ისინი არც უფიქრდებიან ხშირად შეტყობინებებს, თვალს გადაავლებენ ნაუცბათევად. არის კიდევ ერთი მიზეზი, ეს შეტყობინება შენი ნაფიქრალის ექოა და გამომდინარე აქედან არის უპირობოდ მისაღები. მედიის თეორიაში არსებობს ექო-კამერის ცნება. ექო-კამერა, ესაა ვითარება, როდესაც განსაზღვრული იდეები და რწმენები ძლიერდებიან და მყარდებიან დახურულ სივრცეში შეტყობინების გადაცემის ან განმეორების გზით. დახურული სისტემა შესაძლოა იყოს პარტია, თანამოაზრეთა წრე, სუბკულტურა. იმავდროულადა ალტერნატიული ინფორმაციის ნაკადები ჩახშობილია. გამონათქვამები დისკუსიამდე არ მიგვიყვანს. აქ უბრალოდ თანამოაზრეები წარმოაჩენენ მხარდაჭერას, გაგულიანებენ. ადრესატები მსგავს დახურულ სივრცეში, რომლებიც ქმნიან შეტყობინებებს, უსმენენ მხოლოდ საკუთარ თავს და ეთანხმებიან ასევე საკუთარ თავს.

ჯ. კინი წუხს, იმის გამო, რომ ქსელური კომუნიკაციების ბლოკირება შესაძლებელია ჩარევის ახალი ინტელექტუალური საშუალებების გამოყენებით, ვთქვათ მოქალაქეთა კერძო ცხოვრებაში გაქნილი ჟურნალისტების ორგანიზებული ციფრული ჩარევით. არსებობს კომპიუტერების ვირუსით ინფიცირების ტაქტიკები. ისინი ძირითადად შექმნილია საბანკო მონაცემებისა და საკრედიტო ბარათების ნომრების ხელში ჩაგდების მიზნით. ჩვეულებრივი ამბავია საბოტაჟი, კიბერ-შეტევა. მათ შესწევთ უნარი შეაჩერონ სამთავრობო და კორპორაციული საიტების მოქმედება. „ციფრული ბლოკადით“ რომელსაც ქმნის „ფლუდინგი“¹ შესაძლებელია მათი გარკვეული დროით პარალიზება. როცა ხორციელდება მსგავსი სახის „ქსელური შეტევები“ სერვერებს უარი ეთქმებათ მომსახურებაზე. მსგავსი მოვლენა სპეციალისტებისათვის ცნობილია როგორც DDoS და იგი ტარდება ინფორმირებული კომპიუტერების ხარჯზე. ე.წ. ზომბები მისანვდომობას ითხოვენ არჩეული ვებსაიტის მიმართ, შემდეგ კი გადატვირთავენ მას მკვეთრად მზარდი ტრაფიკით² და, ამრიგად, არღვევენ სერვერს. კიბერჩარევის მსგავსი ფორმები დიდად ნეგატიურ

¹ ფლუდინგი ანუ იმპლოზია.

² ტრაფიკი, თავდაპირველი მნიშვნელობით, ესაა ტრანსპორტის ერთეულის რაოდენობა, რომელიც რალაც წერტილზე გადაიან. ინგლისურიდან თარგმანში *traffic* ნიშნავს ტრანსპორტის ნაკადს, ხოლო ფრაზა *traffic jam*, მაგალითად, ითარგმნება, როგორც „ავტომანქანათა საცობი“. ქართულ ენაზე სიტყვა „ტრაფიკი“ გამოიყენება რამდენიმე კონტექსტში: ინტერნეტ-ტრაფიკი, მობილური-ტრაფიკი, საიტის ვიზიტორების ტრაფიკი.

ზემოქმედებას ახდენენ საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ ცხოვრებაზე. ესაა შესხენება, რომ კომუნიკაციური სიუხვის ეპოქაში მედია სისტემები უაღესად მონყვლადია. რთულ ქსელებს „გატეხავენ“ რთული მეთოდებით. გახშირდა არაავტორიზებული ჩარევის შემთხვევები, რომლებიც საზოგადოდ ცნობილია „ჰაკერების“ სახელით (Кин, 2015: 180).

რაც შეეხება ურთიერთობებს, კომუნიკაციური სიუხვის ეპოქაში სოციალური იზოლაციის და პოლიტიკური მონყვლადობის საშიშროება კიდევ უფრო მეტია. ჩვენ ვუჩივით სოლიფსიზმს და ეს განპირობებული მანქანებით. ადამიანები წარმოუდგენლად დიდ დროს ატარებენ ტექნიკასთან. ისინი ყოველდღიურად, დაახლოებით 5 საათი, მიერთებული არიან თავიანთ საყვარელ ინსტრუმენტს. ეს ეხება განსაკუთრებით ახალგაზრდობას. მითუმეტეს ისეთ ქვეყნებში, როგორცაა იაპონია, ამერიკის შეერთებული შტატები, გერმანია. სამყარო ამ ადამიანების პროექციად გარდაიქმნება. ინდივიდების სარკისებური გამოსახულება ხდება საყოველთაო. ისინი ქედმაღლობის მსხვერპლი ხდებიან. ინტერნეტი გაძლევს შესაძლებლობას შეიძინო უკამათო წონა, გათავისუფლდე სხვა ადამიანების მხრიდან წინააღმდეგობისგან. სხვებთან დაპირისპირებისას უბრალოდ აჭერ ღილაკს „delete“, ანდა გადადიხარ შედარებით უსაფრთხო ლინკებზე და შემდეგ თვითდამკვიდრებას იწყებ საიტებში, რომლებიც გთავაზობენ ანონიმურ და ყოველგვარ რისკს მოკლებულ ურთიერთობებს დანარჩენებთან. ამ უკანასკნელთ რეალურ სივრცეში თქვენ არ შეხვდებით არასოდეს. „New Yorker“-ში გამოქვეყნებული ძველი კარიკატურის არსი ეხლა სრულიად გასაგებია. კარიკატურაზე გამოსახულია ძალიან პერსონალურ კომპიუტერთან, ხოლო ქვემოთ ნათქვამია, „ინტერნეტში არავინ იცის, რომ შენ ძალი ხარ“ (Steiner, 1993). ანონიმურობის უკან ქრება პირადი პასუხისმგებლობა. არ არსებობს ბარიერი შესვლასა ან გამოსვლაზე. არ ხდება რედაქტირება. შუკავებელი თვითობა ბადებს შეუზღუდავ თვითობას. ჯონ კინის აზრით სწორედ ასეთი მანქანური სიპოფსიზმისგანაა განპირობებული ჩვენს მიერ სტატიაში განხილული დეკადანსის ფორმა. ყოველდღიური კომუნიკაცია სამუხაროდ ჩახერგილია სამოყვარულო ნაკადით.

დილეტანტობა, კონტინენტის მასშტაბით, საფრთხეს უქმნის პროფესიონალური გაზეთების, ჟურნალების არსებობას, ასევე მუსიკას, კინოს. ნებისმიერ ადამიანს რაღაც ნააზრევით, თუნდაც იგი სუსტად იყოს არგუმენტირებული, შეუძლია YouTube-ზე ვიდეოს გამოქვეყნება, ბლოგის შექმნა და პუბლიკაციის დადება, Wikipedia-ში სტატიის ჩადება. ქრება რედაქტირების ხელოვნება. მიჯნა პროფესიონალ ექსპერტსა და გაუთვითცნობიერებელ მოყვარულს შორის მცირდება. ანონიმური ბლოგერები, ვიდეორედაქტორები, რომელთაც არად უღირთ პროფესიონალური სტანდარტები და სარედაქტორო

ფილტრები, ააგორებენ საჯარო დავებს და მანიპულირებენ საზოგადოებრივი აზრით (**Лиллекер, 2010: 278**) ჭეშმარიტება ამ პირობებში არის რალაც კაპრიზული, უკიდურესად შეხედულების საქმე, საქონელი, რომელიც შეიძლება იყიდო, გაყიდო, შეფუთო და გამოიგონო ხელახლა. “copy-paste”-ს ქსელური კულტურა ტოტალურად სპობს ხარისხს.

კომუნიკაციური სიუხვის უკუ-ეფექტაგანია კიბერ-სივრცეში დახურული ერთობების ჩამოყალიბება (**Кин, 2015: 189**), რაც ადამიანებს სოციალური კაპიტალის დაგროვებას საშუალებას მხოლოდ შერჩევის პრინციპით აძლევთ. ე.წ. განდობილთა შანსები ქსელში უმისამართოდ მყვინთავთა შანსებს რადიკალურად აღემატება. ქსელური სტრატეგიკაციის საკითხი მეტად საინტერესო სოციოლოგიური ანალიზისათვის, თუმცა მოცემული სტატიის ფარგლებში, მხოლოდ მისი დასახელებით დავკმაყოფილდებით.

ბიბლიოგრაფია:

- *პორტაგა, 2016* – კორტავა შორენა. პოსტმოდერნიზმი და თანამედროვეობა. თბ., 2016.
- *პორტაგა, 2018* – კორტავა შორენა, ამაღლობელი ხათუნა. კომუნიკაციის სოციოლოგიური თეორიები. თბ., 2018.
- *KEANE, 1991* – **Keane John**. The Media and Democracy. Polity, 1991;
- *KEANE, 1999* – **Keane John**. Civil Society. *Old Images New Visions*. Stanford University Press, 1999;
- *KEANE, 2000* – **Keane John**. Václav Havel. *A Political Tragedy in Six Acts*. Basic Books, 2000;
- *KEANE, 2003* – **Keane John**. Tom Paine. *A Political Life*. Grove Press, 2003;
- *KEANE, 2013* – **Keane John**. Democracy and Media Decadence. Cambridge: Cambridge University Press, 2013;
- *MOROZOV, 2011* – **Morozov Evgeny**. The Net Delusion: The Dark Side of Internet Freedom. New York, 2011;
- Steiner, 1993 – Steiner Peter. New Yorker. 1993. 5 July, – https://en.wikipedia.org/wiki/On_the_Internet,_nobody_knows_you%27re_a_dog;
- *КАСТЕЛЬС, 2017* – **Кастелс Мануэль**. Власть коммуникации. *Второе издание, дополненное*. Перевод с английского Н. М. Тылевич, А. А. Архиповой под научной редакцией А. И. Черных. Москва, 2017;
- *КИН, 2015* – **Кин Джон**. Демократия и декаданс медиа. *Перевод с английского Дмитрия Кралечкина*. Москва, 2015;
- *ЛИЛЛЕКЕР, 2010* – **Даррен Дж. Лиллекер**. Политическая коммуникация. *Ключевые концепты*. Харьков, 2010.

SHORENA KORTAVA¹

**NEGATIVE EFFECT OF COMMUNICATIVE ABUNDANCE IN THE
INTERPRETATIONS OF JOHN KEANE**

We live in the era of communicative abundance. The innovations in the world media don't cause excitement, starting with satellite broadcasting and smart glasses, even e-books. In the political sphere, great hopes are on electronic democracy and generally on electronic governance. John Keane believes that communicative abundance radically changes our life's contours and our policies in a better way. However, he asks the question why there is no significant attention to the alarming contradictory tendencies, particularly in the field of media decadent processes, which promotes the silence in the society, also the concentration of unlimited power, which eventually weaken the spirit and power of democracy. Keane studied the difficult controls implemented by the state, market censorship, PR production tactics and tried to understand these processes. He says that the media decadent damages the quality of public life. There are discussed Keane's innovative views and reverse effect of the communicative abundance, in the article.

¹ *Shorena Kortava* – PhD in Sociology, Assistant Professor, Sokhumi State University.

**პოლიტიკური მეცნიერებები,
სოციოლოგია, ფსიქოლოგია**

ანა მოსაშვილი¹

**ქართულ-ამერიკული პოლიტიკური და ენერგო
თანამშრომლობა (1995-2001წწ.)**

1990-იან წლებში ამერიკის შეერთებული შტატების ენერგო პოლიტიკას აკრიტიკებდნენ იმის გამო, რომ ის მეორეხარისხოვანი გახდა. იმ დროისთვის, შეერთებულ შტატების ეროვნული უსაფრთხოების პოლიტიკას ორი დილემა ჰქონდა: 1. თურქეთის, ისრაელის და ევროპის ერთი პოლიტიკური ქოლგის ქვეშ მოქცევა; 2. საქართველოს და აზერბაიჯანის ენერგო თანამშრომლობის შემქნა და მისი დაკავშირება თურქეთთან (**Oktav, 2005**). აღნიშნული ენერგოპროექტი გულსხმობს ირანის გავლენის დაბლოკვას და რუსეთის ფედერაციის ჰეგემონიისთვის წინააღმდეგობის განწევას სამხრეთ კავკასიაში. რასაკვირველია, ოფიციალურმა ვაშინგტონმა კარგად იცის, რომ რუსეთის ფედერაციას ნებისმიერ დროს შეუძლია სამხრეთ კავკასიაში გაუთვალისწინებელი პოლიტიკური ქმედებების დაწყება. აქედან გამომდინარე, სრულ მხარდაჭერას უცხადებს ამერიკულ ნავთობ კომპანიებს რეგიონში და ცდილობს შექმნას ტრანს-კავკასიური ხაზი საქართველო-აზერბაიჯანის ერთობით, რომელიც მათ ცენტრალურ აზიასთან დააკავშირებს. შუა აზიის ქვეყნებიდან კი შტატების ინტერესებშია ყაზახეთი და თურქმენეთი.

ამერიკელი დიპლომატი მეთიუ ბრაიზა იხსენებს, რომ, როდესაც შეერთებულ შტატებს კასპიის ზღვის რეგიონის მიმართ დიდი ინტერესი არასდროს ჰქონია და მისი ენერგო დაინტერესება მხოლოდ რამდენიმე ამერიკული კომპანიით თუ გამოიხატებოდა რეგიონში (**Bryza, 2017**). ბრაიზა ასევე აღნიშნავს, რომ ბილ ქლინტონის ადმინისტრაციაც შეერთებული შტატების საგარეო როლის გაზრდით იმ პერიოდში დიდად დაინტერესებული არ იყო სამხრეთ კავკასიაში. თუმცა საბოლოოდ, შტატების გეოპოლიტიკური ინტერესებიდან გამომდინარე, ვაშინგტონს მაინც მოუწია აქტიური სა-

¹ ანა მოსაშვილი – დოქტორანტი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

გარეო პოლიტიკის გატარება სამხრეთ კავკასიაში, რაც საკმაოდ ბევრ პროექტს ითვალისწინებს (Bryza, 2017). მეთიუ ბრაიზა ხაზს უსვამს, რუსეთის ფედერაციის ფაქტორს და იმ პოლიტიკურ მოთხოვნას, რომელიც კრემლისაგან გაისმა ენერგოპროექტებთან დაკავშირებით. რუსეთის ფედერაცია ითხოვდა, რომ კასპიის ზღვიდან ნავთობმა და გაზმა რუსეთის ფედერაციის და ყაზახეთის ტერიტორიების მეშვეობითაც გაიაროს. საბოლოოდ, ამერიკულ და რუსულ მხარესთან შეთანხმება შედგა და ხუთი ენერგო პროექტიდან კასპიის ზღვის აუზიდან, ორი რუსეთის ფედერაციის მოთხოვნის გათვალისწინებით განხორციელდა. ესენია: ბაქო-ნოვოროსიისკი და ყაზახეთი-ნოვოროსიისკის ენერგოპროექტები; რაც შეეხება დანარჩენ სამს: ბაქო-სუფსას ნავთობის მილსადენი, სამხრეთ კავკასიის გაზის მილსადენი და ბაქო-თბილისი-ჯეიჰანის პროექტი, როგორც ვხედავთ, აზერბაიჯანის, საქართველოს და თურქეთის ენერგო ქოლგის შემქმნა მაინც შედგა და ყველა მხარე კმაყოფილი დარჩა (Bryza, 2017).

რაც შეეხება კონკრეტულად ამერიკულ მხარეს, ნიკოლას ბერნსი სახელმწიფო დეპარტამენტის სპიკერი ჯერ კიდევ 1995 წელს აცხადებს, რომ ის მოხარულია ე.წ. კასპიის ნავთობის შესახებ შეთანხმების მიღწევის თაობაზე (Burns, 1995).

1995 წლიდან კი ამერიკის შეერთებული შტატები აზერბაიჯანის ხელისუფლებასთან აქტიურ მოლაპარაკებებს ნავთობის და გაზის ექსპორტთან დაკავშირებით აწარმოებს. ნავთობსადენის პროექტის განხორციელება მოგვიანებით, 1998 წლის 29 ოქტომბერს დაიწყო როდესაც ანკარაში ხელი მოეწერა დეკლარაციას (azerbaijan.az., 2007). ხელმომწერები იყვნენ აზერბაიჯანის პრეზიდენტი ჰეიდარ ალიევი, საქართველოს პრეზიდენტი ედუარდ შევარდნაძე, ყაზახეთის პრეზიდენტი ნურსულთან ნაზარბაევი, თურქეთის პრეზიდენტი სულეიმან დემირელი და უზბეკეთის პრეზიდენტი ისლამ ქარიმოვი, აშშ-ის ენერგეტიკის მინისტრის ბილ რიჩარდსონის თანდასწრებით. ნავთობსადენის მშენებლობას სათავე დაედო 2002 წლის 18 სექტემბერს. (azerbaijan.az., 2007). ჰეიდარ ალიევი, ედუარდ შევარდნაძემ და აჰმეთ ნეჯფეთ სეზერმა ჩაყარეს ქვები მილის ფუნდამენტში.

ბაქო-თბილისი-ჯეიჰანის მილსადენი ნავთობის კასპიის და ხმელთაშუა ზღვებს შორის ტრანსპორტირების პირველი და უმოკლესი მარშრუტია (azerbaijan.az., 2007).

მსოფლიოში ერთ-ერთი ყველაზე გრძელი მილსადენის სრული სიგრძე 1768 კმ-ია. აქედან, 443კმ აზერბაიჯანის ტერიტორიაზე, 249კმ საქართველოს ტერიტორიაზე და 1076კმ კი – თურქეთში გადის. ბაქო-თბილისი-ჯეიჰანის მშენებლობა საქართველოში 2005 წელს დასრულდა და ოქტომბერში გარდაბანში სამი ქვეყნის პრეზიდენტმა მილსადენის საზეიმო ინაუგურაცია მოახდინა (azertag.az., 2006).

ნავთობსადენი სრულ ექსპლუატაციაში 2006 წელს შევიდა (**azertag. az., 2006**). თუმცა, სანამ, საქართველო და სამხრეთ კავკასია ამ უდიდესი მნიშვნელობის პროექტს განახორციელებს, საქართველოს ხელისუფლება პოლიტიკურ დონეზე საკმაოდ დიდხანს მუშაობდა, რომ შტატების მხარდაჭერა და დაინტერესება სამხრეთ კავკასიაში ენერგოპროექტებთან დაკავშირებით მაქსიმალურად მოეპოვებინა. ამის დასტურია, აშშ-ში საქართველოს რესპუბლიკის საგანგებო და სრულუფლებიანი ელჩის ბ-ნი თედო ჯაფარიძის აშშ-ს კონგრესის წარმომადგენელთა პალატის ეროვნული უსაფრთხოების კომიტეტის თავმჯდომარესთან ბ-ნ ფლოიდ სპენსთან შეხვედრა.

თედო ჯაფარიძე თავის გამოსვლაში ამბობს: „კავკასია, სადაც ჩემი ქვეყანა მდებარეობს და რომელსაც მე წარმოვადგენ ძალზე საინტერესო რეგიონია. აქ ფოკუსირდება დიდი გეოპოლიტიკური ძალების ინტერესები-თურქეთის, ირანის და რა თქმა უნდა რუსეთის. თითოეული მათგანი ცდილობს გაზარდოს თავისი გავლენა რეგიონის ქვეყნებში და ხშირ შემთხვევაში მათი ქმედებები ნეგატიურად აისახება პოლიტიკურ სტაბილიზაციაზე მთელს რეგიონში. ეს განსაკუთრებით კავკასიაში არსებული კომფლიქტების მიმდინარეობას ეხება. ამავე დროს გასათვალისწინებელია, რომ რეგიონი მდებარეობს მიმდინარე და პოტენციური კონფლიქტებით აღსავსე ისეთი რეგიონების მახლობლად, როგორებიცაა ახლო აღმოსავლეთი და ბალკანეთი, მდგომარეობას ართულებს ისიც, რომ არასტაბილურობის გამო გარკვეული ძალები რეგიონში თანდათანობით აქტიურად ერთვებიან ნარკოტიკებითა და იარაღით ვაჭრობის საერთაშორისო ბიზნესში, აქედან გამომდინარე, ჩემი აზრით, სტაბილურობის და უსაფრთხოების რეჟიმის დამყარება რეგიონში მთელი მსოფლიოს ინტერესებში უნდა იყოს“ (**ჯაფარიძე, 1995**). ჩემი აზრით, საქართველოს მხრიდან ზუსტი პოლიტიკური აქცენტების დასმამ და საგარეო საფრთხეების გათვალისწინებით დიპლომატიურმა კურსმა მოიტანა ბაქო-თბილისი-ჯეიჰანის პროექტი და ქვეყნის ენერგოუსაფრთხოების გარკვეულწილად უზრუნველყოფა მაინც.

საქართველოს ელჩი აშშ-ში, ყურადღებას ასევე ამახვილებს იმაზეც, რომ რეგიონში რუსეთის ფედერაციის იმპერიული განწყობები და ძალები იზრდება (**ჯაფარიძე, 1995**). ბატონი სპენსი, საქართველოს მხარდაჭერას კიდევ ერთხელ უცხადებს დამოუკიდებლობის და ტერიტორიული მთლიანობის კუთხით და აცხადებს, რომ საქართველოს პრობლემა, მსოფლიოს პრობლემაც არის. შეხვედრის ბოლოს კი, თედო ჯაფარიძე იმედს გამოთქვამს, რომ შეერთებული შტატები სამხრეთ კავკასიის უსაფრთხოებას დიდ ინტერესს დაუთმობს, რაც უპირველეს ყოვლისა, მის ინტერესებშია (**ჯაფარიძე, 1995**).

ედუარდ შევარდნაძე თავის მემუარებში აღნიშნავს, რომ ბაქო-

თბილისი-ჯეიჰანის ნავთობსადენის პროექტი საქართველოსთვის უმნიშვნელოვანესია და ამით ქვეყანას ფულადი შემოსავლის გარდა, გარანტირებული ექნება მომავალში პოლიტიკურ და ეკონომიკურ სივრცეში ინტეგრაცია (შევარდნაძე, 2006). ედუარდ შევარდნაძე ასევე ხაზს უსვამს ის ფაქტორს, რომ ამერიკის შეერთებული შტატები ამ პროექტის ერთ-ერთი ხელმომწერი მხარეა, რაც მის გეოპოლიტიკურ მნიშვნელობას ზრდის (შევარდნაძე, 2006: 330). ედუარდ შევარდნაძე ხაზს უსვამს, საქართველოსთვის მომგებიან და სასარგებლო ენერგო ფაქტორებს, რომლებიც ბაქო-თბილისი-ჯეიჰანის ნავთობსადენის პროექტს მოაქვს. კერძოდ, საქართველოს გაზის 12% უფასოდ გადაეცემა და საქართველოს სრული გაზიფიცირების პერსპექტივები რეალურად ჩნდება (შევარდნაძე, 2006: 330).

ედ. შევარდნაძეს უმნიშვნელოვანესად მიაჩნია, რომ აშშ-ს მხრიდან განეულება ხარჯები და მომავალშიც დაიხარჯება მილიონები, ქართული პროფესიული ჯარის და მისი შეიარაღებისთვის (შევარდნაძე, 2006: 330). ასევე მისი აზრით ამერიკის შეერთებული შტატები არის უპირველესი სტრატეგიული პარტნიორი, რომელსაც შეუძლია საქართველოს გეოპოლიტიკურ სივრცეში ინტეგრაცია და ყველა კონფლიქტში მის გვერდით დოგმა (შევარდნაძე, 2006: 330).

ჩვენი აზრით, ახალი ნავთობის მარშრუტი ბაქო-თბილისი-ჯეიჰანი, რომელიც სათავეს აზერბაიჯანიდან აიღებს და საქართველოს გავლით, ბოლო გაჩერება თურქეთის მთავარ პორტში ექნება, საქართველოს ენერგოუსაფრთხოებისთვის და დამოუკიდებლობისთვის უაღრესად მნიშვნელოვანია. გარდა ამისა, ენერგო პროექტები, ვფიქრობ, რომ უზრუნველყოფს საქართველოს მიმართ დასავლეთის უფრო მეტ ინტერესს და ყურადღებას.

პროექტის საბოლოო განხორციელება მომავალ 10 წელზე დაიგეგმა. რაც მთავარია, ვფიქრობ, რომ ამერიკული, ისევე როგორც ქართული მხარე მოხარულია, ჩრდილო-ატლანტიკური ალიანსის წევრთურქეთთან და საერთაშორისო ამერიკულ კომპანიებთან მომავალი თანამშრომლობის შესაძლებლობებზე. სწორედ, რომ მსგავსი სახის ენერგოპროექტები არის გარანტი საქართველოს უსაფრთხოების და სტაბილურობის ისეთ რთულ რეგიონში, როგორიც სამხრეთ კავკასიაა. ბუნებრივია, აღნიშნული პროექტით მიღებული ფულადი შემოსავალი კი არის ერთგვარი სტიმულატორი ქართული ეკონომიკისთვის. ასევე მნიშვნელოვანია, რომ საქართველოს ერთადერთ ჩრდილო-ატლანტიკური ალიანსის წევრ ქვეყანასთან-თურქეთთან მჭიდრო ენერგო კავშირები უფრო მეტი სარგებლის მომტანია.

რასაკვირველია, ვაშინგტონმა იცის, რომ სამხრეთ კავკასიაში რთული რელიგიური და პოლიტიკური ვითარება. აქედან გამომდინარე, უსაფრთხოების პრობლემების გადასაჭრელად ეკონომიკური და პო-

ლიტიკური რეფორმების გატარებას მიიჩნევს აუცილებლად, რომლებიც მიმართული იქნება საშინაო პრობლემების და სასაზღვრო კონფლიქტების მოსაგვარებლად. ამისთვის ოფიციალურმა ვაშინგტონმა გადანყვიტა აზერბაიჯანისთვის ფინანსური დახმარების განევა 2001 წელს და საქართველოში 18 ამერიკელი სამხედრო მრჩეველის ჩამოყვანა ქართველი სამხედროებისთვის ცოდნის გასაზიარებლად (**Ok-tav, 2005**). რასაკვირველია, შტატების მიზანია, რომ რეგიონში უსაფრთხოება მაქსიმალურად იყოს დაცული და მთავარ აქცენტს საქართველოზე და აზერბაიჯანზე აკეთებს.

რასაკვირველია, ვაშინგტონისთვის მთავარია, რომ ბაქო-თბილისი-ჯეიჰანის მილსადენი კასპიის ზღვის აუზის ნავთობით შტატების, ისრაელის და ევროპის ქვეყნების მომარაგებას ითვალისწინებს. თუმცა, ვფიქრობ, რომ შტატებს პირველ რიგში სურს ირანის და რუსეთის ფედერაციის თამაშგარედ დატოვება. შტატები თვლის, რომ შესაძლოა ბაქო-თბილისი-ჯეიჰანის მილსადენი კომერციულად არც თუ ისე მომგებიანი იყოს. თუმცა ის უნდა იყოს გარანტი იმის, რომ ირანის ტერიტორიის გავლით მსგავსი ალტერნატივის განხორციელება გამოირიცხოს და ირანის ამბიციები ისრაელის და თურქეთის მიმართაც მაქსიმალურად შემცირდეს. შტატებში კარგად ესმით, რომ ირანს რუსეთის ფედერაციასთან და ჩინეთის სახალხო რესპუბლიკასთან ერთად მარტივად შეეძლიათ ახალი და მნიშვნელოვანი გეოპოლიტიკური თუ ენერგოკავშირების ჩამოყალიბება. ვაშინგტონისთვის მთავარი არის პოლიტიკური და სამხედრო სტაბილურობის განმტკიცება რეგიონში. აქედან გამომდინარე, დემოკრატიზაციის და რეფორმების გატარების პროცესის მხარდაჭერა ბუნებრივია, რომ მათთვის საქართველოში და აზერბაიჯანში უმნიშვნელოვანესია.

დასკვნა

ქართულ-ამერიკული პოლიტიკური ურთიერთობები 1995 წლიდან, ენერგო სფეროში თანამშრომლობით და ვაშინგტონის მხრიდან სამხრეთ კავკასიაში ინტერესების ზრდის გამო მომდევნო უფრო მნიშვნელოვან ეტაპზე გადადის. სწორედ, რომ ვაშინგტონის მხრიდან მხარდაჭერილმა ენერგო, პოლიტიკურმა თუ ეკონომიკურმა რეფორმებმა განაპირობეს საქართველო-შტატების შემდგომი სტრატეგიული და ნაყოფიერი ერთობლივი თანამშრომლობა მომავალ წლებში. თავის მხრივ კი აღნიშნულმა საერთაშორისო პროექტებმა საქართველოს გაუჩინა პოლიტიკური განცდა, რომ ის მეტად დაცულია და აქვს შესაძლებლობა რეგიონში თავისი სტრატეგიული მდებარეობიდან გამომდინარე აქტიური როლი ითამაშოს და ამერიკის შეერთებულ შტატებთანაც ორმხრივი თანამშრომლობა გააღრმავოს.

ბიბლიოგრაფია:

- *შეპარდნაძე, 2006* – შევარდნაძე ედუარდ. ფიქრი წარსულსა და მომავალზე. თბ., 2006;
- *ჩარკვიანი, 2016* – ჩარკვიანი გელა. ნაცნობ ქიმიერთა ფერხული. თბ., 2016;
- *ჭაფარიძე, 1995* – ჯაფარიძე თედო. საქართველოს სრულუფლებიანი და საგანგებო ელჩის თედო ჯაფარიძის მოხსენება: საქართველოს რესპუბლიკის საელჩო ამერიკის შეერთებულ შტატებში, – საქართველოს ეროვნული არქივი. უახლესი ისტორიის ცენტრალური დეპარტამენტი, ფონდი 1206, საქმე 2, ფურცელი 1726;
- *AZERBAIJAN.AZ, 2007* – *Baku-Tbilisi-Ceyhan Oil Pipeline Named After Heydar Aliyev*, – http://www.azerbaijan.az/portal/Economy/OilStrategy/oilStrategy_06_e.html;
- *AZERTAG.AZ, 2006* – *The Heydar Aliyev Baku-Tbilisi-Ceyhan Pipeline by Facts and Figures*, – https://azertag.az/en/xeber/THE_HEYDAR_ALIYEV_BAKU_TBILISI_CEYHAN_PIPELINES_BY_FACTS_AND_FIGURES-561835;2006;
- *BURNS, 1995* – *Burns Nicolas*. US Department of State. 95/11/08 Daily Briefing, – http://dosfan.lib.uic.edu/ERC/briefing/daily_briefings/1995/9511/951108db.html;
- *BRYZA, 2017* – *Bryza Matthew*. The South Caucasus in the International Arena, – <https://www.youtube.com/watch?v=5q40IIV2J6M>;
- *OKTAV, 2005* – *Oktav Özden Zeynep*. American Policies Toward the Caspian Sea and The Baku-Tbilisi-Ceyhan Pipeline, – <http://sam.gov.tr/wp-content/uploads/2012/02/OzdenZeynepOktav.pdf>.

ANA MOSASHVILI¹

THE GEORGIA-US POLITICAL AND ENERGY COOPERATION (1995-2001)

On the basis of important, various and interesting literature, the author tries to answer to the issues: what political and energy results were brought about the U.S. diplomacy in 1995-2001. The goals of my thesis are to show the U.S.'s diplomatic assistance, political and energy interests after the USSR fall and point out American interests in Georgia. The aim of the work is to promote, answer, and value the United States foreign and energy policy toward Georgia and South Caucasus region and show the peculiarities that made American-Georgian partnership strategic in the region. The main result of the thesis as wells as the actuality is expressed in its innovation as it the one of the first attempt to research political relationship between the U.S. and Georgia in 20th century.

¹ *Ana Mosashvili* – Postgraduate Student, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University.

**პოლიტიკური მეცნიერებები,
სოციოლოგია, ფსიქოლოგია**

ელენე ჩომახიძე¹

მენტალიტეტის ფენომენი

სოციალური ფგუფის, როგორც ადამიანთაშორისი ურთიერთობების განსაკუთრებული ფორმის, ფსიქოლოგიური აღმოჩენა მოხდა XIX საუკუნის II ნახევარში და ბიძგი მისცა ფსიქოლოგიური და სოციოლოგიური ცოდნის განვითარების ახალ შტოს – სოციალურ ფსიქოლოგიას. სწორედ ამ დროს თავისი დროის საზოგადოებრივ-ისტორიული პროცესების (სახელმწიფოთა ფორმირება, რევოლუციები, ომები, ინდუსტრიალიზაცია, ურბანიზაცია, მოსახლეობის მზარდი სოციალური და პროფესიული მობილურობა და ა. შ.) გასააზრებლად ვ. ვუნდტმა, გ. ზიმელმა, ფ. ტენისმა გერმანიაში, დ. ს. მილმა და ჰ. სპენსერმა ინგლისში, ს. სიგელემ იტალიაში, ე. დიურკჰაიმმა, გ. ლებონმა და გ. ტარდმა საფრანგეთში, ფ. ჰიდცინგსმა, რ. კულიმ, ე. როსმა, ა. სმოლმა, უ. თომასმა და ლ. უორდმა აშშ-ში მიმართეს ერის, საზოგადოების, ბრბოს, მასის, პუბლიკის ფსიქოლოგიურ თავისებურებათა ანალიზს – ძირათადად, თეორიულს, ვინაიდან მიაჩნდათ, რომ სწორედ დიდი სოციალური ერთობის ფსიქოლოგია განსაზღვრავს ისტორიის მსვლელობას. XIX საუკუნის ბოლოსათვის სოციალური ფსიქოლოგიის ცნებით აპარატში უკვე მყარად დამკვიდრდა ისეთი ცნებები, როგორცაა „ეროვნული ხასიათი“, „ეროვნული ცნობიერება (თვით-ცნობიერება)“, „სოციალური აზროვნება“, „მენტალიტეტი“, „კოლექტიური წარმოდგენები“, „მასობრივი ქცევა“ და სხვ. დღეს უკვე აღარავის ეპარება ეჭვი, რომ ისტორიული პროცესი განპირობებულია არა მარტო პოლიტიკით, ეკონომიკით, კულტურული პროცესების განვითარებით, არამედ საზოგადოების მენტალური სტრუქტურების ზეგავლენითაც. ამიტომ ჰუმანიტარულ კვლევებში სულ უფრო ხშირად გვხვდება „მენტალიტეტის“ ცნება, რომელშიც იგულისხმება რალაც განსაკუთრებული რეალობა (იდეალური, სულიერი ან უბრალოდ ფსიქოლოგიური).

¹ *ელენე ჩომახიძე* – ფსიქოლოგიის დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

ჯერ კიდევ ისტორიული სკოლის – „ახალი ანალები“ – მანიფესტში (1946) დაფიქსირდა, რომ ისტორია და თავად ადამიანი ყალიბდება წინა თაობისაგან მემკვიდრეობით მიღებული აზროვნების წესისა და ემოციური განწყობების შესაბამისად, თუმცა ეს ფაქტი მათ მიერ ნათლად გაცნობიერებული არ არის. ამ სკოლის წარმომადგენლები – მ. ბლოკი, ფ. ბროდელი, ლ. ფევრი (**Корнеева, 2001: 72**), რომლებმაც პირველად შემოიტანეს ისტორიაში, სოციალურ ფილოსოფიაში მენტალიტეტის ცნება, განსაზღვრავდნენ მენტალიტეტს, როგორც სოციალურ-ფსიქოლოგიურ და სულიერ-ზნეობრივ თვისებათა ერთობლიობას, რომელიც განსაზღვრავს სოციუმში ინდივიდების ცხოვრების ყველა მხარეს. ფ. ბროდელი უკავშირებს მენტალიტეტს მყარ სოციალურ სტრუქტურებს (**Бродель, 1986**). ამ სკოლის თანამედროვე წარმომადგენელი, ა. გურევიჩი, აგრეთვე ახასიათებს მენტალიტეტს, როგორც კონკრეტულ სოციუმში მცხოვრები ინდივიდის „მსოფლიოს მყარ სურათს“ (**Гуревич, 1989; Гуревич, 2017**).

XIXს. 70-ანი წლების ბოლოს ფრანგი ისტორიკოსი მ. ვოველი ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ მენტალიტეტის ისტორია განსაკუთრებული კვლევითი ველია, ამიტომ ის განხილულ უნდა იქნეს სოციალურ ისტორიასთან უწყვეტ კავშირში, რამეთუ ორივე „აშუქებს“ ერთმანეთს (**Чеканцева, 1996: 43**). სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ისტორიული პროცესის კვლევისას სულ უფრო დიდი ადგილი ეთმობა კოლექტიური ქცევის ისტორიას, იმის გააზრებას, რომ მენტალობა არის როგორც კოლექტიური, ასე ინდივიდუალური ქცევის სიღრმისეული დონე, არაცნობიერის ჩათვლით, სადაც იკვეთება კოლექტიური ქცევის რაციონალური და ირაციონალური მხარეები. ესაა, ფაქტობრივად, გათვალისწინება იმ გარემოებისა, რომ მასის ქცევის გაგება, განსაკუთრებით კრიზისის პერიოდში, შეუძლებელია მხოლოდ რაციონალური მომენტების გათვალისწინებით. მენტალობა თავისი ბუნებით კონსერვატულია, ის გაცილებით უფრო ძნელად იცვლება, ვიდრე ეკონომიკური ურთიერთობები თუ სოციალური ინსტიტუტები.

ამრიგად, სოციალურ ფილოსოფიასა, სოციოლოგიაში მიღებული განსაზღვრების თანახმად, მენტალიტეტი არის სოციალური რეალობა, სოციალურ-კულტურულ, ფსიქოლოგიურ, სულიერ თვისებათა ისეთი ერთობლიობა, რომელიც ყალიბდება ბუნებრივ-გეოგრაფიული, ეთნიკური, სოციალურ-ეკონომიკური, კულტურული და ცივილიზაციური პირობების ისტორიულად ხანგრძლივი და მდგრადი ზემოქმედების შედეგად, ნაკლებად ემორჩილება ცვლილებებს და გამოიხატება როგორც საქმიანობის სხვადასხვა სახეებში, ასევე სოციალურ-ფსიქოლოგიურ განწყობებში (**Корнеева, 2001: 15**).

შესაბამისად, მენტალიტეტი, როგორც სოციალური ფენომენი, შეიცავს სამ ძირითად კომპონენტს: 1) სოციალურ-კულტურული – სუ-

ლიერი, ეკონომიკური, რელიგიური, პოლიტიკური თავისებურებები კონკრეტულ ისტორიულ გარემოში; 2) ფსიქოლოგიური კომპონენტი, გამოსახული ორ დონეზე: ა) სოციალური ფსიქოლოგიის დონე („ეროვნული“ და „სოციალური“ ხასიათი); ბ) ინდივიდუალური ფსიქოლოგიის დონე (სოციალურ-ფსიქოლოგიური, ეროვნული განწყობების გამოვლინება ცალკეული ინდივიდის მიერ); 3) ცივილიზაციური კომპონენტი – კულტურის რაციონალური შინაარსი, ცივილიზაციის ინტელექტუალური უზრუნველყოფა.

უნდა ითქვას, რომ დიდი სოციალური ჯგუფების (იგულისხმება მყარი სოციალური ჯგუფები¹) მახასიათებლების სოციალურ-ფსიქოლოგიური კვლევა მთელ რიგ სიძნელეებს აწყდება. სოციალურ ფსიქოლოგიაში შემუშავებულია მცირე ჯგუფებში სხვადასხვა პროცესების შემსწავლელი მრავალი მეთოდი, მაგრამ მსგავსი მეთოდები დიდი სოციალური ჯგუფების სხვადასხვა პარამეტრის საკვლევად თითქმის არ არსებობს. ეს ფაქტი აღინიშნება თანამედროვე ევროპელი ფსიქოლოგების მიერ, რომლებიც გაერთიანებული არიან ექსპერიმენტული სოციალური ფსიქოლოგიის ევროპულ ასოციაციაში (ს. მოსკოვიჩი, ა. ტეჯფელი, ჯ. ტერნერი და სხვ.) (**Moscovici., 1976: 79; Tajfel., 1978: 132**). სწორედ ეს სამეცნიერო გაერთიანება უსვამს ხაზს სოციალური ფსიქოლოგიის რეალური სოციალური პრობლემებისაკენ ორიენტაციის აუცილებლობას, ვინაიდან მხოლოდ ამ გზით შესაძლებელია კვლევის „სოციალური კონტექსტის“ უზრუნველყოფა.

ა. ტეჯფელის აზრით, სოციალური ფსიქოლოგიის კრიზისიდან გამოსაყვანად აუცილებელია მის პრობლემატიკაში ჯგუფთაშორისი ურთიერთობების ფსიქოლოგიის შეტანა. ამის საფუძველია ა. ტეჯფელის მიერ შემუშავებული სოციალური იდენტურობის თეორია, რომლის ფარგლებშიც განიხილება ადამიანის მიერ სოციალურ სამყაროში საკუთარი თავისა და საკუთარი ქცევის გაცნობიერების სოციალური განსაზღვრულობა. ტეჯფელს მიაჩნია, რომ სოციალურ ფსიქოლოგიაში ჯგუფთაშორისი ურთიერთობების სფეროს შეტანა უზრუნველყოფს მის გარდაქმნას მართლაც სოციალურ მეცნიერებად. ამერიკული ტრადიციის მიერ სოციალური კონტექსტის დაკარგვა განიხილება, როგორც მხოლოდ პიროვნებათშორის ფსიქოლოგიაზე ორიენტაციის შედეგი (**Tajfel., 1978: 134**).

¹ როგორც ცნობილია, რაოდენობრივად „დიდი“ ჯგუფები 2 სახეობად იყოფა: შემთხვევით, სტიქიურად წარმოქმნილი, ხანმოკლე დროის განმავლობაში არსებული ერთობა (ბრბო, მაყურებლები, აუდიტორია) და სოციალური ჯგუფი ამ სიტყვის სრული მნიშვნელობით, ანუ საზოგადოების ისტორიული განვითარების პროცესში ჩამოყალიბებული ჯგუფი, რომელიც გარკვეული ტიპის საზოგადოებაში გარკვეულ ადგილს იკავებს საზოგადოებრივ ურთიერთობათა სისტემაში (სხვადასხვა ეთნიკური ჯგუფები, სოციალური კატეგორიები (კლასები) და სხვ.).

ს. მოსკოვიჩის მიერ ჩატარებული სოციალური ფსიქოლოგიის (კერძოდ, ამერიკულისა) მდგომარეობის საერთო ანალიზი, აგრეთვე მის მიერ შემუშავებული „სოციალური წარმოდგენების თეორია“ ერთ ძირითად იდეას ემსახურება: დასაბუთება იმისა, რომ სოციალური ფსიქოლოგიის წარმატების უცილობელი პირობაა ინდივიდუალური ფსიქოლოგიის ჩარჩოს „გარღვევა“ და „სოციალურობის“ გაძლიერება, ანუ საზოგადოების რეალური პრობლემების გათვალისწინება. სოციალურ ფსიქოლოგიის ამოცანებს განსაზღვრავს საზოგადოება, სოციალური ფსიქოლოგია კი მოვალეა პასუხი გასცეს მას – ასეთია მოსკოვიჩის კრედო. მოსკოვიჩის ერთ-ერთი ცენტრალური იდეაა აქცენტის გადატანა დიდი სოციალური ჯგუფების შესწავლაზე: „ამ გზით სოციალური ფსიქოლოგია ხდება საზოგადოებაში მიმდინარე სოციალური პროცესების შესწავლის ხერხი“ (**Московичи, 1984: 220**). ავტორი ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ დიდი სოციალური ჯგუფების ანალიზის გარეშე ყურადღების მიღმა რჩება ის სოციალური კონტექსტი, რომელიც სოციალურ ფსიქოლოგიას სოციალურად აქცევს.

როგორც გ. დილიგენსკი (**Дилигенский, 1994: 26**) წერს, სოციალური ფსიქოლოგია დიდი სოციალური ჯგუფების შესწავლის გარეშე ვერ იქნება სოციალური ფსიქოლოგია ამ სიტყვის ზუსტი მნიშვნელობით. უფრო მეტიც, ავტორს მიაჩნია, რომ დიდი სოციალური ჯგუფების ფსიქოლოგია არის სოციალური ფსიქოლოგიის არა ისეთივე მნიშვნელობის პრობლემა, როგორც, ვთქვათ, მცირე ჯგუფები, პიროვნებათშორისი ურთიერთობები და ა.შ., არამედ მისი უმნიშვნელოვანიესი პრობლემა, ვინაიდან „ადამიანის ფსიქიკის სოციალურად მნიშვნელოვანი თვისებები ყალიბდება სწორედ მაკროსოციალურ დონეზე“ (**Московичи, 1984: 52**). მცირე ჯგუფებისა და უშუალო პიროვნებათშორისი კომუნიკაციის უდიდესი როლის მიუხედავად, ქცევის მნიშვნელოვან „რეპერტუარს“ მცირე ჯგუფები არ განსაზღვრავს, ანუ ეს ჯგუფები თავისთავად არ ქმნის ისტორიულად კონკრეტულ სოციალურ ნორმებს, ღირებულებებს, განწყობებს, მოთხოვნილებებს. საზოგადოებრივი ფსიქოლოგიის შინაარსობრივი ელემენტები იქმნება დიდი ჯგუფების ისტორიული – კულტურული და იდეოლოგიური სისტემებით განზოგადოებული – გამოცდილების საფუძველზე. ამ გამოცდილებას ინდივიდი მცირე ჯგუფებისა და პიროვნებათშორისი კომუნიკაციის მეშვეობით ეზიარება. ამა თუ იმ ინდივიდუალურ ფსიქოლოგიურ თავისებურებათა გამოვლინება დამოკიდებულია სიტუაციის ხასიათზეც, იმაზე, თუ რამდენად მნიშვნელოვანია ის პიროვნებისათვის. ესაა განსაკუთრებული სასიცოცხლო პირობების ამსახველი სიტუაციები, რომლებიც განპირობებულია, უპირველეს ყოვლისა, კონკრეტული დიდი ჯგუფის წევრობით. ცალკეულ „ცნობიერებასთან“ მიმართებაში ჯგუფური ფსი-

ქოლოგია არის გარკვეული სოციალური რეალობა, რომელიც სცდება ცალკეული ინდივიდის ცნობიერების ფარგლებს და ზემოქმედებს მასზე ცხოვრების პირობებთან ერთად.

ბუნებრივად იბადება კითხვა დიდი სოციალური ჯგუფის ფსიქოლოგიურ მახასიათებლებსა და ამ ჯგუფის ცალკეული წევრის ცნობიერებას შორის მიმართების შესახებ. ზოგადად ეს პრობლემა შეიძლება გადანყვდეს ასე: ჯგუფის ფსიქოლოგიური მახასიათებლები არის ის ტიპობრივი, რაც ნიშნულია ჯგუფის ყველა წევრისათვის. მაშასადამე, ეს არ არის თითოეული პიროვნებისათვის დამახასიათებელი ნიშან-თვისებების ჯამი. როგორც ჩანს, ჯგუფის წევრთა ინდივიდუალური ფსიქოლოგიის ის „ნაწილი“, რომელიც ჯგუფს „ეკუთვნის“, არის ის, რასაც შეიძლება „ჯგუფის ფსიქოლოგია“ ეწოდოს. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ჯგუფის ფსიქოლოგია არის ის ზოგადი, რაც მეტ-ნაკლებად ნიშნულია ჯგუფის ყველა წევრისათვის, ანუ ტიპობრივი, ცხოვრების საერთო პირობებით წარმოქმნილი. ამიტომ სოციოლოგიური ანალიზისას ცდილობენ, მაგალითად, გარკვეული ეპოქისა ან სოციალური წყობისათვის დამახასიათებელი პიროვნების ტიპის დადგენას. გარკვეული სოციალური ჯგუფის წევრთა ფსიქოლოგიის ზოგადი ნიშნები ობიექტურად არსებობს, ვინაიდან ეს ნიშნები ჯგუფის რეალურ საქმიანობაში ვლინდება.

მაშასადამე, ყოველ ცალკეულ „ცნობიერებასთან“ მიმართებაში ჯგუფური ფსიქოლოგია არის გარკვეული სოციალური რეალობა, რომელიც სცდება ცალკეული ინდივიდის ცნობიერების ფარგლებს და ზემოქმედებს მასზე ცხოვრების ობიექტურ პირობებთან ერთად, რაც, ა. ვალონის თქმით, „აორმაგებს გარემოს“, რომელშიც მოქმედებს ადამიანი.

შემდეგ დგება საკითხი იმის შესახებ, თუ როგორია დიდი სოციალური ჯგუფის ფსიქოლოგიის სტრუქტურა. ამ კითხვაზე პასუხის გასაცემად აუცილებელია სოციოლოგიური თეორიის ზოგიერთი პრინციპული დებულების გათვალისწინება.

შუამავალი რგოლი ეკონომიკურ განვითარებასა და კულტურის ისტორიას შორის არის **ადამიანის ფსიქოლოგიის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარებით განპირობებული ცვლილებები**. ეს ცვლილებები, უპირველეს ყოვლისა, ვლინდება არა როგორც ყოველი ცალკეული პიროვნების განწყობების, შეხედულებების, ინტერესების შეცვლა, არამედ დიდი სოციალური ჯგუფისათვის დამახასიათებელი ცვლილებების სახით. ცხოვრების მსგავსი პირობები დიდი სოციალური ჯგუფის წევრთა ცნობიერებაზე გავლენას ახდენს ორი გზით: ა) ჯგუფის ყოველი წევრის პირადი ცხოვრებისეული გამოცდილება, რომელიც განსაზღვრულია ცხოვრების სოციალურ-ეკონომიკური პირობებით, რომლებიც საერთოა ჯგუფის ყველა წევრისათვის; ბ) კომუნიკაციის

მეშვეობით, რომლის უმეტესი ნაწილი მიმდინარეობს გარკვეულ, ამ ჯგუფის მკეთრად გამოხატული ნიშნების მქონე, სოციალურ გარემოში.

დიდი სოციალური ჯგუფის ფსიქოლოგიის სტრუქტურა ელემენტთა მთელ რიგს შეიცავს. ზოგადად ესაა სხვადასხვა ფსიქიკური თვისებები, ფსიქიკური პროცესები და ფსიქიკური მდგომარეობა – ცალკეული ადამიანის ფსიქიკის მსგავსად. ამ სტრუქტურის ელემენტის უფრო ზუსტად განსაზღვრის მიზნით სოციალურ ფსიქოლოგიაში არაერთი კვლევა ჩატარდა (ი. ბრომლეი, გ. დილინგესკი, ა. გორიაჩევა და სხვ.). თითქმის ყველა მკვლევარი ორ შემადგენელ ნაწილს გამოყოფს: 1) **ფსიქიკური წყობა, როგორც უფრო მდგრადი წარმონაქმნი (ეროვნული ხასიათი, სოციალური ხასიათი, ზნე-ჩვეულებები, ტრადიციები) და 2) ემოციური სფერო, როგორც უფრო „მოძრავი“, დინამიკური წარმონაქმნი (მოთხოვნილებები, ინტერესები, გუნება-განწყობილება).**

ამრიგად, **მენტალიტეტი** განვსაზღვრეთ, როგორც გარკვეული სოციალური ერთობის (კულტურის) **ინტეგრალური მახასიათებელი**,¹ რომელშიც აისახება ამ კულტურის წარმომადგენელთა მსოფლხედვისა და მსოფლგანცდის თავისებურებები, მათი ტიპობრივი „პასუხები“ სამყაროს ამ ხატზე. გარკვეული კულტურის წარმომადგენლები ითვისებენ **სამყაროს აღქმის მსგავს ხერხებს**, მათ უყალიბდებათ **აზროვნების მსგავსი წესი**, რაც გამოიხატება **ქცევის სპეციფიკურ ფორმებში. მენტალიტეტი არის ის ზოგადი, უნივერსალური**, რაც ნიშნეულია კონკრეტული სოციალური ერთობის ყოველი წარმომადგენლისათვის, და ის **უნიკალური, თავისებური**, რაც განასხვავებს მას სხვა კულტურისაგან.

ცხადია, რომ ზუსტად ასევე შეიძლება განისაზღვროს ნებისმიერი დიდი სოციალური ჯგუფის (სოციალური ერთობის) მენტალიტეტი. ჯგუფის სოციალური წარმოდგენებისა და მათი შესაბამისი ქცევის ნიმუშების ტიპობრივი „ნაკრები“ განსაზღვრავს ამ ჯგუფის მენტალიტეტს.

როგორც ცნობილია, ეთნიკური ჯგუფების ფსიქოლოგიის შესწავლის ტრადიციას ჯერ კიდევ ვ. ვუნდტმა ჩაუყარა საფუძველი, მანვე შემოიტანა ეთნიკური ჯგუფების ფსიქოლოგიის კვლევის მეთოდი – მითების, ტრადიციების, ადათ-წესებისა და ენის შესწავლა (**Вундт, 2010**). დღეს ეთნოფსიქოლოგიის წყალობით ეროვნულ ხასიათთან²

¹ ტერმინი „ინტეგრალური“ გამოყენებულია ჰუმანიტარულ მეცნიერებაში არსებული ტრადიციის შესაბამისად, ანუ ამ სიტყვის არა ზუსტი, მათემატიკური აზრით, რომელიც „ჯამურს“ ნიშნავს. ალბათ, ამ შემთხვევაში უფრო კორექტული იქნებოდა ისეთი ტერმინების გამოყენება, როგორცაა „სისტემური“, „მთლიანი“, „გეშტალტი“, ვინაიდან ცხადია, რომ მენტალიტეტი არის მის ცალკეულ შემადგენელთა არა ჯამი, არამედ თვისებრივად ახალი რაობა – ამა თუ იმ სოციალური ერთობის უნიკალური თავისებურება.

² ცნებები – „ერის ფსიქიკური წყობა“, „ეროვნული ხასიათი“, „ეროვნული

დაკავშირებული საკითხები შედარებით კარგადაა შესწავლილი. მიუხედავად იმისა, რომ ეროვნულ ხასიათის შინაარსი დღესაც გაცხარებული დავის საგანია, კონკრეტული კვლევებში ცალკეული ეროვნული ჯგუფების ეროვნული ხასიათის ნიშან-თვისებების (შრომისმოყვარეობა, თავშეკავებულობა, სიმამაცე) აღწერისას სურათი, ჩვეულებრივ, საკმაოდ ერთგვაროვანია.

ბუნებრივია, რომ სხვადასხვა ჯგუფის ეროვნული ხასიათის ნებისმიერი გამოყოფილი ნიშან-თვისება მხოლოდ ამ ერისათვის დამახასიათებელი ვერ იქნება; იმის თქმა, რომ ერთი ერი შრომისმოყვარეა, მეორე კი – კომუნიკაბელური, არ შეიძლება. ამიტომ ლაპარაკია არა რალაც ნიშან-თვისებების „ნაკრებზე“, არამედ ამ ნაკრებში ამა თუ იმ ნიშნის გამოხატულობაზე, გამოვლენის სპეციფიკაზე. ვთქვათ, ლიტერატურაში აღინიშნება ინგლისური იუმორის თავისებურება (თუმცა, რა თქმა უნდა, იუმორის გრძნობა არა მარტო ინგლისელებს აქვთ), იტალიელთა ექსპანსიურობა (თუმცა, ესპანელებს არანაკლები ექსპანსიურობა ახასიათებთ) და ა.შ.

ეთნოფსიქოლოგიამ დააგროვა საკმაოდ დიდი და საინტერესო მასალა ეროვნული ხასიათისა და ადამიანის ეთნიკური კუთვნილებით განპირობებული ქცევის შესახებ. მაგრამ კვლევის უკვე ადრეულ ეტაპზე დადასტურდა, რომ ერთი ეთნიკური ჯგუფის მეორესაგან განმასხვავებელი ნიშნები მით უფრო განსაზღვრულია, რაც უფრო მცირეა ეთნიკური ჯგუფი. განსაკუთრებით წარმატებული იყო კვლევა იმ შემთხვევაში, როცა სწავლობდნენ შედარებით ნაკლებად განვითარებულ და იზოლირებულად მცხოვრებ ტომებს. ამიტომ ტრადიციული ეთნოფსიქოლოგიის კვლევათა უმრავლესობა ჩატარებულია წყნარი და ატლანტის ოკეანის კუნძულებზე (ტაიტი, ჰაიტი) მცხოვრებ ტომებზე და ა.შ. მიუხედავად იმისა, რომ ასეთი კვლევით გათვალისწინებული იყო ჯგუფის ეთნიკურ ფსიქოლოგიასა და მისი ცხოვრების პირობებს შორის დამოკიდებულების დადგენა, ეს პირობები საკმაოდ სპეციფიკური იყო. მსგავსი კვლევის შედეგების განზოგადება დიდ თანამედროვე ერზე შეუძლებელია, ვინაიდან აუცილებელი ხდება კიდევ მთელი რიგი ფაქტორების ჩართვა, რამაც შეიძლება პრინციპულად შეცვალოს სურათი. ამიტომ ამ კვლევების ღირებულებას საკმაოდ „ლოკალურია“.

საკმაოდ პერსპექტიულია, ჩვენი აზრით, კულტურალური ანთროპოლოგიის გამოცდილება, რომელიც ნეოფრეიდიზმის სკოლას ეყრდნობა. შემოტანილია „საბაზო პიროვნების“ ცნება, რომელიც აფიქსირებს თითოეულ ინდივიდში სწორედ იმ თვისებებს, რომლებიც აახლოვებს მას ამავე ეთნიკური ჯგუფის სხვა წევრებთან. საბაზო პი-

თვითცნობიერება“, „ეროვნული მენტალიტეტი“, „ეროვნული ფსიქოლოგია“ – გამოიყენება ლიტერატურაში, როგორც სინონიმები.

როვნების ანალიზი გულისხმობს მისი სოციალიზაციის ხერხების ანალიზსაც, ანუ ოჯახის, ჯგუფური ნორმების, კულტურის სიმბოლოებისა და სხვ. შესწავლას. კვლევის მიზანია საბაზო პიროვნების ჩამოყალიბების პირობების გამოვლენა, ანუ იმ პირობებისა, რომლებიც განაპირობებს ადამიანის ეთნიკურ თავისებურებებს.

აქვე ხაზგასმით აღსანიშნავია, რომ თითქმის ყველა მკვლევარი ერთსულოვნად აღიარებს **ეროვნული ხასიათის გარკვეულ მდგრადობას – სოციალური გარემოს შეცვლის მიმართ**, რაც აიხსნება გარკვეული ინერციით, რომელიც უზრუნველყოფილია გამოცდილების თაობათაშორისი გადაცემით. ეთნიკური სპეციფიკა გარკვეულწილად კონცენტრირებულია ნებისმიერი ერის ისტორიულ გამოცდილებაში, ამ გამოცდილების ათვისება ინდივიდის სოციალიზაციის პროცესის უმნიშვნელოვანესი შინაარსია. უახლოესი გარემოცვის მეშვეობით ინდივიდი ეზიარება ეროვნული კულტურის სპეციფიკას, ტრადიციებს, ადათ-წესებს. ამიტომ ეროვნული ფსიქოლოგია ისტორიული წარმონაქმნია, ხოლო ისტორიული პირობებით განსაზღვრული ეთნიკური თავისებურებანი გამტკიცებულია თაობათა მანძილზე. რა თქმა უნდა, **ისტორიულად** ეს თავისებურებანიც შეიძლება შეიცვალოს, მაგრამ „მიმდინარე“ სოციალური კონტექსტის ცვლილების მიმართ საკმაოდ მდგრადია.

ასე, მაგალითად, ჩვენ ქვეყანაში პოსტსაბჭოურ პერიოდში სოციალური კონტექსტი რადიკალურად შეიცვალა, მაგრამ მაინც ძნელი წარმოსადგენია, რომ ისტორიულად ესოდენ ხანმოკლე დროში ამ რადიკალურ შეცვლას მოჰყვა ეროვნული ხასიათის რამდენადმე მნიშვნელოვანი ცვლილება. უფრო მოსალოდნელია, რომ შეიცვალა ჩვენი საზოგადოების სოციალური მახასიათებლები – ის, რასაც სოციოლოგიაში სოციალური ტიპი, სოციალური სახე ჰქვია, სოციალურ ფსიქოლოგიაში კი – **სოციალური ხასიათი, სოციალური აზროვნების ტიპი**. შესაბამისად, შესაძლებელია მენტალიტეტის, როგორც ინტეგრალური მახასიათებლის, ორი შესადგენელის, ორი კომპონენტის გამიჯვნა – **ეროვნული და სოციალური მახასიათებლებისა**. სამეცნიერო ლიტერატურაში არსებული ტრადიციის შესაბამისად, პირველს შეიძლება „**ეროვნული ხასიათი**“ ვუწოდოთ, მეორეს კი – „**სოციალური ხასიათი**“. ასეთი მიდგომის ნყალობით შესაძლებელია ეროვნული ხასიათისაგან აბსტრაგირება, ანუ სოციალურ კონტექსტის შეცვლის თვალსაზრისით ამ კომპონენტის **მუდმივ ცვლადად** ჩათვლა, ხოლო სოციალური ხასიათისა – **დამოკიდებულ ცვლადად**. და კიდევ ერთი: როგორც ითქვა, დარწმუნებული ვართ, რომ პოსტსაბჭოური საქართველოს პირობებში ჩამოყალიბებულ სოციალურ ხასიათზე გადაამწყვეტი გავლენა მოახდინა საბჭოთა პერიოდის მასობრივი ცნობიერების თავისებურებებმა.

ტერმინი „სოციალური ხასიათი“, როგორც ცნობილია, ე. ფრომმა შემოიტანა. მისი განსაზღვრებით, ხასიათი – ანალიტიკური ფსიქოლოგიის დინამიკური აზრით – ადამიანის ენერჯის სპეციფიკურ ფორმაა, რომელიც წარმოიქმნება გარკვეულ საზოგადოებაში ცხოვრების გარკვეული წესისადმი დინამიკური ადაპტაციის პროცესში (**Фромм, 1990: 231**).

ხასიათის ცნებაში სხვადასხვა ავტორის მიერ ნაგულისხმევი შინაარსის არაერთგვაროვნების გამო, მათ შორის ზოგად ფსიქოლოგიაშიც, შეიძლება დაიბადოს კითხვა ამ ცნების ამ შემთხვევაში გამოყენების მართებულობის შესახებ. რა თქმა უნდა, ზოგად და სოციალურ ფსიქოლოგიაში ამ ცნების, ხასიათის, მნიშვნელობის ზუსტი თანაფარდობის დადგენა ამ სტატიის ფარგლებს აშკარად სცდება. ვიტყვით მხოლოდ იმას, რომ ფრომის მიერ ხასიათის ცნებაში ნაგულისხმები შინაარსი უახლოვდება დ. უზნაძის შეხედულებას, რომელიც განსაზღვრავს ხასიათს, როგორც ნებელობის დისპოზიციას (**უზნაძე, 1998: 239**), „გარკვეული განწყობების აქტუალიზაციის უნარს, რომელიც იმაზეა დამოკიდებული, თუ რა გარემოში მოხდა ამ პიროვნების ჩამოყალიბება და რა გარემო იმოქმედებს მასზე ყოველ ცალკე შემთხვევაში... თითოეული ჩვენთაგანის განწყობათა დისპოზიციები, ჩვენი ხასიათი, გარემოს ზემოქმედების პირობებში ვლინდება... მაგრამ ხასიათი არა მარტო პროდუქტს წარმოადგენს გარემოს ზემოქმედებისას. საინტერესოა ისაა, რომ იგი თვითონაც მოქმედებს გარემოზე და მას გარკვეულ სახეს აძლევს: გარემო ადამიანის ზემოქმედებას განიცდის და, მაშასადამე, მისი ხასიათის დაღს ატარებს“ (**უზნაძე, 1998: 242-243**). შესაბამისად, ტერმინი „სოციალური ხასიათი“ შეიძლება იქნეს გამოყენებული, როგორც სოციალური აზროვნების ტიპის აღმნიშვნელი ტერმინი.

ფრომისათვის სოციალური ხასიათი შემაკავშირებელი რგოლია ინდივიდის ფსიქიკასა და საზოგადოების სოციალურ სტრუქტურას (სოციალურ კონტექსტს) შორის. „უმრავლესობისათვის ნიშნული თვისებების ერთობლიობას შეიძლება „სოციალური ხასიათი“ ვუწოდოთ... სოციალური ხასიათი მოიცავს ხასიათის მხოლოდ იმ ნიშან-თვისებათა ერთობლიობას, რომელიც დამახასიათებელია ჯგუფის ნევრათა უმრავლესობისათვის და რომელიც წარმოიქმნა საერთო განცდებისა და საერთო ცხოვრების წესის შედეგად (**Фромმ, 1990: 230**).

ფრომს მიაჩნია, რომ საზოგადოებრივი პროცესების გაგების თვალსაზრისით სოციალური ხასიათის ცნება საკვანძოა. „სოციალური ხასიათი ადამიანის ბუნების საზოგადოებრივ წყობასთან დინამიკური ადაპტაციის შედეგია. სოციალური პირობების შეცვლას მოჰყვება სოციალური ხასიათის შეცვლაც – ახალი მოთხოვნილებების წარმოქმნა. ეს ახალი მოთხოვნილებები წარმოქმნის ახალ იდეებს და, ამა-

სთანავე, ამზადებს ადამიანებს მათ მისაღებად. ახალი იდეები, თავის მხრივ, განამტკიცებს და აძლიერებს სოციალურ ხასიათს და წარმართავს ადამიანთა საქმიანობიას ახალი კალაპოტით. სხვა სიტყვებით, სოციალური პირობები იდეოლოგიურ მოვლენებზე ზემოქმედებს სოციალური ხასიათის მეშვეობით, მაგრამ ეს ხასიათი არ არის სოციალურ პირობებთან პასიური შეგუების შედეგი; სოციალური ხასიათი დინამიკური ადაპტაციის¹ შედეგია“ (Фромм, 1990: 247). ფრომის აზრით, ეთიკური, ფილოსოფიური, პოლიტიკური, ფსიქოლოგიური ან სოციალური პრობლემების გააზრება პიროვნების ფსიქოლოგიური სტრუქტურის ხასიათის დაღს ატარებს. ეს ეხება როგორც ცალკეულ ცნებებს, ასევე მთლიანად დოქტრინებს, რომლებიც შეიცავს სოციალური ხასიათის ტიპით განსაზღვრულ გარკვეულ ემოციურ საფუძველს (Фромм, 1990: 231).

სოციალური ხასიათის განხილვისას საზოგადოებრივ პროცესში მისი ფუნქციის თვალსაზრისით, ფრომი აღნიშნავს, რომ სოციალური პირობების მიმართ დინამიკური ადაპტაციის პროცესში ადამიანს უვითარდება ხასიათის გარკვეული ნიშან-თვისებები. თუ ამა თუ იმ საზოგადოების უმრავლესობის სოციალური ხასიათი შეესაბამება ამ საზოგადოების ობიექტურ ამოცანებს, ადამიანთა ფსიქოლოგიური ენერგია საზოგადოების ფუნქციონირებისათვის საჭირო მწარმოებელ ძალად იქცევა (Фромм, 1990: 235). მაგრამ არახელსაყრელ პირობებში დინამიკური ადაპტაციის პროცესში საზოგადოების ჯგუფებს უვითარდებათ ნევროტული სოციალურ-ფსიქოლოგიური გამოვლინებები (Фромმ, 2004: 23-24). დაბოლოს, ყოველივეს ზემოთ აღნიშნულს დავძინოთ ის, რომ თანამედებროვე სოციალური აზროვნების ფსიქოლოგიის მონაცემებმა ექსპერიმენტულად დაამტკიცა ე. ფრომის ეს შეხედულებები.

¹ ფრომი განასხვავებს სტატიკურ და დინამიკურ ადაპტაციას. პირველი გულისხმობს ისეთ ადაპტაციას, რომლის დროსაც ადამიანის ხასიათი უცვლელი რჩება; ადამიანს მხოლოდ რაღაც ახალი ჩვევა უჩნდება, მაგალითად, ჭამის ჩინური ხერხიდან (ჩხირებით) ევროპულზე გადასვლა. დინამიკური ადაპტაციის პროცესში კი გარემოს პირობებთან შეგუება ცვლის ინდივიდს.

ბიბლიოგრაფია:

- *შხაძე, 1998* – **უზნაძე დიმიტრი**. ზოგადი ფსიქოლოგია. თბ., 1998;
- *MOSCOVICI., 1976* – **Moscovici Serge, Lage Elisabeth**. Studies in Social Influence: Majority versus Mi-nority Influence in a Group, – *European Journal of Social Psychology*. №6 (2), April, 1976;
- *TAJFEL., 1978* – **Tajfel Henri, Fraser Colin**. Introducing Social Psychology. New York, 1978;
- *БРОДЕЛЬ, 1986* – **Бродель Фернан**. Материальная цивилизация, экономика и капитализм. XV-XVIII вв. В трех томах. Том 1. *Структуры повседневности: возможное и невозможное*. Москва, 1986.
- *ВУНДТ, 2010* – **Вундт Вильгельм**. Проблемы психологии народов. Москва, 2010;
- *ГУРЕВИЧ, 1989* – **Гуревич Арон Яковлевич**. Проблема ментальностей в современной историографии, – *Всеобщая история*. Дискуссион, новые подходы. Вып. 1. Москва, 1989;
- *ГУРЕВИЧ, 2017* – **Гуревич Арон Яковлевич**. Избранное. *История – нескончаемый спор*. Москва, 2017;
- *ДИЛИГЕНСКИЙ, 1994* – **Дилигенский Герман Германович**. Социально-политическая психология. Москва, 1994;
- *КОРНЕЕВА, 2001* – **Корнеева Тамара Соломоновна**. Менталитет как социокультурный феномен. Екатеринбург, 2001;
- *МОСКОВИЧИ, 1984* – **Московичи Серж**. Общество и теория в социальной психологии, – *Современная зарубежная социальная психология*. Тексты. Под редакцией Г. М. Андреевой, Н. П. Богомоловой, Л. А. Петровской. Москва, 1984;
- *ФРОММ, 1990* – **Фромм Эрих**. Бегство от свободы. Москва, 1990;
- *ФРОММ, 2004* – **Фромм Эрих**. Человеческая ситуация – ключ к гуманистическому психоанализу. Санкт-Петербург, 2004;
- *ЧЕКАНЦЕВА, 1996* – **Чеканцева Зинаида Алексеевна**. Порядок и беспорядок. Новосибирск, 1996.

ELENE CHOMAKHIDZE¹

PHENOMENON OF MENTALITY

The main objective of the article is to operationalize the concept of “mentality”. Nowadays no one doubts that the historic process is determined not only by development of politics, economics and cultural processes, but also by the influence of mental structures of the society. That’s why the concept of “mentality” appears more and more frequently in humanitarian studies. This concept implies particular reality (ideal, spiritual or just psychological). But this concept is abstract, it’s content can be interpreted in different ways. The mentality is defined as an integral character of social unity (culture), which reflects the peculiarities of worldview of the representatives of this culture, their typical “answers” on the picture of the world. Mentality is that universal thing, which is characteristic to every representative of particular unity and that unique thing, which distinguishes it from other cultures. We can distinguish between the two components of mentality: “national” and “social” characters. The first one is characterized by the stability to changing social context, that can be explained by some inertia which is determined by experience gained from generations. In response to the change of social environment, social characteristics of the society are also changing, like social character, type of social thinking. According to such kind of an approach, in case of changing social context, it is possible to abstracting from the national character, if we take this component as constant variable and the social character – as dependent variable.

¹ *Elena Chomakhidze* – PhD in Psychology, Sokhumi State University.

**კოლონიკური მეცნიერებები,
სოციალთგობა, ფსიქოლოგია**

ელენე ჩომახიძე, კახი კოპალიანი¹

პიროვნული და სოციალური იდენტობა

როგორ ხდება ისე, რომ ადამიანთა დიდი მასა, მათი ფსიქოლოგიური განსხვავებულობის მიუხედავად, გარკვეულ ვითარებაში ავლენს მსგავს ნარმოდგენებს, შეხედულებებს, რეალობის ემოციურ შეფასებებსაც კი? რა ხერხებით „აიგება“ ჯგუფის ფსიქოლოგია და რა მექანიზმების მეშვეობით ის შემდგომში უზრუნველყოფს ყოველი ინდივიდის მიერ სოციალური რეალობის „ათვისებას“? სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, როგორია თანაფარდობა ჯგუფურ და ინდივიდუალურ ცნობიერებას, ანუ პიროვნულ და სოციალურ იდენტობას შორის?

დიდი სოციალური ჯგუფების კვლევაში არსებითი წვლილი შეიტანა ს.მოსკოვისის „სოციალური ნარმოდგენების“ კონცეფციამ (**Moscovici., 1976: 58; Московичи, 1984: 15**). ეს კონცეფცია მენტალიტეტის უფრო ზუსტად განსაზღვრების საშუალებას იძლევა და, ამასთანავე, გთავაზობს დიდი სოციალური ჯგუფის კვლევის მეთოდსაც. სოციალური ნარმოდგენა გულისხმობს გარკვეული ჯგუფის ყოველდღიურ, ჩვეულ ნარმოდგენებს ამა თუ იმ სოციალური მოვლენების შესახებ, ანუ ყოველდღიური რეალობის ინტერპრეტაციისა და გააზრების ხერხს. სოციალური ნარმოდგენების მეშვეობით ყოველი ჯგუფი აგებს სოციალური სამყაროს, მისი ინსტიტუტების, ხელისუფლების, კანონების, ნორმების გარკვეულ ხატს. სოციალური ნარმოდგენა არის არა ინდივიდუალური, არამედ სწორედ ჯგუფური სოციალური შემეცნების ინსტრუმენტი, ვინაიდან „ნარმოდგენების“ შემუშავება ხდება ჯგუფის გამოცდილების, საქმიანობის საფუძველზე, ამ გამოცდილებიდან გამომდინარე ყოველდღიურობის ამსახველ მოსაზრებებთან აპელირებით. სხადასხვა დიდი სოციალური ჯგუფის სოციალურ ნარმოდგენათა ანალიზის გზით შესაძლებელია, ფაქტობრივად, ამ ჯგუფების ფსიქოლოგიური სახის გამოვლენა.

¹ **ელენე ჩომახიძე** – ფსიქოლოგიის დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი; **კახი კოპალიანი** – ფსიქოლოგიის დოქტორი, პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

ჯგუფისადამის მიერ შემუშავებული სოციალური წარმოდგენების მექანიზმი შემდეგია: ჯგუფი აფიქსირებს სოციალური სინამდვილის გარკვეულ ასპექტებს, ზემოქმედებს მათ შეფასებაზე, შემდეგ კი იყენებს სოციალური მოვლენის შესახებ ამ თავის წარმოდგენას მისდამი დამოკიდებულების შემუშავებისას. მეორე მხრივ, უკვე შექმნილი სოციალური წარმოდგენა ხელს უწყობს ჯგუფის ინტეგრაციას – აწვდის მას მოვლენათა ტიპობრივ, ჩვეულ ინტერპრეტაციას, ანუ ხელს უწყობს ჯგუფური იდენტობის ჩამოყალიბებას. ჯგუფის მიერ შექმნილი სოციალური წარმოდგენები საკმაოდ მყარია, ზოგჯერ გადადის თაობიდან თაობამდე, თუმცა დროთა განმავლობაში იცვლება კიდეც.

მაგრამ როგორ ერთიანდება ერთ ადამიანში თავისი ბუნებით სრულიად განსხვავებული პიროვნული და უპიროვნო პატერნები? რატომ ხდება ისე, რომ ერთ შემთხვევაში ადამიანი მოქმედებს, აზროვნებს, გრძნობს, როგორც უნიკალური განუმეორებელი პიროვნება, მეორეში კი, როგორც რაღაც მთლიანის უნიფიცირებული, უპიროვნო ნაწილი? როგორც ხდება ქცევის შერჩევა, ჯგუფთაშორისი ქცევის გადანაცვლება პიროვნებათშორისისაკენ ან პირიქით?

ამ პრობლემის გადაწყვეტის ერთ-ერთი ვარიანტს გვთავაზობს სოციალური იდენტობის თეორია (ა. ტეჯფელი, ჯ. ტერნერი და სხვ.), ამასთანავე, ყველაზე საინტერესოა უკანასკნელი ვერსიები, კერძოდ, დისკუსია ადამიანის ჯგუფთაშორის და პიროვნებათშორის საწყისებს შორის წინააღმდეგობის, ანტოგონიზმის შესახებ. კონცეფციის ავტორები განსაზღვრავენ ჯგუფთაშორის ქცევას, როგორც ერთი (ან მეტი) პირის ქცევას იმ სხვა პირის (პირთა) მიმართ, რომელიც იდენტიფიცირებულია მის მიერ, როგორც სხვა ჯგუფის წევრი. ასეთი განსაზღვრების წყალობით ხერხდება ბიჰევიორისტულ-ინდივიდუალისტური მიდგომის შეზღუდულობის დაძლევა, რომელსაც დაჰყავს ქცევის ყველა ფორმა პიროვნებათშორისზე.

ა. ტეჯფელის აზრით (Tajfel., 1978: 43), ურთიერთქმედების პიროვნებათშორისი და ჯგუფთაშორისი ფორმები ქმნის ერთიან ბიპოლარულ კონტინუუმს, რომელზეც შესაძლებელია სოციალური ქცევის ყველა შესაძლო ვარიანტის განლაგება. ერთი პოლუსი არის მხოლოდ პიროვნებათშორისი და ინდივიდუალური მახასიათებლებით განსაზღვრული ურთიერთქმედება, რომელზეც არ ახდენს გავლენას სხვადასხვა სოციალური კატეგორიისადმი კუთვნილება. მეორე პოლუსზე განლაგებულია ადამიანთა ის ურთიერთქმედება, რომელიც მთლიანად დეტერმინირებულია მათი ჯგუფური კუთვნილებით და რომელზეც გავლენას არ ახდენს მათი ინდივიდუალური ურთიერთობები და მახასიათებლები. ცხოვრებაში კონტინუუმის პოლუსთან მიახლოებული სიტუაციები საკმარისად იშვიათია; პოლუსებთან მიახლოების მაგალითია შეყვარებულთა ინტიმური საუბარი, ერთი

მხრივ, და კონფლიქტი პოლიციელებსა და გაფიცულთა პიკეტს შორის – მეორე მხრივ. ტიპობრივია ამ პოლუსებს შორის მდებარე ქცევა, მეტ-ნაკლებად მიახლოებული ერთ-ერთ პოლუსთან.

შემდგომში ჩამოყალიბებულ იქნა ამ კონტინუუმზე განლაგებული ქცევის ვარიანტების ამხსნელი ჰიპოთეზა. პიროვნების „მე-კონცეფცია“ შეიძლება იქნეს წარმოდგენილი, როგორც შესაბამის პირობებში ქცევის რეგულატორის როლის შემსრულებელი კოგნიტური სისტემა. ის შეიცავს ორ დიდ ქვესისტემას: პიროვნულ იდენტობასა და სოციალურ იდენტობას. პირველი ნიშნავს თვითგანსაზღვრებას ფიზიკური, ინტელექტუალური და ზნეობრივი პიროვნული თვისებათა ტერმინებით. მეორე ქვესისტემა – სოციალური იდენტობა – ყალიბდება სხვადასხვა იდენტიფიკაციისაგან და განისაზღვრება ადამიანის სხვადასხვა სოციალური კატეგორიებისადმი კუთვნილებით: ეროვნება, სქესი და ა.შ. სოციალური იდენტობა, პიროვნული იდენტობის მსგავსად, თვითცნობიერებისა და სოციალური ქცევის მნიშვნელოვანი რეგულატორია. სოციალური იდენტობის თეორიის უმნიშვნელოვანესი დებულებები ჩამოყალიბებულია შემდეგი პოსტულატების სახით:

1. სოციალური იდენტობა შეიცავს „მე“-ს იმ ასპექტებს, რომლებიც გამომდინარეობს ინდივიდის მიერ საკუთარი თავის გარკვეული სოციალური ჯგუფების (ანუ, ტეჯფელისა და ტერნერის ტერმინოლოგიით, კატეგორიებისა) წევრებად აღქმიდან. ასე, მაგალითად, „მე“-ს ხატში შეიძლება შედიოდეს გაცნობიერება საკუთარი თავისა, როგორც მამაკაცისა, ევროპელისა, სტუდენტისა, საზოგადოების საშუალო ფენის წარმომადგენლისა, სპორტული გუნდის წევრისა, გარკვეული პარტიის წევრისა და ა.შ.
2. ინდივიდი მიისწრაფის თვითშეფასების შენარჩუნების ან ამაღლებისაკენ, ანუ დადებითი „მე-ხატისაკენ“.
3. სოციალური ჯგუფები (კატეგორიები) და მათი წევრობა უკავშირდება საზოგადოებაში არსებულ დადებით ან უარყოფით შეფასებას. მაშასადამე, სოციალური იდენტობა შეიძლება დადებითი ან უარყოფითი იყოს. ვთქვათ, საუკუნეების მანძილზე საზოგადოების არისტოკრატიული ფენისადმი კუთვნილება უფრო დადებითად იყო შეფასებული, ვიდრე დაბალი ფენისადმი. თანამედროვე ინგლისის პირობებში, სადაც სკოლაში კლასებად გამოყოფა ხდება სწავლაში მიღწეული წარმატებისა და უნარ-ჩვევების მიხედვით, სუსტი კლასის მოსწავლედ საკუთარი თავის აღქმა არის ნეგატიური სოციალური იდენტობის ჩამოყალიბების წინაპირობა. შედარება, რომელიც ავლენს საკუთარი ჯგუფის სხვა ჯგუფისაგან დადებით განსხვავებას, განაპირობებს მაღალ პრესტიჟს, უარ-

ყოფითი კი – დაბალს.

ამ პოსტულეტებიდან გამომდინარეობს ურთიერთდაკავშირებული შედეგების რიგი, სახელდობრ:

1. ინდივიდი მიისწრაფის დადებითი სოციალური იდენტობის მიღწევის ან ამაღლებისაკენ.
2. პოზიტიური სოციალური იდენტობა ეფუძნება, ძირითადად, შიდა ჯგუფისა და რამდენიმე რელევანტური გარე ჯგუფის ხელსაყრელ შედარებას: შიდა ჯგუფი უნდა აღიქმებოდეს, როგორც რელევანტული ჯგუფებისაგან პოზიტიურად განსხვავებული. ასე, მაგალითად, პოზიტიური სოციალური იდენტობის ჩამოსაყალიბებლად მოსწავლემ, რომელიც თავს საკუთარი კლასის (შიდა ჯგუფის) წევრად აღიქვამს, უნდა გააცნობიეროს, რომ მისი კლასი რაღაც პარამეტრების მიხედვით (სწავლა, სპორტული მიღწევები, მეგობრული ურთიერთობები და ა.შ.) სხვა კლასებზე უკეთესია. ამასთანავე, ეს შედარება არის არა ვერტიკალური (ვთქვათ, საკუთარი მეხუთე კლასი მეათესთან ან პირველთან), არამედ ჰორიზონტული – საკუთარი მეხუთე კლასი სხვა მეხუთე კლასებთან, ვინაიდან სწორედ ეს ასაკობრივი ჯგუფები არის მისი შიდა ჯგუფის რელევანტური.
3. იმის გამო, რომ საკუთარი ჯგუფის პოზიტიური შეფასება უცილობლად გულისხმობს სხვა ჯგუფებთან შედარებას, ასეთი შედარებისათვის კი საჭიროა რაღაც განმასხვავებელი ნიშნების არსებობა, ჯგუფის წევრები ცდილობენ გამოიყონ, გამიჯნონ საკუთარი ჯგუფი სხვა ნებისმიერი ჯგუფისაგან. ასეთი დიფერენციაცია განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია იმ ჯგუფებისათვის, რომლებიც ფორმალურად განსაზღვრული არ არის, თუმცა რეალურად არსებობს. ასე, ახალგაზრდობის ზოგიერთი ჯგუფის მისწრაფებას გაემიჯნოს „კონსერვატიული“ უფროსებისაგან ხშირად მოჰყვება არატრადიციული ჩაცმულობა, ვარცხნილობა, ახალგაზრდული სლენგის წარმოქმნა და ა.შ.
4. კონკრეტულ სოციალურ სიტუაციაში ჯგუფთაშორის დიფერენციაციაზე გავლენას ახდენს სულ მცირე, სამი სახის ცვლადი:
 - ა) ინდივიდი უნდა აცნობიერებდეს ჯგუფის წევრობას, როგორც საკუთარი პიროვნების ერთ-ერთ ასპექტს, მოახდინოს თავისი თავის იდენტიციფიცირება მისთვის რელევანტურ ჯგუფთან. თუ სქესობრივი კუთვნილება გაცნობიერებულია, როგორც წესი, ავტომატურად, ჯერ კიდევ ადრეულ ბავშვობაში, სოციალური კლასისადმი

კუთვნილება შეიძლება მთელი ცხოვრების მანძილზეც კი არ შევიდეს „მე“-ს ხატში. ასეთ შემთხვევაში კლასობრივი ნიშნის მიხედვით დიფერენციაცია და შედარება არ ხდება.

- ბ) სოციალური სიტუაცია უნდა იყოს ისეთი, რომ ადგილი ჰქონდეს ჯგუფთაშორის შედარებას, რათა შეიქმნას რელევანტური ნიშნების არჩევისა და შეფასების შესაძლებლობა. სხვადასხვა სახის ჯგუფთაშორის განსხვავებას სხვადასხვა მნიშვნელობა აქვს. მაგალითად, დიდი სოციალური ჯგუფისათვის ერთ სოციალურ სიტუაციაში მნიშვნელოვანი ნიშანია კანის ფერი, მეორეში – ენა, მესამეში – სარწმუნეობა და ა.შ.

ასეთია სოციალურის იდენტობის ძირითადი მახასიათებლები, რომელიც პიროვნულ იდენტობასთან ერთად (გაცნობიერებული პიროვნული თავისებურებანი) ერთიან კოგნიტურ სისტემას – „მე-კონცეფციას“ ქმნის. სხვადასხვა სიტუაციასთან შესაგუებლად „მე-კონცეფცია“ არეგულირებს ადამიანის ქცევას ისე, რომ ცნობიერებაში უფრო გამოხატულია ან სოციალური, ანდა პიროვნული იდენტობა. თვითცნობიერებაში სოციალური იდენტობის წინ ნამონევას მოჰყვება პიროვნებათშორისი ქცევიდან ჯგუფთაშორისზე გადასვლა. ამ უკანასკნელის ძირითადი ნიშანია ის, რომ მისი კონტროლი ხდება საკუთარი თავისა და სხვათა სოციალური კატეგორიებისადმი კუთვნილების პოზიციიდან. „მე-კონცეფციაში“ წინა პლანზე სოციალური იდენტობის ნამონევის კვალობაზე პიროვნება აღიქვამს საკუთარ თავსა და თავისი ჯგუფის წევრებს, როგორც საერთო, ტიპობრივი მახასიათებლების მატარებლებს; სწორედ ეს მახასიათებლები განსაზღვრავს ჯგუფს, როგორც მთლიანობას. ეს იწვევს ჯგუფის შიგნით აღქმული მსგავსებისა და სხვა ჯგუფის წევრთაგან განსხვავებულობის აქცენტუალიზაციას.

სოციალური იდენტობის კონცეფციის ძირითადი დებულებების დასამტკიცებლად ტეჯფელის, ტერნერის, მათი თანამშრომლებისა და თანამოაზრეების მიერ მრავალი ექსპერიმენტული კვლევა ჩატარდა. ასე, მაგალითად, ერთ-ერთი ძირითადი დებულების თანახმად, სიტუაცია, რომელსაც მოჰყვება სოციალური იდენტობის წინა პლანზე ნამონევა, ანუ გარკვეული ჯგუფის წევრობის განცდის აქტუალიზება, გადაანაცვლებს ქცევას კონტინუუმის ჯგუფთაშორისი პოლუსისაკენ, იმ წერტილისაკენ, სადაც განსხვავება საკუთარ თავსა და ჯგუფის სხვა წევრებს შორის პრაქტიკულად ქრება.

ამ ვარაუდის მართებულობას ადასტურებს ჯ. ტერნერის ექსპერიმენტები (Tajfel., 1978: 52), რომელშიც ექსპერიმენტის პირობებით ორ ჯგუფად გაყოფილ ცდისპირებს ექსპერიმენტის დასრულების შემდეგ შეეძლოთ ფულადი გასამრჯელოს გაყოფა სხვა ცდისპირებთან.

აღმოჩნდა, რომ თუ ექსპერიმენტის პირობები ხელს უწყობდა იმ ფაქტის ნიველირებას, რომ მონაწილეები სხვადასხვა ჯგუფის წევრები არიან, ცდისპირი ცდილობდა გაეყო ფული ისე, რომ ეს მაქსიმალურად ხელსაყრელი ყოფილიყო მისთვის – იმისდა მიუხედავად, ვინ იყო მისი პარტნიორი ამ გასამრჯელოს განაწილებისას – შიდა თუ გარე ჯგუფის წევრი, ანუ აღინიშნებოდა თვითუპირატესობის მაღალი დონე. მაგრამ თუ ჯგუფის წევრობა აშკარად გამოხატული, აქცენტუალიზებული იყო, თვითუპირატესობა მცირდებოდა, როცა მონაწილე ფულს უყოფდა საკუთარი ჯგუფის წევრს, მაგრამ იზრდებოდა, თუ პარტნიორი სხვა ჯგუფის წევრი იყო. ჯგუფის წევრობის მაქსიმალური გამოხატულების პირობებში გასამრჯელო საკუთარი ჯგუფის წევრთან პრაქტიკულად შუაზე იყოფოდა.

პიროვნებათშორისი და ჯგუფთაშორისი განწყობების შეპირისპირება შეიძლება დასრულდეს როგორც ერთის, ასე მეორის გამარჯვებით. მაგალითად, ბრაუნისა და ტერნერის ექსპერიმენტში (Fiske., 1994: 122) ცდისპირები აფასებდნენ შიდა ჯგუფის წევრთა მიერ დავალების შესრულებას. თუ ცდისპირებს სხვა ჯგუფის წევრებთან ურთიერთობა არ ჰქონდათ, აღინიშნებოდა შიდა ჯგუფის წევრის „პროდუქტის“ გაუფასურების, დაწუნებისაკენ სწრაფვის ტენდენცია. მაგრამ ექსპერიმენტულ სიტუაციაში უშუალო ჯგუფთაშორისი კონტაქტის შემოტანა მკვეთრად ამცირებდა ჯგუფთაშორისი დისკრიმინაციის დონეს. მეორე მხრივ, პიროვნებათშორისი ურთიერთობა ადამიანის ქცევის ერთადერთი დეტერმინანტი არ არის – გარკვეულ სიტუაციაში ჯგუფთაშორისი განწყობები უფრო ძლიერია, ვიდრე პიროვნებათშორისი ურთიერთობის ისეთი მნიშვნელოვანი მახასიათებლებიც კი, როგორცაა შეხედულებების მსგავსება ან დამთხვევა, პირადი მიმზიდველობა. ალენისა და უილდერის ექსპერიმენტში (Fiske., 1994: 137) ხდებოდა შიდა და გარე ჯგუფების წევრთა ორი პარამეტრით – შეხედულებათა „მსგავსება“ და „განსხვავებულობა“ – მანიპულირება (ორსავე ჯგუფში იყო როგორც მსგავსი, ასე განსხვავებული შეხედულებების მქონე ადამიანები). აღმოჩნდა, რომ ამ ექსპერიმენტში ჯგუფის წევრობა ქცევის უფრო მნიშვნელოვანი დეტერმინანტია, ვიდრე შეხედულებათა მსგავსება: ცდისპირები უპირატესობას ანიჭებდნენ შიდა ჯგუფის იმ წევრებსაც კი, რომლებსაც თავად არ ეთანხმებოდნენ. მსგავსი შედეგი იქნა მიღებული ჰოვისა და ტერნერის ექსპერიმენტშიც (Tajfel., 1978: 43), სადაც ჯგუფები იქმნებოდა პირადი სიმპათიებისა და ანტიპათიების გათვალისწინებით.

ჯ. სტეფენსონმა გამოთქვა აზრი ერთდროულად პიროვნებათშორისი და ჯგუფთაშორისი ურთიერთობების თანაარსებობის შესახებ, რაც განაპირობებს ქცევის შესწავლის აუცილებლობას ორივე

პოზიციიდან, ვინაიდან ჯგუფთაშორისი ქცევის თეორიის განვითარებას შეიძლება მოჰყვეს პიროვნებათშორისი პარამეტრების როლის დაკნინება – იმის მსგავსად, როგორც ადრე ინდივიდუალისტური ორიენტაცია უგულვებელყოფდა ჯგუფურ ფაქტორებს. ჯ.სტეფენსონმა გამოთქვა ვარაუდი ჯგუფთაშორისი და პიროვნებათშორისი ურთიერთობების დამოუკიდებლობის შესახებ და შეეცადა შეეცვალა ტეფფელ-ტერნერის ბიპოლარული კონტინუუმი ოთხპოლუსიანი კონტინუუმით: ჯგუფთაშორისი განწყობები შეიძლება შეიცვალოს დაბალი გამოხატულებიდან მაღალ გამოხატულებამდე, ამასთან, ამ კონტინუუმის ნებისმიერ წერტილს შეიძლება შეესაბამებოდეს პიროვნებათშორისი განწყობების დაბალი ან მაღალი გამოხატულება. ერთსა და იმავე სიტუაციაში გამოხატულ ჯგუფთაშორისი ქცევასთან ერთად შეიძლება აღინიშნებოდეს პიროვნებათშორისი განწყობების მაღალი გამოხატულება. მაგალითად, როგორც ეს მორლისა და სტეფენსონის ექსპერიმენტში იქნა ნაჩვენები, მენარმეებსა და პროფკავშირის წარმომადგენლებს შორის მოლაპარაკებისას მკვეთრადაა გამოხატული ჯგუფთაშორისი ქცევა. მაგრამ სიტუაციის მიხედვით მას შეიძლება ახლდეს პიროვნებათშორისი ურთიერთობების მაღალი (უშუალო კონტაქტისას) ან დაბალი (საკითხების ტელეფონის განხილვისას) დონე (Fiske., 1994: 127; *Перспективы.*, 2001).

მაგრამ ეს მოსაზრება ეწინააღმდეგება ჯ.ტერნერის უფრო გვიანდელ ვერსიას, რომლის არსებითი მომენტიცა თვითკატეგორიზაციის პიროვნულ და სოციალურ დონეებს შორის უკუკავშირის აღიარება: ჯგუფური იდენტობის აქტუალიზება უცილობლად „ამუხრუჭებს“ პიროვნული იდენტურობით განპირობებულ განწყობებსა და ქცევას და, პირიქით, პიროვნული იდენტობა თრგუნავს სოციალური იდენტობის „ეფექტებს“.

ეს ვერსია ჯგუფთაშორისი-პიროვნებათშორისი კონტინუუმის იდეის განვითარებაა; ის ეფუძნება თვითკატეგორიზაციის, ანუ საკუთარი თავის იდენტური ობიექტების (მსგავსი, ეკვივალენტური, ურთიერმემცვლელი) გარკვეულ კლასთან კოგნიტური დაჯგუფების, იდეას, რაც უპირისპირდება ობიექტების რაღაც სხვა კლასს (Turner, 1985).

ნებისმიერი სხვა კატეგორიზაციის მსგავსად, „მე-კონცეფციის“ კატეგორიები ეფუძნება შიდაჯგუფური მსგავსებისა და ჯგუფთაშორისი განსხვავების აღქმას. ისინი ორგანიზებულია იერარქიულად კლასიფიცირებულ სისტემაში და აბსტრაგირების სხვადასხვა დონეზე არსებობს: რაც უფრო დიდია კატეგორიაში შემავალ მნიშვნელობათა მოცულობა, მით უფრო მაღალია აბსტრაგირების დონე; თითოეული კატეგორია ჩართულია სხვა, უფრო მაღალ კატეგორიაში (უმალესის გარდა).

სოციალური „მე-კონცეფციისათვის“ მნიშვნელოვანია, სულ მცირე, თვითკატეგორიზაციის 3 დონე:

1. უმაღლესი დონე – საკუთარი თავის კატეგორიზაცია, როგორც ადამიანისა, სხვა ადამიანების მსგავსი და სხვა ცოცხალი თუ არაცოცხალი ქმნილებისაგან განსხვავებული სულიერი არსებისა;
2. შუალედური დონე – შიდაჯგუფური-ჯგუფთაშორისი კატეგორიზაცია, რომელიც ეფუძნება ადამიანთა შორის იმ მსგავსებას თუ განსხვავებას, რომელიც განპირობებულია რაღაც გარკვეული სოციალური ჯგუფის წევრობით;
3. ყველაზე დაბალი დონე – პიროვნული კატეგორიზაცია, რომელიც ეფუძნება საკუთარი თავის, როგორც უნიკალური ინდივიდის, განსხვავებულობას ჯგუფის სხვა დანარჩენი წევრისაგან.

ეს 3 დონე განსაზღვრავს ადამიანურ, სოციალურ და პიროვნულ იდენტობას და ეფუძნება, შესაბამისად, საკუთარი თავის სხვებთან გვართაშორის, ჯგუფთაშორის და პიროვნებათშორის შედარებას. ვინაიდან ობიექტის ბუნება განისაზღვრება რაღაც კლასისადმი კუთვნილებით, ამდენად კატეგორიზაციის ამ დონეზე არსებობს უფრო დაბალ დონეზე კლასებს შორის მსგავსების პერცეფტული „მიუღებლობა“. სხვა სიტყვებით რომ თქვათ, პიროვნული კატეგორიზაციის პოზიციიდან (კატეგორიზაციის ყველაზე დაბალი დონე) ადამიანს არ სურს ჯგუფთა შორის მსგავსების აღიარება (კატეგორიზაციის უფრო მაღალი დონე) და, შესაბამისად, საკუთარი თავისა და როგორც საკუთარი, ასე „უცხო“ ჯგუფების, წევრების მსგავსებისა. აქ გაბატონებულია საკუთარი თავის, როგორც უნიკალური პიროვნების, აღქმა. მაგრამ სოციალური იდენტობის პოზიციიდან (კატეგორიზაციის მაღალი დონე) არ აღიქმება უფრო დაბალ – პიროვნულ – დონეზე არსებული განსხვავება, ამიტომ საკუთარი ჯგუფის წევრები აღიქმება, როგორც მსგავსი, ხოლო საკუთარი თავის აღქმა მაქსიმალურად უახლოვდება საკუთარი ჯგუფის წევრთა აღქმას. ამრიგად, თვითკატეგორიზაციის ერთი დონის გამოხატულებასა და სხვა დონეებს შორის ფუნქციური ანტაგონიზმი არსებობს.

სწორედ ამიტომ ტერნერის კონცეფცია ეწინააღმდეგება სტეფენსონის ვარაუდს, რომელმაც დაუშვა ჯგუფთაშორისი და პიროვნებათშორისი დონეების დამოუკიდებლობა. ტერნერის აზრით, თვითკატეგორიზაციის პიროვნული და სოციალური დონეების გამოხატულებას შორის უკუკავშირი არსებობს. სოციალური თვითაღქმა მერყეობს საკუთარი თავის, როგორც უნიკალური პიროვნების აღქმიდან (საკუთარ თავსა და ჯგუფის სხვა წევრებს შორის მაქსიმალური განსხვავება) საკუთარი თავის, როგორც შიდაჯგუფური კატეგორიის, აღ-

ქმამდე (საკუთარი ჯგუფის წევრებთან მაქსიმალური მსგავსება და სხვა ჯგუფის წევრთაგან განსხვავება). ამ კონტინუუმის სამუალო წერტილი, სადაც, ძირითადად, ლოკალიზებულია თვითაღქმა, ინდივიდი აღიქვამს საკუთარ თავს, როგორც თავისი ჯგუფის წევრთაგან მეტ-ნაკლებად განსხვავებულს, ხოლო ეს ჯგუფი, თავის მხრივ, მეტ-ნაკლებად განსხვავდება სხვა ჯგუფებისაგან. ნებისმიერ ფაქტორს, რომელიც აძლიერებს შიდაჯგუფური-ჯგუფთაშორისი თვითკატეგორიზაციის გამოხატულებას, მოჰყვება საკუთარი თავისა და საკუთარი ჯგუფის იდენტობის განცდის გაძლიერება და, ამდენად, ინდივიდუალური თვითაღქმის დეპერსონალიზაცია (სწორედ ამის გამო ტერმერმა კონცეფციის საკუთარ ვარიანტს „დეპერსონალიზაციის კონცეფცია“ უწოდა). დეპერსონალიზაცია ეხება „თვითკატეგორიზაციის“ პროცესს, რომლის მეშვეობითაც ადამიანი აღიქვამს საკუთარ თავს უფრო სოციალური კატეგორიის „ეგზემპლარად“, ვიდრე უნიკალურ პიროვნებად. ხაზგასმით აღსანიშნავია, რომ დეპერსონალიზაცია, დეინდივიდუალიზაციისაგან განსხვავებით, ნიშნავს არა ინდივიდუალური იდენტობის დაკარგვასა და ჯგუფში „გათქვეფას“, არამედ უფრო პიროვნული იდენტურობიდან სოციალურზე გადასვლას, ანუ თვითკატეგორიზაციის მოქმედებას აბსტრაქციის უფრო მაღალ დონეზე.

ბიჰევიორისტულ-ინდივიდუალისტურ თეორიებთან მუდმივი ჭიდილის პროცესში განვითარებული ჯგუფთაშორისი ურთიერთობების შესწავლის ტრადიცია კოგნიტურ ფსიქოლოგიაში დაჟინებით აპროტესტებს ჯგუფური ქცევის შეფასებას, როგორც უფრო პრიმიტიულსა, პიროვნების, როგორც ჯგუფის წევრის, დაპირისპირებას თვითაქტუალიზებულ პიროვნებასთან, რომელიც თითქოს-და არავიზე და არაფერზე დამოკიდებული არ არის. ტეჯფელ-ტერნერის კონცეფციის პათოსი სწორედ იმის აღიარებაა, რომ სოციალურ რეალობასთან შეგუების პროცესში ჯგუფთაშორისი ურთიერთობების გათვალისწინება არანაკლებად (თუ მეტად არა) მნიშვნელოვანია, ვიდრე პიროვნებათშორისი ურთიერთობებისა.

ჯ. სტეფენსონსა და ჯ. ტერნერს დავაში მთლიანად ვიზიარებთ ამ უკანასკნელის აზრს იმის შესახებ, რომ პიროვნულ და ჯგუფურ სანყისებს შორის უკუკავშირი და რეციპროკული ურთიერთობა არსებობს. უფრო მეტიც, გამორიცხული არ არის, რომ რეციპროკული ურთიერთობა არსებობს არა მარტო პიროვნულ და ჯგუფურ იდენტობას, არამედ ჯგუფური იდენტობის სხვადასხვა სახეობებს შორისაც.

ბიბლიოგრაფია:

- *FISKE.*, 1994 – **Fiske Susan T., Tajlor Shelley E.** Social Cognition. 2nd Edition. New York, McGraw-Hill, 1994;
- *MOSCOVICI.*, 1976 – **Moscovici Serge, Lage Elisabeth.** Studies in Social Influence: Majority versus Mi-nority Influence in a Group, – *European Journal of Social Psychology*. №6 (2), April, 1976;
- *TAJFEL.*, 1978 – **Tajfel Henri, Fraser Colin.** Introducing Social Psychology. New York, 1978;
- Turner, 1985 – **Turner John Charles.** Social Categorization and the Self-Concept: A Social Cognitive Theory of Group Behaviour, – *Advances in Group Processes*. Edited by E. Lawer. Vol. 2. Greenwich, Connecticut: JAI Press, 1985;
- *МОСКОВИЧИ*, 1984 – **Московичи Серж.** Общество и теория в социальной психологии, – *Современная зарубежная социальная психология*. Тексты. Под редакцией Г. М. Андреевой, Н. П. Богомоловой, Л. А. Петровской. Москва, 1984.
- *Перспективы.*, 2001 – *Перспективы социальной психологии*. Перевод с английского. Редакторы-составители: Дж. Стефенсон, М. Хьюстон, В. Штребе. Москва, 2001.

ELENE CHOMAKHIDZE, KAKHI KOPALIANI¹

PERSONAL AND SOCIAL IDENTITY

Collective and individual consciousness or personal and social identity is discussed in the work. The “self-concept” of a person can be presented as a cognitive system, that acts as a regulator of behavior in the relevant conditions. It includes two major subsystems: personal identity and social identity. The first one means self-determination with the terms of physical, intellectual and moral personal characteristics. The second subsystem – social identity, is formed by different identification and is determined by different social categories of people, according to: nationality, gender, etc. Social identity, like personal identity, is an important regulator of self-consciousness and social behavior. In order to fit various situations, the “self-concept” regulates the human behavior so, that social or personal identity is more or less expressed in the consciousness. Collective identity immediately “obstructs” the mood and behavior determined by personal identity and on the contrary, personal identity inhibits the “effects” of social identities. Consequently, there is a feedback and reciprocal relationship between personal and collective origins. Moreover, it is not excluded that reciprocal relationship exists not only between personal and collective identity, but also among different types of collective identity.

¹ *Elene Chomakhidze* – PhD in Psychology, Sokhumi State University; *Kakhi Kopaliani* – PhD in Psychology, Professor, Sokhumi State University.

**პოლიტიკური მეცნიერებები,
სოციოლოგია, ფსიქოლოგია**

ზურაბ ხონელიძე¹

ჰიდევართხალ „დედაენაზა“²

მსოფლიოში წიგნს ძეგლი პირველად თბილისში დაუდგეს და „დედა ენის“ დღეც 14 აპრილს აღინიშნება. რამდენიმე წლის წინ „დედა ენა“ კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლადაც გამოცხადდა. მიუხედავად ამისა, იაკობ გოგებაშვილის „დედა ენის“ მიმართ საზოგადოების დამოკიდებულება არასოდეს ყოფილა ერთგვაროვანი. მას ხშირად აკისრებდნენ არა მხოლოდ პედაგოგიური, არამედ პოლიტიკური ინდიკატორის ფუნქციასაც. ასეა ახლაც: საზოგადოების ერთი ნაწილი მისტიკის იმ დროს, როცა ქართულ წერა-კითხვას გოგებაშვილის „დედა ენით“ სწავლობდნენ, ითხოვს მის დაბრუნებას სკოლაში, საამისოდ ხელმონერებს აგროვებს. ხშირად მათ პოლიტიკოსებიც უერთდებიან და წიგნს განსაკუთრებულ პოლიტიკურ დატვირთვას ანიჭებენ, აპელირებენ მოსახლეობის პატრიოტულ განწყობაზე ისე, რომ თავადაც არ აქვთ გააზრებული, რომელი სახელმძღვანელო უნდა დაბრუნდეს სკოლაში და როგორ. მეორე ნაწილისთვის იაკობ გოგებაშვილის „დედა ენა“ მხოლოდ წარსულთან, დრომოჭმულთან, მისი სკოლაში დაბრუნება კი, ანაქრონიზმთან ასოცირდება. ეს ნაწილი სახელმძღვანელოს დაუყოვნებლივ შეცვლასა და ქართული წერა-კითხვის სწავლებაში უახლესი (ევროპული, ამერიკული) „ტექნოლოგიების“ დანერგვას მოითხოვს. ადრეც (და ახლაც) იყო ცდები ჩაენაცვლებინათ ეს წიგნი. თუმცა ისიც უნდა ითქვას, რომ მიუხედავად აზრთა სხვადასხვაობისა, დროდადრო სკოლა მაინც უბრუნდებოდა თავის კალაპოტს, ანუ იმ პრინციპებს, რომლებიც ქართული წერა-კითხვის სწავლების ისტორიაში გოგებაშვილმა დაამკვიდრა.

საინტერესოა, განვითარების რა გზა განვლო სამოაციანელთა ღირსეული თანამებრძოლის, დიდი მოღვაწისა და პედაგოგის ამ სა-

¹ **ზურაბ ხონელიძე** – პოლიტიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, საქართველოს საგანგებო და სრულუფლებიანი ელჩი, საქართველოს პედაგოგიური მეცნიერებათა აკადემიის პრეზიდენტი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² წინამდებარე სტატიის საგაზეთო ვერსია გამოქვეყნდა გაზეთში „სოხუმის უნივერსიტეტი“ (№4, აპრილი, 2019). ამჟამად იბეჭდება შევსებული ვარიანტი.

ანბანო წიგნმა, როდის და როგორ გამოიყენებოდა იგი, როგორ იცვლებოდა ის თავად ავტორის სიცოცხლეშივე, როგორ გააგრძელეს მისი საქმე გოგებაშვილის მიმდევრებმა და ქართული კლასიკური პედაგოგიკის დამცველებმა; რით არის ეს წიგნი ასე ძვირფასი და გამორჩეული ჩვენი საზოგადოების დიდი ნაწილისათვის, რატომ ითხოვენ მის დაბრუნებას დღეს, XXI საუკუნის ქართულ სკოლაში, რა მოთხოვნები და მოლოდინები აქვს ჩვენს სკოლას ამ კუთხით და როგორია რეალობა?!

ცნობილია, რომ ი. გოგებაშვილს „დედა ენამდე“ უკვე ჰქონდა დაწერილი ქართველი ბავშვებისათვის ანბანის სახელმძღვანელო („ქართული ანბანი და პირველი საკითხავი წიგნი მოსწავლეთათვის“ 1865-1885 წლებში; 1885 წლის შემდეგ კი, 1903 წლამდე იგი გამოდიოდა შეცვლილი სახელწოდებით „კოკორი“). „დედა ენა“ არ არის ი. გოგებაშვილის ერთადერთი სახელმძღვანელო, უფრო მეტიც – „ქართული ანბანი“ „დედა ენის“ პარალელურადაც გამოიყენებოდა, მაგრამ ერმა შეითვისა და შეიყვარა მხოლოდ „დედა ენა.“ რაში უნდა ვეძებოთ მიზეზი? იმაში ხომ არა, რომ ამ წიგნს დიდმა პედაგოგმა ყველა ჩვენგანისათვის ძვირფასი სიტყვა „დედა ენა“ შეურჩია? იქნებ იმაში, რომ ასე მარტივად და გენიალურად, ლინგვისტური ფორმულით (აი ია), ენის არც ერთი სახელმძღვანელო არ იწყება მსოფლიოში, ან იქნებ იმაში, რომ სწორედ „დედა ენა“ (და არა „ქართული ანბანი და პირველი საკითხავი წიგნი“) გადაამუშავეს მისმა მიმდევრებმა და ამით მას ახალი სიცოცხლე შთაბერეს?!

სიტყვა „დედა ენა“ ქართული ენის ლექსიკონში მანამდეც არსებობდა, მშობლიური ენის სინონიმად, იგი ი. გოგებაშვილს არ მოუგონებია. ეროვნული მეცნიერული პედაგოგიკის ფუძემდებელმა ჩათვალა, რომ სწორედ ეს სახელწოდება მოუხდებოდა ქართველი ბავშვის პირველ წიგნს და სწორედ მისი საშუალებით, შეაღებდა მშობლიური ენის სამყაროში კარს. თავად ასე წერს: „სადაც კი ჭეშმარიტი განათლების ლამპარი დანთებულა, დედა-ბოძად მას ჰქონია და აქვს დედა ენა, სწავლება დედა ენაზედ, როგორც საუკეთესო ღონე განვითარებისა და ცოდნის შეძენისა“ (გოგებაშვილი, 1940: 233). როგორც ცნობილი ლინგვისტი პროფესორი გურამ რამიშვილი აღნიშნავს, ტერმინი „დედა ენა“, როგორც მშობლიური ენის სინონიმი, მსოფლიოში სულ რამდენიმე ენას მოეპოვება. მათ შორის არის ქართული ენაც. სხვა ენები მის ნაცვლად იყენებენ ტერმინებს: „პირველი ენა“, „მშობლიური ენა“, „საბაზისო ენა“. ამ ტერმინის ენაში არსებობა მიგვითითებს იმაზე, რა უზარმაზარ დატვირთვას ანიჭებს ქართველი მშობლიურ ენას: „დედა ენა მთავარია იმ გაგებით, როგორც დედამინა, დედაბოძი, დედაქალაქი“. ჩვენთვის ის მთავარი ენაა, „ენა, რომლითაც ქართველი ბავშვი ქართული სოციუმის წევრი ხდება“ (რამიშვილი, 2000: 70). ენა,

რომლითაც ჩვენი სულიერი მისწრაფებები და სამყაროსადმი დამოკიდებულება, ეროვნული ცნობიერება ვლინდება.

„დედა ენის“ პირველი გამოცემა 1876 წლით თარიღდება. იგი სწორედ იმ პერიოდში გამოვიდა, როცა რუსული იმპერია ყველანაირად ცდილობდა ქართული ენის განდევნას სკოლებიდან, არისტოკრატია გაურბოდა მშობლიურ ენაზე საუბარს, ინტელიგენციის დიდი ნაწილი რუსულად აზროვნებდა. ამ პირობებში წიგნს განსაკუთრებული დატვირთვა ჰქონდა! გოგებაშვილის სიცოცხლეში „დედა ენა“ სულ 33-ჯერ გამოიცა. 1906 წლამდე (21-ე გამოცემამდე) იგი გამოდიოდა 2 წლის კურსით, ხოლო 1906 წელს ავტორს ორ ნაწილად გაუყვია:

1. პირველი ნაწილი – *„დედა ენა, პირველი ნაწილი პატარა მოთხოვნებით და დედნით ყველა სარწმუნოების ქართველთათვის“*;
2. *„დედა ენა, მეორე ნაწილი, საკითხავი წიგნი, ანბანის შემდეგ სკოლებში სახმარებელი“*.

როგორც თავად იაკობ გოგებაშვილი აღნიშნავს, წიგნის ორად გაყოფის მიზეზი ის ყოფილა, რომ პირველი ნაწილი ყველა სარწმუნოების ქართველთათვის მისაღები უნდა ყოფილიყო: „წინათ ანბანში ერია ელემენტი მართლმადიდებელის ეკლესიისა, რომელიც ძლიერ უშლიდა ხელს გამაჰმადიანებულს ქართველებსა, ქართველ ებრაელებს და თვით ქართველ კათოლიკეთაც, ეხმარათ ეს ანბანი. ოცდაპირველს გამოცემაში ეს ელემენტი გამოვტოვეთ და ამით შესაძლებელი გავხადეთ ანბანის სწავლება ყველა სარწმუნოების ქართველთათვის“ (*წინასიტყვაობა, – გოგებაშვილი, 1907*). ამ პოზიციაში ნათლად იკითხება დიდი ქართველების ტოლერანტული და დემოკრატიული აზროვნება, ამგვარი მნიშვნელოვანი საკითხის გადანყვეტის დროსაც კი.

„დედა ენამ“ პირველიდან 33-ე გამოცემამდე ცვლილებებისა და განახლების დიდი გზა განვლო: თანდათან იცვლებოდა საკითხავი მასალის ენა (უახლოვდებოდა თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენის ნორმებს), საანალიზო სიტყვები (რომელთა საშუალებითაც ბავშვი ახალ ასო-ბგერას სწავლობდა), საკითხავი და საწერი მასალა, გასაცნობ ასო-ბგერათა თანმიმდევრობა. არ იცვლებოდა ის ძირითადი პრინციპები, რომლებიც მას გამოარჩევდა ანბანის სახელმძღვანელოთა შორის:

1. თავად სახელწოდება „დედა ენა“;
2. ხალხურობის იდეა (ხალხური ნაწარმოებებით, ანდაზებით, ენის გასატყეხებით წიგნის გამდიდრება; საკითხავი მასალის ენა, რომელიც ხალხის ენასთან იყო ახლოს);
3. ახალი ასო-ბგერების სწავლების ანალიზურ-სინთეზური (დალმავალ-აღმავალი) მეთოდი;

4. წინასწარი ვარჯიში;
5. საანალიზო სიტყვებისა და დასურათების პრინციპი;
6. ასო-ბგერათა თანმიმდევრობის პრინციპი (გენეტიკური /გენეტიკური/ გავრცელებულობის, სიმარტივე-სირთულის...);
7. საკითხავი მასალის შერჩევისა და დალაგების პრინციპი (საკითხავი მასალა ბავშვებისათვის გასაგები, საინტერესო და ამავე დროს ფასეულობით ღირებულებებზე ორიენტირებული უნდა ყოფილიყო; „ყოველი დიდი მწერალი ამავე დროს დიდი პედაგოგიცაა“);
8. თემატურობის პრინციპი (საკითხავი მასალა დაყოფილი იყო თემატურ-ბუდობრივი პრინციპის მიხედვით);
9. კითხვისა და წერის ერთდროული სწავლება;
10. თითო გაკვეთილზე თითო სირთულე;
11. კითხვა-წერის ხერხი;
12. უაზრო მარცვლების კითხვაზე უარის თქმა...

სწორედ ეს იყო ამ წიგნის პოპულარობის მიზეზი.

მთავარი კი ის გახლდათ, რომ იაკობ გოგებაშვილი, მისი დროისათვის, დიდი რეფორმატორი იყო, ფეხდაფეხ მისდევდა იმ სიახლეებს, რომელთაც ევროპული სკოლა სთავაზობდა თანამედროვეობას, ამავე დროს ითვალისწინებდა ქართული ენის თავისებურებებს, ეროვნულ ფასეულობებებს და არ ახდენდა ინოვაციური მეთოდების ბრმა კოპირებას.

საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდეგ გაუქმდა ქართველი განამანთლებლების მიერ დიდი ძალისხმევითა და რუდუნებით შექმნილი ქართული დაწყებითი სკოლა. ეს ის პერიოდია, როდესაც იაკობ გოგებაშვილის „დედა ენას“ უკვე წარმატებით აქვს ჩაბარებული გამოცდა, იგი აპრობორებულია და „დედა ენა“ ანბანის რიგითი სახელმძღვანელოდან ქვეყნის ეროვნული იდენტობის საფუძვლად არის ქცეული. სწორედ ამის გამო საბჭოური ხელისუფლება ამ წიგნს დიდად აღარ სწყალობს. იგი ფაქტობრივად აღარ გამოიცემოდა და ბუნებრივია, აღარც გამოიყენებოდა.

როგორც ცნობილია, 1922-1926 წლამდე წერა-კითხვა ჩვენს სკოლებში ძირითადად სახელმძღვანელოს გარეშე ასწავლიდნენ (იხ.: **აბრამია, 1957**). მასწავლებელს ევალებოდა თავად შეედგინა სასწავლო რესურსები – საანბანო წიგნაკი, პლაკატები, ალბომი და სხვ. ამავე წელს განათლების კომისარიატს გამოუშვია სახელმძღვანელო პლაკატები, რომლებსაც თან ერთვოდა მითითებანი, თუ როგორ უნდა გამოეყენებინათ ისინი სწავლების პროცესში. როგორც ჩანს, სკოლას

ძალზე გაუჭირდა „უარაფროდ“ სწავლება, ამიტომ განათლების სახალხო კომისარიატს 1925 წელს გამოუცია გოგებაშვილის „დედა ენა,“ შეცვლილი სახელწოდებით: „ქართული ანბანი“, რომელზედაც ავტორის მხოლოდ ინიციალებია მითითებული. ამავე დროიდან (1920-იანი წლებიდან), უცხოურის ბრმად მიბაძვით, სკოლაში მონდომებით ამკვიდრებენ ქართული ენისათვის შეუსაბამო და უსარგებლო მეთოდებს, მათ შორის „ამერიკულსაც“, მხოლოდ იმ მიზეზით, რომ იგი უცხოური იყო, ამდენად, ახალი და პროგრესული. ეს მეთოდი აბსოლუტურად მიუღებელია ქართული ენისათვის.

1920-იან წლებში ანბანის რამდენიმე სახელმძღვანელო შეიქმნა, ამ მეთოდზე დაყრდნობით:

1. 1926 წელს – ვ. ძიძიგურისა და ა. გვახარიას ორტომეული „პირველი წიგნი“ (**ძიძიგური.., 1926ა; ძიძიგური.., 1926ბ**);
2. 1927 წელს – ნ. ბოცვაძის, კ. ბურჯანაძისა და რ. ჩიხლაძის სახელმძღვანელო „ახალი წიგნი“ (**ბოცვაძე.., 1927**); წიგნის მეორე ნაწილი 2 წლის შემდეგ გამოიცა (**ბოცვაძე.., 1929**);
3. 1928 წელს – ტ. ზაალიშვილის „ვისწავლოთ“ (**ზაალიშვილი, 1928ა; ზაალიშვილი, 1928ბ**);
4. 1933 წელს – პ. ჭანიშვილის „შრომა და ცოდნა“ (**ჭანიშვილი, 1933**)...

შეიძლება ითქვას, რომ ვერც ერთმა ვერ შეძლო იმ ფუნქციის შესრულება, რაც ქართული ანბანის სახელმძღვანელოს ეკისრებოდა: ესწავლებინა მოსწავლისათვის გამართული კითხვა და წერა ენის ლინგვისტური თავისებურებებისა და პედაგოგიურ-ფსიქოლოგიური ფაქტორების გათვალისწინებით. სწორედ ამის გამო ქართულ სკოლას კვლავ მოუხდა ი. გოგებაშვილის პრინციპებთან დაბრუნება და მათი გათვალისწინება საანბანო წიგნების შედგენისას.

1943წ. განათლების სახალხო კომისარიატთან შეიქმნა კომისია, რომელმაც განიხილა დანყებითი კლასების სახელმძღვანელოთა აგების მეთოდური რეკომენდაციები. კომისიის მიერ შემუშავებულ პრინციპებში ვკითხულობთ: „დედა ენის“ პირველი ნაწილი უნდა აიგოს ი. გოგებაშვილის „დედა ენის“ პრინციპით, სახელდობრ, იგი უნდა შედგეს ანალიზურ-სინთეზური მეთოდის კითხვა-წერის ხერხით. სახელმძღვანელო უნდა შეიცავდეს სასაუბრო სურათებს, სახაზავ-სახატავ ნიმუშებს, ანბანს საკითხავი სავარჯიშოებითა და წერის ნიმუშებს, მარტივ სურათებს საგნის სახელის დასაწერად, ანბანის შემდეგ საკითხავ მასალას“ (**რამიშვილი, 1953: 79**). ამავე წელს გამოცხადდა ანბანის სახელმძღვანელოების კონკურსი, რომელშიც 1944 წელს გაიმარჯვა ე. ბოცვაძისა და ნ. ბურჯანაძის ანბანის სახელმძღვანელომ. წიგნს, კომისიის დადგენილებით, ეწოდა „დედა ენა“, რამდენადაც იგი სრულად მისდევდა და ითვალისწინებდა ი. გოგებაშვილის პრინ-

ციპებს, მაგრამ არ წარმოადგენდა ი. გოგებაშვილის „დედა ენის“ ბრმა კოპირებას. უნდა აღინიშნოს, რომ ამ წიგნის განხილვა (რასაც ჩვენ დღეს გრიფირებას ვუნოდებთ) გამჭვირვალედ მიმდინარეობდა. მასში მონაწილეობდნენ ქართველოლოგიური, ფსიქოლოგიური და პედაგოგიური დარგის იმდროინდელი კორიფეები: ა. შანიძე, არნ. ჩიქობავა, გ. თავზიშვილი, დ. უზნაძე, გ. ახვლედიანი, ვ. რამიშვილი... ავტორებს ჰქონდათ მათთან შეხვედრისა და საკუთარი მოსაზრებების დასაბუთების უფლება. წიგნი გადამუშავდა იმდროინდელი სასწავლო პროგრამის მიხედვით, მასში შევიდა არსებითი ცვლილებები. ეს შეეხებოდა როგორც საკითხავ მასალას, ისე ასოთა თანმიმდევრობას, საანალიზო სიტყვებს, საწერ მასალას, დასურათებას. ეს ბუნებრივიც გახლდათ, რამდენადაც ი. გოგებაშვილის „დედა ენის“ გამოცემის შემდეგ 30-ზე მეტმა წელმა განვლო და ქართული სკოლა სრულიად ახალი მოთხოვნების წინაშე იდგა. ავტორ-შემდგენელთა სასახელოდ უნდა ითქვას, რომ მათ მოახერხეს ი. გოგებაშვილის მემკვიდრეობის ადაპტირება თანამედროვეობასთან და ამ წიგნს ახალი სიცოცხლე აჩუქეს. აქვე იმასაც აღვნიშნავთ, რომ ვერც ეს წიგნი გაექცა კომუნისტურ შტამს (და ეს ბუნებრივიც იყო იმ დროს): აქ შეხვედებით „მშრომელთა ბელადების“ სურათებს, კომუნისტური იდეოლოგიით გაჟღენთილ საკითხავ მასალას („კოლმეურნეობა“, „პირველი მაისი“, „შვიდი ნოემბერი“, „25 თებერვალი“...).

მიუხედავად ამისა, ამ წიგნმა უდიდესი როლი შეასრულა ეროვნული ცნობიერებით ბავშვების აღზრდასა და ი. გოგებაშვილის მეთოდის გადარჩენაში. მარტივი არ ყოფილა ამ წიგნის გზა. ავტორებს კიდევ ერთხელ მოუწიათ კომისიის წინაშე წარდგომა 1957 წელს, როდესაც ი. გოგებაშვილის იდეებსა და პრინციპებს საფრთხე დაემუქრა, ახალი საანბანო წიგნის შემოჭრისას. მხედველობაში გვაქვს ფსიქოლოგების: ზ. ხოჯავასა და ი. მოსიავას – საანბანო წიგნის პროექტი. წიგნი ი. გოგებაშვილის მეთოდების რევიზიას ახდენდა. მაშინ კიდევ ერთხელ დაირაზმა მთელი ქართული საზოგადოება, ჩვენი მეცნიერები და ნ. ბოცვაძისა და ე. ბურჯანაძის წიგნი „გადარჩა“. გადარჩა, რადგანაც ის, ი. გოგებაშვილის მეთოდებზე დაყრდნობით, ემსახურებოდა განახლებულ ქართულ სკოლას. აღსანიშნავია, რომ ჩვენს უფროს თაობას ამ წიგნით აქვს ნასწავლი ქართული წერა-კითხვა და დღემდე ღრმად სჯერა, რომ ი. გოგებაშვილის „დედა ენა“ შეუცვლელია. ეს წიგნი ქართულ სკოლას წარმატებით ემსახურა 1980 წლამდე.

1969 წელს საქართველოში დაიწყო ექსპერიმენტი 6-წლიანი ბავშვების სასკოლო განათლების პროცესში ჩართვა. სასკოლო ასაკად განისაზღვრა არა 7 (როგორც ეს ადრე იყო), არამედ 6 წელი. ეს ექსპერიმენტი გაგრძელდა 1980 წლამდე, 1980 წელს კი, საკავშირო მასშტაბით, დაინერგა 6-წლიანთა სწავლება. ბუნებრივია, დღის წესრიგში

დადგა ექვსწლიანთათვის ანბანის სახელმძღვანელოს შექმნის საკითხი (როგორც ცნობილია, ი. გოგებაშვილის, ასევე ნ. ბოცვაძისა და ე. ბურჯანაძის „დედა ენებიც“ 7-8 წლის მოსწავლეთათვის გახლდათ შედგენილი). ეს მისია ითავა ქართული ენის მეთოდის ცნობილმა სპეციალისტმა პროფესორმა ვ. რამიშვილმა. 1969 წელს დაიბეჭდა მისი „დედაენა“¹ (რამიშვილი, 1969). ბუნებრივია, რომ მოსწავლის ასაკობრივი თავისებურებიდან გამომდინარე, ნიგნში მრავალი ცვლილება შევიდა როგორც საკითხავ და საწერ მასალაში, ისე წერა-კითხვის პერიოდიზაციაში. გაიზარდა წინასაანბანო პერიოდი, შეიცვალა და გამარტივდა საკითხავი მასალა, იგი მოვიდა სასწავლო პროგრამის მოთხოვნებთან შესატყვისობაში, შეიცვალა საანალიზო სიტყვები, ასო-ბგერათა თანმიმდევრობა, მაგრამ ბოლომდე დაცული იყო ის პრინციპები, რომლებზედაც ზემოთ გვქონდა საუბარი და რომლებიც ი. გოგებაშვილმა დაამკვიდრა ქართულ საგანმანათლებლო რეალობაში. რამიშვილი გოგებაშვილის მეთოდის აქტიური დამცველი გახლდათ და ახალგაზრდა მეცნიერთა მთელი თაობა გაზარდა ამ სულით. იგი 1989 წელს გარდაიცვალა. მისი ნიგნი ამის შემდეგაც წარმატებით ემსახურებოდა ქართულ სკოლას.

მოგვიანებით ეს ნიგნი, გამომცემლობა „განათლების“ დაკვეთით, განაახლა და თანამედროვე სასკოლო პროგრამასთან შესატყვისობაში მოიყვანა მისმა მოსწავლემ ნათელა მაღლაკელიძემ. განახლებული გამოცემა სკოლას ემსახურებოდა 2000-2005 წლებში, სასკოლო განათლების რეფორმამდე. ამგვარად, 1912 წლის შემდეგ ი. გოგებაშვილის სახელმძღვანელო ფაქტობრივად აღარ გამოცემულა (თუ არ ჩავთვლით ცალკეულ წლებს, როდესაც იგი, სპონტანურად, შეცვლილი სახელწოდებით, ავტორის ინიციალებით გამოდიოდა ხოლმე), 1944 წლიდან იგი ჩაანაცვლა ნ. ბოცვაძისა და ე. ბურჯანაძის (ბოცვაძე..., 1944ა; ბოცვაძე..., 1944ბ), ხოლო 1969 წლიდან 2005 წლამდე ვ. რამიშვილის მიერ შედგენილმა „დედაენამ“. 1998 წლიდან ამ ნიგნის პარალელურად იბეჭდებოდა ვახტანგ როდონაიასა და ავტორთა ჯგუფის ანბანის სახელმძღვანელოც, სახელწოდებით „დედაენა“. ნიგნს ი. გოგებაშვილის მეთოდებთან არაფერი აკავშირებს, გარდა სახელწოდებისა და ამას არც მისი ავტორები უარყოფენ. ასე რომ, როცა ი. გოგებაშვილის „დედა ენის“ დაბრუნებაზეა საუბარი, ეს ფაქტი აუცილებლად უნდა გავითვალისწინოთ.

უნდა გავითვალისწინოთ ის გარემოებაც, რომ 2006 წლიდან დაიწყო სასკოლო განათლების რეფორმა, რომელმაც არსებითად შეცვალა სასწავლო პროცესი, დაინერგა ეროვნული სასწავლო გეგმა, ახლებური საგნობრივი სტანდარტები; ახლებური მიდგომები გაჩნდა სწავლა/სწავლების პროცესის მიმართ, შეიცვალა შეფასების სისტემა, დავალებათა ტიპები, რომელიც მოსწავლეზე უნდა ყოფილიყო ორიენ-

ტირებული. წინა პლანზე წამოიწია არა ცოდნის დაგროვებამ (როგორც ადრე იყო), არამედ მოსწავლეთა შეიარაღებამ სათანადო უნარ-ჩვევებით. სახელმძღვანელოებიც, ბუნებრივია, ამ პრინციპებთან შესატყვისობაში მოვიდა.

სწორედ ამ მიზნით გამოცხადდა კონკურსი სასკოლო სახელმძღვანელოების შექმნაზე 2005 წელს. კონკურსში გაიმარჯვა და გრიფი მიიღო ანბანის ორმა სახელმძღვანელომ, სახელწოდებით „დედაენა“: შემდგენლები: ნათელა მალლაკელიძე, ელენე მალლაკელიძე (გამომცემლობა „მერიდიანი“) და ვახტანგ როდონაია და ავტორთა ჯგუფი (გამომცემლობა „საქართველოს მაცნე“¹).

ამ წიგნებმა კვლავ გაიმარჯვა 2012 წლის კონკურსში. მათ დაემატა გამომცემლობა „ბაკურ სულაკაურის“ მიერ შედგენილი საანბანო სახელმძღვანელო, სახელწოდებით „დედაენა“, რომელიც ასევე მისდევს ი. გოგებაშვილისეულ პრინციპებს. ამ სახელმძღვანელოთაგან უპირობოდ ლიდერობდა ნ. მალლაკელიძისა და ე. მალლაკელიძის „დედაენა“, ის იკავებდა სასკოლო სეგმენტის ნახევარზე მეტს. აღსანიშნავია, რომ ამ წიგნს ჰქონდა დადებითი გამოხმაურებანი როგორც ი. გოგებაშვილის მეთოდიკის აქტიური დამცველებისაგან, პედაგოგიკის დარგის სპეციალისტებისაგან, ისე – პრაქტიკოსი მასწავლებლებისაგან. ალბათ, ესეც გახდა, მოგვიანებით, ამ წიგნის საწინააღმდეგოდ აგორებული ე.წ. შავი პიარის მიზეზი. მთავარი ნაკლი, როგორც ოპონენტები უკიჟინებენ ავტორებს, გახლავთ ის, რომ წიგნი მოძველებულია, მისდევს ი. გოგებაშვილის პრინციპებს მაშინ, როდესაც თავად ი. გოგებაშვილი უკვე მოძველდა და დღეს ის აღარავის აინტერესებს. მაგრამ ამაზე ცოტა მოგვიანებით. ახლა კი ვისაუბროთ იმაზე, რა საფრთხის წინაშე დადგა არა მხოლოდ გოგებაშვილის მემკვიდრეობა, არამედ ტერმინი „დედაენა“ ჩვენი მშობლიური ენის მნიშვნელობით, და აქედან გამომდინარე – ჩვენი ეროვნული იდენტობა?!

2017 წელს საქართველოს კულტურისა და ძეგლთა დაცვის სამინისტრომ, ი. გოგებაშვილის „დედა ენის“ კულტურის ძეგლთა ნუსხაში შეტანასთან დაკავშირებით, მოსთხოვა ანბანის სახელმძღვანელოთა ავტორებს, წარედგინათ თავიანთი წიგნები კულტურის სამინისტროს მიერ გამოყოფილი ექსპერტებისათვის, რომელთაც უნდა დაერთოთ ნება „დედაენის“ სახელწოდების გამოყენებისა (როგორც ი. გოგებაშვილის საავტორო კუთვნილებისა).

გვინდა აღვნიშნოთ, რომ ამგვარი ექსპერტიზა თავიდანვე არა-ზუსტი იყო, რადგანაც ტერმინი „დედაენა“ ი. გოგებაშვილამდეც არსე-

¹ როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ამ წიგნს იაკობ გოგებაშვილის „დედა ენასთან“ სახელწოდების მეტი არაფერი აკავშირებს და სრულიად განსხვავებული მეთოდით არის შედგენილი.

ბობდა ქართული ენის ლექსიკაში, მშობლიური ენის სინონიმად. უაზრობაა აუკრძალო ვინმეს ამ ტერმინის გამოყენება, მით უმეტეს, რომ იგი ი. გოგებაშვილის არ მოუგონებია. ეს იგივეა, რომ სახელმძღვანელოს ავტორებს წავართვათ უფლება, დაანერონ თავიანთ წიგნს „მშობლიური ენა“, „ქართული ენა“, რადგან მანამდე იგი სხვა ავტორებსაც ჰქონდათ გამოყენებული. ამასთანავე ამ ე. წ. ექსპერტთა ნაწილი არ გახლავთ ამ დარგის სპეციალისტი და არასოდეს ჰქონია შეხება მეთოდოლოგიურ მეცნიერებასა და სასკოლო სახელმძღვანელოებთან, არ იცნობს თანამედროვე სკოლას, ეროვნულ სასწავლო გეგმას.

დარგის სპეციალისტმა ექსპერტებმა ნათელა მაღლაკელიძისა და ელენე მაღლაკელიძის წიგნს დადებითი დასკვნა მისცეს და არც სახელწოდება „დედაენა“ ჩაუთვლიათ სადავოდ, ექსპერტთა მეორე (შედარებით მცირე) ნაწილმა, რომელსაც არასოდეს ჰქონია შეხება საანბანო წიგნებთან (ერთი მათგანი აღმოსავლეთმცოდნეა და მეორე ფილოლოგ-თეორეტიკოსი) და არც ი. გოგებაშვილის მემკვიდრეობას იცნობს ამ კუთხით, „აუკრძალა“ ავტორ-შემდგენლებს ამ სახელწოდების გამოყენება.

აქვე წარმოგიდგენთ ერთ-ერთი ექსპერტის წერილს, რომელსაც ვერაფრით ჩავთვლით ვერც დასკვნად და ვერც რეცენზიად. იგი პრივატული წერილია: „მოგესალმებით, ქალბატონო მაკა! მასწავლებლის წიგნს ან მოსწავლის რევეულს და ა.შ. შეიძლება დაენეროს შემდგენლის გვარი/გვარები, მაგრამ თავად „დედა ენას“, რომელშიც საანბანე ნაწილია განთავსებული, რედაქტორის/შემდგენლის და ა.შ. გვარის მიწერა გარეკანზე ან იმის მითითება, რომ შედგენილია იაკობ გოგებაშვილის მიხედვით, არ მიმაჩნია სწორად. მაშინ შექმნან ახალი ტერმინი/სათაური წიგნისთვის, ნუ გამოიყენებენ „აი იას“ და „აი თითს“ და დაანერონ თავიანთი გვარები. შიგა გვერდზე მითითება, გამოცემულია, ვთქვათ, ლომთაძის რედაქციით ან გადამუშავებული და შესწორებული ლომთაძის მიერ და ა.შ. არავითარ შემთხვევაში, არ აკნინებს მათ შრომას. ცვლილება, სადაც საჭიროა, აუცილებლად უნდა განხორციელდეს, მაგრამ მოტივაცია უნდა ჩანდეს. თუ ათწლეულების განმავლობაში ცვლილება არ იქნება საჭირო, ეგ პირიქით, უკეთესია, მაგრამ ცვლილების შეტანა ავტორობას არ ნიშნავს. პატივისცემით“.

აი, ამგვარი „დასკვნების“ საფუძველზე „ჩამოართვეს“ ნათელა და ელენე მაღლაკელიძეების საანბანო წიგნს სახელწოდება „დედაენის“ გამოყენების უფლება, მით უმეტეს, რომ ისინი არც ყოფილან ავტორებად მითითებული. წიგნს სატიტულო ყდაზე აწერია: ი. გოგებაშვილის „დედა ენის“ პრინციპების მიხედვით შეადგინეს ნათელა მაღლაკელიძემ, ელენე მაღლაკელიძემ. საინტერესოა, როგორ უკრძალავენ ავტორობას, თუ ეს პირები ავტორებად მაინც არ არიან მითითებული ან ვინ აკრძალა „აი იასა“ და „აი თითის“ გამოყენება?! ეს

იგივეა, რომ ავკრძალოთ შოთა რუსთაველის, ილია ჭავჭავაძის, აკაკი წერეთლის და სხვა კლასიკოსთა ნაწარმოებთა გამოყენება სკოლაში, საკითხავ მასალად ან მეთოდურად დაუმუშავებელი, ნედლი სახით, მივანოდოთ იგი თანამედროვე მოსწავლეს.

ასეთივე ბედი ენია კულტურის სამინისტროში წარდგენილ ყველა საანბანო წიგნს, გარდა ერთისა: ეს გახლავთ მამა ზურაბ გიორგაძის მიერ გადამუშავებული „დედა ენა“, რომელიც ი. გოგებაშვილის სახელს ატარებს. ეს წიგნი, თუ არ ვცდებით, 2006 წელს გადამუშავდა და არასდროს გამოუყენებიათ სკოლაში, უფრო მეტიც – იგი საერთოდ არ მისდევს ეროვნული სასწავლო გეგმის მოთხოვნებს და ეს ბუნებრივიცაა: მამა ზურაბი არ გახლავთ პედაგოგიკის დარგის სპეციალისტი.

დღეს სწორედ ამ წიგნის „დაბრუნებას“ ითხოვს ი. გოგებაშვილის ზოგიერთი „დამცველი.“ საინტერესოა, როგორ „აბრუნებენ“ ისინი სკოლაში წიგნს, რომელიც არასოდეს ყოფილა სახელმძღვანელოდ გამოყენებული და აცდენილია თანამედროვე მოთხოვნებს; ან ვისგან იცავენ ისინი „დედა ენას“ – დარგის სპეციალისტებისაგან, რომელთაც მთელი შეგნებული ცხოვრება ქართული ენის სწავლების კვლევასა და ი. გოგებაშვილის პედაგოგიური მემკვიდრეობის გადარჩენას მიუძღვენეს?!

კიდევ უფრო სავალალოა გრიფირების პროცესში განათლების სამინისტროს მიერ დაქირავებული ექსპერტების დასკვნები. ისინი პირდაპირ აცხადებენ, რომ ი. გოგებაშვილის ხედავ განსხვავდება XXI საუკუნის განათლებისა და პედაგოგიური პრინციპებისაგან, ამიტომ მისი მოთხოვნები შეუფერებელია თანამედროვე მოსწავლისათვის; უფრო მეტიც – თურმე ი. გოგებაშვილის ბევრი მოთხოვნა „სახიფათო მესიჯების“ შემცველია თანამედროვე სკოლისათვის. მათ დაუნდობლად გააკრიტიკეს და მოითხოვეს, ამოეღოთ საანბანო წიგნიდან გ. წერეთლის შესანიშნავი საბავშვო ლექსი „დედა“, რადგანაც ამ ლექსში გვხვდება სიტყვები: დედაბოძი, დედაქალაქი, დედამინა, დედაენა. ეს ლექსიკური ერთეულები თურმე ძნელად აღსაქმელია თანამედროვე ბავშვისათვის.

„ჩამოვიტანე ავი ჭაობის ციება; მაგრამ თანაც ჩამოვაცოცე ვეებერთელა რვეული, გაჭიკნილი ხალხური ზღაპრებით, არაკებით, ლექსებით და შევუდეგ „დედა ენის“ შედგენასა და გამოცემასა“, – ასე აღწერს იაკობ გოგებაშვილი ქართველთა ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი წიგნის მომზადების პროცესს (**გოგებაშვილი, 2016**). ყველა ლექსი, არაკი, ზღაპარი, მოთხრობა ავტორის დიდი ხნის ფიქრის შემდეგ შევიდა წიგნში. იგი რუდუნებით მუშაობდა სწავლების მეთოდებზე, რომ მოსწავლეს მარტივიდან რთულისკენ სვლა გაადვილებოდა და წერა-კითხვასთან ერთად, მნიშვნელოვანი მორალური და ეროვნული კრიტერიუმებიც აეთვისებინა. გოგებაშვილი

თითოეული ასოს მოხაზულობაზეც დიდ ხანს ფიქრობდა და მხოლოდ ხანგრძლივი რეფლექსიის მერე იღებდა გადაწყვეტილებას! „დედა ენა“ მისი მრავალმხრივი და მრავალწლიანი გარჯის შედეგია.

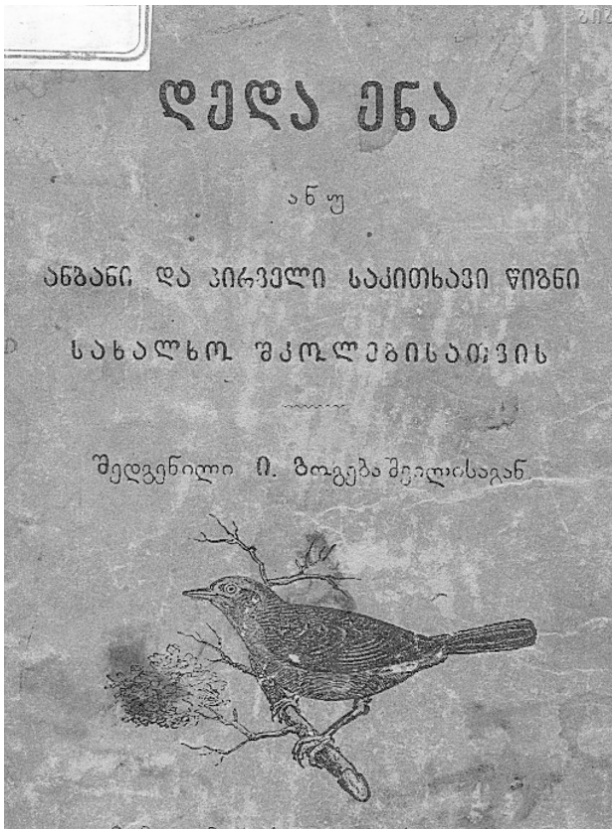
დღეს კი იაკობ გოგებაშვილის მემკვიდრეობასთან ერთად გაქრობის გზაზეა შესანიშნავი ლექსიკური ერთეული „დედაენა“. იგი ბევრს მხოლოდ წიგნის სახელწოდება ჰგონია. ამ წიგნისა და ტერმინის გაქრობასთან ერთად კი, ქართულ სკოლაში ქრება ის ეროვნული სული, რომელსაც საფუძველი ჩვენმა დიდმა განმანათლებლებმა ჩაუყარეს. ამიტომაც განათლების სამინისტროს მიერ გრიფირებულ დღევანდელ საანბანო წიგნებში უპირატესობა ენიჭება არა ფასეულობით ღირებულებებზე, ეროვნულ ცნობიერებაზე ორიენტირებულ საკითხავ მასალას, არამედ აყუნასა და ბაყუნაზე, ღორების ოჯახზე, თაღვამისა და კომბოსტოს ქორწინებებზე... დანერვილ ტექსტებს.

იაკობ გოგებაშვილის „დედა ენის“ გზამ შექმნიდან გამოცემამდე, მისი საუკუნოვანი თავგადასავლის გააზრებამ ხელი უნდა შეუწყოს სწორი გადაწყვეტილებების მიღებას! დარგის სპეციალისტები (პირველ რიგში კი, ჩვენი განათლების აკადემიის წევრები, რომელთაც სწორედ რომ დიდი ცოდნა და გამოცდილება აქვთ ამ კუთხით) უნდა ჩაერთონ „დედაენის“ გადარჩენის საქმეში, სწორედ მათგან უნდა მოისმინოს საზოგადოებამ კომპეტენტური დასკვნები გოგებაშვილის მეთოდოკური მემკვიდრეობის ადაპტირებისა და გამოყენების შესახებ; სწორედ განათლების დარგის სპეციალისტებმა უნდა გადწყვიტონ, რომელი წიგნია ღირსი ატაროს ეს სახელწოდება. ამით თავიდან ავიცილებთ დილეტანტიზმს ამ სფეროში. იაკობის „დედა ენა“ ის საგანძურია, რომელიც თანამედროვე საგანმანათლებლო თეორიების ქრილიდანაც არ კარგავს აქტუალობას, სწორედ მასზე დაყრდნობით უნდა შეიქმნას XXI საუკუნის საქართველოს საანბანო სახელმძღვანელო. ის მხოლოდ კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლად არ უნდა დარჩეს, არამედ მნიშვნელოვანი წვლილი უნდა შეიტანოს თაობების სწორად აღზრდის საქმეში. წერა-კითხვის ცოდნა არ ნიშნავს იმას, რომ ყველას ხელწინფება პირველი სასკოლო სახელმძღვანელოს შექმნა, არავის არ უნდა მივცეთ საზოგადოების შეცდომაში შეყვანის უფლება. თავის მხრივ, საზოგადოებასაც აქვს ამ საკითხზე არსებული პრობლემების წვდომის უფლება, ეს რთული და საპასუხისმგებლო პროცესია!

მეგობრებო! ფრთხილად, დედაენაა!..

ბიბლიოგრაფია:

- *აბრამია*, 1957 – აბრამია მ. ქართული საანბანო წიგნის ბიბლიოგრაფია (1629-1955). მე-2 შეესებული გამოცემა. თბ., 1957;
- *ბოცვაძე..*, 1927 – ბოცვაძე ნინო, ბურჯანაძე კატო, ჩიხლაძე რ. ახალი წიგნი. ნან. 1: სახელმძღვანელო პირველ ჯგუფისათვის. ტფ. 1927;
- *ბოცვაძე..*, 1929 – ბოცვაძე ნინო, ბურჯანაძე კატო, ჩიხლაძე რ. ახალი წიგნი. ნან. 2: პირველი ჯგუფის სამუშაო წიგნი. ტფ. 1929;
- *ბოცვაძე..*, 1944 ა – ბოცვაძე ნინო, ბურჯანაძე კატო. დედა ენა. ნან. 1: ანბანი და ანბანის შემდეგ საკითხავი წიგნი. თბ., 1944;
- *ბოცვაძე..*, 1944 ბ – ბოცვაძე ნინო, ბურჯანაძე კატო. ახალი წიგნი. ნან. 2: სახელმძღვანელო დანყებითი სკოლის მეორე კლასისათვის. თბ., 1944;
- *გომეზაშვილი*, 1907 – გომეზაშვილი იაკობ. დედა ენა. II ნაწილი. ტფ., 1907;
- *გომეზაშვილი*, 1940 – გომეზაშვილი იაკობ. რჩეული ნაწერები. 4 ტომად. ტ. 2: პედაგოგიური თხზულებანი. თბ., 1940;
- *გომეზაშვილი*, 2016 – გომეზაშვილი იაკობ. დედა ენა. აუდიო გამოცემლობა „ჰერა“. თბ., 2016;
- *გალიშვილი*, 1928 ა – ზალიშვილი ტასო. ვისწავლოთ. ნან. 1: სამუშაო წიგნი შრომის სკოლის პირველი ჯგუფისათვის. ტფ., 1928;
- *გალიშვილი*, 1928 ბ – ზალიშვილი ტასო. ვისწავლოთ. ნან. 2: მიღებულია მეთოდორგანოს მიერ როგორც სამუშაო წიგნი პირველი ჯგუფისათვის. ტფ., 1928;
- *რამიშვილი*, 2000 – რამიშვილი გურამ. დედაენის თეორია. თბ., 2000;
- *რამიშვილი*, 1953 – რამიშვილი ვალერიან. ქართული ენის სწავლების მეთოდოლოგია. თბ., 1953;
- *რამიშვილი*, 1969 – რამიშვილი ვალერიან. დედაენა. თბ., 1969;
- *დიმიტრი*, 1926 ა – დიმიტრი ვარლამ, გვახარია ალექსანდრე. პირველი წიგნი. 2 წიგნად. სამეცნიერო-პედაგოგიური სექციისაგან მოწონებულია და სოციალურ აღზრდის მთავარმართველობის მიერ მიჩნეულია სავალდებულო სახელმძღვანელოდ. დასურათებულია მხატვრების ა. ქუთათელაძისა და ს. ნადარეიშვილის მიერ. რ. ნიკოლაძე-პოლიევქტოვის რედაქტორობით. წიგნი 1. ტფ., 1926;
- *დიმიტრი*, 1926 ბ – დიმიტრი ვარლამ, გვახარია ალექსანდრე. პირველი წიგნი. 2 წიგნად. სამეცნიერო-პედაგოგიური სექციისაგან მოწონებულია და სოციალურ აღზრდის მთავარმართველობის მიერ მიჩნეულია სავალდებულო სახელმძღვანელოდ. დასურათებულია მხატვრების ა. ქუთათელაძისა და ს. ნადარეიშვილის მიერ. რ. ნიკოლაძე-პოლიევქტოვის რედაქტორობით. წიგნი 2. ტფ., 1926;
- *ჭანიშვილი*, 1933 – ჭანიშვილი პარმენ. შრომა და ცოდნა. ქართული ენის სახელმძღვანელო I ჯგუფისათვის. ნან. 1: ანბანი და ანბანის შემდეგ საკითხავი წიგნი. ტფ., 1933.

ZURAB KHONELIDZE¹

ONCE MORE ABOUT “DEDAENA”

Almost the century and half old of the Iakob Gogebashvili’s “Dedaena”’s being should help to make the right decisions! Specialists in the field (primarily members of our Academy of Educational Sciences, who are well-versed and experienced in this field) should be involved in the survival of the “Dedaena”, and our society should hear competent conclusions about the adaptation and use of Gogebashvili’s methodological legacy; It is up to the education professionals to decide which book is worthy of the name. It should not only remain a monument of cultural heritage, but also an important contribution to the upbringing of generations. In turn, the public also has the right to access problems on this issue, which is a difficult and responsible process!

¹ **Zurab Khonelidze** – Doctor of Political Sciences, Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary of Georgia, President of the Academy of Educational Sciences, So-khumi State University.

**პოლიტიკური მეცნიერებები,
სოციოლოგია, ფსიქოლოგია**

დაზმირ ჯოჯუა¹

**საქართველოში რუსეთის სამხედრო ინტერვენციის
კონსეპტუალიზაციის საკითხისათვის.
გოგინათი მოსაზრება აგვისტოს თვის 10 წლისთავთან
დაკავშირებით**

2008 წლის 7-12 აგვისტოს რუსეთ-საქართველოს ომმა და მისმა ათწლიანმა შედეგებმა აშკარად გამოკვეთეს თვისობრივად ახლებური გლობალური ვითარება და საერთაშორისო ურთიერთობათა სისტემის ფორმირების ინოვაციური ელემენტები.

საქართველოში რუსეთის სამხედრო ინტერვენციამ, მობილურმა საჰაერო დარტყმებმა ჩვენი ქვეყნის სამხედრო და სამოქალაქო ინფრასტრუქტურის ობიექტებზე, ტერიტორიის გარკვეული ნაწილის ოკუპაციამ დიდი ზიანი მიაყენა საქართველოს, შეუქმნა რა მას სერიოზული რისკ-ფაქტორები პოლიტიკური დამოუკიდებლობისა და ტერიტორიული მთლიანობის თვალსაზრისით. 2008 წლის 26 აგვისტოს რუსეთმა აღიარა აფხაზეთისა და ე.წ. „სამხრეთ ოსეთის“ დამოუკიდებლობა და ამ წარმონაქმნების „სუვერენიზაციასთან“ ერთად მოახდინა საქართველოს ამ ორგანულ ნაწილებში პერმანენტული სამხედრო დისლოკაცია, იქ სამხედრო ბაზებისა და სტრატეგიული ინფრასტრუქტურის მშენებლობით. სწორედ ეს გახლავთ აგვისტოს ომის ყველაზე კატასტროფული შედეგი: აფხაზეთისა და შიდა ქართლის ჩრდილოეთი ნაწილის ფაქტობრივი ოკუპაცია, თანაც მათი ანექსიის აშკარად გამოკვეთილი საფრთხით; უკვე ათი წელია საქართველო იმყოფება პოსტინტერვენციული ოკუპაციის რეჟიმში და უკანასკნელი 290 წლის განმავლობაში პირველად მასზე დამოკლეს მახვილივით ჰკიდია დეტერიტორიზაციის, „სასიცოცხლო სივრცის“ მორიგი დავინროებისა და, ასე ვთქვათ, სასაზღვრო-ტერიტორიული გენოციდის საფრთხე.

მაგრამ ეს არის კრიზისის ერთი კონტექსტი, მისი, თუ შეიძლება

¹ **დაზმირ ჯოჯუა** – ისტორიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

ასე ითქვას, საკუთრივ ქართული განზომილება.

ავგისტოს ომი უთუოდ მრავალგანზომილებიანი მოვლენის სტატუსით შვევა ისტორიაში, რადგანაც მას უცილობლად გააჩნია რეგიონალური, ტრანსრეგიონალური და გლობალური განზომილება. რუსეთის ავიაციის ბარბაროსული საჰაერო დარტყმებისაგან განადგურებული დიდი ლიახვის ქართული სოფლებისა და ქ.გორის შენობათა ნანგრევების ქვეშ ბევრი რამ „დაიძალა“ და, უნინარეს ყოვლისა, განხეთქილების ის ღრმა ხაზი, რომელიც გავლებულ იქნა გლობალურ პოლიტიკაში.

დაიხ, რუსეთ-საქართველოს ავგისტოს ომმა, მისმა წინმსწრებმა მიზეზობრივმა მოვლენებმა და შემდგომმა შედეგობრივმა ტენდენციებმა წინა პლანზე წამოსწიეს გლობალური უღერადობის შემდეგი საკითხები: რა ელის საერთაშორისო ურთიერთობათა იმ სისტემას, რომელიც ჩამოყალიბდა სსრკ-ის დაშლის შემდეგ? რა ელის გაერო-ს და მისი უშიშროების საბჭოს პრეროგატივებს? რუსეთმა საქართველოში განხორციელებული ინტერვენციით ფაქტობრივად უარყო საერთაშორისო მშვიდობისა და უსაფრთხოების ხელშეწყობის არსებული სისტემა, გაერო-ს უშიშროების საბჭომ კი ერთი, თუნდაც განზოგადებული ხასიათის რეზოლუცია ვერ მიიღო?! რამდენად რეალურია რუსეთის გლობალური გააქტიურების პერსპექტივა და ძალთა ბალანსის ახალი სისტემის ბაზაზე მსოფლიოს გეოპოლიტიკურ-გეოსტრატეგიული რეკონფიგურაციის კონტურები? ერთი სიტყვით, საკითხთა პრობლემური კომპლექსი შეიძლება დავიყვანოთ ერთ განზოგადებულ კითხვამდე – შესაძლოა თუ არა ავგისტოს ომი დეფინირდეს ისეთ ტიპიურ მოვლენად, რომელიც თავის თავში შეიცავს გლობალური პოლიტიკის ძირითადი ტენდენციების რადიკალური შეცვლის ან, ყოველ შემთხვევაში, ამგვარი ტრანსფორმაციის დასაწყისის იმპულსებს?

ცნობილია, რომ 1945-1991 წლების მსოფლიო სისტემა, ე.წ. „პოტსდამის გეოპოლიტიკური ეპოქა“ ატარებდა ბიპოლარული საერთაშორისო სტრუქტურის ხასიათს და შეიცავდა სამ სტრატეგიულ ელემენტს:

- ა) ორი ზესახელმწიფოსა (აშშ-ის და სსრკ-ს) და მათი სატელიტებისაგან შემდგარი ბლოკების გლობალურ დაპირისპირებას;
- ბ) ზესახელმწიფოთა ბირთვული ბალების პარიტეტს (ეს პარიტეტი და მისგან წარმოებული ბირთვული ურთიერთშეკავების პრინციპი ქმნიდნენ საერთაშორისო ურთიერთობათა სიმეტრიულ სისტემას);
- გ) ტრანსატლანტიკურ სამხედრო-პოლიტიკურ კავშირს – NATO-ს, აშშ-ს დომინირებადი როლით. ეს უკანასკნელი

ელემენტი, გარდა იმისა რომ განაპირობებდა ევროპაში აშშ-ის სტრატეგიულ პლაცდარმს, უზრუნველყოფდა ამ ზესახელმწიფოს გეოსტრატეგიული ბაზის რესურსული შეზღუდულობის კომპენსირებას. NATO-სთან ერთად ევროპაში ამერიკულ ჰეგემონიას უზრუნველყოფდა ევროინტეგრაციის პროცესიც, რომელიც აშშ-ს სამხედრო პროტექტორატის ქვეშ მიმდინარეობდა: გაერთიანებული ევროპა განიხილებოდა როგორც მონინავე ბასტიონი ევროაზიურ იმპერიასთან წარმოებული „ცივი ომის“ გეოსტრატეგიული ფრონტის შენარჩუნებისათვის.

1991 წლის 1 ივლისს „ვარშავის პაქტის“ დენონსაციამ და იმავე წლის 8 დეკემბრის ბელოვეჟის შეთანხმების ძალით სსრკ-ს დაშლამ სათავე დაუდო რადიკალურ გეოპოლიტიკურ ტრანზიციას: მსოფლიო სისტემის სტრუქტურული ტრანსფორმაციის არსი გამოიხატა ევროაზიური ზესახელმწიფოსა და მისი სატელიტი კოალიციის დაშლით „მეორე პოლუსის“ ლიკვიდაციაში. მსოფლიო პოლიტიკაში გამოიკვეთა აშშ-ის ჰეგემონიის ბაზაზე ერთპოლუსიანი სტრუქტურის გლობალური სოციუმის ჩამოყალიბების ტენდენცია.

შესაბამისი „ტექტონიკური“ გეოსტრატეგიული ძვრები მოხდა ევროპაშიც: ევროინტეგრაციის პროცესი დასრულდა ძალთა ახალი ცენტრის – ევროპული 450 მილიონიანი ზესახელმწიფოს შექმნით. ის, რომ ევროკავშირის გადაქცევა ახალ ზესახელმწიფოდ მას გარკვეულწილად უპირისპირებს აშშ-ს, ეჭვგარეშეა თუნდაც ერთსა და იმავე სტრატეგიულ სივრცეში ერთდროულად ორი ზესახელმწიფოს თანაარსებობის ობიექტურად შეუძლებლობის გამო. გარდა ამისა, უკვე „საბჭოთა საფრთხის“ არარსებობა ევროპის ზესახელმწიფოს თავისთავად უბიძგებს უსაფრთხოების ახალი, ასე ვთქვათ, პოსტამერიკული არქიტექტონიკის ფორმირებისაკენ. ამასთან, გასათვალისწინებელია რუსეთზე ენერგეტიკული „მიჯაჭვის“ ფაქტორიც (ენერგოუსაფრთხოება ხომ იქ საგარეო პოლიტიკის მნიშვნელოვანი მომენტია), რაც მსოფლიო ენერგეტიკული ბაზრის მასშტაბური დივერსიფიკაციის უზრუნველყოფამდე ყოველთვის შეზღუდავს ევროპის ანტირუსეთულ სტრატეგიულ ინიციატივებს.

ერთი სიტყვით, თანამედროვე ევროპული გეოპოლიტიკური კონტექსტი აშშ-ის ცალმხრივი ჰეგემონიის არაადექვატურია, რაც ტრანსატლანტიკური სივრცის ერთგვარი „გაბზარვის“ მაჩვენებელია. ეს „ბზარი“ ევროპულ და ამერიკულ სტრატეგიულ-პოლიტიკურ კულტურებს შორის პირველად აშკარად გამოვლინდა იუგოსლავიის კრიზისის დროს, შემდეგ ასევე აშკარად გაფართოვდა ერაყის ომის პერიოდში. იგივე „ბზარი“ ფიგურირებს თუნდაც საქართველოს NATO-ში ინტეგრაციის საკითხზე მიმდინარე ევრო-ამერიკულ დისპუტში.

ღმერთმა ნუ ქნას, ეს „ბზარი“ ტრანსატლანტიკური სივრცის კრიზისსა და დეზინტეგრაციაში გადაიზარდოს და ევროპა-აშშ-ს დაპირისპირება გეოპოლიტიკური ნესრიგის სტრუქტურა-ნარმომქმნელი სანყისი გახდეს; ამ შემთხვევაში აშშ-ს რუსეთი ჩაანაცვლებს ევროპაში, რაც დასავლური ცივილიზაციის კატასტროფას მოასწავებს. მეორე მხრივ, ვარშავის ბლოკის დაშლას შედეგად მოჰყვა ევროატლანტიკური სტრატეგიის რადიკალური გააქტიურება და აღმოსავლეთ ევროპისა და ბალტიის ქვეყნების NATO-ში ინტეგრაცია. NATO-ს აღმოსავლეთით გაფართოება, რაც გეოპოლიტიკური ინტერპრეტაციის მოდელში გულისხმობს ამერიკულ-ატლანტისტური თალასოკრატიის მიერ რუსულ-ევრაზიული ტელუროკრატიის ტერიტორიულ შევიწროვებას, წარმოადგენს გეოსტრატეგიული კარტოგრაფიის ფუნდამენტურ ცვლილებას. მისი მთავარი შინაარსი არის რუსული გავლენის ზონის, რუსეთის გეოპოლიტიკური ველის სივრცობრივი „შეკუმშვა“ და რუსეთსა და NATO-ს შორის „ცივი ომის“ დროს არსებული გეოსტრატეგიული ბუფერის ლიკვიდაცია. სხვანაირად რომ აღვნიშნოთ, რუსეთ-NATO-ს გამყოფი ხაზი ხდება რუსეთის უშუალო სახელმწიფო საზღვარი, რის შედეგადაც კონფრონტაციის ველი გადავა უკვე რუსეთის შიდასივრცეში. თუ 1989 წ. რუსეთის რეალური გეოპოლიტიკური საზღვარი გადიოდა ბერლინის კედელზე, ახლა, „უკრაინის კრიზისის“ შემდეგ, ის გადის ბრიანსკთან და ბელგოროდთან.

ამასთან, NATO-ს აღმოსავლეთით გაფართოებამ, როგორც „ბელოვეჟის გეოპოლიტიკური ეპოქის“ ყველაზე მასშტაბურმა მონაპოვარმა, გამოიწვია გეოსტრატეგიული საზღვრის „ამოძრავება“: თუ „ცივი ომის“ დროს ის გადიოდა აღმოსავლეთ ევროპის მარცხენა ფლანგზე, ამჟამად გადის ბალტია-შავი ზღვა-კასპიისპირეთის სუბკონტინენტურ „სამკუთხედზე“. ამიტომ ეს „სამკუთხედი“, განსაკუთრებით კი მისი სამხრეთული (უკრაინა-საქართველოს) რკალი ატლანტისტურ-ევრაზიანისტური გეოსტრატეგიული ფრონტის წინა ხაზს წარმოადგენს. ჩვენის აზრით, სწორედ ამგვარ აზრობრივ კონსტრუქციაში თუ ანალიზურ მოდელში შეიძლება „გაიშიფროს“ საქართველოზე რუსეთის სამხედრო დარტყმის უმთავრესი მიზანდასახულობა. შესაბამისად აქედანვე უნდა გამომდინარეობდეს ერთგვარი პროგნოზი: აშშ-მა, აგვისტოს ომის შემდეგ, უნდა შეცვალოს თავისი გეოპოლიტიკური პრიორიტეტები; მან უნდა გააცნობიეროს, რომ დღეს მთავარი გეოპოლიტიკური თამაში მიდის არა ავღანეთსა და ერაყში, არამედ ბალტია-შავი ზღვა-კასპიის სუბკონტინენტზე, განსაკუთრებით მის სამხრეთ სექტორში – NATO-ევროკავშირის აღმოსავლეთ საზღვარსა და კასპიის ზღვას შორის არსებულ სტრატეგიულად უმნიშვნელოვანეს ზოლში; დასავლეთმა უნდა გააცნობიეროს, რომ სწორედ ამ სივრცის კონტროლზე (ე.ი. იქ რუსეთის არდაშვებაზე) არის დამოკიდებული

ახალი მსოფლიო წესრიგის სტრუქტურული ორგანიზაციის ხარისხიც, ევროატლანტიკური უსაფრთხოების სისტემის ბედიც და თვით აშშ-ს სტრატეგიული სტატუსიც გლობალურ პოლიტიკაში.

„პოტსდამისა“ (1945-1991) და „ბელოვეჟის“ (1991-2008) გეოპოლიტიკური ეპოქების „შინაგან ანატომიაზე“ სიღრმისეული დაკვირვება, მათს იმანენტურ სტრუქტურაში ძალთა განლაგებისა და იდეოლოგიური კონსტრუქციების ანალიზი საშუალებას იძლევა აღინიშნოს ერთი სპეციფიკური მომენტის შესახებ – კერძოდ, აშკარად შეიმჩნევა მსოფლიოს სტრუქტურის აღნიშნულ მოდელთა ცალკეული კომპონენტების ერთგვარი გაორება, თავისებური ამბივალენტური დიქოტომია ეპოქათა ძირითად შინაარსსა და ამ შინაარსთან განსაზღვრულ წინააღმდეგობაში მყოფ ცალკეულ ტენდენციებს შორის. „პოტსდამის ეპოქის“ დროს აღნიშნული დიქოტომია გამოვლინდა გარკვეულ წინააღმდეგობაში ორი ზესახელმწიფოს სტრატეგიულ პარიტეტსა (როგორც ეპოქის შინაარსს) და აშშ-ის აშკარა უპირატესობას (როგორც ეპოქის ტენდენციას) შორის. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, „ცივი ომის“ დროს მიუხედავად რეალური ძალთა ბალანსისა და ურთიერთგანონანსწორების გლობალური რეჟიმისა, მაინც თვალში საცემი იყო აშშ-დასავლეთის უპირატესობა ეკონომიკის, სამხედრო ბიუჯეტის, ტექნოლოგიების, საინფორმაციო პროცესების, პოლიტიკური სტრუქტურის ორგანიზაციის და სხვა სფეროებში.

რალაც ამისი მსგავსი შინაგანი ამბივალენტობა ახასიათებს „ბელოვეჟის ეპოქასაც“ და სწორედ ეს არის ამ შემთხვევაში ჩვენთვის საინტერესო და მნიშვნელოვანი (რასაკვირველია, უარყოფითად მნიშვნელოვანი). კერძოდ: სსრკ-ს დაშლის მიუხედავად, რუსეთმა შეინარჩუნა ყოფილი ზესახელმწიფოებრივი პოლუსისათვის დამახასიათებელი რიგი კომპონენტებისა, დასუსტებული ფორმებით, მაგრამ მაინც შეინარჩუნა, თანაც ისეთი დოზით, რაც მას გლობალური განზომილების 4 რესურსული ტიპის ერთდროული კონცენტრირების საშუალებას აძლევს. ეს რესურსებია: ტერიტორიული (მსოფლიოში უდიდესი სახელმწიფო ტერიტორია, თავისი ბუნებრივი წიაღისეულით და ბიოლოგიური მრავალფეროვნებით), საკომუნიკაციო (მსოფლიოში ყველაზე დიდი ტრანსპორტი, მათ შორის ენერგორესურსების ტრანსპორტირების სისტემა), ბირთვული (მინისზედა ბაზირების საკონტინენტთაშორისო ბალისტიკური რაკეტების პოტენციალი) და კოსმოსური (გლობალური სანავიგაციო თანამგზავრული სისტემა, ე.წ. „ГЛОНАСС“). მაშასადამე, მსოფლიო წესრიგის მონოპოლარული ხასიათისა და აშშ-ს გლობალური ჰეგემონიის ფარგლებში რუსეთმა შეინარჩუნა ზესახელმწიფოებრივი ძლიერების რამდენიმე პარამეტრი და სწორედ ეს არის „ბელოვეჟის გეოპოლიტიკური ეპოქის“ შინაგანი წინააღმდეგობა.

არადა, ამ წინააღმდეგობის მოხსნა (რუსეთის დერჟავული აღდგინების ყოველგვარი პერსპექტივის სამუდამოდ დასამარებით) შედარებით ადვილად შეიძლებოდა გასული საუკუნის 90-იან წლებში. მ. გორბაჩოვის გუნდში გეოპოლიტიკური აზროვნების ფაქტობრივი განუვითარებლობა (როგორც საბჭოთა ლიდერების არაერთი თაობის ინტელექტუალური ფორმაციის თვისება), შემდგომ კი ელცინური ისტებლიშმენტის უსუსურობა და რუსეთის პერმანენტული შინაგანი კრიზისის ამის შესანიშნავ შესაძლებლობას იძლეოდა. მაგრამ ეს არ გაკეთდა და ეს არის ბ. კლინტონის ადმინისტრაციის სტრატეგიული შეცდომა. რუსეთმა შეინარჩუნა ზესახელმწიფობრივი ძლიერების ზოგიერთი ატრიბუტი და ყველაზე მთავარი ფაქტორი მათ შორის არის რაკეტულ-ბირთვული ინფრასტრუქტურა, რაც მას, თავის მხრივ, მსოფლიოს მეორე ბირთვული დერჟავის სტატუსს უნარჩუნებს. ეს „ატრიბუტიკა“, გარდა იმისა, რომ თანდათანობით ძირს უთხრის აშშ-ს ცალმხრივ ჰეგემონიასთან ასოცირებულ გლობალური მმართველობის იდეას, სერიოზულ საფრთხეს უქმნის მსოფლიოში სტრატეგიულ სტაბილურობას და პოსტსაბჭოთა სივრცის დასავლეთზე ორიენტირებულ ქვეყნებს. რუსეთ-საქართველოს ომი ამგვარი საფრთხის კონცენტრირებული გამოვლინებაა.

საქართველოში რუსეთის სამხედრო ინტერვენციამ და პოსტინტერვენციულმა ათწლიანმა ოკუპაციამ, სხვა საკითხებთან ერთად, ცალსახად გამოკვეთა ერთი გლობალური მნიშვნელობის პრობლემა – როგორც ჩანს, რუსეთის ისტებლიშმენტში დასრულდა ახალი გლობალური გეოპოლიტიკური წესრიგის მენტალური ძიების პროცესი და ის ჩამოყალიბდა რუსეთის იმპერიის რეინტეგრაციის პროექტის სახით. პროექტი, რომელიც მიზნად ისახავს „ბელოვეჟის საერთაშორისო სისტემის“ სტრუქტურულ გარდაქმნას და რუსეთის ჰეგემონიის ბაზაზე ძალთა ახალი ცენტრის ფორმირებით მსოფლიო წესრიგის ბიპოლარული სტრუქტურის აღდგენას, არსებითად წარმოადგენს საერთაშორისო ურთიერთობათა თანამედროვე სისტემის არასტაციონალური ნგრევის და გლობალური ქაოსის წარმოქმნის პროგრამას. ეს არის მსოფლიო სისტემის მარგინალიზაციის, ფართომასშტაბიანი დესტაბილიზაციის და გლობალური პროცესების პოზიტიური რეგულირების ალტერნატიული სისტემის შექმნის პროექტი. ასეთია კრემლის ახალი (უფრო სწორად, ახლებურად აღდგენილი) პროექტის გლობალური ლოგიკა.

ის საგარეო-პოლიტიკური სტრატეგია, რაც პუტინის რეჟიმმა საქართველოზე სამხედრო დარტყმით დაიწყო, წარმოადგენს პირდაპირ მემკვიდრეობით ციკლს იმ „ინტერნაციონალისტური“ კურსისა, რომელსაც საბჭოთა მმართველი ელიტა ატარებდა მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ. მართალია, მაშინ იყო „ცივი ომი“, რომლის თანმიმდევრულმა

ფაზებმა („მარშალის გეგმა“ → „ტრუმენის დოქტრინა“ → კენანის „შეკავების დოქტრინა“ → ჯ. ფ. დალესის „მასირებული შურისგების დოქტრინა“ → რ. რეიგანის „ბოროტების იმპერიის“ დოქტრინა) გამო-რიცხა გლობალური მასშტაბით Pax Sovietica-ს რეალიზაცია. ამჯე-რად სახეზეა მისი აღდგენის სრულიად ცხადი მცდელობა. ამაზე მე-ტყველებს რუსეთის ეროვნული უშიშროების ახალი სტრატეგია და ახალი სამხედრო დოქტრინა. რუსეთის გეოპოლიტიკური პროექტი მიზნად ისახავს ევროაზიური იმპერიული კონგლომერატის აღდგენას და მის ირგვლივ ახალი გლობალური პოლუსის კრისტალიზებას, რაც, თავის მხრივ, გამოიწვევს მსოფლიოს ბიპოლარული კონსტრუქციის აღდგენას ან სიმეტრიული ბალანსის მრავალპოლარული სისტემის ჩა-მოყალიბებას. ნებისმიერ შემთხვევაში ეს არის გლობალური გეოპო-ლიტიკური რევოლუციის პროექტი, რომელიც თავის თავში შეიცავს საფრთხეს მსოფლიოს სტრატეგიული სტაბილურობისათვის. ის ეფუ-ძნება პლანეტარული პროცესის დესტრუქციულ კარტოგრაფიას (რუ-სეთის გავლენის ზონების შექმნა, ტერიტორიული გადაჯგუფებანი და სხვ.), საგარეო პოლიტიკის წარმოების და საერთაშორისო ქცევის ალტერნატიულ კოდებს (ექსპანსია, ანექსია, სამართლებრივი ნიჰი-ლიზმი, ძალადობის იდეალიზაცია), ასევე მოქმედი სუბიექტების ალ-ტერნატიულ და არაფორმალურ ნომენკლატურას (სირიისა და ირანის დიქტატორული რეჟიმები, კუბის, ვენესუელისა და ნიკარაგუას მე-მარცხენე ელიტები, ასევე თვითგამოცხადებული „რესპუბლიკების“ სეპარატისტული ნომენკლატურა და თვით „ჰამასის“ ტერორისტული დაჯგუფებაც კი). ეს მსოფლიოს ტოტალური დესტაბილიზაციისა და კონფლიქტური „არქიპელაგების“ შექმნის სისტემური სტრატეგიაა, რომელიც ჩანასახშივე მოითხოვს რადიკალურ აღკვეთას. საქარ-თველოში რუსეთის სამხედრო ინტერვენცია პერსპექტივაში, ასე ვთქვათ, „საფრთხეების სტრატეგიის“ საწყისი რგოლი იყო. შემდგომი რგოლი აღმოჩნდა უკრაინა 2014 წლის მარტიდან. რუსეთის იმპე-რიული ტერორიზმის სისტემური ხასიათის გათვალისწინებით ექ-სპანსიის შემდგომი რგოლები იქნებიან აზერბაიჯანი, ასევე ახლო აღმოსავლეთის სექტორები და, შესაძლოა, აღმოსავლეთ ევროპა-ბალ-ტიისპირეთის სტრატეგიული სივრცეც.

ამდენად, 2008 წლის 7-12 აგვისტოს ომი გარკვეულწილად ახალი გეოსტრატეგიული „ნელთაღრიცხვის“ დასაწყისის მომასწავებელი მოვლენაა, რომელიც თავის თავში შეიცავს გლობალური სამხედრო-სტრატეგიული ბალანსის დარღვევისა და მსოფლიოს არსებული კონს-ტრუქციის შეცვლის რისკ-ფაქტორებს.

რისკის პირველი ზონა ჩვენთვის, რასაკვირველია, არის საქართ-ველო-პოლიტიკური სუვერენიტეტის დაკარგვის, ტერიტორიული დე-ზინტეგრაციის და, საერთოდ, პროგრესული განვითარების შეწყვეტის

საფრთხით;

რისკის მეორე ზონას წარმოადგენს შავი ზღვა-მედიტერანული რეგიონის სტაბილურობა შავი ზღვის ქართულ და უკრაინულ აკვატორიებში აშშ-რუსეთის კონფრონტაციის საფრთხით;

რისკის მესამე ზონად შეიძლება მოვიხაროთ რეგიონული ტერიტორიული კრიზისების (აფხაზეთი, ცხინვალის რეგიონი, მთიანი ყარაბაღი) ურთიერთშერწყმის შესაძლებლობა ფართომასშტაბიანი რეგიონალური დესტაბილიზაციის საფრთხით;

რისკის მეოთხე ზონა არის რეგიონის გეოეკონომიკური გარდაქმნის შესაძლებლობა, რაც ჩვენთვის სატრანზიტო სივრცის საერთაშორისო ფუნქციის დაკარგვის საფრთხეს შეიცავს;

რისკის მეხუთე ზონად, ალბათ, ანდა ჩაითვალოს საერთაშორისო სამართლის ჩანაცვლება პრეცედენტული სამართლით, გნებავთ – პროტოსამართლით, რისი მიზეზიცაა რუსეთის მიერ საერთაშორისო სამართლის ელემენტარული ნორმების და საერთაშორისო არენაზე სახელმწიფოთა ქცევის პრინციპების, ასე ვთქვათ, „გლობალური ეთიკის“ დარღვევა.

დაბოლოს, რისკის ცენტრალური მეექვსე ზონაა – საერთაშორისო სისტემის თანამედროვე სტრუქტურის დეფორმაციის საფრთხე.

რუსეთის აგრესია საქართველოში, როგორც აბსოლუტურად დანაშაულებრივი სამხედრო აქცია, მოითხოვს ყოველმხრივ ანალიზს. ამ მოვლენის შესწავლა უნდა დაიწყოს მისი კონცეპტუალიზაციის მეტნაკლებად განზოგადებული მოდელის შექმნით, რაც, თავის მხრივ, უნდა განხორციელდეს რუსეთ-საქართველოს ომის მიზეზებისა და არსის ასახსნელად თეორიული რესურსების გამოყენებით.

გარკვეული მორალურ-ეთიკური და პატრიოტული განზომილებით, ერთი შეხედვით შეიძლება პრობლემისადმი კონცეპტუალური მიდგომა მიუღებლად და უადგილოდაც ჩაითვალოს. საქართველოს მიერ განცდილი ადამიანური, მატერიალური და მორალური ზარალი ძალიან დიდია, ამიტომ თეორიულ-აბსტრაქტული ხასიათის მოსაზრებების ფიქსაცია ინფანტილიზმისა და რუსული ბარბაროსობის მსხვერპლად ქცეული ჩვენი თანამემამულეების მიმართ გულგრილობის შთაბეჭდილებას ტოვებს. ამგვარ მიდგომას გააჩნია ერთგვარი ლოგიკა: რუსულმა ინტერვენციამ გაგვინადგურა გენოფონდის ნაწილი, დაგვინგრია სოფლები და ქ.გორი, ლტოლვილებად გვიქცია ქართული ოჯახები და რა დროს ცივი გონება თუ განყენებული მსჯელობაა! რა დროს დეფინიციების ძიება თუ თეორიების შექმნაა! რუსული აგრესია დანაშაულია და მას უნდა ვებრძოლოთ! პუტინის ხროვა საერთაშორისო დამნაშავეთა კარტაა და ისინი ადრე თუ გვიან, როდისმე უნდა გასამართლდნენ! ასეთი მორალურ-ეთიკური მიდგომა გასაგებია.

მაგრამ ისიც ხომ ცხადია, რომ რუსული სამხედრო ინტერვენციის

მიზეზებისა და არსის, მისი შინაგანი მამოძრავებელი ძალებისა და, განსაკუთრებით, თეორიული მექანიზმების, გლობალურ პროცესებზე მისი ზემოქმედების ანალიზის გარეშე პრაქტიკულად შეუძლებელი ან უაღრესად არაეფექტური იქნება ბრძოლა ამ ნეგატიური „ფენომენის“ წინააღმდეგ, ბრძოლა მისი შედეგების აღმოფხვრისათვის.

პირველი აზრობრივი ბლოკი უკავშირდება საქართველოში სამხედრო აგრესიის ოპერაციონალისტურ სახელწოდებას. ცნობილია, რომ პრეზიდენტ მედვედევის შესაბამისი ბრძანებულების სათაური იყო „მშვიდობაზე საქართველოს იძულების ოპერაცია“ („Операция по принуждению Грузии к миру“), თითქოსდა საქართველომ გადაწყვიტა ტერიტორიული მთლიანობის აღსადგენად სამხედრო ბერკეტების გამოყენება და ოსებისა და აფხაზების გენოციდი და ამით საფრთხე შეუქმნა მშვიდობას და უსაფრთხოებას კავკასიის რეგიონში. აქ საქმის არსი მხოლოდ სახელწოდებაში როდია. პრეზიდენტ მედვედევის ბრძანებულების პოლიტიკური სემანტიკა აშკარად მეტყველებს, რომ საქართველოში სამხედრო აგრესიის სამართლებრივ საფუძვლად და ერთგვარ თეორიულ წყაროდ რუსეთმა გამოიყენა ე.წ. ჰუმანიტარული ინტერვენციის კონცეფცია. თუმცა ეს კონცეფცია, რომელიც საერთაშორისო ურთიერთობების სამართლებრივი რეგულირების სფეროს განეკუთვნება, ამ შემთხვევაში აბსოლუტურად შეუსაბამო და არაადექვატური იყო.

სახელმწიფოს საშინაო საქმეებში ჩარევის უფლების საკითხი, რამაც უკანასკნელ ხანებში „ჰუმანიტარული ჩარევის კონცეფციის“ კონტურები შეიძინა, როგორც იტყვიან, არ ახალია. ის ცნობილია ჯერ კიდევ XVI საუკუნიდან, როდესაც თეოლოგებმა ფ. დე ვიტორიამ და თ. სუარესმა წამოაყენეს ნებისმიერი ადამიანის, როგორც ღვთის შემოქმედების ნაყოფის მიმართ ქრისტიანობის პასუხისმგებლობის პრობლემა. ჩარევის უფლებამ საერთაშორისო-სამართლებრივ პრაქტიკაში შეღწევა დაიწყო XIX საუკუნის დასასრულიდან, როცა ხელმოწერილ იქნა პირველი ხელშეკრულებანი სამხედრო ტყვეების სტატუსის, შეიარაღებათა ზოგიერთი სახეობის აკრძალვის, ნითელი ჯვრის მისიების და სხვ. შესახებ.

პრობლემამ თვისობრივად ახალი განზომილება შეიძინა გასული საუკუნის 90-იანი წლებიდან, როდესაც საერთაშორისო ურთიერთობების გლობალიზაციამ ბევრ სხვა ფაქტორთან ერთად ცალსახად გამოკვეთა ერთი არსებითი ტენდენცია: მსოფლიოში სულ უფრო და უფრო იზრდება ისეთ სიტუაციათა რიცხვი, როდესაც ერთი ქვეყნის მთავრობის მიერ მიღებული გარკვეული საშინაო-პოლიტიკური გადაწყვეტილებანი ან ერთი ქვეყნის ტერიტორიაზე მიმდინარე მოვლენები უარყოფით გავლენას ახდენენ სხვა ქვეყნების განვითარებაზე ან საერთაშორისო ცხოვრებაზე საერთოდ. ფარ-

თომასშტაბიანი შეიარაღებული კონფლიქტები ქვეყნის შიგნით, რელიგიური, ეთნიკური და რასობრივი ჯგუფების გენოციდი, აგრესია დამოუკიდებელი სახელმწიფოს წინააღმდეგ, ადამიანის უფლებათა მასობრივი დარღვევები, სახელმწიფო ინსტიტუტების კრახი და შინაგანი ქაოსი, ეკოლოგიური და ტექნოგენური კატასტროფები – ეს ის მოვლენებია, რომლებიც ინვევენ სხვა სახელმწიფოებისა და საერთაშორისო ორგანიზაციების რეაქციას, იძულებით ჩარევას კონკრეტული ქვეყნის სუვერენიტეტის შეზღუდვის სახით. ეს მომენტი ქმნის „ჰუმანიტარული ინტერვენციის კონცეფციას“, რომელიც გულისხმობს: ა) სახელმწიფოს საშინაო საქმეებში ჩარევას, მათ შორის სამხედრო ჩარევას, თუ ამ სახელმწიფოს საშინაო პოლიტიკა ინვევს ზემოთჩამოთვლილ სიტუაციებს (პოლიტიკური ასპექტი); ბ) სახელმწიფოს საშინაო საქმეებში ჩარევის დროს ეროვნული სუვერენიტეტისა და ჩაურევლობის პრინციპები ვერ გამოდიან საწინააღმდეგო არგუმენტად, რადგანაც ეროვნული სუვერენიტეტი არ ნიშნავს იმ უფლებების დარღვევის შეუზღუდველ უფლებას, რომელთა დასაცავადაც ეს ჩარევა ხდება (იურიდიული ასპექტი); გ) ტრადიციული საერთაშორისო სამართალი სუვერენიტეტსა და საშინაო საქმეებში ჩაურევლობას მიიჩნევს ფუნდამენტურ პრინციპებად. ამიტომ ჰუმანიტარული ჩარევა ლეგიტიმური შეიძლება იყოს მხოლოდ უფლებათა დარღვევის ტიპური შემთხვევების დროს და თანაც შესაბამისი საერთაშორისო ინსტიტუტების ან მათი ორგანოების გადაწყვეტილების, ე.ი. კონკრეტული პრეცედენტის საფუძველზე. ამიტომ ჰუმანიტარული ინტერვენცია პრეცედენტური სამართლის და გარკვეულწილად „შეზღუდული სუვერენიტეტის“ სფეროა (სამართლებრივი თეორიის ასპექტი).

უნდა ითქვას, რომ ჰუმანიტარული ჩარევის საკითხი არაერთ პრობლემურ კითხვას ბადებს. მათი ერთი ჯგუფი შეეხება საკითხს, თუ რა სიტუაციაში შეიძლება იქნას ის გამოყენებული, რადგანაც ადამიანის უფლებათა დარღვევა ან ეთნიკურ-რელიგიური სეგრეგაცია ნამდვილად არ არის იშვიათი მოვლენა. აქ იქმნება ორმაგი სტანდარტი – რატომ არის, რომ ერთ შემთხვევაში ჩარევა ხდება (მაგალითად, ჰაიტიში 1997წ., იუგოსლავიაში 1999წ.), ხოლო მეორე შემთხვევაში (მაგალითად, ქართველების ეთნონმენდა და გენოციდი აფხაზეთში, ჩეჩენი ხალხის მასობრივი განადგურება) – არა? აქ, ალბათ, წარმოიშობა სხვა პრობლემატური საკითხი – შეიძლება როდისმე ჰუმანიტარული ჩარევა მოხდეს სახელმწიფოში, რომელსაც გააჩნია ბირთვული იარაღი? ცხადია, არა. მაგრამ ამ შემთხვევაში ხომ პრინციპი კარგავს უნივერსალობისა და საყოველთაობის ხასიათს და ამკვიდრებს უთანასწორობის განცდას.

პრობლემატურია ასევე საკითხი იმის შესახებ, თუ რომელმა

სტრუქტურამ უნდა მიიღოს გადანყვეტილება ჩარევის შესახებ. ჩვენის აზრით, ჰუმანიტარული ინტერვენციის სანქცია უნდა გასცეს გავლენიანმა საერთაშორისო ინსტიტუტმა და სამხედრო ალიანსმა და არავითარ შემთხვევაში ერთმა კონკრეტულმა სახელმწიფომ. წინააღმდეგ შემთხვევაში საერთაშორისო ურთიერთობებში დაისადგურებს ანარქია და შიშველი ძალადობის რეჟიმი. გავლენიანმა საერთაშორისო ორგანიზაციამ უნდა შეისწავლოს შექმნილი სიტუაცია და თუ მასში პრეცედენტური ფორმის ტიპიურ თვისებებს აღმოაჩენს, უნდა მიიღოს გადანყვეტილება ჩარევის შესახებ. მხოლოდ ამ შემთხვევაში იქნება ჰუმანიტარული ინტერვენცია ლეგიტიმური აქცია. უკანასკნელ პერიოდში განხორციელდა რამდენიმე ასეთი აქცია: ერაყის წინააღმდეგ (1991 და 2003 წლებში); სომალიში (1992წ. აპრილი – 1993წ. მარტი); გვატემალასა და ჰაიტიში (1997); იუგოსლავიის წინააღმდეგ (1999); აღმოსავლეთ ტიმორში (1999წ. სექტემბერში) და ავღანეთში (2001წ. ოქტომბერ-დეკემბერში). ყველა ეს სამხედრო ოპერაცია განხორციელდა ზუსტ და მკაფიოდ განსაზღვრულ ლეგიტიმურ საფუძველზე – გაერო-ს უშიშროების საბჭოს რეზოლუციის (გაერო-ს წესდების VII თავის შესაბამისად) ან ჩრდილოატლანტიკური ხელშეკრულების ორგანიზაციის შესაბამისი კოლექტიური აქტების ბაზაზე.

რუსეთის სამხედრო ინტერვენცია საქართველოში არ ყოფილა სანქცირებული არც ერთი საერთაშორისო ორგანიზაციის და თვით რუსეთის მიერ კონტროლირებადი დსთ-ს კოლექტიური თავდაცვის საბჭოს მიერაც კი. ასე რომ, ეს იყო არა „ჰუმანიტარული ინტერვენცია“ ან რუსეთის მხრიდან პრევენციული თავდაცვა, არამედ სამხედრო აქცია საქართველოს პოლიტიკური სუვერენიტეტისა და ტერიტორიული მთლიანობის წინააღმდეგ. ინტერვენციის განხორციელების დროს რუსეთი მთლიანად იყო გამოსული საერთაშორისო სამართლებრივი რეჟიმიდან, ხოლო მისი ქმედება უნდა შეფასდეს, როგორც საერთაშორისო მშვიდობისა და უსაფრთხოების წინააღმდეგ მიმართული ამკარა საერთაშორისო დანაშაული.

ამდენად, „ჰუმანიტარული ინტერვენციის“ კონცეფცია და პრეცედენტული პრაქტიკა გამორიცხავს საქართველოში რუსეთის სამხედრო ინტერვენციის მართლზომიერებას ან ამგვარი მართლზომიერების არგუმენტაციას; იგი არ „ჯდება“ ძალის იძულებითი გამოყენების სამართლებრივ ჩარჩოებში. ამასთან, ჰუმანიტარული ჩარევის დოქტრინალურ-ნორმატიული პრინციპების უგულვებელყოფასთან ერთად, რუსეთმა დაარღვია ანალოგიური აქციების ფარგლებში აუცილებელი რამდენიმე მოთხოვნა. პირველი, ჩარევის ჰუმანიტარული და პოლიტიკური ასპექტების ურთიერთგამიჯვნა. ცხადზე უცხადესია, რომ „გენოციდისაგან ოსი ხალხის დაცვის“

ვირტუალური „პროგრამა“ რეალურად მიზნად ისახავდა საქართველოში პოლიტიკური გადატრიალების ორგანიზებას და მისი ევროატლანტიკური გეოპოლიტიკური ვექტორის ბლოკირებას. ასე რომ, არავითარი „ჰუმანიტარული“ მიზანდასახულობა რუსეთის სამხედრო აქციას არ ჰქონია. აფხაზეთისა და ე.წ. სამხრეთ ოსეთის „დამოუკიდებლობის“ ცნობამ, საქართველოს შიდა ტერიტორიებზე რუსული საოკუპაციო სივრცის განშლადობამ ფაქტობრივად ნულამდე დაიყვანა რუსეთის სამხედრო ჩარევის „სამართალდაცვითი“ პოტენციალი და „ჰუმანიტარული“ არგუმენტების მიღმა კრემლის სრულიად პრაგმატული ექსპანსიონისტური გეგმები გამოავლინა.

მეორე, კრემლის სამხედრო აქციამ ჰუმანიტარული პროექტი კი არ განახორციელა, არამედ მოახდინა აფხაზეთისა და ოსების „თვითგამორკვევის“ ძალისმიერი რეალიზაცია საქართველოს ტერიტორიული მთლიანობის საპირისპიროდ. საერთაშორისო სამართლის არც ერთი ნორმა (თუნდაც ყველაზე უახლესი – 1992 წლის დეკლარაცია უმცირესობათა უფლების შესახებ) არ განიხილავს თვითგამორკვევის უფლებას სახელმწიფოებრივი გამოყოფის ანუ სეცესიის უფლებად. რუსეთის სამხედრო ჩარევამ კი განაპირობა საქართველოს ტერიტორიული ერთიანობის დარღვევა და ამ დანაშაულებრივი აქტის ლეგიტიმაციის მცდელობა.

საქართველოში რუსეთის სამხედრო ინტერვენციის კონცეპტუალიზაციის პრობლემატიკა აუცილებლად მოითხოვს ამ ქვეყნის საშინაო-პოლიტიკური ციკლების ახლებურ გააზრებას. ამ მხრივ უნდა ითქვას, რომ 2007 წელი იყო ერთგვარი ზღვარი, როდესაც ვ.პუტინის მიერ პრეზიდენტის პოსტზე წამოყენებული კანდიდატი დ.მედვედევი მთლიანად და სავსებით უჭერდა მხარს რუსეთის არსებულ საგარეო-პოლიტიკურ სტრატეგიას. ამით, სამწუხაროდ, უზრუნველყოფილ იქნა არა მხოლოდ არსებული საგარეო-პოლიტიკური კურსის (მილიტოკრატიული ტენდენციების გაძლიერება, მსოფლიო ბაზარზე ენერგორესურსების სტაბილურად მაღალი ფასებით მიღწეული ეკონომიკის სისტემური ზრდის გამოყენება მსოფლიო არეოპაგზე დაბრუნებისა და მრავალგანზომილებიანი „შემტევი“ დიპლომატიის წარმოებისათვის და ა.შ.) ფორმალური განგრძობადობა, არამედ დ. მედვედევის დაჯგუფების მიერ მისი სრული გაცნობიერება და მხარდაჭერა. ამ უკანასკნელს საშუალება ჰქონდა არა მარტო გაეანალიზებინა პუტინის სტრატეგია, არამედ ყოფილიყო მისი შემუშავების ერთ-ერთი მთავარი მონაწილე ჯერ პრეზიდენტის ადმინისტრაციის ხელმძღვანელის, შემდეგ კი პირველი ვიცე-პრემიერის რანგში. „პუტინის სტრატეგიამ“ კი თავისი კონცენტრირებული გამოხატულება ჰპოვა ვ. პუტინის გამოსვლაში მიუნჰენში 2007 წლის თებერვალში. ევროპაში ჩვეულებრივი შეიარაღებული ძალების შესახებ პარიზის 1990 წლის ხელ-

შეკრულებიდან რუსეთს გამოსვლის ფონზე, პუტინმა პირდაპირ განაცხადა, რომ რუსეთს გააჩნია რეალური პრეტენზიები დაბრუნდეს მსოფლიო პოლიტიკაში ზესახელმწიფოს სტატუსის რანგში, რომ NATO-ს შემდგომი გაფართოება აშკარად ემუქრება რუსეთის ეროვნულ ინტერესებს, რომ შეუძლებელია საკითხების გადაწყვეტა „პოლიტიკური მიზანშეწონილობის“ პრინციპიდან გამომდინარე, რომ რუსეთმა უნდა შეაჩეროს ახალი მსოფლიო წესრიგის ქმნადობის პროცესი (?!) (ეს არის „შეკავების დოქტრინის“ პუტინისეული ვარიანტი).

პირდაპირ უნდა ითქვას, რომ 2008 წლის აგვისტოს ომი წარმოადგენდა რუსეთის ახალი საგარეო-პოლიტიკური სტრატეგიის პირველ, თანაც უაღრესად ძალისმიერ და კონფრონტაციულ დემონსტრაციას.

ომამ რეალურად წარმოსახა ის იმპერიული სიახლეები, რომლებიც 1999-2008 წლებში თანდათანობით და სისტემატურად იკიდებდნენ ფეხს რუსეთის პოლიტიკური ელიტის მენტალობაში და მის მიერ წარმოებული აგრესიული დიპლომატიის შინაგან დინამიკაშიც, თანაც წარმოსახა ერთბაშად სისტემური ფორმით.

ინტერვენციამ ნათლად აჩვენა, რომ რუსეთის პოლიტიკურ ისტებლიშმენტში ფაქტობრივად დასრულდა კონსერვატიული რევოლუცია, რომელიც 1999/2000 წლების მიჯნაზე დაიწყო. ამ რევოლუციის ქვეშ ჩვენ ვგულისხმობთ ანტიდასავლურ, ანტიდემოკრატიულ, ანტილიბერალურ და გარკვეულწილად „ანტინაცმენურ“ მოძრაობას, რომლის უმთავრესი მიზნებია ტოტალიტარული რეჟიმის აღდგენა (საშინაო პოლიტიკაში) და რუსულ-ევროაზიური იმპერიული კონგლომერატის რეინტეგრაცია (საგარეო პოლიტიკაში).

ვ. პუტინის მთავრობის საშინაო-პოლიტიკური კურსი მთლიანად და სავსებით განხორციელდა სწორედ კონსერვატიული გადატრიალების ფორმატში. „ლიბერალური“ მილიტოკრატიზმი, ავტოკრატიულ-ცეზარისტული მმართველობის სტილი, პარლამენტარიზმის შეზღუდვა და პოლიტიკური პარტიების ფუნქციების აშკარა დაკნინება, ფედერაციის სუბიექტების უფლებამოსილებათა რადიკალური შესუსტება და ძალაუფლების კონცენტრაცია პრეზიდენტის ადმინისტრაციაში – ეს არის ვ. პუტინის პრეზიდენტობის პერიოდში გატარებული პოლიტიკური ტრანსფორმაციის ძირითადი ნიშნები. ამასთან, „პუტინის სისტემის“ არსებითი ელემენტია აღმასრულებელი ხელისუფლების ალიანსი მსხვილი ბიზნესის გარკვეულ ჯგუფებთან, რაც რეჟიმს ლიბერალური ოლიგარქიზმის ერთგვარ ხასიათს ანიჭებს.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, პუტინისტური კონსერვატიული რევოლუციის ძირითადი საგარეო-პოლიტიკური მიზანია ევროაზიური „ლიბერალური“ იმპერიის შექმნა თანამედროვე დასავლური ცივილიზაციის მკაცრი კრიტიკის, ძველი რუსულ-საბჭოთა ირაციონალური მიოლოგიების აღდგენის და საგარეო ექსპანსიისა და ძალადობის

იდეალიზაციის საფუძველზე. ამ პროექტის პირველი გამოვლინება იყო სწორედ სამხედრო აგრესია საქართველოში, რომელიც თავისი პროცესუალური ლოგიკით პუტინის რეჟიმის „შინაგანი ანატომიიდან“ გამომდინარეობდა.

კონსერვატიული გადატრიალების არსებითი მანანარმოადგენდა რუსეთის საგარეო პოლიტიკის პრაქსეოლოგიური¹ ტრანსფორმაცია, რაც, თავის მხრივ, საგარეო-პოლიტიკური აქციების სტრატეგიულ დაგეგმვასა და ამ სფეროში მიღებული გადაწყვეტილებების საექსპერტო-პოლიტექნოლოგიური უზრუნველყოფის მექანიზმში რადიკალურ ცვლილებებს გულისხმობდა.

საერთოდ საქართველოში რუსეთის სამხედრო ინტერვენციის საკითხისადმი პრაქსეოლოგიურ მიმართებას ძალიან დიდი მნიშვნელობა აქვს. კრემლის დაჯგუფების მიერ საქართველოსთან დაკავშირებით ამა თუ იმ საერთაშორისო-პოლიტიკური გადაწყვეტილების მომზადების, მიღებისა და რეალიზაციის პროცესის ანალიზი სერიოზულ სამსახურს გაუწევს როგორც რუსეთის სამხედრო ექსპანსიის კონცეპტუალიზაციის საქმეს, ისევე მომავალში კრემლის შესაძლო აქციების მეტ-ნაკლებად ოპტიმალური პროგნოსტიკური მოდელის ჩამოყალიბებას.

ნებისმიერ პრაქსეოლოგიურ მოდელში, როგორც ნესი, გათვალისწინებულია ანალიზის რამდენიმე დონე. პირველ დონეზე განისაზღვრება გადაწყვეტილების მიმღები პირები, ჩვენს შემთხვევაში რუსეთის პრეზიდენტი დ. მედვედევი, პრემიერ-მინისტრი ვ. პუტინი და თავდაცვის მინისტრი ა. სერდიუკოვი (სამხედრო ინტერვენციის ოპერატიული მართვის ასპექტში). პირდაპირ უნდა ითქვას, რომ ამ ხროვას (კრემლის ბიუროკრატიული იერარქიისა და სამთავრობო სტრუქტურების სხვა წარმომადგენლებთან ერთად) ეკისრება პირველადი და ძირითადი პასუხისმგებლობა აგრესიაზე და მის უარყოფით შედეგებზე (მსხვერპლი, ნგრევა, ქართული მოსახლეობის ეთნონომენდა, საქართველოს ტერიტორიული ერთიანობის დროებითი დაშლა და სხვ.).

ანალიზის მეორე დონე ყურადღებას ამახვილებს, ასე ვთქვათ, ფასეულობით პერსონალიზმზე – გადაწყვეტილების მიმღები პირების პოლიტიკურ შეხედულებებსა და მსოფლმხედველობაზე. ამ მხრივ, ვ. პუტინი, დ. მედვედევი და კრემლის ბიუროკრატიის სხვა მაშინდელი წევრები (ი. სეჩინი, ა. ბორტნიკოვი, ს. ლავროვი, ნ. პატრუშევი და სხვ.) წარმოადგენენ პირნავარდნილ რეაქციონერებს, ცარისტული და ბოლშევიკური იმპერიალიზმის თანამედროვე ნაშიერებს, რუსული ბარბაროსობისა და იმპერიული ძალადობის სუბიექტურ „ექ-

¹ პრაქსეოლოგია პოლიტიკური გადაწყვეტილებების მომზადებისა და მიღების პროცესს გულისხმობს.

ვივალენტებს“. მათი მსოფლმხედველობრივი ორიენტაციებისა და ღირებულებათა იერარქიის შკალა გამოირჩევა ყველაზე მდაბალი ინსტიტუტების პარადოქსული მთლიანობით – აგრესია, ოკუპაცია, სისხლისღვრა, გენოციდი, პოლიტიკური ამპარტავნობა, საერთაშორისო ურთიერთობებში მორალური და ეთიკური ნორმების იგნორირება, ტოტალიტარული დიქტატი, ავტოკრატია, მტაცებლური და ლამის შიშველ ცხოველურ ბიოლოგიზმამდე დასული იმპერიული ინსტიტუტი, ასევე აშკარად გამოსატული ქართველოფობია. აი, ამ ხროვის „ფასეულობები“. შეიძლება მავანმა ამგვარი „აქსიოლოგია“ სიძულვილის უსაგნო კორიანტელად და მეზობელი ქვეყნის შეურაცხყოფად, ან კიდევ ეთიკის დარღვევად მიიჩნიოს. თუმცა, ეს ასე ნამდვილად არ არის. შეუძლებელია გააანალიზო რუსეთის აგრესია პრობლემის თუნდაც მორალური ასპექტის იგნორირებით. მითუმეტეს, რომ როცა არსებობს ქართული სახელმწიფოს ლიკვიდაციისა და ქართველი ერის ისევე იმპერიულ ჭაობში დაბრუნების მცდელობა, როცა ზნეობრივი ნორმა მოითხოვს დალუპული თანამემამულეების დაღვრილ სისხლზე ხმამაღალ საუბარს, მაშინ გამორიცხულია, რომ ეტიკეტის ესა თუ ის პრინციპი წინააღმდეგად გადაიქცეს აგრესორთა შეფასების საქმეში.

პრაქსეოლოგიური ანალიზის ერთ-ერთი ძირითადი და ამ შემთხვევაში ჩვენთვის განსაკუთრებით საინტერესო დონეა რუსეთის ახალი საგარეო-პოლიტიკური სტრატეგიის სამეცნიერო-საექსპერტო ბაზის შესწავლა. პოლიტოლოგიაში (კონკრეტულად კი მის კრატოლოგიურ სეგმენტში) სამეცნიერო ექსპერტიზის გავლენას პოლიტიკურ პროცესზე ანალიზებენ ე.წ. „პოლიტიკური ტრანსფერის“ (policy transfer) კონცეფციის მეშვეობით. კრატოლოგ დ. სტოუნის განმარტებით, „პოლიტიკური ტრანსფერტი არის საექსპერტო ჯგუფებიდან ხელისუფლებისათვის გარკვეული ცოდნის გადაცემა ამა თუ იმ პოლიტიკური, ადმინისტრაციული და ორგანიზაციული იდეების, ნორმების თუ პრაქტიკული ნაბიჯების გამოყენების შესახებ“ (Stone, 2001).

მაშასადამე, პოლიტიკური ტრანსფერტი წარმოადგენს სახელმწიფოს საგარეო პოლიტიკის და მის მიერ წარმოებული საერთაშორისო აქციების საექსპერტო-სამეცნიერო და პოლიტიკურ-ლოგიური უზრუნველყოფის პროცესს. პოლიტიკური ტრანსფერტის თეორიის შუქზე, სახელმწიფოს მიერ გადადგმული ამა თუ იმ საგარეო-პოლიტიკური ნაბიჯის კონცეპტუალიზაცია, სხვათაშორის, გულისხმობს ამ ნაბიჯის დაგეგმვისას ხელისუფლების მიერ გამოყენებული „ტრანსფერტირებული ცოდნის“ საექსპერტო წყაროების დადგენას.

რა ვითარებაა ამ მხრივ საქართველოში რუსეთის ინტერვენციის

საკითხთან დაკავშირებით? როგორ შეიძლება შეიქმნას კონცეპტუალური ტრიადა: საექსპერტო-სამეცნიერო ქსელი → პოლიტიკური ტრანსფერტი → 2008 წლის აგვისტოს ინტერვენცია?

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, პუტინისეული კონსერვატიული რევოლუციის მთავარ ტენდენციას წარმოადგენს რუსეთის საგარეო-პოლიტიკური და უსაფრთხოების დოქტრინების პრაქსეოლოგიური ცვლილება. საგარეო და უსაფრთხოების პოლიტიკის სტრატეგიული დაგეგმვის პროცესში მედვედევ-პუტინის „დუუმვირატმა“ უარი თქვა გასული საუკუნის 90-იანი წლების ელცინურ ნომენკლატურასთან ასოცირებულ ჯგუფებზე (ე.წ. „კოზირევის ხაზზე“) დაორიენტაცია აიღო ევრაზიანიზმ-ნეოევრაზიანიზმის საექსპერტო-პოლიტიკეოლოგიურ სისტემაზე. საექსპერტო-საპროექტო ქსელის ამგვარ ჩანაცვლებას, ცხადია, თან სდევდა საექსპერტო რესურსების ორგანიზაციისა და მათი მართვის თვისობრივად ახალი სისტემა, რომლის დროსაც ნეოევრაზიული კონცეფციის ფარგლებში გენერირებული იდეები თუ ტაქტიკური ნაბიჯები ფაქტობრივად ავტომატურ რეჟიმში მიენო-დებოდა კრემლის ახალი სტრატეგიის ძირითად ცენტრებს – უშიშროების საბჭოს, პრეზიდენტის ადმინისტრაციასთან არსებულ საგარეო და თავდაცვითი პოლიტიკის საბჭოს და თავდაცვის სამინისტროს გენერალური შტაბის სტრუქტურულ რგოლებს.

ნეოევრაზიული მოძრაობა არის პუტინის ხელისუფლების არა-ფორმალური საკონსულტაციო დაჯგუფებების ქსელი, ხოლო ნეოევრაზიანისტური გეოპოლიტიკური თეორია კი – კრემლის იმპერიული პოლიტიკის (როგორც მას ხშირად უწოდებენ „კრემლის პროექტის“) ინტელექტუალური კაპიტალი. სწორედ ნეოევრაზიანიზმი განსაზღვრავს არსებითად რუსეთის ექსპანსიური პოლიტიკის ნორმატიულ და ფასეულობით მიმართულებებს, რადგანაც ის შეესაბამება ყველაზე ადექვატურად დღევანდელი რუსეთის პოლიტიკური რეჟიმის ტიპს და მის იდეოლოგიას.

2008 წლის აგვისტოს ომი წარმოადგენდა რუსეთის იმპერიული სტრატეგიის ახალი ციკლის დასაწყისს, ხოლო ნეოევრაზიანისტური სისტემა – ამ ციკლის თეორიულ ბაზას. ამიტომ საქართველოში რუსეთის სამხედრო ინტერვენციის კონცეპტუალური მოდელი, ამ დანაშაულებრივი აქციის არსის, სპეციფიკის, ძირითადი მამოძრავებელი იმპულსებისა და მიზნების ანალიზი უნდა დაეყრდნოს ნეოევრაზიანისტური გეოპოლიტიკური პარადიგმის დახასიათებას.

ნეოევრაზიანიზმი წარმოადგენს თანამედროვე რუსეთის ერთ-ერთ, მაგრამ პოლიტიკური რეჟიმის იდეოლოგიიდან გამომდინარე ფაქტობრივად გაბატონებულ გეოპოლიტიკურ მეტათეორიას. სწორედ ეს მეტათეორია წარმოადგენს რუსეთის თანამედროვე პოლიტიკური ელიტის და განსაკუთრებით პუტინის დაჯგუფების პოლიტიკური

კურსის და საგარეო პოლიტიკის დაგეგმვის ანალიტიკურ საფუძველს.

ნეოევრაზიანიზმი არის XXს. 20-იანი წლების რუსული გეოპოლიტიკური სკოლის – ევრაზიულობის (პ. სავიციკი, გ. ვერნადსკი, ა. ტრუბეცკოი, ლ. კარსავინი და სხვ.) თანამედროვე, ახალ გლობალურ პირობებთან ადაპტირებული, მოდერნიზებული ვარიანტი. მას საფუძველი ჩაუყარა ცნობილმა რუსმა ეთნოლოგმა და ისტორიკოსმა ლ. გუმილიოვმა, ხოლო ნეოევრაზიულობა გასული საუკუნის 90-იან წლებში ჩამოყალიბდა (1990-1996წწ.) დამოუკიდებელ გეოპოლიტიკურ მოძრაობად, სხვადასხვა ინტელექტუალური ჯგუფების ქსელის სახით – ა. დუგინის ჯგუფი, გაზეთ „День“-ის რედაქცია, ჟურნალ „Элемент“ ირგვლივ გაერთიანებული ჯგუფი, გენერალ ლ. ივაშოვის ჯგუფი, ვ. ჟირინოვსკის ველიკოდერჟავინკული პროექტის მხარდამჭერი წრე და ა.შ. აღსანიშნავია, რომ ეს მოძრაობა გასული საუკუნის 90-იან წლებში ჩამოყალიბდა პრეზიდენტ ბ.ელცინის ხელისუფლების მიერ გატარებული ლიბერალური რეფორმების მიმართ ნაციონალ-ბოლშევიკური ოპოზიციის სახით.

თანამედროვე პირობებში ნეოევრაზიანიზმი წარმოადგენს უკიდურესად ანტიდასავლურ, ანტილიბერალურ, კონსერვატიულ და მემარჯვენე-ნაციონალისტურ შოვინისტურ მოძრაობას, რომელიც, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, არის კრემლის დაჯგუფების ძირითადი პოლიტექნოლოგიური ბაზა.

ნეოევრაზიული მოძრაობის ფუნდამენტური პოლიტიკური პოსტულატები (იდეოკრატია, ელიტიზმი, დემოტია) პუტინმა გამოიყენა 2000-2008წწ. რუსეთის პოლიტიკური რეჟიმის ახალი ტიპის ჩამოყალიბებისათვის.

იდეოკრატია (დასავლური ლიბერალური დემოკრატიის საპირისპიროდ) განიმარტება როგორც ყოველი მოქალაქის და სახელმწიფოს ვალდებულება, ემსახუროს „გარკვეულ სულიერ მისიას“, „უმაღლეს სულიერ მიზანს“, „იდეა-მმართველს“ (**Основы, 2002: 97**). ეს „იდეა-ძალაუფლება“ არის იმპერიული იდეა, რომლის ცენტრში დგას რუსი ერი, როგორც გეოპოლიტიკური კონცეფციის მთავარი ღერძი. „რუს ხალხს არასოდეს ჰქონდა მიზნად მონოეთნიკური, რასობრივად ერთგვაროვანი სახელმწიფოს შექმნა. რუსების მისია უნივერსალურ ხასიათს ატარებდა და სწორედ ამიტომ რუსი ხალხი ისტორიაში გეგმაზომიერად მიემართებოდა იმპერიის შექმნისკენ, განუწყვეტილად გაფართოებადი საზღვრებისაკენ და თავის არეალში რთავდა ხალხების, კულტურების, ტერიტორიებისა და რეგიონების სულ უფრო და უფრო მეტ რაოდენობას“, – წერს ა. დუგინი (**დუგინი, 1999: 128-129**). მაშასადამე, იმპერიული იდეა წარმოადგენს რუსი ხალხის შემეცნების წყაროს, ხოლო იმპერია – რუსეთის პოლიტიკური თვითიდენტობის უმთავრეს ფორმას. თანაც, იმპერიული ექსპანსიონიზმი

მთელი რუსი ერის (და არა მხოლოდ პოლიტიკური ელიტის) ყოფიერების განუყოფელი ნაწილია, რომელიც, თავის მხრივ, რუსეთის „ცივილიზაციური მისიის“ გააზრებას უკავშირდება. ეს არის ერისა და იმპერიული სახელმწიფოს ცნებათა ურთიერთშერწყმის დოგმატიკური ფორმულა, რომლითაც პუტინის ხროვა და მისი ნეოევრაზიული ანალიტიკა ძალიან უახლოვდება ტოტალიტარიზმის ფაშისტურ მოდელს.

ნეოევრაზიულ იდეოკრატიაში რუსი ეთნოსი წარმოდგენილია მესიანისტური იდეის მატარებლად, მთელი აღმოსავლეთისა და „მესამე სამყაროს“ საკრალური სტრუქტურის განსახიერებად. ეს კი ევროპის მთელ კონტინენტურ სივრცეზე რუსეთის გაბატონების „საკრალური“ არგუმენტაციაა.

დემოტია ნეოევრაზიულ პოლიტიკურ ფილოსოფიაში განიმარტება, როგორც პოლიტიკური სისტემის სპეციფიკური ტიპი, რომლის მთავარი ნიშნებია „ხალხის თანამონაწილეობა ხელისუფლებაში საერობო საბჭოების, თემური თვითმმართველობის, ეროვნული წარმომადგენლობითი კვოტების სახით“ (*Основы, 2002: 97*). ძნელი მისახვედრი არაა, რომ ვ.პუტინის მიერ გატარებული საშინაო-პოლიტიკური რეფორმები – აღმასრულებელი ვერტიკალის ცენტრალისტური საწყისების გაძლიერება, ეროვნულ ავტონომიათა სტრუქტურული ჩართვა ე.წ. რეგიონალურ „ოკრუგებში“, პოლიტიკური სისტემის ორგანიზაცია პრინციპით „ზემოდან ქვემოთ“ და არა პირიქით – მთლიანად მომდინარეობს ნეოევრაზიელთა დემოტიის ანალიტიკური არსენალიდან. ყველაზე მთავარი აქ ის გახლავთ, რომ დემოტიკური სტრუქტურა, თავისი შეზღუდული დემოკრატიით, მკაცრი იერარქიულობით და ავტორიტარიზმით, ეწინააღმდეგება ლიბერალური დემოკრატიის ნორმებს, ე.ი. თანამედროვე ცივილიზებული სამყაროს პოლიტიკური განვითარების ალგორითმს.

ნეოევრაზიელთა ელიტისტური იდეების ბაზაზე ააგო ვ. პუტინმა საკადრო პოლიტიკა. ამისი შედეგი სახეზეა – ცენტრალური ბიუროკრატიის 75% და რეგიონალურის 52% შედგება სპეცსამსახურებისა და გენერალიტეტის წარმომადგენელთაგან. პოლიტიკური ელიტის ამგვარი „სოციოლოგია“ რეჟიმს აშკარად გამოხატულ მილიტოკრატიულ ხასიათს ანიჭებს.

ასეთია, მოკლედ, ნეოევრაზიული პოლიტიკური ფილოსოფიის გავლენა თანამედროვე რუსეთის შიდაპოლიტიკურ კონიუნქტურაზე. საერთაშორისო ურთიერთობათა თეორიაში აპრობირებულია ქვეყნის საგარეო პოლიტიკის ევოლუციის კანონი, რომლითაც ეს პოლიტიკა (ისევე როგორც მთელი დიპლომატიური დოქტრინა) მნიშვნელოვანწილად დეტერმინირებულია სწორედ ამ ქვეყნის პოლიტიკური რეჟიმის ტიპოლოგიური მაჩვენებლებით. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ანტიდემოკრატიული და ავტოკრატიულ-მილიტო-

კრატიული რეჟიმი წარმოშობს დამპყრობლურ დიპლომატიურ დოქტრინას და ექსპანსიონისტურ საგარეო პოლიტიკას. რუსეთის სამხედრო ინტერვენცია საქართველოში ასეთი სინთეზის „კლასიკური“ და, ასე ვთქვათ, ინტეგრალური გამოვლენაა.

საკითხი ასე დგას – რაში მდგომარეობს ნეოევრაზიანისტური მოძრაობის მიერ კრემლის დღევანდელი რეჟიმისათვის „ტრანსფერტირებული“ საგარეო-პოლიტიკური სტრატეგიის ის პლასტი, რომელიც საქართველოზე სამხედრო დარტყმის დაგეგმვის დროს იქნა გამოყენებული. უფრო კონკრეტულად რომ ვთქვათ, ჩვენ შევხვებით არა მთლიანად ნეოევრაზიანიზმის გლობალურ პროექტს, არამედ საქართველოს წინააღმდეგ რუსეთის აგრესიის კონცეპტუალიზაციის თვალსაზრისით აქტუალურ მატრიცულ პოლიტექნოლოგიურ განაზრებებს.

პირველი და ფუნდამენტური მატრიცული ბლოკი შეეხება საერთაშორისო ურთიერთობათა სისტემის სტრუქტურისა და გლობალური წესრიგის ტრანსფორმაციის აუცილებლობას.

ცნობილმა ამერიკელმა გეოპოლიტოლოგმა მორტონ კაპლანმა, გლობალური სისტემების სტრუქტურული ტიპოლოგიის უნიკალური მეთოდის საფუძველზე, შექმნა საერთაშორისო სისტემების ტიპების მოდელი (რომელიც მიუხედავად გარკვეულწილად აბსტრაქტული და „აკადემიური“ ხასიათისა, მაინც მიღებულია მსოფლიოს ძირითად სამეცნიერო წრეებში, როგორც საერთაშორისო ურთიერთობებისადმი სისტემური მიდგომის კლასიკური ნიმუში).

„კაპლანის მოდელი“ (**Каплан, 2002: 220-225**), ემყარება რა გლობალური წესრიგის ფუნქციონალურ ანალიზს, გამოყოფს საერთაშორისო სისტემების ექვს ტიპს:

1. „ძალთა ბალანსის“ სისტემა, რომელიც ხასიათდება ძალთა რამდენიმე გლობალური ცენტრის ერთდროული არსებობით, ე.ი. მრავალპოლარულობით. ამ სისტემის ფარგლებში უნდა არსებობდეს არანაკლებ ხუთი ზესახელმწიფო;
2. „ზომიერი ბიპოლარული სისტემა“, რომელიც ემყარება ორი ძირითადი ზესახელმწიფოსა და მათი ჰეგემონობით შემდგარი კოალიციების თანაარსებობას, ასევე უნივერსალური აქტორების – საერთაშორისო ორგანიზაციების განსაზღვრულ როლს;
3. „უხეში ბიპოლარული სისტემა“, რომელსაც გააჩნია იგივე კონფიგურაცია, მაგრამ მასში არ არის უნივერსალური აქტორების სერიოზული როლი და არც ნეიტრალური ქვეყნები არიან;
4. „უნივერსალური სისტემა“, რომელიც ფაქტობრივად წა-

რმოადგენს მსოფლიო ფედერაციას რომელიმე უნივერსალური აქტორისათვის „მსოფლიო მთავრობის“ ფუნქციების მინიჭებით;

5. „იერარქიული სისტემა“, რომელიც ფაქტობრივად წარმოადგენს ერთპოლუსიან გლობალურ წესრიგს;
6. „ერთეული ვეტოს სისტემა“, რომლის დროსაც ცალკეულ სახელმწიფოს, მისი სიძლიერის ხარისხის მიუხედავად, გააჩნია შანტაჟის გარკვეული საშუალებები (მაგ., ბირთვული იარაღი) და ამით შეუძლია დაბლოკოს (ე.ი. „ვეტო“ დაადოს) თავისთვის არასასურველი საერთაშორისო ტენდენციები.

თუ „კაპლანის მოდელს“ ემპირიულ ჩარჩოებში ჩავსვამთ და ისტორიული პროცესის ინტერპრეტაციის კონტექსტში განვიხილავთ, ვნახავთ, რომ რეალურად არსებობდა ოთხი ტიპი – „ძალთა ბალანსის“, ზომიერი და ნაწილობრივ უხეში ბიპოლარული სისტემები, ხოლო დანარჩენი ორი – უნივერსალური და „ერთეული ვეტოს“ სისტემები ფაქტობრივად არარსებულ, აბსტრაქტულ და ჰიპოთეტურ ტიპებს წარმოადგენენ“.¹

„ძალთა ბალანსის“ სისტემას ადგილი ჰქონდა XVIII-XIXსს. რეალურ ისტორიულ პროცესში და ის ადექვატურად აღწერს ე.წ. „ევროპული კონცერტის“ დინამიკას – დიდი ბრიტანეთი, საფრანგეთი, რუსეთი, პრუსია-გერმანია და ოსმალეთის იმპერია ინარჩუნებდნენ ნონასწორობას, ხოლო ამ ბალანსის დამრღვევი კოალიციები (მაგ., ანტინაპოლეონური კოალიციები) და ომები (მაგ., რუსეთ-თურქეთის ომები) ატარებდნენ მოკლევადიან ხასიათს და მიზნად პრინციპში დარღვეული ბალანსის აღდგენას ისახავდნენ.

უხეში ბიპოლარული სისტემის ტიპი შეიძლება დავინახოთ პირველი და მეორე მსოფლიო ომების მიმდინარეობის დროინდელ გლობალურ წესრიგში თუ უწესრიგობაში.

ზომიერი ბიპოლარული სისტემის კლასიკურ ნიმუშს წარმოადგენს მეორე მსოფლიო ომის შემდგომი საერთაშორისო სისტემა, ე.წ. „პოტსდამის სისტემა“, რომელიც 1945–1991 წლებში არსებობდა.

ამ სისტემის შინაგანი სტრუქტურა განსაზღვრული საერთაშორისო წესრიგის ორპოლუსიანობით, რომლის უმთავრესი მახასიათებლები იყო: მსოფლიოს დაყოფა ორ სოციალურ-პოლიტიკურ სისტემადა; ამ დაყოფის ინსტიტუალიზაცია ურთიერთდაპირისპირებულ სამხედრო-პოლიტიკურ ბლოკებად – NATO (აშშ-ის ჰეგემონობით)

¹ პირველი შესაძლებელია როგორც ტოტალური პოლიტიკური გლობალიზაციის შედეგი, მეორის რეალიზაცია კი შეიძლება მოხდეს, ვთქვათ, რაკეტულ-ბირთვული იარაღის საყოველთაო გავრცელების შემთხვევაში (ასეთ შემთხვევაში ბირთვული შანტაჟი გახდება საერთაშორისო გადაწყვეტილებების „ჩაგდებას“ და სისტემის ბლოკირების მექანიზმი).

და ვარშავის ხელშეკრულების ორგანიზაცია (სსრკ-ს მეთაურობით); კოალიციებს შორის პერმანენტული „ცივი ომის“ რეჟიმი; ზესახელმწიფოთა სტრატეგიულ-ბირთვული პარიტეტი. ამასთან, განსაკუთრებულ ყურადღებას იქცევს „პოტსდამის სისტემის“ ეს ორი უკანასკნელი თვისობრივი პრინციპი, რადგანაც ისინი უკავშირდება უსაფრთხოების არქიტექტონიკის სპეციფიკურ მოდელს. კერძოდ: აშშ-სა და სსრკ-ს ბირთვულმა პარიტეტმა და მისგან წარმოებულმა გარანტირებული ურთიერთგანადგურების საშიშროებამ გამოიციხა მათ შორის უშუალო შეჯახება, რის გამოც სისტემის კონფლიქტური პოტენციალი რეგიონალურ სივრცეებში გადანაწილდა. გლობალური ომის ადგილი დაიკავეს რეგიონალურმა კრიზისებმა, რომელთა მიზეზი ცალკეულ შემთხვევებში იყო ერთი ზესახელმწიფოს აქციები მეორის სასიცოცხლო ინტერესების ზონაში (მაგ., 1962წ. კარიბის კრიზისი), სხვა შემთხვევაში კი ორივე მათგანისათვის სტრატეგიულად მნიშვნელოვან ზონებში რეგიონალური ომები „მესამე ქვეყნებს“ შორის (მაგ., 1973წ. ახლო აღმოსავლეთის კრიზისი). ერთი სიტყვით, ბიპოლარული კონსტრუქციის დროს „პოლუსებს“ (აშშ და სსრკ) შორის კონფრონტაციის ღერძი საერთაშორისო სისტემის ცენტრში კი არ გადიოდა, არამედ რეგიონალურ პერიფერიებში ინაცვლებდა. რისკ-ფაქტორების ამგვარი ინვერსია ბიპოლარიზმის კანონია.

„პოტსდამის სისტემის“ კიდევ ერთი სპეციფიკური ნიშანი იყო უნივერსალური აქტორების (მაგ., გაერო-ს) ფუნქციის განსაზღვრული ობიექტივაცია და ნეიტრალური ქვეყნების თავისებური როლი და გავლენა.

ვარშავის ბლოკისა და სსრკ-ს დაშლამ (შესაბამისად – 1991წ. ივლისში და 1991წ. დეკემბერში) მოშალა ერთ-ერთი პოლუსი და განაპირობა გლობალური გეოპოლიტიკური ტრანზიცია – ბიპოლარიზმის გადასვლა იერარქიულ სისტემაში (1991-2008). იერარქიული სისტემის არსი მდგომარეობს არა ერთიან მსოფლიოში (ეს უნივერსალური სისტემა იქნებოდა), არამედ ერთი პოლუსის ჰეგემონიის და ძალთა სხვა ცენტრების სტრუქტურალისტურ სინთეზში. ასეთია XXI საუკუნის დასაწყისის მსოფლიო წესრიგი. სახეზეა საერთაშორისო სისტემის იერარქიული და რამდენიმესაფეხურიანი სტრუქტურა, რომელიც ერთმანეთში აერთიანებს აშშ-ის მსოფლიო ლიდერობაზე დაფუძნებულ მონოცენტრისტულ საწყისებსა და ცალკეულ ტრანსრეგიონულ ძალთა პოლუსებს. ამასთან, ერთ-ერთი ასეთი პოლუსი – ევროკავშირი ფაქტობრივად აშშ-ის მონოცენტრიზმის ქვესისტემაა და ასეთად დარჩება მანამ, სანამ NATO-ს ბლოკი იარსებებს.

1991-2008წწ. მსოფლიო წესრიგმა მიიღო გლობალური პირამიდის ფორმა. პირამიდის მწვერვალზეა აშშ (დასავლეთ ევროპასთან ინტეგრირებული ტრანსატლანტიკური სისტემით), შემდგომ საფეხუ-

რებს წარმოადგენენ ჩინეთი, რუსეთი და ინდოეთი. მესამე დონის საფეხურს ქმნიან სამხრეთ-აღმოსავლეთ აზიისა და ლათინური ამერიკის პროგრესირებადი ქვეყნები და ა.შ.

ამდენად XXII. დასაწყისის იერარქიული სისტემის გეოპოლიტიკური მოდელი წარმოადგენს იერარქიულ პოლიცენტრისტულ კონსტრუქციას, აშშ-ს ჰეგემონობაზე დამყარებული მონოპოლარულობისა და ძალთა სხვა ცენტრების ზესახელმწიფოებრივი ტენდენციების ერთგვარი ნაერთის სახით.

ასეთი სისტემის ფარგლებში სტაბილურობის საფუძველს ქმნის არა ძალთა სხვადასხვა ცენტრებს შორის ჰორიზონტალური წონასწორობა (როგორც ეს იყო „ძალთა ბალანსისა“ და „ევროპული კონცერტის“ სისტემაში), არამედ აშშ-ს (როგორც ჰეგემონის) ფინანსურ-ეკონომიკურ, სამხედრო-პოლიტიკურ და საინფორმაციო ტექნოლოგიურ ძლიერებაზე დამყარებული ვერტიკალური ბალანსი. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, თანამედროვე მსოფლიო უსაფრთხოება დამოკიდებულია აშშ-ს გლობალური ლიდერობით განპირობებულ ხარისხობრივ სიმეტრიაზე და არა II-რაოდენობის ზესახელმწიფოთა რაოდენობრივ ეკვილიბრიუმზე. ასეთია საერთაშორისო სისტემის ფუნქციონირების უნივერსალური კანონი.

ნეოევრაზიული გეოპოლიტიკური დოქტრინის ფუნდამენტური იდეაა საერთაშორისო წესრიგის ტრანსფორმაცია – იერარქიული სისტემის შეცვლა ბიპოლარული სისტემით. მაგრამ მათ მიერ შემუშავებული ტრანზიციის მოდელი არ ითვალისწინებს 1945-1991წწ. „ძველი“ ორპოლუსიანობის აღდგენას, არამედ გულისხმობს მოძრაობას ე.წ. „ახალი ბიპოლარობისაკენ“.

ორპოლუსიანი მსოფლიო წესრიგის ჩამოყალიბების აუცილებლობას ნეოევრაზიანიზმი ასაბუთებს ე.წ. ფუნდამენტური დუალიზმის უნივერსალური კანონის მოქმედებით. კანონი გულისხმობს სახმელეთო-კონტინენტალური („ტელუროკრატია“) და საზღვაო („თალასოკრატია“) ცივილიზაციების აპრიორულ დაპირისპირებას. ეს კონფრონტაცია ობიექტური კანონზომიერებაა და ემყარება მსოფლიოს გეოგრაფიული მოწყობის ხასიათს („ზღვა“ და „ხმელეთი“) და ცივილიზაციების ისტორიულ ტიპოლოგიას (დემოკრატია-ლიბერალიზმი და იდეოკრატია-ავტორიტარიზმი). გლობალური წესრიგის ცვალებადობის ისტორიული ციკლები სწორედ ტელუროკრატია-თალასოკრატის დუალიზმით იყო განსაზღვრული: კართაგენ-რომის, ათენი-სპარტის, საღვთო რომის იმპერია-ბიზანტიის, ბრიტანეთის იმპერია-რუსეთის იმპერიის დაპირისპირებათა ფაზები. ტელუროკრატია-თალასოკრატის დუალიზმმა მაქსიმალურ პროპორციებს მიაღწია 1945-1991წწ. „ცივი ომის“ დროს.

ნეოევრაზიელთა ლოგიკა გასაგებია: რაკი 1991 წელს საბჭოთა

იმპერია დაიშალა და მსოფლიო წესრიგმა თალასოკრატიული ერთ-პოლუსიანობის ფორმა მიიღო, გამოდის რომ თალასოკრატია-ტელუროკრატის დუალიზმის კანონი დაირღვა. აქედან გამომდინარე XXI ს. დამდგის იერარქიული საერთაშორისო სისტემა ისტორიული კანონზომიერების ნიველირების და გეოპოლიტიკური დისფუნქციის არალეგიტიმურ გამოვლენას წარმოადგენს. შესაბამისად, რუსულ-ევრაზიული პოლუსის აღდგენა უნდა აღვიქვათ არა იმდენად რუსეთის იმპერიალიზმის მისწრაფებად, რამდენადაც თალასოკრატია-ტელუროკრატის ფუნდამენტური დუალიზმის ზოგადისტორიული კანონის „ამოქმედებად“.

რა თქმა უნდა, გეოპოლიტიკური დუალიზმის კანონის ისტორიულობას ვერავინ უარყოფს. დიქტომია – „ზღვის ერები“ → „კონტინენტის ერები“, იგივე თალასოკრატიული ზესახელმწიფო → ტელუროკრატიული ზესახელმწიფო, ან კიდევ – სავაჭრო-ლიბერალური ცივილიზაცია → სამხედრო ავტორიტარული ცივილიზაცია – მართლაც წარმოადგენს ისტორიული პროცესის ერთ-ერთ ღერძს. მაგრამ ერთ-ერთს და არა ერთადერთს. ხომ იყო ისტორიაში არაბიპოლარული წესრიგის გეოპოლიტიკური ეპოქები!

გარდა ამისა, „ახალი ბიპოლარობის“ ნეოევრაზიული პროექტი წარმოადგენს გეოპოლიტიკური დარვინიზმის სრულ პროექციას, რადგანაც ევრაზიული პოლუსის აღდგენის ტაქტიკურ გეგმებში უპირატესობას ანიჭებს სივრცის კონტროლის სამხედრო და ექსპანსიონისტურ ფორმებს. ეს ნათლად აჩვენა 2008წ. აგვისტოს ომმა.

როგორია ამ „ახალი ბიპოლარიზმის“ არსი? რა მასშტაბებში აქვს წარმოდგენილი ნეოევრაზიანიზმს ორპოლუსიანი მსოფლიო სისტემის რუსული სექტორის სივრცითი ორგანიზაცია?

ნეოევრაზიული დოქტრინა აღნიშნავს: „ევრაზიული კონტინენტური ბლოკი არ შეიძლება იყოს ვარშავის პაქტის უბრალო აღდგენა... კონტინენტურმა ალიანსმა უნდა მოიცვას მთელი ევროპა ატლანტიკამდე, ევრაზიის სამხრეთ სანაპიროს ზოგიერთ მნიშვნელოვან სექტორთან ერთად (ინდოეთი, ირანი, ინდოჩინეთი და ა.შ.), ან უნდა უზრუნველყოს ამავე სივრცეების მეგობრული ნეიტრალიტეტი... (დუგინი, 1999: 112).

მამასადამე, სრულიად ნათელია, რომ ატლანტიზმის საპირნონე მეორე პოლუსი უნდა ჩამოყალიბდეს რუსეთის გეოსტრატეგიული ჰეგემონიის ქვეშ ევრაზიული ბლოკის სახით. ამასთან, საინტერესოა, თუ რამეთოდებით და ინფრასტრუქტურით გეგმავს კრემლის დაჯგუფების „გონებრივი ცენტრი“ ამ მეორე პოლუსის შექმნას? ეს გეგმა შეიძლება ასეთი ფორმულით წარმოვადგინოთ: რუსულ-ევრაზიული ბლოკი = პოსტსაბჭოთა სივრცეზე კონტროლის აღდგენას + ევრაზიის გარე სექტორებთან სტრატეგიული ალიანსების სისტემა.

ევრაზიის ძირითად „გარე სექტორებად“ მოიაზრება გერმანია, ინდოეთი და ირანი. სწორედ ამ სამ მნიშვნელოვან სივრცესთან სტრატეგიული ბლოკირებით გეგმავს რუსეთი კონტინენტური გეოპოლიტიკური წარმონაქმნის ჩამოყალიბებას და ევრაზიის შიდა-სივრცობრივი კომპონენტების, მათ შორის კავკასიის, იმპერიულ შთანთქმას. ევრაზიული გლობალური პროექტის სტრუქტურირების საქმეში დიდი მნიშვნელობა ენიჭება ე.წ. გეოპოლიტიკური სხივების, ანუ ზემოხსენებულ სექტორებზე სტრატეგიული ზენოლის ღერძების ტაქტიკას. რუსული გეოპოლიტიკური პოლუსის ზემოქმედების ძალის-მიერი (ეკონომიკური, სტრატეგიული, პოლიტიკური) ვექტორები უნდა გადანაწილდეს სამი მიმართულებით: ღერძი „მოსკოვი-ბერლინი“, ღერძი „მოსკოვი-დელი“ და ღერძი „მოსკოვი თეირანი“ შექმნიან რუსეთის გავლენის სამ დიდ სივრცეს (**დუგინი, 1999: 151-170**), იგივე „მეორად იმპერიებს“. რუსეთის მეთაურობით მათი სტრატეგიული (და არა ტერიტორიულ-პოლიტიკური) გაერთიანების ბაზაზე ჩამოყალიბდება სწორედ ის მეორე პოლუსი, რომელსაც ევრაზიულ სუბიმპერიათა გეოპოლიტიკური კონფედერაციის ფორმა ექნება.

კრემლის დაჯგუფების პოლიტექნოლოგიურ ცენტრებში შემუშავებული ამსოფლიო წესრიგის დეკომპოზიციის შედარებით „ზომიერი“ პროექტებიც, რომლებსაც ცალსახად უტილიტარული, პრაგმატული დანიშნულება გააჩნიათ. სწორედ ასეთია მრავალპოლუსიანი, პოლიცენტრისტული მსოფლიო წესრიგის ჩამოყალიბების იდეა. მაგალითად, კრემლის „გონებრივი ცენტრის“ გენერალიტეტური სეგმენტის აქტიური თეორეტიკოსი, რფ-ს თავდაცვის სამინისტროს ფუნქციონერი და დსთ-ს წევრი ქვეყნების კოლექტიური უსაფრთხოების ხელშეკრულების ავტორი, გენერალი ლ. ივაშოვი აყალიბებს მრავალპოლარული მსოფლიოს გეოსტრატეგიულ მოდელს, რომელშიც დიდი მნიშვნელობა ენიჭება რუსეთის მიერ ძალთა საკუთარი ცენტრის შექმნის სამხედრო (ძირითადად რაკეტულ-ბირთვულ) ასპექტებს. უნოდებს რა საქართველოს, უკრაინას, ბალტიისპირეთსა და შუა აზიას „რუსეთის გეოსივრცის ნაწილს“, მის „გარე პერიფერიას“ (?), გენერალი მოითხოვს ამ ზონებში „არარუსული გავლენის“ ტენდენციის შეწყვეტას და ევროპულ გეოსივრცეში მათი გადასვლის არდაშვებას. მისი აზრით, „დიდი რუსეთის“ ეგიდით შექმნილი ევრაზიული კავშირი (**Ивашов, 2003: 324**) უნდა ჩამოყალიბდეს დამოუკიდებელ და გეოპოლიტიკურად სუვერენულ გლობალურ ცენტრად, რომელიც განმსაზღვრელ როლს შეასრულებს მსოფლიო წესრიგის ახალ სისტემაში (**2014წ. 28 მაისის ხელშეკრულების საფუძველზე, 2015წ. 1 იანვრიდან ოფიციალურად არსებობს „ევრაზიული ეკონომიკური კავშირი“**).

კრემლის ტექნოკრატიული ელიტის მეორე წარმომადგენელი, მწერალი და პოლიტოლოგი ა. უტიკინი, აანალიზებს რა XXI საუკუ-

ნის გეოპოლიტიკური პროცესებისა და მსოფლიო წესრიგის პერსპექტივებს, პირდაპირ აცხადებს, რომ თანამედროვე ერთპოლუსიანი მსოფლიოს ტრანსფორმაცია გარდაუვალია. ის მიუთითებს ამგვარი ტრანსფორმაციის რამდენიმე შესაძლო სცენარზე: ტრანსატლანტიკური სისტემის დაშლა, დასავლეთ ევროპის „განყენება“ აშშ-სგან და რუსეთთან სტრატეგიული ალიანსის შექცევა; რუსეთ-ჩინეთის ანტიამერიკული კავშირის შექმნა; აშშ-ევროკავშირის წინააღმდეგ ჩინეთ-იაპონიის ბლოკის ჩამოყალიბება; აშშ-ს გარდა ძალთა ახალი ცენტრების – ევროკავშირის, ჩინეთის, რუსეთისა და ინდოეთის – გენეზისი (**Уткин, 2011: 418-419**).

მაშასადამე, კრემლის დაჯგუფების გლობალისტური ამბიციების თეორიულ ბაზას ქმნის ნეოევრაზიული გეოპოლიტიკური პარადიგმის „კანონიკური“ დებულებები საერთაშორისო სისტემის ტრანსფორმაციის ბიპოლარული და მრავალპოლარული სქემების შესახებ. თუ მ. კაპლანის ზემოთმოყვანილი ტიპოლოგიით ვიმსჯელებთ, საუბარია უპირატესწილად „ძალთა ბალანსის“ სისტემაზე. ერთი შეხედვით და, ასე ვთქვათ, გარეგანი დაკვირვებით საგანგაშო არაფერი უნდა იყოს, რადგანაც ძალთა წონასწორობა ხომ ასოცირდება ისეთ ცნებებთან, როგორცაა თანასწორობა, სიმეტრია, სტაბილურობა, გნებავთ, საერთაშორისო პლურალიზმი ან კიდევ ლიბერალიზმი. ხომ არის პროგრესისა და ცივილიზებულობის გამოვლენა, ვთქვათ, მრავალპარტიულობა და პარტიათაშორისი ბალანსი ლიბერალური დემოკრატიის პოლიტიკურ სისტემაში, ან თანაბარი სოციალური შესაძლებლობების მულტისიმეტრიული წესრიგი საზოგადოებაში.

მაგრამ საქმეც იმაშია, რომ საერთაშორისო-პოლიტიკურ სისტემას ფუნქციონირებისა და ტრანსფორმაციის სპეციფიკური კანონები აქვს. მათ შორის, უმთავრესი კანონზომიერება მდგომარეობს სტრუქტურაწარმომქმნელი კომპონენტების განმსაზღვრელ როლში საერთაშორისო სისტემის ფუნქციონალური თვისობრიობის გენეზისში. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, მსოფლიოს სტრუქტურის მდგომარეობა არის მაჩვენებელი საერთაშორისო სისტემის მდგომარეობისა – მდგრადია ის, თუ მუდმივად ცვალებადი, სტაბილურია თუ არასტაბილური, თანამშრომლობაზეააგებული თუ კონფლიქტურობაზე და ა.შ. აქედან გამომდინარე, საქართველოში სამხედრო ინტერვენციით „დემიფირებული“ ახალი რუსული სტრატეგია გლობალური წესრიგის კარდინალური შეცვლის პროგრამით, წარმოადგენს მთელი საერთაშორისო სისტემის ფუნქციონალური დივერგენციის რისკ-ფაქტორს.

საერთაშორისო სისტემის ფუნქციონირების მეორე მნიშვნელოვანი კანონია მისი ფუნქციონალური ხარისხის დამოკიდებულება შედგენილობის ჰომოგენურ ან ჰეტეროგენურ ხასიათზე. რაც უფრო

ჰომოგენურია სისტემა, მით უფრო მეტია მასში ზომიერებისა და სტაბილურობის ხარისხი. ფასეულობათა და იდეოლოგიური განსხვავებით „გაჭედოლი“ სისტემა კი ქაოტური და არასტაბილურია.

ეს კანონი პირდაპირ მიუთითებს, რომ რუსულ-ევრაზიული პოლუსის სრული აღდგენის შემთხვევაში, მიუხედავად იმისა, თუ როგორი იქნება გლობალურ ძალთა კონფიგურაცია და შესახელმნიფოთა იერარქია (ბიპოლარული თუ მულტიპოლარული), საერთაშორისო წესრიგს ემუქრება სერიოზული დისფუნქცია, არასტაბილურობა და კონფლიქტურობის მაღალი ხარისხი. ეს იმიტომ, რომ რუსულ-ევრაზიული დოქტრინის ფასეულობითი ორიენტაციები რადიკალურად განსხვავდება დანარჩენი მსოფლიოს პრინციპებისაგან (ლიბერალიზმი, საბაზრო ეკონომიკა, პლურალისტური დემოკრატია და ა.შ.) და ნებისმიერი ალტერნატიული საერთაშორისო სისტემა მიიღებს ჰეტეროგენურ ხასიათს.

ამდენად, საქართველოში სამხედრო ინტერვენციის ერთ-ერთ თეორიულ საფუძვლად გამოყენებული მსოფლიო წესრიგის გარდაქმნის ნეოევრაზიული პროექტის რეალიზაცია (რომლის მეორე ფაზად უნდა მივიჩნიოთ ყირიმის ანექსია და აღმ. უკრაინაში რუსეთის სამხედრო ჩარევა) შეიცავს სერიოზულ საფრთხეს თანამედროვე გლობალური ვითარებისათვის, წარმოშობს რა გლობალური არასტაბილურობის ახალ კერებს და მსოფლიო პოლიტიკის წარმოების არასისტემურ ექსპანსიონისტურ ტექნოლოგიებს (აგრესია, ოკუპაცია, სამხედრო ანექსია და სხვ.). ამიტომ საქართველოსა და უკრაინის მასშტაბური საერთაშორისო დახმარება, მათი დეოკუპაციის გარანტირება და გარანტირების რეჟიმის გავრცელება რუსეთის მხრიდან „დიფუზიური ომების“ მომავალ ობიექტ-ქვეყნებზე უნდა იქცეს დასავლეთის გლობალური სტრატეგიული ინიციატივების ერთ-ერთ ძირითად წყაროდ და, შეიძლება ითქვას, საერთაშორისო უსაფრთხოების ალგორითმად.

საქართველოს წინააღმდეგ რუსეთის აგრესიის მესამე თეორიულ წყაროდ შეიძლება ჩაითვალოს ე.წ. „ხაზარული სამკუთხედის“ კონცეფცია. ისევე როგორც მსოფლიო წესრიგის შეცვლის იდეა, ეს იმპერიული პოლიტიკური კონცეფციაც კრემლის თანამედროვე დაჯგუფებაზე ნეოევრაზიელთა ინტელექტუალური „ზენოლის“ ლოგიკური შედეგია. ამასთან, ნეოევრაზიული მოძრაობის პარადიგმაში სწორედ აღნიშნული კონცეფცია, როგორც რუსეთის იმპერიის ახალი თეორიული მოდელი, წარმოადგენს ერთგვარ სისტემანარმომქნელ აზრობრივ სტრუქტურას. როგორც აგვისტოს ომმა დაგვანახა, „ხაზარული სამკუთხედის“ კონცეფცია გარდაიქმნა რუსეთის საერთო-სახელმწიფოებრივ მაკონსოლიდირებელ იმპერიულ იდეოლოგიად, რომელიც საფუძვლად დაედო კრემლის საგარეო პოლიტიკას ე.წ. „ახლო საზღვარგარეთის“ მიმართ. ეს, ცხადია, შემთხვევითი არ არის. სწორედ

ეს კონცეფცია „ასაბუთებს“ პოსტსაბჭოთა სივრცეზე რუსეთის განსაკუთრებულ „უფლებებს“, მიიჩნევს ამ სივრცეს რუსეთის სასიცოცხლო და ექსკლუზიური ინტერესების ზონად და ყოველივე ამის საფუძველზე იმპერიის აღდგენის პროცესს უქმნის ლეგიტიმურობისა და კანონიერების საარგუმენტაციო ბაზას. არადა, სწორედ აგვისტოს ომი და „საქართველოს კრიზისი“ გახდა ერთგვარი „ჭეშმარიტების მომენტი“ რუსული იმპერიალიზმისათვის: მხედველობაში გვაქვს არა მარტო მსოფლიო წესრიგის არსებული მოდელის რევიზიის სრულიად აშკარა მცდელობა, არამედ ყოველი სსრკ-ს ერთიანი სივრცის რეინტეგრაციის სტრატეგიაც. სწორედ ამ სტრატეგიის თეორიული მატრიცაა ე.წ. „ხაზარული სამკუთხედის“ კონცეფცია. სრულიად აშკარაა, რომ კრემლის დაჯგუფებამ ე.წ. „ახლო საზღვარგარეთის“ მიმართ რუსეთის იმპერიული პოლიტიკის, შესაბამისი სტრატეგიული და სამხედრო დოქტრინების ფორმულირების პრეროგატივა ნეოევრაზიული მოძრაობის ანალიტიკურ ცენტრებს დააკისრა.

„ხაზარული სამკუთხედის“ კონცეფცია ამ პოლიტიკის დოქტრინალური პოსტულატების ერთობლიობას წარმოადგენს.

პოსტულატი პირველი: „მთელი რეგიონი (იგულისხმება კავკასია და მასთან ტერიტორიულად დაკავშირებული სამხრეთ რუსეთის სექტორი ტაგანროგიდან ასტრახანამდე¹ – **დ.ჯ.**) წარმოადგენს უკიდურესად მნიშვნელოვან სტრატეგიულ კვანძს, რომელიც ესაზღვრება ატლანტისტურ (ე.ი. პროამერიკულ-პროდასავლურ – **დ.ჯ.**) თურქეთს და სტრატეგიულად აკონტროლებს მოსაზღვრე ზონებს... კავკასიაზე კონტროლი ხსნის „თბილი ზღვებისაკენ“ გასასვლელს და საზღვრის ყოველი გადანაცვლება ჩრდილოეთისაკენ წარმოადგენს მნიშვნელოვან ნაგებას მთელი კონტინენტური ძალისათვის, ტელუროკრატიისათვის (ე.ი. რუსეთისათვის – **დ.ჯ.**)“ (**დუგინი, 1999: 244-245**). მაშასადამე, რუსეთისათვის სამხრეთ კავკასიაზე კონტროლის აღდგენა, რომლის უმთავრეს წანამძღვარს წარმოადგენს საქართველოს (და აზერბაიჯანის) პოლიტიკური და სტრატეგიული სუვერენიტეტის ლიკვიდაცია, არის საგარეო და სამხედრო პოლიტიკის ინვარიანტული მიზანი, ერთგვარი სტრატეგიული ალგორითმი. ამავე დროს, საქართველოზე კონტროლის აღდგენით რუსეთს სურს შექმნას ახლო აღმოსავლეთისაკენ და ე.წ. „თბილი

¹ სამხრეთ რუსეთის ამ სექტორს, რომელიც სივრცობრივად გადაჭიმულია დონის როსტოვი-ვოლგოგრადი-ასტრახანის გეოსტრატეგიული სამკუთხედის ფარგლებში, ნეოევრაზიელები „ხაზარულ სამკუთხედს“ უწოდებენ, რადგანაც ისტორიულად რეგიონში ხაზართა სახაკანო ბატონობდა. ისინი მოითხოვენ ამ რეგიონის განსაკუთრებულ სტრატეგიულ, ტექნოლოგიურ და ეკონომიკურ განვითარებას, მის გადაქცევას უმნიშვნელოვანეს გეოპოლიტიკურ წარმონაქმნად და კავკასია-ახლო აღმოსავლეთზე სტრატეგიული დარტყმის შემტვე ზონად.

ზღვებისაკენ“ გეოპოლიტიკური ექსპანსიის სტრატეგიული დერეფანი, ამ სივრცეებისკენ სამხედრო აგრესიის განმახორციელებელი დარტყმითი ვექტორი. ამ თვალსაზრისით „საქართველოს საკითხის“ გადაწყვეტაზე მნიშვნელოვანწილად არის დამოკიდებული ახლო აღმოსავლეთის პროდასავლური გეოსტრატეგიული კონსტრუქციის მომავალი, განსაკუთრებით კი ისრაელისა და სპარსეთის ყურის პროატლანტისტური მონარქიების უსაფრთხოების პერსპექტივა და, საერთოდ, რეგიონში ამჟამად არსებული გეოპოლიტიკური წესრიგის სტაბილურობის ხარისხი.

პოსტულატი მეორე: „კავკასიაში უნდა შეიქმნას სტრატეგიულად მთლიანად რუსეთზე ორიენტირებული ზონა... ამისათვის „ხაზარული სამკუთხედის“ სტრატეგიულმა ცენტრებმა უნდა განავითარონ სამხრეთისაკენ განმლადი გეოპოლიტიკური ჯაჭვი: როსტოვიდან კრასნოდარის გავლით მაიკოპის, სოხუმისა და ბათუმისაკენ, სტავროპოლიდან კისლოვოდსკის, ნალჩიკის, ორჯონიკიძის გავლით ცხინვალისა და თბილისისაკენ, ასტრახანიდან ბაქოსაკენ... მერიდიონალური ლოგიკით აუცილებელია აფხაზეთის უშუალოდ რუსეთთან შეერთება... ამავე ლოგიკით გაერთიანებული ოსეთი დაკარგავს ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი წარმონაქმნის მნიშვნელობას... ირანს უნდა მიეზღოს აზერბაიჯანი (?)...“ (დუგინი, 1999: 246). ამდენად, სახეზეა კავკასიის ტოტალური გეოპოლიტიკური ტრანზიციის პროექტი – ის მიზნად ისახავს: საქართველოს ტერიტორიულ დაშლას; აზერბაიჯანის პოლიტიკური დამოუკიდებლობის ლიკვიდაციას და ირანთან მის მიერთებას; კავკასიის არსებული ტერიტორიულ-პოლიტიკური სისტემის გაუქმებას და რეგიონში ახალი, პრორუსული გეოპოლიტიკური წესრიგის ჩამოყალიბებას.

ამგვარი წესრიგის ინსტიტუციური სქემა ფორმულირებულია „ხაზარული სამკუთხედის“ თეორიის მესამე პოსტულატში, რომელიც გეგმავს „კავკასიის ფედერაციის“ შექმნას, რომლის სუბიექტებს ექნებათ წმინდა ეთნო-კულტურული სტატუსი და არა ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი თუ პოლიტიკურ-ადმინისტრაციული სტრუქტურული ატრიბუტიკა. თანაც სუბორდინაციული ურთიერთდამოკიდებულება რუსეთსა და „კავკასიის ფედერაციას“ შორის ცენტრი-პერიფერიის მოდელზე აგებულ გეოპოლიტიკურ სისტემას უნდა დაეფუძნოს – ე.ი. ცენტრი-რუსეთი + პერიფერია-„კავკასიის ფედერაცია“. „კავკასიის ფედერაციის შემადგენლობაში შევა, – წერს ა. დუგინი, – სამივე კავკასიური რესპუბლიკა, ასევე რუსეთის შიდა ავტონომიური წარმონაქმნები. ცენტრი მთელ ამ რაიონს მისცემს კულტურულ-ეკონომიკურ დამოუკიდებლობას, მაგრამ უზრუნველყოფს უმკაცრეს სტრატეგიულ ცენტრალიზმს“ (დუგინი, 1999: 247).

რუსეთ-საქართველოს „ექვსდღიანი ომის“ კონტექსტში გან-

საკუთრებულ ყურადღებას იქცევს „ხაზარული სამკუთხედის“ კონცეფციის მეორე პოსტულატი, რომელიც, როგორც ვნახეთ, გეგმავს კავკასიაზე სამხედრო დარტყმის განხორციელებას ამ „სამკუთხედის“ სტრატეგიული „წვერებიდან“ (თუ „კუთხეებიდან“) სამხრეთის მიმართულებით მერიდიონალური გეოსტრატეგიული ექტორების გასწვრივ. 2008 წლის აგვისტოში რუსეთის სამხედრო აგრესიის მიმართულება, ჩვენი ქვეყნის ტერიტორიის სიღრმეში ინტერვენტთა საჯარისო შენაერთების გადაადგილება, სამხედრო-საჰაერო დარტყმების და პოსტინტერვენციული საოკუპაციო რეჟიმის (ე.წ. „უსაფრთხოების ბუფერული ზონების“) გეოგრაფიული ნომენკლატურა აბსოლუტური სიზუსტით იმეორებს „ხაზარული სამკუთხედის“ სამხედრო „გეომეტრიას“. ის გარემოება, რომ როსტოვი-ბათუმის გეოპოლიტიკური ჯაჭვი ფოთი-სენაკის სტრატეგიულ ხაზზე შეჩერდა, ხოლო ვოლგოგრად-თბილისისა - იგოეთ-ლამისყანის ხაზზე, ამ შემთხვევაში არაფერს ცვლის. ეს სტრატეგიული შედეგი განაპირობა აშშ-ის ადმინისტრაციისა და პენტაგონის ზენოლამ რუსეთზე. ამ შემთხვევაში არც ის გარემოება ცვლის ჩვენი ანალიზის საერთო სქემას, რომ „ხაზარული სამკუთხედის“ მესამე სტრატეგიული ცენტრი და ამ ცენტრიდან განშლადი ასტრახანი-მახაჩყალა-ბაქოს გეოსტრატეგიული „სხივი“ არ ამოქმედებულა; როგორც კონკრეტულად „ხაზარული სამკუთხედის“ კონცეფციის ტაქტიკური სქემა, ისევე ზოგადად – პოსტსაბჭოთა სივრცეზე იმპერიული პროტექტორატის აღდგენის რუსული სტრატეგიის ლოგიკა სრულიად აშკარად ადასტურებს რეგიონული გეოპოლიტიკური პროცესის ერთადერთ პერსპექტივას: დასავლეთის პასიური პოზიციის გაგრძელებისა და საქართველოში რუსეთის ინტერვენციის დებლოკირების შემთხვევაში გარდაუვალია კრემლის სამხედრო დარტყმა აზერბაიჯანზეც.

აგვისტოს ომი გახდა „ხაზარული სამკუთხედის“ კონცეფციის რეალიზაციის სანყისი ეტაპი და, როგორც ჩანს, კრემლის დაჯგუფების მიერ მისი სტრატეგიული აპრობაციის მექანიზმიც. ცნობილია აპრობაციის აქსიოლოგიური იმპულსებიც: თუ საქართველოს წინააღმდეგ განხორციელებული აგრესია არ დაიბლოკა, მაშინ არავინ შეუშლის ხელს კონცეფციის რეალიზაციის შემდეგ ფაზებს - აგრესია-ოკუპაციის რეჟიმის გაღრმავებას საკუთრივ საქართველოში, სამხედრო დარტყმას აზერბაიჯანზე და, როგორც შედეგი, სამხრეთ კავკასიაში რუსეთის დახურული გეოსტრატეგიული სივრცის აღდგენას.

ამრიგად, „ხაზარული სამკუთხედის“ თეორია წარმოადგენს სამხრეთის მიმართულებით რუსეთის მერიდიონალური გეოპოლიტიკური ექსპანსიის ტაქტიკური დაგეგმარების პროექტს, ერთგვარ სამხედრო დოქტრინას. როგორც ნებისმიერ სამხედრო დოქტრინაში, ამ თეორიაშიც მკაფიოდ არის ფორმულირებული კავკასიაზე სამხედრო დარ-

ტყმის მიმართულებითი ვექტორები. დოქტრინის განხორციელების შემთხვევაში გარდაუვალია რეგიონალური და ტრანსრეგიონალური სისტემის კარდინალური დეკონსტრუქცია. კერძოდ: ა) სამხრეთ კავკასიაში რუსეთის ჩაკეტილი გეოსივრცის აღდგენა; ბ) საქართველო-სომხეთის და აზერბაიჯანის ვერტიკალური გეოსტრატეგიული სხივების გაერთიანებით რუსეთის მიერ თავის სტრატეგიულ მოკავშირე ირანთან პირდაპირი სახმელეთო დერეფნის ჩამოყალიბება, რაც გამოიწვევს მოსკოვი-თეირანის გეოპოლიტიკური ლერძისათვის სივრცობრივი საფუძვლის შექმნას. გ) აღნიშნული დერეფანი შეიძენს რუსეთის იმპერიული იმპულსების ახლო აღმოსავლეთში გადატანის ფუნქციას. მოსკოვი-ერევანი-თეირანისა და მოსკოვი-ბაქო-თეირანის კონცენტრული სტრატეგიული სხივების დაწყვილებით კი შეიქმნება ერთგვარი გეოპოლიტიკური რომბი, რომელსაც რუსეთი აუცილებლად გამოიყენებს ახლო აღმოსავლეთში დღეს არსებული სტრატეგიული ბალანსისა და პროდასავლური წესრიგის დასაშლელად. ჯერ ერთი, აღნიშნული გეოპოლიტიკური რომბი მთლიანად ჩაკეტავს შავი ზღვა-კასპის ზონას, რომელიც „ჩამოეკიდება“ ამ რომბს; მეორე, აღნიშნული პრორუსული ტელუროკრატიული კომპლექსი კრემლის მიერ გამოიყენებული იქნება ახლო აღმოსავლეთში იმპერიული სტრატეგიული იმპულსების გადასაცემად, რაც, თავის მხრივ, გულისხმობს რუსეთის მერიდიონალურ აგრესიას და რეგიონში არსებული პროამერიკული ზონების შთანთქმას (ცხადია, მათი სტრატეგიული ჩანაცვლების პერსპექტივით).

ერთი სიტყვით, დაგეგმილია ფართომასშტაბიანი გეოსტრატეგიული „ჯაჭვური რეაქცია“: „ხაზარული სამკუთხედის“ ამოქმედებით სამხრეთ კავკასიის დაუფლება, შემდეგ – ირანთან სახმელეთო კავშირით გეოპოლიტიკური რომბის შექმნა, ხოლო შემდეგ კი - ამ რომბის ამოქმედებით ახლო აღმოსავლეთის „ათვისება“ („სირიის კრიზისში“ რუსეთის მონაწილეობა ამასთან დაკავშირებულია, მაგრამ ცალკე განხილვის საგანია). „ჯაჭვური რეაქციის“ დეტონაცია უკვე მოხდა 2008 წლის აგვისტოში – საქართველოზე რუსეთის აგრესიის სახით. ამიტომ სრულიად ცხადია, რომ სწორედ საქართველო წარმოადგენს აღნიშნული „რეაქციის“ ბლოკირების, „ხაზარული სამკუთხედის“ დოქტრინის ჩაშლისა და რეგიონში პრორუსული სტრატეგიული კონსტრუქციის შეკავების მთავარ პლატფორმას. „საქართველოს კრიზისის“ პოზიტიური გადაწყვეტა, აგვისტოს ომის ტერიტორიული შედეგების ლიკვიდაცია და ამ პროცესში აშშ-NATO-ს ქმედითი დახმარება არის არა მხოლოდ წმინდა ქართული მოთხოვნა, არამედ საერთაშორისო წესრიგის ფუნქციონირებისა და ტრანსფორმაციის ობიექტური კანონების ლოგიკა, პრორუსული გეოპოლიტიკური რევოლუციის ალაგმვის აუცილებლობა.

კიდევ ერთი გეოპარადიგმა, რომელიც, ჩვენი აზრით, თეორიულ საფუძვლად დაედო კრემლის დაჯგუფების მიერ საქართველოში სამხედრო აგრესიას, არის გეოეკონომიკა.

საერთოდ, გეოეკონომიკის პარადიგმა, როგორც საერთაშორისო პროცესების სისტემური მართვისა და გლობალური ეკონომიკის განვითარების ძირითადი ტენდენციების სივრცობრივ-გეოგრაფიული (უმთავრესად რესურსული პოტენციალით მდიდარი რეგიონების) ფაქტორებით განსაზღვრის სტრატეგია, ჩამოყალიბდა გასული საუკუნის 90-იან წლებში. „ცივი ომის“ დასრულებისა და ბიპოლარული მსოფლიო სისტემის დაშლის მომენტმა განაპირობა სახელმწიფოთა სისტემური ოპერაციებისა და საერთაშორისო აქციების გადანაცვლება სამხედრო-სტრატეგიული და სამხედრო-პოლიტიკური სფეროებიდან ეკონომიკურში (ფინანსები, ვაჭრობა, მომსახურების სფერო, ენერგორესურსები, ინტელექტუალური კაპიტალი, მაღალი ტექნოლოგიები, კვაზირენტის ფენომენი და ა.შ.). გეოეკონომიკური მოდელის საფუძველზე მსოფლიოს განვითარების ტენდენცია მოსწრებულად გამოხატა ერთმა დასავლეთელმა მოღვაწემ (თუ არ ვცდებით, საფრანგეთის ყოფილი პრეზიდენტის ფრანსუა მიტერანის ეკონომიკურმა მრჩეველმა ჟაკ ატალიმ): მან გეოეკონომიკას უწოდა „ვაჭრობის გრამატიკით კონფლიქტის ლოგიკის გამოხატვა“. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ეს არის გლობალური პროცესების წარმართვა ფინანსურ-ეკონომიკური მექანიზმებით, ან კიდევ მსოფლიო პოლიტიკაში იმგვარი „მეთოდოლოგიური“ პლურალიზმი, რომლის დროსაც სამხედრო-ძალისმიერი მეთოდები თანდათანობით უთმობს პირველობას ფინანსურ-ეკონომიკურ-ტექნოლოგიურ მეთოდებს.

მაგრამ თანამედროვე პირობებში გეოეკონომიკის გლობალური კუმულაციური ეფექტი არც ისე მაღალია. ამ ფენომენის სრულმასშტაბიანი გავრცელებისათვის აუცილებელია, რომ მსოფლიოს ძირითად ძალთა ცენტრებში იყოს მაღალგანვითარებული ეკონომიკა, ფინანსური და ტექნოლოგიური ძლიერება, პოსტინდუსტრიული ტიპის კორპორაციული კულტურა. ეს კი ასე არ არის. ძალთა ის ცენტრები, რომლებსაც აქვთ გარკვეული გეოეკონომიკური ამბიციები, მაგრამ არ გააჩნიათ მათი დაკმაყოფილების ზემოთჩამოთვლილი მექანიზმები, სამხედრო-ძალისმიერი აქციებით ცდილობენ მათს კომპენსირებას.

ასეთი ამბივალენტური ინვერსიის, გეოეკონომიკის არატრადიციული, არასაკუთრივ ეკონომიკური სქემებით წარმართვის განსაკუთრებული სახეობაა რუსული გეოეკონომიკა.

რუსეთში გეოეკონომიკა უპირატესწილად წარმოადგენს იმპერიული სტრუქტურის აღდგენის საერთო სტრატეგიის ორგანულ ნაწილს, პოსტსაბჭოთა სივრცეზე დომინანტური სტატუსის კვლავ განახლების ტაქტიკურ მოდელს. სწორედ ეს არის ძირითადი განსხვავება

ტრადიციულ დასავლურ გეოეკონომიკასა და რუსულ გეოეკონომიკას შორის. რუსეთისათვის გეოეკონომიკა არის არა ლიბერალური ეკონომიკური განვითარებისა და ეკონომიკურ ტრანსფორმულ უნივერსუმში სრულფასოვანი ჩართვის მექანიზმი, არამედ იმპერიული ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი თვითდამკვიდრების ინსტრუმენტი. თუ დასავლეთში გეოეკონომიკას უყურებენ როგორც პროგრესისა და აღმასვლის ერთგვარ „ტექნიკას“, რუსეთში ის წარმოადგენს წმინდა წყლის იმპერიულ იდეოლოგიურ კონსტრუქციას. თუ უკ ატალის ზემოთმოყვანილი სიტყვების პერიფრაზირებას მოვახდენთ, რუსეთისათვის გეოეკონომიკა არის კონფლიქტის ლოგიკის გამოხატვა საკუთრივ კონფლიქტის გრამატიკით. ამ ასპექტში რუსული გეოეკონომიკური კონსტრუქციის დემონსტრირებაა ე.წ. „გაზის კრიზისები“ უკრაინის წინააღმდეგ და პერიოდული „რძის სავაჭრო ომები“ სტრატეგიულად მოკავშირე ბელარუსის წინააღმდეგ.

რუსული გეოეკონომიკის მეორე არსებითი და აგვისტოს ომის კონტექსტში განსაკუთრებით ნიშანდობლივი სპეციფიკა არის მაქსიმალური ორიენტაცია სამხედრო-ძალისმიერ აქციებზე: საკუთარი გეოეკონომიკური ინტერესების რეალიზაციისათვის შეიარაღებული ძალებისა და აგრესია-ოკუპაციის „ტექნოლოგიური“ სტრატეგიის გამოყენება, მნიშვნელოვან გეოეკონომიკურ სივრცეებზე კონტროლის დასამყარებლად სამხედრო ესკალაციის მეთოდის აბსოლუტიზაცია.

სრულიად ეჭვგარეშეა, რომ საქართველოში რუსეთის სამხედრო ინტერვენციის ერთ-ერთი ძირითადი სტრატეგიული მიზანი იყო საქართველოს სატრანზიტო კომუნიკაციების ხელში ჩაგდება და გლობალური ენერგოუსაფრთხოებისათვის აუცილებელი სატრანსპორტო სივრცის ბლოკირება. ამას ნათლად ადასტურებს „ექვსდღიანი ომის“ დროს და პოსტინტერვენციული ოკუპაციის საწყის ეტაპზე საქართველოს ცენტრალური საკომუნიკაციო არტერიების გადაკეტვა, ასევე მიზანმიმართული საჰაერო და სარაკეტო (თვით „CC-26“-ის, იგივე „ისქანდერის“ ოპერატიულ-ტაქტიკური სარაკეტო კომპლექსის გამოყენებით) დარტყმები ბაქო-თბილისი-ჯეიჰანის ნავთობსადენის ცალკეულ მონაკვეთებზე. მაშასადამე, აგვისტოს ომის დროს რუსეთი, საქართველოს წინააღმდეგ განხორციელებული სამხედრო აგრესიის ფარგლებში, სხვათაშორის, მიზანმიმართულად უტყვევდა გლობალური სატრანზიტო-საკომუნიკაციო სისტემის ქართულ რგოლს და ამ რგოლის თითქმის ყველა გეოგრაფიულად ლოკალიზებულ სტრუქტურას. სწორედ ამაში მდგომარეობს რუსული ინტერვენციის კონცეპტუალიზაციის გეოეკონომიკური ასპექტი.

თანამედროვე მსოფლიოში ენერგეტიკული უსაფრთხოება წარმოადგენს საერთაშორისო ურთიერთობებისა და ზესახელმწიფოთა საგარეო პოლიტიკის მნიშვნელოვან ფაქტორს. არანაკლებ მნიშვნე-

ლოვან ფაქტორს წარმოადგენს გლობალური ბაზრის სისტემური ფუნქციონირება და რესურსებისა და პროდუქციის ტრანსპორტირების უზრუნველყოფა. თავისი გეომდებარეობიდან გამომდინარე, საქართველო არის თანამედროვეობის ამ ორივე გლობალური ტენდენციის სტრატეგიული სივრცე: ენერგორესურსებისა და სავაჭრო გლობალური სატრანზიტო-საკომუნიკაციო სისტემის ფუნდამენტური რგოლი. ამ საერთაშორისო ფუნქციას ინვესტს ძირითადად ორი მექანიზმი – ენერგეტიკული რესურსების საკომუნიკაციო-სატრანსფერო ქსელის სატრანზიტო რგოლი, რომელსაც ქმნის ბაქო-თბილისი-ჯეიჰანისა და ბაქო-სუფსის ნავთობსადენებით და ბაქო-თბილისი-არზრუმის გაზსადენით შექმნილი დერეფანი, ე.წ. „სამხრეთული დერეფანი“ და ევროპა-კავკასია-აზიის საკომუნიკაციო ქსელის (TRASEKA) საქართველოს სექტორი. ეს საკომუნიკაციო კომპლექსი, გარდა იმისა, რომ წარმოადგენს საქართველოს გლობალური ფუნქციისა და მისი უსაფრთხოების გარანტირების ქმედით მექანიზმს, ამავე დროს არის დასავლეთისკენ რუსეთის გვერდის ავლით (შესაბამისად, საერთაშორისო პოლიტიკაში რუსეთის ფაქტორის მაქსიმალური შემცირებით) ენერგორესურსებისა და სხვა ეკონომიკურ-საწარმოო „არტეფაქტების“ ტრანსპორტირების უზრუნველყოფის ალტერნატიული ქსელი.

სწორედ აღნიშნული კომპლექსის ნეიტრალიზაციას ან კონტროლქვეშ აყვანას ისახავდა მიზნად რუსეთი აგვისტოს ომის დროს. ომმა დაადასტურა რუსული გეოეკონომიკის იმპერიული, უაღრესად დესტრუქციული არსი: რომ რუსული გეოეკონომიკური კონსტრუქცია წარმოადგენს იმპერიალისტური დომინირების უზრუნველყოფის სტრუქტურას „რბილი ძალის“ კუთხით (ისევე როგორც, ვთქვათ, ბალტიისპირეთსა და უკრაინაში რუსული ეთნოკულტურული დიასპორების სტრუქტურირება და მათი გამოყენება ამ ქვეყნებზე ზეწოლისათვის არის იმპერიალისტური სტრატეგიის გეოკულტურული მოდელი. ანალოგიური გაგებით, კრემლთან ასოცირებული კორპორაციული კაპიტალის („გაზპრომი“, დერიპასკას იმპერია, „რაოეისი“, „ვი-თი-ბი ბანკი“ და სხვ.) ინვესტირება პოსტსაბჭოთა სივრცეში წარმოადგენს რუსული იმპერიალიზმის გეოფინანსურ მოდელს); რომ ეს უფრო გეოპოლიტიკა-გეოსტრატეგიაა, ვიდრე საკუთრივ გეოეკონომიკა; რომ ეს არსებითად ეკონომიკურ ინტერესებთან შერწყმული სამხედრო-სტრატეგიული ქმედებების სისტემური დოქტრინაა.

ასეთია აგვისტოს ომის გეოეკონომიკური გაკვეთილი. რა სტრატეგია უნდა აირჩიონ ამ გაკვეთილის გათვალისწინებით საქართველომ და დასავლეთმა?

საქართველომ, ცხადია, უნდა გააღრმავოს სტრატეგიული ურთიერთობა დასავლეთთან თავისი სატრანზიტო-საკომუნიკაციო ფუ-

ნქციის აქტუალიზაციის კუთხით. მაგრამ გეოეკონომიკურ ასპექტში სტრატეგიული ალიანსის ფორმირება-გაღრმავება უნდა მოხდეს არა ზოგადად დასავლეთთან, არამედ კონკრეტულად ამერიკის შეერთებულ შტატებთან. რატომ?

აშშ გეოგრაფიულად დაშორებულია ევრაზიის კონტინენტისაგან – მთავარი რესურსული „რეზერვუარისაგან“. ამიტომ სახეზეა ერთგვარი ალტერნატივა – წინააღმდეგობა აშშ-ს გლობალურ პრეტენზიებსა და რესურსული ბაზის (განსაკუთრებით – ენერგეტიკული პოტენციალის) ლოკალურობა-შეზღუდულობას შორის. ეს უკანასკნელი ამჟამად არაადექვატურია გლობალურ ლიდერობასთან მიმართებაში. ამიტომ აშშ-ს ენერგეტიკული უსაფრთხოების უზრუნველყოფაზე მნიშვნელოვანწილად არის დამოკიდებული როგორც თვით მისი არსებობა, ისევე საერთაშორისო წესრიგისა და უსაფრთხოების ბედი. შესაბამისად, ნახშირწყალბადის ნედლეულის არსებობის რაიონებზე და მათი ტრანსპორტირების მარშრუტებზე კონტროლის დამყარება წარმოადგენს აშშ-ის სასიცოცხლო სტრატეგიულ აქსიომას. ამ პოლიტიკაში გადამწყვეტ გეოგრაფიულ-სივრცობრივ ორიენტირს წარმოადგენს სპარსეთის ყურე-კასპის ზღვა-კავკასია-შავი ზღვის სტრატეგიული ენერგეტიკული „ელიფსი“. ეს „ელიფსი“ მოიცავს ნავთობისა და გაზის მწარმოებელ ქვეყნებს და ენერგორესურსების ტრანზიტის ქართულ შუალედურ რგოლს. აშშ არ დაუშვებს ამ კონსტრუქციის დაშლას, რაც ნათლად დაადასტურა ვაშინგტონის რეგიონალურმა პოლიტიკამ 2000-2018 წლებში („ბოროტების ღერძის, დოქტრინა, ერაყის ოკუპაცია, სპარსეთის ყურის „ნავთობმონარქიებთან“ სამოკავშირეო ურთიერთობების გაღრმავება, რუსეთზე მაქსიმალურად შესაძლებელი ზეწოლა 2008 წლის აგვისტოში საქართველოში სამხედრო აგრესიის ბლოკირებისათვის, ოპერატიულ-ტაქტიკური კოალიცია სირიაში და სხვ.).

ნებისმიერი ამერიკული ადმინისტრაცია აპრიორულად იძულებულია არ დაუშვას ენერგორესურსების ტრანსპორტირების საერთაშორისო არხების ბლოკირება, თუნდაც ამან გამოიწვიოს დროში შეუზღუდავი გლობალური კონფლიქტების მთელი სერია. სწორედ ამ ენერგეტიკული უსაფრთხოების პარადიგმაზე უნდა ააგოს საქართველომ თავისი შემხვედრი გეოეკონომიკური სტრატეგია: ჩვენი ქვეყანა წარმოადგენს საკვანძო სივრცეს ზემოთხსენებული სტრატეგიული ენერგეტიკული „ელიფსის“ სისტემაში ტრანზიტის სატრანსპორტო-საკომუნიკაციო ადგილის თვალსაზრისით. რუსეთის მიერ ამ სივრცის შთანთქმა გამოიწვევს ენერგორესურსების ტრანსპორტირების მნიშვნელოვანი საერთაშორისო სექტორის ბლოკირებას და ნავთობის გლობალური ბაზრის დეზინტეგრაციას. აგვისტოს ომმა დაადასტურა, თუ რაოდენ მონყვლადია საერთაშორისო გარანტიების გარეშე ენერგორესურსების ტრანსკონტინენტალური საკო-

მუნიციპალიტეტის ქართული სექტორი. ამიტომაც სასიცოცხლოდ აუცილებელია ე.წ. „სამხრეთული დერეფნის“ უსაფრთხოების უზრუნველყოფა: ამ „დერეფნის“ ფუნქციონირებით აშშ შეძლებს ძირითადი ენერგორესურსული დინების რუსეთის გვერდის ავლით მიმართვას და, როგორც შედეგი, მსოფლიო ენერგეტიკული ბალანსის თავის სასარგებლოდ შეცვლას. აგვისტოს ომმა ისიც ცალსახად დაადასტურა, რომ ასეთი ამოცანის გადაწყვეტა ფაქტობრივად შეუძლებელია ერთ-მნიშვნელოვნად ეკონომიკური საშუალებებით, გეოსტრატეგიისა და ქმედითი სამხედრო პოლიტიკის გარეშე.

ქართული ეკონომიკურ-სატრანზიტო გეოსივრცის გარანტირების სერიოზულ და მაღალეფექტურ მექანიზმად შეიძლება გადაიქცეს სატრანზიტო კომუნიკაციების ფიზიკური დაცვის მოტივაციით აქ აშშ-ს პერმანენტული სამხედრო დისლოკაციის უზრუნველყოფა. ეს კურსი სავსებით შეესაბამება როგორც საკუთრივ საქართველოს ეროვნულ-სახელმწიფოებრივ ინტერესებს, ისევე ენერგორესურსების გლობალური კონიუნქტურის კონტროლის ამერიკულ სტრატეგიას. ამასთან, საქართველოში აშშ-ის სამხედრო ინფრასტრუქტურის განლაგება უზრუნველყოფს სამხრეთ კავკასიაში აგვისტოს ომის შედეგად დარღვეული სამხედრო-სტრატეგიული წონასწორობისა და რეგიონალური ბიპოლარული კონსტრუქციის (პროდასავლური საქართველო და აზერბაიჯანი + პრორუსული სომხეთი) აღდგენას (ასევე, აუცილებლობის შემთხვევაში, ირანზე ძალისმიერი ზეწოლისათვის სტრატეგიული დერეფნის შექმნას).

ასეთია საქართველოს წინააღმდეგ რუსეთის აგრესიის კონცეპტუალური ასპექტები. შეიძლება ბევრს ანალიზის ჩვენებური სქემა გონებაჭვრეტითი, ზედმეტად აბსტრაქტული და განყენებული დეფინიციების სიჭარბით მოეჩვენოს. გარკვეულწილად ეს ასეც არის კიდევ. მაგრამ, ვფიქრობთ, ეს შემეცნებითი წიაღსვლა აუცილებელია. 2008 წლის აგვისტოში ქართველი ერისა და ქართული სახელმწიფოს წინააღმდეგ ჩადენილი ისტორიული დანაშაულის წინააღმდეგ ბრძოლა შეუძლებელია ამ დანაშაულის იდეოლოგიური მიზეზებისა და შინაგანი არსის ანალიზის გარეშე, რუსული ნეოიმპერიალიზმის მატრიცული თეორიული ტექნოლოგიების გაცნობიერების გარეშე.

გამოყენებული ლიტერატურა:

- *დუშინი, 1999* – დუგინი ალექსანდრე. გეოპოლიტიკის საფუძვლები. თბ., 1999;
- *ИВАШОВ, 2003* – Ивашов Леонид. Россия и мир в новом тысячелетии. Москва, 2003;
- *КАПЛАН, 2002* – Каплан Мортон. Система и процесс в международной политике, – *Теория международных отношений* (хрестоматия). Составление, научая редакция и комментарии П. А. Цыганкова. Москва, 2002;
- *ОСНОВЫ, 2002* – *Основы евразийства*. Составители: Н. Агамалян, В. Галимова, А. Гуськов, Н. Мелентьева, П. Зарифуллин, М. Хрустов. Москва, 2002;
- *УТКИН, 2011* – Уткин Анатолий Иванович. Мировой порядок XXI века. Москва, 2011;
- *STONE, 2001* – Stone Diane. Policy Transfer and the International Diffusion of Policy Ideas, – *CSGR Working Paper*. №63/01. Unit of Warwick, April, 2001.

DAZMIR JOJUA¹

FOR THE ISSUE OF CONCEPTUALIZATION OF MILITARY INTERVENTION OF RUSSIA INTO GEORGIA (SOME CONSIDERATION TO THE 10TH YEAR OF THE AUGUST WAR)

The conceptual principles of aggression against Georgia by Russia in August 2008 that is ideological-theoretical sources are reviewed in the article. The scientific issue of the problem is: which conceptual and doctrinal provisions the Kremlin applied, when she planned and carried out this intervention. On the basis of the analysis of the corresponding materials, the following conclusion is given in the article: the Government of Russia has planned this aggression using theoretical and ideological provisions of new- Eurasian geopolitical school. The main idea of Russian new- Eurasian geopolitics is to change the modern international system with the bipolar and multipolar world structure. All the possible means with the whole arsenal of harsh and soft powers are aimed towards realization of this idea. August War was the first demonstration of this project, and “Ukrainian crisis” – the second stage. In overall, when working on the plan for military assault on Georgia Russia applies four principles: “humanitarian intervention” concept, the idea of change of the world order, so-called “Khazarian Triangle” concept and the theory of geoeconomic activity.

¹ *Dazmir Jojua* – PhD in History, Associate Professor, Sokhumi State University.

ს ა მ ა რ თ ა ლ ი

ბადრი კვარაცხელია¹

დაქორწინება-განქორწინების სამართლებრივი პირობები
ძველ ქართულ საოჯახო სამართალში

ქორწინების ფორმები და ოჯახის მატერიალურ სიკეთეთა წარმოების პროცესში წარმოშობილი საზოგადოებრივი ურთიერთობით განისაზღვრებიან. მონოგამიური ქორწინების წარმოშობა დაკავშირებული იყო კერძო საკუთრებასთან, კლასობრივ საზოგადოებასა და სახელმწიფოსთან. მონოგამიური ოჯახის საფუძველი იყო კერძო საკუთრება.

მონოგამიური განმტკიცებისა და განქორწინების აკრძალვის ტენდენციამ მკვეთრად იჩინა თავი ქრისტიანულ თხზულებათა და საეკლესიო კრებათა დადგენილებაში.

მტკიცე მონოგამია და განქორწინების დაუშვებლობა ქრისტიანული ეკლესიის მიერ ერისკაცთა ცხოვრების პრინციპად გამოცხადდა. საქართველოში ადრე ქრისტიანულ ეპოქაში იყვნენ ცოლოსანი ეპისკოპოსები, როგორც ამის შესახებ ნათქვამია შატბერდის მათიანეში (**ნადარეიშვილი, 1996: 8**).

სანამ საქართველოში ცოლოსანი ეპისკოპოსები იყვნენ ეს თანამდებობა მამიდან შვილზე მემკვიდრეობით გადადიოდა. როდესაც აღმოსავლეთის ეკლესიამ ეპისკოპოსებს აუკრძალა ცოლის შერთვა, მხოლოდ მღვდლებსა და დიაკვნებს შეუნარჩუნეს ხსენებული უფლება. ქრისტიანული მოძღვრებისა და ქრისტიანული ეკლესიის გამარჯვების შემდეგ თანდათან დაძლეული იქნა მათთვის ადრინდელ ეპოქაში დამახასიათებელი უკიდურესობები. თანდათან ქორწინების მიზნების შესახებ მწყობრი შეხედულება. ქორწინების, როგორც ღვთაებრივი დანაწესის მიზანი სამმაგია. ესენია, პირველყოვლისა, კაცობრიობის მოდგმის შენარჩუნება და გამრავლება. ქორწინების მიზანია მეუღლეების მეგობრობა დახმარება და შემწეობა. ქორწინების მესამე მიზანია, ადამიანის ბუნებაში არსებული ხორციელი ცოდვისაკენ მიდრეკილების ალაგმვა, ხორციელ ტრფობის სწრაფვის შენელება (**ნადარეიშვილი,**

¹ **ბადრი კვარაცხელია** – სამართლის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

1996: 9-10).²

ქრისტიანულმა ეკლესიამ გააფართოვა იმ პირთა წრე, რომელთა შორისაც ქორწინება ნათესაური კავშირის გამო იკძალებოდა, მეტიც, ქრისტიანულმა ეკლესიამ შემოიღო ნათსაობის ახალი სახეობა ე.წ „სულიერი ნათსაობა“.

IV საეკლესიო კრების 52-ე წესის მიხედვით, სულიერი ნათესაობა ხორციელ ნათესაობაზე უფრო მნიშვნელოვან ამბად იქნა გამოცხადებული. „სულიერ ნათესავთა“ შორის ქორწინება იკრძალებოდა კონსტანტინოპოლის პატრიარქის, ნიკოლოზ გრამატიკოსის ზეობის დროს. 1097 წელს კონსტანტინოპოლის ადგილობრივ საეკლესიო კრებაზე აიკრძალა ნათლობის საფუძველზე წარმოშობილ სულიერ ნათესავთა შორის ქორწინება, მეშვიდე ხარისხის ჩათვლით.

საეკლესიო სამართალმა აითვისა ნათესაობის ხარისხის რომაული სისტემა. ამ სისტემის მიხედვით დაბადება ითვლება ხარისხად. მეექვსე მსოფლიო საეკლესიო კრებამ (680წ.) ნათესაობის, როგორც ქორწინებისათვის დამაბრკოლებელ მიზეზთან დაკავშირებით სახელმძღვანელოდ მიიღო აღმოსავლეთის ქრისტიანული ეკლესიის ავტორიტეტის – ბასილ დიდის კანონები. ზემოხსენებულმა საეკლესიო კრებამ აღნიშნა, რომ „უსჯულო ქორწინებად“ ჩაითვლებოდა, როგორც ხორციელ, ისე სულიერ ნათესავთა შორის ქორწინება. უკანონოდ ითვლებოდა თუ ვინმე შეირთავდა მამის ძმისწულს, დედის ძმისწულს, მამის ან დედის დისწულს. იკრძლებოდა მამასა და ძეს დედა და ასული შეერთო ცოლად (**ნადარეიშვილი, 1996: 12**).

თუ ვინმე სისხლით ნათსაობის მეშვიდე ხარისხში დაქორწინდებოდა ნათესავზე, ასეთ შეუღლების ანულირება არ ხდებოდა, მხოლოდ გადაახდევინებდნენ ე.წ „საკანონოს“ ასეთ მეუღლეებს.

ქართულმა ქრისტიანულმა ეკლესიამ დააზუსტა და დაადგინა, რომ:

1. ქორწინებაში შემავალი ორივე მხარე ქრისტიანი უნდა ყოფილიყო. ქრისტიანის ქორწინება არაქრისტიანთან აიკრძალა;
2. ერთ-ერთი მექორწინე მხარე უნდა ყოფილიყო მართლმადიდებელი. ასეთი ქორწინების შდეგად გაჩენილი ბავშვი მართლმადიდებლურ სარწმუნოებაზე უნდა აღზრდილიყო;
3. მექორწინეთა შორის სჯულის კანონით დადგენილი და სულიერი ნათესაობის გამომრიცხველი ხარისხები დაცული უნდა ყოფილიყო;
4. ქრისტიანულ ეკლესიას, ქორწინების დროს დაქორწინებულთა ნებისათვის უნდა გაენია ანგარიში.

ყველა ზემოთ ჩამოთვლილი ნორმა დაკანონებული იყო რუის-ურბნისის საეკლესიო კრების „ძეგლისწერაში“. ამ კანონიკური ძეგლის

მიხედვით ეკლესიის გარეშე იკრძლებოდა კურთხევა. „ძეგლისწერამ“ ქალის საქორწინო ასაკა აღიარა 12 წელი და ვაჟისათვის 15-16 წელი. რუის-ურბნისის საეკლესიო კრების მოწვევამდე საქართველოში არსებობდა „კიდით-კიდემდე გვირგვინით კურთხევა“. „კიდით-კიდემდე გვირგვინის კურთხევის“ დროს საქმრო და საცოლე ერთმანეთისგან დაშორებით ქორწინდებოდნენ. ჩვეულებრივ თითოეული მათგანის სახლში ხდებოდა ცალ-ცალკე. საქართველოში „კიდით-კიდემდე“ ქორწინების ცერემონიალში, როდესაც საცოლეს უკურთხებდნენ გვირგვინს, აქ მისი საქმროს ნაცვლად გვირგვინის ქვეშ სხვა მამაკაცი იდგა ხოლმე, მაგრამ გასაგები მიზეზის გამო ჯვრისწერის დროს მისი სახელი კი არ იხსენიებოდა, არამედ ნამდვილი საქმროსი. „კიდით-კიდემდე“ საქორწილო ცერემონიალის დროს საცოლის ნაცვლად გვირგვინის ქვეშ პატარძლის ნაცვლად პატარძლის წარმომადგენლად ქალი კი არ მდგარა, არამედ მამაკაცი. საქართველოში ქალის ამგვარი წარმომადგენლობა მათი პატივისა და ღირსებისათვის სათაკილოდ და სახიფათოდ მიიჩნეოდა (**ნადარეიშვილი, 1996: 24**).

რუის-ურბნისის საეკლესიო კრებამ სასტიკად აკრძალა ასეთი ქორწინება და მანამდე ასეთი სახით დაქორწინებულნი უკანონოდ გამოაცხადა. საქართველოში დასაქორწინებელი პირები სრულწლოვან ასაკისანი რომ გახდებოდნენ, მათი დანიდვა არ შეიძლებოდა. რუის-ურბნისის საეკლესიო კრებიდან არ ჩანს დასაქორწინებელთა ნოდებრივი განსხვავებულობა. საქართველოს საზოგადოებაში ნოდებრივი განსხვავება და გვარიშვილობა იმდენად განმტკიცებული იყო, რომ არც იყო საჭირო რაიმე კანონმდებლობით აკრძალვა. ქართული ქრისტიანული ეკლესია კანონიერად ცნობდა მხოლოდ სამჯერ ქორწინებას. სამის შემდეგ ქორწინებას კი უკანონოდ თვლიდა. ქართული საერთო სამართლის მიხედვით, თუ მამაკაცი თავისზე უფრო მაღალი წოდების გვარის ქალს შეირთავდა, მას აუცილებლად უნდა გადაეხადა „საკანონო“. საქართველოში ქორწილი რამდენიმე დღე გრძელდებოდა. ეს დამოკიდებული იყო სიძის ეკონომიკურ მდგომარეობაზე. ქართველი მემატიანის ფარსადან გორგიჯანიძის ცნობით, თეიმურაზ მეფეს, როდესაც მან შეირთო გურიელის ასული, ქორწილი სამ თვეს მიმდინარეობდა (**ნადარეიშვილი, 1996: 30**).

საქართველოში ქორწილის დროს ოჯახისათვის ახლო ნათესავეების მხრიდან მატერიალურ დახმარებას „სანიჭარისი“ ეწოდებოდა. ქართულ საქორწინო სამართალზე ვერავითარი გავლენა ვერ მოახდინა სპარსულმა და თურქულმა სამართალმა.

განქორწინება, როგორც იურიდიული ფაქტი, ობიექტურად ნიშნავს ოჯახის საფუძვლის, ქორწინების დარღვევას და ამით თვით ოჯახის დანგრევის სამართლებრივი აღიარება. სახელმწიფო ხელისუფლება კანონმდებლის სახით, არ შეიძლება ინდერფეტულად ყო-

ფილიყო განწყობილი განქორწინების საკითხისადმი, თუნდაც იმიტომ, რომ ეს უკანასკნელი სახელმწიფოსა და მთელ საზოგადოების ინტერესების სფეროა. ქორწინებაში კანონმდებელი განიხილავს, როგორც დაქორწინებულთა მუდმივ და არა დროებით თანაცხოვრებას. ამიტომ ქორწინების ყოველი დარღვევა წარმოადგენს ანომალიას (**ნადარეიშვილი, 1996: 182**).

განქორწინების წესი განუყრელ კავშირშია ქორწინების წესთან. საზოგადოებაში, სადაც ფაქტობრივად არ არსებობს თავისუფალი ქორწინება, არ შეიძლება არსებობდეს თავისუფლება განქორწინების საკითხებში. ყველა საზოგადოებაში, სადაც ოჯახი კრიზისს განიცდის, იგი საერთო სოციალური კრიზისის გამოხატულებაა. ქრისტიანული მოძღვრების თანახმად ჩვეულებრივ ქორწინება შეიძლება მხოლოდ ფიზიკური სიკვდილის შემდეგ. ქრისტიანული მოძღვრებით, ფიზიკური სიკვდილის შემდეგაც მთლიანად არ ისპობა ქორწინება, სწორედ აქედან გამომდინარე ეკლესია დიდ წინააღმდეგობას უწევდა განმეორებით ქორწინებას.

ქრისტეს მოძღვრების მიხედვით, განქორწინება შესაძლებელია მხოლოდ ცოლის მრუშობის შემთხვევაში. გარდა ამისა, „წმინდა მამათა“ წესებში განქორწინების საფუძვლად მრუშობის სხვა მოტივებიც იქნა ცნობილი. როგორც ცოლის მიერ მუცლის მოშლა (**ნადარეიშვილი, 1996: 186**).²

საგანქორწინებო კანონმდებლობა წარმოადგენდა, როგორც საეკლესიო, ისე საერთო ხელისუფლების კომპეტენციას. ეკლესია და სახელმწიფო თანაბრად ინაწილებდნენ კანონმდებლობასა და სამართალწარმოებას განქორწინების საკითხებზე. სიტყვა „კარაული“ ძველ ქართულში ნიშნავს ვირს. ქმარი მრუშობისათვის თავის მეუღლეს ვირზე შესვამდა და ასე გაისტუმრებდა მის სამშობლოში, უფრო მეტად ხალხის თავშესაყრელ ადგილებში. საერთოდ ფეოდალურ საქართველოში ვირზე შესმა და ასე ამა თუ იმ პირის ადგილ-ადგილ ტარება მძიმე კატეგორიის სასჯელად ითვლებოდა. ხალხის თვალში იგი უდიდეს დამცირებას ნიშნავდა. სასჯელის მიზანი ამ შემთხვევაში დამნაშავეისათვის ფიზიკური ტრამვის მიყენება კი არ იყო, არამედ მორალურის (**ნადარეიშვილი, 1996: 193**).

ძველი ქართული ჩვეულებითი სამართლის მიხედვით და აგრეთვე საერთო კანონმდებლობით მოცემული არის მრუშობისათვის ორი პერიოდი. პირველ პერიოდში, ცოლის მრუშობა განიხილება, როგორც ქმრის საკუთრების უფლების დარღვევა, როგორც ქმრის გაქურდვა; მეორე პერიოდში ცოლის მრუშობა, არა მარტო ქმრის საკუთრების უფლების დარღვევა, არამედ მისი ღირსების შეურაცხყოფაც. ბექა-ალბუღას „სამართლის წიგნში“ დართულ ბაგრატ კურაპალატის სამართლის წიგნის ნაწყვეტებიდან ჩანს, რომ განქორწინების სა-

ფუძველი ყოფილა ცოლის დასნეულება. მაგრამ კანონმდებელი განასხვავებდა ცოლის დასნეულებას ქორწინებამდე თუ ქორწინების შემდეგ. ქართული კანონმდებლობით ქმარს ფიცით უნდა ეთქვა, რომ ცოლს სიძულვილით კი არ ეყრებოდა, არამედ მისი სნეულების გამო. ქართველ კანონმდებელს სნეულ ცოლთან განქორწინება, სავსებით ლეგალურ მოვლენადაც არ მიაჩნდა, რაც იქიდან ჩანს, რომ ქმარს სასჯელის სახით ნახევარი სისხლის ფასი უნდა გადაეხადა ცოლისათვის (ნადარეიშვილი, 1996: 200).

განქორწინების საფუძველი შეიძლება ყოფილიყო ქორწინებამდელი ორსულობაც. ეს უკანასკნელი მხოლოდ იმ შემთხვევაში არ შეიძლებოდა განქორწინების მოტივი ყოფილიყო, თუ:

1. ქალი ქვრივი ან ნაქმარევი იყო და წინა ქორწინებიდან ერთ წელზე ნაკლები ხნის გასვლამდე ხელახლა გათხოვდა;
2. ქმარმა ქორწინებამდე არ იცოდა ცოლის ორსულობა;
3. ქმარი ცოლის ქორწინებამდელი ორსულობის მიზეზი თვითონ იყო.

აღმოსავლეთის ქრისტიანული ეკლესია განქორწინების საფუძველად მიიჩნევდა: თუ ცოლი უცხო მამაკაცთან იქეიფებდა, ან მასთან ერთად ტანს დაიბანდა აბანოში. თუ ცოლი სხვის სახლში გაათენებდა ან თეატრს დაესწრებოდა ქმრის ნებართვის გარეშე. განქორწინების მიზეზად შუა საუკუნეების საქართველოში შეიძლებოდა ყოფილიყო ემბაზიდან საკუთარი შვილის ამოყვანა, როცა მშობელი შვილის ნათლია ხდებოდა. ამის შედეგად სულიერი ნათესაობა მყარდებოდა ცოლსა და ქმარს შორის (ნადარეიშვილი, 1996: 202).

საქართველოში განქორწინების მოტივი შეიძლება ყოფილიყო ცოლის მიერ მეუღლის მოკვლის მცდელობა. აგრეთვე სოდომური ცოდვები. ძველი ქართული კანონმდებლობით ქმარს უფლება ჰქონდა „ყბედი ცოლი“, რომელიც საჯაროდ შეურაცხყოფას აყენებდა მას და მრუშობაში ბრალს სდებდა, გაჰყროდა და არავითარი საზღაური არ გადაეხადა ცოლისთვის. ადგილობრივი ხასიათის საკანონმდებლო ძველი „კათალიკოსის სამართლის“ 23-ე მუხლი მკაცრად აფრთხილებდა ყველას, რომ თუ ცოლს უმიზეზოდ გაეყრებოდა დამნაშვეს სიკვდილით დასჯა არა ცდებოდა.

ვახტანგ IV-ის სამართლის წიგნის 63 და 64 მუხლების მიხედვით განქორწინება დაშვებული იყო თუ ცოლი ქმარს დაჭრიდა ან ქმარი ცოლს ტანჯავდა და უპატიოდ ექცეოდა. ამ კოდექსის 225-ე მუხლის მიხედვით განქორწინების საფუძველი ყოფილა ერთ-ერთი მეუღლეთაგანის ბნედიანობა. ვახტანგ IV-ის სამართლის წიგნის მიხედვით განქორწინების საფუძველი ყოფილა უშვილობა. ძველი ქართული სამართლის მიხედვით განქორწინების საფუძველი ყოფილა თუ ცოლი ტყვედ ჩავარდნილ ქმარს ხუთი წლის განმავლობაში არ დაუცდიდა.

საქართველოში განქორწინების საფუძველი ყოფილა ახალგათხოვილი ქალის ქალწულობა. სასიძო მეორე დღეს ქალს თავის მშობლებს უბრუნებდა. დავით ბატონიშვილის სამართლის წიგნის მიხედვით განქორწინების საფუძველი ყოფილა:

1. ერთ-ერთი მეუღლის უგზო-უკვლოდ დაკარგვა;
2. პოლიტიკური სიკვდილი;
3. ექიმების მიერ დადასტურებული უვარგისობა მეუღლური ცხოვრებისათვის.
4. მეუღლეთა ხასიათის უდიდესი სხვაობა;
5. ცოლის სიგიჟე, ბნედიანობა, უკურნებელი სენით დაავადება, მძიმე გადამდები სენით ავადმყოფობა, ან პირში მყრალი და აუტანელი სუნის არსებობა.

ბიბლიოგრაფია:

- *ნადარეიშვილი, 1996* – ნადარეიშვილი გიორგი. ძველი ქართული საოჯახო სამართალი. თბ., 1996.

BADRI KVARATSKHELIA¹

LEGAL CONDITIONS OF MARRIAGE AND DIVORCE IN OLD GEORGIAN FAMILY LAW

In old Georgian Family Law, the conditions of marriage were the following: both sides of the marriage should be Christian Orthodox. It was forbidden to marry a Christian to non-Christian. It was prohibited by the canonical (ecclesiastical) law. It was an essential condition that one person in the marriage should be an Orthodox. A child born on such a marriage should have been raised on the right faith. In the Middle Ages Georgian Orthodox Church firstly enriched the will of the marriages. In old Georgian Family Law, there were the following conditions for divorce: Adultery, fornication, the re-marriage of a widows less than a year before expiration of the marriage. The Legal reason for divorce could have been the attempt to kill her husband. According to the Law of Vakhtang 6th the legal reason for divorce could have been madness of spouses, the missing of the husband for undefined time, death, the extreme difference of the character of spouses, stubbornness of the wife, having an incurable disease.

¹ *Badri Kvaratskhelia* – PhD in Law, Associate Professor, Sokhumi State University.

კ ე დ ა გ ო გ ი კ ა

ლია ახალაძე¹

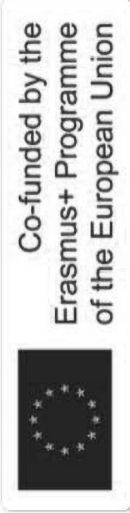
**ERASMUS+-ის საერთაშორისო პროექტი
და განმავითარებელი შეფასების პილოტირების ეტაპები
სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტში**

საქართველოს საგანმანათლებლო სისტემა რამდენიმე წელია, ზოგადი განათლების დაწყებით საფეხურზე, განმავითარებელი შეფასების დანერგვას ახორციელებს (**ლაბარტყავა, 2014; გორგოძე, 2016; კობახიძე., 2016; კობახიძე, 2016**). შეფასების ეს სახე არც საუნივერსიტეტო განათლებისთვისაა უცხო, მაგრამ მისი სტრუქტურული პილოტირება პირველად ხორციელდება ევროკავშირის პროგრამის Erasmus+-ის ფარგლებში დაფინანსებული პროექტის ASSET-ის („შეფასების ინსტრუმენტები ახალ სასწავლო გარემოში უმაღლეს საგანმანათლებლო დაწესებულებებში“) ფარგლებში, რომელიც 2017 წელს შევიდა ძალაში.

ASSET-ის პროექტის ავტორი და ინიციატორია² ისრაელის კინერეთის განათლების უმაღლესი აკადემიური კოლეჯი, კერძოდ, პროფესორი დორით ალთი. მის განხორციელებაში ჩართულნი არიან ისრაელის, საქართველოსა და ევროკავშირის ქვეყნების უნივერსიტეტები. ევროკავშირის ქვეყნებიდან პროექტს მონოტორინგს უწევენ: ირლანდიის კორკის უნივერსიტეტის კოლეჯი, ესტონეთის ტალინის ციფრული ტექნოლოგიების უნივერსიტეტი, გერმანიის ბამბერგის ოტო-ფრიდრიხის უნივერსიტეტი და ავსტრიის ლინცის განათლების კერძო უნივერსიტეტი. ისრაელიდან პროექტის წევრებია კინერეთის აკადემიური კოლეჯი – პროექტის ლიდერი გორდონის განათლების აკადემიური კოლეჯი ჰადასაჰის აკადემიური კოლეჯი, სახნინის მასწავლებელთა განათლების კოლეჯი. საქართველოდან პროექტის ბენეფიციარები არიან: ივანე ჯავახიშვილის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი, სოხუმის სახელ-

¹ **ლია ახალაძე** – ისტორიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტიდან პროექტის თანაავტორებია **ლია ახალაძე** (კოორდინატორი სსუ-ში და ტრენერთა ტრენერი) და **თამარ შინჯიაშვილი** (მენეჯერი სსუ-ში და ტრენერთა ტრენერი).

მნიფო უნივერსიტეტი,¹ სამცხე-ჯავახეთის სახელმნიფო უნივერსიტეტი და მასწავლებელთა პროფესიული განვითარების ეროვნული ცენტრი.

პროექტის მიზანია ერაზმუსისა და ტემპუსის პროექტის ფარგლებში წარმატებით განხორციელებული პროექტების, კერძოდ, DOIT-ის ფარგლებში შექმნილი, პილოტირებული და უკვე დანერგილი სილაბუსების ფარგლებში განმავითარებელი შეფასების სხვადასხვა ინსტრუმენტების//მეთოდების გამოცდა და პილოტირება. პროექტი მუშაობს განმავითარებელი შეფასების შემდეგ მეთოდებზე:

1. ღია ციფრული სამკერდე ნიშნები;
2. სოციალურ-ემოციური და ინტელექტუალური რბილი უნარების განვითარების ინსტრუმენტი XXI საუკუნეში;
3. კრიტიკული მეგობარი;
4. რეფლექსიური დღიური – ჯგუფური შეფასება;
5. ურთიერთშეფასება;
6. კონცეპტუალური რუკა (CoMa).

ბუნებრივია, პროექტის ფარგლებში შესაძლებელია, ამ ინსტრუმენტების სხვა სასწავლო კურსებშიც განხორციელდება (ASSET Rationale and MAIN AIM: www.asset-erasmus.com). ერთი სიტყვით, ASSET-ის კონსორციუმში ბოლონიის პროცესის მიერ ჩამოყალიბებული პრინციპების საფუძველზე, უზრუნველყოფს ცოდნის განვითარებასა და პედაგოგიურ

¹ ზურაბ ხონელიძე, ნინო თოფურიძე – პროექტის ადმინისტრაციული მხარდაჭერა და პროექტის განხორციელების ტექნიკური უზრუნველყოფა; ომარ არდაშელია, კახა კვაშილავა, ლევან კვარაცხელია, ნინო წულაია – პროექტის წევრები და ტრენერთა ტრენერები; პროექტის ფარგლებში განხორციელებული ტრენერთა ტრენინგების საფუძველზე, რამდენიმე პროფესორი განხორციელებს განმავითარებელი შეფასების პილოტირებას;

ექსპერტიზას, რომელიც მიზნად ისახავს კრეატიული და ინოვაციური შეფასების ინსტრუმენტებისა და მეთოდების შემუშავებას და პილოტირებას სწავლების ეფექტურობის გაუმჯობესების მიზნით. საქართველოს და ისრაელის უმაღლეს საგანმანათლებლო სისტემაში განმავითარებელი შეფასების თვალსაზრისით არსებული ხარვეზის შევსებას და მიმდინარე საგანმანათლებლო მიზნებისა და სწავლების, სწავლისა და შეფასების პროცესების შედეგების გაუმჯობესებას (ASSET Rationale and MAIN AIM: www.asset-erasmus.com).

პროექტის განხორციელების პირველ ეტაპზე აკადემიური პერსონალის ტრენინგებთან ერთად შეიქმნა განმავითარებელი შეფასების ინსტრუმენტების სწავლების სახელმძღვანელო, რომელიც განთავსებულია პროექტის ოფიციალურ ვებ-გვერდზე (Assessment tools – teaching manuals: www.asset-erasmus.com/copy-of-cm-2).

ღია ციფრული სამკერდე ნიშნები ფართოდ გამოიყენება დასავლურ საგანმანათლებლო და არამართო სივრცეში, როგორც ახალი ტრენდი საგანმანათლებლო ტექნოლოგიებში. ეს ინსტრუმენტი წარმოადგენს შეფასების ახალ საშუალებას. მრავალი პედაგოგის აზრით, ღია ციფრულ სამკერდე ნიშნებს აქვს უზარმაზარი პოტენციალი ხელი შეუწყოს სტუდენტის სწავლას და შეცვალოს სწავლის მიღწევების აღიარება, რათა შეფასება და მიღწევები უფრო თვალში საცემი გახდეს და აღიარებულ იქნას ინსტიტუციის ფარგლებს გარეთ (**Open Digital Badges** – Izabella Petriashvili, Irine Samsonia, Lia Akhaladze, Diana Mikeladze, Liora Nutov, Yaser Awad, Sirje Virkus, Aira Lepik, Catherine O’Mahony, Manuel Foerster, Julian Klaus – https://bc8d9692-060d-4b80-a21c-2607915fb762.filesusr.com/ugd/c8a426_dc734f814da048ad845a50a419876c55.pdf).

სოციალურ-ემოციური და ინტელექტუალური რბილი უნარების განვითარების ინსტრუმენტი XXI საუკუნეში – ეს მეთოდი, როგორც წესი უმაღლეს საგანმანათლებლო დაწესებულებებში არ ისწავლება და არც შედის რომელიმე საგნის სწავლებაში. განმავითარებელი შეფასების აღნიშნული ინსტრუმენტი, ხელს უწყობს ზოგად აღქმას, კოგნიტურ სწავლებას, სოციალურ-ემოციური უნარების განვითარებას. ეს სტუდენტის მიერ მართული პროცესია, მაგრამ შეფასებას ახდენს ორივე სტუდენტიც და მასწავლებელიც. პროცესი ხელს უწყობს კოგნიტური შესაძლებლობების გაზრდას, ტრასფერული და ემოციური ინტელექტუალური უნარებისა და კომპეტენციების ჩამოყალიბებას, რომელიც მნიშვნელოვანია სტუდენტის სამომავლო წარმატებებისა და კეთილდღეობისთვის, რისთვისაც აღნიშნულ უნარებს ხშირად „რბილ უნარებს“ უწოდებენ. ASSET-ის გუნდმა შეიმუშავა რბილი უნარების განვითარების ინსტრუმენტი, რომელიც შეიძლება განხორციელდეს როგორც ნებისმიერი საგნის სწავლების ნაწილი და ის მოიცავს განვითარების ხელსაწყოს, სტუდენტებისთვის და შეფასების

ინსტრუმენტს მასწავლებლებისთვის (**Social-Emotional Intelligence (SEI) Reflective Journey Soft Skills Development Tool for the 21st Century** – Niva Dolev, Hanna Shahar, Lior Naamati, Adaya Meitovich, Orit Sztrigler Hadassah, Anabel Lifszyc Friedlander, Tina Gelashvili, Nino Chikovani, Kakha Kvashilava – https://bc8d9692-060d-4b80-a21c-2607915fb762.filesusr.com/ugd/c8a426_fbe6f71dfb264485bcff8b242594a336.pdf).

კრიტიკული მეგობრი არის კომპლექსური, ინტეგრირებული მიდგომა, რომელიც დაფუძნებულია სწავლების კონსტრუქტივისტულ პრინციპებსა და რეფლექსიურ პრაქტიკაზე. იგი ემყარება სისტემურ თანამშრომლობას, ურთიერთსწავლებას და გამონვევებისადმი მზაობას. აღნიშნული მიდგომა ფართოდ გამოიყენება წარმატებული დასავლური ქვეყნების საგანმანათლებლო სისტემებში. ეს არის ეფექტური გზა, რომელიც ფოკუსირებულია მასწავლებლებსა და სტუდენტებს, ასევე თავად სტუდენტებს შორის ეფექტური უკუკავშირის გზით, პროფესიული განვითარებისკენ (**Critical Friend Approach** – Sopiko Lopjanidze, Yariv Itzkovich, Alfred Weinberger, Hadas Huber, Eka Tkavashvili, Marika Kirvalidze, Ina Baratashvili, Guliko Janova – https://bc8d9692-060d-4b80-a21c-2607915fb762.filesusr.com/ugd/c8a426_5de8e32512df47368630878f5ded0b8a.pdf).

შეფასება არის ყველა უმაღლესი სასწავლებლის მუშაობის ინტეგრალური მახასიათებელი. ურთიერთშეფასება არის პროცესი, როდესაც სტუდენტები აფასებენ ერთმანეთს. თანატოლების მიერ შეფასებისას სტუდენტებს უძლიერდებათ გაკვეთილის სწავლის მიზნების და წარმატების კრიტერიუმების გაგება, რაც თავის მხრივ, ეხმარება მათ საკუთარი სწავლის შეფასებაში. მთავარი გამონვევა, რომელსაც ASSET-ის ექსპერტები აწყდებიან არის შეფასების ამ ინსტრუმენტის დიდ აუდიტორიებში გამოყენება. ASSET-ის ექსპერტების მიზანია, განახლებული ურთიერთშეფასების ინსტრუმენტების შეთავაზება, რომელთა გამოყენებაც შესაძლებელი იქნება პრაქტიკულ სასწავლო გარემოში დიდ კლასებში, როგორც ისრაელში, ისე საქართველოში (**Group (peer) Assessment** – Dorit Alt, Nirit Raichel, Maka Murvanidze, Marine Gognelashvili, Karin Heinrichs, Rachel Eichler, Ariela Gordon-Shaag, Anat Abramovitch, Marian McCarthy – https://bc8d9692-060d-4b80-a21c-2607915fb762.filesusr.com/ugd/c8a426_5df992017eb44f3fa8552180c392ccb.pdf).

რეფლექსიური დღიურების მიზანი არის სასწავლო პროცესზე დაკვირვების და რეფლექსიის ასახვა მტკიცებულებების საფუძველზე. აღნიშნული ინსტრუმენტისთვის მნიშვნელოვანია ისეთი გარემოს შექმნა, სადაც სტუდენტები თავისუფლად გრძნობენ თავს და შეძლებენ საკუთარი პრობლემების თავისუფლად გამოხატვას დღიურში. სწავლაზე რეაგირების ჩანაწერების ძირითადი სარგებელი

მდგომარეობს იმაში, რომ სტუდენტები თვინათ პრობლემებს და ექსპერიმენტებს ატარებენ სწავლის პროცესში ჩანაწერების სახით და შემდეგ უზიარებენ ჯგუფში. მეთოდის მიზანია სტუდენტების წახალისება, რათა დააკვირდნენ, აღმოაჩინონ, ასახონ და შემდეგ გააზიარონ საკუთრი აზრები, დაფიქრდნენ ჯგუფური მუშაობის პრაქტიკის ეფექტურობაზე და ა. შ. (**Group Reflective Diary** – Dorit Alt, Nirit Raichel, Maka Murvanidze, Marine Gognelashvili, Karin Heinrichs, Rachel Eichler, Ariela Gordon-Shaag, Anat Abramovitch, Marian McCarthy – https://bc8d9692-060d-4b80-a21c-2607915fb762.filesusr.com/ugd/c8a426_b4b1c8-3fec374a709b60e1dd9fbd57ed.pdf).

CoMa არის ცოდნის ვიზუალური წარმოდგენა. შეფასების ეს მეთოდი/ინსტრუმენტი საშუალებას იძლევა ინფორმაციის ორგანიზებისა და სტრუქტურირებისათვის. კონცეპტუალური რუკები უზრუნველყოფენ კონკრეტული დარგის, საგნის კონცეპტუალური და ურთიერთდაკავშირებული ცოდნის ვიზუალურ წარმოდგენას. მათ შეუძლიათ დაეხმარონ მასწავლებელს შეფასებაში, თუ რა ესმის სტუდენტებს და როგორ ახდენენ ისინი კორელაციას სასწავლო კურსის საერთო მიზნებთან. ინსტრუმენტის გამოცდის დროს გათვალისწინებულია CoMa-ს ტექნოლოგიური პლატფორმები და შეფასების მეთოდები (**Concept Map (CoMa)** – Karin Heinrichs, Manuel Foerster, Julian Klaus, Germany, Anat Abramovitch – https://bc8d9692-060d-4b80-a21c-2607915fb762.filesusr.com/ugd/c8a426_be6734370e3a42acaf144949-0e097c99.pdf).¹

ჩატარებული სამუშაოების შემდეგ პროექტის განხორციელებაში რამდენიმე ეტაპი შეიძლება გამოვყოთ:

1. პროექტში ჩართული უნივერსიტეტების აკადემიური პერსონალის ტრენინგები, ირლანდიის კორკის, ავსტრიის ლინცის კერძო პედაგოგიურ უნივერსიტეტებში და საქართველოს უნივერსიტეტებში;
2. ტრენერთა ტრენინგები ისრაელში – კინირეთის, გორდონისა და სახნინის განათლების უმაღლეს აკადემიურ კოლეჯებში და საქართველოში – ილიას, თბილისისა და სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტებში;²

¹ აღნიშნული ინსტრუმენტის პილოტირებას საქართველოს უნივერსიტეტები ვერ განახორციელებენ შესაბამისი პლატფორმის მაღალი ხელმეწიფეობის გამო.

² სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტში ტრენერთა ტრენინგები გაიმართა, როგორც საერთაშორისო დონეზე, ასევე საუნივერსიტეტო დონეზე. 2019წ. 14 მაისის ტრენინგები იხილეთ: „სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტში ევროკავშირის პროგრამის Erasmus+ პროექტის ASSET-ის კონსორციუმის შეხვედრა და ტრენერთა ტრენინგები გაიმართა“ <http://reportiori.ge/inside.php?menuid=3&id=98771&fbclid=IwAR3ANxN9wMtqDCiXlV2cCjQ3QzSUXWcLexi>

3. განმავითარებელი შეფასების ინსტრუმენტების პილოტირება. აღნიშნული აქტივობების პარალელურად მიმდინარეობს პროექტის იდეების წარმატებული გავრცელება (დისიმინაცია).

სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გუნდი სამივე ეტაპზე აქტიურად იყო ჩართული: გუნდმა პროექტის ფართომასშტაბიანი განხორციელებისთვის რამდენიმე მიმართულებით განახორციელა სამუშაოები: განმავითარებელი შეფასების ინსტრუმენტებზე სახელმძღვანელო პრინციპების შემუშავება, აკადემიური პერსონალისა და მასწავლებელთა განათლების პროგრამების სტუდენტთა ტრენინგები და სემინარები, ახალი ინსტრუმენტების დატესტვა და პილოტირება ევროკავშირის პროექტების საფუძველზე შექმნილ ახალ სასწავლო კურსებში, ASSET-ის პროექტის იდეების დისეინაცია საერთაშორისო, ეროვნულ და ადგილობრივ კონფერენციებზე, განმავითარებელი შეფასების ინსტრუმენტების შესახებ ახალი სასწავლო მოდულის დანერგვა ახალ საბაკალავრო და სამაგისტრო პროგრამებში;

რადგან პროექტი უმაღლეს საგანმანათლებლო სისტემაში განმავითარებელი შეფასების ექვსი ინსტრუმენტის პილოტირებასა და

2462KqjdwnsvT2YxCohjZJXU; ინფორმაცია უნივერსიტეტის ვებ-გვერდზე ინგლისურ ენაზე: **Consortium meeting of EU Erasmus+ Project ASSET and Train the Trainers workshops were held in Sokhumi State University** – <https://www.sou.edu.ge/news/soxumis-saxelmwifo-universitetSi-evrokavSiris-programis-Erasmus+-proeqtis-ASSET-is-konsorciumis-Sexvedra-da-trenerTa-treningebi-gaimarTa/327>; ინფორმაცია უნივერსიტეტის ვებ-გვერდზე ქართულ ენაზე: <https://www.sou.edu.ge/news-details.php?title=soxumis-saxelmwifo-universitetSi-evrokavSiris-programis-Erasmus+-proeqtis-ASSET-is-konsorciumis-Sexvedra-da-trenerTa-treningebi-gaimarTa&id=327&&lang=ge>.

საუნივერსიტეტო ტრენინგები: 2019წ. 5-6 ივლისის ტრენინგების შესახებ ინფორმაცია ინგლისურ ენაზე იხ.: **Two-days trainings of trainers of Erasmus+ Project ASSET in Formative Assessment** – <https://www.sou.edu.ge/news-details.php?title=Erasmus+-is--proeqtis-ASEET-is-trenerTa-ordRiani-treningi-ganmaviTarebel-SefasebaSi&id=330&lang=en>; ინფორმაცია ქართულ ენაზე იხ.: **Erasmus+-ის პროექტის ASSET-ის ტრენერთა ორდლიანი ტრენინგი განმავითარებელ შეფასებაში**, <https://www.sou.edu.ge/news-details.php?title=Erasmus+-is--proeqtis-ASEET-is-trenerTa-ordRiani-treningi-ganmaviTarebel-SefasebaSi&id=330&&lang=ge>.

2019წ. 24-25 სექტემბრისა და 10-11 ოქტომბრის ტრენინგები იხ.: ინგლისურ ენაზე **Another trainings of the ASSET team before piloting formative assessment**, <https://www.sou.edu.ge/news-details.php?title=ssu-ASEET-is-gundis-morigi-treningi-ganmaviTarebeli-Sefasebis--pilotirebis-dawyebis-win&id=331&lang=en>; ქართულ ენაზე იხილეთ: სსუ ASEET-ის გუნდის მორიგი ტრენინგი განმავითარებელი შეფასების პილოტირების დაწყების წინ – <https://www.sou.edu.ge/news/ssu-ASEET-is-gundis-morigi-treningi-ganmaviTarebeli-Sefasebis--pilotirebis-dawyebis-win/331>.

დანერგვას ცდილობს, ერთ-ერთი ინსტრუმენტის, კერძოდ, ღია ციფრული სამკერდე ნიშნების პირველადი ექსპერიმენტული ტესტირება სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტმა ჯერ კიდევ 2018 წლის შემოდგომაზე დაიწყო ევროკავშირის პროგრამის Tempus-ის პროექტის DOIT-ის მიერ პილოტირებულ საგანში – „მულტიკულტურული განათლება – მრავალეთნიკური და მრავალკულტურული საქართველო“ (საბაკალავრო პროგრამა – მასწავლებელთა განათლება – ღია ახალაძე, ლევან კვარაცხელია). 2019 წლის გაზაფხულის სემესტრში ღია ციფრული სამკერდე ნიშნების პირველადი ტესტირება გაგრძელდა სასწავლო კურსში (საბაკალავრო პროგრამა – განათლების პოლიტიკა).

მიმდინარე 2019-2020 სასწავლო წლის შემოდგომის სემესტრიდან ASSET-ის გუნდი სრულმასშტაბიან პილოტირებას განახორციელებს როგორც DOIT-ის მიერ ინიცირებულ საგნებში, ასევე სხვა სასწავლო კურსებში. საგულისხმოა, რომ სსუ შეფასების აღნიშნულ ინსტრუმენტებს გამოცდის უმაღლესი განათლების სამივე საფეხურზე: ბაკალავრიატში, მაგისტრატურასა და სადოქტორო დონეზე.

გარდა განმავითარებელი შეფასების ინსტრუმენტების პილოტირებისა, პროექტის ფარგლებში განხორციელდა არაერთი აქტივობა, როგორც პროექტში ჩართული უმაღლესი სასწავლებლების მიერ. მათ შორის ფასდაუდებელი მნიშვნელობა აქვს იმ ტექნიკურ მხარდაჭერას, რომელიც პროექტს მოაქვს უნივერსიტეტებისთვის, მაგალითად, პირველ ეტაპზე სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის მიერ შექმნილი იქნა პორტატული ინტერაქტიური ლაბორატორია, რომელიც გამოყენებული იქნება უკვე მიმდინარე, 2019 წლის შემოდგომის სემესტრში, განმავითარებელი შეფასების პილოტირების პროცესში.

ევროკავშირისა და ერაზმუსის პროექტების ფასეულობებისა და ღირებულებების გავრცელების ხელშეწყობის თვალსაზრისით, განსაკუთრებული მნიშვნელობა ჰქონდა სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტში ჩატარებულ საერთაშორისო კონფერენციას, რომელიც ტემპუსისა და ერაზმუს+ ის პროექტების **ASSET** (შეფასების ინსტრუმენტები ახალ სასწავლო გარემოში უმაღლეს საგანმანათლებლო დაწესებულებებში // *Assessment Tools for HE Learning Environments*), **DOIT** (კურიკულუმის რეფორმის საერთაშორისო მოდელის შემუშავება მულტიკულტურული განათლებისა და კულტურული მრავალფეროვნების სწავლებისთვის // *Development of an International Model for Curricular Reform in Multicultural Education and Cultural Diversity Training*), **CURE** (სამოქალაქო განათლება და დემოკრატიის პრინციპები საქართველოსა და ისრაელის მასწავლებელთა მომზადების საგანმანათლებლო პროგრამებში // *Civic Education and Principles of Democracy in Teacher-Training Programs in Israel and in Georgia Through*), **DARE** (სოციალურად დაუცველი რეგიონებისა და ჯგუფებისთვის უმაღლესი განათლების

ხელმისაწვდომობის გაზრდის პროგრამების შემუშავება // *Developing programs for Access of disadvantaged groups of people and Regions to higher Education*), **ABC** (მხარდაჭერა უკეთესი კომუნიკაციისთვის // *Assisting Better Communication*) იდეების დისემინაციას ითვალისწინებდა და მიექცენა ისრაელის სახელმწიფოებრიობის დამოუკიდებლობის დღეს (აღინიშნა 2019წ. 9 მაისს). აღნიშნულ კონფერენციაზე განმავითარებელი შეფასების ინსტრუმენტების თემატიკას ცალკე სექცია დაეთმო.

ბოლო ეტაპზე განმავითარებელი შეფასების ინსტრუმენტების შესახებ ბენეფიციარი უნივერსიტეტების აკადემიური პერსონალი გეგმავს სალექციო კურსის შექმნას, რომელიც მნიშვნელოვანი შენაძენი იქნება, როგორც ქართული უმაღლესი, ასევე ზოგადი განათლების დაწესებულებებისთვის.

ბიბლიოგრაფია:

- *მორბოძე, 2016* – გორგოძე სოფო. ეფექტური განმავითარებელი შეფასება, – ინტერნეტ-გაზ. „მასწავლებელი“. 26.10.2016 (<http://mastsavlebeli.ge/?p=11953>);
- *კობახიძე, 2016* – კობახიძე თამთა. შეფასება – მიდგომები და ზოგადი სტრატეგია, – ინტერნეტ-გაზ. „მასწავლებელი“. 18.02.2016 (<http://mastsavlebeli.ge/?p=9023>);
- *კობახიძე, 2016* – კობახიძე თამთა, ნოზაძე გიორგი, ინასარიძე მაია, ბოჭორიშვილი მანანა. მასწავლებლის წიგნი. შეფასება: მოსწავლე, გაკვეთილი და შიდა სასკოლო. თბ., 2016;
- *ლაპარტყავა, 2014* – ლაპარტყავა ნინო. განმავითარებელი შეფასების საშუალებები, – ინტერნეტ-გაზ. „მასწავლებელი“. 15.10. 2014 (<http://mastsavlebeli.ge/?p=1869>).

LIA AKHALADZE¹

**ERASMUS+ INTERNATIONAL PROJECT AND PILOTING STAGES
OF FORMATIVE ASSESSMENT
AT SOKHUMI STATE UNIVERSITY**

The article is a brief account of the work of the team members of the Beneficiary University (SSU) of the EU Erasmus+ project ASSET for the period of 2017 to Summer of 2019. The purpose of the project is to test and pilot various development tools / methods developed withing successfully implemented Erasmus and Tempus projects, in particular within the syllabuses developed, piloted and implemented within the DOIT. The project works on the following developmental assessment methods:

1. Open Digital Badges;
2. Social-Emotional and Intellectual Soft Skills Development Tool in the 21st Century;
3. Critical Friend;
4. Reflective Diary – Group Assessment;
5. Peer Review;
6. Conceptual Map (CoMa).

The ASSET consortium, based on the principles established by the Bologna Process, provides knowledge development and pedagogical expertise aimed at developing and piloting creative and innovative assessment tools and methods to improve teaching effectiveness. Following the work done, several stages can be identified in the project implementation:

1. Trainings of academic staff of universities involved in the project in Private Pedagogical University of Linz, Austria, in Cork University, Irland and in Georgian Universities;
2. The training of trainers in Israel – in higher education academic colleges of Kinneret, Sakhnin, Gordon and in Georgia – in Ilia, Tbilisi and Sokhumi State Universities;
3. Piloting development assessment tools.

Alongside these activities, successful dissemination of project ideas is in progress.

¹ *Lia Akhaladze* – PhD in History, Associate Professor, Sokhumi State University.

კ ე დ ა გ ო გ ი კ ა

მურთაზ კორსანთია¹

სტუდენტ-სპორტსმენის ფიზიკური მომზადება

სტუდენტ-სპორტსმენის ფიზიკური აღზრდა მისი ფიზიკური თვისებების განვითარებისა და ფუნქციური შესაძლებლობების ამაღლების პროცესია. ის სპორტის ყველა სახეობის სრულყოფის საფუძველია.

ფიზიკურ მომზადებაში არჩევენ ორ მხარეს. სტუდენტ-სპორტსმენის საერთო და სპეციალურ ფიზიკურ მომზადებას საწვრთნელ ციკლში თავიდან საერთო ფიზიკური მომზადება მიმდინარეობს. ის არის ფუნდამენტი, რომლის ბაზაზეც სტუდენტ-სპორტსმენმა თავისი ფიზიკური განვითარების ისეთ მაღალ დონეს უნდა მიაღწიოს, რაც უშუალოდ უპასუხებს სპორტის ამორჩეული სახეობის სპეციფიკას. რაც უფრო მაღალია სტუდენტ-სპორტსმენის საერთო ფიზიკური მომზადების დონე, მით უფრო მეტი შესაძლებლობა ექმნება მას ფიზიკური თვისებების მაღალ დონეზე განვითარებისათვის.

საერთო ფიზიკური მომზადების პროცესში მალღდება ორგანიზმის ყველა ორგანოსა და სისტემის შრომისუნარიანობა. მეცნიერული კვლევები ცხადყოფს, რომ საერთო ფიზიკური მომზადების პროცესში უმჯობესდება სტუდენტ-სპორტსმენის ჯანმრთელობა და მისი ორგანიზმი სრულყოფილი ხდება; რაც უფრო მტკიცეა სტუდენტ-სპორტსმენის ჯანმრთელობა და რაც უფრო მაღალია მისი ორგანიზმის შრომისუნარიანობა, მით უფრო იტანს იგი საწვრთნელ დატვირთვებს, უფრო სწრაფად ეგუება მათ. ფიზიკური ვარჯიშთა უმრავლესობა დაკავშირებულია სხვადასხვაგვარ წინააღმდეგობათა გადალახვასთან. საერთო ფიზიკურ მომზადებას უფრო დიდი მნიშვნელობა ენიჭება სტუდენტ-სპორტსმენის მორალური და ნებელობითი თვისებების აღზრდაში, რაც დიდად უწყობს ხელს სტუდენტ-სპორტსმენის ფსიქოლოგიური მდგრადობის შექმნას და სპორტული ფორმის ხანგრძლივი დროით შენარჩუნებას.

საერთო ფიზიკური მომზადება მთელი საწვრთნელი ციკლის განმავლობაში ხორციელდება (**ფიზიკური აღზრდის... 2002**).

საერთო ფიზიკური მომზადების საშუალებებია ფიზიკური ვარ-

¹ მურთაზ კორსანთია – პედაგოგიკის დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

ჯიშები, რომლებიც მომეცადინე ორგანიზმზე და საერთოდ პიროვნებაზე მრავალმხრივ დადებით ზემოქმედებას ახდენს. მათ რიცხვს მიეკუთვნება: რბენა, თხილამურებით სრიალი, ცურვა, მოძრავი და სპორტული თამაშები, ნიჩბოსნობა, ვარჯიშები სიმძიმეების გამოყენებით და სხვადასხვა ვარჯიშები სპორტის თითქმის ყველა სახეობიდან.

სტუდენტ-სპორტსმენის საერთო ფიზიკური მომზადების ვარჯიშები, მათი მიმართულებისა და ეფექტურობის მიხედვით, შეიძლება პირობითად დაიყოს ორ ჯგუფად, როგორცაა: მათი პირდაპირი და არაპირდაპირი, ირიბი ზემოქმედება (**ფიზიკური აღზრდის... 2002**).

ირიბი ზემოქმედების ვარჯიშები, რა თქმა უნდა, საერთო ჯამში ხელს უწყობს სტუდენტ-სპორტსმენის განვრთნილობას, მაგრამ არაპირდაპირი, მაგალითად, კროსები, ცურვა, მოძრავი და სპორტული თამაშები ძალოსნებს პირდაპირ არ ეხმარება სიმძიმეების აწევაში ან მტყორცნელებს იარაღის შორს გადაგდებაში, მაგრამ სტუდენტ-სპორტსმენისთვის წვრთნის გარკვეულ ეტაპზე აუცილებელია. საკმაოდ ხანგრძლივი მეცადინეობები ასეთი ხასიათის ვარჯიშებით დადებითად მოქმედებს გულ-სისხლძარღვთა და სხვა სისტემაზე, აუმჯობესებს სუნთქვის ორგანოთა შესაძლებლობებს, ხელს უწყობს ნივთიერებათა ცვლას და ა.შ. ამასთანავე, სპორტის არჩეულ სახეობაში დიდი დატვირთვით მუშაობის შესაძლებლობებს ქმნის.

პირდაპირი ზემოქმედების ვარჯიშები უშუალოდ სპორტის ამორჩეულ სახეობაში სტუდენტ-სპორტსმენის ფიზიკური მომზადებულობის ამაღლებისკენ არის მიმართული (**ფიზიკური აღზრდის... 2002**).

ისინი სტრუქტურულად უნდა ემსგავსებოდნენ სპორტის ამორჩეული სახეობის ვარჯიშებს. მაგალითად, მტყორცნელი, ძალოსანი, ფეხბურთელი მრავალჯერად ხტომითი ვარჯიშებით ფეხის იმ კუნთებს იმაგრებს, რომლებზედაც დიდი დატვირთვა მოდის სპორტის ამორჩეულ სახეობაში წვრთნის პროცესში თუ შეჯიბრების დროს.

საერთო ფიზიკური მომზადება წარმართება მოსამზადებელი ვარჯიშებიდან სპორტის ამორჩეული სახეობის ძირითად მოქმედებებზე სანვრთნელი ეფექტის გადატანის კანონზომიერების მიხედვით. გადატანა შეიძლება იყოს დადებითი და უარყოფითი. დადებითია იმ შემთხვევაში, როდესაც მოსამზადებელი ვარჯიში პირდაპირ თუ არაპირდაპირ უწყობს ხელს საშეჯიბრო ვარჯიშში შედეგიანობის ამაღლებას, უარყოფითი კი ამუხრუჭებს შედეგს, რასაც განაპირობებს არაადეკვატურად შერჩეული მოსამზადებელი ვარჯიში. ამიტომ სპორტის ყველა სახეობაში საერთო ფიზიკური მომზადება ისე უნდა წარმართოს, რომ თავიდან იქნეს აუცილებელი უარყოფითი გადატანა.

სპეციალური ფიზიკური მომზადება ხასიათდება სპორტის ამორჩეული სახეობის მოთხოვნათა შესატყვისად ორგანოთა და სისტემათა

ფუნქციონალური ამალლებით და ფიზიკური თვისებების (ძალის, სისწრაფის, სიმარჯვის, მოქნილობის გამძლეობის) მაღალ დონეზე განვითარებით, რაზედაც უშუალოდ დამოკიდებულია სტრუქტურის სპორტული მიღწევა. უპირველეს ყოვლისა, მხედველობაშია მისაღები ფიზიკური თვისებების განვითარება. სპორტის ზოგიერთ სახეობაში სპორტული შედეგი უმთავრესად განისაზღვრება სწრაფძალისმიერი შესაძლებლობების მაღალი დონით, ზოგში – კორდინაციული და სწრაფძალისმიერი შესაძლებლობებით, ზოგში – გამძლეობით ხანგრძლივ მუშაობაში, ზოგში – სპორტული შედეგი უფრო მეტად დამოკიდებულია სხვადასხვა ფიზიკურ თვისებათა თანაბარ განვითარებაზე და ა. შ.

ცნობილია, რომ სტრუქტურ-სპორტსმენის ძალისმიერი შესაძლებლობების შეფასებისთვის მიმართავენ აბსოლუტური და შეფარდებითი ძალის კრიტერიუმებს. აბსოლუტურ ძალას იღებენ სტრუქტურ-სპორტსმენის მიერ რომელიმე ხერხით დამამძიმებელი საგნის აწევის მიხედვით ან წელის დინამომეტრით, მაგალითად, თუ მან ასწია 100 კგ. და მეტის აწევა აღარ შეუძლია, მისი აბსოლუტური ძალა 100-კგ-ია, თუ წელის დინამომეტრით ამოსწია 120 კგ. მისი აბსოლუტური ძალა 120 კგ-ია შეფარდებით მის საკუთარ წონასთან (**ბუაძე, 1978**).

ცნობილია, რომ სხეულის მასის ზრდასთან ერთად იზრდება აბსოლუტური ძალის მაჩვენებელი, შეფარდებითი ძალის მაჩვენებელი კი იკლებს. სპორტის ისეთ სახეობებში, რომლებშიც ზღვრული წონის საგნების გადაადგილება ხდება, შედეგი უმეტესად დამოკიდებულია აბსოლუტურ მაჩვენებელზე, ხოლო შეფარდებითი ძალის მაჩვენებელს კი მნიშვნელობა აქვს სპორტის იმ სახეობებისთვის, სადაც სპორტსმენს უხდება საკუთარი წონის გადაადგილება (მაგ.: კრივი, ჭიდაობა, ძალოსნობა, ხტომა სიმაღლესა და სიგრძეზე და ა. შ.).

სწრაფძალისუნარიანობა ვლინდება ისეთი მოძრაობის მოქმედებებში, სადაც ძალასთან ერთად მოეთხოვება მაღალი სიჩქარე (მძლეოსნური ხტომები, სპრინტი, შტანგის აკვრა, ატაცია და ა. შ.). ზოგიერთმა ასეთმა სწრაფძალისმიერმა გამოვლინებამ ფეთქებადი ძალის სახელწოდება მიიღო.

ძალისმიერი გამძლეობა არჩეულ სახეობაში მნიშვნელოვანი მოცულობის ხანგრძლივი კუნთური დაძაბულობით გამოწვეული დაღლილობის წინააღმდეგობის განვითარების უნარია.

სპორტის იმ სახეობებში, რომელშიც მოითხოვება ძალის ზღვრული გამოვლენა, ძალისმიერი გამძლეობა, პირველ ყოვლისა, განისაზღვრება საკუთრივ ძალისუნარიანობის დონით. სტრუქტურ-სპორტსმენი, სპორტის რომელ სახეობაშიც არ უნდა ხელოვნდებოდეს, მისი წვრთნა მუდამ შეიცავს საკუთრივ ძალისმიერ დონეს მაგრამ გარკვეული შეფარდებით.

სტრუქტურ-სპორტსმენის ძალისმიერი მომზადების ძირითადი

ამოცანებია: 1. ძალისმიერ შესაძლებლობათა ზრდა და მათი სათანადო შენარჩუნება სპორტული სრულყოფის მრავალწლიანი სტადიების თავისებურებათა შესატყვისად; 2. სპორტის სახეობის სპეციფიკური მოთხოვნების შესაბამისად ძალისუნარიანობის ისეთ დონეზე განვითარება, რომ დასახული შედეგის მისაღწევად უზრუნველყოფილი იქნეს მისი ეფექტური გამოყენება.

სტუდენტ-სპორტსმენის ძალისმიერ მომზადებაში გამოყოფენ სპორტსმენის საერთო და სპეციალური ძალისმიერი მომზადების მხარეებს.

საერთო ძალისმიერი მომზადება მიმართულია სამოძრაო აპარატის, კუნთთა ჯგუფების, როგორც ერთიანი სისტემის, ყოველმხრივი განვითარებისაკენ.

სპეციალური ძალისმიერი მომზადება მიმართულია სპორტული სპეციალიზაციის შესატყვისი ძალისმიერი შესაძლებლობის განვითარებისაკენ.

საერთო და სპეციალური ძალისმიერი მომზადების შეხამება შესაძლებელს ხდის სხვადასხვა კუნთთა ჯგუფების ძალისმიერი თავისებურებების ურთიერთშეფარდების, რომელიც სპორტის ამორჩეული სახეობის თავისებურებების სპეციფიკის შესატყვისია.

ძალისმიერი მომზადების საშუალებები. სპორტულ წვრთნაში ძალისმიერი ვარჯიშები პირობითად იყოფა საერთო მოსამზადებელ (ანუ სპორტის ყველა სახეობისათვის) და სპეციალურ-მოსამზადებელ ძალისმიერ (სპორტის ცალკეულ სახეობისათვის) ვარჯიშებად.

საერთო მოსამზადებელი ძალისმიერი ვარჯიშებია:

- გარეშე საგნების წონით დამძიმებული ვარჯიშები (შტანგა, ბირთვები, დატენილი ბურთები, პარტნიორის წონა და ა. შ.);
- საკუთარი სხეულის წონით დამძიმებული ვარჯიშები;
- ვარჯიშები ტრენაჟორების გამოყენებით;
- სტატიკური ვარჯიშები იზომეტრულ რეჟიმში, ისინი შეიძლება დაკავშირებული იყვნენ, როგორც საერთო ძალისმიერი დატვირთვის, ასევე ცალკეულ კუნთთა ჯგუფებზე (წინამხარის, მხრის, ტანის, ქვედა კიდურების და ა. შ.) შედარებით ლოკალიზებული ზემოქმედების ვარჯიშებთან.

სპეციალური მოსამზადებელი ძალისმიერი ვარჯიშებია:

- საშეჯიბრო ვარჯიშები წინააღმდეგობის დაძლევით (მაგ., რბენა აღმართში, ფხვიერ თოვლში, წყალში, ქარის სანინა-აღმდეგოდ და ა. შ.)
- საშეჯიბრო და სპეციალურ-მოსამზადებელი ვარჯიშები დამძიმებებით, მათ შორის მძიმე იარაღებით;

ვარჯიშები თანამოვარჯიშის (პარტნიორის) წინააღმდეგობით.

- ხტომითი ვარჯიშები;

- ვარჯიშები სპეციალურ ძალოსნურ ტრენაჟორებზე (მაგ., ცურვისა და ნიჩბოსნობისთვის ზეკინეტიკური ტრენაჟორები).
- ვარჯიშები, დრეკადი საგნების გამოყენებით (ესპანდერები, მკვრივი ბურთები და ა. შ.)

სპეციალურ-ძალისმიერი ვარჯიშები შეჯიბრებითი მოქმედებების ელემენტებია ან მათ საფუძველზე წარმოქმნილი მოძრაობებია, რომელთაც ენიჭებათ ძალისმიერი დატვირთვის ხასიათი (**მატვეევი, 1987**).

ბიბლიოგრაფია:

- ბუბძე, 1978 – ბუაძე მ. სპორტული ფორმა – წვრთნის მაკროსტრუქტურის საფუძველი. თბ., 1978;
- ფიზიკური აღზრდის., 2002 – ფიზიკური აღზრდის, სპორტის თეორიისა და მეთოდის საფუძველები. გ. კახიძის რედაქციით. ტ. 1. თბ., 2002;
- მათვეევი, 1987 – მათვეევი ლევ. სპორტული წვრთნის საფუძველები. სახელმძღვანელო ფიზიკური კულტურის ინსტიტუტებისათვის. თბ., 1987.

MURTAZ KORSANTIA¹

STUDENT-SPORTSMAN PHYSICAL TRAINING

Physical education of the student-sportsman is the basis for his/her improvement in all types of sports. For this purpose, general and special methods of training of the athlete are selected and carried out according to the peculiarities of the specific type of sport. The article analyzes specific methods of student sportsman training in different types of sport and the forms of special power exercises, which are carried out throughout the entire physical training cycle.

¹ **Murtaz Korsantia** – PhD in Pedagogy, Sokhumi State University.

კ ე დ ა გ მ ბ ი კ ა

რუსუდან ფიფია¹

პრაქტიკის კვლევის სწავლების
ახლებური მიდგომები და გამოწვევები

მასწავლებელთა უწყვეტი პროფესიული განვითარებისთვის ზრუნვა საუნივერსიტეტო სწავლების ადრეული ეტაპიდან უნდა დაიწყოს. როგორც ცნობილია, სწავლების თეორიების შესახებ წიგნებითა და ლექციებით მიღებული ცოდნა ვერ უზრუნველყოფს თეორიისა და პრაქტიკის უშუალო კავშირის სრულფასოვან გააზრებას. თეორია და პრაქტიკა შეიძლება სტუდენტებისთვის უნივერსიტეტის დამთავრების შემდეგაც ვერ გახდეს გაცნობიერებული, თუ მას პროფესიის არჩევის დასაწყისშივე არ ეცოდინება, რომ „უწყვეტი პროფესიული განვითარება/განათლება არის გზა, რომლის საშუალებითაც ადამიანები სამსახურში ინარჩუნებენ, აუმჯობესებენ და აფართოებენ თავის ცოდნასა და უნარებს, განავითარებენ პროფესიული საქმიანობისთვის აუცილებელ პირად თვისებებს“ (საგანმანათლებლო სტრუქტურების ურთიერთშერწყმა ევროპაში). ჩვენს ირგვლივ არსებული რეალობა ყველასგან ერთნაირად მოითხოვს ჯერ საკუთარ ცნობიერებაში დავენერგოთ სწავლისა და სწავლების ახალი თეორიები, რომლებიც შემდგომში მიღებული ცოდნის გამოყენებასა და პრაქტიკულ გააზრებაში დაგვეხმარება.

უწყვეტი განვითარებისკენ ორიენტირებული საზოგადოების ჩამოყალიბება დიდადაა დამოკიდებული მასწავლებლის შემოქმედებით და კვლევაზე დაფუძნებულ სასწავლო აქტივობებზე. პედაგოგის აქტიურობასა და ინდივიდუალურ სტილზეა დამოკიდებული მისი შემდგომი პროფესიული განვითარება. ისეთი პატარა ქვეყნისთვის, როგორც საქართველოა, თავისი ღია ეკონომიკური და შეზღუდული რესურსებით, მნიშვნელოვანია გლობალურ სოციალურ ტენდენციებში ინტეგრირება, ეს კი უპირველესად განათლების სისტემის განვითარებაში უნდა გამოიხატოს. უნივერსიტეტის სტუდენტმა, რომელიც განათლების სფეროში მოღვაწეობას გადაწყვეტს, უნდა იცოდეს ის ძირითადი მიმართულებები, საითკენაც ე.წ. „გონივრული სკოლები“

¹ რუსუდან ფიფია – ფილოლოგიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

მიისწრაფვიან. თანამედროვე ამერიკელი მეცნიერი და მკვლევარი დევიდ პერკინსი მიგვითითებს, რომ „საჯარო სკოლებს უდიდესი პასუხისმგებლობა აკისრიათ – განსხვავებული მისწრაფებების, ნიჭის, აზროვნების, ქცევის, საბაზისო ცოდნისა და შინაგანი სამყაროს ადამიანთათვის სათანადო განათლების მიცემა. სკოლა ისეთივე საოცრებაა, როგორც ნათურა – ჩვენი ყოველდღიური ცხოვრების განუყოფელი და ჩვეული ნაწილი, მაგრამ ისტორიული თვალსაზრისით, თავისი დანიშნულებითა და ამოცანებით, საკმაოდ ახალი და ეგზოტიკური“ (პერკინსი..., 2007: 9-10). ძალიან ხშირად ამ დანუსებულებაში ასწავლიან ძველი, დადგენილი მეთოდებით და როგორც მკვლევარი აღნიშნავს, ხარვეზი ცოდნაში კი არა, მის გამოყენებაში გვაქვს. ცოდნის პრაქტიკაში გამოყენების დანერგვის პრობლემურ საკითხებს მკვლევარები სხვადასხვა მიზეზებით ხსნიან „როგორც ცნობილია, პედაგოგიკის თეორიისა და პრაქტიკის მდგომარეობა არ ვითარდება საზოგადოების განვითარების კვალდაკვალ. ეს მდგომარეობა, ერთხელ რომ დამკვიდრდება, ცდილობს, რაც შეიძლება მეტხანს შეინარჩუნოს თავისი თავი. ეს – ინერციის კანონია. ინერცია აქაც თავისუფლებაშია. პედაგოგიკური კვლევის ძირითადი მიზანი სწორედ ამ მდგომარეობის შეცვლაა, საზოგადოების განვითარების დონის შესაბამისად. მაგრამ პედაგოგიკის თეორიისა და პრაქტიკის დამკვიდრებული მდგომარეობის სიღრმისეული ცოდნის გარეშე შეუძლებელია ამ მდგომარეობის შეცვლა, შეუძლებელია ადამიანის აღზრდის შესახებ საგანმანათლებლო პოლიტიკისა და მეცნიერების განვითარების პროგნოზირება. ამ ცოდნის მოპოვება კი ხდება სპეციალურად ორგანიზებული მეცნიერულ-პედაგოგიკური კვლევების პროცესში. მაშასადამე, მკვლევარი მასწავლებელი იკვლევს არსებულ საგანმანათლებლო მდგომარეობას, სახავს მისი განვითარების პერსპექტივებს და შესაბამისად იძლევა რეკომენდაციებს დამკვიდრებული მდგომარეობის შეცვლის თაობაზე. ამიტომ, როგორც ჩანს, კვლევის რესპონდენტი შეიძლება იყოს მოსწავლეც, მასწავლებელიც, და ნებისმიერი სხვაც, რომელიც ჩართულია საგანმანათლებლო პროცესში“ (ჯინჯინაძე..., 2016: 9).

პრობლემის ამგვარი ხედვის აქტუალობა გახდა საფუძველი მომავალი მასწავლებლებისთვის განათლების სფეროში სწავლა-სწავლების საკითხებზე ჩატარებული კვლევების შედეგების გააზრების, სწავლების მიზნების, სტრატეგიების და მეთოდების დაგეგმვისა და გამოყენების საჭირო უნარების გამომუშავებისა. სტუდენტებს უნივერსიტეტშივე ვასწავლით, პედაგოგიური საქმიანობის გაუმჯობესების მიზნით, დამოუკიდებლად ან კოლეგებთან ერთად, მცირე კვლევების განხორციელებას და შედეგების კოლეგებისთვის გაზიარების საჭიროებას.

მასწავლებელთა საუნივერსიტეტო მომზადებაში დაგეგმილი სიახლე, რომელსაც უნივერსიტეტები 2018-2019 სასწავლო წლიდან განახორციელებენ, მასწავლებლის მომზადების ინტეგრირებული საბაკალავრო-სამაგისტრო საგანმანათლებლო 300 კრედიტიანი პროგრამის შემოღებით დაიწყო. ამ პროგრამის ამოქმედების მთვარი მიზანი კი თანამედროვე მოთხოვნების შესაბამისი პედაგოგიური კადრების მომზადებაა. პროგრამა რამდენიმე მოდულისგან შედგება და მასში 60 კრედიტი სასკოლო პრაქტიკას და პრაქტიკის კვლევას ეთმობა.

მომავალ პედაგოგთა მომზადების პროგრამაში პრაქტიკის კვლევის დანერგვა სტუდენტებს მისცემს შესაძლებლობას ადრეულ ეტაპზე ისწავლონ საკუთარ საქმიანობაზე დაკვირვება და გამოტანილი დასკვნების შედეგად ინტერვენციების დაგეგმვა და განხორციელება. ასეთი მიდგომა საკუთარი საქმიანობისადმი ხელს შეუწყობს მათ პროფესიულ ზრდას და განვითარებას. მომავალი პედაგოგები ისწავლიან თუ როგორ გამოიყენონ სამოქმედო კვლევა სწავლების სხვა მნიშვნელოვან კომპონენტებთან ერთად. როგორც მასწავლებლის პროფესიული განვითარების გზამკვლევები გვასწავლიან, პედაგოგიური პრაქტიკის კვლევა არის პედაგოგების, დირექტორების, სასკოლო საზოგადოების სხვა წარმომადგენლების მიერ ჩატარებული ნებისმიერი სახის მეთოდური გამოკვლევა კონკრეტული მასწავლებლის, სკოლის საქმიანობის, სწავლა-სწავლების და მოსწავლეთა აკადემიური მიღწევების შესახებ ინფორმაციის შეგროვებისა და გაუმჯობესების მიზნით. პრაქტიკის კვლევის განმხორციელებელმა პირებმა უნდა გააცნობიერონ, რომ კვლევაში ჩართვა მასწავლებელთა პროფესიული განვითარების საუკეთესო საშუალებაა, პროფესიულად მზარდი მასწავლებელი მუდმივად განახლებს საკუთარ პედაგოგიურ პრაქტიკას, რაც სკოლაში სწავლა-სწავლების ხარისხის ამაღლებისა და მოსწავლეთა მოსწრების გაუმჯობესების აუცილებელი პირობაა (ინასარიძე..., 2016: 62).

მასწავლებლის მომზადების ინტეგრირებული საბაკალავრო-სამაგისტრო 300 კრედიტიანი საგანმანათლებლო პროგრამის მიხედვით, პრაქტიკის კვლევის სწავლება მიზნად ისახავს სტუდენტებისთვის მასწავლებლის პროფესიული ქმედების საბაზისო კვლევითი კომპეტენციის განვითარებას. მოცემული კურსის ფარგლებში სტუდენტები შეისწავლიან: კვლევის როლს საგანმანათლებლო სისტემაში, სკოლაში, სასწავლო საქმიანობაში და უწყვეტ პროფესიულ განვითარებაში; კვლევის რაოდენობრივ და თვისებრივ მეთოდებს; პედაგოგიური კვლევის დაგეგმვას; მონაცემთა შეგროვების მეთოდებს (ტესტირება, გამოკითხვა, ინტერვიუ, ფოკუსჯგუფი, დაკვირვება); შემდეგ ეტაპზე კი სტუდენტებმა უნდა შეძლონ კვლევის შედეგების ინტერპრეტაცია და გამოყენება; კვლევის შედეგებზე დაყრდნობით ინტერვენციების და მათი შეფასების პრინციპების დანერგვა.

პრაქტიკის კვლევის კურსის პარალელურად ახალ საუნივერსიტეტო პროგრამებში დიდია პრაქტიკის წილი. პრაქტიკა საგანმანათლებლო პროგრამის განუყოფელი ნაწილია და მას წინ უძღვის სტუდენტის ინფორმირება. პრაქტიკამდე უნივერსიტეტი უნდა დარწმუნდეს, რომ სტუდენტმა იცის თავისი უფლებები და მოვალეობები, რისთვისაც მას ასწავლის უსაფრთხოების წესებსა და ეთიკის ნორმებს; მისაღწევი სწავლის შედეგების/კომპეტენციებს; დღიურის წარმოების წესსა და ანგარიშის მომზადებას; პრაქტიკის შეფასების კრიტერიუმებს.

პრაქტიკის კვლევაში ვრცელი თეორიული და სასკოლო სიტუაციების ანალიზის სწავლება უზრუნველყოფს იმას, რომ მომავალში სკოლაში მივიდეს ახალგაზრდა მასწავლებელი, რომელსაც შეეძლება პრაქტიკის კვლევის სფეროსთვის შესაბამისი მონაცემების შეგროვება, მონაცემებისა და სიტუაციების ანალიზი; სტანდარტული და ზოგიერთი გამორჩეული მეთოდების გამოყენებით დასაბუთებული დასკვნების ჩამოყალიბება; სასკოლო სივრცეში არსებული პრობლემის გადასაჭრელად არგუმენტირებული წინადადებების და მოსაზრებების შემუშავება.

სასწავლო კურსის გავლისას სტუდენტებს უნდა ვასწავლოთ, რომ „კარგი პედაგოგები ყოველთვის აქცევენ ყურადღებას, თუ რა გავლენა ჰქონდა მათი სწავლების მეთოდს მოსწავლეების სწავლის შედეგებზე. შესაძლოა, ისინი ამ პროცესს არ უწოდებდნენ სამოქმედო კვლევას და შესაძლოა არც მიაჩნდათ, რომ მათი ნაფიქრალი საკმარისად სწორი და მნიშვნელოვანი იყო, რათა იგი შეფასებულიყო როგორც კვლევა, თუმცა აღნიშნული მართლაც არის სამოქმედო კვლევა (**მილსი, 2007: 31**). პოტენციურად მასწავლებლების უდიდესი ნაწილი მუდმივად ჩართულია პრაქტიკის კვლევის პროცესში. ეს ხდება მაშინ, როდესაც ისინი ინდივიდუალურად თუ კოლექტთან ერთად, ფორმალურ თუ არაფორმალურ გარემოში ცდილობენ პასუხები გასცენ სწავლა-სწავლების იმ საკითხებს, რომლებიც მათ აინტერესებთ და/ან აღელვებთ. იმისათვის, რომ მათი კვლევის პრაქტიკა გახდეს უფრო ნაყოფიერი და ობიექტური, სასურველია მასწავლებლებმა გამოიყენონ კვლევის საყოველთაოდ აღიარებული ეტაპები და მეთოდები (**ლიპარტელიანი., 2018**). ახალი საბაკალავრო-სამაგისტრო პროგრამების ამოქმედებამდეც, მასწავლებლის განათლების საბაკალავრო პროგრამის სტუდენტები, პედაგოგიური პრაქტიკის პარალელურად საბაკალავრო ნაშრომზე მუშაობისას საინტერესოდ სწავლობდნენ და იკვლევდნენ სკოლაში არსებულ ვითარებას. თუმცა სამაგისტრო პროგრამისთვის სასწავლო კურსის მომზადებამ საშუალება მოგვცა მომავალ სპეციალისტებს შევთავაზოთ უფრო ღრმა და საფუძვლიანი თეორიული ცოდნა პრაქტიკის კვლევაში, ამ საქმეს ხელს უწყობს

სწორად გააზრებული პროგრამის შინაარსი, პრაქტიკის კვლევასთან ერთად სტუდენტები სწავლობენ განათლების სოციოლოგიის კურსს, სადაც გამოწვლილვით სწავლობენ კვლევის დაგეგმვას, მონაცემთა შეგროვების მეთოდებს, სწორი წარმოდგენა ექმნებათ კვლევის სისწორეზე, მის სანდოობასა და ეთიკურობაზე.

სტუდენტები სწავლობენ, რომ პედაგოგიური პრაქტიკის კვლევა მიეკუთვნება გამოყენებით კვლევათა რიცხვს. გამოყენებითი კვლევის ძირითადი მიზანია თეორიების, მექანიზმების, ტექნოლოგიების პრაქტიკაში გამოყენება და დანერგვა. ეს არის პროფესიული სიტუაციების სისტემური კვლევა, ჩატარებული მასწავლებელთა მიერ საკუთარი პროფესიონალიზმის დახვეწის სასწავლო პროცესისა და მოსწავლეთა შედეგების გაუმჯობესების მიზნით.

პროფესიონალია მასწავლებელი, რომელსაც შეუძლია პედაგოგიური საქმიანობის დროს წამოჭრილი პრობლემების იდენტიფიცირება, მისი გადაჭრის გზების ძიება და პოვნა, ახალი იდეების, ინოვაციების, სტრატეგიების პედაგოგიურ პრაქტიკაში დანერგვა. პედაგოგიური პრაქტიკის კვლევა მარტო წამოჭრილი სიძნელეების დროს კი არ არის საჭირო, არამედ ახალი იდეების, ინოვაციების გამოსაცდელად, საკუთარი ძლიერი მხარისა და პოტენციალის აღმოსაჩენად, საჭირო უნარ-ჩვევების გასავითარებლად და, რაც მთავარია, სკოლაში სწავლა-სწავლების ხარისხისა და მოსწავლეთა შედეგების გასაუმჯობესებლად (**ინასარიძე., 2016: 62-63**). მილსის მიხედვით: სამოქმედო კვლევა არის კვლევა, რომელსაც პედაგოგები საკუთარი თავისთვის ატარებენ; იგი არ ტარდება გარე პირების მიერ. სამოქმედო კვლევის დროს პედაგოგები ჩაბმული არიან ოთხსაფეხურიან პროცესში, ეს საფეხურებია:

- პრიორიტეტული სფეროს განსაზღვრა
- მონაცემთა შეგროვება
- მონაცემთა ანალიზი და ინტერპრეტირება
- სამოქმედო გეგმის შემუშავება (**მილსი, 2007: 31**).

სამაგისტრო პროგრამის პრაქტიკის კვლევის სილაბუსში საგნის სწავლების შედეგები ასეა განსაზღვრული: **ცოდნა და გაცნობიერება:**

- ✓ განსაზღვრავს პროფესიული განვითარების ძირითად პრინციპებს, ფორმებსა და გზებს, განათლების მეცნიერებებში თანამედროვე ტენდენციებსა და კვლევებს;
- ✓ აღწერს განათლების მეცნიერების განვითარების მიზნით კვლევის მეთოდების გამოყენების შესაძლებლობებს;
- ✓ აყალიბებს პრაქტიკის კვლევის სპეციფიკასთან და მის წარმართვასთან დაკავშირებულ თავისებურებებს;
- ✓ კვლევის მიზნის შესაბამისად განსაზღვრავს რაოდენობრივ ან/და თვისებრივ მეთოდებს;

- ✓ პედაგოგიური კვლევის დაგეგმვისას განსაზღვრავს მონაცემთა შეგროვების გზებს (ტესტირება, გამოკითხვა, ინტერვიუ, ფოკუსჯგუფი, დაკვირვება);
- ✓ ახდენს კვლევის შედეგების ინტერპრეტაციას და კვლევის შედეგებზე დაყრდნობით ადგენს ინტერვენციებს.

ცოდნის პრაქტიკაში გამოყენება:

- ✓ აგროვებს პრაქტიკის კვლევის სფეროსთვის დამახასიათებელ და მიზნის შესაბამის მონაცემებს;
- ✓ აყალიბებს დასაბუთებულ დასკვნებს მონაცემებისა და სიტუაციების ანალიზის სტანდარტული და ზოგიერთი გამორჩეული მეთოდის გამოყენების საფუძველზე;
- ✓ შეიმუშავებს განათლების პრობლემურ საკითხებზე არგუმენტირებულ წინადადებებს და შესაბამის მოსაზრებებს;
- ✓ სასკოლო სივრცეში არსებული პრობლემების გადასაჭრელად იყენებს ანალიზისა და შეფასების მეთოდებს;

ღირებულებები:

- ✓ ორიენტირებულია უწყვეტ პროფესიულ განვითარებაზე, სხვადასხვა გზით სიახლეების ათვისებასა და მათ პრაქტიკაში დანერგვაზე;
- ✓ იღებს პასუხისმგებლობას პრაქტიკის კვლევის შედეგად გამოვლენილი საჭიროებების ინტერვენციის დაგეგმვა და განხორციელება წარმართოს გარემოს ინკლუზიურობის გათვალისწინებით.

შედარებისთვის: კვლევის ჩატარების თანმიმდევრობა სასკოლო პრაქტიკაში შემდეგნაირად შეიძლება დაიგეგმოს: სათაური, სარჩევი, შესავალი; პრაქტიკული კვლევა; ნაშრომის სტრუქტურა; ლიტერატურის მიმოხილვა; პრობლემა და საკვლევი საკითხი, პრობლემის შერჩევა; მეთოდოლოგია: კვლევის გეგმა, კვლევის ჯგუფის მუშაობა; მონაცემთა ანალიზი: კვლევის მიგნებები; ინტერვენცია: შესაძლო ინტერვენციები, განხორციელებული ცვლილებები, რეკომენდაციები სკოლის ადმინისტრაციას, ინტერვენციის შეფასება; დასკვნა; გამოყენებული ლიტერატურა, დანართი. თითოეული კომპონენტი ცალკე განხილვის საგანია და საბაკალავრო-სამაგისტრო პროგრამის ფარგლებში სტუდენტებს ფუნდამენტურად უნდა ვასწავლოთ კვლევისათვის განსახორციელებელი ყველა აქტივობა, რაც ხელს შეუწყობს პედაგოგიური პრაქტიკის კვლევის შეფასების შემდეგი კრიტერიუმების განხორციელებას: საკვლევი პრობლემის აქტუალობა; მიზანი და მისი შესაბამისობა საკვლევ პრობლემატიკასთან; საკითხის ირგვლივ არსებული პრობლემების წარმოჩენა; საკითხის განხილვის სისრულე;

წყაროების სანდოობა; კვლევის მეთოდების შესაბამისობა კვლევის მიზანთან; არგუმენტაციისა და დასკვნის ლოგიკურობა და კავშირი საკვლევ საკითხთან.

კვლევის ჩატარებისა და მონაცემთა დამუშავების შემდეგ ანგარიშის შექმნის დროც დგება. ყველა დოკუმენტს თავისი ენა, სტილი აქვს. რაც შეეხება კვლევის სტილს, იგი აკადემიურია. კვლევის ანგარიშის სტრუქტურა სტანდარტულია, როგორც ტრადიციული, ასევე პრაქტიკის კვლევის ანგარიშისთვის. მკვლევარი ანგარიშის წერის დროს უნდა იცავდეს, მაგალითად, ჩიკაგოს სტილის კანონებს (იხ.: **თურაბიანი, 2009**) ან APA სტილს, კვლევითი ნაშრომის გაფორმებული უნდა იყოს თანამედროვე სტანდარტებით. აქ საუნივერსიტეტო საგნებიდან უნდა მოვიშველიოთ აკადემიური წერა და ნაშრომის გაფორმების ყველაზე თანამედროვე მეთოდებით უნდა აღვჭურვოთ მომავალი მკვლევარი-მასწავლებელი.

ბიბლიოგრაფია:

- *ინსტარიძე., 2016* – **ინასარიძე მაია, ლოზჟანიძე სოფიკო, რატიანი მანანა, სამსონია ირინა.** საქმიანობის დაწყების პროფესიული განვითარების და კარიერული წინსვლის სქემის გზამკლვეი. ნაწ. 2. თბ., 2016;
- *თურაბიანი, 2009* – **თურაბიანი** ქეთი ლ. სახელმძღვანელო რეფერატების, თეზისებისა და დისერტაციების ავტორებისათვის. „ჩიკაგოს სტილი“ სტუდენტებისა და მკვლევარებისათვის. *მთარგმნელები:* ა. ადამია, მ. თავყელი-შვილი. ჩიკაგო, ჩიკაგოს უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 2009;
- *ლიპარტელიანი, 2018* – **ლიპარტელიანი დავით.** სამოქმედო კვლევის სახელმძღვანელო. ნ. 1: *სამოქმედო კვლევის თეორიული საფუძვლები.* თბ., 2018;
- *ლიპარტელიანი., 2018* – **ლიპარტელიანი დავით, მოსიაშვილი თამარ, ჯანაშია სიმონ.** სამოქმედო კვლევის სახელმძღვანელო. ნ. 2: *სამოქმედო კვლევის ნიმუშები.* თბ., 2018;
- *მილსი, 2007* – **მილსი ჯეფრი ი.** სამოქმედო კვლევა. *სახელმძღვანელო მკვლევარ პედაგოგთათვის.* მესამე გამოცემა. თბ., 2007;
- *პერკინსი, 2007* – **პერკინსი დევიდ.** გონივრული სკოლები. *ბავშვებმა რომ უკეთ იაზროვნონ და ისწავლონ.* თბ., 2007;
- *პინტხბაძე, 2016* – **ჯინჯიხაძე ჯემალ.** პედაგოგიკური კვლევა. თბ., 2016.

RUSUDAN PIPIA¹

**NEW APPROACHES OF PRACTICE RESEARCH
TEACHING AND CHALLENGES**

Taking care of the continuous professional development of teachers should start from the early stage of university studies. As it is known, the knowledge obtained through lectures and books about teaching theories cannot provide a full understanding of the direct connection between theory and practice. Theory and practice cannot be understood even after the university graduation, if he/she does not know at the beginning of the profession, that “continuous professional development/education is a way through which people keep, improve and expand their knowledge and skills in their jobs, develop personal qualities necessary for their professional work” (interconnecting educational structures in Europe). Planned novelties in teachers’ university preparation, which will be implemented from 2018-2019 academic year, have begun with the introduction of 300 credits Teacher Preparation Integrated Bachelor-Master’s Education program. The main aim of the implementation of this program is preparation of pedagogical staff of modern requirements. The program consists of several modules and includes 60 credits school practice and practice research. Implementation of the action research in the future teachers’ preparation program will give students an opportunity to learn observing their activities at the early stage and plan and implement interventions as a result of made conclusions. Such an approach to his/her own work will facilitate their professional growth and development. Future teachers will learn how to use an action study with other important components of teaching. According to 300 credits Teacher Preparation Integrated Bachelor-Master’s Education program teaching of Practice Research aims at developing the basic research competence of the teacher’s professional activities for students. Within the given course students will study: the role of research in the educational system, school, educational activity and continuous professional development; quantitative and qualitative methods of research; planning of pedagogical research; data collection methods (test, survey, interview, focus group, observation); at the next stage, students should be able to interpret and use research results; implement the principles of interventions and their evaluation based on the results of the research. In parallel to Practice Research Course, big part is devoted to practice in new university programs. The practice is an integral part of the educational program and is preceded by the student’s knowledge. Before the practice, the university should be convinced that the student knows

¹ *Rusudan Pipia* – PhD in Philology, Associate Professor, Sokhumi State University.

his rights and responsibilities, for which it teaches safety rules and ethical norms; achieving learning outcomes/competences; keeping journals and preparing reports; practice assessment criteria. The teaching of analysis of extensive theoretical and school situations in practice research ensures that a young teacher going to a school in the future will be able to collect relevant data for the field of practice research, analysis of data and situations; make well-grounded conclusions using standard and some outstanding methods; develop argumentative proposals and opinions to solve the problem existing in school space. As we can see, teaching of practice research in the Bachelor-Master program is associated with significant challenges, as it is a special type of research that is compared to a journey full of actions, reflections and criticism (Louise Hall, Jean M. Arhari, Wendy S. Castan). Teaching of Practice Research will facilitate the preparation of the staff ready to enter a teacher's profession, who along with theoretical knowledge, will have the practical skills of an excellent teacher, and will be able to develop an individual plan of professional development for continuous professional growth.

კ ე დ ა გ ო გ ი კ ა

ბროლისა წულაია¹

პროექტით სწავლება ბუნებისმეტყველების გაკვეთილზე

პროექტი, როგორც მეთოდი, განათლების სფეროში XX საუკუნის დასაწყისში გახდა აქტუალური. ის არის კონკურენტული პრობლემების მოგვარებისაკენ ან ინციატივის განხორციელებისაკენ მიმართული მრავალმხრივი სამუშაო, რომელიც უზრუნველყოფს მოსწავლეთა კვლევით-შემოქმედებითი, თანამშრომლობისა და კომუნიკაციური უნარ-ჩვევების განვითარებას. პროექტზე მუშაობა მოიცავს დაგეგმვას, კვლევას, პრაქტიკულ აქტივობებსა და შედეგების წარმოჩენას, არჩეული საკითხის შესაბამისად. ეს მეთოდი საშუალებას იძლევა, სწავლა-სწავლება გახდეს აქტიური და მიზანმიმართული. როგორც ცნობილია, პროექტული მიდგომა საჭიროა მაშინ, როდესაც რაიმე პრობლემა გადასაჭრელი. თანამედროვე სწავლების მეთოდების უმნიშვნელოვანესი მიმართულება, რომლის საშუალებითაც შესაძლებელია მოსწავლეთა დაინტერესება და მათი ჩართვა საგაკვეთილო პროცესში, არის კვლევაზე დაფუძნებული სწავლება, რადგან მოვლენათა გამომწვევი უცნობი მიზეზების მუდმივი ძიება და კვლევა მოსწავლეებში ზრდის მოტივაციას, საგაკვეთილო პროცესში ჩართულობას და ბუნებისმეტყველების მიმართ ინტერესს (ლობჟანიძე., 2016: 15-20).

პროექტით სწავლება აქტიური და მიზანმიმართული სწავლების საშუალებას იძლევა. პროექტ გაკვეთილი წარმოადგენს სწავლების განსაკუთრებულ ფორმას, სადაც მასწავლებელი და მოსწავლეები ერთობლივად აყალიბებენ ფორმას, საკითხს, პრობლემას მიმართავენ, რომლის დასამუშავებლად განავითარებენ გეგმას, მონაწილეობენ მის გადაჭრაში და ერთ საერთო პროდუქტს წარმოადგენენ. პროექტზე მუშაობა ნათელყოფს, რომ როგორც მასწავლებლის, ასევე მოსწავლეების წინაშე სრულიად ახალი ამოცანები დგება, რომელიც არსებითად განსხვავდება ტრადიციული გაკვეთილებისაგან. პროექტით სწავლება გულისხმობს სკოლის გარეშე დანესებულებების ჩართვას

¹ ბროლისა წულაია – ბიოლოგიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

სასწავლო პროცესში. პროექტით სწავლებასთან ერთად იზრდება ორივე მხარის (როგორც მასწავლებლის, ასევე მოსწავლის) კომპეტენციის მოპოვების პოტენციალი და შესაძლებლობები. პროექტზე მუშაობის პროცესი მოსწავლეს აყენებს აქტიური შემმეცნებლის როლში, რომელსაც ნამოჭრილ პრობლემებთან გამკლავება უხდება, კერძოდ, პრობლემებზე დაფუძნებული სწავლებისას მოსწავლე აწყდება საკითხს, რომლის გადაჭრაც უჭირს მხოლოდ იმ ცოდნით, რომელიც აქვს მას. ამ მიზნით იგი არკვევს, თუ რისი ცოდნაა საჭირო დასმული პრობლემის უკეთ გასაგებად.

პროექტზე მუშაობა მოიცავს დაგეგმავს, კვლევას, პრაქტიკული აქტივობასა და შედეგების წარმოდგენას არჩეული საკითხის შესაბამისად. ეს მეთოდი საშუალებას იძლევა სწავლა-სწავლება გახდეს აქტიური და მიზნმიმართული. როგორც ცნობილია, პროექტული მიდგომა საჭიროა მაშინ, როდესაც პრობლემაა გადასაჭრელი. პროექტი, როგორც მრავალფუნქციური მეთოდი, პროექტის ავტორს საშუალებას აძლევს დეტალურად განეროს კონკრეტული პრობლემების გადაჭრისაკენ მიმართული გეგმა (**ბოჭორიშვილი, 2013**).

ბუნებისმეტყველების სწავლებისას პედაგოგები ხშირად მიმართავენ პროექტით სწავლებას. პროექტით სწავლება და განმავითარებელი შეფასება მჭიდროდ უკავშირდება ერთმანეთს. ამ დროს მასწავლებლის როლი იცვლება და ის მხოლოდ შინაარსის „გადამცემი, მიმწოდებელი“ აღარაა. პროექტით სწავლებისას მოსწავლეები იყენებენ არსებულ ცოდნას, მასზე აშენებენ ახალს და ივითარებენ სხვადასხვა უნარს. შესაბამისად, პედაგოგი აფასებს როგორც მოსწავლის ცოდნას, ასევე განმავითარებელ უნარებსაც.

საბუნებისმეტყველო საგნის მასწავლებლები ხშირად იყენებენ ჯგუფური მუშაობის ფორმას, მაგ., ექსპერიმენტის ჩატარებისას, პრობლემების გადაჭრისას. ამ დროს მასწავლებლის ერთ-ერთი მთავარი ამოცანაა, ხელი შეუწყოს თანამშრომლობითი გარემოს შექმნას კლასში. მნიშვნელოვანია, რომ მოსწავლეები ინტერესით ჩაერთონ ჯგუფურ სამუშაოში, მისცენ ერთმანეთს რჩევები, გაარკვიონ ბუნდოვანი საკითხები და ხელი შეუწყონ ერთმანეთს მუშაობის პროცესში.

პროექტი შეიძლება შესრულდეს ინდივიდუალურად, წყვილებში ან ჯგუფურად. მასწავლებელი-მოსწავლეების დამოკიდებულების მხრივ შეიძლება გამოიყოს სამი ტიპის სასწავლო პროექტი, კერძოდ (**გონაშვილი, 2014: 25**):

1. მასწავლებელი სთავაზობს მოსწავლეებს გამზადებულ პროექტს, იგი თავად განსაზღვრავს პრობლემას, სახავს მისი გადაჭრის ტაქტიკას, მოსწავლე კი დამოუკიდებლად გადაჭრის პრობლემას;
2. მასწავლებელი სვამს პრობლემას, მოსწავლე დამოუკიდებ-

ლად ირჩევს კვლევის მეთოდებს და პრობლემის გადაჭრის გზებს;

3. მოსწავლე განსაზღვრავს პრობლემას, დამოუკიდებლად ირჩევს კვლევის მეთოდებსა და პრობლემის გადაჭრის გზებს.

საგანმანათლებლო პროექტი უნდა შედგებოდეს შემდეგი ნაწილებისაგან:

- თავფურცელი;
- ინფორმაცია პროექტის ავტორისა და შემსრულებლის შესახებ;
- პროექტის აღწერა;
- პროექტის შესრულების განრიგი;
- ბიუჯეტი/რესურსები;
- მოსალოდნელი შედეგები;
- მონიტორინგი და შეფასება.

პროექტზე დაფუძნებული სწავლა მოსწავლეზე ორიენტირებული სწავლა სწავლების მოდელია. ეს მეთოდი მოსწავლეს შესაძლებლობას აძლევს შეიძინოს ცოდნა და უნარ-ჩვევები დავალებების სიღრმისეული შესრულებისას, რომელიც მოითხოვს მოსწავლეებისაგან აქტიურ კვლევას და სწავლების რეალური შედეგის ჩვენებას, შექმნილი საგაკვეთილო პროდუქციითა და აქტივობით.

პროექტზე დაფუძნებული სასწავლო გეგმის განხორციელებისათვის მნიშვნელოვანია საკვანძო კითხვები, რომლებიც აკავშირებს საგნობრივ სტანდარტებს მაღალი დონის აზროვნებასთან (**გონაშვილი, 2014: 25**).

პროექტზე დაფუძნებული სწავლებას აქვს შემდეგი უპირატესობები:

- იზრდება მოსწავლეთა ჩართულობა, საკუთარი თავის რწმენა და სწავლებისადმი დადებითი დამოკიდებულება;
- იზრდება კომპლექსური უნარ-ჩვევების განვითარების შესაძლებლობა, მაგალითად აზროვნების მაღალი დონე, პრობლემის გადაჭრა, კომუნიკაცია, თანამშრომლობა;
- მოსწავლეები მეტ პასუხისმგებლობას იღებენ თავიანთი სწავლის პროცესზე, განსხვავებით ტრადიციული მოდელისაგან;
- პროექტზე დაფუძნებული სწავლა მოსწავლეებს პრობლემების გამოძიებისაკენ უბიძგებს, რაც სწავლის მაღალ ხარისხს განაპირობებს;
- მოსწავლე ეჩვევა დამოუკიდებელ მუშაობას.

პროექტ-გაკვეთილი წარმოადგენს სწავლების განსაკუთრებულ ფორმას, სადაც მასწავლებლები და მოსწავლეები ფორმირებულ თე-

მას/საკითხს/პრობლემას მიმართავენ, რომლის დასამუშავებლად განავითარებენ გეგმას, მონაწილეობენ მის გადაჭრაში და ერთ საერთო პროექტს წარმოადგენენ.

პროექტზე მუშაობა ნათელყოფს, რომ როგორც მასწავლებლის, ასევე მოსწავლეების წინაშე სრულად ახალი ამოცანები დგება, რომელიც არსებითად განსხვავდება ტრადიციული გაკვეთილებისაგან. პროექტით სწავლება გულისხმობს სკოლის გარეშე დაწესებულებების ჩართვას სასწავლო პროცესში.

პროექტგაკვეთილი სწავლების სხვა მეთოდებისგან განსხვავებით გამოირჩევა შემდეგი ტიპური ნიმუშით (**დათუკაშვილი, 2016: 15-20**):

- პროექტის ინიციატივა მიმდინარეობს პროექტში მონაწილეთაგან, როგორც მასწავლებლებისაგან, ასევე მოსწავლეებისაგან;
- პროექტში მონაწილეები თანხმდებიან ერთმანეთთან ურთიერთობის ფორმებზე;
- ერთად ავითარებენ პროექტის ინციატივას, რათა საქმიანობა იყოს გააზრებული, რაციონალური;
- თანხმდებიან პროექტგაკვეთილის მიზანზე, აქტივობებზე, მუშაობის პირობებზე, სავარაუდო შედეგებზე;
- თავად შემოსაზღვრავენ დროით ჩარჩოს და ამ დროს ანაწილებენ სხვასხვა აქტივობებზე;
- მთელი პროექტის მიმდინარეობისას ამჟღავნებენ როგორც ინდივიდუალურ, ასევე ჯგუფურ ინტერესს, ანგარიშს უწევენ ორივეს, ორივეს კრიტიკულად აფასებენ და ავითარებენ;
- მოსწავლეებს უვითარდებათ თვითორგანიზაციის, თვითპასუხისმგებლობის გრძნობა;
- აფასებენ როგორც საკუთარ, ასევე პროექტის სხვა მონაწილეთა საქმიანობას;
- საქმე აქვთ რეალურ, ცხოვრებისეულ სიტუაციებთან და საგნებთან;
- თავად გეგმავენ და წარმართავენ კვლევის პროცესს;
- თვალნათლივ ხედავენ პროექტის პროდუქტს.

პროექტზე დაფუძნებული სწავლება ხელს უწყობს მოსწავლეთა წინაშე ცოდნაზე და გამოცდილებაზე ახლის დაშენებას, ასევე პროექტმეთოდში დიდი როლი ენიჭება მონაწილეთა მოთხოვნილებებს, მიდრეკილებასა და ინტერესებს.

პროექტზე მუშაობის დროს მოსწავლეებს უნდა ჰქონდეთ საინფორმაციო სივრცეში ორიენტაციისა და დამოუკიდებელი სწავლის უნარ-ჩვევები, ასევე ანალიტიკური, შემოქმედებითი და კრიტიკული აზროვნების უნარები. აუცილებელია, მასწავლებელმა, როგორც ექსპერტმა იგრძნოს თუ როდის არის ჩარევა საჭირო და როდის მისცეს

მოსწავლეებს დამოუკიდებელი მუშაობის საშუალება. სპეციალისტები მასწავლებლის ამ როლს უწოდებენ – „მასწავლებელი, როგორც მონაწილე ხელმძღვანელი“ და ამით ნათელყოფენ, რომ მასწავლებელი ახდენს მოსწავლის პროვოცირებას, მისი პასიური მდგომარეობიდან აქტიურ მდგომარეობაში გადასაყვანად იმისთვის, რომ მან შეიძინოს ის აუცილებელი კომპეტენციები, რომლებიც გაუადვილებს პროექტზე მუშაობას. პროექტზე დაფუძნებული სწავლება ხელს უწყობს ინტერეგრირებულ სწავლებას, დაწყებული რამდენიმე დღიანი სასწავლო პროექტიდან, რომელიც ერთი და იმავე თემის გარშემო კონცენტრირდება, დამთავრებული პროექტებით, რომლებიც შეიძლება მთელი წლის სასწავლო გეგმას ფარავდეს. ის მოსწავლეებს მნიშვნელოვანი პრობლემების გამოძიებისკენ უბიძგებს. პროექტები, რომელიც სწავლის მაღალ ხარისხს განაპირობებენ, შეიძლება განსხვავდებოდეს თემატიკისა და მასშტაბის, შესასრულებელი დროისა და კლასის მიხედვით. პროექტებზე მუშაობა მოსწავლეებს უაქტიურებს:

- პრობლემების გადაჭრის;
- გადაწყვეტილების მიღების;
- ძიების;
- დოკუმენტირების;
- ინტერვიუს აღების;
- მკვლევარის; შემოქმედებით და სხვა.

პროექტებზე დაფუძნებული სასწავლო გეგმა მოიცავს მნიშვნელოვან კითხვებს, რომელიც აკავშირებს საგნობრივ სტანდარტებსა და მაღალ სააზროვნო დონეს ცხოვრებისეულ მიზნებთან. მოსწავლეებს უწევთ რეალური, ცხოვრებისეული როლების თამაში და მნიშვნელოვანი დავალებების შესრულება. მოსწავლეები პირველი კალსიდანვე არიან ჩართულნი სხვადასხვა სახის პროექტებში. მიმაჩნია, რომ სწორად დაწყებითი კლასიდანვე, უნდა ვიზრუნოთ ეროვნული სასწავლო გეგმით გათვალისწინებულ უნარებისა და კომპეტენციების განვითარებაზე (ესგ., 2018-2024: 40-56).

ამრიგად, პროექტგაკვეთილების გამოყენება მნიშვნელოვანია მოსწავლეთა მოტივაციის გაზრდისათვის, აზროვნების სტიმულირებისათვის. პროექტზე დაფუძნებული სწავლება იყენებს ექსპერიმენტებს იმისათვის, რომ ხელი შეუწყოს მოსწავლეთა სააზროვნო უნარების განვითარებას და პროცედურული ცოდნის მიღებას.

ბიბლიოგრაფია:

- ბოჭორიშვილი, 2013 – ბოჭორიშვილი მანანა. როგორ შევადგინოთ საგან-მანათლებლო პროექტი. გზამკვლევი მასწავლებლებს. 11.03.2013, – <http://mastsavlebeli.ge/uploads/resursebi/proeqti.pdf>;
- გონაშვილი, 2014 – გონაშვილი რუსუდან. პროექტებით სწავლება და პროექტების სახეობები, – ინტერნეტ-გაზ.: „მასწავლებელი“. 11.11.2014 (<http://mastsavlebeli.ge/?p=1844>);
- ღათუკაშვილი ნინო. პროექტზე დაფუძნებული სწავლება დანყებით კლასებში, – ინტერნეტ-გაზ.: „მასწავლებელი“. 27.05.2016 (<http://mastsavlebeli.ge/?p=10333>);
- მსბ., 2018-2024 – ეროვნული სასწავლო გეგმა (2018-2024). საგნობრივი პროგრამები ბუნებისმეტყველებაში, – <http://ncp.ge/files/subjects/sabunebismetyvelo%20mecnierebebi/XVI%20tavi%20-%20sabunebismetyvelo%20sagnebi.pdf>;
- ლობჯანიძე., 2016 – ლობჯანიძე სოფიკო, ფირჩხაძე მაია, რატიანი მანანა, ლომიძე ნინო, ჭიაბრიშვილი ნინო, თედორაძე რუსუდან, ჯალიაშვილი მაია. მასწავლებლის წიგნი. ინტერაქტიური მეთოდები პრაქტიკაში. თბ., 2016;
- ნინიძე, 2012 – ნინიძე ქეთო. პროექტზე დაფუძნებული სწავლება და მისი პერსპექტივები, – ინტერნეტ-გაზ.: „მასწავლებელი“. 06.03.2012 (<http://mastsavlebeli.ge/?p=2565>).

BROLISA TSULAIA¹

TEACHING WITH PROJECTS AT THE LESSONS OF NATURAL SCIENCE

Teaching with projects enables active and deliberate teaching. The project-lesson is a special form of teaching, where the teachers and students jointly formulate the form, the issue, address to the problem and develop a plan, participate in its solution and represent a common product. The work on the project illustrates that both a teacher and students are faced with new tasks that are essentially different from the traditional lessons. The project implies the involvement of institutions outside the school in the educational process. With the teaching with projects, the potential and opportunities of competences for both sides (teacher and pupil) are increased. The process of working with projects puts the student in the role of an active learner who is dealing with the problems that arise, namely, during the problem-based teaching, the pupil faces the issue, which is difficult to solve only with the

¹ *Brolisa Tsulaia* – PhD in Biologics, Associate Professor, Sokhumi State University.

knowledge that he/she has. For this purpose he/she finds out what knowledge is necessary to solve the problem. Working on the project includes planning, research, practical activity and performance of the results in accordance with the chosen issue. This method allows teaching/learning process to become active and purposeful. As it is known, the project approach is needed when the problem has to be solved. The project, as a multifunctional method, allows the project author to specifically write the plan to solve specific problems. While teaching Natural Science, teachers often apply teaching with projects. Teaching with projects and formative assessment is closely linked to each other. At this time, the teacher's role is changing and he/she is no longer a "transmitter, supplier" of the content. In the process of teaching with projects pupils use existing knowledge, build new ones and develop different skills. Consequently, the teacher evaluates both the knowledge of the learner and the skills that have to be developed.

ავტორთათვის

სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომაში (*კუმანიტარულ და სოციალურ-პოლიტიკურ მეცნიერებათა სერია*) გამოსაქვეყნებლად მოტანილი/გამოგზავნილი მასალა აკრეფილი უნდა იყოს ფონტით **Sylfaen** (ზომა – 12, ინტერვალი – 1,5). უცხო ენებზე ტექსტი აკრეფილი უნდა აკრეფილი უნდა იყოს **Times New Roman**-ში, ძირითადი ტექსტის შესაბამისი ზომებით. სტატიას თან უნდა ახლდეს რეზიუმე (1000 ასო-ნიშანი) ქართულ და ინგლისურ ენებზე. ტექსტს ასევე უნდა დაერთოს გამოყენებული ლიტერატურის სია. სქოლირებისა და ბიბლიოგრაფის შედგენის წესის გასაცნობად იხილეთ წინამდებარე გაცემა.

რედაქციის მისამართი:

სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
სამეცნიერო კვლევებისა და განვითარების დეპარტამენტი,
ქ. თბილისი, 0186, ა. პოლიტკოვსკაიას ქ., 61;
ტელ.: 254-14-12

ელ-ფოსტა: zpapaskiri@gmail.com
ვებ-გვერდი: www.sou.edu.ge

სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
შრომები.
XVIII

ჰუმანიტარულ და სოციალურ-პოლიტიკურ-მეცნიერებათა
სერია

PROCEEDINGS
OF SOKHUMI STATE UNIVERSITY.
XVIII

Humanities, Social and Political Sciences Series

ტირაჟი: 120 ეგზემპლარი

<https://www.sou.edu.ge/content/3/11/147/66/0>